

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

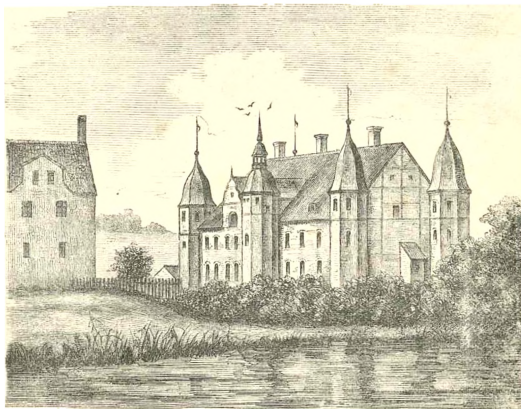
HØRSHOLMS HISTORIE,

fra 1305 til 1875,

fortalt

af

C. Christensen.

Kjøbenhavn.

E. Jespersens Forlag.

Hoffensberg & Traps Etahl

1879.

Et Skrift som dette har naturligvis overveiende lokal Interesse, og det maa fornemmelig søge sine Læsere i den Egn, hvis særlige Historie det fortæller. Behandlingen af det omfattende Materiale, jeg har havt til Raadighed, er stærkt paavirket af Hensynet hertil. Meget, som hører til de „bekjendte Ting“, er medtaget, fordi det dog ganske sikkert er ubekjendt for det overveiende Flertal af Læsere, og fordi en Henvisning til de trykte, men just ikke let tilgængelige Kilder ligeoverfor dem vilde være utilstrækkelig; personlige og Eiendoms-Forhold ere behandlere med en Udførlighed, som næppe vil tiltale Andre end just dem, der have særlig Interesse for disse Personer og Eiendomme; jeg har ikke strængt fulgt den kronologiske Orden i Fremstillingen, men søgt at ordue den sagvis eller gruppevis, bade for at lette Oversigten og for at undgaae Gjentagelser; og jeg har endelig hyppig foretrukket at gjengive Fremstillingen af Forhold og Begivenheder med Kildernes egne Ord i al deres Omstændelighed og Vidtløftighed, fordi jeg, ved saaledes at lade de Paagjældende selv tale, har troet at kunne fremkalde det samme Virkeligheds-Indtryk, som jeg selv i sin Tid har modtaget, og som jeg mistvivlede om at opnaae paa anden Maade.

Jeg anfører kun dette til Forklaring og, om behøves, til Undskyldning, hvis man finder, at Planen burde have været anderledes eller Behandlingen af Stoffet mere sammentrængt.

Trods de Mangler, Fremstillingen kan have, og uagtet Indholdet overveiende har lokal Interesse, have alligevel kompetente Dommere meent, at Bogen ved Siden deraf har saa megen almindelig Interesse, navnlig ved de Bidrag, den giver til vore indre Forholds, fornemmelig Landboforholdenes, Historie, at den bør trykkes: og det er paa Grund heraf, at Bestyrelsen for det Raben-Lewetzauske Fond har fundet Føje til at yde det Tilskud til Trykningsomkostningerne, som Forfatteren har forlangt. Manuskriptet vilde ellers næppe have forladt min Pult.

Forsaaavidt ingen anden Kilde er angivet, grunder Fremstillingen sig paa Aktstykker i Amtsarkivet -- navnlig Dronning Sophie Magdalenes --, Amtstuearkivet, Indenrigsministeriets Arkiv (det gamle Rentekammerarkiv) og Geheimearkivet. Jeg har benyttet de sidste saavel som de offentlige Bibliotheker i flere Aar og i betydeligt Omfang og er i stor Taknemligheds-gjæld til disses Bestyrelser og Embedsmænd for den utrættelige Velvilje og Forekommenhed, de, En som Alle og Alle som En, ved denne Leilighed have viist mig.

Hørsholm, i December 1878.

C. Ch.

Indhold.

Side.

I.

Elere og Besiddere. Slottet.

Litlørne. Niels Eriksen. Niels Knudsen. Erik Nielsen. Bent Byg. Dronning Margrete. Lage Urne. Poul Hvitfeldt. Borchard v. Pappenheim. Jørgen Munk. Johan Taube. Geert Rantzau. Lensmændene paa Kronborg. Frederik Urne. Corfits Ulfeldt. Dronning Sophie Amalie. Christian den Femte. Dronning Louise. Kronprinds Christian. Dronning Sophie Magdalene	1—17
Navnet. Det gamle Slot. Det nye Slot. Ombygninger og Tilbygninger. Det gamle Slot nedbrydes. Det nye Slot fuldføres. Indvielsesfest 1739. Yderligere Ombygning. Ny Indvielse 1744. Fester. Den store Sal. Audients- og Conseilgemakkerne. Kirken. Vandspringet. Havehuset. Terrasserne. Norske Hus	17—30
Christian den Sjettes Død. Dronning Sophie Magdalenes Testamente. Apanage, Efterladenskab og Enkestand. Den struenseeske Periode. Caroline Mathilde	30—34
Guldbergs Forslag til Slottets Nedbrydelse. Reparationer. Harsdorffs Synsforretning. Slottets Forfald. Slottet nedbrydes. Slutning	34—41

II.

Gaard og Gods indtil 1761.

Omfang. Kjøb og Mageskifter. Bondens Vilkaar i ældre Tid: under Frederik den Første; Frederik den Anden; Christian den Fjerde. Hans Reformplaner. Hans Jordebog 1592.	42—48
Under Dronning Sophie Amalie. Krigen 1658—59. Tilstanden efter Krigen. Skæferiet paa Toelt. Jordebog 1671. Indtægterne i Sophie Amalies Tid. Hofholdningen	48—53
Tilstanden Aar 1700. Rige Bønder. Oplysning. Under Dronning Louise. Hovedgaarden forstørres. Nye Bygninger. Forøget Hoveri. Klager. Krig og Indkvartering 1709. Pesten 1711. Frygt for fjendtligt Indfald. Nye Klager.	53—62
Under Kronprinds Christian og Dronning Sophie Magdalene. Indtægter og Udgifter. Indfæstningerne nedsættes. Omdeling og Jordebog 1722	62—69
Hovedgaarden: Stutteriet, Drift, Forpagtning, Drift for egen Regning, Udbyttet, Kløver, Svin, ny Bortforpagtning, Avlingshoveriet. Det ubestemte Hoveri	69—80
Fiskeriet. Jagten. Skovens. Kongeveiene.	80—119
Kvægpest. Sygdomme. Misvæxt, Vornedskab. Privilegier. Øvrighedsmyndighed. Retspleie. Fattigvæsen	119—171
Reformplaner. Økonomiske Vanskeligheder. Forandringen 1759. Grev Stolberg. Hovedgaarden udparceleres. Bønderne erholde Arvefæste. Iluse og Møller. Husmandshoveriet. Inderstehoveriet. Aføsning	171—191

III.

Efter 1761.

Reformens Følger. Landgilden. Tilstanden efter 1770. Udskiftningen. Extraskatten. Naturaludskrivninger. Kongeroiser. Misvæxt. Ved Aarhundredets Udgang. Junges Skildring af Bønderne	192—222

	Side.
Det nittende Aarhundrede. Trevangsbrug. Kobbelbrug. Fremgangens Langsomhed. Landsbypræsterne. Drewsen og Rønne. Efter Krigen. Forholdet mellem Kjøbstadfolk og Bønder. Fattigvæsenet. Skatterne. Klendighed 1818—30. Fremskridt. Kartofler. Tørv. Eiendomsfordeling	223—241
Hundredaarsfesten. Nutidens Bønder	241—245

IV.

Hørsholm Sogn.

Hørsholm By. Hovedgaardstaxten. Vallerød By. Kokkedal. Sophienberg. Mikkelborg. Rungsted. Folehavegaard. Det svenske Indfald Aar 1700. Evald. Grev Horn. A. David. Smidstrup. Thomas Thaarup	246—257

V.

Birkerød Sogn.

Sandbjerg. Ubborød. Høsterkjøb. Friheden. Isterød. Stor-skoven. Ravnsnes. Eskemose. Ebberød. Erkebiskop Svane. Biskop Bagger. Prokantsler Pontoppidan m. Fl. Usserød. Fabrikerne. Sygehuset. Kaierød. Birkerød. Bidstrup. Hestkjøb.	258—311

VI.

Bloustrød Sogn.

Bloustrød. Høveltegaard. Ludserød. Kjettinge. Sandholm. Thura. Cramer. Selsmark. Torpegaardene. Nebbegard. Allerød-gaard	312—323

VII.

Karlebo Sogn.

Karlebo. Mølle. Gundersød. Donse. Kirkelte. Fredtofte. Anderød. Høserød. Nivaa. Niverød. Veinbrød. Brønsholm. Brønsholmsdal. Ullerød. Lyngbæksgaard. Jellerød.	324—341

VIII.

Skovene efter Udskiftningen	342—344

IX.

Kirker — Præster.

Hørsholm. Gutfeldt. Pawels. Birkerød. Familien Bircherød. Gerner. Treschow. Heise. Bloustrød. Junge. Karlebo	345—355

X.

Skolerne	359—361

XI.

Forvaltere.

Lorents Tuxen. Lorents Petersen. Cathrina Petersen. Jørgen Meincke. Statius Erdmann. Jørgen Clemendsen. Johan Philip Rateckens. Lorents Fisker. Hans Bergmann. Christian Ulstrup. Oluf Holm. Jens Severin Cortsen. Frederik Christian Selmer. Carl Henrik Lytz. Peter Sadolin Neergaard.	362—376

XII.

Dommere og Skrivere.	379—383

XIII.

Distriktlæger.	384

Bilag.

	Side.
A. A. Notitser om Litle-Slægten	III.
A. Skjøde af 1346	V.
B. Skjøde og Bekræftelsesbrev af 1391	VI.
C. Lensbrev af 1578.	VII.
D. Lensbrev af 1580	VIII.
E. Forpagtningskontrakt af 1727	IX.
F. Lensbrev af 1647	X.
G. Lensbrev af 1651.	XI.
H. Kongelig Befaling af 1701	XI.
I. Inventarium 1664.	XII.
K. Dr. Sophie Magdalenes Testamente og Relation om Skiftet	XV.
L. Vurderingsforretning 1675 over en Bondegaards Bygninger, Besætning, Ind- og Udbo	XXXI.
M. Overslag over Udbyttet af Hovedgaardens Avling	XXXI.
N. Uddrag af Regnskaberne for Hørsholms Gods for Aarene 1665—80	XXXII.
O. Kaart over Leerletevang 1780	XCII.
P. Ordonnance hvormeget Brænde paa Ildstederne saa og Kjøkkenet paa Vort Slot Hirtzholm skal daglig gives. 1724.	XXXII.
Q. Ekstrakt af Synsforretningen 1740	XXXIV.
R. Fortegnelse paa hvad som ndi Gaarden Breelt befindes af Ude- og Indhavende til Bedste. 1741	XXXVI.
S. Allerunderdanigst Project til Reglementet over Hirschholms Betjentes Gage, 1746	XXXVII.
T. Kommissionsbetænkning Januar 1749	XXXIX.
U. Dronning Sophie Magdalenes Resolution af 14. Febr. 1749.	XXXIX.
V. Grev Stolbergs og Amtmand Dauws Indstilling af 24. April 1759	XXXXVI.
X. Auktionskonditionerne for Salget af Hovedgaardstaxten, 1759.	XXXXVII.
Y. Dronningens Resolution om Bøndergodsets Overdragelse til Arvefæste af 10. Juli 1761	LVII.
Z. Kongens Approbation paa Arvefæsteoverdragelsen af 27. Juli 1761	LVIII.
Æ. Overenskomst mellem Grev Stolberg og Bønderne om Arvefæstet af 4. September 1761.	LVIII.
Ø. Arve Fæste eller Skjøde 1761	LX.
A ^a . Diplom af 27. November 1739 og Privilegium af 8. Februar 1740	LXV.
B ^a . Bevilling af 30. April 1783	LXVII.
C ^a . Bevilling af 9. Marts 1804	LXVIII.
D ^a . Kancelliskrivelse af 14. April 1821 angaaende Foranstaltninger i Henseende til dem, der ville nedsætte sig i Hørsholm og der drive Næringsbrug	LXIX.
E ^a . Grev Berckentins Ansøgning om Kokkedal 1745.	LXX.
F ^a . Brev fra Oberst Arnoldus Falkenskjöld 1816	LXXII.
G ^a . Beskrivelse over Skovene af 1771	LXXV.
H ^a . Oversigt over de hørsholmske Skoves Areal efter de sidste Reguleringer	LXXXII.
I ^a . Bruttoindtægt af de hørsholmske Skove fra 1852—1878	LXXXIII.
K ^a . Klage fra Henrik Gerner	LXXXIII.
L ^a . Des Reidvoigts zu Hirschholm Lorentz Tuxsens Bestallung.	LXXXIV.
M ^a . Kwittering for Lorentz Tuxens Regnskaber af 1662	LXXXVI.
N ^a . Kwittering for Lorentz Tuxens Regnskaber af 1666	LXXXVI.

Kaart og Tegninger:

Indbundet
Side

1.	Det gamle Slot. Titelladet. Jvfr. Side 21. (Efter en Tegning fra 1879 i det store kongl. Bibliothek).		
2.	Det nye Slot:		
	a. Grundplan af Slot og Have.	}	32.
	b. Slottet fra Hovedindgangen.		
	c. Grundplan af nederste Etage.		
	d. do. af Riddersalen.		
	e. Gjennemsnit af Riddersalen.		
	f. do.		
	g. Kapellet, Profil og Grundplan.		
	h. do.		
	i. Palaiet i Haven.		
	k. Det norske Hus. (Efter Thuras Danske Vitruvius.)		
3.	Ruiner af Slottet.		
4.	Kaart over Leereltgaard		92
5.	Festen i Hørsholm Slotsbave den 16. Septbr. 1861.		243
6.	„Hirschholm Kjøbatad“ i Midten af det 18de Aarhundrede.		247
7.	Gadeparti i Hørsholm		252
8.	Kokkedal.		257
9.	Sophienberg		260
10.	Rungstedgaard		272
11.	Folehavegaard.		272
12.	Smidstrupgaard		287
13.	Friheden		291
14.	Ebberød		297
15.	Usserød Værk		307
16.	Sandholm		315
17.	Thingsøjen ved Selsmark		319
18.	Nebbegaard.		321
19.	Donse		328
20.	Nivaagaard		336
21.	Kaart over Hørsholm Distrikt.	efter sidste Blad.	

I.

Eiere og Besiddere. Slottet.

Litlerne. Niels Eriksen. Niels Knudsen. Erik Nielsen. Bent Byg. Dronning Margrete. Lage Urne. Poul Hvitfeldt. Borchard v. Pappenheim. Jørgen Munk. Johan Taube. Geert Rantzau. Lensmændene paa Kronborg. Frederik Urne. Corfits Ulfeldt, Dronning Sophia Amalia, Christian den Femte, Dronning Louise, Kronprinds Christian, Dronning Sophia Magdalena.

Navnet. Det gamle Slot. Det nye Slot. Ombygninger og Tilbygninger. Det gamle Slot nedbrydes. Det nye Slot fuldføres. Indvielsesfest 1739. Yderligere Ombygning. Ny Indvielse 1744. Fester. Den store Sal. Audients- og Conseilgemakkerne Kirken. Vandspringet. Havehuset. Terrasserne. Norske Hus.

Christian den Sjettes Død. Dronning Sophia Magdalenas Testamente, Apanage, Efterladenskab og Enkestand. Den struenseeske Periode. Caroline Mathilde.

Guldbergs Forslag til Slottets Nedbrydelse. Reparationer. Harsdorffs Synsforretning. Slottets Forfald. Slottet nedbrydes. Slutning.

Hørningsholm, Hørsholm eller Hirschholm¹⁾ var en iblandt de ældste Herregaarde i Danmark. Dets første bekendte Eier var den berømte Ridder Jon Jonsen Litle. Et Brev fra ham til Erkebisp Ysar eller Isarnus i Lund om Bortgivelsen af et Præstekald, dateret „Hyringsholm“, den 31. Januar 1305, er endnu bevaret²⁾.

Jon Jonsen Litle har formodentlig arvet Hørningsholm efter sin Fader, den ældre Jon Jonsen Litle, der ellers, ligesom i Almindelighed ogsaa Sønnen, skrev sig til Tommerup i Skaane, som vistnok har været Familiens Hovedbesiddelse³⁾. Litlerne hørte til

¹⁾ Navnet staves afvekslende: Hyrnings-, Hyrnings-, Hyrnix-, Hirnix-, Hørnings-, Hørings-, Hørings- og Herringsholm o. s. f. indtil midt i det sextende Aarhundrede, fra hvilken Tid Sammendragningen til Hørsholm blev almindelig. I Frederik den Andens og Christian den Fjerdes Tid hed det altid Hørsholm; men efter Sidstnævntes Død, vel ogsaa af og til i hans sidste Løveaar, begyndte Fortydsknigen. Først skrev man Hirs-, senere Hirtz- og endelig Hirschholm, med ganske enkelte Undtagelser, indtil 1861, da det danske Hørsholm gjenoptoges, hvorom Mere nedenfor.

²⁾ Liljegren Dipl. Svec. II. 1455. Subm. Dm. Hist. XI. 494. Om Erkebisp Ysar see Subm. XI. 644 og Molbech Hist. Aarb. 3. D. 10.

³⁾ Tommerup, forsvensket: Tomarp, nu „boställe“ for en Rytteroberst. Ljunggreen og Richardt Skaanske Herregaarde II.

Hvidernes mægtige Slægt. Den ældre Jon Litle var nemlig Sønnesøn af Esbern Snares Datter, „den navnkundige“ Fru Ingeborg af Kallundborg, og Søn af Andreas Marskalk¹⁾. Han var Høvidsmand i Lund og en af de betydeligste Mænd under Erik Glippings Regering. Under Kongens Mindreaarighed var det ham i Forening med Rigsforstanderen, Hertug Albert, og den pavelige Nuntius, Magister Gerhardt, der lagde Beslag paa Lunds og Roskilde Kirkers Gods og confiskerede Kannikernes. Det var ogsaa ham, der tilligemed nogle danske geistlige Herrer bragte Forlig istand i Lyon 1272 mellem Kongen og Erkebisp Jacob Erlandsen, og den 27. Juni 1276 var han med at mægle Forlig i Frostaborg ved „Gautelven“ mellem de svenske Konger Magnus og Valdemar²⁾. I det Hele taget synes kun faa Sager af Vigtighed i den Tid at være afgjorte uden Jon Litles Medvirkning³⁾.

Sønnen, Jon Jonsen Litle, var efter sin Tids Begreber en meget from Mand, thi han skjænkede store Gaver til gudelig Brug. Saaledes ved Gavebrev af 4. September 1285 Esrom Kloster $\frac{1}{2}$ Mark Jordskyld i Kuldæruth (Kollerød) og 25. Marts 1299 endvidere med sin Hustrues, Ingefrids, Samtykke alle sine Eiendomme i Langerith (Langerød) og ligeledes i Wæghby (Veiby), imod at der skulde holdes Messer for hans og Hustrues Sjæle, og Munkene da gives et godt Maaltid af god Fisk, Ost, Smør, godt Øl og en Tønde lybsk Øl osv., hvorhos han indskjærpede Overholdelsen af Vilkaarene for Gaven af Jorden i Kollerød, nemlig at der skulde være to store Lys paa Høialteret, naar Hostien opløftedes, og Lys paa de andre Altere. Fremdeles skjænkede han til samme Kloster den 25. Juli 1306 Ughløse i Liunghe Herred, imod at der skulde holdes Sjælemesser for ham og hans. Til Roskilde Kirke skjænkede han sine Indkomster af Jordegods paa *Søen Møen*. Endelig gav han alt sit Gods i Nybøle (Nøbbeløse) ved Lund til Kirken og Kannikerne til Erindring om sin Hustru Ingefrids og sin egen Dødsdag⁴⁾.

Om Jon Jonsen Litle siges ogsaa, at han var Kongen og Fædrelandet meget hengiven. En Tid lang var han Kongens Drost⁵⁾ og kaldes saaledes i Leidebrevet til Erkebisp Jens Grand af 4. Marts 1299, som han beseglede tilligemed sine Frænder Hamund og Thord Litle foruden en stor Mængde andre Stormænd. Den 4. April 1303 beseglede han Kong Eriks Skjøde til Lunds Erkebispstol paa en stor Deel Gods i Skaane, blandt Andet Herrestads og Væmundehøis Herreder, ved hvilken Overdragelse den langvarige og ødelæggende Strid mellem Kongen og Erkebispen endelig fandt en taalelig Afgjørelse. At denne tilveiebragtes, tilskrives væsentlig Jon Litle, der havde været i Rom for at ordne Sagen. Belønningen, han fik derfor, vilde næppe tilfredsstille vor Tids Diplo-

¹⁾ Suhm Danm. Hist. X. 459, jfr. 603.

²⁾ Suhm Danm. Hist. X. 458. 469. 473. 518. 685. 733.

³⁾ Jfr. f. Ex. ibid. X. 58. 614. 630. 659. 702. 704. 879, 1032, XI. 31. 32.

⁴⁾ Suhm IX. 158, X. 903, XI. 311, 517, 546.

⁵⁾ Maaskee dog kun titulair Drost (Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog S. 38). Herefter synes Titelvæsenet at være af ældre Datum end almindelig antaget.

mater. Kongen gav ham nemlig den Frihed, „at den Laxegaard ved Lunterthun skulde ikke tillukkes om Foraaret for dem paa Tommerup og andre ovenfor boende“. At Jon Litle ogsaa har staaet trofast ved Kongens Side, selv lige overfor sine egne Frænder, af hvilke flere synes at have hørt til de Oprørske, turde blandt Andet fremgaae deraf, at han selv bevidnede Kongens Gavebrev af 5. Februar 1293 til Sorø Kloster paa Øxne Skov, som Laghe Laghyson o: Lave Litle forhen havde besiddet, men som var tilfalden Kongen „for hans Forseelses Skyld“. Denne Lave Litle havde i 1288, efter den „fornemme Mand“ Absalon Andersøns Død, i Forbindelse med dennes øvrige Arvinger, der siges at have været „mægtige Mænd“, taget hans Gods i Besiddelse og forholdt Sorø Kloster det tvertimod hans Testamente. Det var maaskee herfor, han blev fængslet og dømt. Den 14. Marts 1291 gjorde han Testamente i sit Fængsel i Kallundborg, og i Forliget af 25. September 1295 mellem Kongerne af Danmark og Norge, ved hvilket Jon Litle var en af Voldgiftsmændene, nævnes Lave Litle som en af de Fredløse, der benaadedes¹⁾. Jon Jonsen Litle døde, rimeligvis uden mandlige Arvinger — idetmindste omtales ingen, hverken før eller senere — paa Hørningholm den 4. August 1307 og blev begravet i Esrom Klosters Chor²⁾. Samme Aar, „den 29. December om Midnat“, døde hans Datter, Fru Cecilia, gift med Hr. Tukæ Juræson³⁾, efterat hun forud den 9. Oktober havde „i sin Sygdom udi Hyrnixholm“ gjort sit Testamente. Ved dette skjænkede hun Esrom Kloster, hvor hun ligesom Faderen blev begravet, sin Gaard i Smørum med alt Tilliggende og 60 Mark Penge for sin Sjælemesse, og skulde derfor aarligen gjøres et Gjæstebud. Hun eiede meget Gods baade i Sjælland og Jylland og skjænkede en stor Mængde Gaver baade til Geistlige og Verdslige⁴⁾. Fru Cecilia maa formodes at være død som Enke, da Manden slet ikke omtales. Hun efterlod to Sønner, Nicolaus, der var tilstede ved Testamentets Oprettelse og beseglede det, og Peder, der var fraværende, men opfordredes til ligemed Hr. Johan, kaldet Møltike den Yngre, og Hr. Henrik Albrechtsøn, der ogsaa kaldes Testatrix's Arvinger og formodentlig vare hendes Svigersønner, til at holde Testamentet og siden at besegle det. Ligeledes efterlod Fru Cecilia en Datter, Ingefrid, der var gift med Hr. Peter Niclisson⁵⁾ af Thosland (Thorseng), som ogsaa var tilstede, beseglede Testamentet og udnævntes til en af Exekutorerne. Hun kaldes senere „den ærværdige Matrone Fru Ingefrid af Nebbe⁶⁾“, en Datter af Toke og Enke efter Hr. Peter Niclisson af Thosland“, i Breve af 1314 og 1315, hvorved hun skjænkede Sorø Kloster 200 Mark for sin og sin Mands Sjæle⁷⁾.

¹⁾ Langebek Ser. I. 250. Suhm Danm. Hist. XI. 46. 104. 132. 202. 325. 437.

²⁾ Langebek Ser. I. 250, 296, V. 627. Hvifvelt 331.

³⁾ Den samme Tyge Jurison, som efter Estrup (Tygestrup S. 30) gav Tygestrup, nu Kongedal, Navn?

⁴⁾ Pontoppidan Annal. Eccl. Danm. II. 93. 97. Suhm XI. 546.

⁵⁾ Han blev plyndret 1311 paa Thorseng af Rostokkerne. Hvifvelt 146.

⁶⁾ Formodentlig Slottet Nebbe ved Roskilde, som Dronning Margrete senere gav til Roskilde Kirke. Suhm XIV. 493.

⁷⁾ Suhm XI. 739.

Hvem af Arvingerne der fik Hørningsholm, kan ikke oplyses, men der er dog nogen Formodning for, at den er bleven i Familien og navnlig er nedarvet paa Spindesiden¹⁾.

I Aaret 1343, den 2. Marts, beskikkede Kong Valdemar Hr. Nicolaus Eriksøn af Hørningsholm til Esrom Klosters Beskytter²⁾.

Ved et Skjøde af 22. Juli 1346, der findes i Original i Geheimearkivet³⁾, og af hvilket en Oversættelse følger (A), overdrog Hr. Nicolaus Eriksøn til „den adelige Herre“ Nicolaus Knuthson, trolovet med hans Datter Cecilia, Halvdelen af det Gods, der var tilfaldet ham efter hans Hustru, Katrine Tynnmesdotters Død⁴⁾, dog saaledes, at hvis de Trolovede ikke fik Afkom, skulde Godset tilfalde Datteren Cecilias rette Arvinger. Dette Gods bestod efter Skjødet af Gaarden Hørningsholm, Ubbæruth, Skuæruth, Ebbæruth, Runæstigh, Walæruth, Mæruth med en Mølle, Eyels Mølle, Estæruth med 2 Møller, Læyelstorp, Stummæstorp, Starstorp, Hanae, Sandholm, Høholt, Lyngæ med en Mølle, fem Gaarde i Lucæruth, en Gaard i Kjættinge, en Gaard i Alruth i Lyngæhærith o. s. v. Disse Gaarde og Byer ere med en enkelt Udtagelse til den Dag idag, og Navnene gjenkjendes let. Henved 30 Aar efter saaledes at have overdraget Svigersønnen sin Halvdeel af Hørningsholm — den anden Halvdeel havde Datteren formodentlig alt som Mødrenearv — synes Hr. Niels eller Nicolaus Eriksen at være død, og ligesaa hans Datter, Fru Cecilia, uden at efterlade Afkom. Som Følge af Forbeholdet i Skjødet at 22. Juli 1346 gik derfor Hørningsholm i Arv til hendes „rette Arving“. Broderen „den adelige Herre“ Erik Nielson, Væbner, Niels Eriksens Søn, der fra Anno 1376 skrives til Høringsholm, saaledes i Kong Oluf Hakonsens Haandfæstning, som han beseglede den 3. Mai 1376 i Slagelse; i Forliget mellem Hertug Albrecht af Mecklenborg og Kong Oluf og hans Moder, Dronning Margrete, den 21. September 1376 i Kjøbenhavn og i et Brev af 8. September 1377, hvorved en Jacob Muus erklærer dødt og magtesløst Dronning Margretes Pantebrev til ham for 200 lødige Mark, hvorfor han havde Elvisborg i Pant⁵⁾. Da Dronning Margrete under 9. Oktober 1377 tilskrev ham om „et Kar af Vidiegrene“, som hun havde betroet Abbeden i Sorø, var han allerede død⁶⁾.

„Erik Nielsons thestamente om Høringsholm oc andett hans godtz gifvut til Roeskilde Domkirke“, som nævnes i Arkivregistraturer 3 B. 372, synes ikke mere at være til, men af senere

¹⁾ Jfr. Bilag A. A.

²⁾ Suhm XIII. 64. Han eiede tillige „Lyndæ“, det nuværende Store Linde i Karise Sogn, Faxe Herred. Jfr. „Danske Herregaarde“ 11. Bind, Svanholm.

³⁾ Trykt hos Suhm XIII. 806.

⁴⁾ Hun havde rimeligvis arvet Godset og maa saaledes formodes at have været af Litlernes Æt. Datterens Navn, Cecilia, var almindeligt i Little-Slægten. Svigersønnen, Niels Knudsen, eiede Svanholm i Horns Herred, jfr. „Danske Herregaarde“ 11. Bd.

⁵⁾ Suhm XIV. 15, 20, 26, 29, 42, 503, 505.

⁶⁾ Ibid. 59.

Aktstykker kan man dog saa nogenlunde udfinde Indholdet. Efter et Brev, udstedt af Ridder Bent Byugh til Gundersløvholm den 9. Marts 1382¹⁾, maa det nemlig antages, at Erik Nielson har efterladt sine Godser til sin Hustru Helena (Elna, Eline, jfr. Bil. B), senere gift paany med Bent Bjugh, der saaledes kom i Besiddelse af Hyrningsholm og ved det nævnte Brev frasagde sig og Arvinger saavel som alle Erik Nielsons Arvinger det Gods, denne havde bortgivet til Oprettelsen af et Vicarie ved Roskilde Domkirke. Samme Gods synes at have bestaaet i Byen Maløve (Maaløv) i Smørum Herred. I et Brev af 23. November 1398²⁾ erklærer nemlig Ffvard Møltike³⁾ af Wigsjø, Væbner, ingen Ret at have eller at have haft indenfor de fire Markeskjel til Byen Maløve i Smørum Herred, som afdøde Erik Nicolaussen af Hyringsholm havde skjænket til Roskilde Kirke for derfor at stifte et Vicarie. Vicariatet bestod endnu ind i det femtende Aarhundrede⁴⁾. Foruden denne Gave til Kirken skjænkede Erik Nielsen ogsaa Jordegods i Søby „Waldburgsherret“ til Mariæ Kloster i Roskilde „for sin Sjæl“⁵⁾.

Ridder Bent Bjugh var en mægtig og anset Mand, i stor Gunst hos og i stor Gjæld til Dronning Margrete. Han var en af Hovedmændene blandt de Stormænd, som hjalp Dronningen til Regimentet efter hendes Søn Olafs Død. Saaledes nævnes han som Nummer tre, efter Rigets Drost, Henning Pødebusk, og Landsdommeren i Sjælland, Jens Truidson, samt foran Høvidsmanden paa Vordingborg, Johan Rud, i det i Sct. Knuds Kirke i Ringsted paa Sjællandsfars Landsting den 21. August 1387 udstedte Hyldingsbrev til Dronning Margrete, ligesom ogsaa i Lunde Landstings Hyldestbrev af 10. s. M.⁶⁾. Ogsaa tidligere forekommer hans Navn ved forskellige Leiligheder⁷⁾. I et Brev, som Fru Kristine, Datter af Hr. Peter Karlsson af Byerby og Enke efter Magnus Johansen, udstedte den 6. December 1352 til „den beskedne Mand“ Hennechin Møltike af Thorbernfelde for „10 Mark pult Sølv i gamle Sterlinger og lybske Kroner“, beskylder hun „Hr. Benedict Byug, Ridder“ for, at han uretfærdigen forholder hende nogle Eiendomme i Mørkow (Mørkhøi?) og Nyken Nethwet (Neiede?), hvilke hun pantsatte til Møltike „saa snart de kunde gjenvindes“⁸⁾.

Til Afgjørelse af sit betydelige Mellemværende med Dronning Margrete gav Bent Byugh hende den 6. Marts Skjøde paa „Hyrningsholm“ med „alt det Gods, som hører til fornævnte Gaard, hvor det ligger“. Han døde kort efter, samme Sommer, og hans

¹⁾ Suhm XIV. 108. Bent Byg købte Gundersløv i 1368. „Danske Herregaarde“, Gundersløvholm.

²⁾ Suhm XIV. 631.

³⁾ En Eggert Møltike nævnes Anno 1391 som „Fogatæ å Ståkeborg öfver Almogen i Hammarkinds häråd“. Stiernmanns Høfdingeminnen 245.

⁴⁾ Brev af 15. Februar 1427. Danske Magazin V. 325, 26.

⁵⁾ Suhm XIV. 124.

⁶⁾ Hvitfelt 47, 48. Suhm XIV. Mølbech og Petersen Utrykte Diplomer II.

⁷⁾ F. Ex. Suhm XIII. 697, 713, 749.

⁸⁾ Suhm XIV. 115, VIII. 290, 589.

„Efterleverske“ Eline Nielsdatters Arvinger udstedte derefter, Hans Grubbe af Gundersløvholm og hans Søster Cecilia Jønsdatter, Henrik Grubbendales Enke, Sct. Nicolaidag 1391, og Væbner Henecke Olson af Sjøholm og Ingeborg Pedersdatter, „hans Husfrue“, Fredagen efter Sct. Lucie Dag s. A. Bekræftelsesbreve paa Overdragelsen af „Hørningisholm“ til Dronningen¹⁾. Efter en samtidig dansk Oversættelse i Geheimearkivet meddeles blandt Bilagene her en Afskrift af disse Adkomstbreve, Litr. B²⁾.

Saaledes kom „Hyrningisholm“ i Kronens Eie, i hvilket det senere maa antages uafbrudt at have været indtil vore Dage.

I det femtende Aarhundrede omtales det meget sjældent, tildeels vel fordi det ikke var bortforlenet, men som „Fadeburslen“ henlagt under Kjøbenhavns Slot. I Kantsler Claus Gjordsens og forskellige andre Optegnelser fra Kong Hans's og Frederik den Førstes Kancelli nævnes saaledes Hørningisholm, Hjørningholm, Hyrringholm Len jevnlig som gjørende Regnskab til Kjøbenhavns Slot eller som liggende til Kjøbenhavns Slot eller „vor nadige Herres Fadebur“³⁾. Ligeledes hvor Talen er om Udskrivninger, som „at gøre folck ut met myn herres nade“ eller at yde „Landehjelp“ o. s. v.⁴⁾.

En Væbner Ave Perssøn, som den 3. April 1506 og 27. December 1509 gav Ebbelholts Kloster Skjøde paa en Gaard i Skjæbinghe (Skjævinge), skriver sig i disse, i det ene „boendes“ paa „Hyrringholm“, i det andet paa „Hyrningisholm“. Om hans Stilling vides Intet⁵⁾.

„Aar 1523 vor Frue Nativitatis Dag“, fortæller Hvitfelt, gav „den Udvalgte“ (Frederik I.) „Hørholm Len“ til Lage Urne, Bisp i Roskilde siden 1512. Han var i Kong Hans's Tid Rigets øverste Kantsler, befordrede den første Udgave af Saxo Grammaticus, modtog Christian II.'s Brud med en latinsk Tale ved hendes Landgang ved Hvidøre den 10. August 1515, flygtede til Jylland i Marts 1523 og opsigde Kong Christian Huldskab og Troskab. Samtidig fik han Hørholm. Han døde paa Bispegaarden Bidstrup den 29. April 1529⁶⁾.

Efter hans Død faldt Hørholm vistnok tilbage til Kronen. I 1548 var i alt Fald Hørholm atter under Befaling af Høvidsmanden paa Kjøbenhavns Slot, hvilket bl. A. sees af et Brev i „Tegnelser over alle Lande“ fra s. A., hvori „Tryherrit“⁷⁾ tilsiges, at hver Bonde hugger 10 Læs Ved i Kapelskoven efter Skovfogdens Udvisning og fører dem til „Niibe aa“ (Nivaa), naar Peder Godske eller hans Fuldmægtig dem derom tilsigendes vorder⁸⁾. Samme Peder

¹⁾ Trykt hos Suhm XIV. 560.

²⁾ Navnet Byugh forekommer senere i gamle danske Domme 1. Samling 258, hvor en Claus Byg eller Biug og en Enneuld Biugh nævnes, men de have næppe været af Bent Bjugs Slægt. Han var en Grubbe.

³⁾ Nye danske Magazin 6. B. 273, 292, 315.

⁴⁾ D. Mag. 4. R. 2. B. 147, 151, 152, 156, 158, 163, 165, 167, 168, 170, 273 o. fl.

⁵⁾ Scr. Rer. Dan. 202, 212.

⁶⁾ Molbech hist. Aarb. 3. D. 28. D. Mag. 3. R. 3. B. 213.

⁷⁾ Om Tryherrit see S. 42.

⁸⁾ D. Mag. 4. R. 2. B. 97.

Godske, Høvidsmand paa Kjøbenhavns Slot, der under Grevens Feide 1535 havde gjort sig berømt ved sit tapre Forsvar af Roskilde Bispens gamle Slot, Hjortholm ved Fur Sø, tæt ved det nuværende Frederiksdal, senere tillige havde Abrahamstrup i Forlening, opholdt sig ogsaa undertiden paa „Høringsholm“, f. Ex. i Sommeren 1553, da han der laae syg af et Beenbrud¹⁾). Man har flere Breve fra ham, daterede Høringsholm²⁾). Efter Peder Godskes Død 1556 maa Hørsholm fremdeles en Tid lang have fulgt Kjøbenhavns Slot og dets ny Lensmand, Povel Hvitfeld, der kun beholdt det i faa Aar, til 1559³⁾). Dette sees blandt Andet af et Brev fra 1558, hvorved en Rasmus Staldknægt fik „en Kronens Gaard udi Høringsholms Len udi Smedstrop i Sjælland, dog at han skal være Lensmanden paa vort Slot Kjøbenhavn hørig, lydige og følgagtig“⁴⁾). (Jfr. ogsaa Side 45.)

Efter Povel Hvitfeld synes Kongens „Jeyermester“, Borchard v. Pappenheim, en indvandret Hesser, der giftede sig med en dansk adelig Jomfru, Birgitte Falster, fik flere store Forleninger, bl. A. Abrahamstrup⁵⁾, og havde i „Befaling“ Kronens Skove i Kjøbenhavns og Krogens Len, ogsaa at have været Lensmand paa Hørsholm. Han fik den 4. Januar 1571 „Qvittantz paa Regnskab for Opbørning af Hørsholm Gaard og Len“⁶⁾). Efter Borchard v. Pappenheims Afgang fulgte Hørsholm Len ikke længer Kjøbenhavns Slot; men det blev derimod overdraget Lensmanden paa Frederiksborg og Krogen, Jørgen Munk, der havde alle tre Len fra 1572 til sin Død 1577. Han ligger begravet i Sct. Olai Kirke i Helsingør⁷⁾). Hans Lensbrev haves ikke; men dets Indhold erfares af Eftermandens, der nedenfor vil blive omtalt. „Dorrete, Jørgen Munks Efterloverske til Osevang“, fik Qvittantz for hendes Husbonds Oppebørsler af Frederiksborg, Kronborg, Faurholm, Hørsholm og Esrom den 29. December 1578⁸⁾).

Allerede den 20. Mai s. A. havde Johan Thaube eller Taube, eller Due, som han navnlig senere skrives, erholdt Forleningsbrev paa Frederiksborg, Kronborg og Hørsholm⁹⁾, Bilag C. Han var en indvandret lieflandsk Adelsmand, uden Tvivl af samme Slægt som de samtidige svenske Tauber¹⁰⁾). Han skrives til Onested (Ønnestad i Skaane?), senere til Kullaberg i Østre Gøinge Herred og var gift med Olive Skram, den berømte Peder Skrams og Elsebe Krabbes Datter, som var en af Dronning Sophies Jom-

¹⁾ Om Peder Godske see Wegener Abrahamstrup, S. 53 og fig. Om Hjortholms Beleiring Hvitfeldt 1441. Zwergius danske Kleresi. I. 23.

²⁾ D. Saml. 3. B. 74, 80. D. Mag. 2. B. 97.

³⁾ Wegener Abrahamstrup. 67.

⁴⁾ I Geheimeark. Reg. Nr. 6. 167.

⁵⁾ Wegener Abrahamstrup 83 og fig.

⁶⁾ Geheimeark. Reg. o. a. L. Nr. 10. 349.

⁷⁾ Marmora Danica 133.

⁸⁾ G. A. Sj. Tgl. 337.

⁹⁾ Ibid. 375.

¹⁰⁾ Stiermann Matrikel I. 47.

fruer, og hvis Bryllup derfor blev gjort af Frederik II. paa Kjøbenhavns Slot den 25. Februar 1552¹⁾). Lensbrevet tilsagde ham Underholdning til Øl og Mad for ham og Folk, som Jørgen Munk før ham havde, „hundrede Daler paa hans eget Liv“, sædvanlige Hofklædninger for ham selv sjette, frit Hø og Strøelse til hans Heste, 6 Tdr. Havre om Ugen og 9 Daler til Løn for hans Karl. Ligeledes skulde han have det Husbondhold, Bønderne give, og Jørgen Munk havde, med den tiende Penge af al uvis Rente, undtagen Told, Sise og Vrag, men for al anden Rente, vis og uvis, skulde han gjøre Rentemesteren „gode Rede og klart Regnskab“. Endelig fik han endnu „en Pension“ af 200 Daler, indtil han kunde komme i Besiddelse af Hørbygaard og Gods, som var lovet ham, men som endnu havdes i Forlening paa Livstid af en Fru Karen Blomme. Pensionen nedsattes, dog kun til det Halve, da han senere „med Jordegods blev forsørgt“, ifølge Kongens Brev af 19. Februar 1550²⁾). Skjønt han som Peder Skrams Svigersøn, ifølge det Foranførte, synes at være bleven ganske rundelig forsørgt, kunde han dog ikke gjøre „gode Rede og klart Regnskab“, og Lenet blev ham derfor frataget 1584. Der var, ligesom ved Jørgen Munks Død, en Mængde Restancer paa Godset, og Kongen maatte eftergive dem; „enddog“ — som det hedder — „vi til ikke ringe Misbehag og Unaade maa fornemme, at vore og Kronens Tjenere udi for“ Len meer end andetsteds udi saa Maade med deres Rettigheder blive tilbagestaaende, mere af Eiterladenhed og Forsømmelse end af nødvendigtige Aarsager, os til ikke ringe Skade og Nachdeel“³⁾). Først efterat Johan Taube den 7. Mai 1589 havde givet Kongen Skjøde paa sin Gaard i Helsingør, som han siger: „for nogen Brøst og Mangel, mig udi mit Regnskab af Kronborg og Frederiksborg Len er opskrevet“, fik han den 14. s. M. Qvittantz paa, hvad han havde oppebaaret af Kronborg og Frederiksborg Len, samt af Faurholm, Hørsholm og Esrom fra Paaskedag 1577 til 31. Marts 1584⁴⁾).

Frederiksborg Len blev nu særskilt bortforlenet til Johan Leist, hvorimod Kronborg med Hørsholm den 15. April 1584⁵⁾ (Bilag D) overdroges Feltmarskalk Geert Rantzau til Breitenburg. Søn af den lærde Henrik Rantzau og Sønnesøn af Frederik I.'s, Christian III.'s og Frederik II.'s berømte General, Johan Rantzau“).

Baade den geistlige og verdslige Jurisdiktion overdroges ham, og der tilsagdes ham „til Besolding paa hans eget Liv trehundredre gamle Dalere“, til tre Karle hver 9 Rdl. om Aaret, „Foder og Maal paa 6 Heste“, Underholdning og Klædninger for 6 Personer samt Tiendeparten af Sagefald og Gaardfæstninger; men allerede

¹⁾ G. A. Klevenfeldts Stamtaler.

²⁾ G. A. Sjl. Tgl. 84.

³⁾ G. A. Sj. R. 368.

⁴⁾ Ibid. 76. 79.

⁵⁾ G. A. Sj. R. 317.

⁶⁾ D. Mag. IV. 101, jfr. 97.

den 22. November s. A.¹⁾ forøgedes Besoldingen for eget Liv til 700 Rdl., til to Hofmænd 25 Rdl. hver og til en „Kudtzdriffuer“ 10 Daler m. M. Derimod fik ikke engang en saa betydelig Mand som Geert Rantzau Lov til at øve Jagt; det paalægges ham udtrykkelig „selv aldeles at være Jagten der udi Lenet ubevaret“. Rantzau havde kun Lenet til Aar 1590. Han døde 1627, og Christian IV. skyldte da Enken 14,000 Rdl., for hvilke det først var paatænkt at give hende Pant i en Deel af Hørsholm Gods — „Ubberød, Fretøiti, Starshey, Hiellerød, Weggenbrød“ osv. —, i hvilken Anledning en Jordebog alt var oprettet. Den findes i Geheimeark. tilligemed et Brev fra Kongen til Rigsraadet af 5. Mai 1629 om at ville „cauere“ Fru Doroteke v. Bruchdorff til Bredensborg afgangne Her Gerth Rantzouens Efterleverske“ de 14,000 Rdl., „han os underdanigst til vort og Rigens Fornødenhed laant og forstrakt haver“, — hvorved saaledes Sagen afgjordes.

Efter Rantzau fulgte som Lensmænd paa Kronborg:	
Steen Maltesen	fra 1590—1595.
Ditlev Holck	- 1595—1600.
Mogens Ulfeldt	- 1600—1609.
Joachim Bülow	- 1609—1612.
Christen Hansen Jernskæg? (Baden)	- 1612—1619.
Christopher Basse	- 1619—1623.
Jørgen Urne	- 1623—1627.
Friderik Urne	- 1627—1641 ²⁾ .

Alle disse Lensmænd havde ogsaa Hørsholm; den Sidstnævnte, Frederik Urne, rigtignok i Forpagtning, ikke som Len, og efter et særligt Brev af 29. April 1627³⁾, altrykt Littr. E. Han skulde derefter af Gaard, Gods og Skove betale en aarlig Afgift af „firehundrede gode enkende Rigsdaler“ og af Tienderne „tohundrede halvfjerdsindstyve halvottende Specie Rigsdaler“ foruden Hø og Strøelse til de Heste, Kongen holdt staaende paa Gaarden „Rode“ (Rude).

Medens Godset saaledes var bortforlenet, besøgte det dog jævnlig af Kongerne, baade Frederik den Anden og Christian den Fjerde⁴⁾.

¹⁾ G. A. Sj. R. 365.

²⁾ Arnholtz Cronborg S. 113. jfr. Wegener Abrahamstrup 108, 118, 119, 126, 127, 130, 131.

³⁾ G. A. Forløningsbreve 1622—42. Fornyet 29. April 1637. Sj. R. 495. Om Frederik Urne see forøvrigt Brasch Bregentveds Eiere.

⁴⁾ Frederik den Andens Kalenderoptegnelser (Hist. Tidsskr. 4. R. 3. B. 565 o. fl.).

„1584. 13. Aug. Y dach dro ieg met Soffye tyl Hørshollum.

4. Novembr. Y dach dro ieg tyl Hørshollum och mint Soffye och tue off minne elsste dötter bleff paa Kronnebor.

23. Novembr. Y dach dro ieg tyl Hørshollum och mint Soffye tyl Fredersbor.

1587. 30. Mai. Y dach dro ieg tyl Hørshollum“.

Christian den Fjerdes Skrivekalender, Salm Saml. 3. B. S. 110 og Hist. Tidsskr. 4. B. „1616, Aug. 15de drog jeg fra Frederiksbor til Hørsholm og siden derfra til Kronborg; d. 11te Aug. 1617 drog jeg fra

Frederik Urne havde „Hørsholmb“ indtil 1641, da det blev bortforpagtet til Corfitz Ulfeldt ved Brev af 11. April. ligelydende med Urnes¹⁾ og ganske paa samme Vilkaar. Men den 30. December 1647 gav Kongen „os elskelig Hr. Corfits til Saltø, Ridder, vor Mand, Raad, Rigens Hofmester og Befalingsmand paa vort Land Møen“ og „vor elskelig kjære Datter den ædle og velbaarne Frøken Leonore Christine, Grevinde til Slesvig og Holsteen“, „Hirtzholm“ kvit og frit paa Livstid. Lensbrevet er aftrykt Bil. Litr. F.²⁾

Samme paalægger Lensmanden at oppebære og indbetale Skatterne, haandhæve og forsvare Bønderne, frede Skovene, af hvilke kun „gamle og forfurnede Træer“ maatte hugges til Ildebrændsel, og den faldende Olden benyttes, hvorimod Vildtbanen og Fiskeriet udtrykkelig forbeholdes Kongen, dog at Lensmanden og hans Gemalinde maatte faae „hvis smaa Vildt af Harer, de til deres eget Bord kunde behøve og hvis Fisk der indeholdes i den liden Sø, som ligger omkring fⁿ Huus Hirtzholm“, ligesom ogsaa Hoveri til Fiskeriet forbeholdes efter Fiskemesterens „Ansøgning“.

Da Forholdet mellem den gamle, affældige Konge og hans mægtige Svigersøn just paa den Tid ikke synes at have været det bedste³⁾, og Kongen, som foran bemærket, yndede og jævnlig besøgte Hørsholm, om han end ikke havde stadigt Ophold der, maatte Forleningen, selv med de nævnte Indskrænkninger, vistnok ansees som en usædvanlig Gunstbevisning eller i alt Fald som et Vidnesbyrd om „Rigens Hofmesters“ store Indflydelse. Denne steg, som bekjendt, om mulig endnu mere i den første Tid efter Christian IV.'s Død, og Frederik III. maatte saa-

Kjøbenhavn til Hørsholm og skjød paa Veien 12 Hjorte; d. 12te Aug. skjød jeg en Hjort paa 20 Ender ved Hørsholm; d. 22de Aug 1617 var jeg paa Hørsholm og besaa mine Foler; d. 28de Aug. tog jeg Folerne op til Hørsholm og drog saa til Frederiksborg“. Folerne havde Kongen ellers paa „Rode“ (Rudegaard), jfr. Fr. Urnes Forleningsbrev, Bilag Litr. F. Om Forberedelserne til en Reise, Kongens Børn skulde gjøre til Hørsholm, findes en Ordre til Hofmesterinden i Christian den Fjerdes Breve ved Molbeck, S. 24, og sammesteds S. 34 en skrap Befaling om Afskaffelsen af de upassende Friheder, som Hofmesterinden har tilladt Kongens Døttre i Selskab med Hoffjunkerne, der „haver med Børnene gaaet op og neder udi Stuen, saa at Herremændene haver havt Armen om dennem“. Kongen mener, at „hvad de ud af den Omgængelse kan lære er heel let at gjætte“, og vil hindre, at der ei i hans Fraværelse „anstiftes et nyt Collegium paa Hørsholm af det Selskab hjemme er“ (Ogsaa trykt hos Brasch. Bregentved). See ogsaa Dr. Troels Lunds „Christian den Fjerdes Besøg hos Tyge Brahe“ i Historiske Skitser S. 332, hvorefter Besøget foregik under et Ophold paa Hørsholm.

¹⁾ G. A. Sj. R. 22.

²⁾ Ibid.

³⁾ Jfr. f. Ex. Kongens Breve til Kantsleren Christen Thomsen af Oktober 1647, trykt i Nordisk Tidsskrift 2. B. 435, 36, hvori han siger: „Naar jeg er vis paa, at han (Ulfeldt) intet vil længer besværges med det hannem befales, da skal det endda med Guds Hjælp gaae saa vel til, som det gjorde den Tid han intet kunde snyde sin Næse“; og af 23de s. M., hvori han befaler Kantsleren „hannem (Ulfeldt) at erindre, at han med hans Bevis i de Maader iler, thi slig Discours tjener intet i min onde Mave, som Doctoren nu daglig er i Tag med“.

ledes den 3. December 1648¹⁾ ikke alene confirmere Lensbrevet paa Hørsholm, men end yderligere „bevilge og tillade“, at Besidderne „begge deres Livstid maa nyde og bekomme fornøden Ildebrand udi de der underliggende Skove, saavel som og at Ingen maa fiske i de Søer, Damme og Parker, som ligge i Gaardsens Mark, uden de selv alene, desligeste at heller Ingen uden de maa jage eller jage lade udi f^a Hørsholm Birk og dets tilliggende Gods uden Vi selv eller Vor elskelig kjære Gemal“. Men Omslaget fulgte snart. Allerede den 30. Marts 1650 skrev den svenske Resident ved det danske Hof, Magnus Durel, til sin Konge, Carl Gustaf: „Kongen søger alle Midler til atter at bringe Hørsholm, som den forrige Konge har forøret Hofmesteren, under Kronen“²⁾, og efter Ulfeldts Flugt betragtedes hans Len som forbrudte, ligesom et Forbud blev udstedt imod at købe hans Jordegods³⁾. Dronningen fik Forleningsbrev paa Hørsholm den 22. September s. A. (trykt blandt Bilagene Litr. G.), og Henrik Ramel den 15. Oktober næstefter paa „Stege og Ermelundsgaard“ o: Møen, Ulfeldts Hovedlen⁴⁾.

I „Corfits Ulfeldts, Danmarks Riges Hofmesters høitrængende Æres Forsvar“, skrevet i Stralsund den 14. April 1652, hedder det i den Anledning: „For det Tredie er os med stor Uret fratagen det Gods Hirschholm, som hans Kongelige Majestæt, høilovlig Ihukommelse, min Dame og mig vores Livstid med haver bebrevet, og denne itzige regjerende Herre udi lige Maade haver stadfæstet. Samme Brev lyder ikke indtil vi anderledes tilsigendes vorder, men saaledes at vi fornævnte Gods skal nyde og beholde begge vores Livstid, hvilket ubrødeligen endog af efterkommende Konger udi Danmark skal holdes — — — — — Haver den Rigers Raad Hendrick Rammel (Ramel), som sine Affecter mod mig paa Thinget gav tilkjende, ikke gjort det til forgjæves, thi han haver til Recompence bekommet mit Len — — — — —. Og den som Magten haver og havde Behagelighed til Stedet (Dronningen) haver til sig taget det, som min Kjæreste og jeg ere begavede med for vores Livstid“.

Ved Roskildefreden fik Ulfeldt ikke Hørsholm tilbage, saaledes som hans andre Godser og Len. I de mellem de svenske Commissarier Schering-Rosenhane og Steen Bielke den 4. Marts 1660 i Leiren foran Kjøbenhavn med Hannibal Sehestedt afsluttede Fredspræliminærier blev nemlig optagen en tredie Post, som lød saaledes:

¹⁾ Sj. Tgl.

²⁾ Beckers Saml. til Dm. Hist. under Fr. III. 1. 37.

³⁾ Kgl. aabent Brev af 26. Juli 1651. G. A.

⁴⁾ G. A. Sj. Rg. $\frac{306}{1648} \frac{146, 154}{1651}$. Naar Pontoppidan i en Anmærkning i

Dansk Atlas siger, at Hendrich Ramel en Tid laang havde Hørsholm i Forlening, er det en Misforstaaelse. Ramel fik ikke Hørsholm, men Møen, og havde det, til han døde paa Ermelundsgaarden den 6. Oktober 1653. Han var Hofmester i Sorø fra 1640—49, blev da Rigsraad og 1650 forlenet med Herriøvad Kloster i Skåne. Jfr. Barfods Mærkværdigh. rørende skånska Adeln S. 304. Ogsaa Chr. IV.'s egenhændige Brev, I. 250. Anm.

„Lika wiß ähr och så föräfskedet och slutit, att Hirshollms Lähn, som Wälborne Greffue Ulfelldt war medförlänt, effther Wär Sahl. Herres och Konnings afskeed och mellanhandling här effther skall föllie och forbliffue Hd. K. M^{te} Drottningens uti Dannemark; och willie wij använda all wor flijt att Hd. K. M^{te} behåller dän Insell Hween med all deß Räfte och Rättighet sin lijfs tijdh, doch Kronen, Sweriges Höghet uthan ringaste præjuditz“.

Og en tilsvarende Post blev senere optagen iblandt de hemmelige Artikler til Fredstraktaten¹⁾. Men Ulfelldt fik eller havde alt faaet Vederlag for Hørsholm i blekingske og skaanske Godser af Carl Gustaf.

Ulfelldt meente dog²⁾, uden at tale om, hvad han ellers havde opoffret, at han ei engang havde faaet Vederlag for sit Gods Hørsholm, som Carl Gustaf 1658 i Marts Maaned paa Frederiksborg Slot skjænkede Dronning Sophie Amalie, og hvilket han eiede som et frit Gods, „herligt ved Jagt, Fiskeri, Oldenskov og tilliggende Vormede (Underdaner)“. Havde Valget staaet til ham, vilde han ikke have byttet Hørsholm bort for alt det Gods, som Kongen havde forundt ham i Skaane og Bleking. Aktor i den Sag, Carl Gustaf senere lod anlægge imod Ulfelldt for Høiforræderi, udhæver herimod i et af sine Indlæg, hans „ugrandede og urimelige Paastand at have modtaget Grevskabet Sølvitsborg og Herreds vad Kloster, ikke som arveligt Leu af Sverrigs Krone og som Kongelig Gave, men som Vederlag for „Hirschholm“ i Sjælland, da dog Gavebrevene i den Henseende ere saa tydelige, at her ikke kan blive mindste Tvivl tilbage“. Heri havde Aktor vistnok Ret, hvis Ulfeldts Fortolkning af de svenske Lensbreve ikke var nøiagtigere end den, han gav af det hørsholmske, idet han kalder Lenet sin Eiendom, et „frit Gods“, hvad det efter Lensbrevet netop ikke var. Men i ethvert Tilfælde frasagde Ulfelldt sig definitivt enhver Ret til Hørsholm i Forliget af 1661, hvorved han købte sin og Hustrues Frihed. „Foruden at han i Sverig havde mistet alt det betydelige Jordegods, der var skjænket ham af Carl Gustaf, og i rede Penge nogle hundrede tusinde Rigsdaler, som han havde laant denne Konge, maatte han nu frasige sig og til den danske Krone afstaae sine Herregaarde i Sjælland, sit Strøgods i Jylland, det Jordegods, han eiede i Norge, den store Gaard, som han i Kjøbenhavn havde bygget sig, al Adkomst til sine Forleninger, Hørsholm³⁾ og Munkeliv Kloster⁴⁾ og endelig en lovlig Fordring efter

¹⁾ Afskrifter af Akterne i G. A.

²⁾ Hist. Tidsskrift 4. B. 15, 63, 437: Molbechs Uddrag af Ulfeldts originale Forsvarsskrift.

³⁾ Den aarlige Indtægt af Hørsholm i Ulfeldts Tid angaves til 3000 Rd. Jfr. den citerede Afhdl. i Hist. Tidssk. 3. B. 468.

⁴⁾ Munkeliv, Munkaliv = Monkebolig ved eller i Bergen var ifølge Langes norske Klosterhistorie S. 315 fra 1640–52 egentlig forlenet til Ulfeldts ældste Søn, Christian Corfitssøn Ulfelldt, Christian IV.'s Dattersøn, og det var som Formynder for Sønnen, at Corfits Ulfelldt havde det ihænde; jfr. Durels Breve til Carl Gustav i Beckers Saml. til Fr. III.'s Hist. 1. D.

Kong Frederik III.'s Obligation paa de sequestrerede Indkomster af hans Godser i 12 Aar¹⁾).

Dronning Sophie Amalie besad derefter Hørsholm til sin Død og opholdt sig der jevnlig. Hun havde tillige Ibstrup (Jægersborg) og Dronninggaard med Søllerød Sogn; ligeledes Ebbekjøb²⁾, undertiden skrevet „Ebbekjøping“, med Asminderød og Grønholt Sogne. Fra Philippi Jacobi 1654, til Krigen udbrød, havde Dronningen ogsaa Hveen med Uranienborg. I en kongelig Ordre af 26. Februar 1654 befales det Adam Henrich Pentz at tage Hveen, som Fru Regitze Grubbe nu havde afstaaet, under Inspektion, lige- som han alt havde Hørsholm.

De af de svenske Kommissarier i Præliminarierne til Roskildefreden givne Løfter om at søge udvirket den svenske Konges Samtykke til, at Dronningen maatte beholde Hveen paa Livstid, ledede ikke til Noget³⁾. Af det hørsholmske Gods fik Erkebiskop Svane ved Frederik III.'s Gavebrev af 6. Oktober 1661 Gaardene Ebberød og Skovrød „til Arv og Eiendom kvit og frit“, foruden en Pengesum som Belønning for god Tjeneste ved Enevoldsmagtens Indførelse; men efter hans Datter Bispiude Baggers Død i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede bleve Ebberød og Skovrød atter tilbagekjøbte og paany henlagte under Godset⁴⁾. Af Ebbekjøbs Gods fik Hans Rustgaard Kraagerup og Fløyterup samt 1½ Bøndergaarde i Øverstetorp for sin patriotiske Virksomhed i Svenskekrigen⁵⁾).

Efter Dronning Sophie Amalies Død 1688 bleve Dronninggaard

Den aarlige Indtægt af Munkeliv ansloges dengang til 3000 Rd. Fra 1652—60 havde Axel Sehested Klosteret i Forlening.

Munkeliv var allerede Kloster i 1135. I 300 Aar havde Benedictinere det, senere fra 1420—26 Brigittinere fra Mariebo indtil Sekularisationen 1531. Thor Røld, Kongens Hovedsmand paa Bergenhuus, afbrændte det i 1536, for at det ikke skulde falde i Hænderne paa Erkebispens Hovedsmand, Christoffer Throndsøn. Over Jorden er intet Spor tilbage af Klosteret med Undtagelse af Haven. Munkeliv var et af Norges rigeste Klostre. Det eiede 350 Gaarde alene i Bergens Stift foruden meget andet Gods, havde Indtægter fra Færø, Hjøttland og Vestmønsterne, indbringende Tomter og Gaarde i Bergen, Møller i Gravedal o. s. v.

¹⁾ Hist. Tidsskr. 4. B. 437.

²⁾ Ebbekjøb var en nedlagt Bondegaard, hvoraf Landgilden forhen var 2 Pd. Rug, 2 Pd. Byg, 4 Td. Havre, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns og 20 Æg. Under den var tillige inddraget Gaarden Tuelstrup eller Tøelstrupvang i Grønholt Sogn, hvoraf Landgilden var 1 Fjd. Smør, 1 Lam, 1 Gaas, 4 Høns og 20 Æg. Gaarden Østrup, paa hvis Grund Fredensborg i det følgende Aarhundrede byggedes, og hvoraf Landgilden var 1/5 Pd. Smør, havde Dronningens Kammertjener Jacob Petersen „kvit og fri“.

³⁾ Subm Sml. 1—205. Dronning Sophie Amalies Brevbog i Geheimark. S. 102. Om Ebbekjøb Sj. Reg. 1654 S. 44 og 1656 S. 493 og 618. Jfr. ogsaa Bircherøds Dagbøger S. 134. Mange Aar efter forekommer endnu Spor af den gamle Forbindelse mellem Hveen og Hørsholm. Christian VI. gav saaledes i 1720 endnu Præsterne paa Hveen et Træ til Brændsel, men de maatte udstede et Revers paa, at de ingen Ret havde dertil (Rsl. 3. Oktober 1720 Rtkammerarkiv).

⁴⁾ Jfr. under Ebberød.

⁵⁾ D. Atl. 2.

og Ebbekjøb igjen skilte fra Hørsholm og henlagte under Kjøbenhavn og Kronborg Amter.

Kong Christian V. besad selv Hørsholm til sin Død 1699, men boede der neppe. Af en Notits i hans Diarium 1698¹⁾ sees det, at hans yngste Søn, Prinds Vilhelm, der døde 11 Aar gammel 1706, har ført et Slags Hof paa Hørsholm. Det hedder nemlig: „Tirsdag den 27de (September) forlod Kongen tidlig Kronborg og jagede endnu en Hjort, som løb to Timer og sprang over Garnene, men blev dog fangen i Vestersø. Henimod Middag forlod og H. M. Dronningen og H. H. den Kgl. Prindsesse Kronborg og fulgte Kongen til Hirschholm, hvor de spiste til Middag hos Prinds Vilhelm; om Eftermiddagen begave de sig alle til Kjøbenhavn“.

Frederik IV. gav²⁾ Hørsholm til sin Dronning Louise, der yndede Stedet, opholdt sig der jevnlig og byggede en Deel, dog væsentlig Økonomi- og Ladegaardsbygninger. Personlig synes hun ikke at have taget synderlig Deel i Styrelsen af sit Livgeding. Det Modsatte gjælder derimod om hendes Efterfølgere, Kong Christian den Sjette og hans Dronning, hvis Navne ere uadskillelig knyttede til Hørsholms. Kong Christian fik det alt som Kronprinds, strax efter Moderens Død 1721, og efterat han samme Sommer havde ægtet den baireuthske Prindsesse Sophie Magdalene, residerede han siden i Reglen om Sommeren paa Hørsholm³⁾. Da han i 1731 besteg Tronen, overlod han Hørsholm til sin Gemalinde, som derefter besad det i næsten 40 Aar.

Dette kongelige Ægtepar, men især Dronningen, har været Gjenstand for mange lidet velvillige Domme⁴⁾. I senere Tider er der⁵⁾ rejst en vistnok ikke ubeføiet Tvivl, om dog ikke

¹⁾ Tyge Beckers Orion I. 60.

²⁾ Kgl. Befaling 25. Januar 1701. Bilag H.

³⁾ Erik Torms Antegnelser til Fr. IV. Hist. Subms Sml. 2. B. 39. Som Konge brugte Christian den Sjette dog ikke udelukkende Hørsholm til Sommerresidents, men opholdt sig ogsaa af og til paa Frederiksborg.

⁴⁾ Worsaae, Hist. Tidsskr. 5. B.

⁵⁾ En samtidig fremmed Forfatter, den franske Minister Camilly, giver følgende Skildring af Christian VI. og Sophie Magdalene: „Hans Figur er liden, tynd og svag, hvilket ikke tilkjendegiver nogen stærk Helbred. Ved hans Stemme er der Noget saa overraskende, at man har ondt ved at troe, at det er den samme Person, saa forskellige ere de Toner, som hans Strube frembringer. Han ægtede den 7. August 1721 Prindsesse Sophie Magdalene, en Datter af Markgreven af (ulmbach-Baireuth. Han er hende meget hengiven og har med hende tvende Børn, en Søn og en Datter — — — —. Vi have i vore Klostre ikke mange Kneboere, der leve i saa dyb Stilhed som denne Kronprinds; han deltager ikke i nogen af hans Alders Forlystelser undtagen Jagten, hvor han undertiden indfinder sig, naar Aarstiden medfører det. Han er overordentlig frygtsom, naar han skal tale med Nogen, som han ikke er vant til; han rødmer og synes forlegen; han mangler dog ikke Aand, fatter let Tingene, som man siger ham, men Vanskeligheden, som han har ved at udtrykke sig, i Forening med en ubetimelig Undseelse, som han ikke er Herre over, hindrer ham i at svare Noget — — — — Hans Opdragelse har ikke været den

disse idetmindste i nogle Punkter er for stræng. Det Efterfølgende vil give adskillige Bidrag til Kongens Karakteristik og

bedste, da man sørgede for at anbringe ham hos Personer, som vel vare fromme, men hvis Geni mere egnede sig til at gjøre ham til Helgen end til at indgyde ham ophøiede Grundsætninger (sentiments d'elevation), passende for hans Fødsel. Han har ikke reist og har intet Begreb om Krigskunsten, han kjender ikke andre Hoffers Brug — — — Han synes for nærværende Tid kun at sysselsætte sig med Prindsessen, hans Gemalinde, som er stor og velskabt, men kun lidet behagelig af Ansigt; hun er overordentlig bleg og sminker sig aldrig; hun taler kun lidet og synes at have fattet Afsky for det menneskelige Kjøn (avoir pris le genre humain en aversion); hun har ved sit Hof en Æresdame (dame d'atour), som man kalder Overhofmesterinde, og som har Rang over alle Grevinder. Hun har ogsaa 4 Hoffdamer, som alle ere mindre skikkede til at indgyde Kjærlighed end til at give Afsmag derpaa. Hun bruger denne Fremgangsmaade for ikke at give Prindsen, sin Gemal, nogen Aaledning til at falde i Fristelse^{a)}.

En senere dansk Skribent, Riegels, søger Grunden til Christian VI.'s Melankoli i Faderens, Frederik IV.'s, Kulde i hans ægteskabelige Forhold og siger især: „Stram var han klædt, mange Trøier havde han under sin stivskjødede Kjortel, svære Skoe, der hindrede ham i at gaae, havde han paa Benene, stærkt vare hans Strømpebaand bundne, snævre hans Buxer, og stærkt var han tilsnøret i Halsen; Bryst og Hoved vare ganske tildækkede, hint med mange Veste, dette med en stor Allongeparyk. Han holdtes stadig til Studeringer, havde ingen Legekammerater, reiste ikke udenlands, Moderen overdrev den religiøse Opdragelse, og siden omgikkes han altfor meget med Theologer og Pietister“. „Ikke om Fortrolighed, ikke vennehuld Fornuft, ikke daglig med ny Ynde forskønnede Favntag kunde han, som Lægemedler mod hans Sjæls og Legemes Smerte, søge hos sin uopdragne, herskesyge, lunefulde og ene til Pragt hengivne Gemalinde, hvis tiltagende galdefulde Fruentimrersygdøm gjorde ham endnu mere kold for hende og hende derimod mere skinsyg, mistænksom og bitter, saa at Christian var tilfulde ulykkelig hjemme^{b)}“. En ellers mere maadeholden Historie-skriver, Jens Møller^{c)}, er ikke synderlig mildere i sin Bedømmelse af Sophie Magdalene. „Det er umiskjendeligt,“ siger han, „at hele Christian VI.'s Regering fik — men jeg troer imod Kongens Villie — en Tendents til Tydskhed, som vel oftere spores under de oldenborgske Konger, men sjældent naaede den Høide som under Dronning Sophie Magdalenes Beskyttelse. Ligesom Danmark ei i nyere Tider har havt en Dronning, der var mindre elsket af Folket, saaledes har der maaske aldrig siddet en Regentinde paa Thronen, der mere skadede sin kongl. Gemal. Stolt og kold, herskesyge og gøsel, hidkommen fra et fattigt Land, dog opløst, uden kvindeligt Gemyt, dog skinsyg, var hun ret skikket til at forbittre Kongen Livet og gjøre ham ilde lidt af sine Undersaatter. Vel synes hun at have vogtet sig for i Kongens Nærværelse at udgyde sit Hjertes hele Foragt for, hvad der var dansk; dog kunde hendes Grundsætninger, Domme og Tilbøieligheder umuligen undgaae hans iagttagende Blik. Hvert Aar indkaldte hun jo ikke alene adskillige af sine fattige Slægtninge og Landsmænd, der her bleve rigeligen forsergede, men ogsaa en Mængde andre tydske Adelsmænd, til hvilke Kongen maatte skaffe Embeder og Pensioner; ei alene lod hun haant om at lære det danske Sprog, men hun taalte det ei engang i sin Omgivning. Endog ved store Nationalfester, naar f. Ex. Stiftelser, oprettede efter hendes Forslag, eller sigtende til at nære hendes Yndlinger, indviedes, maatte Landets Sprog ikke høres,

b) N. M. Petersen Lit. Hist. VI 91: „Riegels's raa, skjodesløse, kludrede Sprog“.

c) Mæmoaryne 2. B. 25 og 26.

endnu flere til Dronningens. Som Besidderinde af Hørsholm Gods var hun ikke utilbøielig til at hjælpe og eftergive, naar hun kunde. Beskyldningen, at Dronningen og hendes hele Hof ikke forstod Dansk, er overdreven. Hun kunde vistnok ikke skrive Dansk, men at hun ikke „forstod“ Dansk, er uantageligt. Hun lod prædike for sig paa Dansk¹⁾, og hun modtog som Herskerinde paa Hørsholm danske Ansøgninger og Indstillinger i stort Antal fra sin jydsk Forvalter, som næppe forstod synderlig Tydsk, afgjorde dem

skjønt det dog var Landets Formue, der til Festen anvendtes. Saaledes blev f. Ex. Vallø adelige Frøkenkloster indviet ved tyske Sange af Clitau. Ja Suhm fortæller endog, at hendes Had til det Danske gik saa vidt, at hun spottende kaldte sin Søn Kronprindsen „den Dänischen Prinzen“, fordi han gjerne talte sine Fædres og sit Lands Sprog, — det Danske, som rigtignok ikke var hans Moders Maal — — — Dronningen og hendes hele Hof forstod ikke Dansk — — — Hos Christian VI. forenede sig et uheldigt Gemalindevalg med adskillige andre Omstændigheder for at tilveiebringe en fra de øvrige oldenborgske Konger saa afvigende Karakter, som Christian unøgtelig var: alvorlig, tilbageholden, strængt asketisk^{d)}, nægtende sig Livets Forlystelser og uskyldige Nydelser, indesluttet i sig selv, dog til samme Tid oprigtig, lærvillig, retfærdig, saare modtagelig for Livets høieste Glæder, dem som Religion, Videnskab og Kunst skjænker Mennesket

Medens Glæden over Frederik V.'s Tronbestigelse var een Jubel, var Bedrøvelsen over Christian VI.'s Død ikke stor. Dette var Dronningens Skyld Hele Folket vidste, at det især var hendes Hovmod og Støthed, som hortskræmmede de ringere Stænder fra Kongens Gaard og Audientsgemak, at det var hendes herskesyge Aand, der ønskede gennemført adskillige Misbrug, at det var hendes Forkjærlighed for Tydsk Hofslæng, som fortrængte kyndige og fortjente danske Adelsmænd ei blot fra Hofcharger, men fra Minister- og Præsidentposter, at det var hendes Ødselhed, som tømte Rigets Skatkamre og bevægede Kongen til at opføre de mangenye, deels overflødige, deels uforholdsmæssig kostbare Slotte. Derfor maatte Frederik IV.'s nys opførte Residenteslot i Kjøbenhavn nedrives for at gjøre Plads for det prægtige Christiansborg; blot for at føie Dronningens Lune maatte Hørsholm opføres midt i en Sump, hvor det efter faa Decenniers Forløb blev nødvendigt at nedrive det igjen^{e)}.

Af andre mindre Notitser om Forholdene ved Christian VI.'s Hof skulle vi her blot nævne Mandix's^{f)} Oplysning om den Skik: kun at passere Slotspladsen med Hatten i Haanden, naar Kongen var paa Slottet; Kiegel's^{g)} Fortælling om, at en kjøbenhavnsk Borger blev landsforvist, fordi han havde sagt, at Dronningen ei kunde nøies med et mindre Slot end Christiansborg, da alle Borgerhuse i Bayreuth vare saadanne; og Suhm's^{h)} om, at Kong Christian lod Kammerpræsidenten give dobbelte Regninger over Alting, hvoraf den ene — som var falsk og overdreven — blev lagt paa Chatollet, men den rigtige i en hemmelig Skuffe, hvortil kun Kongen havde Nøglen, saa at Dronningen, naar hun efter Sædvane gjennemsaac de paa Chatollet liggende Papirer og fandt, at der var ingen Penge i nogen af Kasserne, opgav at forlange flere Penge, som hun ellers pleiede.

¹⁾ N. M. Petersens Literaturhist. IV. 60.

^{d)} Dersom det er rigtigt, hvad Secher fortæller i „Danmark i ældre og nyere Tid“, 1. 602, at Kongen daglig sod 4—5 Flasker Burgunder, synes Aaktesen dog ikke at have været synderlig streng, hvad Drikkevaar angaar.

^{e)} Danmarks Tilstand for 60 Aar siden.

^{f)} Christian den Sjette.

^{g)} Suhm saml. Skr. 14 D. 240.

selv og afgav sine Resolutioner, med faa Undtagelser, altid paa Dansk. I det Hele var Forretningssproget for Godsets Vedkommende, forsaauidt de paagjældende Udfærdigelser stiledes til Danske, altid dansk i Sophie Magdalenes Tid, i Modsætning til, hvad der var Skik i hendes Forgængerinders Dronningerne Sophie Amalies og Louises Tid. Med Undtagelse af Grev Stolberg, der næppe levede længe nok her i Landet til at lære Sproget, kunde Dronning Sophie Magdalenes Overhofmestre og Amtmænd haade forstaae og taalelig skrive Dansk, ja endog hendes Kammerfrue Walther, der af og til blev benyttet som Sekretair ogsaa i Godsets Anliggender, skrev meget ordentlig Dansk. Den ofte gjentagne Beskyldning: at Dronningen i lunefuldt Overmod byggede Hørsholm i en Sump, er heller ikke befsjet. Intet kan være urimeligere end at gjøre hende ansvarlig for de grove Feil, hendes ansete Bygmester begik. Hun valgte end ikke Byggepladsen, hvad Slottets Historie noksom godtgjør.

Om Oprindelsen til Navnet Hørsholm—Hirschholm har man været fuldkommen paa Vildspor. Bortforleningen af Hørsholm til en Bisp, jfr. Pag. 6. om end kun paa en kort Tid, har maaskee givet Anledning til den hos flere ældre Forfattere, der have skrevet om Hørsholm, almindelige Vildfarelse, at dette har været et Kloster. Det var nemlig i den katholske Tid Sædvane, at Gaarde, der vare i geistlig Besiddelse eller styredes af Geistlige, i daglig Tale kaldtes Klostre¹⁾, og det er ikke umuligt, at Titelen har kunnet holde sig et Hundrede Aar efter, at Anledningen var bortfalden²⁾, naagtet den i officielle Dokumenter intetsteds er brugt. Det er heller ikke utænkligt, at den Omstændighed, at Hørsholm samtidig med Esrom i længere Tid var et Appendix til Kronborg Len, kan have foranlediget, at Klostersnavnet blev tillagt Hørsholm. J. L. Wolf³⁾ og Arent Berntsen⁴⁾, der skrev 1654 og 1656, kalde „Hørszholm“, ligesom „Esserum“, et „fornemme Kloster“. Den Førstnævnte tilføiede, at Biskop Eskild funderede Esrom. Et Hundrede Aar efter lod en unavngiven Forfatter⁵⁾ Biskop Eskild ogsaa have stiftet „det tredie Kloster, nu Hirschholm Slot, fordum kaldet Hjortholm, Andre skrive og Horskholm, eller Horseholm“, og senere meente saa endvidere Pontoppidan og Olufsen⁶⁾, støttende sig paa Forgængerne, at Hørsholm har været et Munkekloster. Der findes dog ikke det allermindste Spor deraf. Vistnok nævner Daugaard⁷⁾ et „Horseholm“ blandt Esrom Klosters Eiendomme; men dette Horseholm er formodentlig blot en Fejlskrivning istedetfor Borsholm (endnu en Bondeby i Tikjøb Sogn), der senere i Kong Hans's Tid 1499

¹⁾ Estrup Thygestrup. 22. 23.

²⁾ Esrom kaldes endnu den Dag idag af Almuen næsten aldrig Andet end „Kloster“, navnlig Amtstuen, der er i en Rest af den gamle Klosterbygning.

³⁾ Encomion Reg. Dan. 522.

⁴⁾ Danmarks og Norges frugtb. Herl. 22.

⁵⁾ Helsingørs Beskrivelse (L. Boesen) 1757. S. 223.

⁶⁾ Danske Atlas II. Collectanea. 70.

⁷⁾ Klosterhistorie. 225.

nævnes som Esrom Kloster tilhørende¹⁾. Hørsholm kan det i alt Fald umulig være. Dette har nemlig aldrig heddet hverken Hjort-, Horsk- eller Horseholm, men kaldtes, som foran viist, lige fra Middelalderen til Reformationen Hyrnings- eller Hørningsholm. At Gaarden ikke har været Kloster efter Aar 1307, turde være godtgjort ved det Foregaaende. End ikke Dronning Margrete, som ellers gav saa Meget bort til Kirker og Klostre, bortskjænkede Hørningsholm eller Noget af dets Gods til disse, hvad Kong Erik af Pommerns Bekræftelsesbrev paa Dronning Margretes Gaver til Kirker og Klostre af 1401 viser²⁾. Det eneste endnu Tænelige er da, at Hørsholm skulde have været Kloster før 1307; men ligesom der ikke findes Nogetsomhelst, der tyder herpaa, i hvad der er opbevaret af Dokumenter fra hin Tid, saaledes er det i og for sig højest usandsynligt, at Kirken paa den Tid skulde have sluppet Noget af, hvad den havde faaet ihænde, allermindst et Kloster, end-sige uden at en saa usædvanlig Begivenhed omtales, medens ellers samtidige Efterretninger om Kirkens Eiendomsomsættninger lige indtil Ubetydeligheder ere opbevarede.

Naar den foran citerede uefterrettelige helsingørske Forfatter og efter ham „Hirschholms“ Bygmester Thurah³⁾, jfr. S. 23, mene, at det Side 7 nævnte Slot Hjortholm og Hørsholm—Hirschholm skulde være et og samme Sted, er det naturligvis kun en Forvexling⁴⁾.

Det Grundløse i det baade i og udenfor Egnen almindelig udbredte Sagn, at Hørsholm er af Sophie Magdalene opført paa det Sted, hvor hun eller Kongen havde skudt en Hjort, er allerede godtgjort baade af Pontoppidan og Olufsen. Førstnævnte siger⁵⁾: „Fløiet paa et af de forrige Taarne, som jeg selv (Pontoppidan) haver seet (altsaa før Sophie Magdalene byggede sit nye Slot), forestillede en Hjort, men det var et Paafund af de sildigere Tider, da man allerede var kommet i med at kalde Slottet Hirschholm. Jægersborg Fløi havde ogsaa en Hjort, siden det blev et Jagtslot“. (Og Olufsen bemærker⁶⁾: „Det nærværende Navn har ikke sin Opvinding, som man ellers fortæller, af den Omstændighed, at Christian den Sjette der skulde have skudt en Hjort. Christian den Sjette tog kun liden eller ingen Deel i Jagtpartier, og en gamle Jagtbetjent paa Jægersborg forsikkrede mig for mange Aar siden, at denne Fortælling kunde saa meget mindre være sand, som denne

¹⁾ Daugaards Klosterhistorie 230.

²⁾ Ny danske Magazin 5. B. 1.

³⁾ Danske Vitruvius 2. D. 78.

⁴⁾ Snurrtigt nok har en lignende Forvexling indsneget sig paa det Kaart over Sjælland, som skal vise, hvorledes Landetsaae ud omtrent Aar 1300, og er vedheftet Scr. Rer. Dan. 8. 528. Der mangler nemlig Hyrningsholm, og Hjortholm er anført paa dets Plads istedetfor paa sin egen. Derimod findes baade Hyrningsholm og Hjortholm hvert især paa sin rette Plads paa et andet Kaart sammesteds over Halland, Bleking og Skaane, paa hvilket det nordøstlige Sjælland er medtaget, indheftet S. 537.

⁵⁾ Danske Atlas.

⁶⁾ Collectanea S. 70.

Konge aldrig havde skudt en Bøsse af. Men derimod fortalte bemeldte Jagtbetjent, at Dronning Sophie Magdalene virkelig havde skudt efter en Hjort, som faldt i det Morads, hvori Hirschholm blev bygget; dog blev efter hans Beretning ikke Pladsen til Slottet valgt for at forevige denne Begivenhed, men fordi Slottet skulde have Grave, og disse kunde let faaes i Mosen“. Dette Sidste er dog heller ikke Andet end en „Jagthistorie“. Men saa Meget er vist, at man den Dag idag paa Rosenborg Slot foreviser ikke alene Geviret af den Hjort, som Dronning Sophie Magdalene skal have nedlagt paa den Plads, hvor hun senere byggede sit nye Slot, men ogsaa Bøssen, hvormed denne Daad skal være udført, og at en gammel hæderlig „Hirschholmer“, hvis Fader og Farfader bestandig havde boet her og paa Jægersborg, for faa Aar siden viste Forfatteren det Sted i Slotshaven, hvor Farfaderen meente at have seet Hjorten falde, og hvor der i Slottets Velmagtsdage skal have staaet en Støtte til Minde derom, som han selv havde seet blive nedreven. Noget man vel saaledes ligge til Grund for det saa almindelig udbredte Sagn; men at den muligen af Dronningen skudte Hjort ikke har havt det Mindste at gjøre hverken med Valget af Byggepladsen til det nye Slot eller med dettes Navn, maa ansees for hævet over enhver Tvivl.

Pontoppidans Gisning¹⁾, „at Hirsholm egentlig og efter Navnets rette Oprindelse hedder Hørsholm, det er Hesteholm, fordi i det gamle Sprog, ligesom endnu i det engelske, betyder Hørs, Hørs, Ørs en Hest, og fordi Egnen, som bekvem til Stutteri, dertil allermost blev benyttet i gamle Dage“, er ogsaa ugrundet.

Hørsholm er simpelt hen en Sammendragning af det oprindelige Hyrnings- eller Hørnings- eller Hørringsholm²⁾. Hirs-, Hirtz-, Hirschholm er ikke Andet end en efterhaanden (omtrent fra 1650 til 1730) foregaaet Fortydskning af Hørsholm. Navnet Hørningsholm er ikke ualmindeligt; det forekommer endnu baade i Jylland og Sverig i sin oprindelige Skikkelse. Man mener, det kommer af det oldnordiske hyrningr, en Vædder³⁾. Herimod kunde vel indvendes, at paa den Tid Hørsholm eller Hørningsholm fik Navn, er det ikke sandsynligt, at her holdtes Faar, dertil var den tætte Skov uskikket; men, som en skarpsindig Lærd har forklaret, er der Intet til Hinder for, at „Vædderen“ har været en Mand, der hed saaledes. I blandt vore gamle Slægtnavne forekomme jo baade Oxe, Galt, Gris o. fl. l.

Naar det gamle Hørsholm Slot er bygget, kan ikke med Bestemthed angives, men Bygningsmaaden tyder paa, at det er fra det 16. Aarhundrede. Vore Arkiver give ingen Underretning om Slottets Tilblivelse. De ældste Efterretninger om det findes i to i Indenrigsministeriets Arkiv opbevarede Inventarfortegnelser for Kronborg Len, optagne i Aarene 1602 og 1604,

¹⁾ Danske Atlas.

²⁾ Om saadanne Sammendragninger see Nord. Tidsskr. for Oldk. 2. B. 1833. S. 58.

³⁾ Madsen, Sjæll. Stednavne, Ann. for Nord. Oldk. 1863.

den første af Jacob Wind til Grundet og Peder Basse til Sørup, den anden af Laurits Ebbesen, Peder Basse og Mogens Ulfeldt, hvorpaa ogsaa Hørsholm, som dengang var bortforlenet til Sidstnævnte tilligemed Kronborg, er opført. Der nævnes, foruden Kongl. Majestæts Kammer og Sengkammer og Dronningens Kammer, Jomfruernes og Hofmesterindens Kammers, Præste-Kammerset, Lensmandens, Fogdens, Vintapperens, Jægermesterens og Geert Rantzaus Kammerser, og endvidere Smedien, Borgestuen, Kjøkken og Spisekammer, Bryggers, Baggers, Mælkehus og Spisekjælder. Portstuen, det danske Kancelli og det tyske Kancelli. Møblementet var yderst tarveligt og vel ogsaa ufuldstændigt. I Kongens, Dronningens, Lensmandens og Geert Rantzaus Kammerser vare Væggene „omdragne“ med rødt Klæde, men i alle de andre synes Væggene at have været nøgne. I Kongens Kammer var der to Skiver (Borde), fire Bænke og dertil to røde Skivedækkener (Bordtæpper) og tre lange røde Bænkedyner, en Messing-Lysekrone med 6 Piber, en Fyreskammel og et Skjærnbrædt af Fyr. Det var det Hele. Dronningens var udstyret paa lignende Maade, men i alle de andre Kamre indskrænkede Bohavet sig gjerne til et eller flere Sengesteder, en Skive og en Langbænk.

Da Dronning Sophie Amalie efter Svenskekrigen i 1660 paany tog Slottet i Besiddelse, var det næsten ganske udplyndret og Husene meget forfaldne. Hun lod dem ikke alene istandsætte, men byggede tillige et nyt Hus af Grundmur paa „et Bjerg“), som Voldmesteren Peter Renisz efter Ordre „lod forfærdige paa den nordre Side det hvide Hus, ligesom det paa den søndre Side findes“. Aaret efter holdtes en Synsforretning (see Side 49), hvorefter Bygningerne da bestode, paa Byggaarden af: det hvide Hus, det røde Hus (formodentlig det nye Hus, Dronningen havde bygget), Mælkestuen og Porthuset, og paa Ladegaarden af Kornladen, Fæhuset, Beriderstalden og Havreladen. En Beskrivelses- og Overleveringsforretning af 7. Mai 1664 i Anledning af, at Lorents Tuxen frattraadte og Lorents Petersen tiltraadte som Forvalter, omtaler begge „de Kongelige Residentshuse“ og oplyser navnlig, at „Taarnhuset“ (det hvide Hus) havde fem blytækkede Taarne og en Kvist og fem ligeledes blytækkede Floistænger. En anden mærkelig Prydelse havde denne Bygning, det egentlige gamle Slot, nemlig 14 nye Tagluger, hvorpaa der var malet Billeder af gamle danske Konger („14 neue Lucke aussen dem Dache, worauf alte dänische Könige abgemahlet stehen“). Der var ogsaa „en Klokke og et Seierværk med Solskive og Tilbehør“. Loftet over Taarnhuset brugtes til Kornloft. I samme fandtes nu iøvrigt: det grønne eller holsteinske Gemak, fire Kamre, Gyldenløves Gemak, Spanske Gemak og Sovekammer, Ridesfogdens Kamre og Kjøkken, Hans Majestæts Kjøkken, Mundkøkkens Kammer, Bryggerset, Borgestuen, Fiskerens Kammer, Kjælderøen, den spanske Kjælder, Skriverstuen og Postriderens Kammer. Den gamle Bygning afgav saaledes ikke længer Bolig for Herskabet, der nu residerede i det „røde Hus“,

1) „Bjergtet“ kostede 666 Rd. 4 Mk. Lorents Tuxens Rgnsk. 1660—64.

hvori fandtes: Kammerpigens Kammer, Logementet over kgl. Majestæts Gemak under Taget, Overkammertjenerens Kammer, kgl. Majestæts Gemak, Sovekammer og gamle Sovekammer, Hendes Majestæt Dronningens Gemak, Hans kgl. Høiheds Gemak og Sovekammer, Kammerjunkeren's Kammer, Prindsesse Anna Sophies Forgemak og Sovekammer, Kammerpigens Kammer, den store Trappe, Ridderstuen, Kammerherrens, Livgardens, Dugsvendens og Vinskjenkens Kamre, Sølvkammeret, den nye og den store Kjølder.

Der var Steengulv i alle Værelser¹⁾. Først i 1723 lod Christian den Sjette lægge Brædegulve istedet „udi alle Etagerne, saavel i den allerøverste som og i de andre“²⁾.

For Borggaarden var en ny Port („den røde Port“) med Jernhængsler, Søm, Hammer og en Taskelaas. For Fængslet i Porten to Taskelaase. „Broen for Borggaarden findes færdig med Vindebro og des Behør, saa og en liden Metalklokke at bruge til Folkene. Ovenpaa Broen en forgyldt Løve med alle Danmarks Provindser (den anden er under Arbeide). For Broen en hvid Hest (den anden er under Arbeide)“.

Som nærmere vil erfares af det Efterfølgende, laae Borggaarden paa en Bakke midt i Slotssøen, og der var kun Adgang til den over Vindebroen.

Den vedheftede Tegning viser, hvorledes Hørsholm Slot saae ud i Dronning Sophie Amalies Tid og navnlig hendes sidste Leveaar³⁾.

Slottets indvendige Udstyring var i 1664 en heel Deel rigere end i Christian den Fjerdes Tid; navnlig var der i de kongelige Herskabers Gemakker Tapeter og Møbelbetræk af flamske Tøier, Malerier, Speile o. s. v., jfr. Bilaget Litra I.

Da Slottet i Aaret 1700 blev overleveret Dronning Louise, blev der optaget et Inventarium, som haves i Amtstuearkivet; men det er ikke af nogen Interesse, da Slottet dengang stod omtrent umøbleret. Derimod giver følgende Uddrag af et Inventarium, som optoges over de kongelige Haver paa Hørsholm og i Rungsted i 1708 og 10, en Forestilling om disses Indretning.

„In dem Hirschholmischen Inselgarten und zwar in dem Treibhaus“ fandtes 12 høstammede, 8 halvstammede, 7 unge og 3 lavere „Lauriers“, 20 Pommerantstræer, 14 Dverg-dito, et stort Myrte-træ, et Figentræ, en Cypres, tvende „Chet Morabien“, 5 unge Myrter, 6 unge Pommerantser, 36 Kirsebærtræer o. s. v. „Auf dem Süder-Absatz bey dem Schlos“: 6 store Æbletræer, 4 Pæretræer, 2 Valnødtræer, et Mispeltræ, et „Caneelkirsebærtræ“, 47 Kirsebærtræer, 3 Blommetræer. „In dem Absatz-Garten bei der Norder-Seite“:

¹⁾ I 1665 blev der omlagt 1094 □ Alen Fliser i 9 Gemakker med en Bekostning af 70 Rd.

²⁾ Ordre og Expeditioner 1721—24. G. A.

³⁾ Det er rimeligvis det eneste Billede, der er opbevaret af det gamle Slot. Forfatteren skylder Hr. Dr. phil. Burman-Beckers særlige Velvillie, at han er kommen til Kundskab om dets Existens og har faaet en Kopi af det.

42 Kirsebærtræer, 10 Æbletræer, 6 Palmetræer, 1 Valnødtræ. „Im Küchengarten“: 58 gamle Æbletræer, 6 unge dito, 36 gamle Pæretræer, 6 unge dito, 7 gamle Kirsebærtræer, 24 unge dito, 5 Palmetræer. „Im Baumgarten“: 36 Æbletræer, 24 Pæretræer, 34 Kirsebærtræer. I 1710 tilkom endvidere en Mængde Drivhusvæxter, 70 Pommerantstræer, 46 Levkøyer, 40 Potter og en stor Kiste med Nelliker, 38 Myrter, en „Schersimin Persicum“, 40 Rosmarintræer o. s. v.

Bygningerne forøgedes Aar 1713 af Kong Frederik den Fjerde og Dronning Louise med den store, endnu staaende Kornlade, som Indskriften paa Gavlen viser.

Christian den Sjette begyndte allerede 1722 som Kronprinds, saa snart han var bleven gift, at bygge. Han lod gjøre en ny Indkjørsel: „ligefor Slottet og saa bred, at to Vogne kunne mødes“, flyttede Porthuset, lod sætte af „smaa Feldtsteen“ en liden Kjælder „til Hul for Faangerne“ og opførte to nye Sidefløie, som dog allerede i 1726 „satte sig“ (o: sank), et „Orangerihus“ med Taarn, der forsynedes med et stort Uhr, ligesom der paa Muren anbragtes forgyldt Krone og Aarstal paa sort Grund, Stald og Vognhus, en ny Bro, lod Slotspladsen brolægge, hvortil Bønderne maatte levere 2—3000 Læs Steen, og Slotssoen rense, hvilket varede fra Februar 1723 til April 1724 og udførtes ved en Militær-Kommando, der blev lagt i Leir paa Isterød Mark¹⁾ og kostede i Lønning 6 Skill. daglig pr. Mand, ialt 1557 Rd. 60 Sk. Slottet blev forsynet med 6 nye Kviste og en ny Trappebygning, hvortil brugtes Bremer- og Gullandske Steen. Da Kronprindsen endnu fandt „Vores her havende logementer altfor knappe“, beordrede han i 1728 endelig en Bygning opført mellem Slottet og Kirken, „egal med Slottet, 3 Etager høi foruden Loftet“. Pengene skulde laanes, „Sagen angribes med force“ og de øvrige Bygningsarbejder lige fuldt fremmes. Imidlertid blev det ikke Kronprindsens Planer, som kom til Udførelse. Da han efter sin Tronbestigelse havde overdraget Horsholm til Dronningen, „angreb“ huu „Sagen“ med saadan „force“, at det var kun ganske Lidt af det Nye og slet Intet af det Gamle, som blev staaende. Da hun overtog Slottet, bestod det af den nysnævnte paabegyndte nye Slotsbygning, det gamle Slot, den „østre“ og den „vestre“ Lønge, Kirken, det nye Kjøkken og Vaskelus og „Gevæxt“- og Orangerihusene — Alt paa Slotspladsen — samt Livstaldene, Garderstalden, det gamle Domestikhus, Amtsforvalterens og Gartnerens Boliger, foruden Ladegaardsbygningerne, Østen og Sønden for Slotspladsen. I Slotsgaarden foran det gamle Slot stode dengang 65 Lindetræer, og bag det laae en lille Have „med Prindsesse Charlottes Navn i Buxbum“. Allerede i 1732 begyndte man at tænke paa en yderligere Udvidelse og paa at faae det gamle Slot bort. Efter Overhofmesterens Forlangende ud-

¹⁾ Denne Leir laae i 3 Aar paa Bøndernes Rugmark, bestod af Markentent- og andre Jordhytter og var forsynet med en heel Besætning af Høns, Ænder, Grise o. s. v. Skaden erstattedes Bønderne med ialt 24 Rd. (27. September 1726).

meldte Kjøbenhavns Magistrat i Januar 12 Haandværksmestre til at syne „Hirschholms gamle Slots-Bygning for at give Hendes Majestæt en fuldkommen Efterretning, om bemeldte gamle Slot ved Reparation staaer til Forbedring“. Tømmerne fandt da en stor Deel Bjælker i Kjælderen raadne, i de andre Etager svage og Tagværket saa daarligt, at det ikke kunde repareres, men maatte heelt omlægges. Murerne meente, at naar der skulde indlægges nye Bjælker, maatte hele Muren nedrives, skjønt den ellers godt kunde staae, naar de smalle Revner, som fandtes, repareredes. Vinduerne, saavel i Kjælderen som i de tre øvrige Etager, vilde Glarmestrene have forsynede med nyt Bly og over 1100 nye Ruder. Blytækkerne, der, mærkelig nok, endnu kaldte Slottet „Hørsholm“, fandt naturligvis, at naar Taget skulde aftages, maatte ogsaa alle Render m. v. gjøres af Nyt, og Smedene, at de 57 Døre og 115 Vindueskarne burde have nyt Beslag. Snedkerne foresloge kun gjort 350 nye Vinduesrammer og 6 nye Døre, medens Resten nok kunde udbedres. Haandværkerne vare saaledes meget føielige. Men Bygmesteren, Etatsraad Ernst, var derefter i Februar „paa Hirsholm“, eftersaae „det ovenpaa Bachen staaende gamle Slott“, og han fandt, at Bjælkerne ikke vare raadne, men friske og dertil forsynede med Jernbaand, samt understøttede af mange Tværskillerum, „saa at de kand saaledes endnu længe henstaae“; ligesom han ogsaa fandt, at de øvrige Mangler ved Slottet, der var „ilde medhandlet og omgaaet“, saa ubetydelige, at de med ringe Bekostning kunde afhjælpes. Og han sluttede med at sige: „Forresten kan jeg ey rettere see, end at dette Huus vel kunde staae i 100 Aar endnu, med mindre det skulde afbrydes fordi Etagerne ere for lave og man vilde have Bachen bort og Gaarden større, for at kunne sætte i den nordre Ende ligesaadant et Huus, som paa søndre Ende imod Haven“. I et senere Brev anslaaes de nødvendige Reparationer at ville koste ialt 1258 Rd., og disse bleve derefter udførte i den paafølgende Sommer. Det gamle Slot reddedes saaledes endnu denne Gang; men dets Dage vare dog talte. Etatsraad Ernst blev fjernet, og hans Eftermand, Kapitain, senere Generalmajor Thurah, forstod bedre at fyldestgjøre Dronningens Byggelyst. Vi ville lade ham selv fortælle om Hørsholm, og hvad han og Dronningen udrettede der¹⁾.

„Dette Sted har i gamle Dage været bekjendt under det samme Navn af Hirsch- eller Hjortholm, som det endnu fører, men og udi sin Tid, efter de Tidens Maade, have passeret for en stærk og vigtig Fæstning; thi efter Historiens Lydelse har det i Aaret 1535 været harligt belejret af den Oldenborgske Græve Christopher, men den Kongelige Befalingsmand paa Slottet Peder Godske har ikke villet give sig førend Ringmurene vare nedskudte²⁾. Men man maae med Billighed tilstaae, at Stedet intet

¹⁾ Vitruvius 2. D. 78.

²⁾ Vildfarelsen med Hensyn til Navnet og Slottets ældre Historie er oplyst foran S. 12.

har beholdt af sit gamle Væsen. uden dette blotte Navn, thi alt det Gamle er aldeles ud- og borttryddet, ja det som mere er, Situationen selv og Stedets Natur er ved Kunst saaledes bleven forandret, at man ei kan mærke mindste Spor mere af det forrige. Bjergene¹⁾, som laae i Veien for dette vidtløftige Værks nuværende Indretning, ere blevene sløfede og Moradser og Dale med Bjergenes Jord opfyldte. Hvor tilforn var Agerland er nu plautet Skov, som allerede har naaet den Fuldkommenhed, at den kan ansees for naturlig Skov: med eet Ord, Naturen har gjort det mindste, men Kunsten det meste og største til dette fortræffelige Steds Skjønhed, hvilket er saameget mere forunderligt, siden kun saa faa Aar ere blevene anvendte til at bringe det i den nuværende herlige Stand.

Høiselig Kong Christian den Sjette, høilovlig Ihukommelse, har allerede som Kronprinds været Eier af dette Sted og har dengang alt begyndt at forøge dets Bygninger, fordi det gamle Slot var altfor knapt og ubekvemt; i Særdeleshed blev en ganske ny Bygning lige for det gamle Slot opført, men samme var ei fuldkommen ført i Stand, da Hans Kongl. Høihed efter hans Herr Faders Majestæts dødelige Afgang satte sig paa sine stormægtigste Forfædres Stol og Trone, og som Hirschholm i mauge Aar har været Dronningerne til Eiendom overladt, saa forærede Hans Majestæt strax ved sin Tiltrædelse til Regeringen Slottet med tilhørende Amt til Hans Kongelige Gemalinde Dronning Sophie Magdalene, som endnu har det i Besiddelse. Derefter foretog Hendes Majestæt Dronningen sig strax at fuldføre det begyndte, og som Stedet havde den Lykke, at Dronningen havde fattet en særdeles Behag og Yndest dertil, besluttede Hendes Majestæt at lade den forommeldte Bygning forandre og at forøge saaledes dens Pragt og Anseelse, at den med Rette kunde svare til sin Opbyggers Høihed og Majestæt. Hendes Majestæt var først betænkt paa, at lade opføre og indrette en stor og herlig Sal i den nye Bygning, til hvilket Forehavendes Fuldbyrkelse jeg havde den Naade at blive udvalgt. I Aaret 1733 blev Begyndelsen gjort med denne Sals Bygning, som fra Grunden af blev ny opført og i kort Tid blev bragt i fuldkommen Stand med al sin ind- og udvendige Pragt og Skjønhed, om samme kostbare Stykke skal her neden blive vidtløftigere meldt. Gemakkerne paa begge Sider af Saleu bleve tillige forandrede og med Stukkatur-Arbeide under Loftterne, Forgyltning, indlagte Gulve og Maleri paa det prægtigste udzirede.

Men da H. M. fandt den nye Bygning altfor knap og snøver til det samtlige Kgl. Herskabs bekvemme og magelige Indlogering, det forrige Slots-Kapel ligeledes for saa et anseeligt Slot hverken betragtedes stort eller ziirligt nok, fik jeg Befaling til at være betænkt paa at gjøre Hovedbygningen større og rummeligere, hvilket da og blev bragt tilveie ved at føie en Pavillon til hver Ende deraf, saa at den forreste Hovedfacade derved vandt en Længde

¹⁾ „Bjerg“ d. r. s. Bakke.

af 320 Fod og saavel til det ny Slotscafel, som i den ene Pavillon blev anbragt, saa for det samtlige Kongelige Herskab blev erhholdt den befalede Bekvemmelighed. Imidlertid stod endnu det gamle Slot paa en Bakke bag ved det ny tilligemed endee andre smaae Bygninger, hvilke betoge det ny Slot baade Udsigt og Anseelse¹⁾ og desuden vare hinderlige i det af H. M. fattede vidtløftige Foretagende, hvorudover H. M. besluttede ved Udgangen af Aaret 1736 at lade alle de gamle Bygninger i Grunden afbryde og bringe det ny Slot til den yderste Fuldkommenhed. Hermed skete Begyndelsen i Foraaret 1737, efterat H. M. havde allernaadigst behaget at bifalde det af mig derover forfattede Forslag. Arbeidet blev fra den Tid af med saa usædvanlig Flid og Fyrighed bedreven, at Taarnet tilligemed Forbygningen, de 2de Sidefløie og de to yderste Pavilloner i Begyndelsen af Aaret 1739 med alle ud- og indvendige Zirater allerede var bragt i fuldkommen Stand, hvilket Enhver, som betrakter Bygningernes Størrelse og Vidtløftighed ei noksom kan forundre sig over, især naar Jordsmonnets usædvanlige Besværlighed og den næsten bundløse Grunds Beskaffenhed tillige er bekjendt, da man for at gjøre Grunden af Fundamentet fast paa de fleste Steder har maattet nedramme Pæle af 40—50 Fods Længde.

Den 14de Mai i forbemeldte Aar 1739, som var høiselig Kong Christian den Sjettes høie Navnedag, indtog begge Majestæterne med den ganske Kongelige Familie for den første Gang dette Slot efter dets Fuldfærdigelse, ved hvilken Leilighed et ret Kongeligt Festin var anordnet, hvorved alle inden- og udenlandske Ministre og andre høie Standspersoner nød den Naade at indfinde sig. Der blev og til Ihukommelse af denne herlige Bygning slaat en Skuemønt i Guld og i Sølv af følgende Indhold:

Paa den ene Side sees H. M. Dronningens Billede med denne Omskrift:

Sophia Magdalena D. G. Regina Dan. Nor. V. G.

Paa den anden Side sees Hirschholm Slot i Prospect taget fra den Side, hvor Indkjørselen er, og derover læses disse Ord: Magnificentia Augustæ.

Og nedenunder Slottet efterfølgende:

Rege et principib. totaqve aula
splendidissime receptis.

Hirschholm A. D. XIV Maji MDCCXXXIX.

Omendskjøndt nu dette Slot i Begyndelsen af forbemeldte Aar

¹⁾ Pontoppidan fortæller nærmere herom i Dansk Atlas: „Det gamle Slot stod paa en Bakke, der hvor Taarnporten nu er, og blev 1737 ganske nedbrudt, og paa den sløifede Grund i parallel Linie med Slottet selv (Chr. VI's nye Bygning) opført en lavere Bygning, som ikke betog Udsigten, samt midt paa den samme anlagt Hovedporten og over den et ziirligt Taarn, hvis Spir forestillede en Pyramide, som bæres af 4 Løver og dækkes med en Kongelig Krone. Ved den Anledning blev endee af Søen, som Slottet ligger i, opfyldt, dog ikke strax, med saa fast Grund, at samme kunde tage imod en ny Bygning, førend nogle tusinde Træstammer af 20—25 Alens Længde vare nedstøt deri“.

var bragt i fuldkommen Stand, saa efterlod H. M. Dr. dog ikke samme derefter Aar for Aar mere og mere at pryde og udstaffere og derpaa at lade foretage anseelige Forandringer. Den største og vigtigste Forandring skete i Aaret 1743, da H. M. besluttede, at lade Hovedbygningens anden Etage, som var lav og kun for en halv Etage at ansee, forhøje og give den samme Høide, som det nederste Stokværk besidder. Dette Arbeide skete under min Direction med utrolige Besværligheder og blev i Begyndelsen af 1744 fuldbragt; hvorudover den 14de Mai i dette Aar atter blev udvalgt til at indtage paany det forandrede Slot, da tillige paa samme Dag høisal. Kong Christian d. 6tes høie Navnefest med stor Pragt blev celebreret. Ved denne Leilighed blev atter til Erindring slaet en Skuepenge i Guld og Sølv, paa hvis ene Side H. M's Billede med denne Omskrift er at skue:

Soph. Magd. D. G. Reg. Dan. N. V. G. Nat. Margg. Brandenb.

Paa den anden Side seer man Hirschholm Slot i Prospect, taget fra Haven af, og nedenunder disse Ord:

Hirschholmia exornata. MDCCXXXIV. A. D. XIV Maji¹⁾“.

¹⁾ Om Dronning Sophie Magdelenes Fester paa Hørsholm findes i den Tids Aviser: „Extraordinaire Relationer“, følgende Beskrivelser:

„Den 7de August 1732 blev, til glædelig Erindring af begge Deres Majestæters saa lykkelige som frydefuld for 11 Aar siden til Pretsch udi Saxon paa denne Dag holdte høje Bilager, paa det Hendes Majestæet tilhørende Lystslot Hirschholm, med største Galla celebreret og helligholdet. Paa det Kongl. Tafel, som paa det Prægtigste var indrettet, saaes udi Confiturerne forestillet 4 Æreporte med denne chronostiske Inscription:

SALVS REGNI
REX CHRISTIANVS VI

ET

PIA REGINA
SOPHIA MAGDALENA.

Udi Portene saaes 4 Statuer, holdende en Kjæde, hvorudi et dobbelt Hjerte var slynget med Inscription:

Gott lasz zwei Hertzen leben
Die Eines sind ergeben.

Og atter inden udi dette dobbelte Hjerte fandtes smaa Hjerter med Deviser:

Je suis charmé de l'objet qu' Hymen fait regner.

Nos vœux sont contens, nos souhaits accomplis

Voici l'honneur du siècle apres de qui nous sommes“.

„De to anstillede Tafler formerede tvende C, udi hvis Midte man saae et kunstigt Vandspring, hvis Straale sprang vel af en Arms Tykkelse, og bleve disse Tafler ligeledes paa det Herligste serverede“.

„Ydermere behagede det Hendes Majestæts denne Dags Hukommelse med en Ordens Stiftelse at forberlige, som paa samme Dag af det høje Kongl. Hus blev baaren saa og en Del af Hans Majestæts tro Mænd og Ministres samt en Deel af Hendes Majestæts Hofdamer dermed benaadet“.

(Herefter følger en Beskrivelse af, hvorledes Ordenen saae ud.)

„Den 14de Mai 1739, som var Hans Kgl. Majestæts høje og velsignede Navnedag, blev Slottet Hirschholm, siden det nu ganske ny er blevet om- og opbygget, med et stort Festin indviet, hvortil mange Dames og Hans Majestæts Ministri vare indbudne. Det Kongl. Middags-tafel, som i Form af et C var indrettet og paa det Prægtigste ordi-

Om Slottets enkelte Værelser fortæller Bygmesteren i det Væsentlige følgende:

neret, blev holden udi Slottets store Sal og bestod af 40 Couverts. De Kongl. Personer, som saaes ved Taffelet, vare begge Deres Kongl. Majestæter, Hans Kgl. Høihed Kronprinsen, begge de Kgl. Prinsesser. Deres Durchl. Markgreven af Culmbach tilligemed hans Gemal, Prinsessen af Würtemberg, Prinsen af Saxon-Gotha og Hr. Greven af Stolberg og de øvrige andre Hans Maj's høje Betjente, som sad alle i buntet Rad og havde trukket Lodder om deres Pladser. Hendes Majt Dronningen havde ved Hendes Oberhofmester Hr. von Plessen ladet alting besørge, som og serverede med Marechalsstaven i Haanden og omgav Pocalerne. Naar det Kongl. Herskab drak af Pocaler, blev canoneret med 9 Skud, og med 3, naar de fyrstelige Personer tog Pocalerne i Haand, men naar nogen af de andre Dames og Ministri drak Skaaler, blev ikkun stødt i Trompeter under Paukers Lyd. Alt imedens Taffelet varede, hørtes paa Galleriet i Salen en treflig Musique. Udi Rosen blev og samme Dag spiset ved et Galgen-Taffel, som bestod af 36 Personer. — Paa samme Dag behagede det Hans Majt at besøge og benaade adskillige sine høje og tro Mænd, nemlig med Elephant-Ordenen Hs. Exc. General og Commandant Hr. Georg Wilhelm Greve af Spönneck og Hs. Exc. Hr. General Werner von Schulenburg, og med Dannebrogordenen Deres Excell. Hr. Gen. Lieut. Bernhard Hinrich Schafalitzky de Muckadell, Hr. Gen. Lieutn Barthold Nicolai von Landsberg og Kammerherre Hr. Rochus Friderich Greve af Lynar. Ligeledes behagede det Hendes Majt Dronningen at uddele Naadetegn, nemlig l'ordre de l'union parfaite, til Fru Overhofmesterinde von Warsse hos Hendes Durchl. Markgrevinden af Culmbach, til Deres Excell. Hr. Ferdinand Anthon Greve af Dannekskjold og til Laurvigen, Hr. General Povel de Løvenørn, Hr. Friderich Greve af Dannekskjold og til Samsø, Hr. Geheimeraad Johan Sigismund von Schulin, Hr. Overhofmarchal Carl von Gram og Hr. Overhofmester Victor Christian von Plessen.

„Den 15^d var det Hendes Majt Dronningens glædelige Navnedag, og blev atter samme Dag udi lige Galla, Pragt og Glæde høitidelig celebreret“.

„Den 17^d Mai, som var første Pintsedag, indviede Hs. Højærværdighed Biskoppen over Sjællands Stift, Hr. Peder Hersleb, den i bemeldte Slot indrettede kongelige Kirke ved en gudelig og ziirlig Lykønskningstale og Prædiken. Før og efter Prædiken blev i Kirken Vocal- og Instrumental Musique opført, og omsider under Paukers og Trompeters Klang samt Canoners Løsning „Te Deum laudamus“ intoneret“.

„Efterat vores allernaadigste Kongl. Herskab den 12 Mai 1744 var ankommen til Hirschholm og fandt den ved samme Slot forandrede Bygning og i Særdeleshed det nye Kongl. og meget prægtige Audience-Gemak efter høje Velbehag forfærdiget, blev der den 14de ejusd. celebreret Hans Kgl. Majestæts høje Navnedag og en Galla tracteret, som og ligeledes økete paa Hendes Majt Dronningens Navnedag den 15de, da desforuden det nye Lystslot, som Hendes Majt Dronningen har ladet bygge, blev ved det høje Herskabs Nærværelse indviet og kaldet Sophienberg. Ved det Kgl. Herskabs Ankomst fra Hirschholm hertil blev der af de dertil plantede Canoner løst 27 Skud, som og imellem, da der blev drukket Skaaler, lod sig høre. Den 14^d bleve og Medailler uddelede med Hendes Majts Brystbillede paa den ene og Hirschholms Slot paa den anden Side. — Saasom Hendes Majt fandt Arbeidet efter egen høje Fornøielse, saa behagede det Højstamme allernaadigst at regalere Handværksfolkene, som derved havde arbejdet, men fornemmelig dem ved det prægtige Audience-Gemak, hvorfor dem, efter allerunderdanigst Ansøgning, allernaadigst blev forundt at afsætte deres allerunderdanigste Taksigelse, da de og i Følge samme, den 23 Mai,

1. Den store Sal indtog begge Etagers Høide, endog lidt derover. „I Horizont“ med anden Etage var et Galleri, der satte Værelserne paa begge Sider af Salen i Forbindelse. „Dette Galleri var med adskillige Potter, Billeder og Grupper af Børn, som ere over og over forgyldte, ziret og besat“. Gulvene af sorte og hvide Marmorfliser, i Midten en „Fontaine, som gav en tyk Straale Vand fra sig“, i 20—22 Fods Høide, og som ved sit Fald i det

ved det Kongl. Herskabs høje Nærværelse paa bemeldte Slot Sophienberg, efter deres Haandværks Coutume gjorde et ordentligt Optog under flyvende Fane og Instrumenters Lyd. Derved præsenterede sig 50 Sneedersvende; først en Mestersvend, som dennem anførte, og siden en anden, som førte i sin Arm en udziret Obiliscum eller Ære-Pyramide, hvorpaa stod det Kongl. Herskabs Chiffre med Palmegrene omvundne. Derefter fulgte de 5 Bygnings Ordener, hvilke ligeledes hver af en Svend blev baaren i Armen, for derved at tilkjendegive det høje Herskabs Kjærlighed og Lyst til at see Bygningskunsten i Flor. Efter dem kom parvis den halve Deel af ovenmeldte Svende med deres smukt udzirede Instrumenter, og dernæst een Svend alene som Fændrik, visende med sin Fane adskillige vel øvede Exercicer. Næst efter denne gik den Arbejdet forestaaende Mester, Sr Ortmanns 4 smaa Sønner, alle som unge Lærlinge, eensklædte, hver med en Devise som en Palmegreen i Armen, hvilken var udziret med Festons af et Blomster, kaldet Kejser-Krone, hvilken, i hvor højt den stiger, dog vender sig ned mod Jorden, for derved at forestille Ydmyghed; midt i Grenen sad et brændende Hjerte til at betegne deres hjertelige Taksigelse, og øverst oppe det Kongl. Herskabs Chiffre med Krone og Laurbær over. Derefter gik den 2^{den} Mestersvend som Anfører med den øvrige Rest parvis frem, af hvilke enhver havde eet af sine Instrumenter zirligt udpyntet. Siden sluttede den 3de Mestersvend Optoget, som skete i saadan Orden lige ad Rundsted. Hvilket alt det høje Kgl. Herskab optog i største Naade og Velbehag. Højstsaame rejste derpaa til Hirschholm, da ligesom ved Ankomsten 27 Canoniskud blev løsnede“.

Den 15. Juli 1749 var der Fest paa Sophienberg. Beretningen derom er kun kort, men for den, der er fortrolig med Egnen, fremkalder den et smukt og livligt Billede. Det var paa den Dag, at Kongen, første Gang efter sin Hjemkomst fra en Rejse til Norge, med sin unge Dronning gjæstede Enkedronningen. „Alt var i Gallé“, fortælles der. „Ved de højkongelige Skaaler over Taffelen lode ej alene Canonerne sig høre, som Hendes Maj^{est} Enkedronningen havde ladet plante ved Sophienberg, men den Kongl. Escadre“ (den nemlig, som havde fulgt Kongen paa Reisen til og fra Norge), „som imidlertid var passeret gennem Sundet, havde rangeret sig i en Linie udi Søen ligeoverfor Sophienberg Lystslet, og ved sit idelige Gjensvar paa de Canoniskud, der skete fra Landet, viste tilstrækkelig, at den havde Canoner og Krudt“.

Den 27. Septbr. s. A. afholdtes der paa Hirschholm Slot et stort Taffel, under hvilket Kongen declarerede Prinsesse Louises forestaaende Formøling med Hertugen af Sachsen-Hildburghausen. Selve Formølingen fandt Sted den 1. Oktober næsteften. Aftenen før denne Dag ankom Kongen og Dronningen fra Fredensborg til Hirschholm, hvor de blev modtagne med Paukers og Trompeters Lyd fra Altanen og med en Salut af 27 Canoniskud. Vielsen, der beskrives omstændelig i Avisen, foregik i Hirschholm Stotskirke og forrettedes af Hofprædikant Buhme; derefter var der Galla-Taffel i Riddersalen, og hele Slotshaven var illumineret med utallige Lamper, „som gav en uforlignelig Prospect“. Dagen efter var der atter Taffel i Riddersalen, og da det var hævet, toge de regerende Majestæter tilbage til Fredensborg.

derunder værende Kobber-Bassin „foraarsager en angenem Brusen“. Under hver af Billed-Nicheerne paa de to lange Vægge var en forgyldt Ørn, som „gav Vand fra sig i de derunder værende Marmor-Bassins“. Væggene vare alle udsirede med Stukkaturarbeide og paa hver af de lange Sider en sort Marmorkamin. Over den ene C₁₇'s Portrait i Legemsstørrelse i Salvingsdragt, over den anden ligeoverfor Dr. Soph. Magd.'s ligeledes i Legemsstørrelse. Paa hver af de lange Vægge sex Billednicher, „hvortil Billederne af hvid Marmor skal forfærdiges“¹⁾. Paa Væggene otte Portrait-Malerier i prægtige forgyldte Rammer af Fiv og hans Dronning, Kong August af Polen og Dronning, Fr. I. af Sverig og Dronning, Fr. Vilhelm, Konge af Preussen, og Dronning, og over de underste fire Døre Prindsesserne Charlotte Amalie, Sophie Hedevig, Markgrev Frederik af Bayreuth og Gemalinde. Paa Galleriet 6 store Malerier paa hver Væg af Krogh, over hver Kamin „et fortræffeligt Blomstermaleri af gammelt og meget rart Arbeide“. Loftsmalerierne, et stort i Midten og fire mindre i Hjørnerne, vare ogsaa af Krogh. Loftet var isvrigt rigt prydet med ægte forgyldt Stukkaturarbeide.

2. Audientsegemakket. Brystpanelet er af „rart“ Træ, alle Lister overdragne med massivt Sølv, Rammestykkerne indlagte med Perlemor, Sølv, Ibenholt og andre Arter „rart“ Træ af forskjellige Farver. Fydingerne besatte med folierede Speilglas, „som bagpaa med allehaande Farver meget zirlig ere skildrede“. Dørrføjene, som Brystpanelet og Dørlaasene, af Sølv. Væggene vare udsyrede med Piller, hvis Kapitæler og Skaftgesimsere vare af Sølv, Stysterne af folieret Speilglas, indfattede i Sølv. Imellem Pillerne indlagt Arbeide af Sølv, Perlemor, slebne Krystaller og andre Stene „paa chinesisck Maade“. Ligeoverfor den kgl. Trone af rødt Fløiel, rigelig besat med Sølvtrusser, Dr. Soph. Magd.'s Portrait i Legemsstørrelse i en med rigt Billedhuggerarbeide siret, forsolvet Ramme. Loftet af Stukkaturarbeide med Speilglas, „malet bag paa, saa ingen kan see Sammenføjningen“. Gulvet af „rart“ Træ af allehaande Farver, Ovnen et chinesisck Taarn af hvidt glasseret brændt Leer „med Kjæder, Klokke og andre Zirater af Sølv behængt“. Bordet er en Consol og tilligemed Gueridonerne af Sølv. Det store Speil er indfattet i Sølvramme.

3. Conseil-Gemakket. Alle Bryst- og Vinduespaneler saunt Dørrføjene hvidt lakerede „og skildrede en mignature paa det allerfortræffeligste“. „Tapetsierne ere syede med Silke af alle Slags Farver, og paa den prægtigste og kunstigste Maade udførte“. De forestille Flaaden i Havnen, Nyholm, den nye Dok i Kjøbenhavn, Dokken i Glückstadt, Kastelspynten, Hovedvagten, Toldboden o. s. v.

4. Kapellet. „H. M. vilde ei alene have den Kgl. Stol temmelig rummelig, men befalede endog to indrettet, en nede i Kirken og en paa Galleriet, paa det at det Kgl. Herskab fra begge Stokværker kunde træde ind til deres Kgl. Sæde uden at bestige Trap-

¹⁾ De bleve dog aldrig færdige.

perne“. Derfor ere „de Kgl. Stole paa den ene Side, den ene over den anden, og paa den anden Side ligeoverfor: Alteret, Prædikestolen og Orgelværket i eet Stykke opført, ligefra Gulvet til øverst under Kirkens Hvælving“. „Kirken er overmaade net og zirlig; de underste fritstaaende Piller ere romerske, de øverste corinthiske med forgyldte Capitæler og Skaftgesimser; Stukkaturarbeidet i Kuppelen er forgyldt og i Lanternen seer man imellem Vinduerne de fire Evangelister siddende i stor Forhøining af Gibs forfærdigede. Samtlige Billedhuggerarbejder paa Alteret, Prædikestolen og Orgelet, saa og paa de Kgl. Stole, er paa det fineste og netteste udført og med rig Forgyldning ziret“.

5. „Den skjønne Fontaine, som er anlagt midt i Slots-
gaarden, er ziret med mange Figurer og Billeder af Steen, der alle give overflødig Vand fra sig“.

6. „Haven er meget stor og vidtløftig, har mange skønne Springvand, en stor Kaskade, som med overflødig Vand er forsynet, mange herlige Billeder og Vaser, tvende Grotter, som midt i Søen ere anlagte, adskillige Bosqvets, hvorudi bl. A. findes en Labyrinth, et Theater og andre fornøielige Indretninger; den har fortræffelige Spadseregange, og besidder med eet Ord alt, hvad der kan gjøre en Have lystig, smuk og angenem og fornøielig“.

7. „I den yderste Ende af Haven ligesfor Slottet er et ganske nyt Pallads eller Havehuus med prægtig meublerede Værelser, saa mange og saa rummelige, at H. M. med al Bequemmelighed deri kan tage Natteleie og have alle fornødne Betjente ved Haanden“.

8. „Paa den vestre Side af Haven er et høit Bjerg, som med naturlig Skov er bevoxet, og hvortil man kommer over en over Søen anlagt Bro. Der findes mange Terrasser med Billeder, Taxis og andre Træer besatte, yndige Alleer, angeneme og lystige Kabinetter og en Mængde af deslige Anordninger“.

9. „Paa den høieste Plan af Bakken seer man det saakaldte „Norske Huus“, opført 1733, strax efter det Kgl. Herskabs Hjemkomst fra Norge, paa sædvanlig norsk Viis af Bjælker. I dette Huus er adskillige artige og bequemme Gemakker, som er meget net og zirlig meublerede, især det underste Gemak, hvor man træder ind fra Haven, og den øverste Sal, hvis Vægge ere beklædte med Malerier, som forestille det Kgl. Herskabs Reise i Norge 1733 over forskrækkelig høie Klipper og Bjerge, over farlige Broer og tildeels over Vand. Opgangen til Salen er skjult under en i Træ udarbejdet Klippe, hvorpaa Mennesker, Huuse, Møller og Saugbrug efter norsk Maade, Broer, Skove og alle Slags Dyr af Landets Art kunstelig udarbejdet forestilles. Og siden H. M., naar hun sig her opholder, sædvanlig holder Tafel i denne Sal, saa har man indrettet en Skjænk midt i bemeldte Klippe i Form af en Fontaine. Husets Situation er overmaade angenem, thi det er ei alene paa de tre Sider med Skov omringet, men har endog lige for sig den yndigste Udsigt over Haven til de bagved liggende Marker og Skove“.

„Løvrigt,“ slutter Thurah, „har høiselig Kong Christian den Sjettes dødelige Skilsmisse fra det Jordiske, som hændtes paa

dette Hirschholm Slot d. 6te August 1746, saameget mere forøget Stedets Mærkelighed“.

Kongen led af Asthma og tilsidst af Brystvattersot. Den 3. Juli var han endnu tilstede ved den nyfødte Prindsesse Sophie Magdalenes¹⁾ Daab og arbeidede i Regeringssager i sit Kabinet indtil faa Dage før sin Død, der var saa hastig og uventet, at Kronprindsen, som man om Natten i stor Hast sendte Bud til, og den gamle Hofpræst Bluhme, som Kongen selv forlangte hentet og flere Gange paa sit Yderste spurgte efter, begge kom for sildig til Hørsholm²⁾.

Efter Kong Christians Død besad Dronning Sophie Magdalene Hørsholm som Enkesæde, indtil hun efter 9 Dages Sygeleie døde paa Christiansborg den 27. Mai 1770. Allerede Aaret efter sin Gemals Død, den 10. Oktbr. 1747, skrev huu egenhændig sit Testamente, der opbevares i Geheimearkivet -(Afskrift Bilag Litra K.). Dronningen synes alt da at have havt en Forudfølelse af den Skjæbne, der ventede hendes prægtige Slotte. Efter at hun truffen Bestemmelse om sin Begravelse, som hun forlangte tarvelig, og om sine kostbare Juveler, som skulde være Kronens Eiendom, anbefalede hun nemlig særlig sit kjære Hirschholm og Sophienberg til sin Søns Naade/med Tilføiende: „Es hat dieses Orth viel Geld gekostet und ist der artigste in Lande; so wäre es Schade, wenn diese charmante Häuser nicht sollte in Gnaden sein, oder gar einfällen müsten, dann hübschen Gebäude doch einem Lande Ehren machen“. Hvis Kongen vilde give sin Dronning Slottene og et Tillæg af 10—20,000 Rd., var Enkedronningen vis paa, at Dronningen af Kjærlighed til hende vilde vedligeholde dem, medens Kongen dog vilde spare over 40,000 Rd. af Enkedronningens Apanage. Denne udgjorde i det Hele 60,000 Rd. i Kroner. Deraf ansloges til „Offices“ 26,000, disses Betjente 4461, høiere Betjente 10,854 og Staldetaten 3430, eller ialt henved 45,000 Rd., og Resten 15,000 Rd. tilligemed „lagien paa Kronerne“ til H. M.'s Chatol. I Kongens Brev af 25. Novbr. 1746³⁾, hvorved Apanagen fastsattes, hedder det: strække de ikke til, „hvorhen dog med al Menage

¹⁾ Gift 1766 med Gustaf den Tredie.

²⁾ Molbech Hist. Aarbøger I. 167. Om Kongens Begravelse hedder det i „Extraordinaire Relationer“:

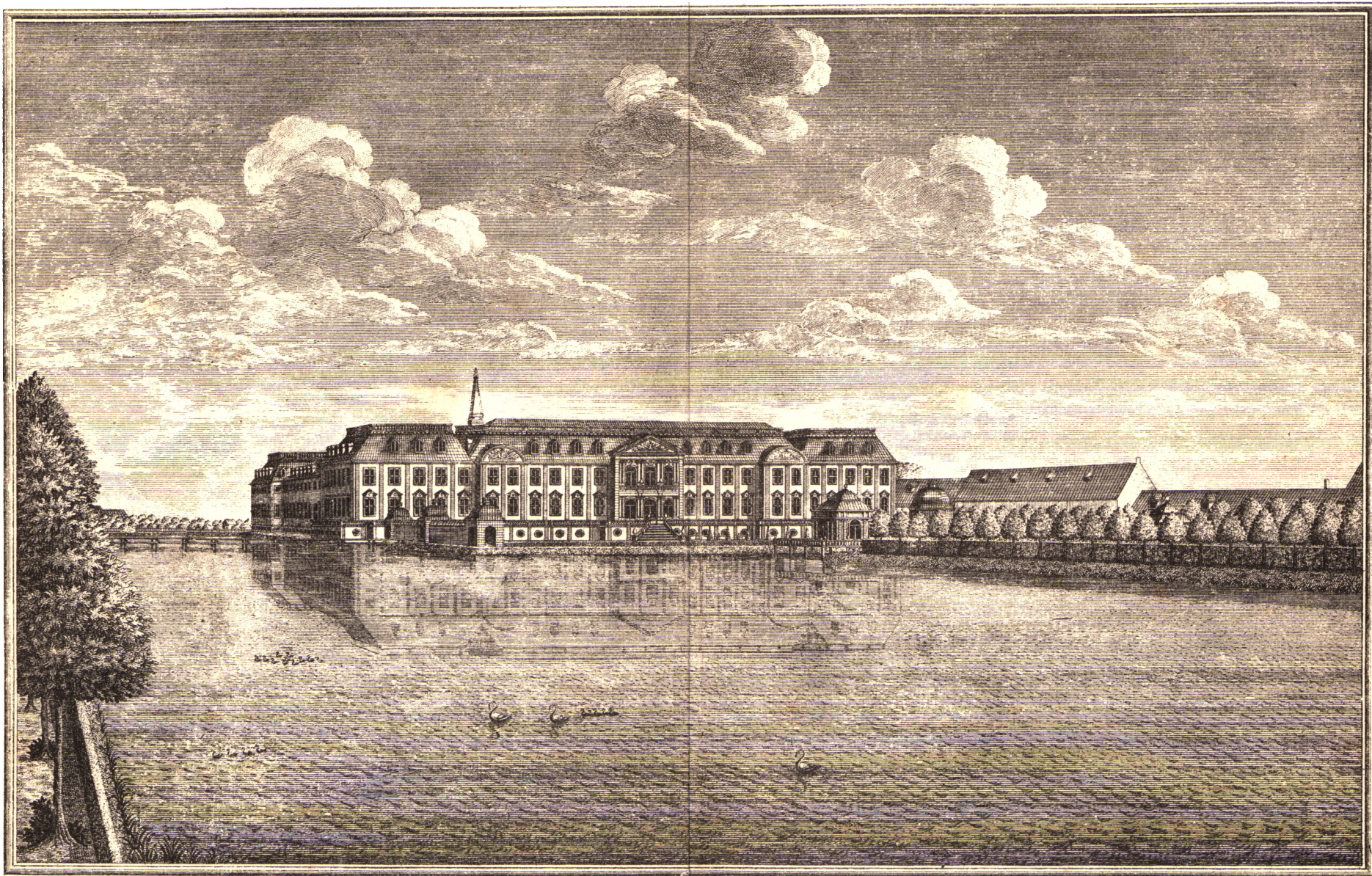
„Liget blev klædt i romansk Dragt og i en prægtig Drap d'argent lagt i den inderste med sort Fløil betrukne Kiste og i Søregemakket hensat under en sort Fløils Throne paa en Paradeseng, der var 6 Trapper høi og ligeledes betrukken med sort Fløil. Der blev daglig holdt Vagt ved Liget af en Minister fra Hoffet, en Kammerherre, en Kammerjunker, en Kammertjener samt Pager og Lakaier af det Kgl. Livrée“. Efterat Liget saaledes havde henstaaet paa Paradesengen indtil den 16. Septbr., i hvilken Tid det havde været tilladt „menige Almue“ daglig i de Timer, som den befalede Ringen varede, at bese det, blev det om Aftenen mellem 10 og 11 af 12 dertil udnævnte Kammerjunker og under Anførsel af Overhofmarschal v. Reitzenstein nedbragt af Paradesengen og sat paa en dertil afsendt Ligvogn for at transporteres til Christiansborg Slot med stort Følge.

³⁾ Sjæll. Tgl.

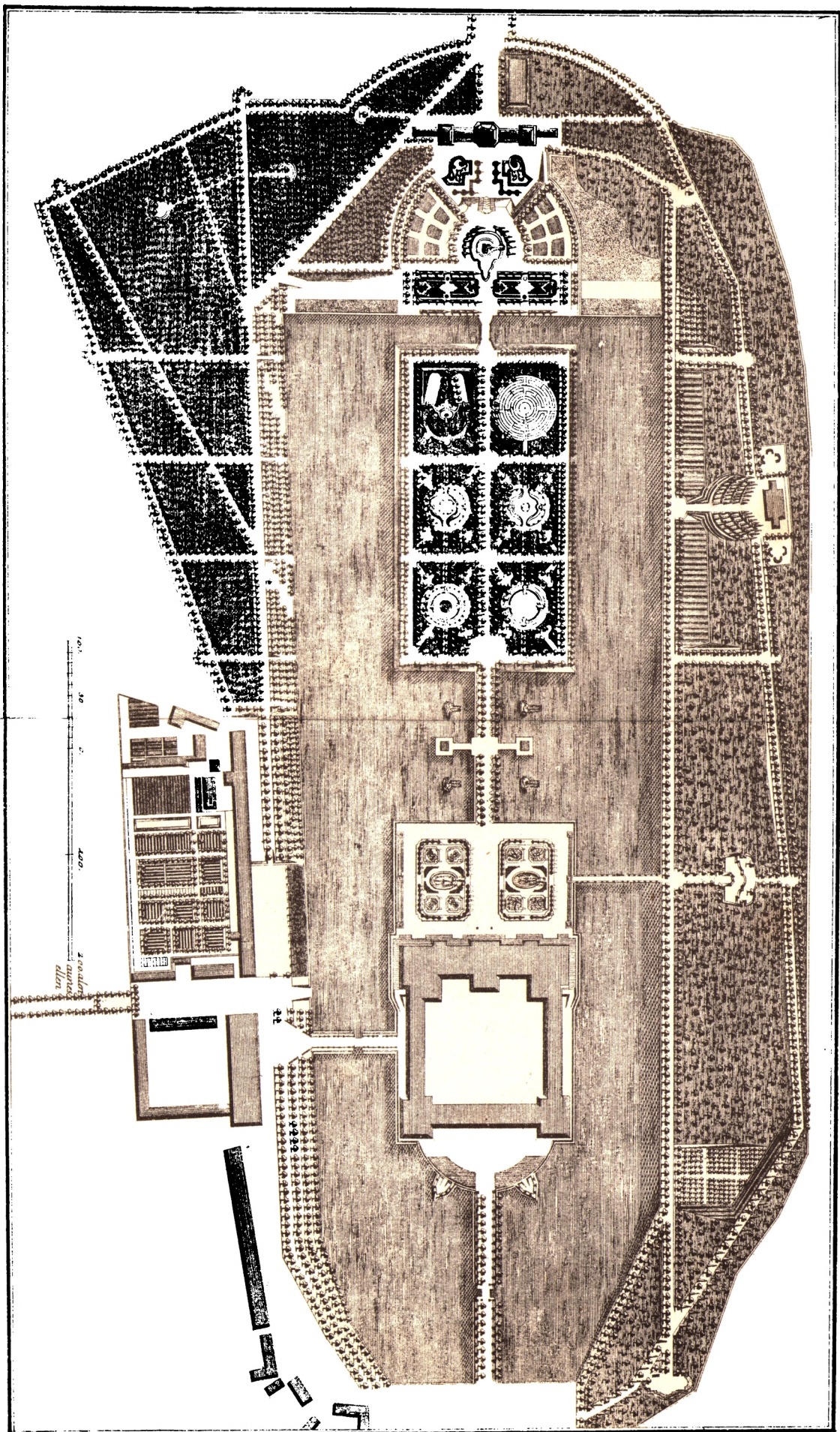
maa stræbes“, vil Kongen tilskyde Resten. Allerede den 30. Decbr. s. A. blev der dog givet et Tillæg af 2767 Rd. $4\frac{1}{4}$ Sk. for Prindsesse Lovises Betjentes Bespisning med Vin, Øl, Brød, Smør, Ost, Vox- og Talglys, 24 Retter Vildt og 14 Retter „Garten-Gevæxt“ ugentlig in natura samt Brændsel fra den kongl. Vedhave, ligesom Udredelsen af Pensionerne til Dronningens afskedigede Folk, 1368 Rd. 2 Mk., overtoges af Generalpostkassen.

Dronningens Efterladenskab kunde ikke dække hendes Gjæld. Hørsholm og Sophienberg med alt Tilbehør bleve tilbageleverede Kronen, derunder indbefattet alle Møbler, Linned, Sengklæder, Vaskematerialier, Kjøkkenen, Vinkjælder og Sølvkammer, Alt saaledes som det i 1747 efter Christian den Sjettes Død var overleveret til Enkedronningens Hofholdning af Kongens Overhofmarschal. Dronningens private Fiendele bestode af hendes Juveler, vurderede til 136,400 Rd., en Vaskerigaard, solgt for 5600 Rd., Assuranceaktier for c. 5200 Rd., Indbo, Heste, Bibliothek, Vin, o. s. v. c. 75,000 Rd., Kassebeholdning og Restancer c. 5300 Rd. — tilsammen 227,652 Rd. Gjælden udgjorde derimod 265,589 Rd. „Oberskattedirectionen“ havde en Fordring paa 88,110 Rd., „Finantscollegiet“ krævede 111,412 Rd., deraf 18,414 Rd. for Begravelsen og 10,291 Rd. for „Sørge-Livreen“; Banken 16,245 Rd., hvorfor havdes Pant i Vaskerigaarden, Assuranceaktierne og et Sølv-Taffelservice; Vallø Stift krævede Hovedstol, 23,000 Rd., og Renter for 17 Aar 15,850 Rd., ialt 38,850 Rd., og andre Fordringer, derunder 1000 Rd. Skifteomkostninger, løb op til 11,212 Rd. Boet havde vel endnu Krav paa det saakaldte „bairouthske allodial“, der skulde bestaae dels af Penge og Juveler m. v. til Beløb af over 160,000 Rd. og de Wefferlingske Stiftelsers Penge, 112,600 Rd.; men det hed sig, at Markgreven af Anspach havde taget Penge og Juveler, under Paaskud af, at den Gjæld, der heftede paa Allodialformuen, langt oversteg Værdien, medens Kongen af Preussen tilbageholdt de Wefferlingske Midler som oprettede til en Stiftelse. Inddrivelsen blev overgivet til det udenlandske Departement, men Ingen synes at have havt Tro til at faae Noget af Fordringens Beløb. Arvingerne efter Dronning Sophie Magdalene overlode derfor Kongen hendes hele Efterladenskab, imod at han betalte Gjælden. Kun den svenske Konge, der var gift med Frederik den Femtes Datter, Sophie Magdalene, forbeholdt sig sin Andeel af det „bairouthske allodial“. Gjælden blev derpaa dels likvideret, dels betalt. Om Vallø Stift fik sit Krav dækket, synes dog tvivlsomt. Skiftekommissionen henstillede til Kongen, om den skulde betales, med Erindring om, „at den hele Stiftelse (Vallø) er en Virkning af højstsalig Dronningens Gavnildhed, hvorfor og Hendes Majestæt formodentlig har anset sig berettiget til i mere end 17 Aar at beholde denne Kapital uden deraf at have svaret Rente“ o. s. v.'). Man vil heraf see, at Dronning Sophie Magdalenes økonomiske Vilkaar i hendes 24-aarige Enkestand vare ringe.

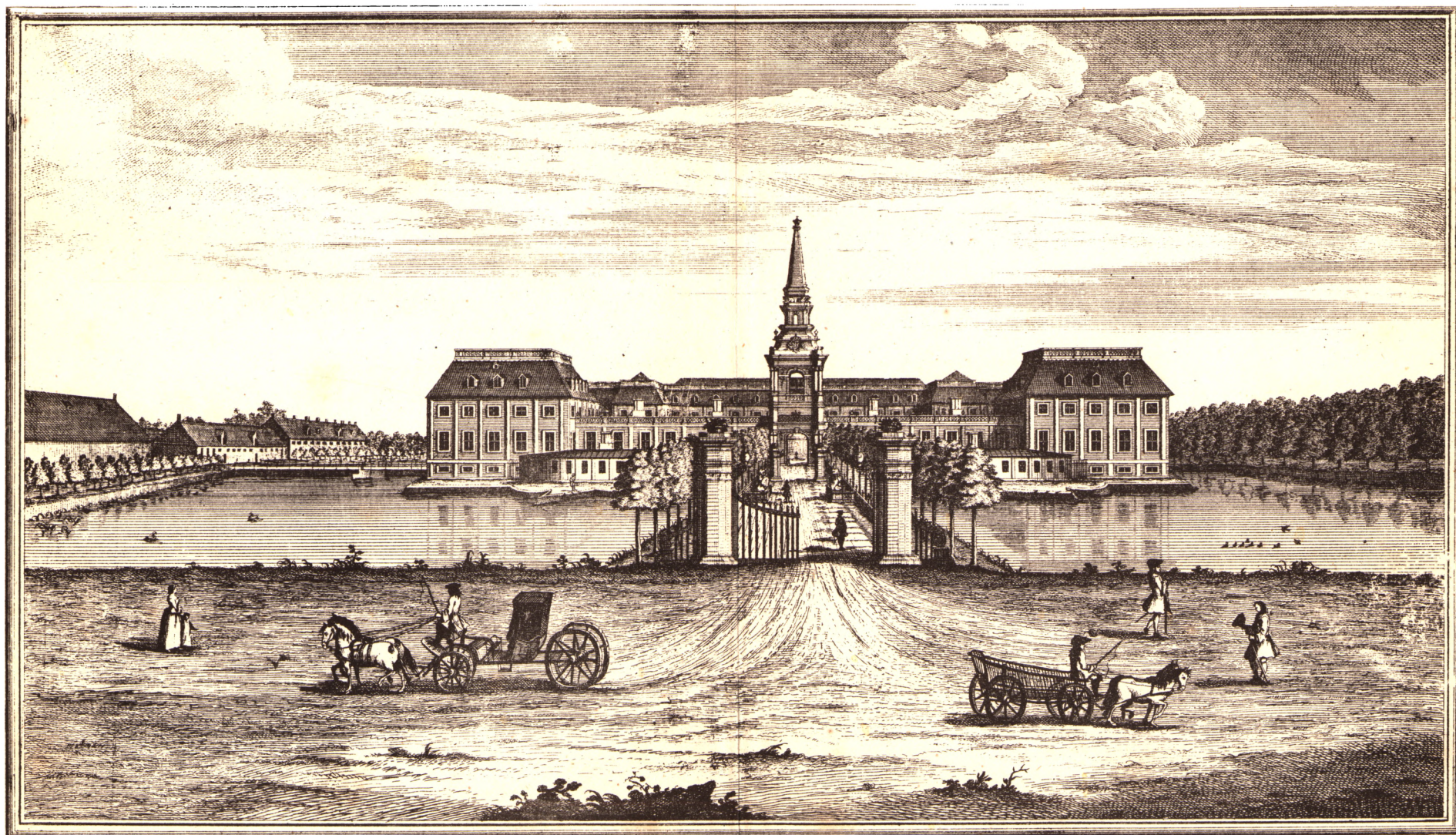
) Jfr. Extrakt af Skifteprotokollen, Bilag Litra K

*Prospect af det Kongelige Slott Hirschholm,
imod Haven.*

GRUNDPLAN AF HÖRSHOLM SLOT OG HAVE.

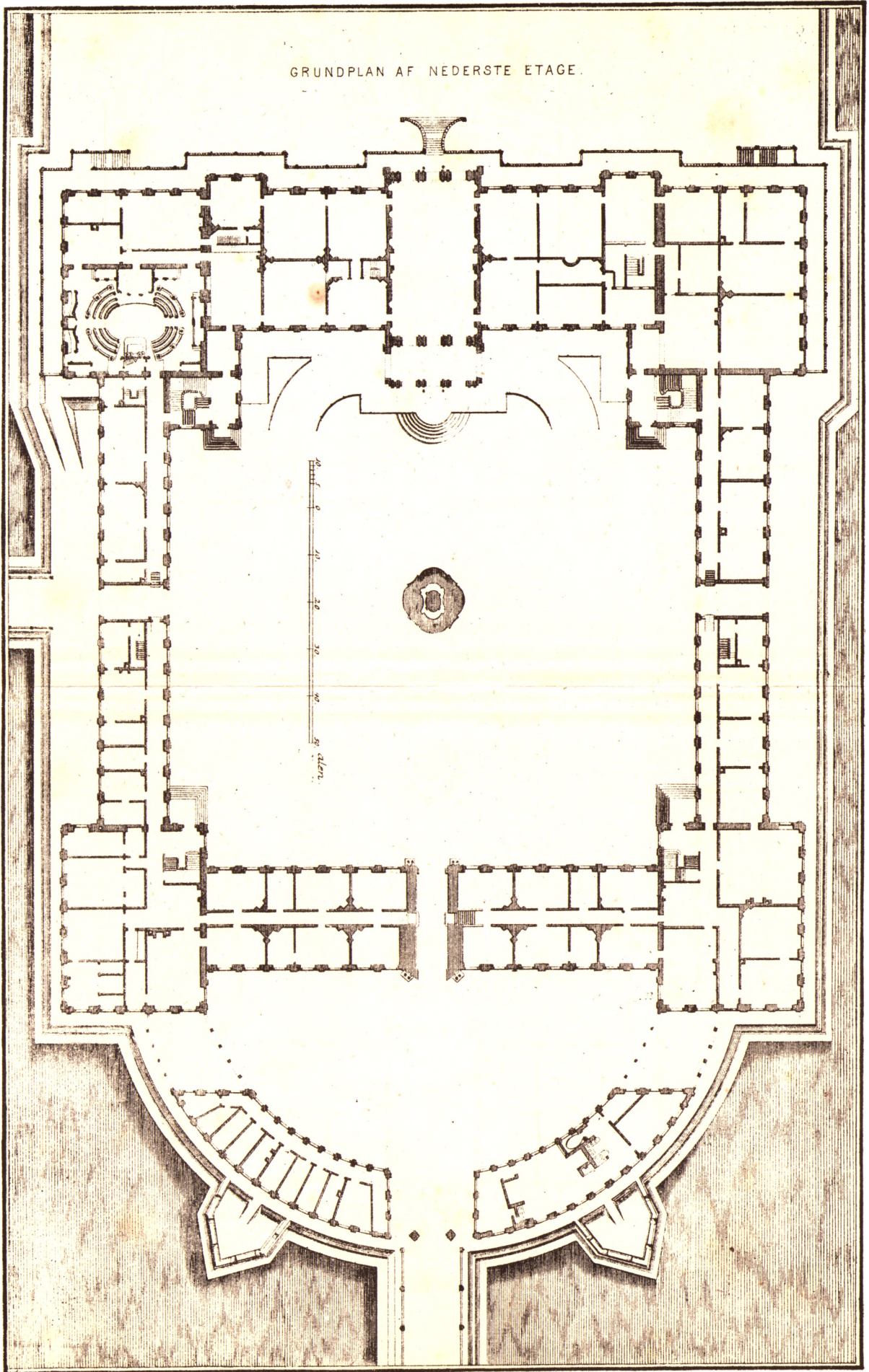

HÖRSHOLM SLOT FRA HOVEDINDGANGEN.

(Efter Thuras D. Vitruvius.)

HÖRS HOLM SLO T.

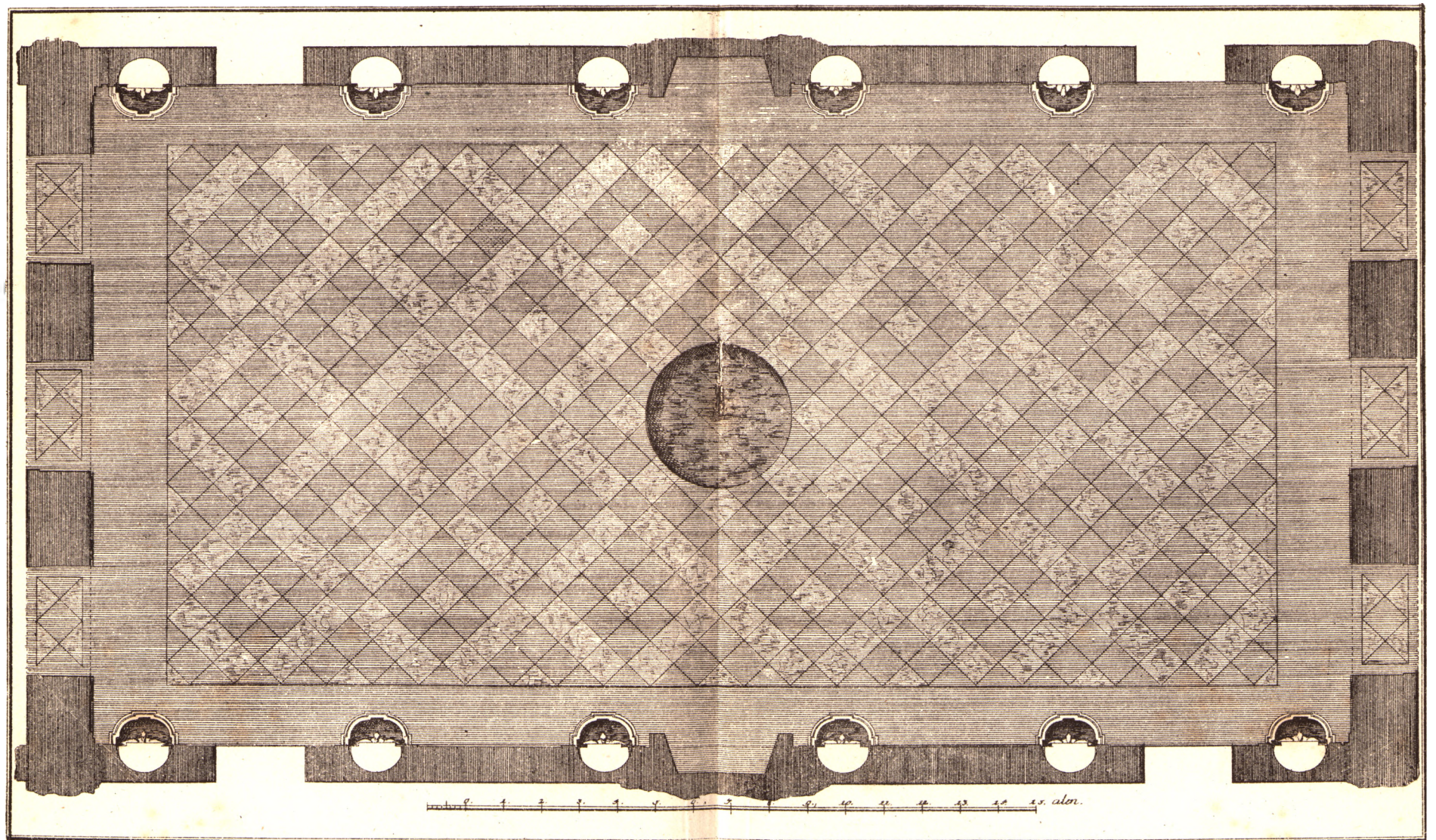
GRUNDPLAN AF NEDERSTE ETAGE.

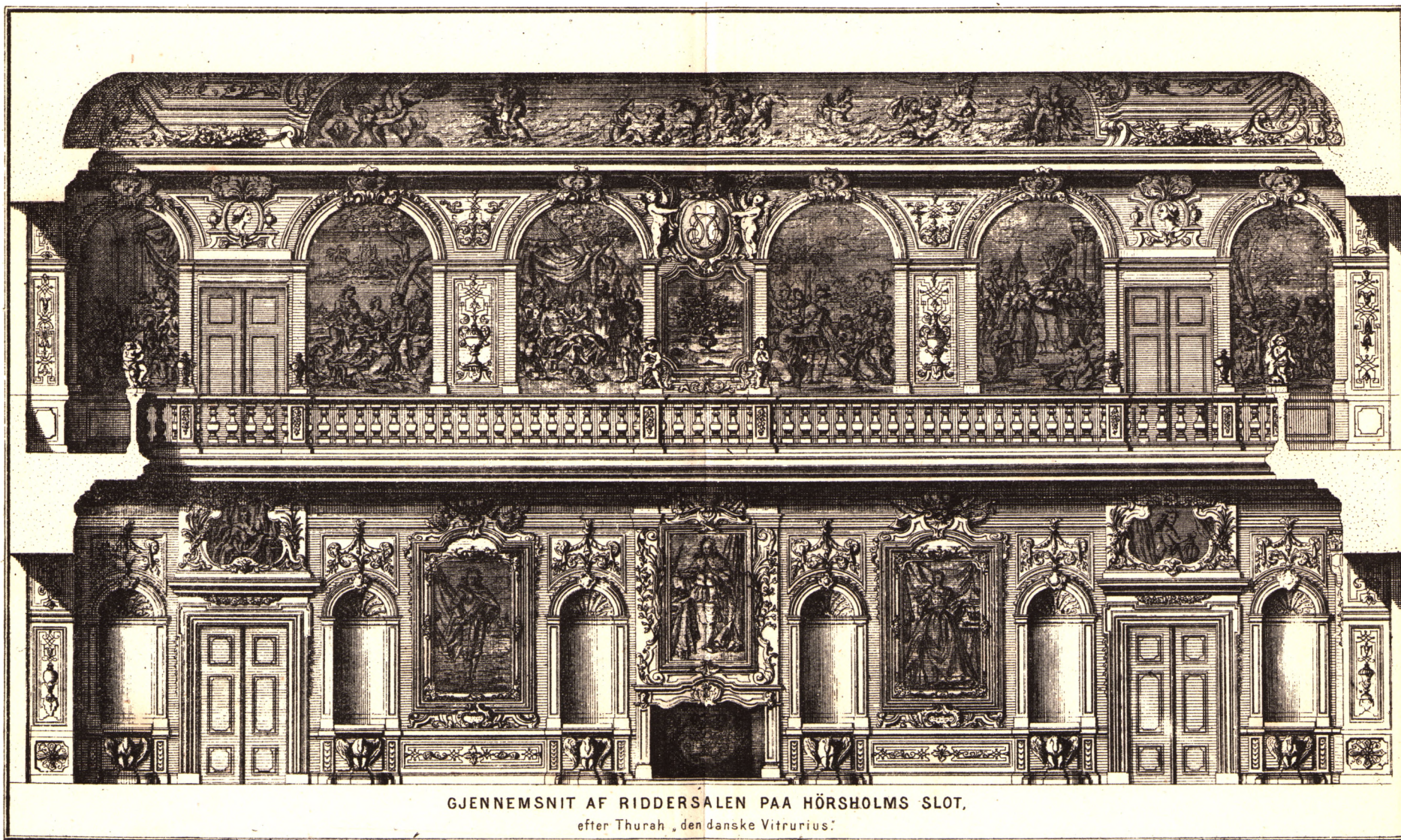
(Efter Thura: D. Vitruvius.)

RIDDERSALEN.

GRUNDPLAN.

(Efter Thura: D. Vitruvius.)

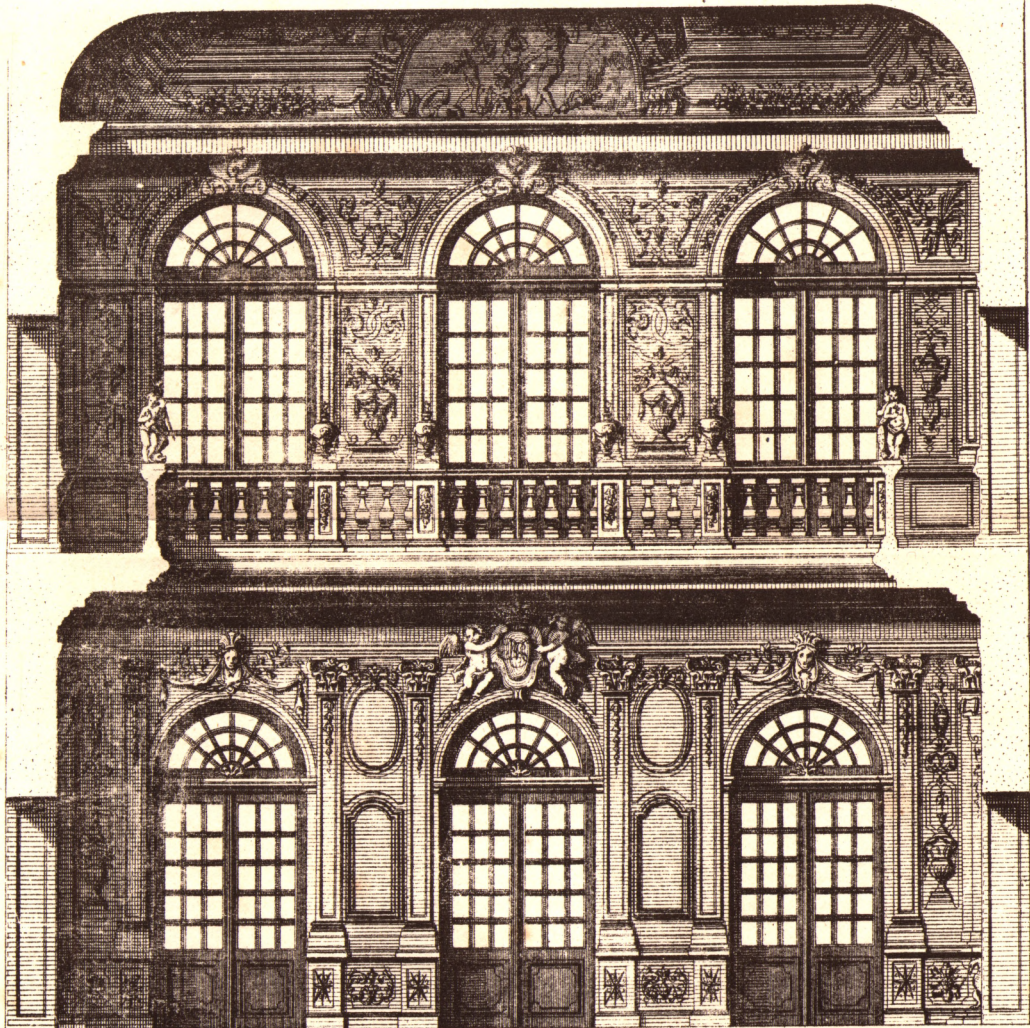

GJENNEMSNIT AF RIDDERSALEN PAA HÖRSHOLMS SLOT,
efter Thurah „den danske Vitruvius“.

Hoffensberg & Trepø. Biebl.

RIDDERSALEN.

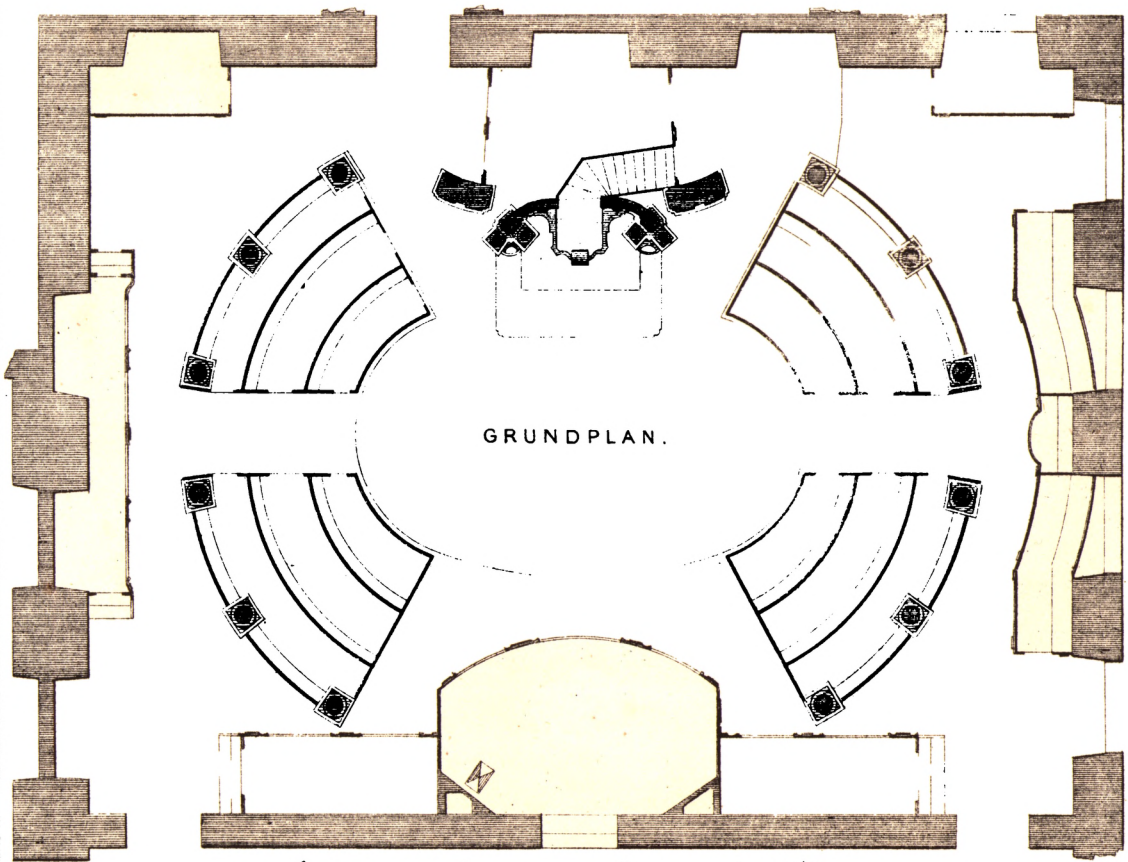
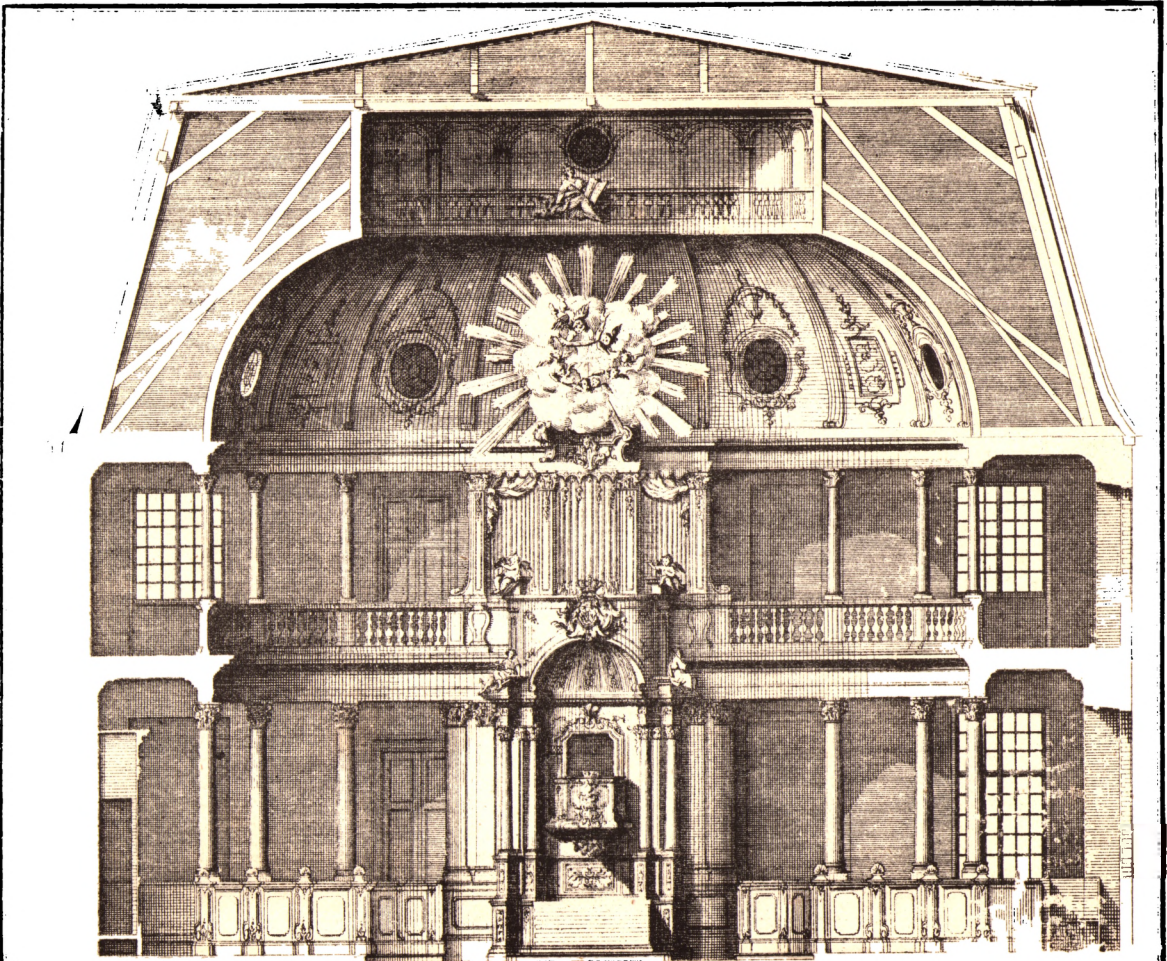
GJENNEMSNIT.

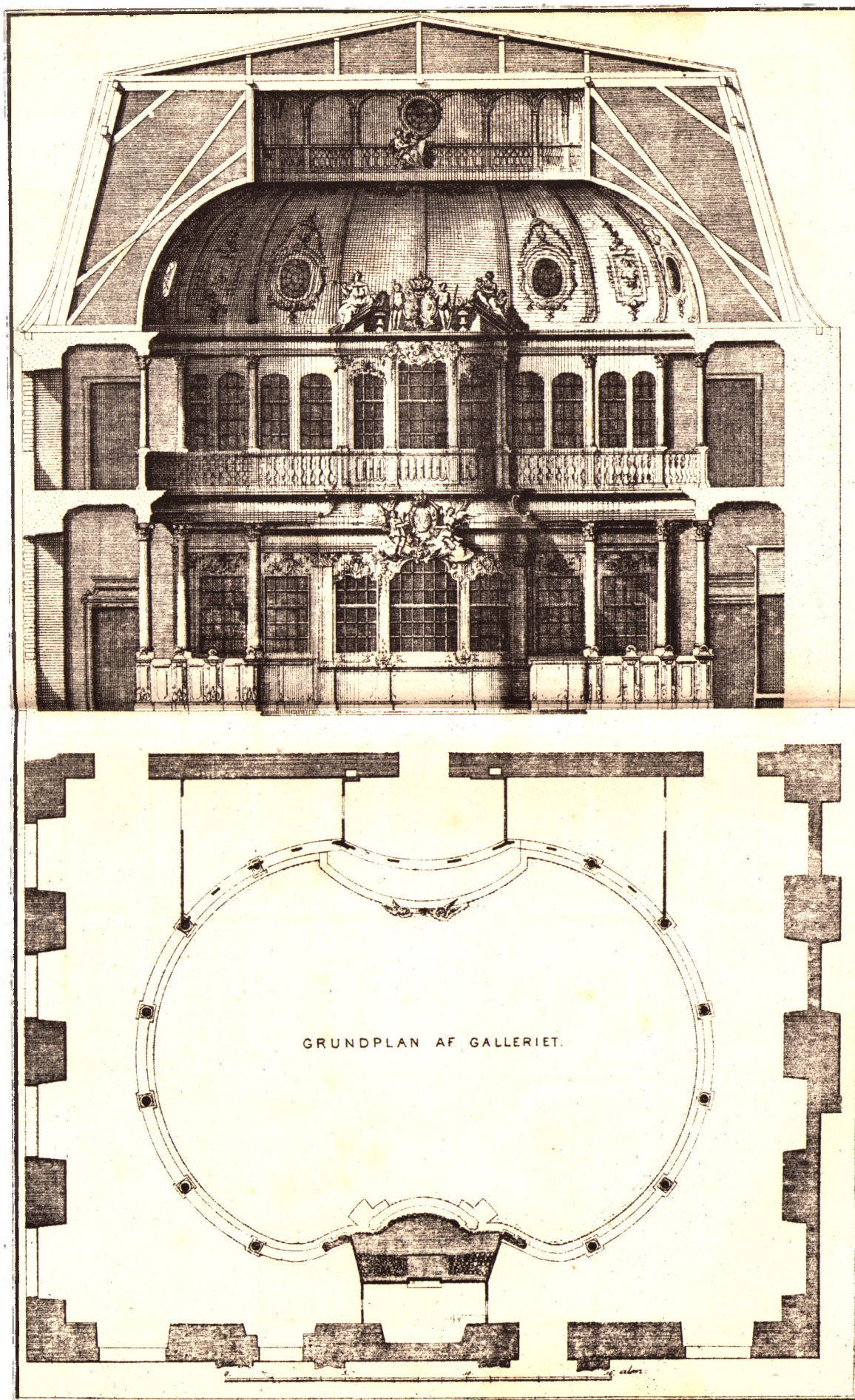
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 alen.

(Efter Thura: D. Vitruvius.)

MURSHULM SLUIS KAPEL
PROFIL.

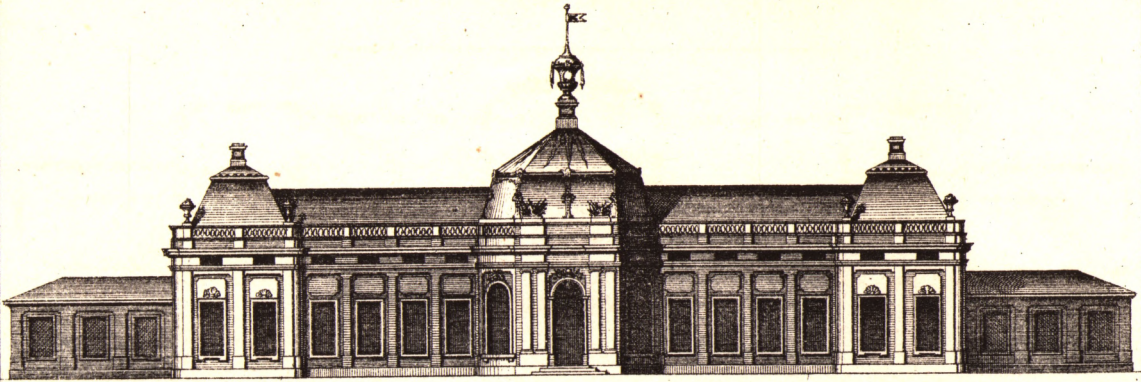

(Efter Thura: D. Vitruvius.)

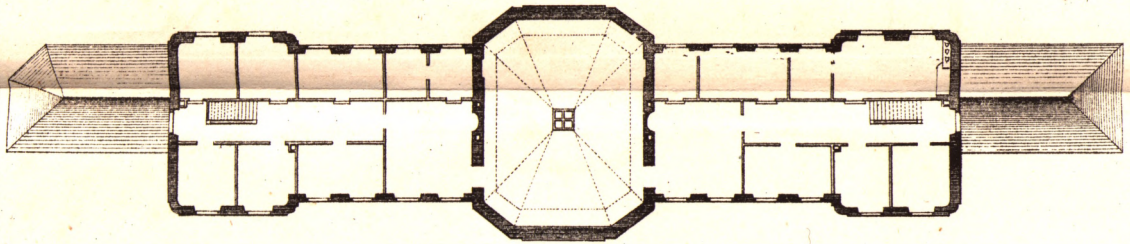

(Efter Thura: D. Vitruvius.)

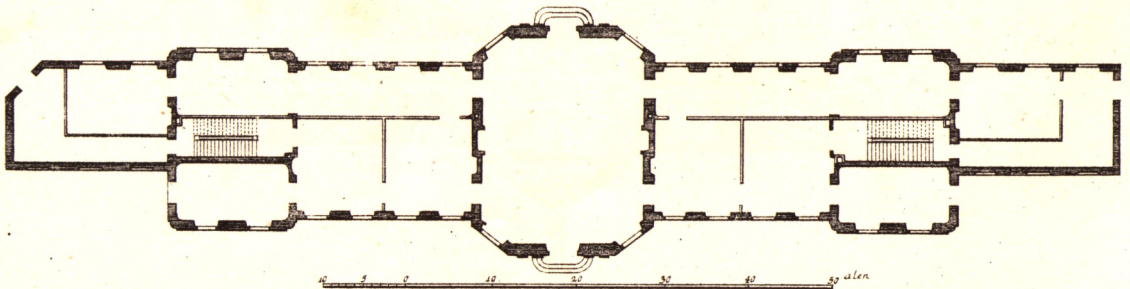
PALAIET I HAVEN.

FAÇADE.

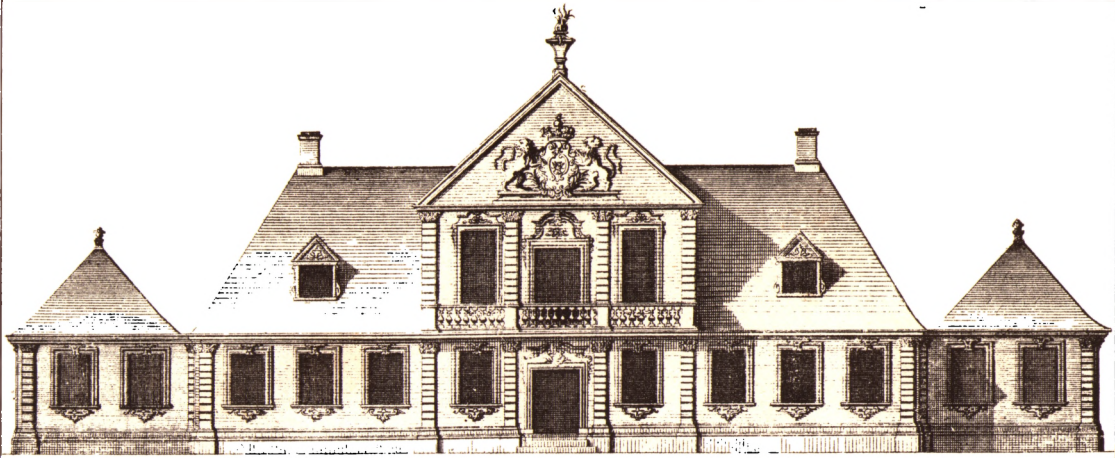
GRUNDPLAN AF MEZZANINETAGEN.

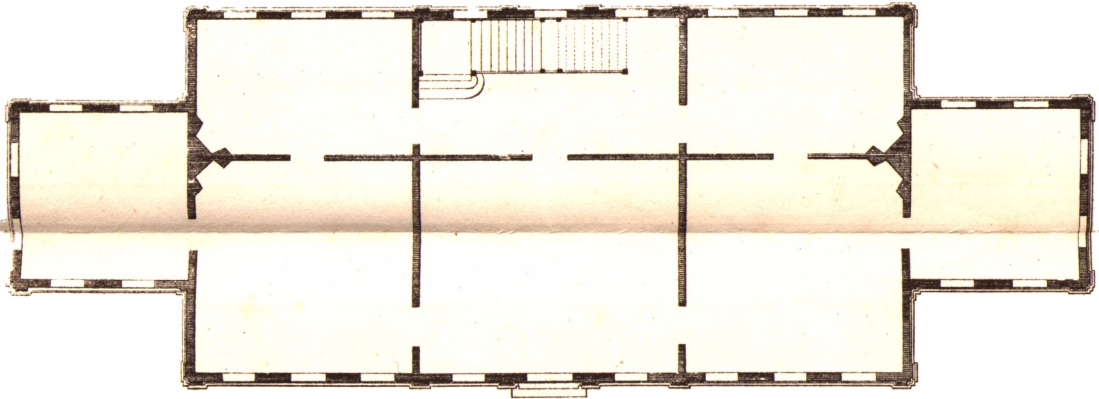
GRUNDPLAN AF NEDERSTE ETAGE.

0 10 20 30 40 50 alen

(Efter Thura: D. Vitruvius.)

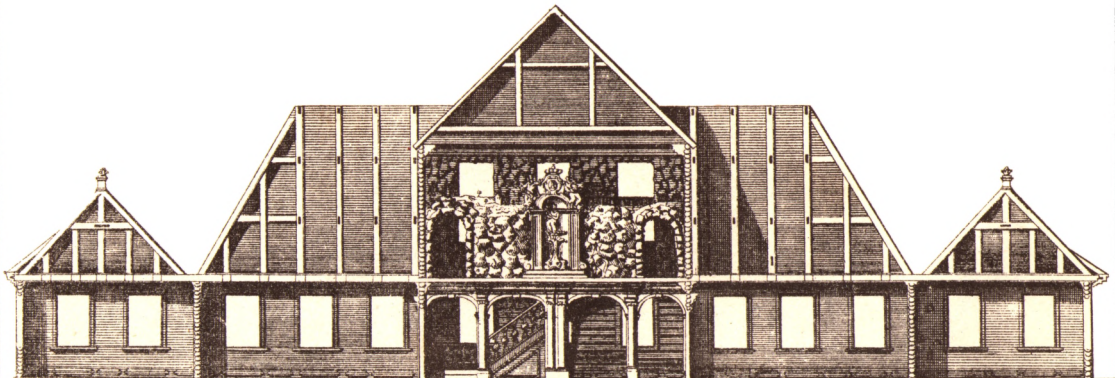

FACADE .

GRUNDPLAN .

GJENNEMSNI .

(Efter Thura : D. Vitruvius .)

Hun maatte ikke alene gjøre Gjæld, men pantsætte baade Sølvtoi og Smykker¹⁾. Om Pragt og Overdaadighed kunde der altsaa ikke længer være Tale, og det siges ogsaa, at hun levede front og stille, tilbageholdende overfor de nye Magthavere, om end uden Misundelse eller Uvillie imod dem²⁾. Imidlertid hævdede Enkedronningen bestandig i fuldeste Maal sin Værdighed som Kongehusets Grandmama, og uanseet hvor svært det har kunnet faldende at see Alt, hvad der holdtes høiest i Ære ved hendes afdøde Gemals Hof, gjælde lidet ved Sønnens og endnu mindre ved Sønnesønnens, stod hun dog i stadig, livlig Berøring med alle den kongelige Families Medlemmer, modtog dem og besøgte dem, endog hyppigst i sine sidste Leveaar, ligesom Fødselsdage, Formølinger og andre Familiefester sædvanlig høitideligholdtes paa Hørsholm³⁾. Døden friede den gamle, stolte Dronning fra at see det Purpur, hun skattede saa høit, blive traadt i Skarnet, og hendes Ønske at blive jordet uden megen „Magnificence“ opfyldtes bogstavelig. Medens hun endnu to Aar efter sin Gemals Død skrev sine egenhændige Breve paa Papir med bred Sørgeraud, indskrænkede hendes Sønnesøn Sorgen ved hendes Død til 6 Uger, og efterat den bekendte Reise til Hertugdømmerne i Sommeren 1770 var tilendebragt, drog det unge Hof den 6. Septbr. 1770⁴⁾ ind paa Hørsholm, der nu blev Skuepladsen for Scener, som meget vilde have forarget dets nys afdøde Herskerinde. Her tog det struenseeske Regimente ogsaa sin egentlige Begyndelse med Bernstorffs Afskedigelse den 13. Septbr., og derefter fulgte Slag i Slag de bekendte Kabinettsordrer, hvoraf en stor Deel er dateret „Hørsholm“, indtil det Hele endte med Katastrofen den 19. Jan. 1772.

Slottet og dets Omgivelser vare i denne Periode Lystighedens og Glædens Bolig. Baller, Koncerter, Skuespil, Illuminationer, Fyrværkerier og Lystfarter afvekle stadig. Hver Onsdag var der Cour, og derefter opførtes en lille italiensk Operette. Tirsdag og Fredag var der fransk Komedie paa Hoftheatret, og Hoffet tog da jævnlig derind, i den senere Tid fulgt af en stærk Eskorte af „den kongelige flyvende Livgarde“, der var udtagen af Kavaleriregimenterne og under Oberstl. Numsens Kommando lagt i Kantonnement mellem Hørsholm og Vebæk, hvor der jævnlig afholdtes Manøvrer til Hoffets Forlystelse. Mandag, Torsdag og Fredag holdtes Parforcejagt. Paa Nørrefællid holdtes Vædderidt, og undertiden saae man paa Frederiksberg „Brambillas Pantomimer og Spektakler i den høiere Ballanceerkunst“. Kongen var, navnlig i Sommeren

¹⁾ Baron Hobe paa Gelting antages at have havt i Pant de „Rosensteens Pendeløver“, vurderede til 4500 Rd., som han tilsendte Skiftekommissionen, jfr. Bil. Litra K.

²⁾ Høst Clio 3. H. 48. Om Enkedronningens Forhold til hendes Søn, Frederik den Femte, see isærigt A. G. Moltkes Antydninger i Historisk Tidsskrift 4. R. 2. B. 142, hvorefter det synes at have været noget tvivlsomt.

³⁾ Aviserne fra den Tid give jævnlig Beretning om disse og andre fyrtekelige Besøg, der undertiden vare af længere Varighed.

⁴⁾ Indtil Sophie Magdalenes Død havde Caroline Mathilde Frydenlund til Sommerbolig (Juliane Marie havde Marienlyst, Arveprinds Frederik Søllersgaard). Høst Clio 3. II. 131.

1771, saa svækket, at han i længere Tid maatte bruge den saakaldte „Staalkur“ (China og Jern), hvilket senere lagdes Struensee og Livlægen Berger tillast. Den 21-aarige Dronnings Nedkomst med en Datter den 7. Juli 1771 afbrød for en kort Tid Lystigheden. To Officerer sendtes som Ilbude til Kjøbenhavn, hvor Efterretningen Kl. 3½ kundgjordes ved Kanonskud fra Voldene og Tøihuset og ved blæsende Instrumenter fra Slotsaltanen, Raadhuset og Kirketaarnene. Fire Courerer sendtes til Stockholm, London, Hanau og Brunsvig. I Rosenborg Have opførtes Instrumentalmusik med Pauker og Trompeter Dagen efter til Middag og igjen fra Kl. 4 Eftermiddag til næste Morgen Kl. 8. Fyrværkeri afbrændtes Kl. 11—12. Den paatænkte Dands afbrødes ved Regnveir, men Publikum trøstede sig ved at spise og drikke Kongehusets Skaal. Hofprædikanten Qvist døbte Prindsessen i Dronningens Kabinet den 22. Juli: Lovise Augusta. Enkedronningen holdt hende over Daaben, og Kongen, Arveprindsen o. Fl. overværede Akten. Samtidig med at denne foregik, kimedes med alle Kjøbenhavns Kløkker. Derefter stort Taffel i Riddersalen, Koncert af italienske Operister ved Kapelmester Sarti og om Aftenen Illumination og Fyrværkeri o. s. v. Samme Dag (?) optoges Struensee og Brandt i Grevestanden¹⁾. En anden, mindre behagelig Afbrydelse bevirkedes ved de norske Matrosers Tog til Hørsholm den 10. September 1771 for at forebringe deres Klager for „Fader“, d. v. s. Kongen, over, at de i flere Uger ingen Sold havde faaet. En Officeer, der foregav, at Kongen var paa Jagt, overtalte dem til at vende tilbage til Kjøbenhavn, hvor man foreløbig tilfredsstillede dem med Brændevin og 2 Rd. til hver, og senere fik de deres Lønning med Tillæg. Imidlertid var Hoffet, advaret om Toget, reist til Sophienberg, hvor Kongen og Dronningen med Struensee, Brandt, Falkenskiold og Bülow alt holdt Raad om Flugt til Helsingør, hvilken dog ikke blev iværksat, da man erfarede, at Matroserne vare dragne bort. Man sagde, at den Skræk i Blodet, som disse og senere Optøier ved Holmen havde foranlediget, var Aarsagen til, at Hoffet derefter, naar det tog til Hoftheatret, altid steg af ved Løngangen, og at det blev paa Hørsholm, saa længe Aarstiden tillod det, nemlig til den 30. November 1771²⁾.

Siden den Dag har, saavidt vides, ingen kongelig Person beboet Hørsholm Slot.

Over Dronning Sophie Magdalenes Bygninger hvilede en særlig uheldig Skjæbne. Det store chinesiske Hus i Frederiksberg Have³⁾ blev allerede nedrevet i 1769, altsaa endnu førend hendes Død. Christiansborg brændte 1795, og af Sophienberg bleve de Totrediedele nedbrudte i Begyndelsen af dette Aarhundrede.

Hørsholms Skjæbne er noksom bekjendt, derimod mindre hvad der egentlig foranledigede Slottets Forfald og senere dets Nedbrydelse. Der fortælles, at Frederik den Sjettes sørgelige

¹⁾ Berl. Tid.

²⁾ J. K. Høst. I. c.

³⁾ Jfr. Thurah Vitruv.

Barndoms minder, som tildeels knyttede sig til Hørsholm, gjorde ham uvillig stemt imod Slottet, og at det var for at tilfredsstille denne hans Uvillie, at man forsømte og omsider nedrev Slottet; men der er i de officielle Aktstykker Intet, som bestyrker denne Formodning. Den, der først fremkom med Forslag om at ødelægge Hørsholm, var Guldberg, sandsynligvis efter Ordre eller Tilskyndelse af Dronning Juliane Marie. Strax efter Hofrevolutionen 1772 blev der taget fat paa Reparationen af Slottet, som trængte haardt dertil, da Enkedronningens økonomiske Forfatning i hendes sidste Leveaar ikke havde tilladt hende at anvende Meget derpaa; men Arbejderne standsedes ved følgende Kabinettsordre af 10. Juni 1774, der ikke er paraferet, men skreven egenhændig af Guldberg:

„Da vores Slot Hirschholm ikke haver af Naturen de til en Sommerresidents ønskelige Yndigheder og da dets Reparationer ere saa hyppige og dets Vedligeholdelse har hidtil været overal Maade kostbar og for sin Grunds Skyld vilde blive det her- efter, saa have Vi af disse gjældende Aarsager besluttet og hermed befale, at Vores Rentekammer skal saasart muligt lægge os for Øine en omstændelig Forestilling om hvad bemeldte Slots Reparation har kostet fra den første Tid af og hvorfor man har al Grund til at tro, at det samme i den følgende Tid vil vedvare, da det og skal være dette Vores Kollegie lilladt frit at sige Os, om det ikke til Vore Finansers Bedste holder det raadeligt, at indstille herefter paa dette Sted slige uophørlige Udgifter, og derimod at lade sig iudtil videre nøie med at holde hvad der er under Tag og Haven ved Slottet i simpel Stand, uden nogen synderlig Bekostning; ogsaa haver Vores Kammer at tilføie i sin Forestilling, hvad der ved saadan Resolutions Tagelse kunde, efter den Erfaring man om dette Sted haver, være herefter aarligen for Vores Kasse at spare. Indtil denne Forestilling til Os kan blive færdig, som Vi dog med det første vente, ville Vi imidlertid, at Kammeret strax beordrer, at alt hvad af den nu derved værende Reparation kan indstilles, strax ophører, paa det ei flere Penge unyttigen anvendes, og alt kan holdes aabent for den Resolution, som Vi til Vore Finansers Bedste selv tro i denne Sag at ville tage.

„Fredensborg, som vi for alle dets Fordeles Skyld give Fortrinnet til en Sommerresidents, er og bliver for knapt; til den Ende have Vi besluttet at ville paa dette Slots ottekantede Bygning sætte en anden Etage efter hosfølgende Tegning, og skulle samme være fuldfærdig til 1ste Mai 1775. Kammeret haver da af Professor Hartzdorff at lade Overslag gjøre og til dette Vort Øiemeds Opnaaelse at føie de sædvanlige Anstalter: dog tillige at agte, at da Slottet bliver ved at ansees som Vores Elskelige Frue-Moders Dronning Juliane Mariæ Sommerresidents, Hartzdorff da anvises at inhente, hvad Etagens hele Indretning angaaer, Hendes Majestæts Befaling“.

I den Erklæring, som Rentekammeret ifølge heraf afgav Aaret efter, den 23. Aug. 1775, bemærkede Kollegiet, at da Udgifterne ved Hørsholm og Sophienberg indtil 1770 bestandig vare afholdte deels

af det kongelige Partikulairkammer, deels af de høie Herskabers Chatolkasser, havde man ikke kunnet erholde aldeles nøiagtig Underretning om, hvad dertil er medgaaet. Imidlertid fremgaaer det af Regnskaberne fra 1721—30, der isøvrigt „befindes meget uefterrettelige“, at der i den Tid er anvendt noget over 16,000 Rd. Derimod har det ikke været at udfinde, hvad det i Aarene 1730—40 nyopførte Slot har kostet. Af Partikulairkassen blev der fra 1731—50 alene for Reparationer betalt 80,000 Rd.; men hvad der er anvendt fra 1751—69, kan ikke oplyses; man har alene fundet, at dertil i de sidste tre Aar er anviist et Tilskud af Zahlkassen paa 14,812 Rd. I de derefter følgende 6 Aar er der brugt eller udfordres endnu til Fuldførelsen af de nødvendige Reparationer, navnlig Nedbrydelsen og Gjenopførelsen af den faldefærdige tredje Pavillon og de øvrige Bygningers Istandsættelse, ikke Mindre end 168,669 Rd. Rentekammeret meente, at den fremtidige Vedligeholdelse vilde blive ligesaa kostbar som hidtil: „da det af Erfarenhed er bekjendt, at Grunden, hvorpaa endeel af dette kostbare Slot er anlagt, befindes sumpig og usikker; hvilket har været Aarsag til, at den fjerde Pavillon i forrige Aar maatte bekostes saagodtsom af ny opbygt, samt at den tredje nu har givet sig og skal staae Fare for at nedfalde, og det desuden ved disse ligesom ved alle andre deslige Bygninger vil forekomme, at jo ældre de blive, jo mere vil medgaae til Brøstfældighedens Reparation“. Af disse Aarsager fandt Rentekammeret det til de kongelige Finansers Bedste raadeligt: „saaledes at indskrænke disse Bygninger, at samme uden nogen synderlig Bekostning var at underholde“, og foreslog navnlig at nedbryde den tredje Pavillon, men spare de til dens Gjenopførelse anslaaede 50,000 Rd. og ligeledes at borttage nogle flere af de vidtløftige Bygninger, saasom det store Havehus, hvorved en stor Deel af de til disses Reparation anslaaede 56,000 Rd. kunde spares. Ved kongelig Resolution af 31. August 1775 approberedes Forslaget om at nedbryde Havehuset; den tredje Pavillon skulde derimod blive staaende, men der maatte kun anvendes det Nødvendige til Vedligeholdelsen paa Tag og Fag saavel paa denne som de øvrige Slotsbygninger. I Henhold hertil blev der i de næstpaafølgende Aar anvendt en halv Snees Tusinde Rigsdaler til Reparationer. I 1772—73 var der brugt c. 60,300 Rd. paa Hørsholm og 5919 Rd. paa Sophienberg, og Overslaget, der kun var paa henholdsvis 31,700 Rd. og 2250 Rd., saaledes betydelig overskredet. Professor Harsdorff og Bygningskommissair Dajon, der havde havt med disse Bygningsarbejder at gjøre, forklarede, at Overskridelseme næsten alene vare foranledigede derved, at Pælene i Fundamentet under den ombyggede fjerde Pavillon ved Eftersyn befandtes imod Formodning ikkun at være af smaat norsk 10 Alens Tømmer, istedetfor at der behøvedes Bjælker af 20 til 40 Alens Længde for at naae den faste Grund, ligesom og at Bjælkerne i alle Etager, ligeledes imod Formodning, befandtes at være af sammensatte Stykker, paa den sletteste Maade og uden Ankere sammenskjærpede. I 1775 meente Bygningskommissionen, at enhver Reparation paa den tredje Pavillon vilde være spildt: „efterdi det Slyngværk, hvorpaa den

staaer, er ganske opraadnet, og Bygningen, som har sat sig 14 Tm., derfor maa opføres af nye, dersom den skal vedblive“. Derimod opgav man at nedbryde det store Havehus, da der ved Auktion i 1777 kun blev budt 2030 Rd. for det, uagtet Materialerne ansaaes at være 5910 Rd. eller, efter Fradrag af Nedbrydelsesomkostningerne, 4684 Rd. værd, og da det var en anseelig Bygning, der stod paa fast Grund og kunde vedligeholdes uden synderlig Bekostning¹⁾. I flere Aar blev der nu kun anvendt nogle faa hundrede Rigsdaler til Vedligeholdelse af Tage og Vinduer, hvilket var aldeles ustilstrækkeligt, og Følgen var, at Brøstfældigheden bestandig tiltog. Rentekammeret udhævede i Indstilling af 17. Mai 1785 som de mest iøinefaldende Mangler, at Terrassen ud til Haven, for en Deel beklædt med bornholmsk Sandsteen, henstaaer ufuldført og forfalden; at Steentrappen ud til Haven er reent afbrækket; at Buegangene ud til Haven fra det saakaldte Dronningens Kabinet er ganske forraadnet, det øverste Stokværk nedstyrtet; at Lysthusene i Vandet staae hængende og kunne ventes reent at omfalde, og at Vand- og Fontaineværkerne ere ganske forfaldne, ligesom Broerne m. M. Man havde forlangt Professor Harsdorffs Erklæring om, hvad der kunde og burde gjøres, og han yttrede: „Grunden, hvorpaa Hirschholm Slots Hovedbygning staaer, er kun meget maadelig, saasom den rette og faste gode Grund, hvorpaa en Bygning bør hvile, findes først i en Afstand af 16 til 20 ja 24 Alen og derover under Jordens Overflade. Paa 9 til 10 Alens Dybde findes vel fast Grund, som ikke lettelligen med Pæle lader sig gennemslaae, men dette er, saavidt man ved Pæleramningen i Aarene 1772 og 73, da Slottets fjerde Pavillon blev istandsat, har kunnet skjønde, kun en Jordskorpe af 24 til 36 Tommers Tykkelse, der ikke er istand til at bære en svær Last, allerhelst da der under den igjen er slet Grund, indtil man kommer ned til den forommeldte rette faste Grund. Paa bemeldte Jordskorpe formodes Slottets Hovedbygning at være sat, Taarnet undtagen, hvis Pæleværk formodes at gaae ned til den faste Grund, da samme endnu staaer skarp i Lod og derved ikke findes synderlig Tegn til Sætning. Dette, at Pæleværket under Slottets Hovedbygning ikke gaaer længere end til bemeldte Jordskorpe, er Aarsag udi, at det næsten overalt har sat sig, og af denne Sætning hidrører igjen en stor Deel af dets nærværende Brøstfældigheder. Skulde nu Slottet paa den solideste Maade og efter Bygningskunstens Regler istandsættes, maatte det ganske afstives og en heel ny Pilotage slaaes, saavidt Hovedbygningen strækker sig, igjennem meerbemeldte Jordskorpe ned til den faste Grund. Men da dertil vilde udfordres en Summa næsten ligesaa stor, som man kunde bygge et helt nyt Slot for, gjøres dertil intet Forslag, allerhelst da Slottet paa anden Maade med meget mindre Bekostning kan sættes i Stand. Vel har Bygningen overalt sat sig, men denne Sætning er ikke saa farlig, som man ved første Øiekast skulde formode; thi de betydelige Ridser, som vise sig hist og her, den Ujevnhed, som findes ved Gulvene

¹⁾ Indst. 7/4 1781. Kgl. Res. 18/4 1781.

og Bjælkelagenes Udvigelse paa somme Steder af deres horizontale Leie m. v., som alt vidner om en slet Grund, og forresten synes at skulle forudsige en stedsevarende Brøstfældighed, have dog ikke i al den Tid jeg (Harsdorff) har kjendt Slottet, modtaget nogen synderlig Forandring, ligesom gamle Bygningskyndige have forsikket, at bemeldte Ridser og Ujævnheder i mange Aar tilforn have været af samme Beskaffenhed, hvilket gjør det rimeligt, at Slottet, saasnart det var bleven færdigt og fik sin fulde Last, strax tillige har faaet sin største Sætning, samt at man altsaa ikke i Fremtiden har nødig at frygte for nogen betydelig Sætning mere, idetringeste ingen, som kan medføre Fare. Da forbemeldte faste Jordskorpe af 24—30 Tommers Tykkelse, hvorpaa Pæleværket under Slottets Hovedbygning staaer, beholder næsten overalt en lige Afstand fra Jordens Overflade, er dette Aarsagen til, at Bygningens Sætning bestandig har været meget egal, den fjerde Pavillon undtagen, som i 1772—73 blev istandsat, hvor der saa at sige intet Fundament var, og at denne Egalitet i Sætningen, om der endog i Fremtiden skulde yttre sig nogen, bidrager ikke lidet til at gjøre Følgerne mindre betydelige, end om den var ujævn, saasom Bygningens Hovedpartier derved mere beholde deres bestemte Stilling imod hinanden, og da man saaledes ikke i Fremtiden har noget farligt at befrygte fra Grundenes Side, bør Grunden i et og alt forblive som den er og alene de Brøstfældigheder, som nu findes, istandsættes. De hidrøre deels fra den omtalte Sætning, deels fra almindelige Aarsager: Træværks Forraadnelse, Steens Udvittring, Utæthed ved Tagene o. s. v., der altid yttre sig ved en Bygning, især naar den saalænge henstaaer uden klækkelig Hjælp, som nu Hirschholm Slot, hvortil bliver at føie de Poster, som endnu fattes i den fjerde Pavillon, saasom Gulve, Gibslofter, Trappegange, Paueei, Betræk m. m. Naar saadan Istandsættelse foretages og Bygningen derefter ligesom andre Bygninger repareres, naar Brøstfældighederne Tid efter anden yttre sig, hvoraf dog ingen eller idetmindste saare ubetydelige formodes at hidrøre fra Grundens Beskaffenhed, kan Slottet bestandig svare til sin Hensigt, og man behøver ikke i Tiden at frygte for nogen Reparation paa Grund af den slette Beliggenhed, med mindre det skulde være nogle Ridser i Muurværket, der kan istandsættes med en ubetydelig Bekostning. Dette gjælder alene om Hovedbygningen. De øvrige Neben- og Havebygninger, Broer, Vandværker m. m. staa alle paa meget god Grund, og de Brøstfældigheder, der findes ved dem, kan kun tilskrives Forsømmelse, Havehusets indvendige Dekoration undtagen, som er afbrudt og bortsolgt. Til de høistfornødne og uopsættelige Reparationer ansloges 14,000 Rd., men heraf strøges Udgifterne til Broerne, Buegangene, Gulves, Plankeværkers, Gibslofters og Steenfigurers Reparation. Resten, 10,959 Rd., bevilgedes ved kongelig Resolution af 22. Juni 1785. Til Reparationer, som vel vare fornødne, men uden Skade kunde udsættes, var der anslaaet 23,394 Rd. og til indvendig Udstyrelse, hvis Slottet skulde bruges til Residens, 37,480 Rd., men disse Summer bevilgedes ikke.

Paa samme Tid som disse Forhandlinger førtes, blev en Husar-

afdeling indkvarteret paa Hørsholm, og dette bidrog yderligere til at fremme Ødelæggelsen. Til Harsdorffs kyndige Raad toges intet Hensyn. Nogle Smaareparationer foretoges i Aarene 1788, 90 og 91, men efter den Tid synes man ganske at have opgivet Vedligeholdelsen. Carl Victor v. Bonstetten, der besøgte Nordsjælland i August 1798, fortæller bl. A. om Hørsholm¹⁾: „Byen er velbygget, Egnen venlig, frugtbar, prydet med Træer og Damme. Det skjønnede kongelige Slot staaer paa en Ø i en lille Sø, der har været og nu atter bliver en Sump. Den store, smukke Bygning, der blev færdig for næppe halvtredsindstyve Aar siden, staaer nu forladt og øde. Faar græsse i Slotsgaarden, den lange Vinduesrække staaer tilstøvet, Karmene raadne, ingen Lyd høres i de mange Værelser uden Vindens Rusken og Vinduernes Klappen. Det store Operahus i Haven forfalder, Loftet er alt faldet, alle Vandspringene tæ, kun Frøerne løfte alt iblandt deres Triumphskrig. Slot og Have er paa de tre Sider omkranset med skovbevøxede Smaahøie, og Haven holdes fremdeles i sin stive Form: en sørgelig Ensomhed, hvor Kunsten er dømt til at sørge over sin egen Forladthed“.

Var der ikke længer Tale om Vedligeholdelse, saa var der dog heller ikke endnu i flere Aar Tale om Nedbrydelse; men da den Kommission, der ved kongelig Ordre af 4. Mai 1803 blev nedsat i Anledning af Christiansborg Slots og det nye Raad- og Domhusets Opførelse — Reventlow, Hauch, Knudsen, C. F. Hansen og Laussen — i 1810 var i Forlegenhed for Materiale til disse Bygninger, udvirkede den en kongelig Befaling (2¹/₄ 1810) om at gjøre Forslag til at nedbryde Hørsholm Slot og anvende Materialerne i Kjøbenhavn. Kommissionen begav sig derefter til Hørsholm, anstillede de fornødne Undersøgelser, fandt Bygningerne meget forfaldne og de forhen udsatte Brøstfældigheder saaledes tiltagne, at en hastig og betydelig Hovedreparation vilde være nødvendig. Tilstanden var forværret ved den militære Indkvartering. Slottets Opførelse paa sumpig Grund havde, meente man, foraleddiget ulige Sætninger i de forskjellige Fløie. Dette Onde kunde ikke afhjælpes, selv ved en betydelig Reparation, saaledes at Vinduer og Gesimser igjen kunde bringes i Flugt. Tagene vare flade. Størstedelen af Blik, men burde have været af Kobber. En Hovedreparation vilde koste 70—80,000 Rd., foruden indvendige Forandringer og Dekorationer. Slottet befandtes langtfra bygget med den Soliditet som de øvrige kongelige Slotte, Murene vare svagere, kun enkelte Gulve lagte i alle de Værelser, hvor der ikke var Parketgulve. Derimod fandt man en betydelig Mængde brugbare Materialier af Værdi mindst 200,000 Rd. Nedbrydelse og Transport ansloges til 12—15,000 Rd., forudsat at den skete ved militære Kommandoer for billig Dagløn. Ved Nedbrydelsen vilde opnaaes væsentlige Fordele for Fortsættelsen af Arbeidet paa Christiansborg Slot og det nye Raad- og Domhus, da en stor Deel svært Tømmer, Brædder, glasserede Tagsteen, Kobber, Bly o. s. v., som man manglede, og som var dyrt, derved erholdtes. Hastig

¹⁾ Neue Schriften 1799.

Hjælp var saa meget ønskeligere, som Arbeidet ved den Fløi af Christiansborg, der vender imod det store kongelige Bibliothek, var saa meget fremmet, at den vilde lide, naar den ei snart kunde komme under Tag. Det var ogsaa magtpaaliggende, at Raadhuset snarest fuldførtes. Mur- og Sandstenene var der god Brug for til andre offentlige Bygninger. Iøvrigt foreslog Kommissionen at lade Menigheden beholde Slotskirken, som i saa Fald maatte istandsættes, eller ogsaa at nedbryde denne og at indrette en Kirke i Havehusets midterste Sal, der gik igjennem to Etager¹⁾. Skulde Havehuset ikke bruges til Kirke, foresloges det nedbrudt som unyttigt, da det var forfaldent og krævede betydelig Reparation. „Nebenbygningerne“ reserveredes til Kavaleriet. Endskjønt Slottet havde kostet langt Mere, end ved dets Nedbrydning kunde vindes, og laae i bekvem Afstand fra Hovedstaden, maatte Kommissionen dog med Hensyn til dets daværende Forfatning og dets for Sundheden „maaskee“ ufordeeltige Beliggenhed, den betydelige Udgift, Istandsættelsen vilde koste, den hastige Hjælp, Materialierne kunde give til Christiansborgs Fuldførelse, de store Summer, der vilde gaae ud af Landet, hvis disse Materialier skulde forskrives, o. s. v., indstille, at Slottet nedbrydes. Denne Indstilling bifaldt Kongen strax (^{26/5} 1810) og befalede, at der skulde begyndes med den fjerde Pavillon, som stod ufuldført uden Gulve og Forskalinger. Ved en Parolfaling af 22. Juni udkommanderedes 300 Mand, under Befaling af Kammerjunker Morgenstjerne, samt de fornødne Heste og Vogne. Alt den 15. August indberettede Kommissionen, at Begydelsen var gjort, og at Arbeidet fremmedes med Orden og Hurtighed. En Ladning var ankommen, en anden ventedes. Hvad der ikke kunde bruges til Christiansborg og Raadhuset, fik man Tilladelse til at sælge ved Auktion. Derved indkom 22,000 Rd. En Beregning over Værdien af samtlige Materialier og Omkostningerne ved Nedbrydelsen lovedes, men sees ikke at være given. Molbech, som var Øienvidne til Slottets Nedbrydelse, skriver herom²⁾: „I nogen Tid forfaldt maaskee Slottet af mindre ædle Grunde, siden blev Statens Eiendom agtet for hellig til at ødsles paa overflødige Bygninger, og endelig see vi nu Hirschholm Slot at nedbrydes, for at dets Materialier kunne blive nyttigen anvendte, medens de endnu ere brugbare. Aldrig saae jeg et mere levende Billede for Forgjængelighed i alt Menneskeværk. Udvendig vare Stilladser opreiste omkring Bygningen, ikke for at opbygge, men for at nedbryde. Jeg traadte ind i den store Riddersal, der gaaer igjennem Hovedbygningens to Etager, og fandt et Chaos af Pragt og Forstyrrelse. Man var ifærd med at nedtage Loftet; Væggene brammede endnu med deres Forgyltning og stive Gibsarbejder; to store Marmorkaminer lige over for hinanden stode endnu urørte, men Malerierne vare borte og ligesaa det prægtige Springvand, der fandtes midt i Salen, hvor en tyk Vandstraale blev dreven 10 Alen høit i Veiret. Snart staae kun de nøgne Mure tilbage, indtil

¹⁾ See under Hørsholm Kirke.

²⁾ Ungdomsvandring 1811. Side 247.

ogsaa Steen efter Steen synker af disse. Ingen sørgmodig Følelse, som ved et synkende Oldtidsminde, vækkes hos os ved Synet af disse moderne Ruiner; vi glædes endog ved at tænke os Forskjellen mellem den Aand, der lod Hirschholm reise sig med ødsel Pragt, og den, der med viis Sparsomhed for stedse behier Landet fra en overflødig Byrde. Men tung og smertelig er den Følelse, som en Erindring, sørgelig for enhver Dansk, vækker hos os, idet vi mindes, hvem der i senere Dage yndede dette Slot, og vi forlade med Vemod og Taarer et Sted, som vi med rolig Ligegyldighed betraadte. Vandrende blandt disse halvt nedbrudte Mure, idet vi see mangfoldige Hænder i Bevægelse for at forstyrre hvad flere have opreist, idet vi hist og her see Levninger af kongelig Pragt glimre blandt Gruus og Muurbrokker — gribes vi mægtigen af Tidens Aand og uvilkaarligen gyse vi ved at see den for vore Øine i Færd med at forstyrre i faa Dage, hvad den ellers kunde brugt mange Aar til langsom at fortære“.

Der kan vel være ulige Meninger, om det var nogen sær priselig Gjerning, Frederik den Sjette udførte, da han lod sin Oldemoders pragtfulde Slot jævne med Jorden, saa at der ikke blev Steen paa Steen tilbage¹⁾; men han fulgte i alt Fald kun hendes eget Exempel, da hun ved Thurah fem og halvfjerdsindstyve Aar tidligere ligesaa grundig ødelagde Forfædrenes gamle, solide Borg, saa at Thurah med fuld Ret kunde rose sig af, at Hørsholm „intet beholdt af sit gamle Væsen, uden det blotte Navn“ — i Virkeligheden ikke engang det —, jfr. foran Side 19. Ogsaa Frederik den Sjette satte paa den ryddede Tomt en ny Bygning, karakteristisk for ham, hans Tid og hans Bygmester²⁾, den lille, kullede, hvidkalkede Kirke, der, som Digteren³⁾ siger, staaer der „som et Kors paa en Grav“.

Alt i 1794 var Haven forvandlet til Planteskole, forsaavidt den dertil kunde bruges. Resten er Park, de gamle Alleer borthuggede paa enkelte smaa Rester nær, Terrasserne sunkne og bevoxede med Skov, Hælften af Søen udlagt til Eng og Planteskole og det Øvrige halvt tilgroet. Af de saakaldte „Nebenbygninger“ staae endnu „det store Domestikhuus“, Staldene, Laderne, Sygehuset (den forrige Amtstue) og Præstegaarden (en Rest af den fordums Meieri- og Forpagterbolig) — med Undtagelse af den sidstnævnte alt mere eller mindre forfaldent. De smukke Linde- og Kastaniealleer, som førte fra Slottet over dets Grunde til Rungsted og Sophienberg, ere for den største Deel borthuggede og Resten i en lang Aarrække forsømt og mishandlet. De Forsøg, der i senere Aar ere gjorte paa at redde, hvad der endnu er tilbage, og efterhaanden erstatte det Ødelagte, ere kun tildeels lykkede.

¹⁾ Paa vedheftede Skizze sees den sidste lille Levning af Ruiner tilvenstre, Kirken tilhøire.

²⁾ Konferensraad Hansen. See om ham H. N. Clausen: Af mit Levned og min Tid.

³⁾ Hertz: Hirschholm.

II.

Gaard og Gods indtil 1761.

Omfang. Kjøb og Mageskifter. Bondens Vilkaar i ældre Tid: under Frederik den Første; Frederik den Anden; Christian den Fjerde: hans Reformplaner; hans Jordebog 1592. Under Dronning Sophie Amalie. Krigen 1658—59. Tilstanden efter Krigen. Skæferiet paa Toelt. Jordebog 1671. Indtægterne i Sophie Amalies Tid. Hofholdningen. Tilstanden Anno 1700. Rige Bønder. Oplysning. Under Dronning Louise. Hovedgaarden forstørres. Nye Bygninger. Forøget Hoveri. Klager. Krig og Indkvartering 1709. Pesten 1711. Frygt for fjendtligt Indfald. Nye Klager. Under Kronprinds Christian og Dronning Sophie Magdalene. Indtægter og Udgifter. Indfæstningerne nedsettes. Omdeling og Jordebog 1722. Hovedgaarden: Stutteriet, Drift, Forpagtning, Drift for egen Regning, Udbyttet, Kløver, Svin, ny Bortforpagtning, Avlingshoveriet. Det ubestemte Hoveri. Fiskeriet. Jagten. Skovene. Kongeveiene. Kvægpest. Sygdomme. Misvæxt. Vornedskab. Privilegier. Øvrighedsmyndighed. Retspleie. Fattigvæsen. Reformplaner. Økonomiske Vanskeligheder. Forandringen 1759. Grev Stolberg. Hovedgaarden udparceleres. Bønderne erholde Arvefæste. Huse og Møller. Husmandshoveriet. Inderstehoveriet. Aflæsning.

Hørsholm Gods — Hørsholm Birk eller Hørsholm „Distrikt“ — bestaaer af de 4 Sogne Hørsholm, Birkerød, Bloustrød og Karlebo, af hvilke Hørsholm dog egentlig kun er et Hjørne af Birkerød Sogn, som ved kongelig Resol. af 7. Mai 1790 blev afskilt og oprettet til et særligt Sognekald. Godset grændser mod Nord til Asminderød og Grønholt Sogne, mod Vest til Hillerød. Lillerød og Farum Sogne, mod Syd til sidstnævnte og Søllerød Sogne og mod Øst til Øresund. Det indeholder et Areal af omtrent 20,810 Tdr. Land og ligger i Frederiksborg Amt. oprettet Anno 1805 af de forrige Frederiksborg, Kronborg og Hørsholm Amter, og i Liunge-Kronborg Herred, en Inddeling, der dog nu kun har Betydning i geistlig Henseende — det udgjør et Provsti —, da Jurisdiktionerne ellers ere inddeelte i Birker. Indtil Christian den Tredies Tid hørte en Deel af Hørsholm Gods under det saakaldte „Tryherritzing“, der bestod af Liunge (baade det nuværende Liunge-Frederiksborg og Liunge-Kronborg Herreder). Strø og Hjørunde Herreder, og havde Tingsted i Helsingør; men dette

blev forandret af Christian den Tredie ved et Brev, udstedt i Kjøbenhavn „Fredagen næst efter Kyndelmissedag MDLVI“¹⁾, ved hvilket hele Godset blev henlagt under „Høringsholms biercketing“.

Godset har ikke oprindeligt havt sit nuværende Omfang; navnlig indbefatter det ældste opbevarede Skjøde paa Hyrningholm fra Niels Eriksen til Niels Knudsen (Bil. Litr. A) kun en mindre Deel af Byerne paa Godset. Resten maa antages dengang at have været deels i privat Eie, deels henlagt til de roskildske Bispers Gaard Hjortholm og blev først efterhaanden samlet henimod Slutningen af det syttende Aarhundrede. Af de naturligviis meget ufuldstændige Oplysninger, der haves om disse Forhold, fremhæves:

Et Brev fra 1438²⁾ nævner en Jes Siersøn af „Hyrningholm“ og ligeledes en Cice Oleffs, „som boer i Hyrningholm“. I Geh. Ark.³⁾ haves et Skjøde af 1442 fra Herr Oluf Axelsen, Høvidsmand paa Vordingborg, til Fru Marine, Iens Widers Etterleverske, paa alt hans Gods i Gunderøth, hvilket hun siden gav til hellige tre Kongers Alter i Kjøbenhavn. Sammesteds⁴⁾ findes et Skjøde af 1456 fra Michel Rud af Vedby, Ridder, til Herr Torbern Bille af Siøholm paa en Gaard i Ubberød „hos Hyrningholm“. Try Herreds Tingsvidne af 16. Juli 1502, ogsaa i Geh. Ark.⁵⁾, godtgjør, at en Degnen i Kjøbenhavn, Dr. Erik Nielsen tilhørende Skov, „Fru Elsebes Skov eller Kirkeskoven“, er et frit Enemærke, som ligger til de to Gaarde i Ødhæ Høyolth (Høvelte). Ved Mageskitte af 1507 med Bisen i Roskilde „Johan Ieepsen“ erhvervede Kong Hans to Gaarde i Kettinge og Leerelte og samme Aar en Gaard i Bloustrød ved Mageskitte med Iens Iensen. Vikar og Præst ved Sct. Brigitta Alter i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn. Anno 1542 gav Iochum Beck Kongen Gjenbrev paa 2 Gaarde i Birkerød. 1561 Vikarierne i Roskilde paa Gods i Kettinge, Leerelte og Høvegaard. 1567 Peder Oxe paa Gods i Leerelte, 1587 Alexander Durham Skjøde paa Eskemose og 1661 Thomas Bonnex Skjøde paa en Gaard i Niverød⁶⁾. I Frederik den Andens Brev af 17. Marts 1561⁷⁾ melder Kongen, at han nærmere vil forhandle med Fru Anna, Herr Johan Urnes Etterleverske, om Gaarden Eskemose, som han havde „annammet“, og give hende Fyldest og Udlæg derfor. Dette skete dog først ved Mageskitte af 2. Juni 1588⁸⁾, hvori Kong Christian den Fjerde erkjender, at hans Fader har af Alexander Durham⁹⁾ og Hustru Fru Mette Urne erholdt bl. A. „en Gaard udi Eskemose. Hans Hansen iboer, Hørsholm Birk“, som Frederik den Anden „med Fru Mettes Moders Bevilling har ladet annamme under Kro-

¹⁾ Ny danske Mag. 6. B. 229. 235.

²⁾ Langebek Dipl.

³⁾ Geh. A. Reg. Nr. 36.

⁴⁾ Geh. A. Reg. Nr. 6.

⁵⁾ Ibid. Nr. 44.

⁶⁾ G. A. Reg. Nr. 14. 15. 17. 22. 26. 28. 32.

⁷⁾ Ibid. Pakken „Jagten“ Real-Reg. 363.

⁸⁾ Norske Rigsgesregistranter 3. B. 2.

⁹⁾ Alexander Durham var en af Christian den Fjerdes Admiraler. G. A. Sj. Tgl. 1581. 1587. S. 147 og 614.

nen“, og derfor overdrages Durham og hans Hustru for Livstid Kronens Gods i Sognene Verne Skibsrede, Skipsthveit og Spydebjerg i Norge. Ved Reformationens Indførelse er sikkert inddraget under Kronen alt det Gods, som Roskilde Bispestol tidligere eiede paa Hørsholm Birk, og som lød under Hjortholm, — der nævnes blandt Andet i Bispernes Jordebog af 1370: Birkeruth, Kadheruth, Raufsnæs, Husfrukøb, Sandbyerghe, Biistorp o. s. v.

De „gode gamle Dage“, da „Bonden“ var en fri og frels Mand med egen Odel og Eie og udstrakte borgerlige og politiske Rettigheder, finder man jo kun Spor af i Hedenold¹⁾, og de „Bønder“, der var Tale om, vare alle Selveiere. Den øvrige jordbrugende Befolkning: „Landboer, Brydier, Gaardsæder, Bokarle“ o. s. v. regnedes ikke iblandt „Bønderne“. Af disse sidste var der vistnok kun faa eller ingen her i Nordsjælland, der paa den Tid kun kan have været opdyrket i ringe Udstrækning²⁾. Da Trældommen indførtes, sank i alt Fald Bondens Vilkaar hurtig ned til, ja tildeels vel endog under Trællens. „Naar Bonden omtales i Kæmpeviserne, som en sjældent, træffe vi kun Armod og ringe Kaar, ikke Gaarde, men Bol, ikke Huse, men Hytter. Selv Klosterbonden „udi sin Kjortel graa“ er udsat for Ridderens Vold: og ellers see vi den arme, fattige, uselige Bonde i grov Vadmelskoifte ifærd med sin Oxe (Heste havde han ei) at pløie Ageren eller ved andet Markarbeide og hans Kjærling endog med Stav i Haand og Pose paa Bag. „„der stundom er ligesaa paltug, som hun selv er skiden og sort““; ligesom vi fra Hytten med dens Vændredør og Flagreled kunne slutte os til, hvorledes Resten har været“³⁾. Og senere istemme Alle, hvad en Forfatter skrev i det sextende Aarhundrede⁴⁾: „Den ringeste Stand i Danmark indbefatter dem, som bo paa Landet i Byer og Torper og med Qvinder og Børn har Vaaning tilfælles med deres Qvæg i Hytter med Leervægge og Straatag“⁵⁾. Christian den Andens frugtesløse Bestræbelser for at forbedre

¹⁾ Estrups Tygestrup og om Trældom i Norden. N. M. Petersen: Bonde, Bryde og Adel. Annaler for Nord. Oldk. 1847.

²⁾ Adam af Bremen siger, at den nordre Deel af Sjælland endnu henimod Slutningen af det ellefte Aarhundrede var øde, og Suhm antager, at navnlig den nordøstlige Deel, hvor de fleste Byers Navne ende paa rød, først efter den Tid og navnlig under Valdemarernes er bebygget og opdyrket. At Egnen omkring Esrom var ukultiveret, da Klosteret sammesteds omtrent paa hin Tid blev anlagt, vides i alt Fald med Vished. Suhm saml. Skrift 9. 167. 168. (Klosteret blev indviet 1151, Erik Lams Gavebrev bekræftet 1148 af Svend Grathe).

³⁾ N. M. Petersen: Lit. Hist. 1. 176. Jfr. Suhm: Dm. Hist. X. 357 og D. Mag. 1. 268.

⁴⁾ Scr. Ker. Dan. III. 285. Cornelius Hamsfort.

⁵⁾ Endnu i Slutningen af det 17. Aarhundrede havde Bønderne paa Møen „hverken Skorsteen eller Esse moxen over det hele Land“, hvorfor det under Fæstes Fortabelse befalede dem inden to Aar at opføre Skorstene. Kgl. aabent Brev af 24. Juli 1697. G. A. Paa Jydske Lovs Tid nøiedes man dog stundom med endnu ringere Boliger. Det hedder nemlig der: „Hvis Nogen bygger Skjul med Grøft eller Gren, da skal det ansees for Vaaning“.

Bondestandens haarde Vilkaar ere noksom bekendte. Den ældste Efterretning, man har særlig om det hørsholmske Godscs Tilstand, findes i hans Efterfølger Frederik den Førstes Kantsler Claus Gjordsens Optegnelser fra 1524—28¹⁾. „Denne efterskrevne Rente ligger nu til Kjøbenhavns Slot, som skulde være vis, men er dog ikke over halv Parten udkommen for Armodis og anden Leiligheds Skyld med Kongeskat saa at ikke muligt er, at saadan vis Rente kan aldeles udkomme“. — — — „Af Hjørringzholms Len, om det var frit og qvit altsammen hier til Slottet, da renter det saameget. som herefter stander: Byg 2¹/₂ Læst, Rug 2 Læster 5 Pund, Høns 28, Gjæs 7, Lam 8, Sviin 3, Smør 5 Td. 1 Fdg., Sild 8 Td., Penninge 100 Mark 9¹/₂ Sk.; disse Pendinge ere ikke halvt udkommen for Armodis Skyld“.

I den følgende Tid er der ikke Spor af bedre Tilstande. Landgildenedsættelser og Eftergivelser forekomme derimod jævnlig. Kongen fritog saaledes ved Brev af 10. Juli 1574²⁾, „efterat have ladet Oldinge komme paa efterskrevne Byers Marker, som ere Niverud, Fretofte, Auerud, Heslerud, Ullerud, Grunderud og Wegenbruede, og de have sagt dem at være for høit satte paa Landgilde“, disse Byer for at yde Landgildesmør for Fremtiden og beordrede Jordebogen forandret i Overeensstemmelse dermed; men hans Ordre synes kun at være fulgt for Ullerøds og Gunderøds Vedkommende, thi de øvrige Byer svarede endnu Landegildesmør efter Jordebogen af 1672 og senere³⁾. Ved Jørgen Munks Død 1577 var der mange Afgiftsrestancer fra „forleden Aar og andre Aaringer“, og Kongen maatte eftergive det Hele, da, som han siger i Brev af 20. Mai 1577⁴⁾, Bønderne „af det Medlidende, Lensmanden har havt med dem, har samlet paa dem Aar efter Aar, saa at de nu ikke kunde blive ved, om man haardeligen vildt trænge paa“. „Runsti“ og Smidstrup Bønder fik den 1. April 1856 Landgilden eftergivet paa Grund af det ringe Fiskeri, og alle Lenets Bønder fritoges ved Breve 9. Febr. 1585, 17. Febr. 1586 og 10. Febr. 1587 for en Extraskat, som kaldtes „Ploungpenge“, for Gjæsterpenge og for Landgilde og „Madskat“⁵⁾. I et Brev til Joachim Bülow af 9. Febr. 1610 om adskillige Eftergivelser hedder det, at „Kronens Bønder ere saa ganske og aldeles komne til-agters“, at de ingenlunde deres Landgilde kunne udgive. Men samme Aar fik Lensmanden dog Tilladelse til, imod Loven, at tage Nam i Bøndernes Bo, uden foregaaende Dom, for resterende Landgilde. Ved Brev af 8. Januar 1611 eftergaves den udskrevne almindelige Madskat, dog med Undtagelse af Øl og Brød. Paa Grund af Misvæxt blev det baade i 1623 og 24 tilladt at yde Byg istedet-

¹⁾ D. Mag. 3. R. 1. B. 138 og 4. B. 4. H. 292.

²⁾ Sjøll. Tegl.

³⁾ Samme Aar tillod Kongen ved et Brev af 31. Jan. 1574 — Sjøll. Tgl. — dem, der havde fæstet Kirketienderne bl. A. paa Hørsholm Len, at maatte betale Afgiften med Penge: „for hver Læst Rug 36 Daler, hver Læst Byg 42 Daler og hver Tønde Havre 1¹/₂ gammel Daler“.

⁴⁾ Sjøll. Tegl.

⁵⁾ Sjøll. Tegl. D. Mag. 3. R. 6. 76.

for Rug i Landgilde¹⁾). Et uforkasteligt Vidnesbyrd om Tilstandens Elendighed i det Hele i Christian den Fjerdes Tid haves i Rigsraadets Betænkninger af 27. Aug. 1604 og 25. Juli 1630, hvori det oplyses, i den første, at nogle tusinde Bøndergaarde staae øde, og i den sidste, at „Kongen har allerede de Len i Sjælland, som ere saa forarmede, at en stor Deel Gaarde staae slet øde og H. M. kun faaer Restauer fast i alle Regnskaber istedetfor Landgilde og maae endda mange Steder laane Bønderne deres Sædekorn“²⁾). Havde Kongen havt Magt, som han havde Villie, var det blevet anderledes, thi hans Indsigt i, hvad der kunde baade Bonden, stod høit over hans Samtids og navnlig hans Rigsraads. Ved Brev af 26. Juli 1620, konfirmeret af Frederik den Tredie den 2. April 1667, gav han alle Bønder paa Anderskov Len og andre paa Kongens og Kronens Len i Sjælland Barnefødt Tilsagn om, at de ikke mere maatte deles til Stavns eller tiltales³⁾), et Tilsagn, som følgende Konger dog ikke holdt. Den 27. Novbr. 1623 gav han menige Bønder i Kjøbenhavns, Frederiksborg og Kronborg Len — derunder Hørsholms —, „for at de desbedre maa tiltage og deres Gaarde med desto større Flid og Vindskibelighed bygge og forbedre“, den Frihed „paa de Gaarde, de paabo eller paaboende vorder, at samme Gaardes Bygning denses og deres Arringer fri og fuldkommen arveligen skulle tilhøre, og saafremt nogen deres Arvinger ere hegjørende samme Gaarde at besidde, da skal vore Lensmænd være forpligtede den Brug udi Jorder og Marker, intet undtagen, som til samme Gaarde børe, dennem for en billig Indfæstning at lade bekomme. Saafremt Arvingerne selv samme Gaarde ikke kunde eller vilde besidde, da maae de deres Bygning sælge og afhænde til hvo som helst dennem lyster, hvilke Gaardens tiliggende Jord og Eiendom siden for tilbørlig Landgilde skal stædes og fæstes for det som billigt og lideligt kan være“⁴⁾). Heller ikke dette kongelige Tilsagn blev til nogen Fordeel for Bønderne, som nedenfor skal vises⁵⁾). Paa at afløse Hoveriet gjorde Kongen flere Forsøg. Efter først i 1623 forgjæves at have prøvet paa at afløse alle Kronbønders Ægt og Arbeide imod et Pengevederlag⁶⁾ skrev han ti Aar senere, den 29. Oktbr. 1633, til Rentemesteren: „Efterdi jeg er tilsinds, næst Guds Hjælp, at sætte Bønderne paa Frederiksborg Len paa Arbeidsspenning, saa at de ingen Slags Arbeider, uden Hø at age, saavidt jeg til min Stald behøver, skal gjøre, da haver jeg befalet Friderich Urne at tale med Eder derom, hvorfor I Eder dertil akkomodere skal og med hannem alting deliberere. At man vilde sige: ja Bønderne love vel meget ud, men naar man skal have det af dennem, da vil der Umage til; derimod er det let at svare: havde Bønderne ikkun noget, man kan lettelig faae det

¹⁾ Sjæll. Tgl.

²⁾ Christian den Fjerdes egenhændige Breve. I. 8 og 409.

³⁾ Mandix Landvæsenret. I. 81.

⁴⁾ Nyrup: Skildringer I. 414. Jfr. Borgerskabets Forslag til Frederik den Tredie 24. Oktbr. 1660. Nr. 11. Suhm: Saml. I. 224.

⁵⁾ Jfr. nedenfor under „Reformplaner“.

⁶⁾ Arent Berntsen: Dm. og Nges frugtb. Herl. 2. B. 162.

fra dem. Det vil give en stor Lettelse paa Folkelønnen, Flikkeri og andet deslige, som løber aarligen høit i Penning“. Kort efter, den 24. Novbr., hedder det fremdeles: „Ladegaardsfogden paa Faurholm, som sagt er, skal med Retten, saavidt skee kan, forfølges og derefter straffes. Kunde man komme tilrette med Bønderne paa den Maneer, som Dig bevidst er at jeg det have vilde, saa var man fri for sligt og andet mere. Jeg vil haabe, at Rentemesteren og Du nu hver haver gjort en Begyndelse derpaa. Der er Nok, som vil forpagte Avlen til Husene, om de maa dertil bruge Bønderne, hvoraf Bønderne liden Skaansel og han liden Fordeel i Længden ville have“. Endelig den 28. Oktober 1635: „Efterdi Kronen med mange adskillige og høie Udgifter nu graveres videre end i fornum Tider, saa at en fornem Oberst udi min Ungdom intet turde anmode mig om det, som jeg nu giver en Musikant, hvilket saaledes gaar til paa Rejen med alle dem, som er i Tjenesten, enten den ene eller anden Bestilling, hvilket at remedere med nogen Paalæg, i hvad der nævnes kan, det synes mig intet at kunne have nogen Gjænge, efterdi Trafiken intet er saa stor, at det kan drage noget; hvorfor I skal gjøre et Overslag, hvad det kan bringe ind, naar alle Kronens Bønder give 6 Daler for deres Ægt og Arbeide og at Lensmændene istedenfor Avlen, de have fri, bekom en vis Summa Penninge. Hvad Lensmændene i andre Maader have af Kronen, det forbliver dennem som tilforn“). Kongen kunde dog ikke overvinde Rigsraadets Modstand, og Alt blev ved det Gamle. Ikke heldigere gik det med et Forsøg, Kongen i sine sidste Leveaar gjorde paa at sælge Sjællands, Møens, Laalands og Falsters Bønder Frihed for Vornedskab for dem og Efterkommere samt deres Gaarde og Huse til evindeligt Eiendom, Alt for en Pris af 60 Rd. for hver, at betale med 10 Rd. aarlig i 6 Aar. Herom udgik Breve til Lensmændene under 30. Mai, 3. og 26. Juni 1646 samt 25. Jan. 1647¹⁾. I det sidste forklarede det Tidligere derhen, at Fritagelsen for Vornedskab kun skulde gjælde Bonden selv og de Børn, han fik efter Frikjøbelsen, men ikke de forud avlede Sønner, — unægtelig en væsentlig Indskrænkning. Der er heller intet Spor af, at Bønderne have modtaget Tilbudet, eller at Lensmændene have fulgt Kongeus gjentagne Opfordringer om at bevæge Bønderne dertil.

Fra Christian den Fjerdes første Regeringsaar haves en Jordebog for Hørsholm Gods. En saadan er nemlig optagen i Lensmanden Steen Malthesøns Regnskab: „Croneborg Slodtz Jordbog sambt anden wisz och uwisz Innkombst fran Philippi Jacobidag A^o 1592 thill Philippi 1593“²⁾). Det vil erindres, at Hørsholm paa den Tid var bortforlenet sammen med Kronborg. Antallet af Gaarde var 200, af Huse 46, Møller 4. Flere „Ødejorder“, som dog brugtes under andre Gaarde, nævnes, navnlig i Birkerød og

¹⁾ Skandinav. Lit. Selsk. Skrifter 1813, S. 14, og Christian den Fjerdes Breve ved Nyrup.

²⁾ Sjæll. Tgnl.

³⁾ I Indenrigsministeriets Arkiv.

Karlebo Sogne. Summen af Landgilden var: Danske Penge 69 $\frac{1}{2}$ Mark 4 Skl. 1 Album¹⁾, Rug og Meel 7 $\frac{1}{2}$ Læster, 4 $\frac{1}{2}$ Pund, 2 Skpr.²⁾; Byg 5 $\frac{1}{2}$ Læster, 2 $\frac{1}{2}$ Pund, 4 Skpr.³⁾; Havre 78 $\frac{1}{2}$ Td.⁴⁾; Smør 2 $\frac{1}{2}$ Læst 1 Td., Svin 1, Flæsk 2 Sider, Kør 2, Lam 113, Gjæs 139, Sild 5 $\frac{1}{2}$ Tdr., Torsk 1 Læst 5 $\frac{1}{2}$ Td., Flynder 200, Høns 396. Æg 24 $\frac{1}{2}$ Ol. Af de uviste Indtægter udgjorde Indfæstningerne det største Beløb. De vare høiere end sædvanlig i det følgende Aarhundrede. Af 12 bortfæstede Gaarde havde saaledes een betalt 35 Rd., to 25, een 24, to 16, to 11, een 10, to 6 og een 5 Rd. Et Hus betalte 3, et andet 2 Rd. Sægefald 3: Bønder indbragte ikke Stort. To Bønder havde betalt hver 3 ƒ for at have gjort Ulyd paa Tinge, en Fisker 1 ƒ for at have hælet Vrag, en Dreng 3 ƒ for at have „pantet“ sig noget Lærred til af en Tyv, en Maud, som havde slaaet en anden „Blodviid“, 6 ƒ , som dog Lensmanden paa Grund af hans Armod havde nedsat til 3 ƒ , og endelig to Bønder hver 3 ƒ for uhjemlet Skovhugst. „For gamle Støder og furnede Træer, som ikke kunde bære Olden“, og som efter Slotsherrens Befaling vare solgte for rede Penge, var indkommen 9 Daler 6 Skl. I denne Jordebog saavel som i de senere af 1660—72 ere Bondernes Navne vel for Størstedelen de samme, som endnu ere almindeligst, men der forekommer ogsaa adskillige gamle Navne, som nu ere sjældne, saasom: Aage, Adser, Arild Bold, Bror, Bjørn, Haagen, Halvor, Herluf, Ingvor, Nelaus, Saxe, Thor, Torben, Truid, Tidemand o. fl.

I de første Aar. Dronning Sophie Amalie havde Hørsholm, navnlig før Svenskekrigen, fik de hørsholmske Bønder en ikke ringe Hjælp ved Hoveriet fra Kronborg Len. Lensmanden der, Arent von der Kula, modtog saaledes den 16. Oktbr. 1656⁵⁾ kongelig Befaling om, at Bønderne paa hans Len skulle komme til Hjælp ved Avlingen paa Hørsholm „naar Fogden tilsiger at saae, pløie eller avle. — saa at Vinterrugen dertil kan være saaet ungefær til den 11. Septbr. og Vaarsæden til den 17. April. Desligeste ogsaa, at Engene kan være slagne den 3. Juli og vel tørret indhøstet, mens Kornet skal inden den 25. Aug.“⁶⁾ i det seneste tør og vel udi Ladden være indlagt“ (.). Desuden maatte Kronborg Bønder inden Martini bringe 100 Læs Brænde til Hørsholm og afgive Vogue til Transport af „Proviand og anden Fornødenhed“ til „Tjenerne der paa Steden“. Efter Krigen sees sliq Hjælp aldrig at være ydet udefra.

At samme Krig ramte Hørsholm Gods haardt er en Selvfølge. Den svenske Historieskriver Fryxell⁷⁾ vidner, at man efter Kronborgs Overgivelse i længere Tid der saae 1200 sjællandske Mænd

¹⁾ 1 Album = 1 Hvid = $\frac{1}{2}$ Skilling.

²⁾ 1 Pund Rug = 20 Skpr.

³⁾ 1 Pund Byg = 24 Skpr.

⁴⁾ 1 Td. Havre sjællandsk Maal = 6 Skpr.

⁵⁾ Sjæll. Registre.

⁶⁾ Efter den da gjældende Tidsregning var 25. Aug. samme Dag som vor 4. Septbr.

⁷⁾ Berættelser 12. D. 116.

RUINER AF HÖRSHOLMS SLOT

og Kvinder, som, hvor udhungrede og matte de end maatte være, bleve tvungne til dagligt strengt Arbejde paa Fæstningsværkerne. At Hørsholmerne vare deriblandt, vide vi af Beretningerne om det mislykkede Forsøg paa at tage Fæstningen tilbage¹⁾. Den svenske „Salvegarde“, som skulde beskytte Hørsholm — Karl Gustaf havde jo „skjænket“ det til den danske Dronning, jfr. Side 12 —, udførte, endog efter Fredslutningen, sit Hverv saaledes, at Kongen²⁾ maatte befale (Tuxen?) at tale med „Pfalsgreven“ om at sørge for, at Hørsholm „ikke mere med Indkvartering besværges end efter Billighed, eftersom her nu kommer Klage, at de Svenske tage alt Fæet fra Bønderne“ o. s. v. Andre Steder i Landet var Tilstanden dog endnu langt værre end her. Hungeren drev Folk til at fortære, hvad der ellers kun brugtes til Svineføde, ja i enkelte Sogne døde Hundreder af Sult³⁾.

Efter Krigen gav Kongen Niels Parsbjerg og Christian Daa Ordre til „med det forderligste at begive sig udi Sjællands Stift og der alle Hs. Maj.'s Len, Slotte, Klostre og Gaarde samt Ladegaarde, saa og underliggende Gaarde og Gods at besøge og besigtige, hvorledes de nu paa Bygning ved Magt er, saa og registrere, hvis Inventarium paa hver Sted findes, tilmed ogsaa Bøndernes Leilighed udforske, om de til H. M. Kongen herefter som tilforn deres aarlige Landgilde kunde udgive eller ikke“⁴⁾. Med disse Herrers Hovedberetning af 9. April 1661⁵⁾ fulgte for Hørsholm Lens Vedkommende:

1) en Synsforretning over den Brøstfældighed, som befandtes paa „Hirsholms Borregaard og Ladegaards Bygning“, hvilken foran Side 20 er omtalt;

2) et Tingsvidne af 7. Febr. 1661, i hvis Følge, efter Udmeldelse af „Erlig, acht, og velfornemme Mand Lorentz Tuxen, Ridefoged paa Hirsholmb“, 14 Bønder havde „fittelligen og grangiveligen“ erfaret hos enhver Bonde, hvor megen Sæd han har saæet og indhøstet i Aaret 1660. Herefter var der af Fjenden afbrudt og øde: 4 Gaarde i Bidstrup, 2 i Ravnsnæs, 2 i Kokkedal, 1 i Rude, 1 i Skovrød, 1 i Høvelte, 1 i Tokkekjøb, 1 i Starshøj, 3 i Kirkelte, 1 i Have, 1 i Nivaa. Usserød Mølle var brændt den 14. Febr. 1660, og paa Bukkebalde: ingen Folk, Intet saæet. De fleste øvrige Bønder havde kun saæet nogle Skjæpper Rug, sjældent 1 Tde. eller derover og nogle enkelte Skpr. Byg. Paa dette sidste havdes Misvæxt. Mange Bønder havde slet intet saæet.

3) „Speciel Forklaring“ om, hvad Bønderne under disse Omstændigheder „uden deres største Ruin“ kunde taale at give i Landgilde, og Iudstilling om, at Dronningen, „formedelst deres store

¹⁾ Jfr. under Forvaltere: Lorentz Tuxen.

²⁾ Ordre af 6. Juni 1660, Sjæll. Tgnl.

³⁾ Jfr. Krarup: I de Beverens Dagbog fra 1659—60, Hist. Tidsskr. 3. B. 661. See ogsaa Jørgensen om Tilstanden i Nyborg Len ibid. 5. B. 221.

⁴⁾ Efter Lorentz Tuxens Regnskaber vare Kommissariene selvfemte i tre Dage paa Hørsholm, hvor deres „Traktemente“ medførte en Udgift af — 8 Rd. 3 $\frac{1}{2}$.

⁵⁾ I Geheimearkivet.

Armod, som nu hos den største Part findes“, vil eftergive det Hele. Dateret den 17. Febr. 1661 og underskrevet N. Parsberg og Christian Daa.

4) „Otte Mands Afsigt paa Hirsholmb Amts tilliggende Skove“, hvori blot angives hvor mange „Stød uden Krone“ der var fundet i hver Skov, men ikke Noget videre om Bestanden. „Belangende Vildtbauens Beskaffenhed, da er den med Flid efterseet og befunden udi forleden Krigstid af den her holdende Vagt af Officierer meget at være ruineret og behøver vel Forskaansel for nogle Aar; dette bekræfter jeg Lauritz Knudsen Schovrider med mit Zignet herundertrykt. Hirsholmb d. 15. Febr. 1661“.

Indstillingen om at eftergive Bønderne den hele Landgilde for Aaret toges tilfølg, og Dronningen forstrakte ogsaa Bønderne med det nødvendigste Sædekorn og endeel Heste. I 1661—62 blev der saaledes anskaffet 774 Tdr. Byg og 160 Tdr. Havre og kjøbt 145 Heste à 7 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ pr. Stk., men Alt blev efterhaanden igjen tilbagebetalt, og man synes kort efter at have anseet Krigens Følger som forvundne. Alt i Sommeren 1663 maatte Bønderne saaledes udføre en heel Deel Extrahoveri ved Jordarbejder omkring Slottet, senere kjøre 400 Tdr. Kalk fra Kjøbenhavn til Dronninggaard, og i Novbr. samme Aar gav Dronningen Ordre til at inddrive Landgilderestancerne ved militair Exekution, hvis de ikke vare betalte inden den 22. Novbr., altsaa nøiagtig til Forfaldstid. I 1665 udgjorde Restancen af fattige og ubesatte Gaarde kun 129 Rd. 40 $\frac{1}{2}$. Hovedgaarden var, trods „Salvegarden“, under Krigen næsten fuldstændig udplyndret. Kun 5 gamle Køer, som en Albret Moran havde „i Forvaring“ paa Sandholm, bleve efter Fredslutningen, ifølge Gabriel Oxenstjernas Ordre, tilbageleverede. Senere indkjøbtes 60 Køer, 2 Tyre, 40 Faar og 2 Væddere, 47 Heste: „gule, brogede og blakkede“ (norske Heste). 4 Æsler og 1 Mulæsel og desuden 23 „indianske“ Gjæs, 2 vilde Gjæs og 10 Kalkuner. Køerne, af hvilke dog strax de 16 døde af „smitsom Lungesot“, bortforpagtedes til en „Mælkemand“. Claus Mathiesen for 7 Sletdaler pr. Ko og Faarene for 4 $\frac{1}{2}$ 13 $\frac{2}{3}$ $\frac{1}{3}$ pr. Stk. Et Par Aar efter blev der desuden indsat et Hollænderi af 32 Køer paa Rude¹⁾ med en Udgift af 275 Rd. og bortforpagtet til „Mælkemanden“ paa Hørsholm for 5 Rd. pr. ko. Iblandt „engelske Diplomaters Breve til Lord Arlington 1668—69“²⁾ findes et af 7. December 1668, hvori fortælles, „at Hds. Maj. har alt begyndt at anlægge et Skæferi ved Hirschholm, hvor hun er sindet til en Begyndelse at anbringe 10,000 engelske Faar, af hvilke endeel alt

¹⁾ Rude, oprindelig en almindelig Bondegård, derefter Skovridergaard, senere Christian den Fjerdes Stutterigaard, blev efter Dronning Sophie Amalies Død indlagt under Dronninggaard. Den lille Gaard, som nu kaldes Rudegaard, er bygget paa den Part af det fælles Overdrev, som ved Skovudskiftningen i 1786 blev udlagt Dronninggaard for Rudes Græsningsret. Den Kro, som nu kaldes Rudesdal, hedder egentlig Rude-Stald og var, efter en Rentekammerskrivelse af 12. Maj 1731, oprindelig blot en Stald, bygget for det kgl. Herskabs „Relais-Heste“.

²⁾ Dr. P. W. Beckers Saml. til Frederik den Tredies Historie. 2. 415.

ere kjøbte“. Heraf er saa Meget saadt, at Dronningen i 1668 indrettede et Skæferi, om end langt fra af den angivne Størrelse. Det hedder herom i Regnskabet for samme Aar: „Paa det Sted, hvor forhen Landsbyen Toelt¹⁾ laae, har H. M. dette Aar ladet indrette et Skæferi, Landsbyen afbryde og andre Bygninger opføre, navnlig en Lade 20 Fag lang og 24 Al. bred, 6½ Al. høi, en Faarestald 20 Fag lang, 21 Al. bred, 6½ Al. høi og et Vaaningsbus, 10 Fag langt“. Det kostede omtrent 1000 Rd., foruden Hoyerarbeidet. Faarene, 470 Stkr., indkøbtes ikke i England, men i Skaane af Oberst Arendorff til Svanholm for c. 300 Rd., og Skæferen, Claus Bennick, skulde desuden for egen Regning indsætte en Femtedeel herimod, overensstemmende med „der fürstlicher mechlenburgischer Schäferordnung“. I aarlig Afgift skulde han betale 350 Rd., men fik hvert Aar eftergivet 100 Rd., som han ikke kunde udrede, indtil 1678, da Afgiften definitivt nedsattes til 260 Rd. Efter Dronning Sophie Amalies Død blev Asminderød Sogn, hvori Toelt ligger, som alt foran bemærket, skilt fra Hørsholm, Skæferiet nedlagt og Landsbyen igjen udlagt til Bondebrug²⁾.

Den ældste Jordebog, som haves i Amtstuearkivet, har Titel: „Hirtzholms Amts Jordebog fra Philippi Jacobi 1671 og til Aarsdagen igjen 1672“ og er underskrevet af Jørgen Meinecke³⁾. Foruden det egentlige Hørsholms Gods: Birkerød, Bloustrød og Karlebo Sogne, omfattede den tillige de under Dronninggaard og Ebbekjøb hørende Søllerød, Asminderød og Grønholt Sogne, der i Dronning Sophie Amalies Tid, som forud bemærket, ogsaa hørte under Hørsholms Amt. I alt Væsentligt stemmer den overens med de i Regnskaberne for 1660—70 optagne Jordebøger og med Steen Malthesøns foran omtalte Jordebog fra 1592, hvad Landgilden angaaer, men ikke i Henseende til Antallet af Gaarde, Huse og Møller. Der var nemlig:

		Gaarde,			Huse			Møller		
i	Karlebo Sogn	1592	1664	1672	1592	1664	1672	1592	1664	1672
		87	73	83	12	15	17	3	3	3
i	Birkerød —	79	76	86	26	36	35	1	1	2
i	Bloustrød —	34	34	34	8	7	10			
.		200	183	203	46	58	62	4	4	5

Forskjellen i Gaardtallet hidrører fra, at der paa flere af de større Gaarde i 1592 og 1672 sad to Bønder. Husenes Antal var bestandig tiltagende, ogsaa i den følgende Tid. Efter Fradrag af

¹⁾ Toelt eller, som den kaldes i Jordebogen af 1672, Toiltz bestod af 5 Gaarde, der svarede i aarlig Landgilde 2¼ Pund Rug, 2¼ Pund Byg, 5 Tdr. Havre, 5 Lam, 5 Gæs, 10 Par Høns og 100 Æg.

²⁾ Dronning Sophie Amalies Brevbog i G. A. og Lor. Tuxens Regnskaber.

³⁾ Jfr. under Forvaltere.

Landgilden for de to Gaarde, Rude og Starshøi, som Dronningen selv brugte, og for Erkebispede Svanes Gaarde, Ebberrød og Skovrød, udgjorde Landgilden for de tre hørsholmske Sogne: i Penge 30 Rd. 4 $\frac{1}{2}$, Rug 264 Tdr. 6 Skpr., Byg 272 Tdr. 4 Skpr., Havre 76 $\frac{1}{2}$ Tdr., Smør 30 Tdr., Meel 30 Tdr. 2 Skpr., Torsk 16 $\frac{3}{4}$ Tdr., Sild 5 $\frac{1}{2}$ Tdr., Flynder 200 Stkr., Lam 111 Stkr., Gjæs 140 Stkr., Høns 190 $\frac{1}{2}$ Par, Æg 22 Ol, Bolsvin 2 Stkr. og Køer 2 Stkr.

Om Indtægterne af Hovedgaarden og Skovene i Dronning Sophie Amalies Tid skal nedenfor blive gjort Rede. Indfæstningerne androge sjældent over 100 Rd. aarlig, ofte derunder. Af en Gaard svarede i Reglen fra 2—10 Rd., en enkelt god indtil 20 Rd., af Huse 3 $\frac{1}{2}$ à 1 Rd. Indtægten af Fiskeriet var ganske anseelig: fra 250 til 500 Rd. aarlig, foruden hvad Hofholdningen brugte. i Reglen for c. 100 Rd. Bøderne, især Leiermaalsbøderne, gave en forholdsvis langt betydeligere Indtægt end f. Ex. Indfæstningerne. Taxten for Forsyndelser mod det sjette Bud var, naar Ægteskab paafulgte, 2 Rd. 12 Lybskilling, men hvis ikke, 6 Rd. for Kvinder, 12 Rd. for Mænd, dog at Standspersoner, som f. Ex. Nicolai Hermansen paa Papirmøllen (Strandmøllen) og Føgden paa Ebbekjøb, Jens Jord (Hjort?), maatte bøde 15 Rd. Overfald paa fremmede Reisende sonedes med 30 Rd., „Schlägerey“ med 8 Rd., ulovlig Brændevinsbrænding med 10 Rd. Som Exempler paa andre Bøder kan nævnes: „Niels Kurrepin wegen mit verübte und gethanen Todtschlages, wovon er aber zu Landsthing frey erkannt worden, zahlet vermöge Landstthings Urtheil an landsüblichen und rechtmässigen Strate, Danice Mannbod genaunt, 15 Rd.; Hans Michelsen Roy wegen eigentwilliger und eigenthätiger Quittirung eines Hauses am Königswege ohnfern Dronninggaard, vermöge einer Landstthings Urtheil und nach 4 Männer Würdirung, für solch verlassenes und derfalls üdegewordener Haus: 24 Sletdaler, wovon ihm aber, in Ansehen seiner kleinen Kindern und dasz er solch Haus meistens selber erbauet gehabt, nachgelassen — 4 Rd.“ En anden Indtægt, som ikke forekommer efter Dronning Sophie Amalies Tid, var „Spindepengene“, der erlagdes, naar Bønderne ikke udførte det dem paalagte Spindearbejde. I 1665, 67, 68 og 69 betalttes saaledes henholdsvis 140, 148, 152 og 147 Mark. I 1664 derimod spandt Bønderne 9 L $\frac{1}{2}$ 8 $\frac{1}{2}$ „Flessengarn“ og 9 L $\frac{1}{2}$ 10 $\frac{1}{2}$ „Fehdengarn“¹⁾, i 1666 16 L $\frac{1}{2}$ Hør. Nettoindtægten af Hørsholm Gods i Dronning Sophie Amalies Besiddelsestid kan ikke nøiagtig udfindes, da baade Indtægts- og Udgiftsposter ere sammenblandede og tildeels falles for Hørsholm og Dronninggaard-Ebbekjøb, men den har omtrent været mellem 4 og 5000 Rd. aarlig.

Af Regnskaberne sees det, at Dronningen jevnlig holdt Hof paa Hørsholm.²⁾ Foruden Amtsforvalteren lønnedes en Gartner med

¹⁾ Hørgarn og Blaargarn.

²⁾ Der er f. Ex. til Udgift for det kgl. Herskabs Bespising i 1680 den 24. Februar til Middagsmaaltid 5 Rd. 8 lybskl., 6. April Aftenmaaltid 6 Rd. 12 ls., 27. Mai Middagsmaaltid 6 Rd. 3 ls., 3. Juni do. 8 Rd., 21. Juni Middags- og Aftenmaaltid 10 Rd. 5 ls. o. s. v. Regninges for det sidstnævnte Traktemente lød paa: 12 Par Kyllinger à 8 ls. —

200 Rd. samt til Svend og Dreng 150 Rd., en Skovrider og Skytte med 70 Rd. foruden en Gaard i Høsterkjøb, senere Usserød Mølle, fri for Hoveri og Landgilde, en Ladefoged med 5³ Rd. 32 β, en Fisker med 60 Rd., en Udrider med 42 Rd. 16 β, en Levedogter med 10 Rd. 12 β, en Foderknegt ved Folerne med 20 Rd., en „Beüchsten-Knecht“ (Jagtbetjent?), Caspar Eberhard Meyer, med Sandholm afgiftsfri, en Oldfrue, Margrete Simons¹⁾, med 24 Rd. foruden Forrøinger i Tøi og Penge 37 Rd., en Portner, der havde „Nat og Dag Tilsyn med Slagbomme, Porte og Vindebroer“, med 10 Rd. 4 ₰ samt til Mad og Øl 14 ₰ maanedlig, og endelig Natmanden i Helsingør aarlig 6 Tdr. Rug for at flaae de døde Kreaturer. Til Haven holdtes en Kommando af 12 Soldater. Det øvrige Arbejde gjordes ved Hoveri. „Paa Sct. Mortens Gaas og Øl til Gaardsens Folk Sct. Mortensaften“ og „iligemaade til Jullhellig efter gammel Sædvane“ anvendtes hver Gang 2 Rd. 2 ₰.

Der holdtes et Firhestespænd, „die Tieger genant“, to Spænd, „die apfelgraue und gelbe Nörbach genant“, 12 treaarige Foler og een Jagthest. Stutteriet holdtes i Leereltevang, Hønsegaarden var under Hofmesterinden Christinc Emilie von Huhus „Direction“. Den var ikke stor; der brugtes kun en halv Snees Tønder Sæd til den aarlig. Af Rariteter havde man „indianske Gjæs“ og „den groszen Vogel“, der i et Aar forterede 13 L \bar{n} „Ridauer“, foruden hvad Dronningens egen Fisker skaffede til den. Paa en Holm ved Dronninggaard, „Maltø“, holdtes Kaniner²⁾, der fik et Par Tønder Sæd aarlig. Af Fisk leveredes til Dronningens Traktement: 38 Retter Karper, 46 Retter Karudser, 12 Retter Brasen, 38 Retter Gjedder og 13 Retter Barsz³⁾. Af Hasselnødder havde stor Overflod: Lorentz Tuxen sendte i Oktober 1662 ikke Mindre end 2 Tønder „rene Hasselnødder“, som han ikke kunde bevare for Musene, og havde desuden paalagt Bønderne at levere 4 Potter hver, ialt omtrent 800 Potter.

Efter det svenske Indfald i Sommeren Anno 1700, hvorved Bønderne led meget⁴⁾, og kort førend Godsets Overdragelse til Dronning Louise, blev der optaget en „Beskrifning over Hirtzholms Amt, forfattet i October 1700“⁵⁾, indeholdende: 1. Ny Matrikuls reducerede Hartkorn. 2. Bondens Navn og om han er vorned eller ei. 3. Antal af Sønner. 4. Bygningernes Tilstand og om der er Have med Træer. 5. Besætningens Størrelse. 6. Beholdningen af Korn af 1700 Aars Afgrøde til Vinter- og Vaarsæd, Skatter og

2 Rd., 3 Snese Æg 15 ls., $\frac{1}{2}$ Kalv 1 Rd., 21 \bar{n} Smør 1 Rd. 36 ls., $\frac{1}{2}$ L \bar{n} Oxekjød 14 ls., 1 Kande Madvin 12 ls., 8 \bar{n} Flæsk 16 ls., for Kryderier, Meel, hvidt Brød, Edike og Olive 2 Rd., Haveurter 20 ls., 2 Potter Rom 12 ls. og for Øl og Brød paa det adelige og de andre Taffer foruden 6 Flasker, som vare medgivne, 1 Rd. 24 ls., tilsammen 10 Rd. 5 ls.

¹⁾ Jfr. under Forvaltere: Lor. Tuxen.

²⁾ „Kaningaarden“ har rimeligvis sit Navn fra den Tid.

³⁾ Hvor meget der regnedes til en „Ret“ Fisk, jfr. under „Fiskeriet“ nedenfor.

⁴⁾ Om dette Indfald see under Rungsted.

⁵⁾ I Amtstuearkivet.

Landgilde. 7. Hvad der resterer for Anno 1700 af kgl. Skatter og Skatte Korn, Landgilde, „Forstræknings-Penge“ og „Formynderskab eller Børnepenge“; og 8. „Efter Inkvisitionen tilføiet Skade af den svenske Armada“. Antallet af Sønerne udgjorde 278 eller næppe nok een i Gjennemsnit for hvert Hushold, der er optaget i Beskrivelsen. Paa en Gaard af almindelig Størrelse. 4—5 Tdr. Hartkorn, holdtes i Middeltal 4 Heste, 2 à 3 Køer, 2 Ungnød, 2 Kalve, 5 à 10 Faar og 2 til 6 Svin. Beholdningen af Sædevarer (i Oktober) var for hver: Rug 7—\ Tdr., Byg fra 6—12 Tdr., Havre 1—2 Tdr., Hø 8—16 Læs. Omtrent Halvdelen af Bygningerne kaldtes „temmelig“, Resten „brøstfældig“. Til lidt over Halvdelen af Gaardene var der Haver med Træer, men i Reglen kun faa Stykker. Gjælden var meget forskjellig, men i Almindelighed større end Værdien af Beholdningerne. Skaden, som „Armadaen“ havde gjort, løb op til omtrent 2926 Rd. for hele Godset. Paa en enkelt stor Gaard, Hans Arildsens i Niverød, med $12\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn, holdtes 10 „Bester“, 8 Køer, 6 Ungnød, 6 Stude, 4 Kalve, 16 Faar, 10 Svin; og der fandtes 16 Tdr. Rug, 40 Tdr. Byg, 10 Tdr. „Aur“, 30 Læs Hø; men skyldtes: Skatter 24 Rd., Skatte Korn 7 Tdr., Landgilde $1\frac{1}{2}$ Tdr. Byg, $1\frac{1}{8}$ Tdr. Smør, 3 Lam, 3 Gjæs, 6 Høns og 3 Snese Æg, og Armadaen havde gjort Skade for 41 Rd. 4 f. Derimod fandtes paa en Gaard i Bloustrød med 4 Tdr. Hartkorn kun 3 Bæster, ingen Kø, 5 Faar, 2 Svin, 5 Tdr. Rug, 7 Tdr. Byg, 2 Tdr. Aur, 6 Læs Hø; men skyldtes: Skatter 12 Rd. 5 f., Skatte Korn $2\frac{1}{4}$ Tdr., Laanesæd: 2 Tdr. Byg og 1 Tdr. Havre, Landgilde $5\frac{1}{2}$ Tdr. Sæd foruden Gjæs, Høns, Æg o. s. v. Ikkun 7 Gaarde vare restancefrie med mangelfrie Bygninger og Besætning, nemlig Jellerød, Nebbe, Stumpedøsse og Eskemose samt en Gaard i hver af Byerne Høsterkjøb, Karlebo og Niverød. Herefter at slutte, var jo Tilstanden i det Hele taget kun ringe; men der er dog ingen Tvivl om, at de sidste Aar af Dronning Sophie Amalies Levetid, da hun var færdig med at bygge, og endnu mere de paafølgende 20 Aar, da der intet Herskab var paa Hørsholm, vare forholdsvis gode Tider for Bønderne. Derpaa tyder blandt Mere den Omstændighed, at Indtægterne af Godset ved Aarhundredets Udgang vare sunkne ned til 1724 Rd. aarlig, og at det ikke var ualmindeligt, at der ved Auktioner i Bønders Dødsboer solgtes Sølvtoi, f. Ex. ved Auktion Oktbr. 1706 efter den ovennævnte Gaardmand Hans Arildsen i Niverød: 5 Sølvkeer, et Bæger og en „Knop“. I et enkelt Tilfælde, ved Skiftet efter en Bonde, Hans Poulsen i Karlebo, en af de forannævnte 7 Velhavende, tyder endog Alt paa særdeles gode Kaar. Til Dækning af Børnenes Arvepart, altsaa høist Halvdelen af Boet, blev der nemlig ved Auktion den 10. Mai 1709 solgt blot af Løsøre: 3 Dukater; af Solv 6 Bægere, 1 „Puchlet“, 1 Saltkar, 14 Skeer og 1 Buxeknap; en stor Del Kobber, Messing, Malm og Tin, af det sidste 12 Fade og 2 Dusin Tallerkener; meget Dækketøj, Linned og Lærred; af Gangklæder bl. A. en Skindvest med 47 Sølvknapper, et Par Skindbuxer med 12 do., en Kjortel med Ræveskindsloder; desuden en Stok med Sølvknap, en Hirschfænger med sølvbeslaaet Gehæng, en Kaarde med Sølvgreb; af

Sengklæder 37 Dyner og en Mængde Omhæng, Overtræk m. v.; og endelig af Bøger en Christiani Qvinti Lovbog, to latinske Bøger, en Bog „kaldet Kiercheskatt“, en gl. „Pesalmebog“, en Bog om Verdens Beskrivelse paa Latin, Tydsk og Dansk, den „sjungende tidsfordrif“, og endelig en Bog om „Frimodighed imod Dødsens Bitterhed“. Dette var jo ikke ringe for en vordet Hoveribonde paa 5½ Tdr. Hartkorn, men ganske vist ogsaa høist ualmindeligt!). Men fandtes der end ligesaa lidt Bøger som Sølv hos alle Bønderne, synes dog Oplysningen, ligesaa fuldt som Velstanden, at have været større i Begyndelsen end i Midten og Slutningen af Aarhundredet. I 1720 kunde, efter Amtsforvalterens Udsigende, endnu en heel Byes (Selsmarks) Bønder alle „selv“ læse og skrive. I 1761 hed det derimod, at de fleste Bønder ei kan læse Skrift, og da Isterød By udskiftedes i 1776, kunde af 11 Bønder kun een skrive sit Navn. Den mellemliggende Tid var imidlertid ogsaa en sand Prøvelsens og Hjemløsheds Tid for den hørsholmske Bonde.

Saa snart Dronning Louise havde faact Hørsholm, udfoldedes der en stor Virksomhed for at forøge Indtægterne. Obersekretær Etatsraad Dose, der havde Overbestyrelsen, og Amtsforvalter Jørgen Clemensens foranledigede flere Tiender. Leereltevang og, da den ikke var tilstrækkelig, Gaarden Tokkekjøb indlagte under Hovedgaarden, for at Hollænderiet kunde udvides fra 70 Køer, som fra Alders Tid var den sædvanlige Besætning, til 170 Køer. Donse Krudtværk blev anlagt, nye Fiskedamme indrettede, de ældre istandsatte og Antallet betydelig forøget ved Købet af Ebberød og dertil hørende Damme og Søer. Et Fasaneri blev bygget, Kjøkken- og Lysthave udvidede og istandsatte, Teglværker anlagte i Nivaa og Karlebo og en Række af Bygningsarbejder paabegyndt. Den store Kornlade paa Hørsholm, fuldført 1713, vidner endnu om de sidstnævnte. Men alt dette gik paa det Føleligste ud over Bønderne, der maatte udføre Naturalarbeidet. De klagede til Dronningen over, at man nu forlangte, at de skulde rispe og pløje Leereltevang, som i over 40 Aar havde ligget til Græsning og var begroet med stærke Rødder, foruden at man fratog dem Græsningen; at Isterød og Usserød Byers bedste Enge vare satte under Vand ved Dammenes Opdræmning, hvorved de selv maatte gjøre Arbeidet; at Bonden paa Tokkekjøb var sat ud og hans Hoveri paalagt de andre Bønder, som ovenikjøbet nu ogsaa maatte hegne og pløje Tokkekjøbgaarden; at de „tvinges“ med de to Teglgærde, endog i travleste Høst, at skibe og kjøre Steen og Brændsel“); ligesom

¹⁾ Auktionsprotokol 1702—1718 i Amtstuearkivet. Hermed kunne sammenholdes de blandt Bilagene Ltr. L og R aftrykte to Fortegnelser, den ene over en Gaardmand i Karlebo Hans Arildsens Eiendele, beskrevet i 1675 i Anledning af, at han var dømt til Boeslods Forbrydelse for at have skudt i Vildtbanen, den anden over Ind- og Udbo paa Gaarden Breetle i 1741.

²⁾ I 1702 skovedes alene til Nivaa Teglværk 150 F. Brænde. Til at kjøre een Favn udfordredes 12 Vogne. Brændet var nemlig 3 Alen langt. I 1703 kjørtes 670,000 Steen fra Teglværkerne, og det hed, at Bøndernes Heste og Vogne vare af forrige Aars Kjørsel ganske opslidte. Kronborg Amts Bønder maatte derfor hjælpe med at kjøre 100,000 Steen.

de nu maae hegne Gaarden i Nivaa. Endelig besværede de sig over, at mange Gaarde vare gjorte hoverifrie, saasom Dommerens, Skriverens, Sognefogdernes, alle Skovfogdernes o. s. v., og Arbeidet derved forøget for de tilbageværende. Sandholm, Rungsted, Eskemose, Ebberød, Rude og Stadsevang vare alt forud ude af Bondebrug og dreves tildeels ogsaa ved Hoveri¹⁾. Ridefogden var meget irriteret over denne Klage. Han opfordrede Obersekreteren til endelig „at see derhen, at disse opsætsige Hoveder med nogen Straf bliver anset“. „De skal,“ sagde han, „have udsøgt nogle gamle udlevede Mænd, som skal gaae frem, i den Tanke, at det skal faa desto større Anseende“; og han ender med: „Gud lade dem faa det, de har fortjent“. Dette fromme Ønske gik dog hverken strax eller ganske i Opfyldelse. Dronningen lod en Kommission (I. O. Raben, N. Bentzon og P. Hjort) undersøge Sagen. I sin Erklæring til denne klarede Ridefogden vel for saa vidt for sig, som han godtgjorde, at Alt, hvad der klagedes over, var foregaaet efter højere Ordre, men Kjendsgjærningerne kunde jo ikke afbevises, om end Ridefogden fandt, at de ikke gave Grund til Klage. „Og“ sluttede han derfor, „som dette er et sammenspundet Værk af onde Folk, som synes de ikke gjerne seer Stedets Indkomster forbedrede og heller ønsker dennem, som dermed har at bestille, at føre i Unaade hos det naadigste Herskab og i Blamme hos godt Folk, saa har det eiheller fattedes forleden, da disse Bønder var inde med deres Supplik, at der jo har indfunden sig En, som har tilfordristet sig at berette Hds. Majestæt, at Bønderne, saasnart de kom ud fra Slottet, bleve kastede i Taarnet, hvilket Hendes Majestæt unaadig optog, og derfor befalede en Laquai at opsøge mig, at jeg skulde komme paa Slottet; og da jeg opkom blev det mig foreholdt, om det sig saa forholdt; fik jeg Svar, at det da vel her var skeet: men jeg undskyldte mig derfor, som jeg kunde; og ihvorvel hverken her eller der nogen Tid nogen Bonde for sligt er kommen i Taarnet, saa maa jeg være saa fri derfore, som jeg kan, saa hænger dog nogen Mistanke ved: beder derfor Deres Excellence og sauntlige velbaarne Herrers gunstig vil behage at tilspørge Bønderne herom, saa vel om de enten med Slag eller Tvang ere tvungne til at lukke disse Gjærder, men mere med Gode dertil formaaet, og da i de gunstige Herrers Forretning indføre Noget derom, paa det Hendes Majestæt kan erfare des Anbringende ikke at forholde sig saa“. Endelig gjentog han sin Begjæring: „at der skeer nogen Exempel paa de modtvillige Bønder, især dem, som har omløbet fra en By til en anden og ophidset, ja med Trudsel forsoret Bønderne dertil, saa derfor den Spot og Udraab, som de har derved forvooldt over mig, maa blive ændret“. Efterat Kommissionen paa Stedet havde undersøgt Forholdene og forhørt Bønderne, fandt den Hoveriet „imod andre Hoverier i Landet meget taaleligt og ikke at kunne ruinere Bonden, naar ei hans egen Vanartighed eller ulykkelige

¹⁾ Til Sandholm var der henlagt 11 Bønder, til Rungsted 10, de nedlagte Gaardes Antal var 7, følgelig var der 28 Bønder færre end før til at gjøre mere end det Dobbelt af det Hoveri, der krævedes i tidligere Tid.

Tilfælde hjælper desmere til og extraordinaire Reiser og Arbeider ei maatte blive for svært“. Paa Tilspørgsel erkjendte Bønderne, at Forvalteren hverken tog Skjænk eller Gave, eller skaanede den Ene fremfor den Anden, eller slog dem, straffede dem med Fængsel eller i andre Maader paa Kroppen, og indrømmede, at han havde skaffet dem en Skattelettelse af 1000 Rd. for den Skade, de havde lidt under det svenske Iudfald i Aaret 1700, samt laant dem Penge i deres Trang uden at tage Renter. Kommissionen fandt derfor, at Forvalteren nok befindes at see paa baade Deres Majestæts og Bøndernes Bedste“, og at han var Dronningens „tro og fittige Tjener“. Den formanede følgelig Bønderne til at være ham hørige og lydige, under Trudsel af streng Straf, og foreslog derhos, „for at Bønderne maatte komme i Rolighed og Lydighed igjen“. at Obersekretær Dose i Forvalterens Nærværelse endyderligere skulde foreholde Bønderne, at uagtet de „havde fortjent Deres Majestæts høie Unaade og Straf formedelst deres Opsætsighed imod den foresatte Forvalters Ordre, vilde De dog dennem saadan deres grove Forseelse for denne sidste Gang parduere“, saafremt de baade nu og i Fremtiden strax gjorde, hvad der befaledes dem. Naar Gjeringen var gjort, skulde det være dem tilladt at indkomme med Klage, om de fandt sig forurettede, „dog ikke underskrevet af flere Sogne, Byer eller Gaardmænd end det angaaer, og ikkun En eller To alene paa Samtliges Vegne den allerunderdånigst at frembære. Skulde flere end dem maatte indkomme, skulde de samtlige have uæstrelig Straf paa Kroppen at forvente, og om Nogen efterdags skulde befindes at lade sig lyste Bønderne at ophidse, eller i deres Ulydighed at styrke, skulde de og den have tilbørlig Straf at forvente, andre Ligesindede til Afsky. Derimod kunde de fortrøste sig, at Leereltvangen, naar de tre Forpagtningsaar vare forbi, ei skulde bruges til Sæd, men ikkun til Græsning, og at det ene Teglbrænderi blev nedlagt, saasomt kgl. Majestæts Bygninger det kunde miste“. Samtidig med denne Indstilling fik Dronningen en ny Klage fra syv Bønder paa egne og de Øvriges Vegne: „Vi underskrevne fattige Mænd, Eders Majestæts ringe Tjenerer og Bønder paa Hørsholm Gods, have forhen gjort Ansøgning til Hendes Majestæt, hvorpaa E. M. naadigste Resolution er fulgt til velbaarne Hr. Etatsraad Dose med videre Anbefaling til Kommissarier, som skulde eftersee vores nødlidende Ansøgning, men som Intet er paafulgt os til nogen Nytte eller Lindring, men mere os til Fordærv, idet at Forvalteren Jørgen Clemendsen os derefter langt haardere paabyrder med utilbørlige Hovninger og anden Paalæg, som aldrig tilforn er os paalagt; men mere derefter er os af Forvalter Clemendsen haardeligen forfulgt, saavel som os med mange Skjælds- og umaneerlige Ord beegner, som ved Pennen E. M. ikke kan demonstreres, saa vi fattige Mænd ikke tør snart komme hannem for Øine, for slige hans haarde og skammelige Begejnelser, og ikke anseer de gamle, graahædede Mænd, saa aldrig nogen Forvalter forhen for hannem haver saaledes beegnet os fattige Mænd, som han; og dersom han længer skal forblive Eders Majestæts Forvalter vorder vi ganske ruineret og ødelagt“. Herefter følger nu en Gjentaelse af alle de foran-

førte Besværinger, og Klagen slutter endelig saaledes: „Dersom nogen af os ikke betalte vore Skatter og Landgilde udi rette Tider, havde Forvalteren Aarsag os paa Eders Majestæts Vegne at tiltale, men skeer aldeles af Hannem af Had og Avind, det han os med Et og Andet paabyrder, som aldrig tilforn er skeet eller haver været, hvorpaa vi Samtlige allerunderdanigst vil formode, at Eders Majestæt selver naadigst vil bønhøre os og selver vores allerunderdanigste Begjæring med egenhændig Paategnelse os have rekommanderet og naadige Svar ervarte, hvilket den allerhøieste gode Gud Eders Majestæt rigeligen vil belønne“. Det nyttede imidlertid ikke. Hoveriet blev ingenlunde indskrænket, ikke engang Kommissariernes Løfter holdtes. Leereltvang blev ikke udlagt til Græsning, intet af Teglværkerne blev nedlagt, uagtet „Ulykkerne“ og „de extraordinære Kjørsler og Arbejder“ blev mangfoldige. Men Ridefogden fik Gagetillæg og Titel af Amtsforvalter.

Krigen 1709 og 10 i Skaane foranledigede idelige Troppemarscher frem og tilbage igjennem Nordsjælland og navnlig igjennem det lille Hørsholm Gods, der, som liggende midtvejs mellem Kjøbenhavn og Helsingør, blev særdeles haardt medtaget ved Kjørsler og Indkvarteringer, langt mere end da „den svenske Armada“ var her i Aaret 1700. „Deres Excellencer og samtlige velbaarne Herrer nødtes jeg til at forestille den megen haarde Medfart, som Hendes Kgl. Majt. lidet Amt Hørsholm paabyrdes“, — skrev Amtsforvalteren under 24. Okt. 1709 til Rentekammeret. „Samme bestaaer af 3 smaa Sogne, som er 140 smaa Bønderskyld, som nu i over halvfjerde Ugestid har været continuerlig med Indkvartering belagt, først Brigadier Leegaards Regiment, Bagage og Officeersheste 150, som og 60 Curassiers, siden 300 Artilleriheste, som endnu denne Dag er her; foruden at vide, naar de skal opbryde. Nu iaftes kommer til Brigadier Rodsteens Bagage, Folk tilligemed 108 Heste, saa de sidste slaa de førstes Heste ud. Ved samme Bagage lyder deres Ordre de skal have 64 Forspandsheste og 10 Vogne, da de dog medfører Heste til Vognene og nyder Fourage derpaa. Samme Kjørsel er meer ulidelig end alt det andet; thi Bonden kom nu inat først hjem fra Kronborg, hvilken Reise har opholdt dem 3 Dage, hvor de har leveret Fourage, og nu maa tage deres afkjørte og udmattede Heste for deres Bagagevogne og derved blive til de kan transporteres, som muligt ei kan skee i 3—4 Dage, hvilket alt vil forvolde Bondens yderste Ruin og Undergang. Og nu kommer Bonden med mange Klagemaal, først at de aftvinger dem Øl og Mad, for det andet mere Fourage end deres Ordre, for det tredie at de vil ei af Kvartererne før de strax kan komme over, og for det fjerde at de ei kan udkomme med de Forspand, som er dem tildeelt, thi deres Rustvogne ere saa opfyldte med Viin, Øl og slikt, saa derfor skaane de deres Heste og foregive de ere „trygt“ (trykkede) for at faa Forspand, hvorved Bonden lider. Bedder de høitbydende Herrer vilde tage dette i gunstig Konsideration og stille Ordre, at de uden Ophold sætter deres Marsch fort, bedder ydermere disse faa Bønder maa for videre Indkvartering forskaanes i Heinseende det ei er i deres Evne at udholde“ o. s. v.

Men skjønt Rentekammeret vel fandt, at hvis det fremdeles saaledes skulde blive ved med Omvexling paa Hirtzholms Gods, „det da ingenlunde kan udholdes“, saa turde det dog „ei Noget til Forskaansel foretage“, da det ikke vidstes, om General-Kommissariatet i Skaane, eiter hvis Ordre Indkvarteringerne foretoges, dertil havde Hans Majestæts Bemyndigelse. Ligesaa lidt hjalp det, at Dronningen sendte sin Kammersekretær, Justitsraad Rateckens, der havde Overbestyrelsen af Godset, til Hørsholm for at værgø Bønderne. I en Beretning, han afgav den 5. Marts 1711, forklarer han, hvorledes Indkvarteringerne og Kjørslerne fortsattes, idet den ene Afdeling fulgte efter den anden, medførende en Mængde Kvinder og Børn, der gjorde Bagagetransporten dobbelt saa stor, som den ellers behøvede at være. Senere kom Fangerne fra Karlskrona, som Bønderne maatte føde, da de Intet havde at leve af, og endelig i 1710 den slagne Hær i ynkelig Tilstand, som plyndrede og „hverken var at raade eller styre“. Omsider bleve Folkene da kjørte til Leiren ved Kjøbenhavn. Imidlertid havde Hørsholm Gods maattet levere: i 1709: 300 Tdr. Havre, 613 Læs Hø, 68 Læs Halm, 163 Læs Torv, hvorfor skulde betales 407 Rd. 19 $\frac{1}{2}$ β , som dog ikke havde været at erholde; og i 1710: 192 Læs Hø og 170 Læs Halm, hvoraf det halve Hø blev betalt, men Resten ikke. At Bondens Tilstand efter alt dette var „slet“, saaledes som Kammersekretæren sluttelig beretter, er saare rimeligt.

Pesten, som i 1711 rasede især i Kjøbenhavn og Helsingør, hærgede ogsaa enkelte Byer paa Hørsholm Amt, navnlig Høsterkjøb og Rungsted. Smitten synes at være bragt hertil deels fra Helsingør, deels, idetmindste i eet Tilfælde, fra Kjøbenhavn. Den Helsingørske Afspærrings- og Forsynings-Kommission¹⁾ gav nemlig Amtsforvalteren, Jørgen Clemendsen, sidst i Mai Ordre til at tilholde sit Amts Bønder, at søge det Torv, som var indrettet ved Espergjærde udenfor Helsingør, til Byens Forsyning. De skulde bringe levende Kvæg, baade smaat og stort, Kornvarer, Ærter, saltet og røget Kjød, Gryd, Brænde o. desl., men maatte ikke sælge Flæsk, Gaasekjød, Mælk, Ost, Frugt eller Brændevin, og Prisen blev bestemt efter en vis Taxt af Kommissionen.²⁾ Bønderne havde dog ikke

¹⁾ De her meddeelte Enkeltheder om Pesten ere uddragne af en i Amtstuearkivet opbevaret Protokol fra 1711-12, som er ført af en Kommission, bestaaende af Amtmanden over Kronborg og Frederiksborg Amter, Geheimeraad Johan Otto Raben, Krigs- og Land-Kommissær samt Raadmand i Kjøbenhavn Jens Rostgaard og Vicebranddirektør Gregers Kømer, der ifølge kongelig Befaling havde at sørge for Helsingørs og andre angrebne Steders Afspærring og Forsyning med Levnetsmidler, i det Hele Varetagelsen af Sundhedspolitiet i Nordsjælland. I denne Protokol er der afskrevet de modtagne kongelige Ordre og Brevvexlinger saavel med Politii- og Kommercekollegiet som med de stedlige Myndigheder. Heri skrives endnu bestandig „Hørsholm“.

²⁾ Det hedder i den fornævnte Protokol:

„Sidste Torvedag, som var Løvedag den 13. Juni, fik Helse-neurs Folk at kjøbe ved Torvet 57 Læs Brændeveed à 2 \mathcal{L} , 2 Kalve, en for 2, en for 3 \mathcal{L} , 7 Par Kyllinger à 1 \mathcal{L} , 2 Par Høns à 20 β , 4 Skp. Havre-

Lyst til at følge Ordren. Den 14. Juni og senere den 18. og 25. Juli klagede Kommissionen over, „at endnu ingen af Hørsholm og Frederiksborg Amters Bønder sig har indfunden“, og opfordrede indstændig Politi- og Commerce-Kollegiet til, da Torvet i Juli var slet besøgt paa Grund af Høhøsten, at befale Hørsholm Amtsforsvalter at sørge for, „at hans Amts Bønder komme her til Torvet og forbydes at torve i Kjøbenhavn eller andre Steder“. Høsterkjøb synes først at være bleven angreben. I Begyndelsen af August var der allerede død 23 Personer, og Byen blev da afspærret, ligesom ogsaa Rungsted, hvor der samtidig døde 3 à 4. Der blev givet Ordre til at „smøge og røge“ Kirkerne før Prædiken og Bondealmuens Huse Morgen og Aften, og Forbud imod at sælge Frugt, holde Forsamlinger i Kroer eller ved Bryllupper, Barseler og Begravelser, ligesom det forud var forbudt at besøge Helene Kilde Sct. Hansaften, „som tilforn de andre Aar“. Afspærringen synes at have været ganske alvorlig. Som en særlig Gunst blev det bevilget Forpagteren af „Runsted“ Kro, Mathias Frigast, fordi han tillige var Forpagter af „Hds. Maj. Gaard Hørsholm“, at han maatte ride eller øge ud i Marken, imod at han ikke kom til andre Huse eller Folk; at han maatte sætte Vagt af sine egne Husmænd for sine Værelser paa Hørsholm, og endelig, at han maatte sælge 24 Tønder Øl tøndevis „paa et vist Sted udenfor Kroet, hvor de Kjøbende det forsigtig kan annamme“. Det Sidste var Svar paa en Begjæring fra Frigast til Kommissionen om, at den vilde træffe Anstalt til, at de Fattige i „Rondsted“, nu da Kroen var afspærret, kunde faae Noget at købe, „at det ikke skal gaae i Rondsted som i Høsterkjøb By; thi Sult og Tørst er oftere den nærmeste Vei til Sygdommen“. Kommissionen skrev ogsaa til Amtsforsvalteren, at han skulde have Indseende med, „at de Fattige og Nødlidende ei skal crepere“. Hans Svar derpaa lød: „Hidtil har de efter Mulighed nydt til Ophold, de har bleven forsynede med Brød, og (jeg har) selv med andre Guds Børn givet dem til Underhold 10 Rdl., men nu veed man ei at formaae mere for dem, i Henseende der er udgaaen Kongelig Befaling, at alle i Sognene skal tegne sig i en Bog, hvad de maanedlig vil give til Kjøbenhavns Fattige. Som dette lidet Guds har Fattige nok at forsyne foruden, beder jeg de gode Herrer vilde komme de her Trængende til Hjælp med Noget af det, som til Andre er forordnet“. Mea Kommissionen tilbagemeldte: „hvad angaaer Underholdning til de fattige Indespærrede paa Hørsholm Amt, da vilde Hr. Amtsforsvalter selv drage Omsorg derfor eller skrive Politi- og Commerce-Collegio til derom“. Der blev, saavidt kan sees, Intet gjort, og Følgen var da ogsaa, som det synes, at de Indespærrede „creperede“. Sygdommen var paa sit Høieste i Au-

gryn à 3 \mathcal{L} 4 β , 2 Skp. Byggryn à 3 \mathcal{L} , 64 \bar{n} Smør à 9 β , 6 Stk. Lam à 3 \mathcal{L} , 12 Sneese Æg à 8 à 9 β .

Idag som var Onsdag (17. Juni) 8 Lam à 3 \mathcal{L} og 2 \mathcal{L} 8 β pr. Stk., en feed Kalv 2 Rdl., 3 Fd: 2 Ott. Smør à 7 $\frac{1}{2}$ Sld. Fdg., 41 \bar{n} Smør à 8 β , 7 Sneese Æg à 9 à 10 β , et Par store Høns 24 β , 10 $\frac{1}{2}$ Pr. Kyllinger à 12 β ."

gust Maaned; det sidste Dødsfald fandt Sted i November. Alene i Høsterkjøb døde 106 Personer, saa Byen maa næsten have været uddød, paa Ebberød 17, i Rungsted 15, Usserød Huse 9, Birkerød 7, Skovhuset 5, Mikkelborg 4, Kaierød 2, Smidstrup, Svenstrup, Mortenstrup og Veinbrød hver især 1 og uden Angivelse af Dødsstedet 8, tilsammen 177 Personer. At Pesten ikke greb videre om sig, maa vistnok tilskrives de strenge Forholdsregler, der toges ikke alene i Henseende til Afspærringen, men ogsaa med Hensyn til Tilintetgjørelsen af de Afdødes Tøi og Sengklæder. Afspærringen af Rungsted Kro blev saaledes ikke ophævet førend 3 Maaneder efter, at det sidste Dødsfald der havde fundet Sted, og først efter at Forpagteren havde bekvæmet sig til at lade i Sognefogdernes og Birkeskriverens Nærværelse opbrænde de Klæder, de Syge havde benyttet. Han forklarede, at Klæderne alle havde en lang Tid ligget i Solen og Vinden og i Bagerovnen, ligesom han derefter selv havde benyttet sin afdøde Hustrus og hans Datter en afdød Søsters Sengklæder uden Ulemper; men det hjalp ikke. Kommissionen henholdt sig til en kongelig Resolution, og Dyrerne bleve offrede.

I Vinteren 1716 frygtede man for et fjendtligt Indfald, og der blev da givet Ordre (¹⁶, 1716) til, at Bønderne daglig skulde ise Vandene her, ligesom i de tilgrændsende Amter. Et kgl. Reskript af 18. Januar¹⁾ befalede fremdeles: „Saasom man ei kan vide, om Fjenden ikke, saafremt denne stærke Frost vil holde ved, kunde resolvere til at falde her ind i Landet og borttage af vore kjære og tro Indbyggerses Bæster og Kvæg, saa er vores allernaadigste Villie og Befaling, at Du strax og ufortøvet lader kundgøre, at saasomt Indbyggerne kunne fornemme, at Fjenden vil gjøre nogen Indfald, de da, som have Stude, Øxne eller andet Kvæg tilsalg, strax lader det inddrive her til Kjøbenhavn, medbringende hvis Hø, som de ville afhænde, men hvad Bæster, Køer eller saadant angaaer, kunde de til Møen, Følster og Laaland hendirves, alt til deres eget Bedste og Sikkerhed“. Faren drev dog over.

Efter Etatsraad Doses Død 1706 gik Overbestyrelsen af Godset over til Dronning Louises Kammersekretær, Justitsraad Ratecken eller Rateckens, „som Amtmand“. Han var endnu mere ilde lidt end Forvalter Clemendsen, hvis Tjenstiver han snarere ansporede end hængede, saa at Hoveriet stadig forøgedes, nu ogsaa med overdreven og, som Bønderne meente, „ulovlig Skovhugst“. I deres Nød vidste disse da ikke bedre Raad end at gjentage Forsøget af 1703 og droge i Septbr. 1718 henvend 200 i Tallet til Kjøbenhavns Slot for at forebringe deres Klager for Dronningen; men denne Gang gik det dem endnu værre end forrige. Dertil hidrog vel ogsaa, at Dronning Louise døde, førend Sagen blev endelig afgjort. Amtmand, Geheimeraad Gram og Etatsraad Bentzen, der efter kgl. Ordre undersøgte Sagen, fandt Klagerne ugrundede. Ved kgl. Resolution af 5. Januar 1720²⁾ blev Hans Pedersen, Skolemester i Frederiksborg, der for Kommissarierne havde tilstaaet at have

¹⁾ Sjæll. Tgnl.

²⁾ Sjæll. Tgnl.

konciperet og skrevet Bøndernes Klager, „hvorudi usandfærdige og ubevislige Angivelser og Klagemaal over Justitsraad Ratecken findes“, — efter dennes Begjæring — ved Biskop Worm dikteret en Mulkt af „10 à 20 Rd. til Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn“ og desuden ved Sognepræsten i Hillerød „alvorlig reprimanderet og advaret under hans Embeds Forbrydelse samt anden Straf sig herefter for saadanne Skrifter for nogen enten at skrive eller koncipere at entholde“. For Bøndernes Vedkommende hed det: „at eftersom ei kan erfares, hvem til Besværingernes Indgivende har været rette Hovedmænd og Tilskyndere“, saa skulde otte navngivne Bønder i Kjettinge, Bredelt, Brønsholm, Veinbrød, Karlebo, Bidstrup, Sandbjerg og Vallerød „arresteres og under Arresten fornemmes, om de maatte blive bevægede til at udsige deres Sandhed, men hvis ingen Forklaring kan erlauges, skal de spille om, hvilke trende det kan tilfalde at gaae i Skubkarren paa Kronborg Fæstning nogen Tid“. Der var imidlertid ingen Forrædere blandt Bønderne, hverken ved denne eller lignende Leiligheder; de „spillede“ følgelig, og tre af dem maatte gaae i „Skubkarren“. Men ikke længe efter viste det sig, at Klagen over Rateckens havde været velgrundet. Han blev overbevist om at have begaaet Falsk og Bedrageri efter en stor Maalestok, baade som Dronningens Kammersekretær og som Bestyrer af Hørsholm Gods; og det blev da ogsaa ved kgl. Resolution af 30. Januar 1722¹⁾ blandt Andet paalagt ham at betale — Kosten paa Fæstningen for de tre Bønder, der havde maattet gaae i Skubkarren. Det var den Opreisning, Bønderne fik.²⁾

Efter Dronning Louises Død fik Kronprinds Christian, som foran bemærket, Hørsholm. Han tog sig med Kraft af Godssets Bestyrelse, afskedigede strax Justitsraad Rateckens, kasserede hans Skovudvisninger, da der var udvist „store Træer i bedste Flor til Skovens største Skade“, og en af ham med Jacob Frigast om Hovedgaarden og Fiskeriet oprettet Kontrakt, nedsatte en Kommission, bestaaende af Etatsraad, Generalpostdirektør Weyse og Kancelli- og Regeringsraad John til at eftersee Regnskaberne, eftergav senere Rateckens 700 Kroner og 1100 Rd. Kourant, som han havde oppebaaret forud i Forpagtningsafgift, bortforpagtede Hovedgaarden, Fiskeriet, Sandholm, Ebberød, Rungsted Kro, Karlebo Teglværk, antog nye Embedsmænd: Overinspektør, Amtsforvalter, Slotsfoged, Skovrider, Gartnere, gjorde sin „Livkarl“ til en Slags Overforster og delte Skovene i Distrikter imellem 8 Skovfogder, ordnede Stutteriet paa Hovedgaarden og opførte en ny Stald, — Alt i Aaret 1721. Og saaledes tog han sig fremdeles af Alt ogsaa i de følgende Aar, tit i den yderste Detail, en Sædvane, han som bekjendt senere bibeholdt som Konge. Hans Resolutioner vare jevnlig ganske fyndige³⁾. Overinspektøren gjorde Indsigelse imod at tilsvare i Rd.

¹⁾ Sjæll. Tgnl.

²⁾ See om Rateckens yderligere under Forvaltere.

³⁾ De nedenfor citerede Breve synes at modsige Sechers Paastand — Danmark i ældre og nyere Tid I. 153 —, at Christian den Sjette ikke har efterladt sig et eneste Brev paa Dansk.

3 ₰, som var udsat ham til Ansvar i Anledning af et Hævreindkjøb, men fik til Svar: „Saadanne meget dristige, ugrundede og forvidt gaaende raisonnements advares Eder herefter ikke tiere at fremkomme med, thi ellers vil ei alene den 1 Rdl. 3 ₰ blive Eder til Skade, men langt mere, saasom Vi saadant ei vil lade ustraffet“ (28. Juli 1723). Ikke bedre gik det Inspektøren Aaret efter. I Anledning af, at der skulde bygges en ny Iskjælder, havde han meldt, at der nu var Tid og Leilighed at tilføre Kampestenene, og foreslog at vælge en bedre Plads end den gamle ved Gartnerhuset, der var fugtig. Kronprindsen svarede ham: „Vi havde tænkt det Iskjældereren efter Vores derom givne Ordre allerede for lang Tid siden havde været opsat, men Vi seer, at det nu først er Eders Leilighed og I nu først finder det at være Tid, saa er det dog godt, at det nu og ikke til Foraar er falden Eder bekvemt og beleiligt. Hvad Stedet angaaer, da skal det forblive, hvor Vi saadant ceengang allernaadigst har ordineret, og ville Vi det Vores udstedende Ordres promptere bliver efterlevet end til Dato skeet er, thi skal Alting bero til Eders Leilighed falder, vil vel det Meste blive forsømt“ (28. Oktober 1724). Slotsfogden fik Ordre til at passe paa Tapeterne, som lede af Mus og Utøi, at satte „et paar Katter“, som kunde have deres Gang overalt, og ellers at have dagligt Tilsyn: „thi I jo ikke andet om Dagen haver at bestille“ (23. Marts 1724). I Anledning af, at Sølvservicet blev sendt til Hørsholm, forlangte Kronprindsen, at „eftersom ingen Kaution af Betjentene haves“, skulde Overinspektøren og Slotsfogden lade $\frac{1}{2}$ Aars Løn blive staaende i hans Kasse, om Noget skulde blive horte; „og haver I altsaa desoftere at eftersee Inventariet saa alting kan være istand og tilstede“, tilføjede han (31. Mai 1723). Ingen af Pagerne, store eller smaa, maatte gaae ud uden at melde det til Pagehofmesteren og sige, hvorhen de gik; og vilde nogen af de Store ikke, saa skulde han: „so grosz als er ist, zum Gelächter der andere, in der Küche gesandt worden“ (23. Nov. 1725). En Gartnersvend blev sat i Hullet paa Vand og Brød i 14 Dage og tvungen til at gjøre Afbigt for Opsætsighed mod Overinspektøren; men til denne skrev Kronprindsen samtidig: „Endskjøndt I haver forgaaet Eder, efter egen Bekjendelse, i at slaae Gartnerens Svend med „Jagd-Piedtschen“, som ikke burde „vaaren skeed“, siden han er i en anden Mands Tjeneste, saa ville Vi dog for Subordinationens Skyld, at han fjorten Dage“ osv. (9. April 1724).

De Byggeforetagender, som Kronprindsen strax paabegyndte og i saa godt som hele sin Besiddelsestid fortsatte, krævede mange Pengene, som Godsets Indtægter ikke, saaledes som han synes at have forudsat, kunde dække. Følgen heraf var en stadig tiltagende Pengeforlegenhed, som gav Anledning til mange Ubehageligheder. I en Ordre af 19. September 1724 hedder det: „Naar nogle anmelder sig hos eder om deres resterende Regningers Betaling, og sammes Betaling ikke kan skee saa straxsen, da haver I at svare saaledes: det de ikke kunne betales førend nærmere allernaadigst Ordre, og den skulde følge naar „raadden“ (Raden) dem træffede, eftersom de ældste først, og siden de andre, ligesom Arbeidet var

forfærdiget, skulde afbetales og klareres“. Dette hjalp imidlertid ikke i Længden. Aaret efter undrer Prindsen sig over, „hvor alt-sammen saa henstaaer, der bliver ikke noget retskaffen afgjort eller betalt, saa alting staaer til Rest og kommer i største Konfusion“ (11. September 1725), og kort efter skriver han til Overinspektøren: „Havde I været en tro Betjent af Os, da havde I søgt selv at gjøre Forskud, om det endog skulde have været af de 700 Rd. Vi aarliggen Eder tillagt haver, men I kommer ikkun idelig med unyttige Forestillinger og Demonstrationer og understaaer Jer uden Vores Ordre eller Vidende at forlange Explication af Kriegeren¹⁾, som dog Eder aldeles ikke vedkommer, hvorfor I ogsaa eiheller haver fornøden at bekymre Jer om Staldens Opbygning, saasom den alligevel skal vorde opbygget. Der følger ogsaa et løst Papir hos, som I burde idetmindste sætte Navn under, naar I saadant til Os allerunderdanigst vil indgive. Ellers er herhos lagt et til Os indkommen Memorial af Snedkeren, hvoraf Vi seer, at I love Haandværkerne til visse Tider deres Penge, som dog ikke af Jer uden Vores allernaadigste Ordre bør at skee, og Vi denne Gang af Medlidenhed med Snedkeren vil betale de 80 Rd. og 150 Rd. Forskud af Vores egen Kassa til de andre Udgifter, som igjen betaales, naar Penge indkommer, og ellers kan I derefter gjøre Eders Regning for at udkomme“ (17. Oktober 1725). I Foraaret 1726 havde alle Betjentene over et Aars Løn tilgode. Kronprindsen „kan ikke vide hvorledes det med Hørsholms Udgifter tilgaaer“, men erklærer det for sin „alvorlige allernaadigste Villie“, at Betjentene „stedse deres Gage betaales“, og bebrejder Inspektøren, at han alletider betaler sig selv først, „og altsaa maa de andre bie, som maa ikke være, men at Alle nyder egalement“ (29. Marts og 5. April 1726). Inspektøren klarede dog for sig, og Kronprindsen erkjendte, at „ud af de nu sidst under 24. passato indsendte Beregninger have Vi kunnet fuldkommen see, hvorledes det med Amtets Indtægter og Udgifter er beskaffen og især forklarer Bilag Nr. 1 naar Indkomsterne ere forfaldne og betaales, som saaledes er vel og Os fornøieligt“ (1. Juli 1726). Men Fornøielsen var ikke af Varighed. Den 1. Mai 1727 var den vitterlige Gjæld til Leverandører og Haandværksfolk 7811 Rd. 61 β , resterende Lønninger for 1 Aar 3243 Rd. 3 β og til Andre 1200 Rd., ialt 12,254 Rd. 64 β , og derpaa kunde til Juni Termin kun afbetales 1146 Rdl. Klagerne vedbleve derfor at indkomme. En af dem lod saaledes: „Vi tvende fattige Mænd nedfaldte for Deres kongelige Høiheds Fødder angaaende vores Leveringer af Kalksteen til Rondstedt, nemlig 1725 haver jeg Peder Jensen tilgode 80 Rdl. og jeg Lauritz Jensen for 1726 32 Rdl. 3 β og som vi tit og ofte og mange Gange haver skrevet og reist til Inspektøren Lorens Fisker og ingen anden Svar bekommet, end som at der var ingen Penge udi Kassen, hvorfor vi allerunderdanigst bønfalder“ osv. (20. April 1727). Kronprindsen sendte den Dagen efter til Overinspektøren med følgende Paategning: „Som ingen store eiheller smaa Regninger afbetales og Vi dagligen overløbes

¹⁾ Bygmesteren.

med Memorialler af en og anden, som derude har at fordrø, saa maa I derhen see, at dog nogle afbetales og klareres, især de som ere nødtørftigst og det er behøvende, hvoriblandt da ogsaa disse 2de Mænd" (28. April 1727). Trods Gjælden vedblev man at bygge og bestandig paa Kredit. En af Kreditorerne gjorde ved næste Leverance sit Tilbud afhængigt af prompte Betaling; men Kronprindsen svarede derpaa, at „Tømmerhandler Soelbergs Erklæring, som melder om prompte Betaling, akkorderes aldeles ikke, men I haver hos andre Tømmerhandlere deslige Materialier at søge“, osv. (19. Juli 1727). Endelig blev det dog nødvendigt at gjøre Udveie for Penge, og Kronprindsen resolverede: „Siden at Regninger ved Hørsholm Gods er bleven overnaade mangfoldig, saa haver Vi allernaadigst resolveret, efter Eders Specifikation af 31. December 1728, de ansatte 13,178 Rdl. 9 β , naar Restancer og Beholdning 3036 Rdl. 46 β afgaaer, de andre tilbageblivende 10141 Rdl. 9 β ree og aldeles at afbetale“ (16. Februar 1729). De skulde igjen refunderes Kronprindsens Kasse i 6 Aar; men det skete næppe. Et Exempel giver følgende Ordre af 8. Juli 1730 til Overinspektøren: „Hvorledes I fører Eders Regnskab og Amtets Administration er for Os ubegribelig og allermeest, at I ikke holder Eder Vores allernaadigste Ordre og gjorde Repartition efterrettelig, men da nu de ansatte 2300 Rdl. skal betales, er de ikke hos Eder in Cassa, saa Eders Forseelse er dobbelt, først at I ikke haver sørgt for, at Pengene er der, og for det andet, at I ikke sligt itide haver sagt, saa sligt nu formødelst Eders Uagtsomhed embrasserer Os, da Vi dog skulde formene, at naar alting var rigtig, disse Penge nu noksom kunde være tilveiebragt, især Vi haver til ultim December clareret alle Hørsholms Regninger og Gjæld. og altsaa nu kunde gjøre sliq ungefærlig Beregning: Indtægt: aarlig Revenue af Amtet 8000 Rdl., ja Vi ville ikkun sætte 7000 Rdl., som da gjør i 18 Maaneder fra 1. Januar 1729 til ultim Juni 1730 Rdl. 10500. Udgift: til Vores Kasse betalt 2300 Rdl., Gage ikkun betalt af de 3000 Rdl. 1900 Rdl., smaa Extraudgifter 600 Rdl.; de øvrige 5700 Rdl. kan Vi ei vide, hvori samme skulde bestaae. Ellers haver I disse 2300 Rdl. at betale og hvad ikke nu straxen skee kan saa dog Tid efter anden og saasuart skee kan, og det til Vores Kammer-Kasse, saasom Vi af samme vil gjøre Forskud, da I stræber, at det bliver igjen restaureret“.

Trods denne barske Tiltale var Overinspektøren dog ikke, som man skulde troe, i Unaade, thi kort efter Kronprindsens Tronbestigelse blev han befordret til gode Embeder (jfr. under „Forvaltere“). Det har isøvrigt næppe været ham vanskeligt at godtgjøre Uholdbarheden af Kronprindsens Regnestykke, hvilket er isøinefaldende, naar man sammenholder dette med følgende:

„Ungefærlig Extract og Beregning over Indtægter og Udgifter udi Hirsholms Amt fra October 1721 til Januar 1722.

Indtægt.

1. a. Forskudt Bønderne i Høstens Tid 150 Rdl.
- b. af de 200 Rdl. til 20 Hestes Indkjøb 100 —

250 Rdl.

			Overført	250 Rdl.
2. Landgilde:				
Smaa Species	690 Rdl.	"	β	
Rug 267 Td. à 9 $\frac{1}{2}$				
	400 Rdl.	48	β	
Byg 275 Td. à 7 $\frac{1}{2}$	320	—	80	—
Havre 78 $\frac{1}{2}$ Td.				
à 4 $\frac{1}{2}$	52	—	32	—
Rugmeel 34 $\frac{1}{2}$				
Td. à 9 $\frac{1}{2}$	51	—	48	—
	824	—	16	—
	1514	Rdl.	16	β
Restancer pr. propter 150				
à 200 Rdl.	200	—	"	—
				1314 Rdl. 16 β
3. Forpagtningsafgifter:				
Af Ladegaarden	1500	Rdl.	"	β
— Fiskeriet	1100	—	"	—
— Rundsted Kro	420	—	"	—
— Brænderiredskab	10	—	"	—
— Sandholm før 300	200	—	"	—
— Ebberød	50	—	"	—
— Nivaa Kro	60	—	"	—
— Karlebo Teglværk	100	—	"	—
og 10,000 Muursteen	30	—	"	—
— Nobis Kro og Mølle	20	—	"	—
				3490 — " —
4. Af Ebberød Gaards Huse	48	Rdl.	"	β
— Hoveripenge og andre Huus-				
afgifter	119	—	64	—
— Kroholdspenge	75	—	"	—
— Huusmænds Skatter	76	—	"	—
— Hoveripenge Nivaa Teglværk	3	—	20	—
				321 — 84 —
5. Donse Krudtværk præter propter 5 à	600	—	"	—
6. Af forebeldte Indtægter udi Croner som er				
3220 Rixdaler, Cron Lagien 10 pro Cent				
gjør	322	—	"	—
				6297 Rdl. 4 β

Udgift.

1. Gager:				
Oberinspecteuren	600	Rdl.	"	β
Amtsforvalteren	350	—	"	—
Gartner Kyhu	312	—	"	—
— Ostmann	200	—	"	—
Skovrideren	100	—	"	—
Folemesteren	80	—	"	—
	Overføres	1642	Rdl.	"
				β

	Overført	1642 Rdl.	"	β	
4	Stutterikarle om Vinteren	112	—	"	-
	Birkedommeren	50	—	"	-
	Birkeskriveren	60	—	"	-
	Skolemesteren i Rundsted	100	—	"	-
	Sprøitemesteren	5	—	"	-
					1969 Rdl. " β
2.	Offer til 3 Præster à 12 Rdl.		36	—	" -
3. a.	Skatter, Afgifter og Landgilde af de Gaarde, Pladser og Huse, som er under Forpagtning og anden Brug	110 Rdl.	"	β	
b.	Konge-Kirke- og Præstetiende af Sandholm	30	—	"	-
c.	Køierød og Eskemose Beboere for Opdæmning	18	—	64	-
					158 — 64 -
4.	Extraudgifter:				
	Løn til Materialkudsen à 1 Rdl. ugentlig				
	Jacob Frigast for 63 Td. Havre	94 Rdl.	"	β	
	Havre til Stutteriet	185½ Td.			
	Materialbeste	62	—		
		247½ Td. à 4 ½	165	—	" -
	Stutteriudgifter	17	—	16	-
	Reparationer	170	—	"	-
	Smaaudgifter	40	—	"	-
					456 — 16 -
5.	Saldo		3647	—	20 -
					6297 Rdl. 4 β".

Udgifterne vare ikke mindre og Indtægterne ikke højere i 1730 end i 1721. De sidste have mulig været kalkulerede noget højere, fordi baade Hovedgaarden. Fiskeriet. Ebberød og Teglværket i 1730 vare tagne under egen Drift; men den har i Virkeligheden været meget mindre. Hovedgaarden gav nemlig aldrig noget synderligt Overskud, naar den var under egen Drift: Ebberød brugtes til Stutteriet, Teglværkets Produkter til Byggeriet, og Fiskeriets Overskud under egen Drift var kun til paa Papiret. Efter Regnskabet for 1729—30 udgjorde nemlig Indtægten: for solgt Fisk 418 Rd. 2 ½, for Leverancer til Hoffet 1255 Rd. 9 β, ældre Beholdning 8 Rd. 13 β, tilsammen 1711 Rd. 3 ½ 6 β, medens Udgiften var: for Inventarium 102 Rd. 3 ½ 9 β, for indkjøbte Karudser 26 Rd., for Leverance til Hoffet 1255 Rd. 9 β, Lønninger 290 Rd. og Beholdning 7 Rd. 5 ½ 3½ β, tilsammen 1711 Rd. 3 ½ 6 β. Kronprindsens Beregning af Hørsholms Indtægter til 7000 Rd. aarlig holder derfor ikke stik og heller ikke hans Forudsætning, at der i de 18 Maaneder fra 1. Januar 1729 til ultimo Juni 1730 skulde ind-

5*

komme Indtægter for 1½ Aar, thi der kunde i dette Tidsrum i alt Fald kun indkomme Landgilde for eet Aar og Udbytte af een Høst.

Overinspektør Fisker lod det iøvrigt ikke mangle paa Iver, naar det gjaldt Forøgelsen af Godsets Indtægter, og tog tit noget haardt for at faae dem inddrevne, maaskee trængt af den bestaande Pengemangel og Kronprindsens Misnøie derover. Saaledes gjorde han ogsaa et Forsøg paa at skrue Indfæstningerne, der i tidligere Tid (jfr. S. 52) havde været moderate, iveiret. Kronprindsen blev opmærksom herpaa derved, at en Gaardmandsenke i Usserød, hvis Gaard var brændt, og som i den Anledning søgte og fik to Aars Frihed for Skat og Landgilde, tillige beklagede sig over at være kommen i fortrykte Omstændigheder, da hun, efter at have giftet sig paany, for Manden havde maattet give 50 Sletdaler i Indfæstning. Overinspektøren fik derefter følgende Ordre (*/s 1726): „Og som Vi endog seer det hun haver betalt udi Fæste 50 Sldr. og Bønderne derved at de giver saa høit Fæste ruinerer dem selv, saasom de siden ikke kan give den krævende Skat, men derover samler Aar efter Aar Restancer, altsaa ville Vi allern. det herafter ikke mere eller høiere udi Fæste skal tages end af en heel Gaard 16 Rdl. og af en halv 8 Rdl., men de som ere heel slette giver da mindre. Hvorefter I Eder haver at rette, saasom Bønderne derved kan komme i bedre Stand og Restancerne formindskes; iligemaade skal I saadant paa Tinge saa og paa Prædikestolen lade oplyse paa det Gaardmændene og Bønderne derom kan være vidende“. Overinspektøren erindrede herimod: „At Stedsmaal og Fæstepenge, som i den Tid, D. K. H. har havt Hørsholm Gods i Possession, er anordnet for endeel Bønder høiere end tilforn, da det høie Herskab fik lidet eller intet, har ikke forarsaget slettere Tilstand paa Godset. For 1723 er ingen Restance, for 1724 kun 52 Rdl.¹) og kan tilligemed 1725 Aars Restance ventes inddreven, saafremt ikke Misvæxt eller andre Ulykker indtræffer, eller Bønden ikke bliver graveret med formeget Hoveri og Extrakjørsel, som det, der alene kan ruinere ham“. Han meente, at indtil 100 Sletdaler kunde tages i Fæste af en god Gaard. Men Kronprindsen fastholdt sin Bestemmelse og strøg senere alle Indstillinger om Indfæstninger, naar de gik høiere end 16 Rd., der saaledes for Fremtiden blev Maximum og senere sjelden naaedes, da man tvertimod som oftest maatte give Penge til for at faae Gaardene besatte. Ved Godsets Overgang til Arvfæste 1761 ansaaes 6 Rd. som en passende Rekognition, naar en Gaard skiftede Eier.

Efter Bøndernes eget Ønske og Kronprindsens Resolution af 26. April 1722 foretoges en Omdeling, hvorved de hidtil ulige store Gaarde i Byerne gjordes lige i Hartkorn og Tilliggende. Ved samme Leilighed blev Landgildeydelseerne i Smør, Fisk, Lam, Fjer-

¹) I de sidste 10 Aar af Dronning Louises Besiddelsestid eftergaves aarlig fra 150—800 Rd. Restancer (Indst. */s 1724). For 1720—22 havde Kronprindsen eftergivet 101 Rd. 2 Ɔ 9 β og 200 Rd., som ved hans Tiltrædelse vare laante fattige Bønder til Plovheste (ibid.).

kræ, Æg, Svin og Køer, der alt i en Aarrække vare betalte efter „Renteritaxten“, afløste mod et fast Pengevederlag. Den derefter affattede Jordebog viser følgende Hovedsummer: Hovedgaardstaxt 79 Tdr. 3 Skpr. 3 Fd. A. og E., 2 Tdr. 5 Skpr. 1 Fd. 1 Alb. Skovskuld; Præstegaarde A. og E. 14 Tdr. 2 Skpr. 3 Fd. 2 Alb.; Degneboliger A. og E. 4 Tdr. 1 Skpe.; Kongetiender 109 Tdr. $2\frac{3}{4}$ Skpr.; Kirketiender ligesaa; Bøndergods A. og E. 1076 Tdr. 4 Skpr. 2 Fd. 1 Alb., Skovskuld 21 Tdr. 1 Skpe. 2 Fd., Mølleskuld 26 Tdr.; Landgilde: Rug 267 Tdr. 7 Skpr. $2\frac{1}{2}$ Fd., Rugmeel 36 Tdr. 2 Skpr. $2\frac{3}{4}$ Fd., Byg 275 Tdr., Havre 78 Tdr. 4 Skpr. $\frac{3}{4}$ Fd. og Penge 736 Rd. 34 $\frac{3}{4}$. Forsaavidt angaaer Rug, Byg og Havre, forblev Landgilden saaledes uforandret.

Hovedgaarden bestod efter de gamle Landmaalingsprotokoller af 3 Vange: Gjøgevangen, Mellemvangen og Skovhusvangen, samt tre smaa indhegnede Hauger, nemlig: Kohaugen, Folehaugen med Helleholmen samt Hestehaugen, af hvilke den første besaaedes aarlig, medens derimod de to sidstnævnte „for Jordens Udygtigheds Skyld“ ikke besaaedes, men høstedes til Hø. Gjøgevang grændsede mod Syd til Ubberrød Mark, Nord til Gaarden, Øst til Mellemvangen og Vest til Høsterkjøb Mark. Mellemvangen stødte mod Øst til Folehaugen, Vest til Gaarden, Syd til Gjøgevang og Nord til Skovhusvang. Skovhusvang grændsede mod Vest til Gaarden, Øst til Rungsted Skov, Syd til Mellemvang og Nord til Usserød Mark og bestod af fire Aase: Store Rørdals Aas mellem Lillevang Gjerde og Skikkebjerg Aas, Snedker-Aasen mellem Vallerød Vang og Lille Rørdals Aas, Slettemose-Aasen mellem Snedker-Aasen og Rungsted Skov, og Lille Rørdals Aas mellem Snedker-Aasen og Lillevang Gjerde. Kohaugen grændsede mod Syd til Gaarden, Nord til Usserød Mark, Vest til Tingstedet og Øst til Snedkervangen. Folehaugen stødte mod Syd til Sandbjerg Vang, Nord til Rungsted Skov, Øst til Helleholmen og Vest til Gjøgevangen. Engbunden taxeredes til 24 Læs god Eng, 16 Læs Mosefoder; Haardbunden til 12 Læs god Eng. Helle- eller Helleholmen grændsede mod Syd til Sandbjerg Enghave, Nord til Ellemosen, Vest til Folehaugen og Øst til Rungsted Overdrev. Engbunden taxeredes for god Eng 19 Læs, Mosefoder 40 Læs; Haardbunden god Eng 4 Læs. Hestehaugen laae in mellem Skovhusvang og Tinghuset og „bruges til Heste og Kalve at græsse paa = 10 Høveder“. Uglemosen (Ulvmosen? Almuen siger „Øllemosen“) var særlig indelukket. Der høstedes aarlig 64 Læs Mosefoder. Om Skoven siges: „Efter Schou-Taxationen, Hirschholms Vange, Hendes Mayt. den Kongelige Fru Moder tilhører, til Hovedgaarden, angaaer fra Niels Justes Huus, gaaer i Synder til Nachtergalls Bjerget, siden langs Mosen i Nord til Ledet, siden fra Ledet igjen langs Gjerdet, rundt om til Fullehuus (Folehaug) Dam, er indlugt, 10 Sviins Olden fra Fuglehuus Dam til Skovhuset paa begge Sider, er og 10 Sviins Olden fra Skovhuset til Hestehaugen, og dette bagerst i lige Maade indhegnet 4 Sviins Olden“. Denne Beskrivelse er just ikke meget tydelig; men for den, der nøie kjender Lokaliteterne, giver den dog nogen Veiledning.

Efter Opmaalingerne til den nye Matrikul maa Hovedgaardens samlede Tilliggende have udgjort omtrent 720 Tdr. Land g. M., men deraf har næppe mere end 270 à 300 Tdr. Land været under Plov. Resten var enten bevoxet med Skov eller Krat eller henlaae som Engpletter og Mosehuller. Ved Matrikuleringen taxeredes saaledes Engbunden i Gjøgevangen til 7 Læs godt Hø og 7 Læs Mosefoder = 8 Høveders Græsning, i Mellemvangen til 4 Læs godt Hø = 3 Høveders Græsning og i Skovhusvangen til 6 Læs godt Hø = 4 Høveders Græsning.

Under Hovedgaarden henlagdes efterhaanden:

- a. Eskemosegaard, indtaget i 1723, see under Eskemose.
- b. Stadsevang, tidligere kaldet „Starstorp“ (Skjødet 1346) og Starshøi (Jordebøgerne 1592 og 1672), var en Bondegaard, der i Landgilde svarede 2½ Fj. Smør, 2 $\frac{1}{2}$ i Penge, 1 Lam og 1 Gaas. Gaarden var efter Svenskekrigen afbrændt og øde — jfr. Side 49 — og blev da indtagen under Hovedgaarden som Høvang¹⁾.
- c. Leerelte, Leerholte eller Leerild bestod af to Vange, af hvilke den ene var en Ødegaard, den anden en Høvang, som begge efter Matrikullen tidligere havde hørt under Frederiksborg Ladegaard, men alt i Dronning Sophie Amalies Tid brugtes under Hørholm, navnlig til Græsning for Stutteriet. Efter Dronningens Død blev Vangen paany brugt under Frederiksborg indtil 1703, da Dronning Louise atter fik den henlagt under Hørholm; see Side 55²⁾.
- d. Tokkekjøb — Tokekjøb — var indtil 1703 en Fæstegaard, hvoraf svaredes 1½ Fd. Smør og 2 Høns i Landgilde, men blev da indtagen under Hovedgaarden tilligemed Leereltevang for at anvendes til det udvidede Hollænderi³⁾.

¹⁾ Efter Matrikullen var Agerjorden ubetydelig og laae „udi adskillige Flader — 26 — imellem Skov og Krat her og der i Vangen“. Stadsevang solgtes 1759 med de andre Hovedgaardsmarker for en aarlig Afgift af 35 Rd., men blev i 1782 tilbagekjøbt af de tre Bønder, som dengang eiede Gaarden, for 222 Rd. og derpaa indtaget til Skov. Hartkornet var 3 Tdr. 2 Skpr. 2 Fd., Arealet 125 Tdr. Ld.

²⁾ Ved det almindelige Salg i 1759 solgtes Vangene for en aarlig Afgift af 103 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ 15 β . Ifølge kgl. Resolution af 30. Mai 1787 kjøbte Forstvæsenet Eiendommen af den daværende Besidder, Johannes Løkke, for 8200 Rd., der udgjorde General-Land-Økonomi- og Commerce-Kollegiets Pantefordring i Gaarden. De resterende Afgifter for 5¼ Aar og de Skovbøder, Sælgeren efter Resolution af 28. Marts s. A. skulde altsone efter F. 6. Decbr. 1743, „samt hvad videre af dette Slags Bøder, hvori han senere maatte være forfalden“, eftergaves, ligesom Sælgeren ogsaa beholdt Bygningerne imod at bortføre dem inden 6 Maaneder. Imidlertid opstod der om dette Salg en langvarig Proces, der blev endelig afgjort ved Høiesteretsdom af 20. Decbr. 1803 derhen, at Statskassen maatte betale Johannes Løkke ialt 42,638 Rdl. 1 $\frac{1}{2}$ ¼ β dansk Courant, og først derefter overleveredes Gaarden til Forstvæsenet. Efter et i 1780 optaget Kaart (Bilag Litra O) udgjorde Arealet 367¼ Tdr. Land, der stod for Hartkorn 7 Tdr. 3 Skpr. 1 Fd. A. og E. og 1 Tde. 2 Skpr. Skovskuld.

³⁾ Den havde efter Matrikullen to Vange: Nørre- og Kjettinge Vange, af hvilke den første altid var indhegnet og aarlig inde, den sidste tvende

e. Ebberød og Skovrød — jfr. under Ebberød — bleve i 1722 ind-
 dragne under Hovedgaarden og indrettedes til Stutterigaard.
 Stutteriet var i Christian den Fjerdes Tid anbragt paa Rude
 — jfr. Side 9 —; Dronning Sophie Amalie havde, foruden et gult
 Stutteri i Toelstrupvang, Asminderød Sogn, paa 23 Stk og et groet
 („geblühnte, gelbe, graue, weis-graue“) paa Ebbekjøb, 14 Stk for-
 uden en halv Snees Føl, endvidere et kastaniebrunt Stutteri paa
 22 Stk i Leereltevang. Dronning Louise havde sit Stutteri paa
 Hørsholm, og da hendes Søn, Kronprinds Christian, modtog det i
 1721, bestod det af 10 Følhopper, 18 unge Hingste og Hopper og
 10 Føl. Aaret efter flyttede han det, som nys bemærket, til Ebb-
 rød. Da var der 19 smaa og store Hingste, 16 Følhopper og 7
 unge Hopper. Af Hingstene vare 16 sorte, 2 brune og 1 rød; 10
 faldne efter „Castelliane“, 5 efter „Solyman“, 2 fra „Perckentin“ og
 2 fra Nebbe. Af Følhopperne var 1 efter „Præsius“, 5 efter „Char-
 bonneur“, 1 efter „Garçon“, 1 fra Gisselfeldt, 6 fra Dragsholm og
 1 fra Perckentin. Tre vare brune, Resten sorte. De unge Hopper
 vare alle sorte. 1 efter „Solyman“. 2 efter „Castelliane“, 1 efter
 „Le Courage“ og 1 fra Frigast (Forpagteren). I 1721 holdtes de
 38 Stk, man da havde, paa Stald i 30 Uger, og Kronprindsen be-
 falede, at der kun maatte anvendes 472½ Tdr. Havre til dem, men
 at der skulde passes paa, at de fik det, de skulde have, hvorved
 de tidligere vare holdte ved god Magt. Stutteribetjentene havde
 forlangt 90 Tdr. mere. Ligesom Kronprindsen i det Hele holdt
 skarp Kontrol, saaledes ogsaa med Stutteriet. Følgende Brev af
 12. Marts 1722 til Overinspektøren kan tjene som Exempel:
 „Udaf Eders indkomne Skrivelse og allerunderdanigste Rapport af
 Gaars Dato. maa Vi med stor Forundring fornemme, hvorledes Foleme-
 steren sammesteds haver fortiet, at tvende af Hopperne har kastet deres
 Føl i Utide, som dog havde været hans Pligt og Skyldighed saadant
 straxen at angive, og Vores Villie fornemmelig er, at al Passerende
 Os strax skal anmeldes: saa haver Overinspektøren bemeldte Foleme-
 ster for sig at kalde og ham ndi Vores Navn en dygtig Reprimande at
 give, samt derhos antyde, det vi for denne Gang ville benaade
 ham, formedelst han ikke fuldkommen var underrettet; men skulde
 det oftere skee, at han Noget lod uanmeldt, da skal han med alle
 Staldfolkene foruden al Naade straxen bortjages; hvorfor I iligemaade
 alle Staldbetjente ved Stutteriet saadant antyde, paa det. om Stut-
 mesteren noget skulde forsømme eller forglemme, de det da kunne
 angive. For det øvrige maa I iblandt om Morgenens eller Aftenen
 uformodentlig tage derned for at eftersee og examinere om Stutteriet
 vel oppasses og om de Alting har rigtig, saa at de idelig kunne

Aar inde, det tredie til Fæled. Som liggende midt i Vildtbanen lede
 de stor Skade af Dyrene. Efter at være solgt i 1750 for aarlig Afgift
 af 49 Rd. 3 K 9½ β blev den igjen tilbagekjøbt i 1781 for 2600 Rd.,
 ifølge kgl. Resolution af 5. Septbr. s. A., 79 Tdr. Land indtagne til Skov
 og Gaarden med 50 Tdr. Land, overladt Overførsteren til Brug for
 20 Rd. aarlig indtil 1808, da den solgte ved Auktion for 6200 Rd. og
 den nævnte aarlige Afgift med Hartkorn 4 Tdr. 3 Skpr. 1 Fd. og Areal
 cirka 55 Tdr. Ld.

være i Frygt og gjøre hvad de ere pligtige“. I Dronning Sophie Magdalenes Tid gik det tilbage med Stutteriet. Der holdtes i Reglen kun 10 Følhopper og 10 Hingste og unge Hopper. De vare alle sorte og saavidt mulig uden Aftegning, men synes ikke at have været rigtig gode. Dronningen skrev den 25. April 1736: „Det Os tilhørende og ved Vores Gaard Ebberød værende Stutteri, ville Vi allernaadigst at skulle være rent og ikke enten med det saakaldede „„Skanch““ eller Spat befængt“. Hun befalede derfor Overstaldmesteren, Grev Danneskiold-Laurvig, Overhofmesteren, Geheimeraad Raben, og Staldmester Hartmann, „tilligemed en anden god Mand, hvem de selv finde for godt“, at „eftersee og nøie betragte“ Stutteriets Hopper, om de med nogen Feil vare beheftede. Den Synsforretning, disse Herrer derefter holdt i Forening med Hofsmeden Adam Møller paa Frederiksborg, gav det Resultat, at af 15 undersøgte Følhopper kun een fandtes „god“, een kunde „passere“, medens de øvrige vare mere eller mindre spattede, ligesom endvidere to af de unge Hopper fandtes ubrugelige til Stutteri. Og det synes ikke at være blevet synderlig bedre senere. Paa en med Overhofmester Plessens Haand skreven „allerunderdanigst Fortegnelse paa Hendes Maj. Dronningens Stutteri ved Ebberød d. 1ste Januar 1741“ findes saaledes antegnet, at af de 10 Følhopper kun 4 vare „rein“, 2 „passable“, men Resten „zu cassiren“; af 7 Hingste: 1 „crepiert“, 4 „cassirt“ og 2 „noch nicht recht wissen“; og endelig af 11 unge Hopper 1 „passabel“, 5 „nicht rein“, 1 „crepiert“ og 4 Aaringer „noch nicht recht wissen“. Om 5 paa Hørsholm opstaldede Hingste hedder det om de fire „nicht rein“ og om den femte „etwas besser, doch nicht rein“. Atten af de Ni og Tyve bleve derefter udsatte og solgte ved Auktion. Efter Kongens Død maatte Dronning Sophie Magdalene foretage flere Indskrænkninger, og Stutteriet blev da ogsaa nedlagt i 1749.

Indtil henimod Slutningen af det syttende Aarhundrede blev Hovedgaarden her, som paa de øvrige Krongodser, drevet for Herskabets egen Regning. Christian den Fjerde bestyrede, som bekjendt, selv sine Gaarde. I et Brev af 12. Marts 1622 bestemte han, at der paa Hørsholm skulde holdes 80 Staldøxne¹⁾, og i et senere af 8. September 1623 gav han, som havde „naadigt forfarit adskillige unyttige Folk at holdes paa Ladegaardene“, detaillerede Bestemmelser om Følkeholdet. For Hørsholms Vedkommende lød de saaledes: „Paa Hørsholm skal holdes en Foged og skal hans Aarsløn være 28 Courantdaler og hans Kostpenge 3 Courantdaler om Maanedn; nok en, som vogter Hopper og Føl og skal have 4 Courantdaler til Aarsløn og 2 Sletdaler til Kostpenge om Maanedn. Til hver 50 Øxne holdes en Røgter, hvis Løn skal være 5 Sletdaler om Vinteren og 2 Sletdaler til Kostpenge om Maanedn. Tærskerne skulle ved Pund betales og ikke spises, men gives desmere for Pundet, eftersom man med dem kan forenes, og saafremt de

¹⁾ Sjæll. Tgnl. Paa Store Ladegaard ved Frederiksborg holdtes 209, paa Abrahamstrup 180, paa Esrom 160, paa Ibstrup 160, paa Kjøbenhavns nye Ladegaard 250 og paa Amager 80.

saaledes ikke ere at bekomme skal dem gives enhver 2 Sletdaler til Kostpenge om Maaneden og desforuden betales for Pundet som sædvanlig¹⁾. Ogsaa Dronning Sophie Amalie drev Hovedgaarden for egen Regning, men efter hendes Død blev den bortforpagtet, som det synes, paa kort Aaremaal. Ved Brev af 26. December 1691 til Kammerkollegiet fornyede Christian den Femte Forpagtningen af Hørsholm og Dronninggaard for en aarlig Afgift af henholdsvis 520 Rd. og 240 Rd. aarlig samt desuden fornødent Hø og Halm til den kgl. Families og Suitens Heste, naar de residerede paa Slottet. Forpagteren skulde tillige holde Haverne i tilbørlig Stand, „saa og uden Betaling levere Frugt og andre Gevæxter af Haugerne til forskrevne Taffeler og udi Kjøkkenet, naar man sig der kunde di-vertere“; dog forbeholdtes Haven ved Hørsholm, som Kongen „selv ved Urtegaardsmanden Hans Lillie fremdeles vil lade forsyne og vedligeholde“²⁾.

Fra 1698 til 1701 var Hovedgaarden, med Ret til Krohold i Mælkehuset, 70 gode Køer og en Tyr, der skulde tilsvares med 9 Sletdaler Stykket. Tienderne i Negen, 150 Læs Tørv, alle Husværelser paa Ladegaarden, Ladegaardsbusene o. s. v., af Rentekammeret bortforpagtet til „Kongl. Mayt. Hof-Kjøkken-Inspecteur“ Christen Nielsen for en aarlig Afgift af 750 Rd. I 1700 fik en Tydsker, Peter Feldmann, Forpagtningen paa tre Aar med Ret til Fiskeriet i Slotsgravene, Brugen af Haverne, 150 Læs Tørv og Brænde efter Skovrullen for en aarlig Afgift af 1315 Kroner og efter ham Jens Hansen Hegelund paa 3 Aar til 1706 for en aarlig Afgift af 1900 Rd. Leereltevang og Tokkekjøb vare imidlertid, som foran berørt, lagte under Hovedgaarden og Besætningen forøget til 170 Stk Kvæg. „Alle Huse, Lader og Stalde som ere nedenfor Vindebroen“, med Undtagelse af „store Stald“, der forbeholdtes Herskabet, havde Forpagteren. Han klagede Aaret efter over, at Leerelte og Tokkekjøb ikkun afgave Græsning til 80 Kreaturer, og fandt sig i flere Punkter forurettet. Overbestyrelsen, Etatsraad Dose, indstillede da, og Dronning Louise bevilgede, at Hegelund kunde fratræde Forpagtningen den 1. Mai, om han saa vilde, og Dose foreslog i saa Fald at udlægge hele Hovedgaarden til Høstet og Græs, hvorved kunde avles 500 Læs Hø; paa disse og de fem Tiender, der ydedes in natura, holde 100 Køer, som kunde bortforpagtes til 750 Rd., bortleie Leerelte og Stadsvang for 150 Rd. og frie Bønderne for alt Hoveri imod en Afgift af een Rd. pr. Tde. Hartkorn o: 980 Rd.. — hvorved den helde Forpagtningsafgift, 1900 Rd., vilde indvindes, ikke at tale om de indirekte Fordele. Desto værre tog Hegelund ikke imod Tilbudet; han blev sin Tid ud, til 1706. Imidlertid døde Etatsraad Dose og med ham hans forstandige Plan, hvis Gjennemførelse vilde have været den største Velgjerning, der kunde vises Godset, og til endnu større Fordeel for Herskabet. I 1706 fik Forpagteren af Rungsted Kro, Mathias Frigast, tillige Hovedgaarden i Forpagtning og beholdt den, til han døde i 1721. Ved Skiftet efter ham faldt

¹⁾ Sjæll. Tgnl.

²⁾ Sjæll. Tgnl.

„imod Formodning“ ingen synderlig Arv til Børnene¹⁾. Sønnen, Jacob Frigast, fik derpaa ved Kontrakt af 21. Juni 1721 Forpagtningen med 20 Studes Græsning i Leereltevang, 30 Læs Brænde og 150 Læs Tørv, imod en Afgift af 1500 Kroner samt Græsning og Foder til 40 Stutteriheste, Foder til 20 Heste, som holdtes paa Stald, og 398 Læs Hø à 30 L \mathcal{R} . Aaret efter fornyedes Kontrakten paa 6 Aar til den 1. Mai 1730, og han fik da tillige Leerelte og Tokkekjøb heelt mod et Tillæg af 350 Kr. til den aarlige Afgift. Uagtet han tillige havde Fiskeriet i Forpagtning, kunde han ikke bjerge sig. Der blev jevnlig gjort militær Exekution hos ham for Forpagtningsafgiften, med hvilken han altid var til Restance. Han forsøgte vel at gjøre adskillige Kontrakrav gjældende og klagede stadig over al den Uret, han meente at lide, men da en Kommission, bestaaende af Etatsraaderne Jøgermester Gram og Bentzon, som Kronprindsen i 1728 gav Ordre til at undersøge Sagen og „uden Undseelse af det Vores Amt er angaaende, dømme hvad ret og billigt er“, ikke gav ham Medhold, maatte han i 1729 „gaae fra alle Ting i yderste Armød“. Herskabet overtog da Avlingen for egen Regning, og Overinspektørens Fuldmægtig, Lars Rohde, forhen Lakai hos Kronprindsen, fik særlig Bestyrelsen af Ladegaarden: men Aaret efter absenterede han sig uden at aflægge Regnskab, og Overinspektøren, der boede paa Rungstedgaard, maatte da flytte til Hørsholm, tage Bopæl i den forrige Forpagterbolig og paa eget Ansvar antage Folk til Oppebørselen og Ladegaardens Drift. Da Dronning Sophie Magdalene samme Aar fik Hørsholm og dette en ny Bestyrelse, gik Avlingsdriften over til Amtsforvalteren. Derimod bortforpagtedes Hollænderiet med Ret for Forpagteren til Krohold samt til at brygge og brænde Øl og Brændevin til egen Brug. En Christian Lind havde dette indtil 1734 mod at „svare 5 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ af hver Ko, som er for 150 Køer den Summa 800 Rd.“ Han kunde imidlertid ikke svare Afgiften, som han meente var 1 à 2 Sletdaler over den almindelige, skyldte ved Fratrædelsen 6—700 Rd. og var ruineret. Efter Lind fik en forhenværende Hollænderske paa Lellinge og Vallø, Elisabeth Johansdatter, Forpagtningen for 5 Rd. pr. Ko og beholdt den til den 1. Mai 1749, da Hovedgaarden paa ny blev bortforpagtet. Hun klagede over at være udsagt uden Varsel og at have maattet tage Ebberød i Forpagtning paa de Vilkaar. Dronningen „fandt for godt at forunde hende den“, for dog at have et Sted at tye hen med Tyende og Kreaturer. Hun og hendes Son maatte ogsaa et Par Aar efter forlade Ebberød, da de ikke kunde svare Afgiften, skjønt denne var bleven modereret.

Udbyttet af Hovedgaarden under egen Drift var aldrig stort. Sædmarkerne dreves „efter Lands Skik“, saa at aarlig to besaaedes, og en blev ndlagt til Fælled. I Folehave-Helleholm, Stadsevang og Leereltevang saaaedes nogen Havre, men ofte hostedes ikke Udsæden igjen, da Vildtet fortærede og nedtraadte Afgrøden.

¹⁾ I Birkerød Kirke hænger en Tavle: „til Guds Ære, Kirkens Ziir og dem, som efter blir, opsat Ao 1705 18. Decbr. og bekostet af Mathias Frigast og Margrete Nielsdatter“.

De øvrige Vange og Haver brugtes ligesom den Deel af de nysnævnte, der ikke besaaedes, til Høset og Græssing. Fra Dronning Sophie Amalies Tid give Regnskaberne temmelig fuldstændige Oplysninger om Udbyttet. Et Overslag uden Underskrift, der er vedlagt Antegnelserne til Regnskaberne for 1668—69 (Bilag Litra M), angiver den aarlige Udsæd i de tre Hovmarker ved Hørsholm til 60 Tdr. Rug, 70 Tdr. Byg og 40 Tdr. Havre og Høsten til 2 Fold Rug, 3 Fold Byg og 2½ Fold Havre foruden Saasæden; Sædpriiserne til 1½ Rd. for Rug og Byg, 1 Rd. for Havre, Alt pr Tde.; Indtægten af Kreaturer til 500 Rd. og af Stadsevang til 85 Rd. Tienderne ansløges til 70 Tdr. Rug, 100 Tdr. Byg og 15 Tdr. Havre, eller i Penge 240 Rd.; men de paa Tienderne hvilende Afgifter udgjorde omtrent det samme Beløb. Havrehøsten i Helleholm og Folehave regnedes ikke for synderligt, men ansaaes blot som en Hjælp til Fodringen. Regnskaberne vise dog, at Udbyttet i Virkeligheden var ikke lidet større, om end meget vexlende. Et Uddrag af disse for Aarene 1665—80, med Undtagelse af 1676 og 77, der mangle, findes nedenfor (Bilag Litra N). I de paafølgende 49 Aar var Hovedgaarden bortforpagtet. Ved Bortforpagtningen, i 1704, efterat Leereltevang og Tokkekjøb vare inddragne under Hovedgaarden, angaves Udsæden til 62 Tdr. Rug, 75 Tdr. Byg og 130 Tdr. Havre. I de 20 Aar, fra 1729 til 1749, da Gaarden atter drevs for Herskabets Regning, og da det samlede Tilliggende ved Indtagelsen af Eskemose og Ebberød yderligere var forøget, saa at det udgjorde ialt omtrent 1800 Tdr. Land, var der kun et eneste Aar, som kaldtes rigt, nemlig 1735, da den store Kornlade kun rummede Hovedgaardens Rug- og Bygavl, medens baade Havren og Tiendekornet maatte sættes i Stak. Lader man dette Aar ude af Beregningen og ligeledes de daarlige Aar, men tager Aarene 1736—39, der regnedes til de bedre, bliver Udbyttet i Middeltal kun 688 Rd. 5 β aarlig. Indtægten var nemlig: af Hollænderiet 750 Rd., af 30 Stude paa Eskemose 120 Rd. og Værdien af den hele Avl paa Hørsholm og Eskemose, efter en Udsæd af 80 Tdr. Rug, 91 Tdr. Byg og 76 Tdr. Havre, samt Tienderne: 344 Tdr. Rug, 541 Tdr. Byg og 177 Tdr. Havre, tilsammen 1271 Rd. 3 ꝯ 10 β, ialt Indtægt 2141 Rd. 3 ꝯ 10 β. Derimod var Udgiften: Sædekornet, 80 Tdr. Rug, 91 Tdr. Byg og 76 Tdr. Havre af Værdi 278 Rd. 2 ꝯ 7 β, Indsvindings- og Opmaalingskorn beregnet til 69 Rd. 4 β, Skatter af kontribuabelt Hartkorn under Hovedgaarden 181 Rd. 3 ꝯ 4 β, Bygningers Vedligeholdelse 200 Rd., Refusioner for Tienderne 315 Rd. 3 β, Lønninger til en Ladekarl og Tærskerne paa Eskemose 68 Rd. 3 β, Hollænderiskens Deputat 41 Rd. 3 ꝯ og „aparte Udgifter“, saasom til Kobesætningens Fornyelse, Medikamenter, Tiendetælling, Øl til Slaafolkene m. M. 300 Rd., ialt Udgift 1453 Rd. 3 ꝯ 5 β. Høavlen var i jevnt gode Aar omtrent 800 Læs à 30 L \bar{r} , f. Ex. i 1736: af Ulvemosen 73, Pennehave 12, Folehave 79, Kohaven 39, Helleholm 123, Eskemose 120, Stadsevang 70, Leereltevang 164, Bygmarken 72 og Rugvangen 76, ialt 828 Læs. Deraf anvendtes: til Hollænderiet, der nu var reduceret til 150 Køer og 3 Tyre, 2 Læs pr. Stk., 306 Læs, Hollænderisken 24,

Stutteriet 214, Materialstalden 181, Studene paa Eskemose 24, Slotsforvalteren 15, Skovrideren 8, Gartneren 4, Fiskeren 16, Ladefogden 8 og Amtsforvalteren 28. Høet var „daarligt, grovt Mosefoder“¹⁾. Dyrkning af Kløver blev først forsøgt i Kohaven i 1757 med en halv Snees Pund Frø, men lykkedes ikke, da de mange løsgaaende Svin strax oprodede den²⁾. Disse Dyr, der holdtes af Alle og Enhver, voldte overhovedet stort Besvær. Gartneren klagede bitterlig over, at baade Hollænderskens og de øvrige Indvaaneres Svin løb frit omkring og spolerede saavel Terrasserne i Haven som de nyplantede Alleer. Man forsøgte derfor, efter Ordre, at hindre dette, og en Plakat af 12. April 1734 befalede alle Indvaanere paa Hørsholm „inden Onsdag Aften d. 14de at bortskaffe alle deres havende Svin, store og smaa, efter hvilken Tid end ikke et eneste maa sees eller findes enten i Ladegaarden, paa Gaden eller i Gaardens Marker, langt mindre enten paa Slotsgaarden, den saakaldede Aas, udi den nye Plantage eller nogen andensteds heromkring, men hvis noget Svin her efter den Tid antreffes, de tilhøre hvem det være maa, bliver samme af den herværende Kommando Soldater taget til Pris, som er befaleet og tilladt, uden ringeste Indsigelse“. Hollændersken søgte man at formaae til at afskaffe sine Svin og holde Faar istedetfor, og det faldt Amtsforvalteren vanskeligt nok at overtale høiere Vedkommende om, at hun ikke var tjent med at holde Faar istedetfor Svin: „endskjøndt man vel vidste, at de førstnævnte hverken kunde leve af Valle eller Olden“, medens Græsningen, uavnlig i de nærmest liggende Marker, var meget forringet og utilstrækkelig til Køerne, endsige til en Faareflok, fordi en Deel af Marken var indtagen til nye Plantager og til Haven, ligesom Vandet i Dammen var høit opdæmmet for Springvandens Skyld. Hun fik da en Godtgjørelse i Afgiften imod at forpligte sig til ikke at holde løse Svin. Men hermed var Ulempen ikke afhjulpen. Klagerne saavel som Forbudene gjentoges med korte Mellemrum, men uden Virkning, endnu 20—30 Aar efter den Tid. Ikke mindre

¹⁾ I knappe Foderaar tog man Bregner til Hjælp til Stroelse, som f. Ex. i 1728, da man ved Bønderne lod skjære 100 à 120 Læs Bregner i Hørsholms Vange og Enemærker.

²⁾ Længere tilbage omtales Kløver paa Eskemose, men som det synes vildtvoksende. Kronprinds Christian havde nemlig i 1729 kjøbt 6 østfrisiske Køer, som han beordrede anbragte paa „Eskemose Overager, hvorpaa voxer Kløvergæs og derfor ligger udyrket“. Paa denne 75 Al. lange og 615 Al. brede Mark skulde Køerne græsses til August og da flyttes paa Ævret; „men“, hedder det, „hvor det skeer saa ville disse Køer dog altid holdes bundne i Reeb ved Pæle, formedelst den overalt værende Melange af Over- og Underskov, som er skadelig for dette Slags Køer“. Senere skulde Græsmarken indgroftes. Disse østfrisiske Køer omtales forresten aldrig senere; de have næppe kunnet trives her. I Slutningen af Aarhundredet, efter at Udekiftningen var tilendebragt, gjorde Rentekammeret Forsøg paa at faa Bønderne til at dyrke Kløver ved at give dem Frø og Præmier; men det gik kun langsomt med at skaffe Dyrkningen af Græs Indgang, saa længe ingen Markfred havde (Rødkløver dyrkedes i Italien og Spanien i det femtende, kom til Holland i det sextende, men til Danmark og Sverig ikke før end midt i det attende Aarhundrede).

slemme vare i tidligere Tid Gederne, som Kronprinds Christian afskaffede i 1725 ved at beordre „alle Geder med tilhørende Bukke“ solgte ved Auktion, „eftersom de ikkun gjøre Skade og fordærve alt hvad de overkomme“.

Som alt berørt, ophørte Hovedgaardens Drift for Herskabets Regning i 1749, og Hovedgaarden med Eskemose og alle underliggende Vange samt Konge- og Kirketienderne blev da bortforpagtet til Niels Lassen med den ved Kvægsygen stærkt reducerede Besætning af 72 Køer, 26 Kalve og 3 Tyre og Ret til komplet Hoveri af Bønderne for en aarlig Afgift af 1600 Rd. I 1752 fornyedes Forpagtningen, imod en Forhøielse af Afgiften til 1935 Rd., og han beholdt den derefter tilligemed Forpagtningen af Ebberød, som han samtidig fik for 70 Rd. aarlig, indtil Hovedgaarden i 1759 blev udparcelleret og solgt. Foruden Afgiften maatte Forpagteren af Tienderne, som oppebares i Negen, betale de paa disse hvilende Byrder: 73 Tdr. Rug, 160 Tdr. Byg og 25 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ 3 $\frac{1}{3}$ i Penge samt Skatterne, og levere 207 Læs Hø à 30 L $\frac{1}{2}$ og 136 Læs Halm à 24 L $\frac{1}{2}$ til Materialstaldene og forskjellige ovenfor nævnte Embedsmænd og Betjente samt afgive Græsning for Sammes 9 Heste og 24 Køer. Til Dronningens Livstald skulde leveres 50 Læs Rug og Havrehalm à 24 L $\frac{1}{2}$ imod en Betaling af 4 à 5 $\frac{1}{2}$ pr. Læs. Til Grønærter for Hofholdningen forbeholdtes der Mesterkokken 1 Tde. Land i Bygvangen. Kohaven forbeholdtes til Græsning for Dronningens Køer. Ladefogden og Udrideren skulde have „smaa Emter fra Laden“ til deres tvende Heste eller istedetfor 14 Tdr. Havre.

Bønderne skulde rispe, lægge, pløie, sæe, harve og tromle Jorden, udkjøre Gjødningen, meie, binde og indage Sæden og kjøre den til Kjøbenhavn, Helsingør eller Hillerød tilligemed Tiendesæden: 3 Tdr. Rug eller Byg, 4 Tdr. Havre paa et Læs; slaae, rive, staksætte og hjemage Høet; lukke Gjørderne samt skove og hjemføre Gjørdsæet. Til Extrahjælp, navnlig ved Eskemose, havde Forpagteren desuden 900 à 1000 Hovdage af Iudsiddere¹⁾ og til lignende Arbejde ved Hovedgaarden 624 Husmandsdage. Otte Vangemænd med Huse og Jord, der skulde føre Tilsyn med Vangene, fulgte Forpagtningen. Tærskningen besørgede Forpagteren selv, men fik derfor 1 $\frac{1}{2}$ 14 $\frac{1}{3}$ pr. Tde. Hartkorn Bondeskyld eller 299 Rd. 58 $\frac{1}{3}$ aarlig af Bønderne. I ældre Tid vare Bønderne frie for denne Udskrivning; men da Kronprinds Christian i 1729 lod Avlingen overtage for Herskabets egen Regning, blev Tærskningen, trods de indstændigste Ansøgninger og Indsigelser, paalagt Bønderne, og de maatte siden enten udføre den eller betale den, indtil Hoveriet fuldstændig afløstes²⁾. Til at kjøre med Kalve og Smør fik Forpagteren

¹⁾ Om Oprindelsen til dette Iudsidderhøveri see nedenfor under „Understehoveriet“.

²⁾ I Overinspektørens Indstilling af 5. Oktober 1729 gjorde han gjældende, „at ved alle andre Hoved- og Ladegaarde herudi Landet og andre Steder, enten samme bruges af Proprietairerne selv eller Forpagtere, er det en fast Maade og Brug, at Bønderne til hver Gaard enten selv maa tærsk eller holde Tærskere“; og Kronprindsen fandt derfor ikke at kunne fritage Bønderne her. Lige fuldt havde Bønderne dog Ret i,

aarlig 32 Frireiser til Kjøbenhavn eller Helsingør. Til et Læs regnedes 3 Kalve eller 6 Fjerdinger Smør. Ved Hovarbeidet skulde Sogne- og Underfogderne hver følge sit Fogderi, for med Bønderne at have vedbørligt Opsyn, hvorimod det ingenlunde maatte være Forpagteren eller nogen af hans Folk, ei heller Andre, tilladt „at øve nogen Haardhed mod Bønderne med Hug, Slag eller Pantning“, men om de forsaae sig noget, skulde det meldes for Amtsforvalteren, som da skulde undersøge Sagen samt saavidt mulig „remedere“ den „eller og de Modtvillige og Skyldige afstraffe“.

Avlingshoveriet var saaledes betydeligt og langt større end i ældre Tider, førend den i Aarhundredets Begyndelse foretagne Indlæggelse af Bondejord under Hovedgaarden og tilsvarende Nedlæggelse af Bøndergaarde havde fundet Sted; men det ubestemte Hoveri var voxet i endnu langt højere Grad og forøgedes bestandig. Særlig var Bygningshoveriet trykkende. Som vi foran have seet, klagedes der allerede over det i Dronning Louises og Kronprinds Christians Tid, og værre blev det i Dronning Sophie Magdalenes. Hendes første Bygmester, Etatsraad Ernst, yttrede i et Brev til Overhofmesteren af 3. Marts 1732: „Herre Gud! naar jeg eftertænker alt det de stakkels Bønder der i Egnen i forrige Tider haver været medtaget og nu meget vaage, seer aldrig de kan udstaae den stærke Kjørsel, der vil blive, den store Graving og andet Hoveri, foruden deres egen Avling at besørge, de vil jo i Grund blive øde, i Steden om en halv Kompagni Soldater paa den korte Tid blev udkommanderet og Materialvogne tillagt, som altid igjen kunde komme til Nytte, alt dette lod sig med nogle hundrede Rigsdaler udrette, der saamange Tusinde ikke kan redressere den Skade tilføiedes, som mig endelig intet angik, men jeg frygter dette vil hindre Arbeidet og gjøre mangen halt. At ville forcere Bonden over sin Evne gaaer neppe an“. Uagtet Ernst afgik Aaret efter, blev hans Forslag dog forsaavidt fulgt, som der baade blev udkommanderet Soldater til Jordarbeidet og anskaffet Materialvogne; men man lagde saa Mandskabet i Kvarteer hos Bønderne uden Vederlag. I en Ansøgning fra 6 Byers Bønder beklage disse sig over i 12 Aar at have havt Indkvartering baade af Soldater og Haandværkere uden mindste Vederlag, og først i 1736 lykkedes det om sider Amtsforvalteren at forskaffe dem en Godtgjørelse af 1 — een — Skilling pr. Seng for hver Nat for den efterfølgende Tid. Et

at det var et nyt Paalæg, som aldrig for havde paalvilet dem. Allerede i Kronborg Lensreguskab for 1609 findes Tærskelønnen for Hørsholm til Udgift for Krouen og ligesaa i alle Regnskaberne fra Dronning Sophie Anales Tid 1660—80. Jevnfor ogsaa Christian den Fjerdes Brev af 8. September 1623 her foran Side 72. Fra 1680 til 1729 betalte Forpagterne selv Tærskelønnen. Bønderne i Hads Herred, som Lensmanden paa Aakjær beaværede med at tærskes, fritoges derfor af Kongen i 1578 „da det ikke havde været Brug fra Arilds Tid“ (Suhms Kancelliregistrant Nr. 415. S. 340). Var det altsaa, som Overinspektøren meente, almindelig Brug paa hans Tid, at Bønderne overalt maatte tærskes eller betale Tærskerne, ogsaa paa Krongodserne, saa er der efter det Foranførte dog neppe Tvivl om, at det var en Ydelse, som man Tid efter anden havde paalagt Bønderne, i alt Fald paa enkelte Steder, som her, uden Hjemmel.

hvert Extraarbeide gik i Reglen ud over Bønderne. I 1734 forlangte saaledes den nye Bygmester Thurah, at de skulde fælde, slinge og hjemkjøre 70 Egetræer. Amtsforvalteren erklærede det for en „puur Umulighed“ og et „utaaleligt Extrahoveri“. Da det saakaldte norske Hus byggedes i 1735. maatte Bønderne hente Materialierne, men fik dog Betaling: 12 β for et Læs fra Rungsted og 24 β for et Læs fra Karlebo. I 1737 betaltes kun 1 ƒ pr. Læs fra Karlebo, men der kunde rigtignok heller ikke kjøres mere end 150 Steen paa et Læs. En Ansøgning fra Amtsforvalteren om, at Bønderne maatte fritages for at befordre og herbergere de mange Haandværkere, saaledes som hidtil, blev afslaaet. I November 1736 skulde Hoffet have skovet extraordinairt 100 Fv. Brænde. Derfor bleve dog Bønderne fritagne, men kun mod at hente 400 Pæle til en ny Bro. Da det i 1737 forlangtes, at Bønderne skulde hjælpe til med Sanddagningen, bemærkede Amtsforvalteren, at de ikke kunde gjøre det, med mindre de dertil skulde bruge og ødelægge deres Kornsække, efterdi deres Vogue alle vare med aabne Letter. For de mangfoldige Helsingørs- og Kjøbenhavns-Reiser, Bønderne maatte gjøre for de militaire Kommandoer, ydedes fra 1737 en Betaling af 3 ƒ pr. Reise, og de bleve derhos fritagne for at kjøre i Pløie- og Høsttiden. Amtsforvalterens Indstilling derom lød saaledes: „Ved Deres Excellences høie Nærværelse her paa Hirschholm sidste Mandag blev det mig naadigst befalet, at skulle igjen lade Bønderne forrette Brødreiserne og lade de Syge indføre til Kjøbenhavn fra Kommandoen, dog at Bonden i hans Pløietid, som nu snart forestaaer, ei maatte forsinkes, hvorved jeg mundtlig gav mig den underdanige Frihed at demonstrere, at det vil falde med et af de stærkeste Hoverier for Godset at forrette samme Reiser, ja for Bonden til temmelig Byrde, som ellers (her gives en lang Fortegnelse) har saa meget at forrette, som han mægter at afstedkomme, saa at deres Arbeide Aaret igjennem hanger i hinanden ligesom een Kjæde og ingen Tid er tilovers, at de jo har fulkt Arbeide baade henne og hjemme, og derfor vilde det falde Godset temmelig hart, især nu at Kommandoen er saa stærk, ugentlig at udgjøre 10 Vogue til Helsingør efter Brødet, 1 à 2 Vogue, ligesom kan forefalde, med Syge og 2 Vogue maanedlig til Kjøbenhavn efter Officieren, som bringer Lønningspengene herud til Kommandoen, — — som saaledes kan regnes ialt for en 5 à 600 lange Reiser paa Godset aarlig, med mindre de hertof, ligesom skeer med Steenagningue, maatte nyde noget godtgjort. Den Høieste skal være mit Vidne, at jeg ligesaa unødig proponerer noget, hvorved Hendes Majestæts Kasse kan graveres, som jeg ugjerne rører noget om Bøndernes Besvær med sit havende Hoveri, efterdi jeg maa betrygte, at Hds. kgl. Majestæt, som saa ofte maa høre denne Klynken, om-sider maatte kjedes derved og henregne mig det til Unaade. Men, naadigste Herre! hvad skal jeg gjøre? Jeg er beskikket til at tale Bondens Tarv og befordre hans Opkomst saaledes, at baade det høi kongel. Herskab nogenledes prompte kan nyde sin Rettighed hos Bonden og han igjen komme istand at udrede, hvis han bør, hvilket jeg og af inderste Attrae søger. Naar jeg da ikke itide

gav tilkjende, hvis jeg finder at erindre om Bondens Leilighed, hvorvidt han taaler at medtages eller ikke, saa vilde ei andet paafølgende end Godset jo maatte geraade udi yderligere Vanmagt, saa det igjen ikke med anseelige Pengeudgifter kunde redresseres, heelt efterdi Bonden i disse besværlige Tider taaler kuns heel lidet at røre ved, da Misvæxten for endeel i Aar har endnu været større paa Rugen end forleden Aar, saasom der ere de Bønder paa 6 Td. Skyld og derover, hvis hele Rugavl har bestaaet i 26 à 27 Neeg, hvoraf de ikke kan vente sig den fjerde Deel af deres Sæd tilbage, saa de maa kjøbe al den Rug de baade maa æde og saae". — De kongelige Fadebursreiser gjordes indtil 1740 uden Vederlag, men bleve fra den Tid betalte med 1 ₧ pr. Miil. Foruden Skovningen til Deputatisterne maatte Bønderne ogsaa skjære Tørv til dem, og bleve da undertiden af Skovbetjentene chikanerede saaledes ved Anvisning paa utilgængelige Skjæresteder, at Amtsforvalteren f. Ex. i 1752 maatte lægge sig imellem, idet han meente, at Bønderne hellere maatte tage af deres egen Tørv end underkaste sig det urimelige Arbeide, der maatte anvendes for at faae den paa de anviste Steder. Ved nogle Opfyldningsarbeider, som samme Aar foretoges i Slotshaven, forlangte og fik man af alle Godsets Bønder kjørt 2 Læs Jord for hver Tønde Hartkorn. Det Forausførte er kun enkelte Exempler; værre endnu var det med Godsets „Herligheder": Fiskeriet, Jagten, Skovene, Kongeveiene o. s. v. forbundne Høveri.

Fiskeriet var ikke den ringeste blandt disse Herligheder og blev ogsaa høit vurderet. Alt Frederik den Anden vaagede med Omhu over det, ligesom over Jagten. I et Brev af 21. Juni 1585 forbød han Lensmændene at fiske eller lade fiske i „thend Sø ved Hørsholm, Isterød Søe, Allerød Søe og Hjortholm eller Farum Søe", og i et andet af 6. Oktober 1585 forbød han „strængelig" alt Fiske i Isterød Sø. Grebes Nogen i Gjærningen, skulde han sættes i Taarnet og slaues i Jern indtil nærmere Resolution, Fiskeredskaberne kontiskøres eller sønderhugges. Men det synes ikke at have virket, thi kort efter kom endnu et Brev, dateret Haderslevhus den 11. December 1586, hvori det hedder: „at eftersom vi komme udi Forfaring, at der skulle være dem blandt Vore og Kronens Tjenere og andre, som sig understaae at fiske i den Sø ved Isterød udi Kronborg Len med Ruser og Vaad og udi Aaen, som løber fra samme Sø, og efterdi Vi det ingenlunde ville tilstede og tillade, men samme Sø og Aa Os selv som et frit Enemærke-Fiskevand ville have Os forbeholdt, da ville vi herved strængeligen og alvorligen have forbudt alle og hver, hvem det ere eller være kunne, særdeles Vore og Kronens Tjenere udi Isterød og andetsteds deromkring boende og alle andre, herefter noget udi fornævnte Sø og Aa at fiske eller fiske lade, lidet eller meget, enten med Ruser og Vaad eller udi nogen anden Maade. Saafremt nogen befindes herefter udi fornævnte Sø og Aa at fiske eller fiske lade da skulle de derfor straffes paa Liv, Hals og Gods uden al Naade¹⁾. I et Brev af 17. Oktober

¹⁾ Sj. Rg. og Tgl.

1586¹⁾ befalede Kongen „den Dam omkring Vor Gaard Hørsholm“, der er „meget forgroet, saa den med Tiden skulde slet fordærves, med mindre den i Tide blev hjulpen“, ryddet og forbedret, paa bedste Maade skee kan. Ogsaa Christian den Fjerde satte Pris paa sit Fiskeri og gjentog de ældre Forbud imod, at Lensmændene fiskede i de til Kongens egen Brug forbeholdte Søer, navnlig i Hørsholm Len: Søen ved Hørsholm, Birkerød Sø, Isterød Sø eller „Skelssø“²⁾, Ebberød Sø, Skovrød Sø, Allerød Sø, den liden Sø ved Isterød Mark (Lillesø) og den Vig ved Rude, som løber af Hjortholm Sø. Han havde en særlig Fiskemester, først „Os elskelig“ Joachim von der Lippe, senere Nickel von Seenhausen. Dronning Louise udvidede Fiskeriet betydelig, dels ved at indtage de med Ebberød tilbagekjøbte Søer og Damme, 19 i Tallet, og ligeledes de paa det tilbagekjøbte Rungsted Grund liggende Damme, dels ved nye Dammes Indretning og Opdæmning, hvorfor der tildeels blev givet Godtgørelser til de omboende Bønder, som svares den Dag idag. Saavel i hendes som i Dronning Sophie Amalies Tid dreves Fiskeriet for Herskabets Regning og afgav en ikke ringe Deel af Godsets Indtægter. I 1720 bortforpagtede Kronprinds Christian det til den samme Jacob Frigast, som havde Hovedgaarden i Forpagtning, for 1100 Rd. Kroner klingende Mønt og Fisk til Hoffet uden Betaling, naar dette var paa Hørsholm eller Rungsted, samt to gode Retter „Herrefisk“ ugentlig til Overinspektøren, hvilken Afgift senere i 1727 forhøiedes til 1495 Rd., men da Frigast i 1728 „maatte gaae fra alle Ting i yderste Armod“, overtog Kronprindsen igjen Fiskeriet for egen Regning³⁾ under Bestyrelse af Staldmester Hartmann og en ham underordnet Fiskemester, Hans Bentsen, der imidlertid aflagde Regnskab til „det høie Herskabs Kammer- eller partikulaire Kasse“, indtil denne 1739 „blev separeret fra Amtskassen“ og Fiskeri-Indtægten henlagt under den sidstnævnte, saa at Underretning om Indtægterne kun haves for Aarene 1739—1752, i hvilket sidste Aar Fiskeriet paany blev bortforpagtet. I disse 13 Aar var Gjennemsnitsindtægten 1449 Rd. I nogle Aar gik den til 15—1900 Rd., i andre sank den til 9—1000 Rd. Men herfra gik nu rigtignok Fiskemesterens og Fiskernes Løn, 200 Rd. og 100 Rd., samt Førstnævntes Deputater, 50 Tdr. Havre, 16 Læs Hø og 8

¹⁾ Sjæll. Reg. og Tgnl.

²⁾ „Skelssø“ kaldes nu Selsø. Generalstaben skriver paa sine Kart Sjælsø; men det rette er vel snarere Skjælsø; den Sø, som gjør Skjel imellem Birkerød og Blonstrød Sogne.

³⁾ Frigast forlangte en Erstatning af 2020 Rd. for den Skade, han meente at have lidt ved, at Dronningedam og Slotsdammen fra 1723—26 havde ligget tørre, og Ebberøddam ikke havde maattet udfiskes m. v., men Kronprindsen fandt ham at være „uden Riim og Raison“ og udnævnte den forrige Amtsforsvalter Clemenssen, Birkedommer Søren Mikkelsen og Forvalteren paa Frederiksdal, Lars Nielsen, til „som lov- og landkyndige Folk“ at skjønne om hans Krav, „saa Vores Interesse ikke derunder lider og Forpagteren med saadan uforskammet indkommende Regning derfor kan blive anseet“. Kommissariernes Kjendelse gik Frigast imod; han fik kun en Erstatning af 446 Rd.

Læs Halm, anslaaede til 5 ƒ pr. Tde. Havre, 9 ƒ pr. Læs Hø og 4 ƒ pr. Læs Halm, foruden Tjenesteboliger og Brændedeputater, ikke at tale om det betydelige Hoveri, som maatte gjøres af Bønderne til Fiskeriets Drift. Dette synes at være krævet meget hensynsløst og bragte jævnlig Amtsforsvalteren i Harnisk. Han skrev saaledes i 1748 bl. A. til Oberhofmesteren: „Hans Bentsen har i disse Dage meldet sig om Folk til at trække paa Isterød Sø. Han skal og, saasnart Majet kommer og Bønderne kan være fri for Gjerdsel-Udviisningen blive assisteret; men jeg ønskede gjerne det eengang for alle maatte fastsættes, hvor mange Dage eller Omgange paa Godset Bønderne aarlig skulle bruges til dette extra Hoveri, thi maa det dependere af den saakaldte Fiskemester at bruge dem saa tit og saalænge han for godt befinder, skulde han gjerne lade dem trække hele Vintereu i Rad, thi isteden at Bønderne har Sinkelse, Udgifter og Strabadse ved slige Trækninger, fik nok han selv Regning derved. Men tvertimod ifald Arbeidet, som Bønderne har derved, skulde betales dem med Penge, som skeer paa Frederiksborg og andre Steder, hvor Fiskerierne ere under Bortforpagtning, troer jeg nok at mere blev menageret paa Bondens Arbeide, end nu skeer“ o. s. v.

Da Forpagteren af Hovedgaarden, Niels Lassen, i 1752 bød 1800 Rd. i Forpagtningssatgift af Fiskeriet og derhos gav Afkald paa en væsentlig Deel af det hidtil gjorte Hoveri, fik dette Tilbud naturligvis Amtsforsvalterens varmeste anbefaling og blev ogsaa antaget af Dronningen. Der var dengang endnu 84 større og mindre Søer, Aaer, Damme og „Hyttedam“ (smaa Damme), og der forefandtes i de 24 Sættedamme en Beholdning af 35,200 Karper og 38,400 Karudser, foruden de mange tusinde, der vare anbragte i „Strækkedammene“ og „Legedammene“. Gjedder, Aborrer, Suder, Brasen, Flirer, Skaller og Horker fandtes i de Søer og Damme, der ikke kunde udløbe, og i Aerne tillige Ørreder. Fiskeriet maatte kun bruges efter en bestemt Driftsplan under Kontrol af Amtstuen. Af Hoveri fik Forpagteren kun een Omgang af Godsets Bønder til Fiskenes Flytning fra Dammene til Hyttedamene o. s. v. samt 1300 Husmandsdage. Til Vedligeholdelse af Postværker, Render, Dæmninger og Bolværker, samt Brændsel for Fiskerne erholdt han fri Udviisning fra Skovene. „Af alle Slags Herrefisk“ forpligtedes Forpagteren til at levere hver Dag til „Hds. Majts Hof-Spiisning“, lige meget om hun residerede i Kjøbenhavn eller paa Hørsholm, 2 à 3 Retter, Mere eller Mindre, om forlangtes, for en Betaling af 4 ƒ for hver Ret, som af Karper, Karudser, Gjedder, Aborrer og Brasen skulde veie 4 ℔ . For hundrede spisefærdige Krebs eller Horker skulde ligeledes betales 4 ƒ .

Ved Kontrakten var der givet Forpagteren Løfte om Erstatning, hvis „uventelig saadan Tilfælde skulde paakomme, at Fiskene en general over hele Landet af Sygdom bortdøde“. Da nu Forpagteren et Par Aar efter havde det Uheld, at der døde Fisk for ham, efter Synsforretning til en Værdi af 1900 Rd., gjorde han i Henhold til dette Løfte Krav paa Erstatning, idet han henviste til, at Kongens Fiskemester nogle Aar forud for en mindre Skade havde

faaet eftergivet 4500 Rd., og derhos forklarede, at han led et yderligere Tab derved, at det ikke havde været ham muligt at skaffe nye Sættefisk, hverken her eller i Skaane. Denne Begjæring blev afslaaet, da Dronningen fandt, at det ikke var bevist, „at Fiske-døden over hele Landet har været almindelig“, ligesom det frem-satte Exempel om Kongens Fiskemester ansaaes at være „af en langt anden Beskaffenhed og ei her i ringeste Maade kan appliceres“, samt endelig Foregivet om, at Forpagteren ikke havde kunnet faae Sættefisk, „ikke medførte tilforladelig Vished“, m. v. Men der tilføiedes: „Omendskjøndt Vi nu vel skjønner Forpagter Lassens ubillige Prætentioner, og at han uden Undseelse dermed er fremkommen, da det dog er Os udi allernaadigste Minde ei alene, at han erholdt denne Forpagtning for mindre end han selv og andre fra først af havde buden, men endog at Vi allernaadigst akkorderede ham Ladegaardens Forpagtning for samme Afgift prolongeret udi samme Aaringer Fiskerforpagtningen varer, hvilket alt burde være ham til allerunderdanigste sømmelige Eftertanke; ikke destomindre vil Vi dog allernaadigst, ikke som nogen Medhold af Kontrakten paa hans Side, men alene af særdeles Kongelig Mildhed og Naade, herved skjænke og eftergive ham 500 Rd., som ham udi dette Aars efterstaaende Afgift af Fiskeriet maae godtgjøres, men om Forpagteren derimod skulde have nogen allerunderdanigst Formening til sine Prætentioners Rigtighed, saa vil Vi allernaadigst, at Sagen i en Kommission skal foretages, behandles og praakjendes til endelig Afgjørelse, hvorefter et Kongeligt Kommissorium skal søges udvirket“. Det blev derhos paalagt Amtmanden at betyde Forpagteren, „at han herefter ikke fremkommer med noget, som kan være stridende mod den ham allernaadigst forundte Kontrakt og saaledes forholder sig med Fiskeriets Behandling som det sig bør, han vil være bekendt og staae til Rette for, i vidrige Fald og forinden Vi imod Billighed saaledes vil være inkommoderet seer Vi hellere allernaadigst gjerne, at han sig fra Fiskeriet allerunderdanigst erklærer“. Dette Sidste gjorde Forpagteren dog ikke, men valgte at faae Sagen afgjort ved Kommissarier. Kongen udnævnte efter Dronningens Forslag Justitsraad og Kommitteret i Rentekammeret Jacob Barchmann og Politimester og Høiesterets-Prokurator Frederik Horn til at praakjende Sagen. Deres Dom gik Forpagteren aldeles imod; men han klarede derefter for sig og beholdt Forpagtningen indtil 1759, da han blev udløst saavel fra den som Hovedgaardforpagtningen.

Dronningen lod derefter paa ny Fiskeriet drive for egen Regning ved sin Fiskemester, Oluf Jacobsen, men det synes ikke at være gaaet videre heldig. I 1761 og 62 var saaledes Indtægten henholdsvis 790 og 603 Rd. eller i Middeltal 696 Rd. aarlig, medens Udgifterne til Lønninger og til Kjørsler etc., da man ikke længere havde Hoveriet, aarlig løb op til 693 Rd. Det hele Netto-udbytte var sølgelig-kun 3 Rd. Man besluttede sig da endelig til paa ny at hortforpagte det Hele i 1768 til Hans Dyhr og Ib Jensen Pinvig, Borgere og Fiskehandlere i Kjøbenhavn, paa 12 Aar, for en aarlig Afgift af 1600 Rd. Efter denne Forpagtnings Udløb blev

Fiskeriet paany stillet til Auktion, men det høieste Bud, der opnaaedes, var da kun 800 Rd., og Rentekammeret besluttede derfor at lade det drive for kongelig Regning i Forening med Kronborg og Frederiksborg Amters Fiskeri. Dette lønnede sig dog, ligesom tidligere, daarlige — Indtægten for alle tre Amter udgjorde i Middeltal for de 12 Aar 1781—92 kun 1754 Rd. 46 β aarlig —, og den hele Forretning blev da omsider opgiven. Ved Auktion, som holdtes i Rentekammeret den 15. Oktober 1794, solgtes 29 Søer og Damme med omtrent 250 Tdr. Land til Eiendom for 1302 Rd. og en aarlig Afgift af ialt 576 Rd. 66 β , medens 19 bortforpagtedes enkeltvis paa 12 Aar for en aarlig Afgift af ialt 560 Rd. Hørsholm Amt Fiskeri i Fursø — „4 à 5 Drætter“ — bortforpagtedes i Forening med Kjøbenhavn Amts for 46 Rd., og senere Selsø særlig for 153 Rd. Af det store Fiskeri ere nu kun tilbage de to Douse-Damme, Selsø, de smaa Damme omkring Hørsholm: Ubberød og Springdam, Slotsgravene og de to smaa Søer Løysø og Agersø i Rudeskov. De øvrige Søer og Damme ere enten solgte til Eiendom, og med enkelte Undtagelser tølægte, eller inddragne under Skovene og udlagte til Eng til ikke ringe Fordeel for Forstkassen, om end ikke til Egnens Forskjønnelse¹⁾.

Jagten spillede i fordums Tid en endnu større Rolle end Fiskeriet, skjønt dette kaldtes „formidable i Forhold til Godssets Størrelse“. Man kan heller ikke tænke sig en fortrinligere Vildtbane end denne Egn, saaledes som den saae ud indtil Begyndelsen af dette Aarhundrede: dækket med Skov og Krat, Søer og Damme, blot afbrudt af mindre Strækninger Ager og Eng, hvis Afrøde stod fuldstændig til Vildtets Afbenyttelse, da de strenge, ja grusomme Jagtlove gjorde det umuligt for Agerbrugerne at værge sig. Frederik den Anden synes at have været en ivrig Jæger og særlig at have taget sig ogsaa af den hørsholmske Jagt. Han skrev saaledes under 14. Oktober 1560 til sin Jægermester paa Hørsholm, den foran omtalte Borchard v. Pappenheim: „Vi bede Dig og ville, at Du strax skriver os til, hvorledes det har sig med vore unge Hunde. Englands Hvalpe, om de ere smukke og velvoxne, eller om nogen af dem er kroghenet eller ilde skabt; desligeste, at Du og tilskriver os, hvorledes det begiver sig med vor Vildbane, og om at Du kan formærke, at Dyrene formere sig noget deromkring paa Skovene“²⁾. Og senere³⁾: „Vi bede Dig og begjære, at I strax med det allerførste lade fange til vort Behov to eller tre Hundrede eller de allerfeste Agerhøns, der staaer til at bekomme udi vore Lande Sjælland og Skaane, og dennem lader føre til vor Gaard Hørsholm og der levendes forvare paa et Loft eller udi anden Forvaring til

¹⁾ Blandt de sidst udtørrede var de to store Ebberød og Skovrød Søer (jfr. under Ebberød). De ligge i Rudeskov, hvis fornemste Prydelser de vare. En gammel Skovløber var meget indigneret over Udtørringen. „Nu er“, sagde han, „Rudeskov som en smuk Pige, man har stukket Øinene ud paa“.

²⁾ Trykt i Hist. Tidsskr. 5. B. 411.

³⁾ G. A. Pakken Hofholdningen under Frederik den Anden Nr. 241.

I fange videre Besked derom fra Os, og at dertil bruges Jacob Fiskefanger og andre, som I vide der kan omgaaes med, saa at vi maae bekomme de allerfeste Agerhøns muligt er¹⁾. Næste Foraar, den 17. Marts 1561, gav Kongen derpaa Ordre til „strax med det allerførste at lade de Agerhøns, som vi have paa Hørsholm, løse deromkring paa de bekvæmeste og beleiligste Steder, hvor eder synes de kunde blive“. Yderligere haves et Brev fra Kongen til Lensmand Jørgen Munk af 12. Marts 1573, hvori han befaler denne „strængeligen og alvorligen at lade forbyde overalt i Frederiksborg Birk, Hørsholm Birk og Dronningholms Birk, at aldeles Ingen dennem understaaer efter denne Dag at udgrave Ræveunger og at Du dermed maae have flittig Opseende, saafremt Vi ikke skulde vide det hos Dig²⁾. Endelig blev det ved et Brev til Bønderne af 3. September s. A.³⁾ forbudt dem at holde mere end een Hund paa en Gaard, og paa denne skulde endda „det fremmeste Been være afhugget oven Knæet“, med mindre Overtræderne vilde bøde til Kongen „en god færdig Staldoxe“. Denne Bestemmelse var dog ikke Frederik den Andens Opfindelse, men findes ogsaa i ældre Love, og hans Efterfølgere indskjærpede den⁴⁾. Det fortælles iøvrigt, at samtidige Fremmede, navnlig en østerrigsk Gesandt, fandt den saa fortræffelig, at han drog Omsorg for snarest at faae den indført i sit Fædreland. At ogsaa Christian den Fjerde dyrkede Jagten paa Hørsholm, derom vidne hans Dagbøger, og at den ikke har været ringe, fremgaaer noksom deraf, at han „paa Veien“ fra Kjøbenhavn til Hørsholm, altsaa leilighedvis, en Dag skjød 12 Hjorte, ikke at tale om den „Tyve-Ender“, han fældede Dagen efter. Arent Berntsen, der skrev sin Danmarks og Norges frugtbare Herlighed omtrent paa samme Tid, siger ogsaa (Side 40), at Egnen mellem Kronborg, Frederiksborg og Kjøbenhavn paa en Mil nær, som Kongen har forbeholdt til sin egen Jagt, „fast for en idel Dyrehave er at agte, for den Mangfoldighed paa adskilligt Vildt, som sig der i Hobetal lade see, og saa tamme, at de ikke det ringeste for Menneskens Nærværelse dem udsætte eller vige tilside“. Frederik den Tredie synes derimod ikke at have været saa ivrig Jæger; idetmindste findes her intet Spor deraf⁴⁾. I Christian den Femtes Diarium 1698 er noteret, at Kongen den 23. September „i fire Timer jagede en Hjort, hvorefter han kom af fra Jagten, men Jægerne forfulgte den indtil Mikkelborg ikke langt fra Rungsted Kro, hvor de fangede den“. Den 27. s. M. jagede han atter en Hjort, „som løb to Timer

¹⁾ Pakken „Jagten“ Real. Reg. 363 i Geheimeark.

²⁾ Sjæll. Tegl.

³⁾ Brev af 6. Juni 1640, Sj. Tegl., 24. April 1662, Rtkr. Arkiv, 3. Marts 1665, Sj. Tgl., Fr. 8. Decbr. 1685, kgl. Befaling 6. Mai 1693, Sj. Tgl. Kronprinds Christian bød 16. Marts 1722, at Ingen maatte holde Hund, uden at baade Frembenets tvende Led vare afluggede og en Knippel bunden den om Halsen. Hunde uden Knippel skulde øieblikkelig ihjelskydes. Rentekammerarkiv.

⁴⁾ Et almindeligt Forbud imod at skyde eller fiske paa Hørsholms Len udkom dog efter Svenskekrigen, under hvilken Jagtfreden naturligvis ikke overholdtes. Sj. Reg. 9. Marts 1661, jfr. Synsforretning Side 50.

og sprang over Garnene“. Dronning Louise synes selv at have raadet for sin Jagt paa Hørsholm; idetmindste bad i 1710 Kongens Overjægermester Gram om Dronningens allernaadigste Tilladelse til, at han maatte indfange saa mange levende Ræve, som kunde overkommes „til Hans Kongelige Majestæts Plaisier“. Uagtet Christian den Sjette ikke selv var Jæger, havde han dog, medens han som Kronprinds besad Hørsholm, ogsaa sin Jagtetat, som man vil see af følgende

Reglement

welcher gestaltt Wir allergnädigst wollen, das es mit der Subordination oder Dependence derer bey Unserer Jagd seyenden Bedienten soll gehalten werden, alß:

1. Unser Leibdiener Iver Brenck hat die Aufsicht und ist über dem Schauræuther, die beyde Jägers Hans Eilers und August samt über die zwei Jungen Jean und Lars Larsen, daß selbige was er ihnen zu Unsere Dienste anbefiehet in allem partition und Folge leisten sollen.
2. Nach ihm folget der Schau-Reuther Søren Christensen, der die beyden Jägers unter sich hat und selbige was zu Unseren Dienste in allem befohlen kann, so sie zu Gehorsamen schuldig.

3. Demnächst die 2 Jägers Hans & August unter welchem die 2 Hunde Jungens stehen und denen sie zu befehlen haben.
Daß also

1. Iver Brenck, 2. Schau Reuthers, 3. die 2 Jägers, 4. die 2 Hunde Jungens obiger gestaltt folgen sie auf einander, daß was der höhere befiehet und Unseren Dienste ist, der untern nachkommet und verrichtet, und das alles ohne sätzung noch einwendung, im widrigen fall sich einer obponirt er dafür als ein ungehorsamer und Reglements Ubertreter soll angesehen und dem Verbrechen nach abgestraft werden.

Gegeben auf Unserm Schlosse Hirschholm 27. August Anno 1725.

Kort efter fik Skovrideren Udnævnelse som „Parforcejæger“. men blev et Par Maaneder senere befordret i kongelig Tjeneste, og der fandt da en større Udvidelse Sted. Kronprindsen befalede nemlig:

Ved Vores Jagt have Vi allernaadigst gjort Forandring og vil at det saaledes udi Reglementet skal opføres:

1. Oberjæger Vilhelm Lentner	500 Rd.
8 Læs Hø, 6 Læs Brænde.	
2. Vores Livkarl Iver Brenck „formahl“ (d. v. s. „Foder og Maal“) paa en Hest og 20 Læs Brænde.	
3. Jagtjunker Grottschreiber	400 —
4. Skovrider August Horstmann	100 —
5. To Jægerdreng til Kost 60 Rd.	120 Rd.
Foder à 2 Heste 70 Rd., paa fire	140 —
selv at recruttere sig med Heste à 30 Rd.	60 —
Klædning nyder han desuden, men ei noget videre.	320 —

6. Den afg. Skovrider Hans Ehlers, som han til den gamle paa Antvorskov værende Skovrider betaler . 40 —
 1360 Rd.

Oberjægeren og Jægerdrengene fik Bopæl paa Eskemose, hvor der indrettedes en Hundegaard for 64 Hunde, der fik 144 Tdr. Havre aarlig. Tidligere havde man brugt at sætte Hundehvalpene i Kost. I 1724 f. Ex. havde Præsten og Kromanden i Bloustrød, Birkedommeren, Mølleren i Nobis og tre Bønder opfødt 7 Hvalpe og fik derfor hver et Læs Brønde. Den hele Jagtetat kostede i 1726 næsten 2000 Rd. efter „Livkarlens“ Overslag. Aaret efter fik den hele Herlighed imidlertid en brat Ende. Kronprindsen tilskrev nemlig den 24. Marts 1727 Overinspektøren: „Hermed er Vores allernaadigste Ordre, at I straxen skal forføje Eder til Eskemose og sammesteds antyde Vilh. Lentner, at, eftersom paa nogen Tid adskillige Usømmeligheder og Uordener ved Vores Jagt er foregaaet, saa den ikke er os til Fornøielse og Plaisier mere, altsaa vil Vi allernaadigst, at Vilh. Lentner samt alt deraf dependerende skal afskaffes, dog have vi allern. tilsagt Vilh. Lentner for sin Person, indtil han andensteds kan vordre employeret, aarlig 300 Rd. saa og de 2de Jægerdrengene deres Løn, indtil de ogsaa andensteds kan henforflyttes. Jagthundene afgives til Kongens Jagt. Skovrideren August skal passe paa, at Ingen kommer med ladt Gevær i Vildbanen, hvis ikke skal han have sin Tjeneste forliset og bortjages“¹⁾.

Indtil henimod Slutningen af Aarhundredet spares Vildtet omhyggelig. Til Dronning Louises Hofholdning leveredes kun tre Dyr ugentlig fra 8. April til Udgangen af August, og efter Christian den Sjettes „Schav-Bog over Hirtz-Holms Amts Schave“²⁾ blev der i de 8 Aar fra 1721—29 kun skudt 182 Stkr. Kronvildt, 239 Stkr. Daavildt, 120 Stkr. Raavildt og 122 Stkr. Harer: i Middeltal henholdsvis 23, 27, 15 og 15 Stkr. aarlig, hvilket jo var en reen Ubetydelighed i Forhold til Vildtstanden. Da Bønderne bitterlig klagede over den store Skade, de led af den betydelige Mængde Vildt, tillod Kronprindsen vel (^{21/2} 1725), at der maatte skydes og sælges endee, „saameget saa det dog ikke kan være Vildbanen til nogen Skade eller Fordærv, men at den i alt konserveres og ikkun det som overflødig findes bortskydes“; men Jægerne fandt næppe noget „overflødig“, idetmindste sees intet at være solgt. En sjelden Gang bortførerede Kronprindsen et Stykke Vildt til en særlig Begunstiget. f. Ex. Jordmoderen, der bar det snurrige Navn: Baheline Ziegelhuberin. Udbyttet af Fuglevildt findes kun optegnet for et enkelt Aar, 1723, da man fik 24 Par Agerhøns, 40 1/2 Par Ænder og 103 1/2 Par Snepper og Bækkasiner m. m. Hvad man havde rigeligst, var Kramsfugle. De fangedes af de 11 Skovfogder, som efter Iver Brencks Fordeling hver især skulde levere et vist Antal. For 1726 var der forlangt 1422 Stkr., og deraf var der alt i December leveret 1172 Stkr.

¹⁾ Rentekammerarkiv.

²⁾ Geheimemark.

Formodentlig fangedes der endnu mange flere, thi Aaret efter blev der gjort den Forandring, at Skovfogdernes Forpligtelse til at levere et vist Antal Fugle, med Ret til at sælge Resten af Fangsten, bortfaldt, hvorimod de fremtidig skulde levere Alt, hvad de fangede, i Kjøkkenskriveriet. De, som leverede flest, skulde da have „meget“ i Drikkepenge, de, som leverede færre, „mindre“, og de, som ingen leverede, afsattes fra Tjenesten.

Allerede i de gamle Matrikulsprotokoller findes for de fleste Gaarde og Byer gjort Anmærkning om, at de lede stor Skade af Vildtet. I den følgende Tid klages bestandig over, at Vildtet aad og nedtrampede Sæden, ja i nogle af Dronningens egne Vange, som Folehave, Stadsevang og Leereltevang, hvor man afvexlende pleiede at saae Havre og Græs, opgav man tilsidst at saae Havre, da Vildtet fortærede og ødelagde Alting. Var Vinteren streng, udsøgte Skovrideren det bedste Hø paa Hovedgaarden til Vildtet, eller ogsaa kjøbte man og fristede da Bønderne til at sælge den Smule, de havde og haardt behøvede til deres i Reglen forsultne Kreaturer.

Den strenge Fred, der holdtes i den kongelige Vildtbane, gjorde Dyrene meget dristige, ja tit farlige baade for Folk og Fa. Det hedder f. Ex. i en Ansøgning af 9. August 1707: „Eders Majestæts allerunderdanigste Tjenere og Arveundersaatte i Blaastrøds og Lutzerøds Byer haver os høiligen at beklage over en gammel skadelig Hind, som foruden al den Skade hun tilligemed andre sine Medfølgende i mange Aar har ustraffet gjort paa vores ringe Sæd, er bleven saa tryk og sikker, at hun om klare Dagstider gaaer over vore Haugegjerder med sit Følge, opæder og nedtræder den Guds Velsignelse af Kaal og Krud, som vi os og vore Fattige til Vinterføde skulde have forbeholden, fordærver og afbider alle vore unge Ymper og Haugepoder, viser de unge Dyr Veien til at gjøre det samme, og lader sig ikke skrække enten af Mennesker eller Hunde. Thi nedfalde vi Fattige for Eders Majestæts Fødder med vor allerunderdanigste Bøn og Begjæring, det allernaadigst maatte at give Befaling til dette mærkelig skadelige Dyrs Ødelæggelse paa det at vores Ødelæggelse derved en stor Deel kunde afværges. Denne Eders Majestæts høie Naade mod sine fattige Undersaatte vil vi bede at maa vorde vederlagt med Guds overflødige Naade.“ At Hjortene stangede eller, som det hed, „spidsede“ Heste og Kvæg ihjel, hørte i Dronning Sophie Magdalenes Tid til de meget hyppige Tilfælde, og „Amtskassen“ maatte betale en heel Deel Penge i Erstatning derfor, naaget Skaden altid maatte bevises ved Tingsvidne, hvad jo undertiden kunde have sine Vanskeligheder. Men det hændte heller ikke sjældent, at Amtsforvalteren maatte gjøre Ansøgning om at faae „vilde og skadelige“ eller „ondsksfulde“ Dyr skudte, fordi de angreb Mennesker. Han skrev f. Ex. 1/10 1740: „Ved Ullerød opholder sig en Hjort, som daglig indkommer Klagemaal over, eftersom han først haver spidset en Hest tildøde for en Bonde ved Navn Lars Olsen og dernæst beskadiget tvende Bester for tvende andre Bønder i Nive, saa at han stiller sig saa grum og forvoven an, at endog Folk, som har i Marken at bestille, naar de skal søge efter deres Bester, er i stor Fare og Frygt for hannem, ligesom

han ogsaa har forfulgt den ene Bonde i Nive, da han vilde jage ham bort fra een hans Følhoppe, som han stødte overende“, o. s. v. En anden Gang (^{25/9} 1744) takker Amtsforvalteren Overhofmesteren fordi han „ikke alene haver ladet os skille ved vor Fjende den „balstyrige“ Hjort, men endog undt mig den Satisfaction at tiltænke mig en Portion deraf; thi skal jeg nu og hævue mig ret paa huanem for de mange Angester, han haver sat baade mig og andre Flere udi“. Senere (^{12/10} 1751) hedder det: „Angaaende den af Ole Jørgensen ansøgte Hjælp for den Skade ham sidstafvigte Vinter af en Hjort i sin Kaalhave blev tilføiet, da er det vistnok, som han allerunderdanigst melder, at da han tillige med endeel af sine Bymænd vilde jage og forcere Hjorten ud af Haven, vendte den sig imod ham med Takkerne og spidsede ham tvende dybe Huller i sit venstre Laar, hvoraf han en Tidlang maatte holde Sengen. Men jeg lod strax Feltskjær Schwimmer besøe Skaden“ osv. Endnu i 1762 (^{17/9}) sendte Amtsforvalteren Regning paa Erstatning for 2 Heste, som en Kronhjort havde „spitzet“ i Sandbjerg, og forlangte „denne ondskabsfulde Hjort“ snarest skuddt. Bønderne søgte naturligvis at værgede idetmindste deres Huse og Haver, saa godt de kunde; men dette blev ikke vel optaget. Ved allerhøieste Resolution af 15. Marts 1757 blev det forbudt Alle, som boe i den kongelige Vildtbane, „efterdags at sætte i deres Mark og Haugegjerder eller andre Indhegninger saadanne Staver, de saakaldte Tvejerter eller Staketter, som ere spidse paa den opstaaende Ende, eller nogen anden slig Invention, hvorpaa Vildtet kan komme til Skade“. ¹⁾

De Ældre iblandt os, som have boet inden den kongelige Vildthanes Grændser i Christian den Ottendes Tid, ville minde, hvad man endnu dengang maatte taale paa sin Eiendom af Dyr og Jægere; men det giver ingen Forestilling om, hvorledes det gik til i Parforcejagternes Tid. Et Par Klager fra 1772 og 73 fra Folk udenfor Bondestanden, der havde mere Mod end Bønderne til at besvære sig, kunne bedre give et Begreb derom. En Klauermann, der eiede Stedet Petersborg i Høsterkjøb, skrev i 1772: „For 14 Dage siden lod Hr. Kammerherre gjøre to Gab eller flere paa mit Indeflukke ved Kongeveien og idag har De atter ladet rive Gjerder ned sammesteds. Jeg maae derfor underdanigst udbede mig den Grace af Hr. Khr., der, og hvor De ellers paa min Gaards Grund maatte finde for godt at jage, vil lade sætte Laager, ifald det skulde tage for lang Tid bort at drage igjennem Leddet og Jagten der skulde være saa uundværlig. Jeg beder underdanigst om Forladelse, at jeg herom ansøger, hvortil jeg er saa meget mere beføiet, som jeg veed, at Hr. Khr. er Amtmand i Amtet og altsaa ei kan have noget imod, at enhver der Boende beholder sit i Ro“. Og i 1773 indkom følgende Klage fra en af Eierne af Parcelgaardene paa Hovedgaardsmarken: „Da den kongelige Par-

¹⁾ Ogsaa Christian den Fjerde forbød at sætte spidse Stager i Gjerderne omkring Vange, Kaalgaarde og andre Tofte, fordi Raadyr og Adelvildt derpaa blive hængende, naar de springe over (12. Jan. 1601. Sj. Tgl.).

forcejagt den 31. August sidstl. har passeret igjennem mine indhegnede Vange, som jeg med nye malede Ledde og Jagtlaase har forsynet, har dens Jægere, uden at jeg eller mine Folk af dens Komme har vidst, hvor Jagtvejen løber igjennem til Hr. Khr. Schindels Gaard, slaget et af mine nye Ledde istykker, afløstet samme af Stablerne og slængt paa Jorden, samt bøiet Laasens Hefte, tillige afbrudt endeel Rækværk, som jeg til Indhegning paa Gjerdet havde sat, hvorved dette alter ruineret. Som jeg nu ikke seer, at denne voldsomme Gjerning er skeet af anden Aarsag end Overmod og for at skade mig, og samme strider mod den Kongl. Jagt- og andre Forordninger, som giver mig Fred i mine Enemærker og paa deres Indbegninger og Lukker, allerhelst da enhver Jæger har Jagtnøgle, saa nødes jeg“, osv. Gik det saaledes til hos Standspersoner, kan man vide, hvad Bønderne have maattet taale.

Christian den Sjettes Jagtforordning af 18. April 1732 var i visse Maader en Lempelse af de ældre strengere Love; men endnu var det dog en saa stor Forbrydelse at skyde eller hidse i den kongelige Vildtbane, at en Husbond derfor skulde bøde for en Hjort 1000 Rd., for en Hind eller Daa 800 Rd., for et Raadyr 600 Rd. for en Hare 400 Rd. og for en Fugl 200 Rd. og „desuden i højeste Unaade være forfalden“, men en Tjener eller Skytte miste Livet, ja om Skytter „sammenrottede“ sig og lod sig finde i Kongens Vildtbane, skulde de ogsaa dømmes paa Livet, om de end ikke havde skudt. Kjedelikkere, Hestegildere, Svinesnidere, Skorstensfeiere og Natmænd, som førte Skydegevær med sig, skulde paa Bremerholm for Livstid. Alle Hunde i Vildtbanen skulde holdes bundne, enten de vare „beenhugne“ eller ei. Ved Klapjagterne maatte Folkene, af hvilke der tilsagdes saa mange, som behøvedes, ikke beholdes længere end i 2 Dage; „og hvis Insolentier derved begaaes med Bønderne at prygle eller lemleste eller i andre Maader, skal den, som har Overjægermesterens Ordre til at føre Jagten, selv svare til, ligesaa fuldkommen, som han den selv gjort havde“. Vogne til Vildtets Befordring til Hoffet skulde skaffes ufortøvet ved Nat og Dag, hvor det beleiligst faldt.

At de strenge Straffe for Krybskytteri dog ikke altid kom til Anvendelse, maaskee netop paa Grund af deres overdrevne Strenghed, haves her et enkelt Exempel paa. En Husmands søn i Sandbjerg var i 1728 dømt for Krybskytteri, „at stryges til Kagen og brændes i Panden“ samt Boeslods Forbrydelse, hvilken Dom ved kongelig Resolution formildedes til Hensættelse i Jern paa Bremerholm paa Livstid. Delinkventen afventede dog ikke denne Naade, men foretrak at bryde ud af Fængslet paa Hørsholm og var dernæst dristig nok til nogle Aar efter at henvende sig direkte til Dronningen for at faae hendes Samtykke til, at en Fordring, han havde i et Dødsbo, hvilken Skifteforvalteren forholdt ham, fordi hans Boeslod var forbrudt, maatte udbetales ham. „Af besynderlig

1) Efter Christian den Tredies Reces af 1537, 27. Kap., havde Enhver, som kunde gribe Krybskytter, Ret til at stinge begge deres Øine ud eller hænge dem i det første Træ.

Kongelig Mildhed og Naade“ bevilgede Dronningen hans Ansøgning blot med det Tillæg, at han herefter ikke nogen Tid maatte lade sig finde paa Hørsholm Amt, da der ellers skulde forfares med ham efter den ergangne Dom. En Dragon, Hans Jørgen, der ogsaa var dømt for Krybskytteri til Kagstrygning, Brændemærke og Boeslods Forbrydelse, slap ikke saa let. Hans Dom formildedes vel, men kun til Brenerholms Jern paa Livstid (Rsl. ¹⁹/₂ 1729). Endnu i 1838 blev en Gaardmand Mikkell Jensen i Niversød idømt en Bøde af 200 Rd. og 30 Rd. Omkostninger for at have skudt en Vildgaa i den kongelige Vildtbane.

Efter Dronning Sophie Magdalenes Død formindskedes Vildtstanden efterhaanden. Til Hoffet afgaves i 1773 50 Stk Daavildt foruden Kron- og Raavildt, i 1774 6 Stk ugentlig, og i Efteraaret 1778 kunde Skovrideren endnu tilbyde en extraordinair Leverance af 14 Stk Kronvildt, 20 Stk Daavildt og 12 Stk Raavildt. En Kabinettsordre af 31. August 1780 befalede, paa Grund af de indtrængende Klager over „Vildtets utaalelige Skade“, at der extraordinairt skulde skydes 230 Stk stort Vildt og 20 Stk Daavildt. Noget deraf solgte man og for en billig Pris. I 1782—84 kunde saaledes et Stykke Kronvildt faaes for 5 Rd. 48 β og et Stykke Daavildt for 4 Rd. 48 β Aaret rundt med Undtagelse af August og September, da Prisen var lidt høiere for stærke, jagtbare Hjorte, Gaffelhjorte og Skuffelhjorte. Gold- eller Smalldyr derimod kostede aldrig over 4 Rd. 48 β. Ved Skovenes Udskiftning af Fællesskabet, men endnu mere ved den stigende Agtelse for Jordbrugets Betydning bedredes Forholdene senere stadig; dog fandtes her endnu langt ind i dette Aarhundrede baade stort og smaat Vildt i Mængde til liden Baade for det fremadskridende Agerbrug — Klager over Vildtskade forekom endnu hyppig i Fyrretyverne —, ligesom Hørsholm Gods da ogsaa havde sin særlige „Jægermester“ med et Par tusinde Rigsdaler i Gage og Emolumenter foruden frie Jagtreiser lige til 1848.

Skovene i det østlige Danmark vare i vor tidligere Middelalder i Reglen Almindinger for hele Byer, Sogne eller Herreder, hvis Befolkning havde Ret til Græsning, Oldengang, Hugst o. s. v.¹⁾ Det var saaledes ikke uden Aarsag, at Almuen her, som overalt lige til vore Dage, ansaa Skoven som Fællesgods, trods Alt, hvad der blev gjort for at udrydde denne Tro. De fleste Bynavnes Endelser paa ruth eller rød, af at rydde, holt — skov — eller forvansket olte, elte, ilte vise noksom, at de første Nybyggere have nedsat sig i Skoven. De ryddede den og levede af den, indtil Agerbruget kunde føde dem. Lige indtil Skovudskiftningen fandt Sted i Slutningen af forrige Aarhundrede, saae hele Egnen her ud ganske som endnu en svensk „Skogsbygd“, hvor Skoven er aldeles dominerende og kun de spredt liggende Agre, Enge og Græsgange ind-

¹⁾ Fortællingen om Svend Tveskjægs Salg af Skovene til Befolkningen, f. Ex. i Suhms samlede Skrifter 9. B. 151. er kun et Sagn, for hvis Rigtighed ingen Hjemmel have.

leguede, i Modsætning til vore Dages indhegnede Skove og frit liggende Agre og Enge¹⁾.

Om nogen planmæssig Drift af Skovene var der førend 1780 aldeles ingen Tale. I ældre Tider tog Enhver, hvad han behøvede og fandt for godt, og det ikke alene Indvaanerne. Efter vore gamle Love havde ogsaa veifarende Mand Ret til at tage i Skoven, hvad han i Tilfælde af Uheld kunde behøve til „fly“ sin Vogn med²⁾. De gamle Landgildspecies: Skovvogne, Hjultømmer, Skovsvin osv. forudsatte ogsaa fri Brug af Skoven. Paa Hørholm begyndte Indskrænkningerne dog tidlig. Allerede i 1548 nævnes en Skovfoged, jfr. Side 6; Frederik den Andens Jægermester havde alle Nordsjællands Skove i „Befaling“, jfr. Side 7, og ved et Brev af 6. September 1586 ansatte Kongen ogsaa en Skovrider paa Hørholm, der skulde føre Tilsyn med. at „vore og Kronens Skove udi Hørholms Birk ikke forhugges uden Lensmandens eller hans Fuldmegetigs Vidskab“, og som skulde hœe paa Gaarden Rude. Det synes at fremgaa af dette Brev, at der ikke tidligere har været ansat nogen Skovrider³⁾; men efter den Tid har det i alt Fald ikke manglet paa Tilsyn. I Lensregnskabet for 1592, jfr. Side 48, findes allerede blandt Bøderne et Par Smaasummer for at have hugget i Skoven „uden Hjemmel“ eller „uden Skovfogdens Minde“. Dronning Sophie Amalies Skovrider, Lorentz Knudsen, der udmærkede sig i Svenskekrigen, er ogsaa omtalt i Synsforretningen af 1660 (Side 50). Dronning Louise havde, foruden Skovrideren, 13 Skovfogder, hver med sin bestemte Skovpart. Kronprinds Christian reducerede Antallet til 8, og Dronning Sophie Magdalene nedsatte det yderligere til 5, der da fik større Distrikter og høiere Løn.

Saa længe Skoven blot skulde fyldestgjørelse Godsets og Hovedgaardens Behov af Brændsel, Bygnings- og Gavntræ, slog den rigelig til. Efter en Indberetning fra Lorentz Tuxen af 1660 havde Bønderne til den Tid faaet aarlig „6 Fuder Holtz von dem untügelichen Bäumen der Sæmte“, foruden Noget til Vogne og Plove. Dronningen bestemte da, at med Udvisningen skulde fremtidig forholdes „nach Gutfindung, doch rathsam“, og Vindfelder fortrinsvis bruges. I Dronning Louises sidste Leveaar, under Ratekens Bestyrelse, bleve Skovene mishandlede, som foran fortalt; men i Kronprinds Christians Besiddelsestid skaanedes de. Udvisningen var efter hans fornævnte „Schav-Bog“ i Aarene 1721—28 i Middeltal 760 Læs Brændeved, 366 Læs Kul, 215 Læs Hjultømmer.

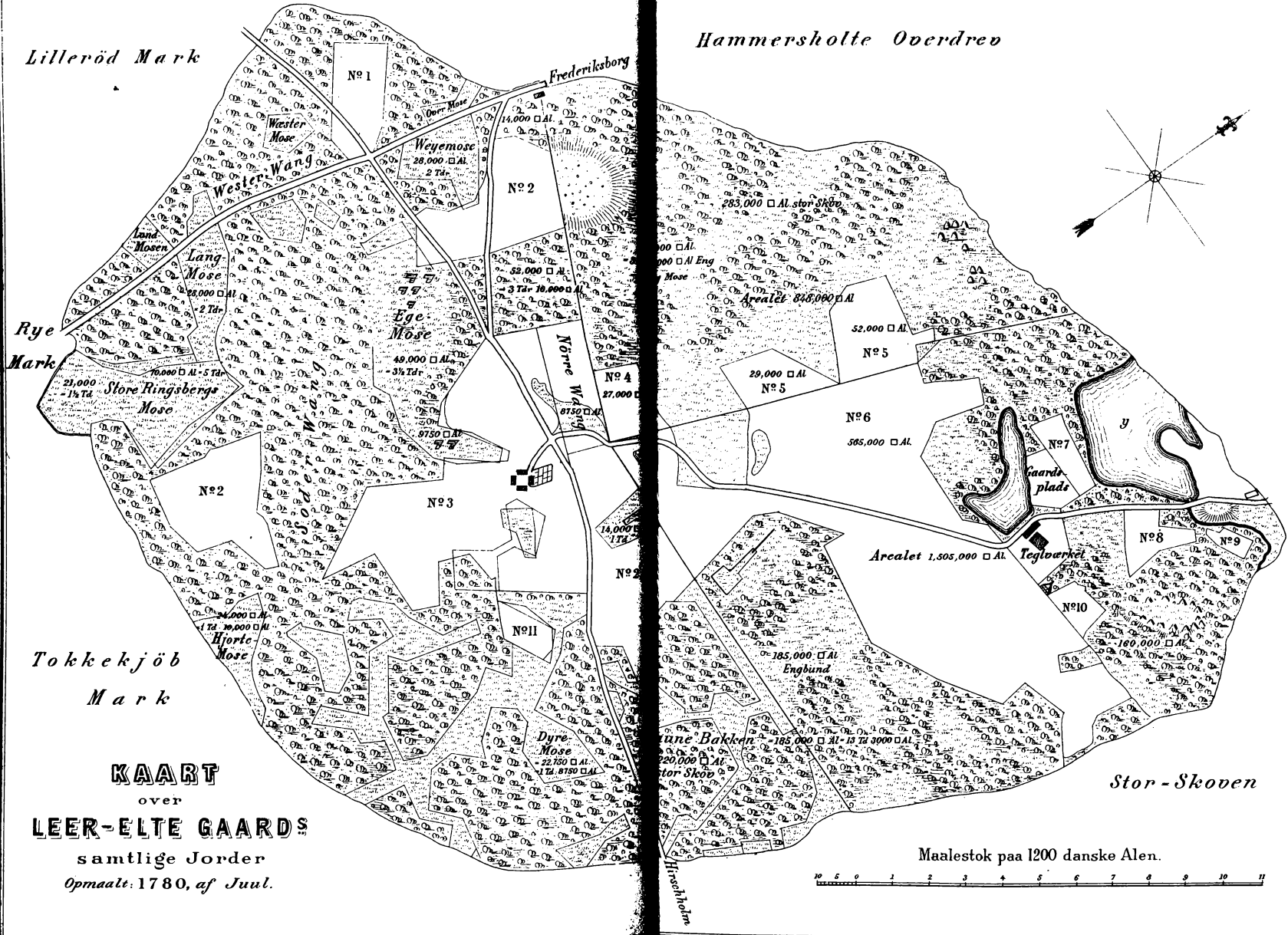
¹⁾ Bilaget Litra O, Kaartet over Leereltevang, giver et Billede af, hvorledes Mark og Eng og Skov laae strøede imellem hinanden. Et endnu fuldstændigere havde man havt, hvis et Kaart over hele Amtet, som Christian den Sjette i 1722 lod den „ædle og mandhafte Lieutenant Wilhelm Schrøtter“ optage, havde været i Behold.

²⁾ F. Ex. Skaanske Lov 10. B. 2. Kap. See ogsaa 11. Bog 11. Kap. om Retten til at plukke saa mange Nødder, man kunde spise paa Stedet eller medføre i Haand eller Handske.

³⁾ Kontrollen med Bondens Skovhugst skal paa mange andre Steder her i Landet være meget ældre.

Lillerød Mark

Hammersholte Overdrev

Tokkekjöb
Mark

KAART
over
LEER-ELTE GAARDS

samtligte Jorder
Opmaalt. 1780, af Juul.

Maalestok paa 1200 danske Alen.

73 Læs Bygningstømmer, 171 eller senere 214 Læs Staver og Gjærdsel, 100 Læs Hæle og Vender (til de klinede Vægge) og 294 Læs Tørv. Brændsforbruget ved Hove søgte Kronprindsen at indskrænke og udstedte til den Ende en „Ordonnance“ af 7. Oktober 1724 om, „hvormøget Brænde paa Ildstederne saa og i Kjøkkenet paa Vort Slot Hirtzholm skal daglig gives“ (Bil. Litr. P). Derefter maatte daglig udleveres ialt $3\frac{1}{2}$ Fv. Brænde fra Mikkelsdag til Paaskedag, men disse Tidsbestemmelser kunde dog ikke overholdes. Det paafølgende Foraar holdt man ikke op med at lægge i Kakkelovnen førend den 4. Mai og det endda kun for Domestikerne. Hos Herskaberne blev man ved til den 23. Mai, da Kronprindsen befalede: „Brændevedet, som til Dato har continueret for Damerne og Cavaliererne skal I saavidt cessere, som det nu herefter kun gives hver tredie Dag en Dragt, men til Kaminerne udi Vores elselige Gemalinde Kronprindsessens saa og Markgrevindens Gemakker gives det som tilforn hver Dag en Dragt, saalænge det bliver begjært“. En Ved- og Kulpark indrettedes samme Aar. Der skulde altid være tilstrækkeligt tørt Brænde og sættes en „stor“ Hængelaas for Porten. Nøglen maatte ikke betroes Slotsfogden, men gjemmes om Vinteren af Overinspektøren, om Sommeren af „Livkarlen“, og Skovrideren skulde hveranden Dag ride omkring Gjærdet for at see, om det var istand og Intet stjaalet. Fra Frederiksborg Dyrehave blev der aarlig leveret gratis 100 Læs Ellebrænde til Kul. Senere i Dronning Sophie Magdalenes Tid steg Forbruget meget betydelig: Udvisningen til Hoffet til 4—500 Fv. aarlig og Deputaterne til $432\frac{1}{2}$ Fv., foruden hvad Bønderne fik, og hvad der toges navnlig af Egetræ til de store Bygningsarbejder. Derved blev navnlig Egebestanden saa stærkt medtagen, at man efter 1750 i Reglen maatte kjøbe alt Bygningstømmer og nøies med Fyr istedetfor Eg. Men samtidig sørgedes der ogsaa for ung Skovs Opelskning. Det siges saaledes i 1771, at paa Hørsholms Amt er „megen deilig ung Bøgeskov, der staaer i den ønskeligste Fremvæxt“, opelsket af Geheimeraad Plessen 1731—46 og Grev Stolberg 1756—66. Førend 1731 savnede man mest Underskov til den store Mængde Gjærdsel, der forbruges. Man forsøgte derfor Tid efter anden at haandhæve Lovens og Skovforordningernes Paabud om Pileplantninger. Steengjærders Opførelse o. s. v., men med ringe Held. Overhofmester Plessen erklærede i 1731 alle Steengjærderne, saavel paa Hovedgaarden som hos Bønderne, at være „negligirt“, saa at Risgjærderne derpaa vare ligesaa høie, som hvor intet Steengjærde fandtes. Gjærdselskoven blev eiheller, som i Skovforordningen bestemt, indhegnet, efterat den var aflugget, men de friske Skud strax afbidte, hvorfor han foreslog at anvende Oldengjælden deels til slige Indhegninger, deels til de opskaarne Mosers Udgrøftning. Dette Forslag toges uden Tvivl til Følge, thi allerede faa Aar efter, navnlig i en Synsforretning af 1740, klages over, at Underskoven nu tog altfor stærkt til, saa at Bøndernes Enge overgroedes og Hoavlen tilintetgjordes. Endnu i 1764 kunde den hele Gjærdseludvisning til Bønderne, 7056 Læs, tages i deres egne Vange, uden at tye til Skovene.

En væsentlig Indtægt af Skovene var Oldengjælden. I Sophie Amalies Tid var der mange og gode Oldenaar: 1667, 70, 73, 75 og 80, som gavede en Indtægt af 259, 560, 393, 475 og 827 Rd. I det sidste Aar var Oldenen taxeret til 1099 „Hauptschweine“, men der blev indbrændt: 3927 „Hauptschweine“, 324 „Winterfärcken“ og 903 „Sommerfärcken“, deraf gratis henholdsvis 234, 105 og 78 for Præster, Degne, Dronninggaard, Sandholm og Rungsted, for Bønderne 2551, 318 og 435 à 10, 5 og $2\frac{1}{4}$ Lybskskilling og for „Fremmede“: 1142, 401 og 390 à 8, 4 og 2 Lybskskilling. De Fremmede betalte altsaa mindst. Et lignende Forhold imellem Taxationen og det Antal, der indsattes, fandtes ogsaa ved de tidligere Indbrændinger. I 1706 taxeredes Skoven til 820, i 1712 til 1520 Svins Olden, og solgtes ved Auktion for henholdsvis 565 og 590 Rd. For den efterfølgende Tid savnes paalidelig Efterretning om Udbyttet. I Kronprinds Christians Tid gjordes et Forsøg paa at lade Bønderne selv faae Oldenen, efter Taxation, uden Mellemmand; men det lykkedes ikke. Formodentlig vovede Bønderne ikke at modtage Tilbudet, og Kronprindsen lod da Oldenen „administrere paa Regning“. Senere, under Dronning Sophie Magdalenes Regimente, var den overladt til Amtsforvalteren og Skovrideren for en modereret Betaling, og de leiede den da ud igjen.

„I 1737“ — siger Amtsforvalteren i en Indberetning — „kunde Amtet tilveiebringe henimod 2600 Stk Oldensvin, hvoraf da den største Deel enten bleve slagtede eller solgte“. I 1740 derimod „forefandtes kun lidt over 900 Stk, og siden den Tid kan kun faa være tillagte, af Aarsag den Misvæxt og de strænge Vintre, vi paa et Par Aars Tid have havt; thi da disse Vintre, som bekendt har været temmelig haarde og langvarige, saa at Boudens Svin og andre Kreaturer, som ellers i de forrige milde Vintre har søgt deres Næring ude af Jorden, i disse ikke har kunnet erhverve sig meget videre, end hvad dem af Haanden er givet, hvortil Læden hos Bouden meget lidt har formaaet, er Landmanden desformedelst betaget Leilighed i samme tvende Aar at lægge sig mange Svin, eller andre Kreaturer til“. „Og at der ellers i Almindelighed udi Landet ikke maae være stor Forraad deraf“, mener Amtsforvalteren at have „det aller grundigste Bevis“ for deri, at i Lff grøn eller raa Flæsk nu gjælder 7 $\frac{1}{2}$, uagtet Udførsel er forbuden, medens det tørt eller røget forhen kunde haves for 4 $\frac{1}{2}$ og derunder. Imidlertid taxeredes Skoven igjen i 1746 til 1428 Svins „fulde Olden“, hvorpaa indbrændtes 1631 Skovsvin. Senere synes Taxationen at have været betydelig ringere, og 600 Svins Olden ansaaes f. Ex. i 1756 for „heel Olden“. Betalingen var da ogsaa en Rigsdaler eller lidt over for hvert Svin.

I 1763 blev det ved Kongens Resolution af 31. Januar tilladt Dronningen at lade fælde og sælge 350 Træer. „Nu ligger vi og viser ud et Par Tusinde Favne, som skal sælges, som er en Sag af langt større Betydning baade nu og i Tiden end ventelig nogen forestiller sig“, — skriver Amtsforvalteren den 25. s. M. Og da man nu engang havde begyndt at skove til Salg, fortsatte man fremdeles dermed, dog efter en langt mindre Maalestok. Det fremgaaer af en Ind-

beretning fra Skovrideren af 1778, at dette ikke alene skete for at skaffe Penge, men ogsaa fordi det nu ansaaes for rigtigt at borttage de største og ældste Træer. I det nævnte Aar var det Skovrideren „uforgribelige Mening“, at Skoven foruden Deputaterne ikke kunde afgive mere end et- eller høist tohundredde Favne Brænde i „Extraleverance“, hvormød Intet kunde leveres af Egeskoven, der kun var liden, „mestendels unge og udi bedste Væxt staaende Træer“. Førind Sophie Magdalenes Tid sees der ikke at være skovet til Salg, men undertiden forekommer Auktioner over Vindfælder, f. Ex. i 1704, da der solgtes for 1300 Rd., medens det ellers kun var mindre betydelige Summer, der paa den Maade indvandt. Mærkeligt nok er der ogsaa Exempler paa, at man kjøbte Brænde af — Bønderne, f. Ex. i 1746, da man gav dem 3 $\frac{1}{2}$ for Læsset eller 14 $\frac{1}{2}$ Favnen, og ligesaa i 1747, da man kjøbte ikke mindre end 1000 Fv. Det hed rigtignok, at det var deres Udvisning, man kjøbte; men samtidig førtes der stærke Klager over det stadig tilgængende Skovtyveri.

Ved Forordning af 26. Januar 1733 var enhver Bunde gjort ansvarlig for, hvad der paa hans Lod blev stjaalet af Skoveffekter, saa at han selv maatte undgjelde, hvis han ikke kunde paavise Gjerningsmanden, enten med høje Bøder eller i Mangel af Peng „paa Kroppen med Træhest, spansk Kuppe, Fængsel paa Vand og Brød eller Arbeide i Jern paa Fæstning og Bremerholm“, efter Forseelsens Beskaffenhed. Disse Bøder eller Straffe bleve engang om Aaret idømte uden Appel ved de saakaldte Skovsveioner, en extraordinair Domstol for Skovsager, indført ved ovennævnte Forordning og bestaaende af Jægermesteren, Amtmanden, Overforsteren og Amtsforvalteren. Men det havde sine store Vanskeligheder at faae disse strenge Straffe, der i rigeligt Maal paalagdes, exekverede paa Folk, som ingen Penge havde, og hvis personlige „Frihed“ var heelt tvivlsom, idet Forskjellen paa at trælle ved Hove eller i Skubkarren ikke var saa overordentlig stor. Ved Skovsveionen for 1755 blev der saaledes ikjendt 52 Bønder Bøder til Beløb af 125 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ + $\frac{1}{2}$ og en stor Mængde Straffe paa Kroppen, saasom Fængsel i „Hullet“, Arbeide paa Fæstningen, spansk Kuppe, deriblandt nogle blot fordi de Anklagede ikke modte betids nok ved Sessionen; men Amtsforvalteren gjorde opmærksom paa, „at saavist det er paa den ene Side, at Skovene bør fredes og de, som gjør Profession af derudi at forøve ulovlig Skov-Hug, straffes, saa vanskeligt vil det tillige falde at see Straffen exekveret, med mindre mange Gaarde paa Godset til Foraaret vil blive ledig eller ganske øde, til langt større Nackdeel og Udgifter for H. M. Kasse. Thi de af Ludserøds Bymænd, som har forøvet det meest strafældige Skovhug, ere alle, saavel som Fredtofte og endeel af Karlebo Beboere, de største Praktkere paa Godset, som i Gjæld og Restancer ere saa fordybde til de Kongelige Kasser, at de aldrig samme kan afdrage, efterdi deres Jorder ere heel slette og skuffelige og Sæden paa dem af Vildtet saameget vorder hadet, at de ikke engang kan brødsøde sig, uden at maatte kjøbe baade til Føden og i Almindelighed hvad de skal saa deres Jorder med om Foraaret. Skulle nu disse

ellers forarmede Mennesker straffes efter idømt Fortjeneste nogle i 12, 14, 16 Dage nogle i 24 og andre i 28 Dage, vilde vistnok deres Fraværelse i saa lang Tid fra Hus og Hjem befordre deres yderligere Ruin, helst ikke uden faae af dem formaae at holde Tjenestetyende, som i deres absence kan opvarte Gaarden, Besætningen, Høveri og andet Arbeide, som udkræver at forrettes saavel til Høve, som hjemme for sig selv; og skulde Gaarden og Besætningen derved blive forsvækket, som vistnok vil paafølge, saa geraader det visselig H. M. til større Last for Kassen inden kort Tid, saasom ellers Armoden hos mange her paa Amtet i disse besværlige Aaringer, at Sæden mislinger, er langt større, end nogen lettelig kan forestille sig, hvorover og mangen een i deres Nød maa skride til de Midler de ellers ikke gjorde, saasom de af Hunger dog ikke kan crepere“. Hvad Pengebøderne angik, meente Amtsforvalteren, at han „ved Tid og Leilighed“ kunde faae de fleste inddrevne, men næppe alle, idet han tilføiede, at de „høie Herrer selv i Sessionen“ havde erfaret, at Restancerne for 1754 ikke kunde faaes uden ved „at tage Klæderne af Kroppen eller Sengene fra de Skyldige“. Dronningen nedsatte den korporlige Straf til det Halve, men efter Indstilling af Amtmand Dauw og Grev Stolberg, med den Trusel, at de Skyldige fremtidig ubetinget skulde straffes med 4 Ugers Arbeide i Skubkarren paa Kronborg. I en Ansøgning fra Bonden Jacob Christophersen paa Kokkedal, som blev dømt til saadant Arbeide i 2 Maaneder „for endeel førvede Skorskader“ paa hans Enemærker, hvori han selv meente at være uskyldig, hedder det, at han den 3. Januar 1741 „under ret haard Trældoms Arbeide er bleven anbragt, som mine svage Legemskræfter neppe en Uge, mindre saa lang en Tid tillader at udstaae, helst i denne haarde Kulde og Vinter, at jeg, som ellers kun er af svag Helbred, ikke alene om Dagen skal drives til Arbeide over min Evne, men endog om Natten lide saa ulidelig en Frost“. Han forklarede derhos vidtløftig, hvorledes han vilde blive ruineret ved at holdes borte fra sin store og „tungholdende“ Gaard paa 7 Tdr. Hartkorn, og bad om Naade. Denne fik han dog for seent. Et Par Aar efter var Gaarden øde, og Sophie Magdalenes betroede Mand, Geheimeraad Berckentin, fik den da til Lyststed, hvorom Mere under Kokkedal. En fattig Husmand i Dæmpehus, som havde taget 6 Læs Brænde af Hofudvisningen, men blev greben i Gjerningen og fratagen det Stjaalne, dømtes derfor til 3 Maaneders Slaveri. Amtsforvalteren forklarede imidlertid, at Mauden var arm og sygelig, sad med mange forhungrede Børn, havde nylig haft „den Neapolitanske Svagthed“ i Huset, og at han „ikke med Livet kom derfra“, hvis han i 14 Dage, endsige 3 Maaneder, „skulde sættes i stærk Trældomsarbeide“, ligesom da hans svagelige Hustru og deres mange Børn „maatte crepere af Hunger eller gribe til andre ulovlige (!) Midler“. Straffen blev da ogsaa efter Amtsforvalterens Indstilling nedsat til nogle Dages Fængsel paa Vand og Brød. Lignende Straffe for Skovforseelser anvendtes almindelig lige fra Aarhundredets Begyndelse. Saaledes blev Straffen for en Dreng, der i 1702 var idømt

Bøder, „naadigst modereret“ til „nogle Dage paa Hesten eller i Taarnet“. En Anden, der havde taget en Bøgegreen, „som var Otting tyk“, blev dømt efter D. L. 3—19—1 til at bøde Voldsbøder eller at straffes ved Bremerholm i Aar og Dag. Ved Skovsessionen for 1724 blev der ikjendt en Mængde: at staae to Søndage paa Pælen ved Kirken med et Bundt Brænde paa Ryggen, Arrest i „Hullet“, at bære den spanske Kappe, Arrest paa Vand og Brød, at ride Træhesten, at arbeide i Skubkarren o. s. v. En Gaardmandssøn, der i 1729 ved Nattetid havde taget et Læs af Hofetatens Brænde i Skoven, maatte føre det til Vedhaven og i Forening med Faderen selv tilhugge og opsætte ved Thinghuset en Træhest og derefter ride denne. Af og til hændte det, at Skovfogderne selv stjal med, men de mistede da Tjenesten, foruden den øvrige Straf. Under den store Nød og Elendighed i Begyndelsen af Halvtredserne tiltog „das entsetzliche Holzstehlen“ saa betydelig, at extraordinaire Foranstaltninger ansaaes for nødvendige. Paa en Indstilling fra Overhofmesteren og Amtmanden om, „at de som herefter paa fersk Gjerning vorder attraperede“, maatte „fængsles og efter Forordningen for Birkeretten straxen actioneres og dømmes samt den i saa Maade fiældede Dom uden videre Forestilling eller Bemærkning exequeres“, resolverede Dronningen under 22. Marts 1758: „at det alvorligen foranstaltes, at vedkommende Skovfogder skal have med Skoven vedbørlig Opsigt, og de, som de maatte forefinde og antræffe at hugge eller have omhugget et eller andet Træ, dennem paa-griber og til Amtsforvalteren henbringer, som skal besørge dem fængslede og ved Retten over dem indhente Dom, og samme uden videre Forestilling at besørge exequeret“. Denne Resolution blev nu bekjendtgjort ved Kirkestævne og til Thinge, men den oprørte Amtsforvalteren. „Give Gud!“ skrev han, „at Frugten maa være af nogen reel Nytte for Hendes Majt. eller Skoven; men jeg er af langt anden Mening: at hvad der ophygges paa den ene Side igjen vil falde paa den anden. Naar Bønderne paa saadan Maade, imod de Kongel. Forordninger og Rescripter, her fremfor andensteds i Kongeriget skal behandles, da de dog iblandt alle er af de fattigste; naar jeg, som skal være Bondens Forsvar, skal være hans Actor, lade ham fængsle som en Tyv, tage Dom over ham og samme uden videre Forestilling besørge exequeret, som kan medtage langt længere Tid. end (maaskee) forud er indseet, hvem skal da imidlertid besørge til at forsvare Bondens Ret? thi Skovfogdernes Vidnesbyrd har jeg altfor mange Prøver af ei alletider er at bygge paa. En Delinqvent maa dog have Forsvar og samme vil have sit Sallarium: men om endog Hendes Majestæt ville være saa naadig denne Udgift at bekoste, da mere, hvem skal imidlertid, saalænge Processen og Straffetiden vedvarer, forestaae Bondens Avling og Gaardens Bedrift? Disse med mange flere Omstændigheder vil nødvendig foraarsage en Limitation i den allernaadigste Resolution, med mindre, at mange Gaarde paa Godset vil ventes at blive øde“. Øieblikkelig virkede Resolutionen ikke mere afskrækkende, end at det i Juni Maaned samme Aar viste sig, at Forpagteren af Nivaa Teglværk af Bønderne havde kjøbt ikke mindre end 500 Fv. Brænde,

som han forhandlede i Kjøbenhavn. Denne Brændehandel blev dog strax stoppet, og efter 1761, da Bonden blev Selveier, aftog „Skovskaderne“ betydelig i flere Aar. Allerede ved Skovsessionen for det nævnte Aar udhævedes det, at der var begaaet meget faa Skovtyverier imod forrige Tider. „Kun nogle faae fra Bloustrød havde været grove i at have taget vel meget“. Men efter Dronning Sophie Magdalenes Død kom atter en streng Tid for Bonden, og Skoven maatte da naturligvis igjen holde for. Fra 1772 vare Skovbøderne i jevn Stigen indtil 1785, da de naaede op til 534 Rd.; men da ophævedes „Skovsessionerne“, og Følgen af, at Sagerne derefter behandledes politiretsvis, var, at Bøderne pludselig sank til 87 Rd. i 1787 og lignende mindre Beløb i de følgende Aar. Der krævedes nu lovligt Bevis for Forseelsen, en Skovbetjents Udsagn var ikke længer tilstrækkelig; men om just Tyverierne aftog i samme Forhold som Bøderne, er vel tvivlsomt. Junge¹⁾ siger: „Hidtil har hverken Moralitet eller Love kunnet afholde Bonden fra at hugge paa egen Haand i de Kongelige Skove; men han vil dog aldrig tilstaae, at dette er Tyveri. Han „piller“ kun lidt i Skoven, lugger sig kun et Øxeskaft, endskjøndt han til dette vilde liste af med et Træ paa 5—6 Fv. Brænde, dersom han kunde undgaae Forstvæsenets aarvaagne Øje. Man seer sjelden Skovbyggeren uden en bag Nakken fra Trøien fremragende Øxe. „For Tyveri i Skov og hos Fruentimmer bliver man hverken hængt eller brændt“, siger Bonden. Kan han formedelst sin Alderdom ikke magte et heelt Træ, overkommer han idetmindste Grenene ved Hjælp af sin „Skov-Krag“, d. s. en lang Stang forsynet ovenil med en Krog og heelt ned med gjennemstukne Tverpinde. Enhver pludselig udbrydende Trang maa Skoven afhjælpe“²⁾.

Var Bonden slem ved Skoven, vare Skovbetjentene paa den anden Side heller ikke ham gode. Et Exempel paa, hvorledes det gik til, naar Bønderne skulde have deres Udviisning, findes i en Besværing fra Amtsforvalteren af 1741: „Foruden adskillige indløbende Klagemaal fra Bønderne over Skovfogden Anders Jensen i Bloustrød (som i Henseende samme ikke er bleven ham overbeviist, jeg da med Stiltienhed vil forbigaae) møder endnu dette: at han i Aar af sig selv har tilfordristet sig, ligesom at paalægge de Bønder, som har faaet deres Udviisning af Brænde og Hjæltømmer paa hans District, en ny Skat, som han kalder Stødepenge, nemlig 4 Skl. af hvert Træ, og uden at samme Stødepenge til hannem betales, vil han formene dem at skove deres Udviisning. Endeel bar der da været, som for ikke at kjøre forgjæves i Skoven, har betalt ham denne hans Fordring. Men Andre, som ikke godvillig har villet affundet sig med ham, har han været ganske ugunstig, og under det Skin, at deres Træer ikke skulde tilføie de omstaaende nogen Skade ved Fældningen, obligeret dem til tredobbelte Arbeide

¹⁾ Nordsjællandske Almue, 1792.

²⁾ I den første Halvdeel af dette Aarhundrede var Skovsagernes Mængde saa stor, at det ansaaes for nødvendigt lige til 1844 eller 45 at have en særlig kongelig Forstagsfører her i Nordjælland.

mere end fornødent, med at afkappe alle Grenene, førend Træet maatte omhugges, hvilket ikke alene mærkelig sinker dem i deres Skovning, men endog kunde foraarsage Fare og Ulempe for dem, som sligt Arbeide skal forrette, som jeg da underdanigst er forsikkret at det ingenlunde er Deres Excellences Villie, at Bonden saaledes skal skiæres og chicaneres. saa har jeg mig herover hos Deres Excellence selv, paa Bondens Vegne, funden nødsaget at besværg, i den underdanige visse Tillid, at derpaa maatte raades Bod, og Skovfogden for slig hans lovstridige Adfærd, vedbørlig tilrettesat, thi er det saameget desmere at forundre, hvorledes Skovfogden, frem for alle andre her paa Amtet, kan komme til at kræve disse Stødpenge, som Bonden dog ikke maa benytte sig det mindste af sine Stød, med mindre han paa nye kjøber sig dem til af Skovrideren. saa det paa slig Maade er en tredobbelt Udgift: 1) efter Forordningen at løse Stempelseddelen paa Amtstuen. 2) at kjøbe sig Skovfogdens Tilladelse at skove Udviisningen og for det 3) siden at kjøbe Stødene af Skovrideren, som kaldes hans Accidentz, og naar saaledes Tingene bliver drøftet og reengjort, er Bonden vel faren, naar han allene har sit Arbeide og Kjørsel nogenledes betalt, tilligemed Omkostningerne“.

Det er alt foran bemærket, at alle Deputater til Hoffet og dets Embedsmænd og Betjente maatte skoves og hjemføres af Bønderne uden Betaling. Af de hyppig gjentagne, ligesaa, indtrængende som frugtesløse, Forestillinger fra Amtsforvalteren imod denne „Hov-Skovnings“ stadige Fjærgelse gjængelses følgende: „Den fulde Tillid jeg allerunderdanigst bærer til E. K. M. høi Kongel. Naade for sine arme trælbandne Bønder og den faste Forsikring jeg bestandig gjør mig om E. K. M. høipriselige Retsindighed at E. M. ikke med Villie vil have, at E. M. Undergivne mere i den ene Stand, end den anden skal undertrykkes og fornærmes. styrker mig i den allerunderdanigste Fortrøstning, at E. K. M. ikke regner mig til Unaade, det jeg i allerdybeste Underdanighed tager mig den Frihed, i Anledning af E. K. M. allernaadigste Resolution af 24. November sidstleden, paa Hirschholms tvende Natvægteres Ansøgning, om fri Skovning for dem ved Amtets Bønder, at give følgende allerunderdanigste Forestilling: Allernaadigste Dronning! Jeg veed ikke, om det endnu er E. K. M. allernaadigst Erindring, at det ved mit Embeds Tiltrædelse her paa Stedet at daværende Overhofmester og Amtmand, Herr Geheimeraad Raben, i E. K. M. Navn blev mig anbefalet at indgive min allerunderdanigste Betænkning om, hvis jeg fandt at være Grunden og Aarsagen til Godsets iværende slette Tilstand, og ved hvad Midler samme kunde være at afhjælpe. At jeg da i en vidtløftig Forestilling, dateret 29. October 1736, allerunderdanigst demonstrerede, at, iblandt andet, var det Hovedaarsagen med til Bondens Vanmagt, at han paa en Tid af 50 Aar frem for i forrige Tider, er paalagt et meget vidtløftigt og uendeligt Høveri, som fra Tid til anden i samme 50 Aar jo mere og mere er tilvoxen. Thi ved det at Sandholm, Eschemose og Ebbewad, der tilforn blev bedrevne ved deres egne Besiddere, er kommen under Hirschholm, Leerelte, Tochekjøb og Stadse Gaarde

afbrudt og Avlingen lagt under Ladegaarden, Krudtmøllen indrettet, Tærskningen og Arbeidet ved Fiskeriet forflyttet fra Forpagterne paa Bonden, Skovningen til Hof-Staten og de mange andre fra Aar til andet tilvoxede Slotsbetjente og andre Deputater forøget, med meget mere, som nu fremfor i forrige Tider med Veie, Broer, Jagtporte og andet deslige, af de faae Bønder paa Amtet skal holdes i Stand, er altsaa visselig deres Hoveri bleven saa uendelig og vidtløftig, at de med Sandhed kan sige at have sin fulde Deel af Byrde og travaille; sees derimod hen til Bondens andre Vilkaar, da er det Hver bekjendt, at Kornegnen er meget mager og slet, efterdi Jorden, ligesom al anden Skovjord er udygtig til Sæd imod andre Jorder paa Heden, saa den største Deel ikke engang kan brødføde sig, men fast i Almindelighed maa kjøbe, hvad de om Vaaren skal saae og om Sommeren fortære, at forbigaae mange andre Ting, hvorved Bonden i Henseende til Udgifter og Paalæg af sit Hartkorn er bebyrdet, og i Landgilden efter Jordebogen ulige høiere end Kongens Bønder ansat, hvilket med mere var det, som saame min allerunderdanigste Forestilling indeholdte. Thi var da og E. K. M. saa naadig at lade anordne en Commission, som skulde undersøge disse Hoved-Gravamina og overlægge paa hvad Maade samme bedst kunde remederes. Men omendskjøndt jeg havde den Lykke at Commissionen tilstod mig, at hvad jeg havde skrevet, befandtes i alle Maader sandt og rigtig, jeg og havde det Haab, at en og anden Post af de Bonden paalagte Besværinger, som ikke kunde være til for stor Præjudice for E. K. M. høie Interesse, skulde blevet forædret, som det og hvad Hoveriet og i Besynderlighed Hov- og Deputat-Skovningen angaaer, var Commissionens fulde Tanker, saa maae det dog beklages, at Commissionen aldrig blev sluttet, derfor Godset ei heller nød deraf den intenderte Nytte, tværtimod, Bønderne ere fra Aar til andet endnu stærkere end tilforn paalagt Hov-Skovning for adskillige, som da ikke vare til, ja mere, endeel er givet dobbelt saa megen Udviisning, end som de da havde, hvilket og Bønderne, som en Skyldighed har maattet skove, endskjøndt jeg fandt det var ubilligt, og ved Leiligheder har moveret mig derimod. Men hvad skulde jeg gjøre? paa den ene Side har jeg faaet Ordre at det saa skulde være, paa den anden Side har jeg forventet, at naar Commissionen engang blev sluttet, kom det vel til nogen Forandring, og dermed har det saaledes indtil Dato henstaaet. Men da det nu gaaer saa vidt, at endog Vægterne her paa Stedet har søgt at faae Bønderne til deres Hoveri-Tjenere, jeg og veed, der ere de, som enten af Vankundighed eller Ckjerlighed imod Bonden eller mig, som hans nærmeste Foresatte, tværtimod Sandhed, ikke har undseet sig ved at gjøre Hirschholms Amts Bønders Hoveri meget let og ringe ud for E. K. M. som noget der ikke var at regne imod andre Bønders i Landet, og at derfor et Par Skovlæs Brænde mere eller mindre paa saa mange Bønder ikke kunde hindre. Men allernaadigste Dronning! tillad mig, at jeg svarer saadanne, at de farer med aabenbar Usandhed. Jeg tilstaaer dem gjerne, at der findes de Hovedgaarde udi Landet, hvor der er mere Udsæd til, end til Hirschholm, men

saa har Bønderne det gjerne samlet paa et, tvende eller høist trende Steder og nær ved Hovedgaarden; derimod bliver her lukket Gjerder, pløjet og saaet til 7 vidtadsprede Steder, naar jeg regner Sandholm og Ronsted Gaard med, og hvad Sinkelse giver det ikke Bonden paa saa mange Steder og saa vidt adspredt at flakke omkring til sit Arbeide, da det faldt ham meget lettere og menagerligere, at gjøre sin Gjærning samlet paa eet à tvende Steder, om der end forefaldt noget mere at bestille, end saaledes distraheret, hvorved han mere bliver forsinket i sin Pløie- og Høste-Tid. Dog dette er endda ikke Hovedsagen, lad dem vise mig Exempel paa nogetsteds i Landet, hvor Bonden af lige Hartkorn har saa meget extra Hoveri, som ved Hirschholm, her er ikke alene mange Bygninger, Broer, Jagtporte, Konge- og Jagtveie, som skal vedligeholdes, hvis Arbeide og Transport med Materialerne falde paa Bonden, men her er og et stort Fiskeri, som der falder megen Kjørsel og mange Reiser ved saavel i Bondens ubeleilige som beleilige Tid, her er et Krudtværk, som naar det er i Gang udkræver stærk Skovning og mange Reiser, her er en stærk Skovning for Hof-Etaten, ja hvad dette endnu ikke er tilstrækkelig, saa er saa mange andre Deputater som den stakkels Bonde ubillig maa skove frit til og som ingen andensteds er i Brug eller Skik. Jeg henviser dem, som saaledes søger at formaae Eders Kongel. Maitt. til at betyngte Bonden med haardere travaille og Arbeide, at de kun gaaer over og see sig omkring paa Kongens Godser, hvor Amterne kan være fem Gange saa store og Bøndernes Antal lige saamange flere som her, der skal de visselig ikke finde at Bonden, endskjøndt de der hverken har Lædegaarde at pløie og saaet til eller Sæd om Vinteren at bortføre fra, ei heller nær svarer den Landgilde, som de her maa svare, saaledes bliver medtaget i fri Skovning for uvedkommende Deputater. Lad dem gaae til Friederichsborg, som et Sted, hvor Kongen har de fleste Betjente, som paa noget Landslot; der findes ikke, at enten Slots-, Stutteri-, Stald- eller Skov-Betjente nyder nogen fri Skovning, men enhver af dem, endog til Gartneren inclusive maa skove sin Udviisning selv. Gaaer de til Cronborg Amt, der finder de, at Bønderne ei heller skover videre end til Hof-Etaten, naar det Kongel. Herskab residerer paa Fredensborg, item til Menageriet og deres Regimentskriver, alle andre Betjente, saavel paa Fredensborg, som Skovriderne paa Amtet maa selv lade deres Udviisning skove. Men her paa Hirschholm nyder saasart En ikke en Smule Leve- eller Naade-Brød af E. K. M. og faaer Plads i Skov-Rullen, førend de strax ere misfornøiede om de ei og faaer Bonden under deres Trældom eller til deres Hoveri-Tjenere, saa naar jeg vil regne hvad Bønderne nu fremfor nogle og Tredive Aar siden saaledes fri maa skove for Deputater, udgjør det ungeføhr 260 velmaatte Skovlæs, foruden Elle-Brænde til Krudtværket, hvilket ikke er en saa ringe Bagatelle, som de Godtfolk tænker, der forebringer E. K. M. anderledes. Thi er Frugten deraf, at naar Bonden om Vinteren i god Vei og Føre kunde med sine Heste og Vogn kjøre til Torvs og forhverve sig en Skilling til sine Skatter og Udgifter, maae han den meste Tid ligge og skove for Alle og

Enhver og slide paa sine Vogne og Bester samt Skoveredskab, som han til den Ende og maa gjøre Bekostning paa. Saaledes aller-naadigste Dronning: har det sig her med Bondens Hov-Skovning, og siden Bonden ingen Anden har at andrage sin Nød for, end mig, saa haaber jeg allerunderdanigst at E. K. M. ikke regner mig til Unaade, at jeg allerunderd. forestiller Sandheden, og at E. K. M. derfor vil være saa naadig ei alene at friholde E. K. M. fattige Bønder for den ansøgte fri Skovning for Hørsholms Vægtene, men endog forhindre deres Byrde i den øvrige Skovning. som de, dem ganske uvedkommende. maa gjøre“. Dronningen resolverede den 27. Februar 1753. at da Bønderne ved Fiskeriets Bortforpagtning nu vare forskaandede for Fiskevægtene, skulde de nuværende Betjente beholde den dem tilstaaede fri Skovning, men deres Eftermand miste den, da „de Skovvægtene ere meget stærke“.

Kongeveienes Anlæg og deres Afspærring for almene Færdsel ligger langt tilbage i Tiden. Allerede Christian den Tredie og Frederik den Anden havde forbeholdt sig særlige Veie. f. Ex. mellem Frederiksborg og Kjøbenhavn og omkring Kolding m. fl.¹⁾ Christian den Fjerde forbød i et Brev af 15. November 1596²⁾ den almindelige Færdsel, der havde ødelagt den af hans Fader med stor Bekostning anlagte Vei. mellem Autvorskov og Ringsted Kloster, under streng Straf: Forbrydelse af Heste og Vogn samt medhavende Gods og dertil Overtræderens halve Boeslod. Frederik den Tredies Dronning, Sophie Amalie, befalede i et Brev af 24. Marts 1663³⁾: „Eftersom vi tilforn adskillige Gange haver ladet tilkjendegive, at Ingen skulde understaae sig at kjøre paa vore Veie uden vores aller-naadigste Villie eller med sig havende lovlig Veinøgle, men saadant af en Part ikke aleneste ei efterkommes, men tværtimod en og anden Insolence bevises, saa de vel (endog have) turdet fordriste sig til at bryde og sønderslaae vore Porte, Bomme og Laase, som derpaa findes, da bydes og befales herved vore Veimestre, Skovfogder og i Særdeleshed Peter Rennisz⁴⁾ ganske alvorligen, at de enhver for sig skal have flittigst Tilsyn og i Agt, at ingen, det være sig af hvad Stand det være kan, hvad heller det er af vore Høfsinder eller andre, som sig paa samme Veie at kjøre uden vor Villie eller medhavende lovlig Veinøgle lader finde, eller og vore Porte, Bomme eller Laase sønderslaae, — at de dem uden nogen Anseelse Hestene skal ihjelskyde og Folkene, som sig saaledes dermed lader befinde, angive, hvilke uden nogen Forskaansel skal vorde bestraffede; og skal de med saadanne Folk ei udi nogen

¹⁾ Jacobsen, det danske Skattevesen under Christian den 3. og Frederik den 2. S. 161, Anmærk. Disse „Kongeveie“ betragtedes som private i Modsætning til de almindelige Hovedlandeveie, som i Jydske Lov, Kap. 56, kaldes „Kongens Hærstræde“ og vedligeholdtes af de Lodsejere, over hvis Mark de gik, med Undtagelse af Brobygningerne, der skulde holdes af Sognet eller Herredet, som brugte Veien.

²⁾ Sjæll. Tegnl.

³⁾ Dronning Sophie Amalies Brevbog 1662—68 i Geheimark.

⁴⁾ Peter Rennisz var „Voldmester“ og havde ogsaa at gjøre med Bygningerne paa Hørsholm.

Maade dølge, under Straf, som vedbør“. Ogsaa Kongen udstedte lignende Forbud baade før og efter, f. Ex. 9. Marts 1661, 22. Juli 1662, 14. Oktober 1663, 26. Januar 1664¹⁾ og endelig Forordn. af 30. December 1664, der atter indskjærpedes i 1666²⁾. I Christian den Femtes Tid udkom Forordn. af 1. Oktober 1673 og 7. April 1685, og Frederik den Fjerde udstedte nye Forbud ved Forordn. af 21. Marts 1718, 21. Marts og 4. Juni 1725. Sag blev anlagt mod Helsingoranere, som havde brugt falske Nøgler paa Kongeveiene og overfaldet Opsynsmændene med Hug og Slag³⁾, og Kromændene i Rudersdal, Lundehuset og Vibenshus fik en Erstatning for Afgang i Næring, 20 Rd. hver, for at de skulde lade være at oplukke Porte og Bomme „ved egne Instrumenter og Inventioner“ eller gjøre sig Veie igjennem deres Gaarde eller andre Sideveie for at komme uden om Portene, eller „colludere“ med Hyrekudske og Andre, o. s. v.⁴⁾.

Et Exempel paa, hvor strengt det gik til paa Hørsholm, giver nedenstaaende Ansøgning og Resolution:

„Velædle og Velbyrdige Herr Justitsraad og Cammer Secretair Johan Philip Rateckens!

For den velbaarne Herre maae jeg, som Hendes Maj. Dronningens Undersaat paa Hirtzholms Amt, allerydmygst andrage, at i næstleden Løverdags otte Dage, som var d. 5. Novbr., da min lille Søn Ole, udi 10de Aar, skulde kjøre til Skaagerøds Mølle paa Ebberøds Grund, som er $\frac{3}{4}$ Miil fra Bloestrød By, med en Sæk Rug og en Sæk Byg til male, til vores Underholdning, og da han ungefer var kommen den halve Vei til Møllen, paa Mosen ved Fuglesangs Bro, kom Overførster og Sahl. Jægermester Claudis Fuldmægtig, Andreas Stær, og efter at de spurgte Drengen, hvem har givet ham Forlov at kjøre paa Kongeveien, hvor til han sagde, ingen anden Vei at vide til samme Mølle; maatte han kjøre til Birkerød, til Skovriderens Gaard, hvor Hest og Vogn skal være vurderet for 18 Rd., og siden derfra til Hirtzholm, hvor Rugen og Bygget blev indsat, og Vognen ligeledes, som endnu er der bestaaende, men Hesten fik Drengen Forlov at fare hjem med, men veed ikke, om jeg tør bruge mig den til nogen Nytte. Paa den Mose, hvor Drengen med Hest og Vogn blev taget, ligger Kongeveien fra Kjøbenhavn til Friderichsborg, og paa begge Sider af Kongeveien er Morads, og uden om den ene Side ved Bommen, er en Vei at kjøre af Kongeveien igjen, og kan ingen komme fra Bloestrød By til samme Mølle, uden de skal kjøre over den lille Mose, som er paa Kongeveien, henved 50 Skridt, med mindre der skal kjøres over en Miil af Veien, ad Hestkjøb, som er igjennem Skov og Moser. Desforuden ligger og ermeldte Mølle nær ved Kongeveien, saa at paa den ene Side af Veien er

¹⁾ Sjæll. Tegn.

²⁾ Bircherøds Dagbøger.

³⁾ Sjæll. Tegn. 18. November 1710.

⁴⁾ Sjæll. Tgf. 4. Juni 1725.

Dammen til Møllen, og paa den anden Side ligger Møllen, saa at Vandet gaaer igjennem Kongeveien til Møllehuset. Og som jeg nu med Kone og 6 smaae Børn, maa lide Mangel paa Føde, idet at Rugen og Bygget, som vi til vores og Tjenestefolkenes Underholdning skulle have, staaer nu, som meldt, paa Hirtzholm, saa og mine Bester, som jeg hellig behøver til Rugsædens Pløining og Jordens Risping nær ei heller tør bruge. Altsaa bønfalder jeg i største Ydmyghed, at velbaarne Herre vilde hjælpe mig herudinden, at jeg af Naade, hvorom jeg beder, og ikke om Retten, maatte blive efterladet den Forseelse, som min unyndige Søn kan have forseet sig udi, med at kjøre paa Kongeveien, saa og at nyde min Vogn og Heste til Gaardeus Brug, saavelsom 1 Sæk Rug og 1 Sæk Byg tilbage igjen. Gud skal visselig derfor belønne og jeg til min Død være

Velbaarne Herr Justitsraads
allerydmygte Tjener
Niels N. A. S. Andersens
Navn.

Bloestrød

d. 17de Novbr. 1718.

„Mein Herr Justitz-Rath!

Ihr May¹⁾ der König haben mir allergnädigst befohlen mein Herr Justitz-Rath zu berichten, daß Ihr May¹⁾ allergnädigst resolwieren hätten wegen den Bauern auf dem Königs Weg mit einem Wagen worauf 1 Ton. Roggen und 1 Ton. Gersten, daß der Wagen nebst Pferde dem Bauern sollen wieder gegeben, der 1 Ton. Roggen und 1 Ton. Gersten aber dem Oberförster, willen er dem Bauern auf dem Königs Weg attrapirt, verbleiben sollte, und solle solches dem Bauern vor diesnahl zur Strafe dienen, welches mein Herr Justitz-Rath an den Herr Etatsrath Gram kund zu thun hat, damit den Bauern sein Wagen und Pferde je eher je lieber zugestellt werden, indeßen verbleiben

mein Herr Justitz-Rath
dienstwilliger
Andreas Lüders¹⁾.

Under 24. April 1734 udkom en ny Forordning, hvori det hedder, at endeel Hyrekudske, Vognmænd, Bønder og andre Reisende have, tvertimod Anordningerne, indsneget sig paa de partikulaire Kongeveie og samme med umaadelig Kjørsel opkjort, oplukket Porte og Bomme, afhugget Pælene, nedbrudt Bommene og stjaalet Laase og Hængsler. Ingen Høi eller Lav, Civil, Geistlig eller Militair, som ikke Nøglen til Kongeveien er forundt, maa derfor under noget Skin paa Kongeveien enten med Karosser, Chaiser, Karioler, Borger- eller Bøndervogne kjøre, under en Bøde af 4 R for en Bonde og 5 Rd . for alle Andre, og Heste og Vogn tages i Arrest, indtil Bøden er betalt. Ringeste Modstand straffes som kgl. Mandaters modtvillige Overtrædelse. „Men“, hedder det, „da Bønderne

¹⁾ Kongens Kammertjener.

ofte samle sig i Flokke, og med Magt tvinge dem, som bo ved Bommene, til at oplukke eller lade dem passere igjennem deres Gaarde, saa maa de, som have Indseende med Kongeveien, lade dem igjennem, naar de dertil blive tvungne, men derpaa skal de strax efterfølge Bønderne til næste By, da Byens Sognefoged og Beboere strax skal være dem behjælpelige at anholde alle Vognene indtil enhver af de saaledes opsætsige Bønder har betalt i Straf 2 Sldr. Og saafremt nogen af Bønderne da skulde gjøre Modstand bør den eller de strax paagribes og til Amts- eller Regiments-Betjentene henbringes, som strax skal lade dem indlevere paa Bremerholm, hvor de i 4 Maaneder skal arbeide udi Jern“. Eftergjørelse af Nøgler eller Brug af falske Nøgler skulde straffes med Bøder af 30 Rd. eller Arbeide i Skubkarren i næste Fæstning en Maaned for hver 10 Rd; Salg af Laase, Hængsler eller Beslag fra Bommene „med Bremerholms Jern paa 2 Aar“, og Kjøb med et halvt Aar. Medvidere ligesaa. Brud paa Porte, Bomme, Laase og Beslag eller anden Vold skulde straffes, „ligesom de det i Kongens Hof havde forøvet“. For Fremlaan af Nøglen eller for at lade Portene staa aabne efter sig skulde bødes 6 Rd., og i første Tilfælde Nøglen mistes. „Men i Fald Personerne ere af den Stand, at Betjentene ei understaae sig Bøderne af dem at fordre“, skal Amtmanden inddrive dem. Alle Embedsmænd og Betjente indskjærpedes at holde den strengeste Kontrol med de Veifarende og Veienes Vedligeholdelse ved Bønderne. Betlere, som efterdags opholde sig ved Bomhusene eller paa Kongeveien, overløbe den kongelige Familie eller Betjente, skulde strax paagribes, og Kvinderne indleveres til Spindehuset, Mandfolkene til Bremerholm til Arbeide i 6 Maaneder; kongelige Kudske, som kjøre Rustvogne og ikke lukke Portene efter sig, „have deres Tjeneste og Liberi uden al Naade forbrudt“. Om Vinteren. saa længe det frøs, maatte dog Alle kjøre paa Kongeveien, men ikke førend Amtsbetjentene aabnede Porte og Bomme, hvilke strax lukkedes igjen ved Tøveir.

Denne Anordning overholdtes dog ligesaa lidt som dens For-gængere; men ved Patent af 23. September 1735 blev saa befalet, at der stadig skulde holdes en Militair-Patrouille „paa Kongens egne partikulære Kongeveie paa Kjøbenhavns og Hirschholms Amter“, og denne Patrouillering, som vedvarede til 1766, da den nye Kongevei blev aabnet for den almindelige Færdsel¹⁾, gjorde den tilsigtede Virkning. Kromanden i Nobis Mølle søgte og fik saaledes allerede i 1735 Afslag i sin Afgift, fordi han havde mistet al sin Kronæring, „siden Kongeveien allernaadigst er forbuden for Underdaner at passere“. I 1741 blev Præsten i Bloustrød, Jørgen Ebbesen, mulkeret paa 5 Rd., fordi han i en Embedsreise havde kjørt over Kongeveien, hvilken han kun maatte passere, naar han skulde berette Syge. At skjønne efter en Ekstrakt over de faldne Bøder i første Halvaar 1760, vare i alt Fald de opdagede Overtrædelser af Forbudet ikke talrige. I Januar—April var „Intet passeret“. I

¹⁾ Amtsforvalterens Indberetning ²/₈ 1766.

Mai og Juni ikjendtes en Skovrider fra Maarum 10 Rd. Mulkt for to Vogne, en Grøv Reventlov paa Farumgaard 5 Rd. for en Arbeidsvogn og 7 Bønder hver 4 R .

Vedligeholdelsen af Kongeveiene var en af de hørsholmske Bønders tungeste Byrder, ligesom Kongehusets jevnlige Ophold i det nordøstlige Sjælland ogsaa tidligere medførte ualmindelige Veibylder for Befolkningen. Frederik den Anden udskrev saaledes f. Ex. ved et Brev af 6. Oktober 1583¹⁾ en extraordinair Skat til „de onde Veies“ Brolægning, foruden Leveringen af Grus og Steen; og ved et andet Brev af 24. December 1586²⁾ paalagde han „Møllere, Lebersvende³⁾ og Haandværksfolk“ en særlig Skat til Veienes Vedligeholdelse. Der er endnu Spor overalt her i Nordsjælland af disse Brolægninger, navnlig igjennem Bønderbyerne. Ogsaa Veien fra Hørsholm over Selsmark til Bloustrød, der i sin Tid var „Kongevei“ til Frederiksborg, har været brolagt⁴⁾.

Dronning Sophie Magdalenes Oberhofmestre synes at have været meget strenge i deres Fordringer til Veiene. Amtsforvalteren skrev saaledes f. Ex. den 2. Oktober 1734: „Deres Excellence kan jeg ikke efterlade underdanigst at foredrage den utaaelig mangfoldig Kjørsel og Hoveri hvormed Hendes Maj^{tes} Dronningens Bønder her paa Amtet meget extraordinair, mere end som nogen Tid tilforn enten er skeet eller paa andre omliggende Amter nogensteds skeer, bliver bebyrdet, ved det af Herr Kammerherre og Jægermester Pless foretagne Arbeide ved Veienes Reparation, idet Bønderne, saa ofte han det befaler, maa tilføre Sand fra Stranden op paa Veien, og det i saadan Mangfoldighed, at det fast er uendelig, hvilket saaledes baade forleden Aar. og nu i Aar af og til, saavel i Sommer som særdeles nu i denne Efterhøst, har kontinueret og endnu vedvarer, saa at fast ingen Uge forbigaaer at hele Amtets Bønder jo med saadan utaaelig Hoveri og Kjørsel 2 a 3 Dage med Sandagning paa Veien efter Herr Kammerherrens Foranstaltning, maa tilbringe, hvormed de da saameget desto mere graveris, som de maa føre Sandet eller Gruset fra Stranden ved Ronsted og Smidstrup, hvor Herr Kammerherren dem ved Soldaterne lader opsøge, og til henimod Høslørød og Auderød paa Fredensborg Veien, som er over $1\frac{1}{2}$ Miil til 7 Fjerdingvei at Bønderne med hvert Læs, det lidet deraf kan føres, har at kjøre, at de netop fra Morgen til Aften neppe lig nu hver kan kjøre to Læs hen til Stedet, og derfor er dette Arbeide og Hoveri uendelig, da aldrig saasnart et Stykke Vei af Bønderne, med allerstørste Møie og Besværlighed, er færdiggjort, førend et andet igjen optages, og Bønderne igjen med Sandagning skal besværes, netop som oftest paa de Steder, hvor det ikke var fornødent, saa at Bønderne særdeles nu i denne Tid derover forhindres mærkelig fra deres Agerdyrking og Rugpløining, som de nu i

¹⁾ Sjæll. Tegn.

²⁾ Sjæll. Tegn.

³⁾ c: Handlende.

⁴⁾ Der er forøvrigt ogsaa paa mange andre Steder i Landet Spor af brolagte Veie.

denne Tid for Vinteren skulle forrette, og ville geraade til Godssets uovervindelige Skade og Ruin om Bønderne formedelst dette ny paaKOMME Hoveri, skulde forsømme deres Sæd og Pløining i denne Tid. At jeg ikke vil melde noget om det Bønderne formedelst saadan Hoveriets Formerelse ganske forhindres fra deres egen Gjærning, ja fast ikke kan have den Tid at tilveiebringe de Kongelige Skatter, hvorover desværre Restancerne nødes at maa tilvoxe. naar Hoveriet i saa Maade formeres, saa at om dette Arbeide paa Veien med den mangfoldige Sandagning fra Stranden saaledes skal continuere, er den alene capabel til at ruinere Hendes Maj^{te} Bønder, hvis Bester bliver derover saa forstrakt og forkjørt i denne Tid, at de siden til Pløiningen deraf ikkun skal finde liden Tjeneste, foruden anden Skade og Forsømmelse, Bønderne derover maa fornemme“ o. s. v. Af en senere Indberetning, under 9. September 1737. sees det. at til denne „Sandagning“ maatte Bønderne. hvis Vogue alle vare med aabne Letter, bruge deres Kornsække. som derved selvfølgelig „ganske spoleredes“. Hvergang Hoffet skulde komme til Hørholm eller Fredensborg, maatte Amtsforvalteren ud med alle Godssets Bønder i flere Dage for at lave Veien. En Skrivelse fra Amtsforvalteren af 22. Juni 1758 giver endnu en Prøve paa, hvad der fordredes: „Af Deres Velbaarenheds høirespective de dato 15de hujus. seer jeg at der er klaget over den nye Kongevei, som for et Par Aar siden er anlagt imellem Fredensborg og Kochedahl Jeg kan nok forestille mig, at Hans Excellence, Herr Oberhofmester og Greve von Stolberg har meldt derom, siden han for ontrent en 14 Dage siden sagde mig, at der var et Hul paa Mosen henimod Ullerød Broe. Samme Hul blev ei alene samme Dag tilrettegjort, men jeg har endog en ganske Dag derefter havt et heelt Sogns Bønder samlet for at sætte Veien i langt bedre Stand, end den i Førstningen af ny blev forlanget at skulle gjøres, saa jeg veed mig forsikkert, at derudi ikke noget paa min Side bliver forsømt, ei heller at nogen, undtaget meget ulykkelige Tilfælde skulde arrivere, enten paa Broer, Konge- eller Lande-Veien kan komme til mindste Uleilighed, efterdi de bliver holdt i god Stand nok, saavidt jeg med faae Bønder efter deres Vidtløftighed kan afstedkomme“ o. s. v. I 1761 hedder det igjen, at Kongeveien er saa opkjørt og slet, at den maa „forsees med dagligt Tilsyn og Hjælp“, og i 1763 svarer Amtsforvalteren spydig paa en ny Klage: „Imidlertid er der sandelig ikke noget. som falder mig saa bekymmerlig eller ligger mig haardere paa Hjertet end Kongeveiene, allerhelst jeg forud veed de samme skal vare ligesaa haarde og gode i daglig Regn, som i tørt Veirlig, om jeg ikke vil høre af enhver, der kjører paa dem, hvorledes de kan repareres og holdes i den Stand, som de efter min Mening aldrig kommer udi“¹⁾.

Denne store Byrde, der forøvrigt ikke, som flere af de andre,

¹⁾ Om de almindelige Landeveies usle Tilstand i Holbergs Tid smulgn. hans Epistel 475 i Bruuns Udgave 5. Bd. S. 82. Ligeledes om Kjøbenhavn-Helsingørs-Veien i 1763: Lassens Indbydelsesskrift til Realskole-Examen 1868, Side 64.

ophørte efter 1759, forøgedes til forskjellige Tider ved Omlægning af Kongeveiene. Den nuværende Kongevei er nemlig ikke den oprindelige. I et Brev fra Frederik den Anden til Gert Rantzau af 22. August 1587¹⁾ omtales „den ny Vei fra Hørsholm op til den anden ny Vei ved Raade²⁾ paa Hørsholm Len“. Der er altsaa allerede dengang anlagt en ny Vei fra Hørsholm til det nuværende Rudersdal, hvorfra Kongen, efterat have erhvervet Frederiksborg, lod bygge „den anden nye Vei“, nemlig til Hillerød; men denne Vei fra Rude til Hørsholm gik næppe igjennem den nuværende Rude Skov, som dengang var et stort Overdrev, men vistnok over Holte, igjennem Sandberg, Ubbørød, Gjøgevangen, den østre Allee i Slotshaven, forbi store Domestikhus og Staldene. Saaledes gik den i alt Fald, da Sophie Magdalene begyndte sin Virksomhed paa Hørsholm, og fortsattes derfra tversover Usserød Marker til den nuværende Stampemølle i Usserød, der dengang var Kornmølle, Kro og Brohus, videre til Fredensborg. Helsingørs-Veien var da ikke til som Landevei, idet nemlig Strandveien var Landevei mellem Kjøbenhavn og Helsingør. Men i 1732 skete der atter en Omlægning, hvorom det i en Memorial fra Amtsforvalteren af 28. December 1733 hedder: „H. M. haver allern. behagetherved Hørsholm udi den ene af Gaardens Marker at lade anlægge en ny Plantning og Indhegning³⁾“, hvorved den tilform af Alders Tid derigjennem liggende alfare og almindelige Landevei og Passage saavel til Fredensborg som til Hørsholm er bleven aflukt og forbuden, og derimod en ny Kongevei uden omkring Hørsholm igjennem Høsterkjøb og Isterød Byes Marker aulagt“. — Denne nye Vei er den samme som den endnu liggende, paa Strækningen fra Slotshaven til det saakaldte Torv i Hørsholm, men fra Slotshaven til Skoven gik den længere imod Øst, og fra Torvet til Usserød gik den „bag om Byen“. Vesten for den nuværende Kongevei.

I 1764⁴⁾ fik „Kammerherre og Obersecreterer Rosencrandtz“ alernaadigst Befaling til „at paatage sig den til Veienes Forbedring forehavende ny Indretning“, o: Anlæggelsen af de nuværende Hovedlandeveie mellem Kjøbenhavn og Helsingør og Fredensborg, der er dobbelt saa bred som den gamle⁵⁾ og, imod en ringe aarlig Godtgjørelse, udlagt tværs igjennem Bøndernes bedste Indmarker i

¹⁾ Sjæll. Tegnelser.

²⁾ o: Rude.

³⁾ Den søndre og østre Deel af Slotshaven.

⁴⁾ Før den Tid synes der ikke at have været nogen særlig overordnet Veibestyrelse. Kun i Christian den Femtes Tid er der Spor af en saadan, da „Conducteurer“ i 169⁸ udsendtes paa Opmaaling i Anledning af, at de første Milepæle bleve anbragte (Der skulde opsættes hele halve og Kvartmilepæle, Stenene være 3—4 Kvarteer tykke idetmindste. Høien, hvorpaa de sættes, indhegnes med Steengjærde. Bønderne hente Stenene i indtil $\frac{1}{4}$ Miils Afstand). Kgl. Resolution af 11. Januar og 5. November 1698. Sjæll. Reg. og Sjæll. Missiver. G. A. Indtil 1764 hørte Veivæsenet iøvrigt under Kancelliet. Jfr. Bergsøe. Reventlows Virksomhed II. 169.

⁵⁾ 30 Alen med Grøfter.

lige Linie, medens de gamle Kongeveie vare anlagte i Skjellet mellem Bymarkerne¹⁾. Dette Arbeide stod paa i mange Aar, kostede et uhyre Arbeide — en stor Deel af det samlede Frederiksborg Amt, endogsaa Frederiksværk og Horns Herred maatte deeltage deri — og synes egentlig først at være blevet ganske fuldført efter 1835.

Blandt de Foranstaltninger, hvormed Rosenkrantz begyndte sin Virksomhed, kan nævnes den, at han vilde have gjort en Modelvogn til Veiarbeidet, hvorefter da alle Bøndernes Vogne skulde indrettes; hvorhos de skulde indbrændes eller paasættes Mærke med Tjære paa Siden og Smækken for Kontrollens Skyld. Denne Fordring mødte dog saa kraftig Indsigelse, at den strax frafaldtes. Det Samme blev Tilfældet med den næste Fordring: at Hørsholm Gods i den første Vinter skulde levere 1000 Kbfv. Kampesteen til den ny Vei. Bønderne nedlagde Protest derimod paa Sognestevne og ved Birketinget, idet de meente „for saadan Kjørsel og Hoveri efter deres ihændehavende Eiendomsskjøder at være ganske fritagne, og at desuden Arbeidet var saa uoverkommeligt, at det vilde medføre deres Ruin“. Rentekammeret svarede herpaa, at Arbeidet ikke kunde hænregnes til det almindelige Hoveri, som Selveiere ere frie for, men maatte forrettes saavel af Selveiere som Fæstere²⁾, hvorimod man dog senere³⁾ nedsatte Fordringen saaledes, at der i 1765 kun blev at levere 200 Kbfv. Stoen. Dette lovede saa Amtsforvalteren at skulle blive „med al exactitude underdanigst efterlevet“, hvilket ogsaa sees at være skeet i de følgende Aar.

I 1767 ansattes Franskmænd Marmillon⁴⁾ som „Ober-Vei-Inspecteur“. Han fandt, at Veiarbeidet forrettedes af Bønderne paa følgende Maade: „at reise Grøfterne paa høire og venstre Side af Veien, at kaste Skarnet eller den vaade Jord, som de tage af Grøfterne, midt paa Veien, og da Veien allerede er fuld af Skarnpudser, saa bliver den derved endnu med mere Ureenlighed end forhen opfyldt, og Regnvandet, som falder, kan ei faae noget Udløb, og gjør Veien altsaa aldeles uskikket til at fare paa og skadelig for Hestene. Paa disse saaledes sammenbragte Skarndynger spreder Bønderne nogle Læs Sand, som de langt borte fra søge med Møie at faae, men denne Sand indælter sig uformærket med

¹⁾ Amtsforvalteren siger under 3. Marts 1768: „Den gamle Vei var anlagt mellem Bymarkerne i deres Skjæl, saa hver By har havt sine Gruunde paa Siden af den, hvorover, saa nyttig og god den nye Vei er, den Bondc og den By er at beklage, hvis Marker ligger for dens Løb, naar han skal see sine samlede og frugtbare gode Jorder saaledes overskaarne med 2de dybe Grøfter ved Siden af den, at han paa hin Side af Veien skal have og beholde lidet af Engbund eller Pløiejord og for at benytte sig af samme skal, istedetfor at Plougen tilførn gik Ageren lige ud, kjøre et langt Stykke Vei omkring over Naboernes Jorder for at komme over den nye Vei igjennem en for hele Byen gjort Overvei til sine Smuler Land“.

²⁾ Rentekammerskrivelse af 13. Oktober 1764.

³⁾ 8. Januar 1765.

⁴⁾ Om Indkaldelsen af franske Veibetjente jfr. A. G. Moltke Frederik den Femtes Reg. Hist. Tidsskr. 4. R. 2. B. 226.

Skarnet, saa at man efter nogle Dages Forløb ei seer noget tilbage af den uden nogle store Stene, som have været i Sanden og bliver liggende igjen til at støde an paa i Veien“. For at faa Veiene bedre og lette det strenge Hoveeri anbefalede han for Fremtiden: „at kaste Grøfteoprensningen paa Fællede eller Mark, men ikke paa Veien, at rense Skarnet af Veien og fylde Hullerne med Steen og Sand, at lede Vandet af Veien ved Smaarender og altid at have for Øie, at Vandet er Veiens største Fjende“. og endelig, „at lade Arbeidet udføre under Bondefogdernes Ansørsel og ikke af hver Bonde for sig“. Det blev dog først i vore Dage, at man kom saa vidt.

Den saakaldte „Mathildevei“, hvis Navn endnu bevares, blev anlagt, ifølge en Kabinetsordre af 23. Juni 1771, fra Hørsholm igjennem Folehaven over Maglemosen til Frydenlund, paa Kongens egen Bekostning. Bønderne, over hvis Grund den gik, forlangte ingen Erstatning, da de fandt, at Veien kunde være dem selv nyttig. Men strax efter, at Struensee var styrtet, skyndte man sig med atter at faae „Mathildeveien“ afskaffet. Det hed sig nemlig, at Johan Drewsen paa Strandmøllen og Sandberg Bønder nu havde forlangt Erstatning for Grunden, den Førstnævnte ikke mindre end omtrent 1000 Rd., da hans afgivne Grund væsentlig var Tørvejord, taxeret til 2707 Læs. Ved kgl. Resolution af 1. November 1772 befaledes derfor, at Veien igjen skulde udlægges Vedkommende til Benyttelse og Sløifning, Porte, Laager og Broer borttages. Det Sidste skete, men Veien blev dog ikke sløifet. Den er til endnu, skjønt, som privat Vei, i en kummerlig Tilstand.

Trods Alt, hvad der blev anvendt paa Kongeveiene, vare de endnu i 1775 saa slette, at Hofmarschallen klagede over, at Rustvognene til Fredensborg kjørte isænk ved Usserød Mølle, og frygtede at brække Vognene itu eller at maatte blive siddende.

I 1778 foretoges de forberedende Arbejder i Anledning af Anlægget af de nye Veie fra Usserød til Helsingør og Usserød til Fredensborg. Amtsforvalteren skrev i den Anledning i Februar 1779: „At det ikke maa være det Kongelige Rente-Cammer tilfulde bekendt, hvor stort og betydeligt Vei-Reparationsarbeidet aarlig for dette Amts faae Bønder er at gjøre, naar man vil have Herr Capitain von Stockflechts vidtløftige Opmaalings Hjælp derunder henregnet. Thi foruden det sædvanlige Veiarbeide 1778 paa de mange igjennem dette Amt løbende Landeveie, er i Efteraaret, ligesom forrige Aar, ved andre Broer, til den store Nive Kampesteens Bro, skovet endeel Bøgetømmer til Slingværk under den, og samme, saavel som de mange hugne Kampesteen, langveis fra tilkjørte, foruden daglige Vogne ved Broarbeidet, til at kjøre Smaasteen, Blaaleer og Opfyldning, der tilsammen har udgjort 3 til 4 Omgange paa hele Amtets Bønder; herforuden har de maattet forskaffe 14 Mand daglig i 20 Dage ved Paerammeningen, som udgjør 280 Dage, alt forrettet som Veireparation. Medens dette skete, var det forberedte Opmaaling indfaldt, med de leiede Folk i 31 Dage, dagligen tre Mand og to Vogne, som udgjør 93 Dage og 62 Vogne. Hvilket viser et altfor haardt Paalæg for dette Amts faae Bønder, om deslige Op-

maalinger skal kunde hendrages under Vei-Reparationer, og de desforuden ligefuldt presses til, i rette Tide, at svare deres aarlige Hoveri-Penge“.

Da det egentlige Veiarbeide i 1779 skulde paabegyndes, brast Bøndernes Taalmodighed. Det var umuligt for dem at forstaae, at det kunde være ret og billigt, naar man nu, efter at de havde afløst Herskabshoveriet, hvortil Arbeidet paa Kongeveiene utvivlsomt henregnedes, saa længe disse holdtes afspærrede udelukkende til de kongelige Herskabers Brug, desuagtet fordrede, at deskulde gjøre mere og strengere Arbeide end nogensinde før paa de samme Veie, fordi de vare optagne blandt Landeveiene og aabnede for almindelig Færdsel. End ikke Amtsforvalteren kunde faae det i sit Hoved, hvad noksom fremgaaer af flere af de foran citerede Ytringer. Bønderne nægtede derfor bestemt at udføre Arbeidet, idet de fremdeles paaberaabte sig Skjødernes Indhold, men bleve ved en kongelig Resolution af 8. Juli 1779 strengt tilretteviste. De forlangte derpaa Kommissarier udnævnte til at paakjende deres Rettigheder, men dette nægtede Kancelliet dem ved Resolution af 2. Mai 1780. Arbeidet blev vel derefter en Tid fortsat, men Bønderne henvendte sig paany til Hoffet paa Fredensborg og synes der at have faaet noget Haab om Lindring. Følgende Kabinetsordre af 15. Juni 1780 til Rentekammeret tyder idetmindste derpaa:

„Da Hørsholms Amts Bønder bitterligen har beklaget sig, at de ei kan udholde Veiarbeidet og tillige betale den af dem indgaaede svære Afgift af deres Gaarder: saa siden det er vist, at de ei har, da de paatoge sig saa stor en Afgift, ventet sig et saa trykkende Veiarbeide, ville vi have saadan Middelvei tagen, at Cammeret udnævner et Par upartiske Mænd til strax at undersøge, hvorvidt de behøve og med Grund kan vente nogen Lindring i deres Hoveripenge. At Vi saaledes denne Vores Resolution haver givet paa deres Memorial maatte endnu inden Tirsdag (thi dette Vores Løfte er dem givet) vorde dem meddeelt“.

Efterat Rentekammeret derpaa havde afgivet sin Forestilling, fandt Kongen vel, at Hørsholm Amts Beboere „istedetfor at have større Deel af Statens Byrder end andre Bønder, meget mere er forundt vigtige Fordele og Benaadninger fremfor disse“, men vilde dog, at Vicegeneralprokureur Bang og Regimentskriver Nørager alligevel skulde undersøge, om der er Grund til at give Bønderne Afslag i Hoveriafgiften¹⁾. Da disse Herrer imidlertid vare aldeles enige med Rentekammeret, faldt den endelige Resolution²⁾ saaledes, at det „for at forekomme ligesaa ubeføiede Ansøgninger og Besværinger, skal cengang for alle alvorligen betydes Bønderne, at intet Afslag udi deres frivillig vedtagne Afgifter kan bevilges, men at de fremdeles, ligesom alle andre Bønder, uvægerlig forrette det Veiarbeide, som kræves, alt under udeblivelig Straf, som de kunne ligesom enhver af Vore Undersaatter, vente sig af Lovenes Retfær-

¹⁾ 20. Juli 1780.

²⁾ 14. September 1780.

dighed for en Os høist mishagelig Ulydighed og Overhørighed imod Vore allernaadigste Anordninger og Foranstaltninger“. Denne Resolution kom uheldigvis vel seent; thi Dagen forud, da Veiarbeidet paany var begyndt, havde Bønderne atter ophørt med dette og 150 i Tallet begivet sig til Fredensborg for at gjentage deres tidligere Ansøgninger. Dette blev nu betragtet som Oprør og strax af Amtmanden indberettet til Rentekammeret, som samme Dag¹⁾ udvirkede en kongelig Ordre til Amtmanden om at lade „Formændene“ eller, hvis disse ikke kunde opdages, Sognefogden eller et Par andre vederheftige Mænd gribe og arrestere paa Kronborg, indtil de udlagde Formændene. Veiarbeidet skulde udføres paa Vedkommendes Regning, hvis de fremdeles udebleve, og Sag anlægges imod alle de Skyldige. Gaardmændene Jens Nielsen og Hans Jørgensen af Karlebo, der ansaaes for „vederheftige“ og som havende Deel i „Sammenrottelsen“, men ikke vilde udlægge Hovedmændene, bleve i Henhold hertil arresterede paa Kronborg. Et strax paa Hørsholm optaget Forbør oplyste, at tre Bønder — Eskild Thuesen af Karlebo²⁾, Peder Jensen af Selsmark og Jens Jørgensen Anderød — vare de Første, som fra Heslerød rede til Fredensborg, hvor de talte med Arveprindsen; at de siden paa Hjemveien i Ebbekjøbs Vang, hvor den hele Skare forsamlede sig, med oprakte Fingre og under Ed vedtog, ligesom endeel Andre i Forsamlingen, ikke at ville gaee mere paa Veiarbeide under 2 Rd. Straf for hver, som maatte gaee derhen, og at de Alle vilde være lige gode om den Straf, som kunde flyde deraf, at de bleve borte; at især Jens Jørgensen skal have sagt, at de vilde begive bemeldte Kongeveisarbeide, og afvist En, som derfor tiltrettalte ham, med det Svar, at siden deres Ansøgninger hidtil havde været frugtesløse, saa vilde intet Ophør blive, førend de begave Arbeidet m. v. Mødet var aftalt den 4. September paa Hørsholm Gade i et Selskab af adskillige Bønder, som nævnes. De tilsagde deres Bymænd ved at tude i Hornet paa Gaderne den 5. September. Jens Nielsen af Høsterkjøb var, efter Birkerød Sognemænds Begjæring, med paa Fredensborg, men maatte blive staaende ved Slotsporten, medens Eskild Thuesen af Karlebo og Peder Jensen af Bloustrød gik op paa Slottet. Antallet af de tilsagte, men fra Veiarbeide udeblevne Bønder var af Karlebo 14, Niverød 8, Heslerød 9, Veinbrød 15, Brønsholm 12, Nive 2, Ullerød 5, ialt 65.

Efter Amtsforvalterens, Amtmandens og Rentekammerets Indstilling blev Sagen endelig afgjort ved kgl. Resolution istedetfor ved Dom. Rentekammeret meente vel, at Bønderne burde tiltales efter D. L. 6—4—13: „Befindes nogen at opsætte sig eller at raade andre til at opsætte sig imod Kongens Befalinger eller Forordninger, naar de paa Tinge eller andensteds forkyndes, have forbrudt Ære, Liv og Gods“; men for at spare Tid og Om-

¹⁾ 14. September 1780.

²⁾ Eskild Thuesen var i 1758 Indsiddet og fik da en forfalden Gaard i Karlebo, som forrige Fæster blev sat fra, uden Indfæstning og dem Hjælp baade til Bygning, Besætning og Saasæd. Dr. Resol. ¹³7/ 1775.

kostninger, og da 23 Bønder havde søgt om Eftergivelse eller Formildelse af Lovens Straf, i Betragtning af deres Enfoldighed og Blindhed, foreslog man at afgjøre Sagen ved kgl. Resolution. Denne faldt da saaledes:

„Endskjøndt Vi efter de ved indbemeldte Forhør tilveiebragte Oplysninger om endeel af Hørsholm Amts og fornemmelig Karlebo Sogns Bønders formastelige Forhold, hvilke den 4. September sidstleden have forsamlet sig paa Hørsholm, for at overlægge Midler til at uddrage sig fra det dem ifølge Vore Anordninger anbefalede Veiarbeide, den 5te næstefter have indfundet sig efter en egenraadig Sammenkaldelse udi Heslerød og paa Fredensborg, derefter paa Tilbageveien i Ebbekjøbs Vang sammensoret sig om at forsømme bemeldte Veiarbeide, under en imellem dem vedtagen Pengestraf, og den 6te September ifølge denne formastelige Vedtægt, modvilligen ere udeblevne, m. v. kunde have al Adgang til at lade mod disse Vore Befalingers forsættelige Overtrædere, ingen undtagen, efter Lovens yderste Strænghed forfare, og altsaa, i Overeensstemmelse med Vores Resolution 14. September, sidstleden, at lade dem ved Rettergang tiltale til haard Strafs Lidelse ifølge endelig Dom, efter D. L. 6—4—13 og andre mod deslige grove Forbrydelser og formastelige Opsætsigheder udgaaune Anordninger; saa ville Vi dog for denne Gang af særdeles Kgl. Naade og Mildhed, efter bemeldte Bønders derom indkomne allerunderdanigste Bøn og Ansøgning samt i Henhold til den af Vores Amtmand Geheimeraad Levetzou og Amtsforvalter Holm for disse Forbrydere nedlagte allerunddanigste Forbøn, lade saadan Tiltale for det Første hero og derimod have den Straf, som vedkommende Skyldige ansees efter sin Forbrydelses Beskaffenhed ved endelig Dom nuudgaaelig maatte vente sig, hermed allernaadigst formildet paa følgende Maade:

1. Eskild Thuesen af Karlebo, Peder Jensen af Selsmark og Jens Jørgensen af Auderød, hvilke foruden andre Forbrydelser skal have besøret den i Ebbekjøbs Vang foregaaune formastelige Vedtægt, hør paa Vores Naade hensættes til Arbeide udi Kronborg Fæstning;
2. at af de Bønder, hvilke deels ved Samlingen paa Hørsholm den 4. September deels ved Budsendelse, Tuden paa Gaderne og mundtlig Tilsigelse til Byernes øvrige Beboere have betoet sig som Formænd og Befordrere for den ulovlige Sammenkaldelse og det dristige Anslag at uddrage sig fra Veiarbeidet m. V., blandt hvilken Slags Forbrydere udi Forhøret nævnes Søren Nielsen i Gunderød, Jørgen Pedersen i Bidstrup, Hans Olsen i Sandberg, Anders Stimestrup, Niels Andersen i Bloustrød, Bendt Bendtsen i Kaierød, Niels Hemmingsen i Auderød og nogle flere; ligesledes de 3de meest skyldige eller hvis Graderne i deres Forbrydelse, den ene lignet imod den andens, ikke noigtigen kunne udfindes, da de 3de iblandt dem samtlige, paa hvilke ved Lodkastning, Lødden maatte træffe, skulle paa Vores Naade arbeide i Kronborg Fæstning;
- og 3. at 7 Beboere af Karlebo Sogns 7 Bønderbyer, paa hvilke Lødden ved en almindelig Lodkastning mellem dette Sogns

samlige Bønder træffer, bør arbeide udi Fæstningen 2de Maaneder til Straf for deres modtvillige Udeblivelse fra Veiarbeidet den 6. September sidstleden.

Men ligesom denne Formildelse af den Straf, som forberørte Forbrydere efter Loven havde fortjent, bliver saaledes at forstaae, at den videre Bestraffelse, som dem efter Anordningen og efter endelig Dom kunde tilkomme, skal staae dem aaben, dersom de imod Formodning herefter lade sig finde i nogen ny forsætlig Overhørighed, saa forbeholde Vi Os derimod endvidere at formilde den ved nærværende Vores Resolution bestemte naadige Straf for de iblandt dem, som beviisigen kunne og ville angive de rette Anstiftere og Hovedmænd for den anførte almindelige Opsætsighed¹⁾. Endelig tillade Vi allernaadigst at de 2de ifølge Vores Resolution sidstleden paa Kronborg arresterede Bønder af Karlebo, Jens Nielsen og Hans Jørgensen, nu maa løslades af saadan deres Arrest og tillige være forskaanede for den forommeldte Lodkastning om videre Straf; dog saaledes at den Forbrydelse, hvorudi de ere befundne skyldige, og samme Straf efter Loven skal staae dem aaben i Tilfælde af Overhørighed i Fremtiden.

Christiansborg Slot 20. November 1780.

Chr. R.

Moltke. Bardentleth. Berner. Erichsen.

Wormskiold."

Alle Bønderne tilsagdes nu at møde paa Ridebanen i Hørsholm, hvor de omringedes af fire Husareskadroner, som vare hidkommanderede. Derpaa oplæstes den kongelige Resolution, og Lodtrækningen foretoges ved en Underofficeer, der havde Lodderne i sin Hue. En ung kjøn Karl, fortælles der, ømmede sig ved at trække, men opmuntredes af den tyske Vagtmester med de Ord: „Nun! trik dok, trik dok, man kan den likesaa godt sprinke i det som krife i det“. Saa snart Lodtrækningen var udført, bleve de tretten Offre slaæede i Jern af Smede, som dertil holdtes parate, satte paa Vogne og førte under Eskorte til Kronborg. Der var imellem dem en 70-aarig Mand. Hans Søn gik nogen Tid efter

¹⁾ Dette „Forbehold“ var foranlediget af Rentekammeret, der i sin Indstilling foreslog:

„Da Erfaring til alle Tider har lært, at Exempler, Raadgivelse og Tilskyndelser med Ord og Gjæringer har en meget vigtig Indflydelse paa den lidet oplyste og sjelden eftertænksomme Mængde blandt Bondestanden, saa at neppe nogen almindelig Opsætsighed eller anden betydelig Uorden blandt samme afstedkommes, der ikke ved et og andet uroligt og trodsigt Hoved imellem Mængden forud skulle være anstillet, saa synes ogsaa deslige Opviglere fremfor dem, der siden som Redskaber tage Deel i saadanne onde Anslags Udførelse, at fortjene alvorlig Revselse. Og maa vi i denne Betragtning til D. M. overlade, om ikke den eller de iblandt 1 og 2 nævnte Medskyldige, som ville og beviisigen kunne opdage de rette Formænd for denne almindelige Opsætsighed, vare at tilsige enten Frihed for eller Formildelse udi den Straf, dem ellers paalægges, hvorimod siden paa lovlig Maade skulde fortares med de saaledes udfundne Formænd“.

til Fredensborg og anholdt om at maatte gaae i Faderens Sted, hvilket blev bevilget: men kort efter løslodes og-aa Sønnen, som Kongen ovenikjøbet gav en Sølvpokal, hvis Indskrift fortalte, at Kongen havde skjænket ham den for hans barnlige Kjærlighed¹⁾.

Det fredensborgske Hof, der vistnok har havt en Fornæmelse af, at det selv for en stor Deel ved utidige Opmuntringer havde foranlediget Bøndernes Ulykke, maatte modtage Masser af Bøn-skrifter om Benaadning for de Frængslede, og det varede heller ikke længe, førend de sidste af dem løslodes.

Saaledes endte dette hørsholmske „Oprør“. Bønderne boiede sig fremtidig under Aaget, men ingenlunde uden Klage. Det varede samfulde otte Aar, inden Fredensborg-Veien blev færdig. Arbeidet lagde Beslag paa Bøndernes ringe Arbeidskraft i den Grad, at baade deres almindelige Arbeide og end mere de mange paatrængende Grundforbedringer, som den saamtidlig foregaaende Udskiftning af Fællesskabet krævede, forsøntes til ubodelig Skade for de Fleste, hvorom Mere nedenfor. I 1781 tilbød Bønderne at ville betale 1 Rd. pr. Tde. Hartkorn aarlig, naar de maatte fritages for det uoverkommelige Veiarbeide, men forgjæves²⁾. Et Par Aar efter³⁾ gik man derimod ind paa at lode Folk til en Deel af Haand-langerarbeidet og at reparere Omkostningerne paa Hartkornet; men Leveringen af den store Mængde Kampesteen og harpet eller, som man kaldte det, „sigtet“ Grus maatte Bønderne fremdeles besørge. Udeblivelser eller Forsømmelser straffedes dog nu kun med Mulktur til Veikassen. „Fra Indhøstningen til Foraaret igjen“, hedder det i en Indberetning fra Amtsforvalteren, „lader Bønden samle Steen i Hobe baade i sine Marker og ved sine Bostæder, for at kunne om Sommeren henkjøre dem til den ny Vei, men med Gruus-Sigtningen har det langt større Vanskeligheder naar det

¹⁾ Denne Beretning om, hvad der passerede i Anledning af den kgl. Resolution af 20. November 1780, er meddeelt Forf. af Hr. Overlærer Reinhard i Hillerød, der har den fra et Døenvidne, Møller Erlandsen af Christiansmølle, død for nogle Aar siden i en høi Alder. Han var en halv Snees Aar gammel, da Oprinet fandt Sted, og fulgte sin Fader for at see paa det. Fortællingen om Sønnen, der gik i Faderens Sted, bekræftes af Rentekammerets Brevjournal for Aaret 1780, hvor der blandt de den 22. December indkomne Breve findes anført et af S. M. saaledes: „Jørgen Jensen af Niverød paa Hørsholm Amt søger at det maa tillades ham at gaae i Slaveriet istedenfor hans gamle Fader Jens Jørgensen“. Denne Ansøgning har Arveprindsens indsendt med Meldende: „Men hvad den mærkelige Handling angaaer, at Bondekarlen Jørgen Jensen har tilbødet sig at ville gaae i Slaveriet for sin Fader, da har Kongen Selv befaleet, at han nu ufortøvet skal bringes til Kronborg og efter sit ædle Tilbud træde i sin Faders Sted, som strax bliver løst; hvorpaa Sønnen (dog uden at vide hvad nu følger), naar han har været der to Dage, ogsaa løslades“. Der er tilføjet paa modstaaende Side: „Communiceret Geheimeraad Lewetzow til Foranstaltning saaledes som Prindsens Skrivelse indeholder, den 22. December“. Sagens Akter, navnlig Ansøgningen og Prindsens Ordre, have ikke været at finde i Arkivet. I 1782 fik Jørgen Jensen Skjøde paa Faderens Gaard.

²⁾ Generalveikommisssionens Skrivelse af 2. Februar 1781.

³⁾ Skrivelse af 19. April 1782.

paa de faae Steder, hvor det findes, kun kan blive sigtet af een By efter den anden i godt Veir, thi i Regn- og Frostveir lader det sig ikke gjøre. Dette var Aaledning til at i sidste Eftersaars daglige Regnveir Bønderne blev siddende fast i de dybe Veie og maatte kjøre det Gruus, der var sigtet, til i Vinter i tørt Frostveir. Men imidlertid ere Bønderne tilfaldne en mere nødvendig Kjørsel med et dem overlegen Kvantum Favnebrænde til Nivaa Havn fra imod 2 Mile bortliggende Steder; hvoraf neppe 5 a 6 Vogne har kunnet transportere en Favn i en knortet, slen Vei til deres Vognes største Ruin og deres Gruuskjørsels Forsømmelse, saameget mere som der endnu er et overflødig Kvantum af Brænde tilbage. De 2 Alen Jordarbeide af hver Td. Hartkorn. i Aaret 1781 blev paalagt at forferdige, blev gjort saa godt, som det kunde gjøres, men var om Foraaret derefter saa sat og forfaldent, at meget om Sommeren maatte omgjøres med mange Vogne og Haandarbeidere“, osv. Amtsforvalteren meente, det var „billige Aarsager til Undskyldning for Bonden“, men forsikkrede underdanigst, at Alt, hvad der efter naadig Ordre kan befordre Veiarbeidet herefter, som hidtil, med den alvorligste Omsorg ved alle Leiligheder skal blive iagttaget. „General-Vei-Kommissionen“ glemte nemlig aldrig „Oprøret“, og Hørsholmerne vare mange Aar efter mistænkte ved enhver Leilighed som særlig tilbøielige til Opsætsighed.

Det var maaskee en Følge af denne mindre velvillige Stemning, at man i 1786 fordoblede det Arbeide, der skulde udføres af Hørsholms Amt pr. Tønde Hartkorn, og desuden forlangte kjørt 1596 Læs hugne Steen og Murmaterialier til Jelle Bro, et „uavgjort“ Antal Læs Tømmermaterialier langveisfra og 60 Favne store Kampesteen, mindst 1620 Læs. Som sædvanlig gjorde Amtsforvalteren Forestillinger herimod. „Herforuden“, oplyste han, „staaer tilbage, formedelst den daglige Regn fra forrige Aar, endeel Gruuskjørsel paa samme Aars Veipart, og alt dette Arbeide og Kjørsel betragtet med Heste og Vognes Ruin deraf for dette lidet Amts 200 Bønder at fuldføre, har erfordret saadant Deres Excellence hermed underdanigst at forestille: til af egen fuldkommen Kundskab om enhver Bondes virkelige Tilstand og hvad han betaler aarlig i Penge iberegnet for Hoverifriheden over 10 Rdl. af Tønde Hartkorn og hvad Omstændigheder han herudi er sat af nogle Aars Misvæxt og især sidste Aar, da det daglige Regnveir tillige forvoldte at Torv for nogle tusinde Rigsdaler, der skulde tjene til bemeldte Afgifter, blev staaende til Bedærv paa Moserne, naadigst at skjonne: om det er muligt, at dette Amts benævnte faae Bønder kan uden Ruin fuldføre det større Stykke nye Veiarbeide eller og tillige bestride den megen Kjørsel til Broen; og da jeg ikke tror, at det vel kan skee uden altfor stor Skade, og at gjøre Bønderne mødelse i det de som Avlingsbrugere til Opkomst og Forbedring skal iagttage, saa har jeg til ad Uleiligheds Forebyggelse holdt det for min underdanigste Pligt at forestille, hvad jeg heraf formoder vil blive Følgen, og at jeg ved mødende Klager fra Bønderne over et saa besværligt Paalæg, naar det Foranførte absolut skal blive dem til Byrde, kan forsvare mig, ikke at tilholde dem at gjøre andet

og mere, end hvad mig naadigst er bleven anbefalet“. Om der blev taget noget Hensyn til denne Indsigelse, kan ikke sees; i alt Fald sluttedes Arbeidet omsider i 1788¹⁾; men saa fik man en ny Skat for at faae Lov til at kjøre paa de med saa store Lidelser istandbragte nye Veie, nemlig de ved Forordningen af 15. Februar 1786 paabudte Bompengge, hvoraf de meget kjørende hørsholmske Bønder maatte betale Broderparten. Vel erholdt Amtet Halvdelen af Bomforpagningsafgifterne godtgjorte i Delinkventomkostningerne, men det var selvfølgelig kun en ringe Deel af, hvad Bønderne havde givet ud i Bompengge. For den Skade, Veianlægene havde medført paa Bøndernes Marker og Sæd i Aarene 1783—88, fik de omsider i 1791 en Godtgjørelse efter 11 Tingsvidner af 562 Rd. 70 β.

Et lille Efterspil til de Oprin, Veiarbeidet tidligere førte med sig, fandt Sted i 1791, da General-Vei-Kommissionen havde beordret 25 Kubikfavn Brosteen og 1200 Tdr. Brosand leverede af Hørsholm Gods til Brug ved Brolægning foran den nybyggede Kro i Niverød, men nogle af de tilsagte Bønder, efter Tilskyndelse af en københavnsk Brygger, Herman de Place, der havde tilkjøbt sig en Gaard i Sandbjerg, udebleve. Den daværende Amtsforsvalter — en fuldkommen Modsetning til sine to Formænd — skrev i den Anledning: „Da adskillige af Amtets Beboere derimod som overhørige udebleve d. 6. Oktober have Fogderne, saavidt Birkerød Sogn angaaer, søgt at efterforske Kilden og Aarsagen til saadan Opsætsighed eller hvor Ophavsmanden vel maatte være; og bevises det da af vedlagte, deels ved Forhør her paa Amtstuen tagne og deels af Fogderne givne Forklaring og Oplysning, at en Gaardbruger Herman de Place i Sandbjerg deels har søgt at forlede Niels Jensen Braandebæk til Udeblivelse og deels har sendt Bud til Høsterkjøb Bymænd, at de skulde ikke kjøre Steen eller Sand fordi Sandbjergerne ikke kjørte, og deels at saadant Bud fra Sandbjerg har været hos Mads Pedersen i Høsterkjøb i lige Ærinde, ligesom Fogderne i deres Forklaring opgiver den Kundskab, at adskillige Byer skal have faaet at vide (uden at ville sige af hvem), at de kunde lade være at forette Arbeidet og at Sandbjerg Mænd have været i adskillige Byer i saa Henseende, ja at bemeldte de Place og Sandbjerg Mænd efter ham, har svaret Fogderne ved første Tilsigelse, at den Ordre brøde de sig intet om, m. v., og hvilket disse Mennesker have end gjentaget anden Gang ved Tilsigelsen den 9de Oktober, ja derefter ere ganske udeblevne og siddet Ordren ganske overhørig med selvraadig Opsætsighed forudsat, som meldt, tillige Andres Forledelse, og hvorefter Sandbjerg og Isterød Byer hidtil ikke har adlydt denne Ordre. Det saare meget befyrgtelige i

¹⁾ Efter Bergsøe Reventlows Virksomhed II. 178 havde Hørsholm Amt afgivet 31,165 Mand og 5792 Vogne til Fredensborg-Veien (man nævner „Veien fra Fredensborg til Helsingør“, men det er vistnok en Feilskrivning). „Hvor den nye Kongevei blev anlagt havde Bonden arligen maattet arbejde paa de ham anviste Veistykker tre Dage ugentlig med Heste, Vogne og to Bud fra Sæden var lagt til Kornhøstens Begyndelse og atter fra dennes Ende til sidst i Oktober“. Ibid. I. 43.

Følgerne, naar de Kongelige og Collegiale Ordres saaledes af Egenraadighed og Opsætsighed skulde kunne tilsidesættes og det farlige, som en Mand af hans Handle- og Tænkemaade som de Place i denne Sag afstedkommer (han som ogsaa nylig fra det Kongelige Rentekammer har faaet saa tilstrækkelig en Irettesættelse som Vinkelskriver og Opvigler for Sandbjerg Mænd¹⁾), foranlediger altsaa, at jeg det Anførte herved underdanig indmelder til Deres Excellences snarest og kraftigste Indstilling, at baade Ophavsmanden for denne Stempling og de Overhørige saaledes maatte vorde afstraffede, at ikke Orden i Staten eller rettere her paa Amtet skulde tilligemed Collegiale og Kongelige Ordres trades under Fødder². o. s. v. Man havde dog nu ingen Hast med at opfylde denne Begjæring — „Oberveimesteren,“ Kapitain Rosenberg, og Amtsforvalteren, fornyede Andragendet Aaret efter, da deres Erklæring forlangtes over en Begjæring fra Bønderne om at faae Betaling for de omhandlede 25 Kbfvn. Steen og 1200 Tdr. Sand; men der sees ikke senere at være gjort Noget ved Sagen, vistnok til stor Krænkelse for Amtsforvalteren, der sluttede sit fornyede Andragende saaledes: „Saavel i forrige, som nu i senere Tid er Fermentations-Tilboeligheden paa Amtet bekjendt, og ved anførte min Indstilling ytrer jeg langtfra enten Glimt af Forhadskhed eller uærgerlig tilbageholdende i Utide, men jeg fordrer alene i forudseende Agtsomhed efter Tingenes Tegn de mig unægtelige og udstrakte Midler, som paa min Embedsbane er mig uundgaelig fornødene til maaskee udstrakte Følger i anden Fald deres Begegnelse og Møde og til Iværksættelse og Handthavelse af Statens Collegiale Ordre“.

Omtrent paa samme Tid blev Kongevien fra Rudersdal til Frederiksborg grundforbedret 3: chausseret; men da det erkjendtes, at Hørsholms Amt var „meget medtaget og svækket“ ved det Arbejde, der alt var udført, tilsagdes nu Frederiksborg Amts Bønder til at grundforbedre denne Vei. De havde tildeels flere Mill til Arbejdsstedet og foretrak derfor, som rimeligt var, istedetfor at kjøre Stenene hjemmefra, at tage dem, hvor de nemmest kunde komme til. Der klagedes saaledes over, at de ikke alene toge de nærmest Veien boende Bønders Steen i Gaard og Mark, men endog nedbrøde Steengjærderne, som nylig vare opførte, og om Natten slap Hestene løse i Flokketal i Enge og Indelukker, saa at Hørsholms-Bønderne, for ikke at see deres Græs ganske ødelagt, maatte holde Nattevagt. For at hindre Borttagelsen af Steen toge de ogsaa de fremmede Bønders Jernredskaber og Hestekobler fra dem,

¹⁾ Rentekammoret havde den 3. September 1791 paalagt Amtmanden at give Brygger de Place „den alvorligste Irettesættelse“, fordi han havde opsat og i Sandbjerg Byes Indsidders Navn indgivet en — iøvrigt ikke ugrundet — Besværgelse over Hovseriet, hvilken Indsiddernes senere, efter Amtsforvalterens Opfordring, ved en Paategning havde erklæret at være underskreven uden deres Vidende etc., samt at betyde Place, at Kammeret „for denne Gang vilde dermed lade det bero, men at han, om han tiere skulde voxe Sligt, kunde vente at blive tiltalt som Vinkelskriver til Dom efter Anordningerne“.

og Øvrigheden maatte lægge sig imellem for at faae Krigen endt. Dette lykkedes omsider, idet de hørsholmske Bønder gik ind paa at sælge Steen til de Fremmede for 6 Rd. Kubikfavnen. Selv havde de maattet betale 8 Rd., da de byggede Fredensborgveien¹⁾.

Lige indtil Hovedlandeveiene i April 1835 gik ind under Ingenieurkorpssets Bestyrelse, havde Lillerød, Lyngø, Uggeløse, Farum, Slagslunde og Gandløse Sogne Veiparter i Rudeskov, skjønt de ligge 2—3 Mil derfra²⁾.

Til de øvrige Trængsler kom ogsaa store almindelige Ulykker.

Den store almindelige Kvægpest, som begyndte i 1745 og bortrev henved 300,000 Stykker Kvæg³⁾, hjemsøgte ogsaa det fattige Hørsholms Gods i en betydelig Udstrækning og ramte det saa meget haardere, som Kvægholdet var Bondens Hovedindtægtskilde, og de iforveien magre Skovjorder ikke kunde taale Gjødningstab⁴⁾. Hele Byer mistede Alt, hvad de havde, og af Hovedgaardens Besætning, der i 1730 var 150 Køer, foruden Ungkvæget, var der i December 1746 kun nogle faa Stykker igjen. Den naaede senere kun Halvdelen af dens tidligere Størrelse. Som man bedst troede at være Sygdommen kvit, viste den sig nemlig igjen og blev saaledes ved med korte Mellemrum lige til 1771. Ogsaa blandt Hestene var jevnlig smitsom Sygdom: Snive, Skab o. Desl., der bortrev mange af dem. Nogle Uddrag af Amtsforvalterens Indberetninger ville give et Billede af Tilstanden. Det hedder saaledes den 5. Januar 1746: „Jeg har havt den Tidende, at endnu en Bonde og Degnen i Bloustrød deres Qvæg ligeledes er bleven anstukken og i en Hast creperede. Svagheden skal og være kommen til Ludserød. I Høvelst har Bonden af nogle og tredive Stkr. kun tre Høveder tilbage, hvoraf det ene fra første Anfang i en tre Ugers Tid stedse har været syg og alene opholdt Livet med hvad Vedkommende af Brød og Velling har stoppet det i Livet, thi selv kan det ikke forføre Noget. Alt hvad jeg kan gjøre er, at formane Vedkommende baade aarle og sildig, at de holde sig selv inden deres egne Grændser og ikke har nogen Samqvem med hinanden. Men det er ikke muligt ganske at faa efterlevet, thi samles de ikke i Kirkerne disse mange Helligdage, saa skeer det dog incognito enten i Kroerne eller andre slige Steder . . . Jeg har ladet et Medicament præparere, som har hjulpet tvende Køer i Birkerød, men, saavidt jeg fornemmer, har samme ikke villet anslaae hos flere. . . Den Receipt, som Deres Excellence sidst sendte mig, lader jeg og applicere, men omendskjøndt at Virkningen deraf blev efter Ønske, vilde det blive heelt vanskeligt, at faae saamegen hvid

¹⁾ 12. Septbr. 1792.

²⁾ Jfr. forøvrigt om Veivæsonet Bergsøe Reventlows Virksomhed I. 43. II. 169 og Anhanget Bilag III. XI.

³⁾ Jfr. bl. A. Holbergs Epistl. 468, Bruuns Udgave 5. B., S. 65, Holbergs Betænkning i Vidensk. Selsk. Skrifter 2. B. 1745, og Wegener Abrahamsstrup 2. D. 120 o. ff.

⁴⁾ I 1732—23 havde man Kvægsyge i Kronborg Amt, og den forplantedes derfra til Bidstrup; men ved streng Afsondring og Nedslagtning lykkedes det at indskrænke den dertil. Af 86 Stkr. Kvæg mistedes 40 (J. R. M. Arkiv).

Honning tilveiebragt, som maatte behøves til saa stor Audeel af Høveder hos os. Gud give os derfor de bedste Raad, hvilket er det, jeg og enhver i denne kummerlige Tid har Aarsag at ønske". . . . Den 27. Januar 1746: Til denne Dag var der død i Bloustrød 53, Ludserød 40, Høvelte 27, Stimestrup 6, ialt 127 Stkr. „Give den Allerhøieste, at det maatte blive derved. Jeg har brugt og ladet bruge baade af Pulverne efter den tyske Recept, saa og af Neanders Pulver, men ingen af Delene har gjort nogen Effect". . . . Den 18. Februar 1746: „I Ludserød er kun en eneste Mand tilbage, som er fri, for de øvrige Ni er det gjort ganske ryddeligt, saa ikke nogen eier saameget som en Kalv tilbage". . . . Den 26. Marts 1746: „Heronkring teguer det sig til nogen Svaghed blandt Bøsterne. Alle klage over, at de staae og hænge over Foderet og ei ret vil til at æde. En Bonde ved Navn Rasmus Hansen i Isterød har paa faae Dage mistet 3de Stykker og Resten hos ham er syge. Jeg har gjort Anstalt, at de ere blevne aareladte og givet noget Dyvelsdræk paa en Mile i Munden. Hvad Virkning dette vil gjøre faaer man nu at opvente". . . . Den 6. December 1746. „Ihvorkænge Vorherre hidindtil naadelig har sparet os her paa Gaarden for den grasserende Qvægsyge, saa er det nu desværre kommen dertil, at vi skal friste samme Skjæbne, som de andre . . . Endnu er kun det første Høved død, men man kan dog ei vente andet, end jo Resten vil gaae efter, hvorfor jeg allerede har Folk i Begreb med at kaste en Kule til dem paa et beqvemt Sted, langt ude i Gjøgevangen. Give Gud, at Arbeidet maatte ske omsonst, men jeg frygter!" . . . Den 29. December 1746: „Her lever nu kun een Ko og tvende Qviekalve her paa Gaarden og fem i Brønsholm samt een i Veinbrød, som alle deels i Foraaret og deels nu har gjenneemgaaet Svagheden, saa jeg ingen Tvivl bærer om, at de jo næst Guds Hjælp lever. Maatte nu de unge Qvier, jeg har ved Eskemose, og leve, og kunde jeg faae en god Tyr opspurgt dertil engang med det første, har jeg Haab om, at Hollænderiet igjen om nogle Aars Tid kan komme istand". . . . Nu gik der nogle Aar, og efterhaanden lykkedes det de Fleste nogenlunde at faae Tabet erstattet; men i Juli 1750 udbrod Sygdommen paany i Vallerød og rasede derefter uafbrudt i 5 Maaneder, indtil den endelig standsede sidst i December. Bønderne mistede ikke mindre end 1221 Stkr. og havde, da Sygdommen omsider ophørte, kun tilbage 357 Køer, 89 Stude, 120 Kvier og 222 Kalve, tilsammen 788 Stkr., altsaa næppe de to Femtedele. Hovedgaarden var i 1749 bortforpagtet med en Besætning af 72 Køer. Heraf døde de 55, og Amtsforvalteren bemærker: „Foruden dette har og Forpagteren tabt en anseelig Deel af sin egen Besætning, som ogsaa næsten altsammen paa nogle faae Høveder nær er bortdød, saa Gud hedre det! Ulykken svier til os alle". Herskabets Besætning blev kompletteret igjen og var ved Forpagtingens Fornyelse 1752: 72 Køer, 3 Tyre og 26 Kalve; men man forbeholdt sig nu, at for Fremtiden skulde Forpagteren i Tilfælde af Kvægsyge bære alene Tabet af de første 32 Køer, som døde, og af alle Tyrene og Kalvene, medens derimod Dronningen erstattede $\frac{3}{4}$ af

Onkostningerne ved Anskaffelsen af Køer istedetfor dem, som døde af de øvrige 40 Stk. Til Hjælp for Bønderne blev der efter Amtsforvalterens Ansøgning bevilget nogle hundrede Daler i 1752. Han skrev: „Det er af mig forhen underdanigst anmeldt, at fast den tredie Deel af Godset efter den sidst grasserende Qvægsyge ei er levnet en eneste Ko tilbage, og saasom det dog er af Qvæget, at Bonden i Skoveggen fornømmelig skal leve og svare sine Udgifter, saa er det ikke mindre fornødent at der sørges for, hvorledes Bonden igjen kan komme til nogen Besætning, som er det eneste Middel, hvorved han igjen skal hjælpes paa Fode. Her i Eggen at købe Qvæg, hvor intet er tilfals, falder særdeles kostbart og for en forarmet Mand aldeles umueligt. Jeg har derfor paa anden og tredie Haand gjort mig Umage for at faae en Drift Qvæg kjøbt i Jylland, og bragt herover, som jeg mener her paa Stedet leveret ikke skal komme over imellem 9 à 10 Rd. for Stykket af en god Ko“. — — I 1753 havde alle Hestene i Niverød — 103 Stk. — Snive og Steenkrop, og Fodertrangen i 1755 og paafølgende Aar bevirkede Hæse Steder disse Sygdommes, Lungesyges og Skabs Udbredelse. En stor Mængde Heste bortdøde, og Dromningen maatte atter her yde meget betydelige Understøttelser til nye Hestes Indkjøb.

For Kvægsygen synes man at have været fri indtil 1762, men da udbrød den paany. Amtsforvalteren skriver i December, efter at have beklaget sig over Haardheden af den udskrevene Extraskat i Anledning af Krigsomkostningerne: „Og nu overfalder Qvægsygen tillige, som det allerbetydeligste Tab. Hos unge Lars Nielsen er det ganske uddød, uagtet Raad og Middel i Overflødighed er brugt. Hos et Par andre Bønder der i Byen ere nogle Hoveder døde og hos andre begynder Sygdommen, saa den store Gud maa vide hvorledes det vil gaac nu, det syntes ligesom med Amtet at gaac vel (efterat Selveiendom var indført). Jeg lader mig sige af alle Folk, (det var en ny Amtsforvalter), at den forrige Gang Qvægsygen har været her, og for Veinbrød By tvende Gange skal være uddød, har Svagheden stedse begyndt hos bemeldte unge Lars Nielsen, som sandelig er en smuk og ærværdig Bondemand og den bedste Mand i Byen. Han har to Sønner, som i et Par Aar har antaget Gaarde, den ene i Brønsholm og den sidste i Veinbrød, og tegner sig begge vel, flittige og vindskibelige; saa hans Skjæbne derover er saa meget beklageligere naar han for hele Byen hidtil har passeret for et godt Exempel“. — — Efter en Indberetning fra Amtmanden maa Sygdommen denne Gang antages at være ophørt i Slutningen af 1763, til hvilken Tid ialt 962 Stk. Kreaturer eller omtrent Halvdelen af det hele Antal vare døde; men i 1766 og 67 havde man igjen Kvægsyge i Birkerød og Kirkelte. Amtsforvalteren siger i Oktober sidstnævnte Aar: „At Sygdommen æder om sig, og gjør Bonden, i en anseende lykkelig Tilstand, meget uheldig, saasom hans Qvæg og Stald nu egentlig skal være det, der skal befordre hans Velgang“; og i December, at Bondens „store Ruin“ vil blive en Følge af „den almindelige Qvægdød“. Atter i 1769 hedder det: „Qvægsygen udbreder sig her paa Amtet meer og meer, nu er den

i Kaiørød og Bloustrød, — — holder den hirschholmske Bonde nærværende Tids Plager ud. undrer jeg meget over, at han ikke har staaet sig bedre tilforn. da Tiderne vare mildere og bedre mod Bondestanden. Jeg kjedes ved at tænke paa mere Godt for den, sige at arbeide paa det, som kunde synes den tjenlig til Forbedring. Gud hjælpe baade den og alle dem, som glæde sig over dens Velgang". Endelig endnu i Vinteren 1770: „Qvægssygen regjerer stærkt her paa Hirschholm: — — paa Frederiksborg og Krouborg Amter er den omkring i Kanten af dette Amt, saa Amtets Bønder deraf og den Hirschholmske Svaghed vil snart ventelig nu 5te Gang i min Betjeningstid (siden 1759) see sig skilt ved det Qvæg, de møisommelige igjen have samlet og anskaffet. Gud hjælpe dem i saadanne ulykkelige Omstændigheder, naar baade Brød og Suul er borte fra dem og deres Børn samt Tjenestetyende". I Slutningen af April 1771 synes Sygdommen for den Gang at være standset. Nogen paalidelig Oplysning om Tabet i disse sidste Aar haves ikke, men det tør dog ansees for sikkert, at det ikke har været saa stort som i de to foregaaende Tiaar, om end, som vi senere skulle see, meget føleligt.

Ikke alene Bondens Kvæg led af smitsomme Sygdomme; ogsaa han selv hjemsøgtes af saadaane, dog heldigvis ikke i saa stort et Omfang. Pesten i 1711 er forhen omtalt. Indtil 1735 var her ingen Læge nærmere end i Kjøbenhavn, Helsingør eller Frederiksborg¹⁾, og først i 1757 blev et Sygehus indrettet. Boligerne vare meget usunde og vedbleve at være det indtil vore Dage. „Det er fugtige Jordhytter, hvori Bonden boer“, siger en samtidig Forfatter i Aarhundredets Slutning, „thi naar jeg undtager Loftet bestaaer hele Stuen af Leer, som i Henseende til Tørhed og Fugtighed staaer i nøie Forhold til Veiret. Ved Hjælp af den gloende Ovn udvikles en kold Fugtighed af Jorden, som ved Loftet, der hviler paa Bondens Hoved, forvandles til en svulmende Damp, og i disse Skyer lever, aander og sover han. Fugtigheden er undertiden saa stor, at Loftet drypper. Alle Vinduer nages og klines fast“²⁾. Ogsaa Kosten var paa Grund af Fattigdommen tit elendig nok. Smitsoten fandt saaledes her en frodig Jordbund.

Amtsforvalteren skriver i 1737: „Foruden af den overalt meget stærkt grasserende Qvartan-Feber udi langsommelig Tid har nedlagt mange dette Amts Bønder og Beboere til Sengen, saa de derudover ere baade bleven meget svækket i deres Velstand og derhos kommen meget tilbage i deres Gjærning, helst udi visse Byer og Stæder, hvor saa godt som Mand, Kone og Tjenestefolk alle ligge, saa begynder nu atter en anden Sygdom, som en Art af en hidsig Feber, at tiltage, hvoraf udi een Gaard i Karlebo Manden og

¹⁾ Mangelen af Lægehjælp paa Stedet medførte, foruden andre Ulemper, ofte betydelige Udgifter. Kronprinds Christian betalte saaledes i 1722 Mester Voltelin, Kirurgus i Kjøbenhavn, 121 Rd. for en Bonde i Nivørød, der med Familien havde været under Kur for Syphilis, og som selv var ude af Stand til at betale.

²⁾ Junge: Nordsjæll. Almue 1792.

Pigen paa faa Dage at gjøre ere hendøde og Konen ligger uden Forhaabning til Livet; thi har jeg dette underdanigst skuldet indberette til den Ende, om Deres Excellence vilde have den Naade slikt Hendes kongelige Majestæt at forestille, om det allernaadigst maatte tillades, at der blev beskikket en Chirurgus til at tage herhid, for i denne Tid at komme Patienterne til Hjælp med de fornødne Midler; da det ellers er befrygteligt, at Sygdommen vilde gribe videre om sig og foraarsage større Ulempe iblandt os, og Leilighed har de Syge ikke til selv at gjøre Bekostning paa deres Helbred". Senere: "Den i Niverød By i Sommer saa meget gjængse sær farlige Sygdom (den hvide Røhr kaldet), hvoraf, foruden mange andre, den bedste Bonde der i Byen, ved Navn Hans Hansen, med Hustru og Søn, og in summa saa godt som hele Huset, ere uddøde, begynder nu igjen at yttre sig, idet hans Efterkommer Peder Mortensens Hustru deraf i disse Dage og er død og hendes Moder ligger nu ved Sengen, alt af samme Svaghed, ihvor vel jeg dog, da disse nye Folk skulde ind i Gaarden, lod bruge den præcaution, at de toede Boskabet overalt, og Seugeklæderne formanede jeg dem, at henlægge paa et Loft eller andet saadant Sted, hvor de kunde ligge en Sommers Tid over at tørres, og gjennemblæses, førend de komme i Brug igjen. — Jeg har da ikke skulde forbigaaet at tilmelde Deres Excellence saadan bemeldte Svagheds Beskaffenhed, og underdanigst vil bespørge mig, hvad jeg ved samme Sted skal fortage, ser om det maatte komme dertil, at Bonden Peder Mortensen endog skulde falde i samme Svaghed, thi da ville Stedet ikke lettelig blive igjen at faae besat, som enhver befrygter sig for at tage ind i saadan et inficeret Huus, som de og kunde have Føie til. I Foråret maatte jeg lade al Avlingen bedrive der til Stæden ved Godssets øvrige Bønder, og tegner det sig fast intet til andet, end jeg og nu faaer lade Kornet indbjerge i Huus, siden baade Modet er falden paa Bonden, og han derhos er saa godt som ene om Gjærningen. Kunde her faaes et Menneske hid, som var kyndig i at curere for denne Sygdom, var det sær høi fornøden, paa det samme ikke skulde gribe videre om sig". 1738: "En af Hendes Majestæt Dronningens Bønder ved Navn Jeppe Tidemandsen af Usserød, har foruden anden tilfaldende Vanheld paa hans Bæster, som af smitsom Syge har været og endnu ere inficerede og moxen bortdøde paa tvende nær, som han paa en Gaard af 5 Tdr. Skyld alene har tilbage, endog havt den slette Skjæbne, at ikke alene hans Hustru nu over 1½ Aars Tid har været ganske svag og senge-liggende af Qvartanleberen, hvoraf hun nu begynder lidet at bedre sig, men han endog tillige for 9 Ugers Tid siden er tilfalden en accidentze, som Folk dømmet kuns meget ilde om, saa han selv, omendskjøndt han ikke veed paa hvad Maade han kan være kommen dertil, er ikke uden Frygt for, at den har sin Oprindelse fra Frankerig og er en Art af de saakaldte Franzoser. Om det nu er saaledes eller ikke, kan Ingen her for vist sige, men paa det man ikke skal være i Frygt for, at han skal inficere andre end sig selv, har jeg herved underdanigst skulde anmelde Omstændigheden med ham, og i lige Ydmyghed maa begjære, at Deres Excellence vilde

naadigst foranstalte, at der, det første muligt skee kunde, maatte komme en forfaren Chirurgus herud, som kunde eftersee hans Tilstand, og om den maatte føre nogen Farlighed med sig, da at præcavere det saaledes med ham, at andre kunde leve uden Frygt for at komme i samme Uleilighed. Det er nu snart to Aar siden det var paa Veie, at her skulde antages en Feltskjærer til Hørs-holm for at gaae Godset og andre til Haande i paakommende Tilfælde, og var det ikke mindre ønskeligt end fornødent, at det engang kunde komme dertil, da Mauge kunde forudhjælpes paa en ringe Maade, som snart ellers maa crepere i Mangel af det behørig Tilsyn". Ved Dronningens Resolution af 16. Juni 1738 blev nu endelig ansat en tydsk Barbeersvend, Johan Georg Schwimmer, som „Amtschirurgus“. Det hedder i denne Resolution: „Som Os allerunderdanigst er forestillet den Fornødenhed for det Mandskab, som arbejder paa Hirschholms Slotsbygning, saavel som for Amtets Bønder og Tjenere sammesteds at en dygtig Barbeer vorder antagen ifald nogen af dem, formedelst skadelige Hændelser i Vor Tjeneste, noget skulde tildrages, ham da i slige Tilfælde med Opvartning og Medicamenter kunde komme til Hjælp og gaae til Haande. Thi er Vor allernaadigste Villie og Befaling, at saadan en dygtig og vel erfaren Barbeersvend strax dertil vorder antagen, dog at han tillige ved denne Forretning anbefales, ingen paa Vor Bekostning i nogen Slags Caur antager uden Amtets Bønder og deslige, saavel som de der virkelig ved Arbeidet til Vor Tjeneste er kommen til Skade og ikke af egen Formue sin Curering formaar at betale, hvorom Forvalterens Attest til des mere Sikkerhed, saavidt enhver Departement vedkommer, nærmere har at gjøre Forklaring. Hvad Medicamenter i saa Maade vorder forbrugt, ville Vi allernaadigst paa Vor Kasse til Betaling lade assignere, naar Regning derover med behørig og tilforladelige Attester indkommer. Dernæst tillade Vi allernaadigst bemeldte Barbeersvend, et bekvemt Værelse med Seng udi for ham samt medhavende chirurgiske Instrumenter og Sager paa Hirschholm maa anvises, saa og ngentlig godtgjøres To Rigsdaler, saavel som Sengepenge, hvilket af Amtets Forvalter sammesteds maanedlig maa betales“. I 1742 skriver Amtsforvalteren fremdeles: „Blodgangsvagheden er nogenledes sagtet sig paa Amtet, men derimod begynder „Fleckfeberen“ eller de saakaldte Sprinkeler igjen temmelig stærkt at grassere i Isterød, hvoraf Bonden Christen Knudsen, hans Kone og tvende Børn alle har været syge. Konen og Børnene ere igjen kommen nogenledes tilrette, men Manden holder endnu Sengen, og ikke uden med stor Nød skal gaae der fra med Livet. Iaften berettede Barbeersvenden mig, at Svagheden skal og nylig være kommen paa et andet Sted der i Byen, men Bondens Navn havde han forglemt. Mennesket passer ret godt paa sine Patienter, er og temmelig lykkelig i sin Caur, men han er meget slet placeret her paa Stedet, idet han ikke alene maa løbe omkring til Fods i vaadt og ondt Veir fra Morgen til Aften iblandt sine Patienter, og som værst er, naar han kommer hjem om Aftenen, trække ind i et koldt Kammer, uden Kakkellovn eller Varme, da han om Morgen igjen maa trække sine Klæder lige saa vaade paa, som han

afrækker dem om Aftenen. Det er derfor en Barmhertigheds Gjerning, om Deres Excellence vilde lade ham anvisé et Kammers her ved Stedet, hvor han kan have lidt Varme for sig, thi vel findes der en Kakkellovn i Chortegalet, hvor han ligger, men den er af saadan Størrelse og Loftet saa aabent, at Feltskjærerens tillagde 2 Læs Brænde ikke i een Maaned er tilstrækkelig dertil". 1750: „Iblandt andre Godsets Fataliteter, ytrer sig ogsaa udi Brønsholm den neapolitanske Svaghed paa en Deel af Menneskene, da allerede 11 Personer, Gamle og Unge, deraf findes inficerede, hvilke jeg har ladet visitere af den herværende Chirurg Schwimmer og Herr Justitsraad Putschers Feltskjærersvend, og ellers føiet den Anstalt, at endel deraf allerede ere og de øvrige strax maa udi Cuur. paa det deraf ikke skal gribe videre om sig. Et eneste Menneske, nemlig en skaansk Mandsperson, som jeg for nogle Aar siden lod forvise Amtet af samme Aarsag, at han var mistænkt for at være urigtig, er uden Tvivl Skyld i dette Tilfælde. Dette Menneske har en Bonde navnlig Anders Andersen i Brønsholm understaaet sig, mig uafvidende, igjen paa ny at antage i sin Tjeneste, derefter og tvende andre Bønder navnlig Ole og Peder Mikkelsønner gjort det samme, hvilke tvende Familier nu alle finder Frugten deraf til deres egen Skade og Bekostning for Hendes Majestæts Kasse. Det værste i saadan casu er, at ingen Sygestue haves, hvori slige Patienter kan cureres eller forpleies, hvorom mange Aar tilforn er urgeret og talt, men ikke kommen til videre. Thi var det derfor ønskeligt, at Hendes kongelige Majestæt ville være saa naadig enten at lade bekoste eller udi et af Domestikhusene ved Hirschholm lade anvisé et Par Værelser, hvor slige eller andre nødlidende Patienter kunde ligge udi Cuur, thi hos Bønderne er kun slet Leilighed, ei heller holde de sig selv under Curen, som de bør, med mindre de var under des flittigere Opsyn, hvilket een eneste Chirurgus, som har et heelt Amt at opvarte, ikke kan overkomme. Derimod om han havde dennem ved Haanden af sig, kunde han daglig have des bedre Indseende med dem, og mange Medikamenter spares, som ellers til Unytte spildes". 1757: „Det er desværre alt for meget bekjendt hvorledes den smitsomme Syge iblandt Almuen her paa Amtet udi en temmelig rum Tid har vedværet, og jo længere jo mere udbredt sig, saa at hvad Anstalter end er føiet til at faae Sygdommen dæmpet og udryddet, har man dog ikke kunnet naae sin Hensigt opfyldt, endeel af den Aarsag, at fordi Svagheden iblandt den gemene Mand holdes foragtelig og, som i sig selv vist nok er smitsom, følger og skjuler enhver den hos sig det længste mulig er, og ikke aabenbarer noget derom, førend Sygdommen har faaet alt for stor Indpas hos dem og den yderste Nød driver dem til at give deres Omstændigheder tilkjende. Endeel er det og Aarsagen at denne Sygdom ikke med Effekt er bleven cureret, fordi Patienterne har været saa vidt adspredte og fra Haanden af den herværende Chirurg Schwimmer, som alle Tider har brugt dette til sin Undskyldning, at fordi Patienterne vare ham saa langt fra beliggende, var det ham ikke muligt at kunne oppasse dem eller komme saa ofte til dem, som vedburde, tilmed

kunde han ikke have den vedbørlige Opsyn med at de under Curen holdte den Diæt eller efterlevede de Regler han dem foreskrev, hvorfor og saavel Medicamenterne som og hans Umage hos Mange ofte har været spildt. For den Aarsags Skyld, at man baade kunde faae Sygdommen udryddet, den store Bekostning her gjøres paa Medicamenter ikke til forgjæves skulde spildes, og at Feltskjæreren paa sin Side ei heller skulde have noget til sin Undskyldning naar Curen ei ret anslog, er det, at jeg i nogle Aar har gjort mig megen Møje for at faae et Sygehus her ved Stedet indrettet, hvori de Syge, en 4; à 8 Stk paa Tid kunde lægges i Knuur. Sligt har da og Hendes kongelige Majestæt omsider allernaadigst behaget at samtykke, saa jeg kort før allerhøistbemeldte Hendes Majestæts Reise til Holsteen i Sommer fik Ordre, at jeg ufortøvet maatte besørge Huset bygget og de Syge derudi bragt under Cuur. Jeg confererede da med Hans Excellence Herr Hofmarschallen om Pladsen, hvor Huset skulde bygges, og foreslog dertil en Leilighed udi Kohaven. Men dette meente høibemeldte Hans Excellence ikke vel lod sig gjøre, fordi Hendes Majestæts Kær skulde gaae og malkes i samme Vaag. Og siden, da Huset skulde være her i Nærværelsen, vidste jeg dernæst ei anden Plads til proponere end den næst ved Ladefogdens Have, hvor Huset nu staaer, hvorimod meerbøibemeldte Herr Hofmarschallen ei heller havde noget at erindre, efterdi hverken han eller jeg kunde gjøre os den mindste Betænknig om, at det der skulde staae Nogen i Veien eller til Fortræd. Men saasnart var Huset ikke blevet opreist og mesten tækket, førend Herr Staldmester Hartmann, formodentlig efter andre godt Folks Instigation, indfinder sig hos mig og besvarer sig over at Huset var bygget den derved liggende liden Dam, der bruges som et godt Hyttefad, for nær, foregivende at Fiskene kunde crepe af den Mercurium, som blev brugt og indtaget af Patienterne. Jeg maatte snart baade græde og lee af saadan Tale, og brugte al Møje til, at overbevise ham, at det ikke var muligt at Fiskene kunde besmittes eller beskadiges af et Sygehus, de deri kommende Patienter, eller hvad for dem blev anordnet, allermindst da Huset laae over 20 Skridt fra Dammen, og jeg, om fornøden skulde eragnes, aparte vilde lade kaste en dyb Kule eller Grøft for den øverste Ende af Huset, hvori Ureenligheden fra de Syge kunne kastes, samt desforuden til Overflod lade gjøre et Gjerde for Dammen, saa at ingen Communication skulde have fra Huset dertil. Dermed blev da den gamle Herr Staldmester fornøiet, saa jeg ikke har hørt videre fra ham førend nu, at han, etter at Huset er blevet ganske færdig, og jeg havde tænkt med allerførste at faae endeel Syge derind, er bragt i ny Bevægelse. Examineres nu hans Fundamenta, saa tror jeg det hele medicinske Facultet skal attestere med mig, at Fiskene aldrig kan lide det ringeste ved at der cureses paa Syge i et Hus, som ligger 20 Skridt derfra. Skal den Raison forebringes, at det kan foraarsage Væmmelse for dem, der spiser af disse Fiske? saa kan dertil svares: at det snarere maatte være ækkelt at spise af Fiskene i Slotsgraven, i hvilken Nathusene fra Slottet har deres Udlob, og er tillige som en god Næring for dem. Skal det ende-

lig hedde, at Sygehuset ligger Hirschholm for nær? da er det just derfor her bygget, at det skulde være nær ved Feltskjæreren, men det ligger dog allerlængst fra Slottet og afsides fra de Veie, hvor de Høi Kongelige Herskaber passerer. Forunderligt er det: for faa Aar siden blev en og anden meget nærmere Slottet for samme Sygdom cureret, og da blev der aldrig anket derpaa, men nu at det skulde skee saa meget længere, saa møder der Disputer og Indsigelser. Jeg kan ikke andet slutte heraf, end der maa gives visse Folk, som finder Behag udi at gjøre mine end og allerbedst menende Forretninger enten sværet eller difficulteret. Maaskee havde en Anden istedetfor mig ladet Huset opbygge, det da ikke havde faaet saa megen Modstand, men dette faaer da saaledes staae hen. Imidlertid er jeg af de Tanker, at det er Synd og Skade for Hendes Majestæt at Huset nu igjen skulde afbrydes, som et andet Sted hen at forflytte, med Arbeidsløn og de Materialier derved spildes, vil koste ungeføhr 50 Rd.; hellere maatte det sælges eller leies bort til anden Brug saaledes som det staaer, og igjen enten kjøbes eller bygges et Hus paa et andet Sted for de Syge¹⁾. Sygehuset fik dog Lov til at blive staaende. Det havde ikke kostet meget: 151 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ 4 $\frac{1}{2}$. Efter et General-Inventarium, optaget 1760, bestod det af 7 Fag med klinede Vægge og Straatag, indrettet til 2 Stuer, hver paa 4 Fag med eet Fag Vinduer, Jerubilæggerkakkellovn i den ene Stue, ingen i den anden, Leergulve, Bræddeloft. Inventariet var: 4 gamle Standsenge, 7 lange og 4 korte gamle Madratser, 2 korte Borde og 2 Banke. Udenfor et Kjøkken paa 3 Fag med Leergulv og Loft over 1 Fag, aaben Skorsteen, 1 Fag Vinduer og — 2 Natskrin. I 1775 var Huset i høi Grad forfaldet; det vurderedes til 14 Rd., og da det stod i Veien for Anlægget af den nye Fredensborgvei, blev det nedbrudt. Et gammelt Vaskehus indrettedes derefter til Sygehus, men da Husarerne indkvarteredes her i 1754, toges det i Brug af dem, og „Amtssygehuset“ var derefter anbragt i forskellige Indsiederstuer (i Rungsted, Skovlunde o. fl.) lige til 1819, da Sygehuset i Usserød skjænkedes af Kongen (Om dette see under Usserød).

En „Amtsjordemoder“ blev i 1748 ansat af Dr.ningen med 60 Rd. aarlig Løn, fri Bolig m. v.

Misvæxt, d. v. s. hvad vi nu forstaae ved Misvæxt, synes næsten at have været almindelig, gode Afgrøder meget sjældne. Efter en Syns- og Taxationsforretning over Bøndergodset af 1740, Bilag Litr. Q., som nedenfor nærmere vil blive omtalt, var Gjennemsnitshøsten i almindelige Aar kun høist 3 Fold¹⁾. Hvilken Nød der var, naar Uaar indtraf, vil sees af de nedenfor følgende Uddrag af Indberetninger fra Amtsforvalteren fra nogle af de værste Misvæxtaar. Juni 1740: „Det var vel mit Forsæt imodens det Høikongelige Herskab og Deres Excellence med mange andre Forhindringer paa Reisen er incommoderet, at ville saa meget muligt forskaanet min naadige Herre for al Klagemaal og uehagelige

¹⁾ Det var dog ikke stort bedre nogetsteds i Landet; navnlig i det sydlige Aarhundrede ansaaes 3 Fold næppe for Misvæxt.

Rapporter herfra, men Tilstanden iblandt Bonden, som i denne tristide Tid bliver jo længere jo uslere og slettere, gjør mig nødvendigheden med efterskrevne Forestilling underdanigst at opvarte. At da i Mands Minde, naar baade forrige Aars Misvæxt, den langvarige haarde og kolde Vinter, og dette ufrugtbare Foraars tilsammen føies, ei slettere Tid for Landmanden og hans Kreaturer har været at erindre, eller Foraarssæden med mere Besværighed været at faae bedreven, kan Ingen benægte, men enhver som dermed har at bestille finder det bedst med daglig Sorg og Bekymring over den Elendighed, som derover baade maa sees og høres, thi udi Foraaret, da det gik paa Holdingen med Foringen, maatte Bonden for at holde Livet i sine Kreaturer, tage til det lidet Korn han havde reserveret sig til Sæden og sin Føde, og give samme sine Kreaturer iblandt aaret Langhalm og hvad andet han kunde sammenskrabe, men efter at dette var medgaaet, og ingen videre Assistance med Hø herfra Materialstalden eller andre Steder hvor jeg kunde gjøre det fal, var at bekomme, maatte Bæsterne og Kreaturerne nødvendig ud paa Marken, hvortil det og var den høie Tid om Vorherre havde føiet Foraarsgrøden derefter, men da dette, som det betydeligste, ogsaa har feilet, er Slutningen bleven denne: at mange Tusinde Kreaturer formedelst Hunger har maattet crepere. Her paa Amtet er til denne Tid udi Foraaret en 250 Bæster og ungefær 120 Stk. Kvæghoveder affalden, men om Bonden ikke var given saa god Hjælp herfra med Hø af Materialstalden og andet deslige, som er bleven vigileret for ham udi, tør jeg stadieste, at en 3 Gauge saa mange vare bortdøde, og neppe en eneste Bonde været istand til enten at pløie eller saae, hvilket endnu kun skeer med den allerstørste Besværighed af Verden, og saa seent, at jeg frygter, det mange ikke førend langt efter Pintsedag skal komme til Ende dermed, thi her er adskillige Steder hvor Bæsterne mesten ere døde, og jeg maa lade pløie og saae til af de andre, saaledes som de kan, omendskjøndt det ikke skeer uden med stor Besværighed at drive dem dertil, efterdi enhver har mere end nok i deres eget. I Besynderlighed har der i Veinbrød grasseret en stærk Steenkrop eller espee af Snive, saa der for tvende Mænd, Poul Nielsen og Jeppe Andersen, hver især 8 Stk. Bæster ere creperede og ellers overalt i Byen 35 Stk. Dermed har jeg gjort den Anstalt og udvirket Hans Excellence Herr Geheimeraad Grams Ordre til Stutsmedden Adam Müller, i Frederiksborg at eftersee bemeldte Bæster og ordinere de tjenlige Midler for de tilbageværende, som endnu maatte vare befængte, der saavidt muligt er blevet holdte for sig selv afsides fra andre. I Vallerød er og tvende Bæster for Sognefogden bleven befængt med Skab, som han mener selv at kunne curere, men imidlertid har jeg ligeledes befålet ham at holde Bæsterne for sig selv. Havresæden har jeg faaet overstridt for Godset ved Laan baade fra Proviantgaarden, Deres Excellence, Slotsforvalteren og andre Steder, hvor jeg har kunnet gjort det fal. Bygsæden har jeg og faaet de nodtøiligste Steder assisteret med herfra, saa ikke mange Tønder skal feile til det helo Gods, men at faae det i Jorden bedreven og for Bondens Føde imedens det

paastaær, er det som haardest kniber og gjælder; thi alle trænger, Kornvarene ere dyre, og om en Bonde her og der kunde have Evne, som dog ere faa, at kjøbe sig en Tønde Korn til Føden, mægter hans Bæster ikke at kunne gaae til Kjøbstaden derefter. Jeg gaaer saa bængstet i Sindet over denne Bondens miserable Tilstand, at baade Lyst og Mod hos mig er paa det nærmeste at falde, thi jeg seer ingen Udvei, hvor enten Kongens Skatter eller Dronningens Jordebogs Rettighed, som jeg hidindtil uden fast nogen Restance i min Tid har prompte faaet inddreven, herefter skal komme fra eller faaes, saasom den Skade, Bonden i Aar lider og den Forknyttelse han kommer udi, ikke uden Guds underlige Velsignelse i mange Aar staaer til at oprette. Otte slette Steder har jeg dette Foraar maattet gjort Forandring med og med andre Fæstere faaet besat". — — September 1740: „Overalt er det bekjendt, at Sæden meget mislingede forleden Aar, hvornæst den langvarige haarde Viinter paakom, da Bonden for at holde Livet i sine Bæster og Kreaturer, og at strække desvidere, maatte pleie paa dem med det lidet Korn han havde, indtil det altsammen var optæret og Kreaturerne saa omsider gik i Løbet med, saa at der var den Bonde, som mistede alene 13 Bæster og Qvæghoveder. Ingen veed da bedre end jeg, hvad det gjældte imod Vaaren at faae pløiet og saæt. Sædekornet og Foringen var borte, Bonden havde Intet i Huset at leve af for sig og sine Folk, og Bæsterne, saamange som ikke vare bortdøde, gik saa forhungrede, at det var en Elendighed at see dem, og dog maatte de gaae og slide i Ploven, saaledes som de kunde, uden at see noget for Tandem, hverken hjemme eller paa Marken. Jeg søgte da alle Udveie, som Deres Excellence er bevidst, at gjøre Credit paa Sæde- og Føde-korn for Bonden, saa og ved Laan og Kjøb fik han endeel Hø tilveiebragt for hans Kreaturer, som jeg i ganske smaa Terminer maatte udele, saa at Enhver kunde faae Noget, hvilket, om ikke var skeet og jeg paa saadan Maade havde sørget og vigileret for Godset, vilde det visselig ikke været derved, at en stor Deel Skatter staaer til Rest, som jeg dog haaber til meest at skulle faae inddreven. Men Godset vilde sandelig været meget nær ved at blive aldeles øde tilsammen, thi var Bonden ei saaledes greben under Arme, havde ikke alene mange flere af hans Bæster og Livvarer af Hunger maatte creperet, men end og Jorderne henligget usaaede, eller han til Gaardens Ruin, været nødt til at sælge sin Besætning bort, endog til den Dyne han laae paa, for Føde- og Sædekorn. Af forestaaende behager Deres Excellence altsaa naadigst at fornemme, hvad der har sat Bonden i Knibe og den Debet han istaaer, og naar hans Tilstand var saaledes imod Vaaren, saa er det bekjendt, at han siden den Tid ikke har havt noget til at kunde vende i Penge til Udgifterne, før nu at Høet er avlet, da mange maa sælge deraf, det de igjen (maaskee) til Foraaret til deres Skade vil mangle, men Udgifterne skal dog et Sted fra". — Den 17. April 1745: „Fodertrangen iblandt os fra Dag til Dag bliver jo større og større, saa det ret er en stor Ynk og Elendighed at ansee Bondens Tilstand i denne Tid. Deres Kreaturer har saa godt som ingen Tri-

velse havt af sidste Aars Foring, formedelst den overmaade Regn samme fik paa Skaaret, ei heller har der været nogen Drøielse deri; hertil er kommen en haard Vinter, at Folk har været nødt til at holde deres Udgangs-Bæster inde; endeel fordi de ikke maatte komme til de Steder, hvor Vildtet blev foret, saa længe samme vedvarede, endeel og fordi de ikke kunde have deres Føde af Jorden, imedens Sneen laae saa høit derpaa, hvorudover Foringen, som i sig selv var slet, desto før er medgaaet. Og som Hovet derhos i denne Vinter har været temmelig strengt og Reiserne mange, saa ere Bæsterne nu imod Foraaret, at Arbeidet for Alvor skulde foregaae, saa afrettede, at der gives de, der neppe med en ledig Vogn kan kjøre over en Bymark, end sige videre, og Foring har de ikke til at hjælpe paa dem med, ei heller er der noget nogetsteds til Fals, om end Nogle iblandt kunde formaae at kjøbe det, saa det desværre seer kuns ilde ud, og veed Gud hvorledes der i Aar enten skal blive pløiet eller saet. Endeel Bæster begynder og her og der at affalde, som dog vel ikke kan være andet end af Sult og det fordærvede Foder. Gid det endnu ikke skulde trække stærkere Svitter efter sig. Efter saadan Tilstand finder Deres Excellence vel selv, at det er Bønderne en plæt Umulighed at gjøre nogen Reiser i denne Tid enten efter Tømmer eller andet uden i Bund og Grund at ruinere dem og deres Bæster. — Den 27. November 1750: „Med Peder Michelssøn fra Brønsholm har det sig saaledes, som han allerunderdanigst foredrager, at han i en nitten Aars Tid har beboet en Hendes Majestæts Bondegaard i Brønsholm og uden Hjælp af Kassen stræbt og sat Værge derved, indtil nu, at han, formedelst nogle Aars Misvæxt, stor Affald og Vanheld paa sine Bæster, anden Gangs Kvægdød og den i Byen grasserende Syge (hvoraf hans ganske Familie, han alene undtagen, er under Cuur) af en god og velhavende Bonde er bleven en fattig og forarmet, hvilken Skjæbne disse Tiders Omstændigheder forarsager hos saa mange andre af hans Lige, saavel her paa Godset, som andetsteds i Landet, saa den Allerhøieste veed, hvad der med Tiden vil afblive. Dersom Kassen hos os var i den Stand som tilforn, at deri havdes nogen Fond til at afhjælpe slige indløbende Vanskeligheder med, saa var der endnu Haab til Redning. Men da Sligt fattes, og Udgiften, som er lagt paa Kassen, langt overstiger Indtægterne, ei at tale om aparte indløbende Udgifter paa Bygninger, Reparationer, Forstrækninger og deslige, veed jeg altsaa ikke, hvorfra Hjælpen til deslige Nødtrængende herefter skal komme, Gagerne betales, og Udgifterne bestrides. Det er en bekendt Sandhed, at foruden andre uformodentlige og i disse Tider paa-kommende ulykkelige Hændelser, som er mødt Bondestanden, har Hirschholms Bønder tvende Byrder især, som i Besynderlighed trykker og nedtrykker dem. Den ene er den høie Landgilde, som de efter gammel Jordebog maa svare, og hvorudi de ligesaa vel som Kongens Bønder burde sættes paa en taalelig og regulair Fod, efter deres Brug og Jorders Beskaffenhed; den anden er det haarde og strenge Hovet, som Aar fra andet i en 30 à 40 Aars Tid, jo længere jo mere, er paalagt, og hvilket frem for alle Ting er Hoved-

aarsagen at Hirschholms Bonde haade er fattig og fremdeles bliver yderligere, saafremt Hendes Kongelige Majestæt ei allernaadigst lader sig bevæge at lade derudi skee nogen Forandring med første". — Den 18. Marts 1756: „Fra Bønderne har jeg hver Time paa Dagen Klagemaal, deels om Foder, deels om Sæde- og Fødekorn, deels om Bæster at pløie med, saa her er kuns Lamentation i hver Vraa“. — Den 9. April: „Paa Landet herude begynder nu Jammer og Elendighed ret for Alvor at yttre sig, saa at Hjertet ret maa bløde i mig over hvad jeg daglig baade maa høre og see. Her havs Fodertrang i den allerhøieste Grad og snart ingen kan assistere den anden, efterdi den største Part selv er trængende; heraf flyder dette: at Bondens Kreaturer, saavel de han skulde drive sin Vaarsæd med, som og de han skulde leve af og gjøre i Penge til Udgifterne, af Hunger vansmægte og daglig crepere, hvilken Elendighed nu paa en 14 Dages Tid, siden Frosten og Vinteren saa stærkt har begyndt, at intet af Bondens Livvarer har kunnet retirere sig i Skov eller Marker, sig i Besynderlighed har ladet see og tilkjendegive. Hernæst havs her og Mangel paa Sæde- og Fødekorn hos de fleste af Bønderne, meget dyrere falder det, som i Kjøbstæderne skal kjøbes; Penge har den Fattige intet at kjøbe Varene for, Credit har han ingen, og Bæsterne, som ere udhængrede, kan mange iblandt Bønderne ei heller gjøre nogen Reise med. Hos mig er heller ingen Kasse, hvormed jeg Bonden i saadan paakommende høi Trang kan assistere, og hvad jeg derom forhen allerunderdanigst har forestillet, faacr jeg ingen allernaadigst Resolution paa, saa jeg ikke veed hvad jeg tør og maa gjøre eller ikke. Men dette seer jeg vil følge heraf, at om Hendes Mai" ikke er saa naadig snart at komme sine betrængte Underdanere til Hjælp med den Assistance jeg forhen har requireret, samt endnu et Forskud af en 2 à 300 Rd. til Bæster og Foder at indkjøbe uden Amts fra til de høist Nødlidende, vil det gaae, som jeg forhen allerunderdanigst har meldt, at mange Bøndergaarde til desto mere Skade for Hendes Mai" og Godset vil blive øde og Jorderne udyrkede“. — Den 29. April: „Da jeg den 27de Marts sidst allerunderdanigst forestillede om Tilstanden for Bonden her paa Landet, var Elendigheden meget stor, men formedelst paafulgte Kulde og Bøgvinter er den endnu (desbeklageligere) bleven ulige større og værre; den Sæd, som Bonden heel sparsom havde gjemt paa, for at saae sin Jord imod Foraaret med, har han i Mangel af Foring maattet taget til, for dermed at holde Livet op i sine Bæster. Nu efter at Sæden hos de fleste saaledes er forteret, saa døer Bæsterne efter af Hunger, thi hjemme har Bonden intet at give dem, og paa Marken er den fornødne Næring, helst for Bæster, som tillige skal trælle, ikke at obtainere; hvorover jeg fast hver Dag maa høre den bedrøvelige Tidende, at paa en Tid af 24 Timer, saavel for de velhavende som for de fattige Bønder, en 2 à 3 Bæster creperer, og altsaa ikke er istand at kjøre en Reise uden for deres Gaard, mindre enten at pløie eller saae. Halm er ikke her paa Amtet eller nogetsteds vidt omkring at gjøre tilfals, om man end vilde give 10 Rd. for Lasset; Høet er og længe siden forteret, hvorfor der nu maa

tages til Langhalmen af Tagene paa Husene, som er kuns slet Føde, naar ej noget af Kjernen haves til Hjælp. Havre kan ikke faaes tilfals under 9, 10 à 11 Mark Tønden, og endda ikke er at bekomme. Bæsterne som meldt, dør af Hunger, Sæde- og Fødekornet hos de Fleste savnes, saa Jammer og Elendighed er i hver Kant, hvor man vender sig, og er jeg nu selv saa forvirret heri, at jeg ikke veed, hvad jeg længere enten skal begynde eller ende. Paa Kronborg Magasin har jeg havt Bud om nogen Laan af Rug til Fødekor, men har intet kunde bekomme, i Frederiksborg hos Amtsforvalter Lovson har jeg gjort Udveie om at kunne faae nogle Hundrede Tønder Havre enten til Laans eller for Penge. For Betaling kunde han vel overlade mig et lidet Quantum af lollandsk Havre, men hverken er det tilstrækkelig til hvad, som behøves, ei heller tjenlig til her i Egnen at saae, og kunde jeg ikke forsvare at købe saadan Havre og betale det heelt dyrt, naar Bonden og hans Jord dermed skulde vorde skuffet. I Kjøbenhavn ved Stranden har jeg ved alle Leiligheder ladet forhøre om Havre var tilfals og til hvad Pris. Men saa lidet, som der er forefunden, saa kostbart har det og været i Pris, derover jeg heller ikke uden høiere Ordre har turdet for Bondens Regning købe de Varer, som han igjen selv efter den mig igaar communicerede allernaadigste Resolutions Indhold af dato 17de hujus igjen til Efterhøsten skal betale. Paa Proviantgaarden i Kjøbenhavn, hvor jeg tilforu har bekommet Assistance af Havre til Hendes Mai^{te} Tjeneste, naar Nøden det haver udkrævet, har jeg og havt Bud samt og talt med Proviantforvalteren selv derom, han kunde af Magasinet (maaskee) vel assistere. men tør ikke uden høiere Ordre. Dersom Godset nu skulde hjælpes med den Havre, som behøves til at saae og holde Livet op i Bæsterne med under Arbeidet, var ikke Tusinde Tønder tilstrækkelig. Men hvorfra skulde Bonden faae Penge til at betale dette med, uden at det igjen vilde skorte i hans andre Afgifter og hans Restancer af Skatter og Landgilde des høiere paavoxe. Jeg veed derfor ingen anden Mojen nu for Haanden at foreslaae, end at Deres Velbaarenhed ved Rentekammeret vilde behage at udvirke en Ordre til Proviantforvalter Ottesen, at han af Magasinet maa være tilladt, som et Laan, at assistere mig for det Første med en 600 Tønder tjenlig Sæde-Havre eller noget mere, ligesom jeg høi nødvendig maatte behøve for Godset, imod at saasnaart Havre igjen til Efterhøsten kan bekommes, jeg samme igjen in natura tilbageleverer i Magasinet. Bliver man paa den Maade ikke assisteret, saa veed jeg ingen videre Raad eller Middel til foreslaae til Bondens Frelse og Redning i denne besværlige Tid. Maatte jeg være saa lykkelig herom at faae en favorabel Resolution, vilde jeg strax gjøre mig betænkt paa at faae et Fartøi fragtet til at føre Havren fra Proviantgaarden herved til Ronsted og strax derfra igjen til de Trængende distribueret. Thi om de fleste af Bønderne kunde faae Havren i Kjøbenhavn skjænket for intet, med Vilkaar at kjøre det selv hjem, vare de ikke istand dertil, thi saa slette ere de nu kjørende". — Den 5. Mai: „Dersom Hendes Mai^{te} i denne kummerfulde Tid ei vil være saa naadig at komme sine betrængte fattige Bønder

til Hjelp paa anden Maade, end at den dem gjørende Forstrækning igjen skal betales, saa forlader hellere den største Deel sine Gaarde, end binder sig til den Gjeld, som hverken jeg eller nogen skjønner af dem igjen kan faaes inddrevne, eller de, saalænge de lever, bliver istand til at betale. Det er besværligt nok for mange, endog i de allerbedste Aaringer, at retirere sig, efterdi Kornavlén her i Skovegnen falder i Almindelighed slet, og mange maa købe Sæde- og Fødevarer istedet ellers at burde sælge, i Skoven maa de intet komme, Skatter, Landgilde, Tiender, Folkeløn og andre deslige Udgifter ere store og Hoveriet ikke mindre vidtløftigt, saa at naar Misvæxt og andre ulykkelig Vanheld tillige tilslaaer og det høie Herskab ikke vil af Naade forbarne sig over de Trængende, med at skjænke dem den Hjelp, som de af Bæster i Besynderlighed til deres Aflings Drift behøver, bliver saavel de som Gaarden ganske ruinerede". — Den 19. Mai: „Elendigheden her ude paa Landet tager jo længere jo mere til, og saa snart har man ikke den ene Bekymring nogenledes afhjulpen, førend der daglig møder flere, een værre og slettere efter den anden. Den Bekymring, jeg havde for at faae Sædehavren, blev nogenledes stillet, idet jeg fik de 500 Tønder udlaant af Magasinet, og selv købte 110 Tønder af Fartøerne, hvilket Quantum directe af Fartøiet, som jeg dermed til Ronsted befragtede, sidstleden Løverdags og Søndag iblandt de meest Trængende blev distribueret. Mandagen derpaa havde jeg dem nedkaldet, som jeg vidste at have havt det største Vanheld og Af-fald paa deres Bæster, og desaaarsag ikke vare istand til enten at pløje eller saae, ei heller kunde vente sig nogen Assistance af deres Naboer, efterdi Enhver har ouden og besværligt nok i sit eget. Til disse meest betrængte Bønder har jeg maatte assistere med over 400 Rdl. i rede Penge at købe sig Bæster for paa Roeskilde Marked, som ignar blev holdt. Men hvad de derfor har kjøbt eller faaet, kan jeg ikke førend deres Hjemkomst i Aften vente at faae Efterretning om. Udi foreskrevne tvende Poster, angaaende Sædehavren og Forskud af Penge til Bæsters Indkjøb har jeg været nødt til vidt at overskride den mig givne allernaadigste Tilladelse dateret 17de April sidstafvigte. Men som Nøden bryder alle Love, og jeg veed, at Hendes Mai" er saa naadig at vil have sine arme Underdanere i denne besværlige Tid efter Billighed understøttet, maa jeg contribuere dertil paa min Side, alt hvad der staaer i min Evne, og forhaaber, at hvad jeg herudi uinteresseret, men i en redelig Hensigt foretager mig, og i Tiden vil finde allernaadigst Approbation. For en 200 Tønder Sæde-Byg eller noget derover til Godset, har jeg og gjort mig betænkt, og er foraccorderet her paa Stedet leveret til 11 Mark Tønden. Men nu er hermed endda ikke al Sorgen dæmpet, her er daglig endnu langt mere Bekymring paaferde; mange af de forarmede Bønder med deres Koner græde daglig fast fra Morgen til Aften for Brødkorn. Bæster har de ikke at kjøre til Kjøbstaden med, og Penge har de ikke at købe for, men endnu det betydeligste med af alt, er dette, at hist og her, fornemmelig i Veinbrød smitsom Syge af Snive og anden Svaghed grasserer iblandt Bæsterne. Nogle har jeg maattet lade dræbe,

nogle lader jeg curere paa alt hvad jeg kan, og med stor Besværlighed har faaet Smeden Alexander Jørgensen overtalt til at tage sig dem an, efterdi han endnu ikke har faaet sin Regning betalt for de Bæster, han for nu 3 Aar siden curede i Niverød, af Aarsag at derudi altfor meget for ham blev rabatteret, hvorfor han ei heller har villet tage imod Betalingen. Sygdom grasserer her stærkt blandt Svinene, som i Mængde dø; Faar og Lam dør der og en Hoben af, saa det seer i Aar meget bedrøveligt ud for den fattige Landmand, og Gud veed, naar det Tab skal oprettes, som de fleste i Aar maa lide, eller hvormed den Skyld nogensinde skal betales, som Bonden paa denne Tid bliver isat. Jeg har, som ovenmeldt, assisteret Bønderne med 400 Rdl. eller derover til Bæster, men om de skulde ret hjælpes, imod hvad de har tabt, kunde neppe de 4.000 Rdl. forslaae, og veed man endnu ikke hvad Omstændighederne vil føre med sig, førend Sæden i Jorden bliver nedlagt. Man kan herudi ikke andet gjøre, end hjælpe paa alle mulige Maader, og lade det øvrige beroe paa Guds naadige Villie og Barmhertighed.

— Den 9. Marts 1758: „Gud hjælpe os herude mod dette Foraar, i de forrige tvende Aar har det kuns seet slet ud, men jeg frygter, at det sidste endnu bliver af alle det værste, saasom her gives mange af Bønderne, der siden deres Sæderug blev nedlagt sidste Eiterhøst, selv har maattet kjøbt og dyrt betalt deres Brød fra Kjøbenhavn, istedet de burde af deres Sæd og Agerdyrkning have det fornødne til deres Husholdning, og endeel tilovers at sælge til Skatter, Folkeløn og andre Udgifter, item at levere udi Landgilde. Men, som meldt, de maa kjøbe, borge og trygle sig frem endnu til Dato, saaledes, som de kan. Det allerværste af det Altsammen er, at jeg frygter, det denne haarde Bagvinter vil foraarsage baade Skade paa Rugen og en betydelig Fodertrang, som vil lukke Øinene til paa mange Bæster og Kreaturer, hvoraf Bonden mod Foraaret skulde benytte sig til sin Afings Drift og leve Sommeren over. Men imod den store Guds høie Villie og Magt kan der Ingen stride. Paa min Side skal det ikke mangle, jeg jo, som en ærlig Mand, skal sørge for Amtets Conservation og Bedste, tilligemed mit allernaadigste høie Herskabs Interesse, saavidt jeg forstaaer og veed. Jeg er og ganske overbeviist om, at Deres Velbaarenheds velmente Intension er det samme, saa at intet paa vor Side mere staaer tilbage, end at Hendes Kongel. Mai^{te} vilde være saa naadig, i de Tilfælde, som angaae Amtets Administration, at betro sig de dertil beskikkede Betjentes allerunderdanigste Forestillinger; thi Ingen, som har sin Ære kjær, understaaer sig at proponere eller forestille noget, som ikke sigter til Retten, og har saavel det allernaadigste Herskabs som det almindelige Bedste til Øiemed, og i saa Maade maa Amtsbetjentene vel og nødvendig være Amtets Omstændigheder allerbedst bekjendte. Jeg kan vel forestille mig, det er meget ubehageligt for Hendes Mai^{te} jevnlig at incommoderes med Klagemaal og fortrædelige Ansøgninger, men jeg kan tillige forsikre, det nok er mig ligesaa ukjært, hver Gang jeg skal erklære eller sætte Pen til Papiret derom, saasom jeg veed, at saa naadig og søm Hendes Mai^{te} allernaadigste Hjertelag er at hjælpe

alle nødtrængende og meest sine egne underhavende fattige Bønder, saa taaler dog ikke Kassen vel alletider at kunde gjøres det Gode deraf, som maatte for den Trængende behøves. Ikke desmindre haaber jeg, det ikke regnes mig til Mistykke, at jeg beskriver Enhvers Nød og Trang; Resten faaer da beroe paa Hendes Mai^{ts} egen aller-naadigste Villie“. — Den 8. April: „Nu begynder ret for Alvor Elendigheden at tage Overhaand her paa Amtet, den er saa stor, at jeg ikke uden med Taarer i Øinene den kan beskrive. Sæden og Foringen har nu trende Aar slaæet feil, men det sidste Aar endnu allermeest. Her høres ikke andet end Jammer, Suk og Graad for det nødtørfte Brød- og Sædekorn, og hvad, som er endnu meest betydelig og ynkelig, Fodertrang for Livvarerne. Saa Omstændighederne her paa Landet visselig ere slettere, end nogen lettelig kan forestille sig. Jeg gaaer heel ugjerne til saadanne bedrøvelige og ubehagelige Forestillinger, men det er dog min Pligt at melde derom, og maa overlade til Deres Velbaarenheds høiere Omhu paa hvad Maade den arme Bonde i saadan trouble Tid bedst og uden mindst Byrde for Hendes Mai^{ts} Kasse kan være at hjælpe. Og er da, til Hendes Mai^{ts} Tjeneste og Godsets Conservation, min ringe Betænkning, at først og fornemmelig uden noget Ophold føjes den Anstalt, at Bønderne, som har Mangel paa Foring, bliver tilladt, ligesom for Vildtet skeer, at afhugge smaa Qvas og Vand-Grene af Bøgetræerne, at Kreaturerne af Mos og Knopper kan faae noget til at opholde Livet med; thi anden Redning veed jeg ikke, efterdi Foringen for de Fleste alt er fortøret, og intet hos nogen nu længere her i Egnen til Kjøbs at bekomme; og hvis Bønderne ikke bliver tilladt paa den Maade, uden Skovens synderlige Skade, at hugge smaa Grene ned, vil mange Bæster og Kreaturer af Hunger crepere, som ellers forhaabentlig endnu kunde conserveres, hvoraf Slutningen vilde blive, at Godset nødvendigt maatte blive øde, thi har Bonden ikke Bæster og Kreaturer at drive sin Jord med eller noget at saae deri, saa ligger den hele Maskine med Eet. Dernæst hvad Sædekornet angaaer, saa har en god Ven fra Falster lovet at assistere med 200 Tønder Byg til Ronsted leveret, efter Sjællands Capitels-Taxt à 15 $\frac{1}{2}$ 8 β Tønden, som jeg og haaber han præsterer, men Pengene derfor, som til 11te Juni skal betales, veed jeg ingen Udveie til, medmindre Hendes Mai^{ts} vil være saa naadig dertil at gjøre Forskud. Af Havre mener jeg der vel faaes en 500 Tønder udlaant af Kongens Magasin fra Proviandtgaarden i Kjøbenhavn, naar Deres Velbaarenhed ved Rentekammeret gjør Ansøgning, og venter jeg hos en Ven at faae en 150 à 200 Tønder Rug til Laans til Brødkorn for de Fattigste paa billige Conditioner, ei at betale mere derfor, end efter Capitelskjøbet, og have Credit derpaa til Efterhøsten, at Bonden faaer noget indhøstet (om Vorherre giver Væxt) at betale det igjen med. Men uden Ordre kan eller tør jeg ikke sætte mig i saa anseelig Debet for Hendes Mai^{ts} Bønder, hvorfor jeg allerydmygst maa bede Deres Velbaarenhed høigunstigst vilde behage, herom allerunderdanigst at forestille, og mig en aller-naadigst Resolution i Tide see tilveiebragt“. — Den 8. Mai: „De 500 Tønder Havre, som allernaadigst er bleven tilladt af det kongelige

Magasin til Hirschholms Amts Bønders Vaarsæd at forstrækkes, er Tirsdagen den 2den hujus derfra annanmet og Torsdagen næstefter, som er Christi Himmelfartsdag, ved et dertil fragtet Fartøi til Ronsted anlagnet, hvor da og strax samme Dag af Fartøiet Distributionen deraf er skeet til de meest høit trængende Bønder her paa Godset, og havde jeg endnu havt lige saa meget, manglede der ikke paa trængende Liebhaveere dertil, thi Tiderne ere visselig slettere her paa Landet, end nogen lettelig udenfor kan forestille sig, som jeg for min Deel i disse Tider finder bedst Prøve paa med mange Bøndergaarde, som jeg med andre Beboere maa see forsynet til Byrde for Hendes Maitts. Kasse, saafremt Gaardene ikke aldeles skal blive øde, hvorom nærmere allerunderdanigst Forestilling med Første skal følge. De 200 Tønder Byg, som jeg havde betinget fra Falster, har jeg og bekommet, men siden samme ikke var tilstrækkelig til at faae Bøndernes Jord forsvarlig besaaet med, og de desværre er i den Tilstand, at de i denne Tid hverken kan kjøbe eller kjøre efter noget, har jeg altsaa maattet resolvære til endnu at kjøbe 150 Tønder Byg af Forpagter Lassen her ved Stedet à Tønden til 17 Mark med Accord til 11te Juni næstkommende at betales; paa Havremaalet kommer jeg endeel til kort, saasom Magasin-Maalet alletider er slet, og hvad der vil manquere paa Bygget, veed jeg endnu ikke, førend det bliver udmalt, thi Bønderne har jeg ikke turdet betroe det, førend den yderste Sædetid er for Haanden, saasom jeg maatte befrygte mig, at de imidlertid for deres store Trangs Skyld maatte skride til at æde selv, hvad Jorderne skulde besaaes med. — Den 20. Mai: „De bedrøvelige Tider, som nu trende Aar i Rad med Misvæxt er indfalden, nemlig i Aarene 1755, 1756 og 1757, har gjort en stor Forandring i Bøndernes Tilstand her paa Amtet, da de, som tilforn nogenledes kunde rette og svare for sig hvad de burde uden nogen betydelige Restancer, nu ere geraadede i den yderligste Armod, saasom baade deres Føde- og Sædekorn, Fouragen for deres Livvarer og hvad Jorden ellers skulde frembringe, at svare de kongelige Skatter, Landgilde. Folkeløn og andre Udgifter af, i bemeldte trende Aar, og allermest det sidste, er mislinget, saa at Bonden istedetfor at burde sælge Kornvare og andre Levnetsmidler til andre, selv maa finte, borge og kjøbe hvad han baade skal æde og saae, og som værst er, hverken har noget at betale med i denne excessive dyre Tid, ei heller, formedelst hans i Ploven uddroevne Bæsters Matheds Skyld, kan kjøre til nogen Kjøbstad derefter, om endog de fleste kunde faae Sæden skjænket for intet. Jeg har, allernaadigste Dronning! oplevet adskillige dyre Tider, men forsikkrer i allerdybeste Underdanighed, aldrig saa vanskelige og slette som nu, at baade Pengetrang, Brød- og Korntrang, samt og Fodertrang, alle paa eengang ere indfaldne, og hvad den Fattige lider, kan umulig nogen forestille sig, uden den og de, som daglig maa høre og see deres Jammer og Elendighed, som visselig er større, end ellers nogen kan indbilde sig, saa at om ikke Eders Kongelige Majestæts højkongelige Naade kommer imellem, med allernaadigst at efterlade den Landgilde for ifjor, som de ikke kan betale, og

skjænke dem endeel af den Kornforstrækning, de i Aaret 1756 og i Aar har bekommet, geraader altsaa Godsets Bønder i den Gjæld og Restance, som de aldrig i Evighed kan betale". — Den 22. Juli: „Paa min allerunderdanigste Forestilling af 20de Mai sidstleden, angaaende Godsets ikommende Fattigdom ved de indtræffende og paa hinanden følgende trede Aars Misvæxt i Aarene 1755, 1756 og 1757, og deraf flydende Uleilighed, helst i Vaaren 1756 og nu i Foraaret 1758, da jeg, som forhen i min allerunderdanigste Betjenings Tid ikke skeet er, har maatte søgt og med megen Bekymring sørget for, hvad de skulle saae i Jorden og under Arbeidet stille deres Hunger paa, derfor allerunderdanigst været ansøgende, at Eders Kongelig Majestæt vilde være saa naadig, i saadan deres slette Tilstand, at bevise Barmhertighed mod dem, og med at skjænke dem noget af den Forstrækning, de til Sæde- og Fødekorn i Aaret 1756 og nu i sidste Foraar haver faaet og efterlade dem den Landgilde for ifjor, som Jorden ikke har baaret noget til at kunde svares af, har det allernaadigst behaget Eders Kongelige Majestæt under 12te hujus at resolve, at jeg skulde indsende en tilforladelig Efterretning, hvad det er for Beboere, der i Aarene 1755, 1756 og 1757 har taget Skade ved Misvæxt (siden Eders Kongelige Majestæt allernaadigst formener, at saadant ikke er bekjendt eller beviist), item Specification paa Landgilden for afvigte Aar og Kornforstrækningen pro A^o 1756, som staaer til Restance. Hvorpaa i allerdybeste Underdanighed svares: at hvad Misvæxten angaaer for Aarene 1755 og 1756, da ere derom Thingsvidner førte og ved mine allerunderdanigste Forestillinger dat. 29de October 1755 og 28de Marts 1757 tydelig demonstreret, hvad Skade enhver har taget, hvad af mig allerunderdanigst er bleven søgt og efterladt i Landgilden, hvorpaa jeg og under 16de April 1757 for begge Aarene underret har faaet allernaadigst Resolution. Herved bliver nu allerunderdanigst insinueret et af Hirschholms Amts Birkethings Ret d. 15de August 1757 udstedt Thingsvidne Litra A over 1757 Aars Misvæxt, beløbende sig — 196 Tdr. 1 Skp. Rug — 1414 Tdr. Byg — 364 Tdr. 5 Skp. Havre. Naar jeg nu lægger disse 3de Aars Misvæxt tilsammen og beregner samme til Penge efter hvert Aars Capitelstaxt, beløber det som følger, nemlig:

for Aaret 1755 efter forhen allerunderdanigst indsendte Thingsvidne ved Forestilling af 29de October 1755:

980 Tdr. 1 Skp. Rug à Td. 2 Rd. 4 $\frac{1}{2}$	2,613 Rd.	4 $\frac{1}{2}$	„	β
121 Tdr. 2 Skp. Byg à Td. 9 $\frac{1}{2}$ 4 β	156	—	5	- 9 -
118 Tdr. Havre à Td. 1 Rd.	118	—	„	- „ -

for Aaret 1756:

72 Tdr. Rug à 3 Rd.	216	—	„	- „ -
799 Tdr. Byg à Td. 2 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ 8 β	1,797	—	4	- 8 -
450 Tdr. Havre à 1 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ 8 β	562	—	3	- „ -

for Aaret 1757 efter herved førte Thingsvidne:

193 Tdr. 1 Skp. Rug à Td. 3 Rd. 2 $\frac{1}{2}$	643	—	4	- 8 -

1414 Tdr. Byg à Td. 2 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ 8 β . . .	3,652	—	5	-	"	-
364 Tdr. 5 Skpr. Havre à Td. 1 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ 8 β	455	—	4	-	11	-

Summa Godsets Misvæxt paa Sæden
alene foruden paa Føring og Hø
i disse 3 Aar 10,247 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ 4 β

Derimod har Eders Kongelige Mai^{te} været saa
naadig paa mine allerunderdanigste Fore-
stillinger at efterlade af Landgilden

pro Ao. 1755:

80 Tdr. 5 Skpr. Rug à Td. 2 Rd. 4 $\frac{1}{2}$. . .	215	Rd.	"	$\frac{1}{2}$	"	"	β
26 Tdr. Byg à 9 $\frac{1}{2}$ 4 β	40	—	"	-	8	-	-
og Penge.	147	—	"	-	"	-	-

pro Ao. 1756:

11 Tdr. Rug à Td. 3 Rd.	33	—	"	-	"	-	-
40 Tdr. 2 ² / ₅ Fdkr. Byg à 2 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ 8 β . . .	90	—	1	-	1 ¹ / ₂	-	-
9 Tdr. 1 Skpe 3 ² / ₅ Fdkr. Havre à Td. 1 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ 8 β	11	—	3	-	3 ¹ / ₂	-	-
og Penge.	65	—	2	-	8	-	-

og insinuerer herved ef-
ter allermaadigst Ordre
under Litr. B. en Spe-
cification paa endeel af
den resterende Landgilde
pro Ao. 1757, som jeg
allerunderdanigst maa
søge eftergivet, saasom
samme hverken har væ-
ret at faae indreven,
eller lettelig nogen Tid
kan ventes, saasom de
Skyldige endog i de
bedste Kornaaringer har
ondt nok ved aarlig at
svare hvad de bør uden
Restance.

Samme allerunderda-
nigst ansøgende Efterla-
delse bestaaer af:

Rug: 38 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdg. à Td. 3 Rd. 2 $\frac{1}{2}$	129	—	5	-	6	-	-
Byg: 236 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdg. à Td. 2 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ 8 β	612	—	1	-	"	-	-

Havre: 26 Tdr. 7 Skpr.				
3 ¹¹ / ₁₆ Fdg. à Td. 1				
Rd. 1 $\text{R} 8 \beta$. . .	33	—	4	7 -
og Penge.	110	—	„	12 -
Summa Efterladelsen for alle tre Aar . . .	1,488	—	„	14 -
Taber Godset endda ved Misvæxten	8,759	Rd.	„	$\text{R} 6 \beta$

Foruden den bundløse Gjeld de endnu istaae baade af Landgilde-Restance hos adskillige, som jeg ikke, for ei at bebyrde Eders Mai^s Kasse med for megen Afgang, har turdet forestille, men endnu hefter paa de Skyldige, og fornemmelig den store Forstrækning til Sæde- og Fødekorn, de baade i Aaret 1756 og indeværende Foraar, fremfor nogen Tid tilforn, saalænge jeg har haft den Naade at tjene Eders Kongelige Mai^s, har været høist nødtvungen til at optage og sætte sig i Gjeld for. I Aaret 1756 maatte jeg sørge for, saafremt at Jorderne ellers skulde besaaes, at Bønderne fik udlaant af Kongens Magasin fra Proviantgaarden i Kjøbenhavn 500 Tønder Havre, som de in natura igjen har gjængjeldet, men ifald de kunde været samme Laan foruden, havde de derved

sparet	625	Rd.	„	$\text{R} 8 \beta$
foruden Fragt og Omkostninger	58	—	„	8 -

Nok aparte kjøbt af en Bornholms Skipper samme Foraar 108 Tønder Sæde-Havre, hvoraf de 18 Tdr. allernaadigst er skjenket til 3de Gaardfæstere i Ludserød og Isterød og de 20 Tdr. brugt til Materialstalden og Deputater, igjen 70 Tdr. à Tønden 8 $\text{R} 10 \beta$, Fragten iberegnet, som Bønderne skal tilsvare, og ved Leilighed menes dog at kan faae indreven, naar Tiderne vil blive bedre

	100	—	3	12 -

Af Forpagter Lassen samme Foraar ligeledes til Sædekorn kjøbt 205 Tdr. Byg à Td. 11 R

	375	—	5	„ -

Udi indeværende Foraar har jeg tillige maatte sørget for, at Bønderne har faaet følgende Forstrækning, nemlig:

fra Proviantgaarden 500 Tdr. Havre à Td. 7 $\text{R} 8 \beta$	625	—	„	„ -
som igjen in natura til Efterhøsten af deres Indavling skal gjængjeldes;				
Fragten deraf til Ronsted og andre Omkostninger, som endnu ere ubetalte	58	—	„	8 -
fra Falster faaet 200 Tdr. Sæde-Byg à Td. 15 ¹ / ₂ R	516	—	4	„ -
som paa 20 Tønder nær af Bønderne				

er betalt, og hvad som rester, udestaaer hos de meest forarmede; af Lassen kjøbt ligeledes til sidste Aars Vaarsæd, som endnu manglede for Godset, 150 Tdr. Byg à Td. 17 $\frac{1}{2}$	425 — " - " -
og 100 Tønder Rug for Bønderne at subsistere ved under Vaarsædens Bedrift, efterdi deres Brødtrang var excessiv stor, à Tønden 4 Rd.	400 — " - " -

Summa, som deres Forstrækninger i mindste kan udregnes til i disse tvende Aar 3,184 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ 12 β

ei at melde om den store Vidtløftighed, de ellers har maatte sat sig i hos Forpagter Lassen og andre i denne dyre Tid, for Brødkorn og andre Levnetsmidler, hvilket udgjør en større Summa, end skulde tænkes, og dog af dem bør betales, saafremt de vil vente, en anden Gang i deres Nød at faae Credit og Hjælp.

Men af foreskrevne Forstrækning	3,184 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ 12 β
vil det beroe paa Eders Kongelige Mait ^s allernaadigste Villie, om Bønderne maae efterlades og skjænkes de paa Specificationen Litr. C anførte og i Aaret 1756 bekomne 205 Tdr. Sæde-Byg, hvorfor af Kassen er udlagt	375 Rd. 5 $\frac{1}{2}$ " β
og de iaar af Lassen ligesaa bekomne 150 Tdr. Sæde-Byg, hvorfor og af Kassen er betalt	425 — " - "
samt de foranførte 100 Tdr. Rug til Brødkorn, som iligemaade af Lassen er betalt med	400 — " - " -
	1,200 — 5 - " -

Da igjen er tilbage for Bøndernes egen Regning, som de enten allerede har betalt, eller forestaaer at skulle betale af Forstrækningen

1,983 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ 12 β	
Beregnes nu hertil den Skade de ellers efter forangjorte Beregning (dog uberegnet den Moderation i Landgilden, som for Aarene 1755 og 1756 allernaadigst er bleven efterladt og for Aaret 1757 allerunderdanigst proponeret om, at maatte afgaae) har taget ved Misvæxten, nemlig	8,759 — " - 6 -

Taber altsaa Godset 10,742 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ 2 β	
og Eders Kongelige Mait ^s Tab af Landgilde og Forstrækning	2,688 Rd. 5 $\frac{1}{2}$ 14 β ,

som er kuns ungefehr den fjerde Part at regne imod Bøndernes. Men allerønskeligst, at ingen af Delene var til, thi saa var det saa meget desbedre, saavel for Eders Kongelige Mai^{ts} høie Interesse i Særdeleshed, som den gemene Mands Bedste i Almindelighed. E. K. M. maatte derfor i Naade tækkes, heraf allernaadigst at erfare, at jeg i mine allerunderdanigste Forestillinger udi den Begivenhed, som jeg med megen Bekymring og Ømhed stedse skrider til, har været lige saa bange for at see E. K. M. Kasse mere graveret paa den ene Side, end det paa den anden er min allerunderdanigste Pligt at tale Bondens Tarv og Trang, og at udbede for ham den Hjælp, jeg finder han er høiligen trængende til, saafremt han ellers i disse besværlige Tider skal conserveres, Skatter, Landgilde og andre Paalæg svares, Hoveri og andet Arbeide forrettes, item Gaardene og Besætningen nogenledes vedligeholdes, hvilket, om ikke skeer og desnøiere vorder iagttaget, omsider vil falde Eders Kongelige Mai^{ts} Kasse til des mere Last, naar enten det ene eller andet deraf skulde feile. Vel tegner det sig iaar til bedre Væxt paa Sædevarerne, end de sidste forrige tre Aar, dog med stor Forskjel, thi for endeel staaer Rugen meget slet, for andre derimod hedre. Med Vaarsæden har det samme Beskaffenhed, saa ingen endnu kan vide, hvad Prisen vil blive paa Kornvarerne, førend Høsten er forbi og hvorledes Vorherre vil give Veirliget til, at den sildige Sæd kan modnes og blive vel indbjerget. Høet, hvoraf Amtets Bønder, mangan Gang til deres egen Skade, maa nødes til at sælge endeel til Udgifterne, falder dette Aar meget tyndt og paa sine Steder neppe Halvparten imod forrige Aaringer, hvilket den langvarige Foraars og Sommers Tørke har forvoldet, saa deraf ikke bliver meget at gjøre i Penge for Bonden; og hvad Sæden angaaer, da er den Bonde lykkelig her i Skovegnen, som i de bedste Aar avler saa meget, at han deraf kan leve og have sit Sædekorn i Behold til Vaaren, betale Skatter, Landgilde, Folkeløn, item holde Gaard og Besætning vedlige af, med videre. Men desværre, af saadanne Bønder findes der kun heel faae her i Egnen, da Jordene baade ere skuffelige og ikke giver den Frugt af sig, som paa Heden, deres liden Sæd bliver meget ilde af Vildtet hadet, item deres Enge og Marker af Elle og Underskov stærkt bevoxet, saa at end de bedste Huusholdere af Bønderne her paa Amtet i gode Kornaaringer maa købe det meste af den Sæd, de om Sommeren skal bruge, hvor meget mere i de ringere Aar, da jeg kunde nævne adskillige af de allerbedste Bønder, som sidste Foraar for Foder og Kornvare har sat sig ud for over 100 Rd. De Fattige, som intet har havt at købe for eller kunde faaet Credit, har fristet allehaande ondt, saa jeg med Sandhed kan sige, aldrig at have oplevet et saa bedrøveligt Foraar, og vil ønske, aldrig at maa opleve det mere, saasom Gud veed, det er kuns en slet Fornøielse for en Betjent i saadanne bedrøvelige Tider, imod Vaaren hver Time paa Dagen at høre intet andet end taarefulde Lamentationer og Klagemaal, snart for Brød- og Sædekorn, snart for Fodertrang, snart for Affald paa Bæster og om Hjælp igjen til andre at drive Jorden med, foruden meget andet saadant mere, som fra første Haand indløber paa mig, saa jeg

iblandt er færdig at blive fortunlet i Hovedet og veed fast ikke, hvad jeg enten skal begynde eller ende, helst naar jeg tillige maa leve i Frygt for, at hvad jeg efter allerunderdanigst Pligt gjør i en uinteresseret Hensigt til Eders Kongelig Maj^{ts} høie Tjenestes Befordring og Godsets høinødvendige Conservation, og jeg derom paa mine allerunderdanigste Forestillinger ei kan være saa lykkelig betids at erholde allernaadigst Resolution, siden ikke maatte finde allernaadigst Bifald“. — Herpaa svarede Dronningen foreløbig den 14. August saaledes: „Eftersom Vi udi adskillige Aaringer haver erfaret, at naar der en lang Vinter indfalder, Vore Bønder i Hirschholms Amt mangler saavel paa den til deres Kreaturers Underholdning behøvende Fourage, samt Føde- og Sæde-Korn, til største Præjudice for Vor Interesse og deres egen Skade. Omendskjøndt Vi nu ei tvivler paa, at Vor Amtsforvalter Ulstrup, i allerunderdanigst Følge af sit Embedes Pligt og Skyldighed og efter nu udi nogle Aar bemærkede Fornødenhed, jo paaagter, ligesom paa andre velindrettede Stæder skeer, at Bønderne ikke adskiller sig med de Korn- og Fødevarer, som de til en paakommende langvarig Vinter kunde behøve, saa er hermed dog Vor udtrykkelig allernaadigste Villie og Befaling, at Amtsforvalteren saadant noie observerer, for derved at forekomme de til Vor Misbehag saa tidt ansøgende Remissioner af Landgilde og Forskud til Føde- og Sædekornets, samt Bæsters Indkjøb“, — og senere, den 28. August, at da Amtsforvalteren blot har oplyst, hvad der hidtil er udgivet i Forstrækninger, men ikke hvad deraf atter kan ventes at indkomme, saa kan ingen Resolution ventes, tørend dette skeer.

Under saadanne Omstændigheder skulde man synes, der ikke kunde være Tale om Foderudskrivninger, hverken uden eller for Betaling, men navnlig i de fodertrange Aar forekomme de jevnlig. I en Resolution af 30. Januar 1732 hedder det: „Omendskjøndt Vi af Vor Overhofmester, Os elskelig Hr. Friederich Rabens Os gjorte adskillige allerunderdanigste Forestillinger, allernaadigst har erfaret, at Bønderne paa Vort Amt Hirschholm, formedelst den ringe Halmføring hos dem findes ikke uden deres Skade kan gjøre den Leverance af 350 Læs Halm, som de ere ansatte for, pro Anno 1731 at levere. Saa dog efterdi Vi fornemme, baade, at bemeldte 350 Læs Halm ikke paa anden Maade er at bekomme, saa og at de endelig høi nødvendig behøves, og det allernaadigst har behaget hans Kongelig Maj^{ts} Vor høielskelige kjære Gemal allernaadigst at forsikre, at vore Bønder herefter for sliq Leverance skal blive forskaandede, ville Vi allernaadigst, at Vor Forvalter Hans Bergmand paa Anfordring bemeldte Halm-Leverance besørger“. Den 29. August 1737 skrev Amtsforvalteren: „Ved Deres Excellences høirespective Skrivelse af 28de hujus er det mig anbefalet, at skulle endnu indkjøbe 49 Læs Rughalm til Materialstalden, som menes at kan faaes af det, som Bonden enten allerede har eller herefter faaer indhøstet. Da jeg derpaa underdanigst skulde formelde, at det her i Egnen i Aar vil blive heel vanskeligt, ja tildeels fast umuligt, at faae noget Læs Rughalm af nogen Bonde tilfals, saasom Rugavlén dette Aar er endnu meget ringere og mindre,

saavel i Tallet som i Straaet end det næstforrige Aar, ihvorvel der da var stor Misvæxt; men i Skjeppen bliver det ulige bedre hos de fleste, derimod ere der og de, som ikke faae deres Sæde-Rug igjen, hvilket meest træffer sig paa Leermarkerne og dem, som har kunns havt slet og skiden Rug at saae sidstleden Efterhøst. Jeg har overalt forespurgt mig iblandt Bønderne, som i disse Dage har havt her at bestille med Rug og Byggets Indagning her til Hovedgaarden, om nogen iblandt dem kunde have noget Rughalm at afhænde, da mig af enhver er svaret, at de selv storlig befrygte sig for Fodertrang, og i saa Maade har intet at miste; thi faaer jeg nu søge Udveie udenfor Amtet, om noget andre Steder kan være at bekomme. Gud see i Naade til os med denne bedrøvelige Høst, over hvis Ubestandighed Folk nødes til at indtage deres Korn i en meget slet Tilstand iblandt, hvorover det er at befrygte, at Foderet fordærves, og Sygdom deraf maatte tilvoxe iblandt Kreaturet. En slet Skjæbne ere de undergivne, som har med Landgods at bestille, thi de lever aldrig uden udi Bekymringer og Fortræd¹⁾.

I 1740 leveredes 200 Læs Hø til „Livstalden“ à 15 $\frac{1}{2}$ pr. Læs, „det de (Bønderne) igjen til Foraaret vil mangle“. I Anledning af en paabuden Leverance af Hø til Kavalleriet i April 1758 yttre Amtsforvalteren: „Hvad Unaade og Straf der endog skal følge derpaa, saa veed jeg ikke det paabudne Quantum for Hirschholms Amt at tilveiebringe, efterdi alle Bønderne selv trænge for Foder og Fattigdommen hos de fleste er saa stor, at om end noget uden for Amtet var tilfals at ophøre for Penge, ingen i denne Tid har noget at betale derfor, og tilligemed saa er deres Bester saa forhungrede, at om end nogen vilde forbarme sig over dem for intet at give dem nogle Læs Foring, var der dog kun faa istand til at kjøre nogen lang Vei derefter“. — Den 8. August s. A. hedder det i et Brev til Amtmanden: „Jeg har og gjort Anstalt, at Deres Velbaarenhed, efter Skrivelse af 3die hujus, endnu skulde bekomme 11 Læs godt Hø herfra, men saasnart havde jeg ikke derpaa betinget, førend jeg under 5te ejusdem fik en allernaadigst skriftlig Ordre fra Hds. Maj^{ts}, at jeg alvorligen maatte paasee, at ikke Bønderne sælger eller afhænder noget Hø andetsteds hen, førend det behøvende Quantum til Hds. Maj^{ts} Livstald er bleven leveret¹⁾. Nu maa jeg derfor, ligesom med yderste Haardhed tvinge Bønderne at levere Hø til Livstalden for 16 $\frac{1}{2}$ Læsset à 32 L $\frac{1}{2}$, da de ellers af adskillige andre er buden for Læsset til 30 L $\frac{1}{2}$ 3 Rdl. à 3 Rdl. 2 $\frac{1}{2}$, og i saa Maade skeer Bonden den allerstørste Uret, naar han ikke faaer sine Varer ligesaa vel betalt af sit Herskab, som han kan nyde det af andre. Jeg har tvende Gange været hos

¹⁾ Ordren lyder: „Da Os allerunderdanigst er foredraget, at Vores Bønder i Hirschholms Amt ei vil sælge noget Hø til Vores Livstalds Fornødenhed, ligesom hidtil skeet er, saa er hermed Vores allernaadigste Villie, at Amtsforvalter Ustrup alvorligen seer derhen, at ikke Bønderne sælger noget andetsteds førend det til Vores Livstald erfordrende Quantum Hø er leveret. Givet paa vort Slot Hirschholm d. 5te August 1758. Sophie Magdalene“.

hans Excellence Herr Greve Stolberg og demonstreret ham Ubilligheden, at det ikke var lovligt, det Bønderne skulde tvinges til at sælge deres Hø for ringere Priis til Dronningen end det kunde udbringes til hos andre; men jeg har kun fundet slet Trøst, thi her skal vel en menage søges i Hofholdningskassen hvad enten Bønderne lider eller profiterer, hvilket sidste jeg kan forsikre for ikke skeer; og for at faae det Quantum tilveiebragt, nemlig 180 Læs, som iaar behøves her til Livstalden paa Hirschholm, maa mange Bønder forceres til at yde det, som jeg frygter for de igjen imod Foraaret vil savne. Ellers er det artigt nok med vores Oeconomi for Bonden, at naar Vor Herre giver god Høvæxt, saa kjøber Staldbetjentene til Livstalden Høet fra omliggende Amter og ikke vil unde vores Bønder den Fordeel de deraf kunde have; men i svære Tider skal de oblikeres til at levere det for den Priis de selv behager derpaa at sætte, enten Høet er at faae eller ikke. Imidlertid hvad sig de 11 Læs Hø angaaer, som Deres Velbaarenhed forlanger, skal jeg see, saavidt mig muligt er, at faae tilveiebragt, i hvad det end og skal koste, som vel ikke bliver at faae under 19 à 20 $\frac{1}{2}$ Læsset¹⁾.

Bondens personlige Frihed var lige til henimod Slutningen af det attende Aarhundrede saare snevert begrændset¹⁾. Christian den Anden ansaae det for nødvendigt at forbyde „den onde og uchristelige Sædvane med stakkels Bønder og christne Mennesker at sælge og bortgive“²⁾, men Christian den Fjerde indskrænkede sig til i sine Lønsbreve at tage det Forbehold, at Lensmændene „aldeles ingen af Vor og Kronens vornede Bondersønner maa fri eller løsgive eller uden Vor egen naadige Bevilling sælge eller afhænde“³⁾. Endnu i Midten af det attende Aarhundrede skrev man⁴⁾: „En Livegen eller Trælbunden kan sælges for Penge som andre Kreatrer, saaledes gaaer det ogsaa med vore danske Bønderkarle: deels skjænkes de bort, deels bortbyttes eller sælges de, og deels købe de sig selv. En Vorneds Frihed maatte efter Forordningen af 21. Februar 1702 ikke koste mere end 30—50 Rd., nu tør vel en og anden Jorddrot begjære og, hvor det kan faaes, tage 1—200 Rd. for en Karls Pas, naar han ved Arv eller Handel kan have forhvervet sig nogen Velstand eller kan have Venner udenfor Bondestanden, som vil løse og købe ham“. — „En Bonde er ikke sine egne Børn raadig, thi vel ere Drengene ikke bundne til Godset, førend de have fyldt deres 9de Aar, ifølge Fr. 12te October 1742, og Pigerne aldeles ikke; men hvilken Bonde tør understaae sig at sætte sin Søn andetsteds hen, førend han paa Godset har fyldt sit 9de Aar? ja bliver han end for Forældrenes Fattigdoms Skyld opfødt hos en meer formuende Slægt, saa skal han dog hjem i 9de Aar, om det ikkun er i den Maanedes Tid, han fylder Aaret;

¹⁾ Om Oprindelsen af Vornedskab og Stavnsbaand see N. M. Petersen: Bonde, Bryde og Adel, Annaler for Nord. Oldk. 1847 og Estrup Thygestrup og Trældom i Norden.

²⁾ Christian den Andens Lovbog. III. Kap.

³⁾ Sjæll. Reg. 12. April 1597, S. 94 o. fl. St.

⁴⁾ Danmarks og Norges økon. Mag. 5. Bd. S. 34.

og mange Naboer have det saaledes imellem sig, at Drengen skal tilhøre den Husbonde, paa hvis Gods han er født, ja undseer sig ikke ved at være saadan Forening bekjendt, hvorved de imod Kongens allernaadigste Hensigt, gjøre deres Underhavende til virkelige Livegne og fødte Trælle. Ikke meget bedre gaar det med Pigebørnene, skjøndt de, som anmeldt er, ikke ved nogen Lov ere bundne til Godset. Pigen skal blive og tjene paa Godset saalænge og hvor Husbonden vil, ja endog gifte sig efter hans Villie. Forældrene, som vel begribe, at det ene med det andet er Uret, tør ingenlunde handle derimod; kort sagt, „hverken Bonden eller hans Børn maa have nogen Villie eller Frihed, det er Egenskaber, som Husbonden regner blandt de Herligheder, han og ikke en Bonde maa eie og øve“ (33). „Nu gaaer Mange ugifte deres hele Livstid, endog paa Godser, hvor de med muligst Lemfældighed bøegnes; andre gifte sig saa seent, at faa eller ingen Børn kan ventes. Nu søger en Bonde, hvor det er muligt, at faae sin Søn til noget Andet, paa det han kan undgaae den fortrykte og foragtede Stand, i hvilken han er født, men hvor Børnene bindes til Godset fra Vuggen til Ligkisten, der hører man ikke sjældent, at en Barselkone, istedetfor at glæde sig, naar hun føder en Søn, bejamre sin Skjæbne, og Gud give, det ikke var sandt, hvad der siges, at der skal være de Bønderkoner, som bruge Skjøgemiddel for at hindre Frugtbarhed eller at fordrive Fostere“. Hermed kan sammenholdes Fr. af 21. Januar 1682 § 18, hvori det hedder: „Da endeel Bønder ikke vil indlade sig i Ægteskab, paa det de desto lettere kan undvige fra deres Gaarde, saa skal ved Udskrivningen de Bønder, som ere ugifte, alligevel de Gaarde have, regnes blandt de unge Karle“. Endnu i 1761 prøvede en fyensk Herremand paa ved Salget af sit Gods at forbeholde sig 14 Karle og Dreng¹⁾. Dronning Sophie Magdalene og hendes tyske Embedsmænd kunde derfor med lige god Føie kalde Vornedskabet „Leibeigenschaft“, som Ansøgerne om Fritagelse for det underskrev sig hendes „vornedfødte Træl“ eller „trælbundne Vornede“²⁾. Forend Dronning Sophie Magdalenes Tid forekommer der dog her sjældent eller aldrig Klager over det, og selv i hendes Tid, da det var ligesaa vanskeligt, om ikke vanskeligere, at skaffe Folk, der vilde og kunde antage Gaard, som at skaffe Soldater, vare her dog adskillige Udveie til at røre sig noget

¹⁾ Stamples Erkl. III. 294. Sml. Bergsøes Rewentlows Virksomhed I. 26.

²⁾ Engelstoft siger i sin Afhandling om Christian den Fjerdes mislykkede Forsøg paa at afskaffe Vornedskabet i Skand. Litt. Selsk. Skrifter 1818. Side 2: „Jeg erindrer endnu grant fra min Barndom af de blandt Hoveribønderne hist og her gjængse Talemaader: jeg er Træl, jeg træller til N. N. Gaard. Med hvilke ved Brugen hævdede Udtryk de ikke forbandt nogen videre Tanke end den, at de vare Fæste- og Hoveribønder under N. N. Gaard“.

Man hører den Dag idag Landalmuen i Sverig udtrykke sig paa lignende Maade. Paa et Gods i det indre Sverig, hvor den danske Eier afskaffede alt Hoveri for en 16-17 Aar siden imod en lempelig Pengeafgift, ikke uden seig Modstand, tiggede Torparne: „Ach! far jag lof att tråla, far jag lof att tråla!“

friere end andetsteds, idet gammel Sædvane bød, at Indvaanere paa Hørsholms Gods uhindret kunde flytte ind paa de tilstødende Krongodser paa Frederiksborg og Kronborg Amter, og omvendt, ligesom Tjeneste paa Stutteriet eller ved Materialstalden eller hos Hofkavallerierne jævnlig bevirkede Fritagelse eller i alt Fald Frikjøbelse for rimelig Pris fra Vornedskabet. Men det var alligevel tungt og trykkende for Mangfoldige. De, der vare skikkede til enten at blive Bonde eller Soldat, fik i Reglen slet ikke Lov til at frikjøbe sig, eller i alt Fald kun for en sær høi Pris. Derimod kunde vel Krøblinge, Undermaalere og Folk, der ikke kjendte til Bondehaandtering, faae deres Frihed imod en lempelig Kjendelse til Amtskassen fra 20 til 70 Rd. efter Omstændighederne; men for de Fattige, der ingen Penge havde eller kunde skaffe, medførte Forpligtelsen til at blive paa Godset ofte Forstyrrelse i deres Erhverv; thi gik de bort uden Tilladelse, bleve de uden videre hentede tilbage og maatte lade sig anbringe efter Amtsforvalterens vilkaarlige Skjøn, hvor han meente, de kunde gjøre Godset Nytte. Et enkelt Exempel haves dog paa, at en Smedesvend, der forgjæves havde søgt Arbeide paa Godset, som var tilstrækkelig forsynet med Smede, af Dronningen fik Frihed til at søge Erhverv, hvor han kunde finde det, uden at betale Frihedspas eller stille Kaution. Tilfaldt der Nogen, som var fraflyttet Godset, Arv paa Skifte her, fik han den ikke udbetalt, med mindre han vendte tilbage eller kjøbte sin Frihed. Naturligvis løb Mange bort uden Tilladelse, og der var en stadig Jagt efter Saadaane. Dette gjaldt ikke mindst om de indrullerede Soldater, som endnu ikke vare afgivne til Tjeneste. Skjønt det stred mod den gjældende Lov¹⁾, søgte man ogsaa, ifølge Dronningens udtrykkelige Befaling, at binde Kvinderne til Fødestavnen, men, som det synes, med lidet Held. Efterat Godset i 1761 var overgaaet til Selveiendom, skulde man troe, at Vornedskabet af sig selv maatte ophøre, men dette var ingenlunde Tilfældet; tvertimod indeholdt Skjødernes første Post det Forbehold, at „Kjøberens Børn og Efterkommere herefter, ligesom tilforn, forbliver ved Godset og ikke uden Hørsholms Eieres Tilladelse og af dem erholdt Pas og Atsked gaaer ud af Godset, i Henseende til de om Landmilicens Indretning og Vedligeholdelse allern. udgangne Forordninger“²⁾, og det synes, som om man efter den Tid ligetil 1789 noget strengere end før holdt fast paa Alle, som vare fødte paa Godset, selv om de vare udelige til Krigstjeneste. Følgende Breve oplyse nærmere Forholdene: Den 20. Marts 1732: „Naar Supplicanten Jørgen Svendsen sig paa Voris Amt Hirschholm igjen indfinder og sig sammesteds nedsætter, ville Vi allernaadigst, at hans Arv af Vedkommende til hannem skal betales, som ellers ikke til hannem udleveres, med

¹⁾ Jfr. Stampes Erklæring 3. B. 578.

²⁾ Denne Bestemmelse var vistnok foranlediget ved en Erklæring fra Amtsforvalteren af 12. August 1760, der gik ud paa, „at Selveierfriheden ikke fritager nogen af dem, der ere forbundne at pleie Fødestavns Ret, fra denne Pligt, men de samme og alle deres Descendenter derunder stedse at forblive“ o. s. v.

mindre Vi hannem af særdeles Kongelig Naade Voris allernaadigste Friheds Brev maatte forunde, hvorom Vi nærmere allernaadigst vil resolve, naar han derom til Os gjører allerunderdanigst Ansøgning, og Vi allernaadigst erfarer, hvad han derfor til Voris Cassa kan betale". — Den 18. Februar 1734: „Den Person Hans Jensen, indrulleret Landsoldat, som i Deres Excellences mig tilkomne Ordre af 12te hujus meldes at have begjært Tilladelse at indlade sig udi Ægteskab med et Qvindemenneske, navnlig Maren Olufsdatter, dermed har det samme Beskaffenhed, som med ovenmeldte Villem Nielsen, at han derved søger at snige sig bort af Godset, thi det er en Enkemands Datter paa Kjøbenhavns Amt, som han søger at ville ægte, hvor han, tvertimod mit Forbud, sig udenfor Godset opholder, og just for at have Hold paa ham, har jeg ved sidste Session ladet ham indrullere, og naar han nu fik Tilladelse først at ægte Pigen, er jeg allerede tilfulde bevidst, det han, som er tjenlig til Gaard, agter at gjøre sig fast med det samme ved Stedet paa Kjøbenhavns Amt, og saaledes at gaae fra Godset, da han siden ikke uden med vidtløftig Proces er at drive tilbage, og saaledes søger Een efter Anden ved alle Slags Intriger at gaae bort af Godset, som dem ikke kan tillades, siden det er Godset til Skade, som derved blottes for det bedste unge Mandskab, der saa høiligen her paa Godset er fornøden, baade til Bondens Tjeneste, Gaardfæstning og Indrullering, hvorved Godset fornemmelig skal conserveres. Overalt saa kan dette af Hans Jensen begjærede Ægteskab herforuden ikke tillades, saalænge han er indrulleret, i Henseende det er en Post, der alene dependerer af Sessionen, hvorfor Deres Excellence efter saadanne Omstændigheder denne Hans Jensen med sin Begjæring naadigst behager at afvise, og derimod tilholde ham, ikke at gifte sig førend han her paa Godset en Gaard har antaget, da han i Guds Navn kan indlade sig i Ægteskab, hvor han lyster. Jeg kan ellers ikke beskrive den Gjenstridig- og Selvraadighed, de unge Karle viser her paa Godset, der fast ikke vil lade sig persvadere at tage Gaard, naar det kan være fornøden, men søger ikkun alt efter under en og anden prætext at komme ud af Godset, enten at nedsætte sig paa andre Godser, fordi de mener der at kan have det noget lettere, hvad Hoveriet angaaer. Andre søger at komme i Tjeneste hos Een eller Anden ved Hoffet, som tilforn er skeet. Da de bedste Karle paa den Maade er gaaet fra Godset, og er deels i Stald-Liberiet, deels kommen hos andre af Hoffet i Tjeneste, hvilket stikker de andre i Hovedet, og derfor viser ikkun endeel liden Lyst til Bondearbeidet, om de ellers maatte raade sig selv, saa at, hvis det ikke bliver hæmmet, og de nogenledes bliver holdt i Tømme at blive paa Godset, som de tilhører, er ikke noget med dem at raade, hvorfor jeg vil udbede mig herudi Deres Excellences kraftige og høie Myndighed til Assistance, at de Karle, som er tjenlig at antage Gaard, og dertil bliver ansøgt, og ikke godvillig sig dertil vil beqvemme, tilbørlig maatte straffes med Arbeide i nogle Uger, andre til Skræk, thi forinden aflader de ikke fra deres Egenvillie og Selvraadighed“. Den 29. April 1736: „I disse Dage har her været en Møller, navnlig Mercher,

boende i Kongens Mølle ved Callundborg, og foreviist en Dom over en hans Vorned, navnlig Mads Poulsen, som boer i Nobis Mølle her paa Godset, efter hvilken Dom, som er afsagt udi Aaret 1717. han paastod at faae samme hans Vorned tilbage; thi maatte jeg svare ham, at han desangaaende fik ved allerunderdanigst Memorial at adressere sig enten hos Hendes Mai^{te} selv, eller og hos Deres Excellence, saasom jeg ingenlunde kunde tilstaae, uden Ordre for mig, at lade nogen saaledes bortkomme af Godset og mindre de, som har Sted og Fæste. Nu tvivler jeg jo ikke paa, at han jo strax indfinder sig hos Eders Excellence om denne Post, særdeles som jeg anseer ham meget paastaaende i sin Prætension, hvorfor jeg underdanigst vilde bede, at Deres Excellence vilde mage det derhen, at han ikke saa aldeles skulde reusere, siden der formodentlig, ved nærmere Undersøgning kan være de Omstændigheder i Sagen, som i visse Maader kan præjudicere ham noget i sin formenende Ret; tilmed har bemeldte Mads Poulsen et godt Rygte paa sig og har lært Tømmermands Haandværket, saa han er Godset nyttig, hvorfor man ogsaa des nødigere mistede ham herfra, om nogen Mojen kunde udfindes til hans Frelse“. — Der: 29. Mai 1739: „Stormægtigste, allernaadigste Dronning! At Deres Majestæts for Alverden bekjendte Naade og Mildhed aldrig forsager nogen Supplicent allerunderdanigst at forestille sin Sag, samme gjør mig saa dristig, dette for Deres Majestæts Fødder udi allerdybeste Devotion at nedlægge. Udi Aaret 1737, tjente jeg for Staldkarl ved Deres Mai^{tes} Stutteri paa Ebberød, og da en øde Gaard, Kochedahl kaldet, samme Tid var ledig, vilde nuværende Forvalter Ulstrup absolut have mig til denne Gaard, men da jeg hverken eiede det, hvorfor Besætningen kunde completeres, mindre det, hvormed de øvrige Ting kunde istand bringes, maatte jeg vel trykke mig derfor, saasom jeg stedse har hørt, at den, som med tomme Hænder sligt Sted antager, ei længe derved kan udholde, og hvad endda udi denne Sag mig meest bekymrer var, at jeg ei ved Bondearbejde var vant og opdraget, deraf jo endelig Herskabets Skade og min yderste Ruin maatte flyde, jeg bad derfor indstændigst, og formaæde andre Godtfolk at tale mit Bedste hos Forvalteren, som og saa meget frugtede, at mig min Frihed blev lovet, imod jeg til Kochedalens Besætning skulde betale 50 Rdl., hvortil jeg og strax gjorde Anstalt, men da jeg derimod ventede Deres Mai^{tes} allernaadigste Frihedsbrev, finder jeg, at samme ei strækker sig videre, end alene for denne Gaard, saa det staaer Forvalteren frit for nu atter, og naar det ham lyster, at sætte mig til en anden øde Gaard. Men, allernaadigste Dronning, da nu hverken jeg eller nogen kan tænke, at det har været Deres Mai^{tes} allernaadigste Intention, jeg herudi paa trende Maader skulde lide, nemlig først at udgive Alt, hvad jeg min Levetid ved Sparsomhed mig havde erhvervet og surt slidt for, og dernæst endda at være en ufri Mand. hvortil dog Forvalteren alene ved sin vrangelige Forestilling har været Aarsag, altsaa lever jeg udi det allerunderdanigste Haab, at Deres Mai^{te} allernaadigst seer dette mig givne Brev derudi forandret og omgjort, at det kan tjene mig herefter, hvor og paa hvad Sted

jeg mit Brød bedst kan adspørge, til et fuldkommen Frihedsbrev imod Forvalterens videre Tiltale paa Vornedrettigheden, thi ellers har jeg for de udgivne 50 Rdl. ei nydt noget. Over denne Ansøgning afgav Amtsforvalteren følgende Erklæring: „Hvad jeg herom allerunderdanigst kan melde er, at de 50 Rdl., som Supplicanten Anders Hansen efter Eders Kongl. Maits. allernaadigste Resolution d. 5de Juni 1737 skulde give for at blive Kochedahle Gaarden entlediget, er af ham betalt, som til Gaardens Besætning og Nytte af Eftermanden Peder Svendsen og igjen af hans Eftermand Jacob Christoffersen er annammet og anvendt. Det indstilles derfor i allerdybeste Underdanighed til E. K. M. allernaadigste høie Villie og Velbehag, om Supplicanten derimod aldeles maa afskediges fra Godset, eller det efter første allernaadigste Resolution med ham skal have sit Forblivende; og paa det allernaadigst maatte erfares hvad indbemeldte Anders Hansen forhen allerunderdanigst har ansøgt om sin Frihed, hvad derpaa af mig allerunderdanigst er erklæret, og endelig hvad E. K. M. d. 5de Juni 1737 desangaaende allernaadigst har behaget at resolve, har jeg funden fornøden deraf ialt herved at føie rigtige Gjenpartier. Thi siger nu vel den allernaadigste Forordning om vorned Frihed af 21de Februar 1702, at naar nogen Vorned søger sit Friheds Brev, maa hans Propriétaire ham frigive imod en billig Kjendelse fra 30 til 50 Rdl. Iblandt hvilke Vornede, og dem den i samme allernaadigste Forordning uundte Frihed, Supplicanten vel vil henregne sig, omendskjøndt ikke kan siges at han for saadan en Vorned kan ansees, som bemeldte allernaadigste Forordning omhandler, efterdi han ikke er født, eller er bleven til, førend 6 à 7 Aars Tid efter at Forordningen udkom; men det der meest forbinder saavel Supplicanten som Andre siden d. 25de August 1699 avlede ungt Mandkjøn til at pleie Fødestavns Rettighed, er iblandt andet fornemmelig sidste allernaadigste Landmilice Forordning af 4de Februar 1733, som i dens 18de Post paalægger det unge Mandskab en anden Slags Vornedpligt, nemlig de uindrullerede til de have opnaaet deres 36te Aars Alder, og de indrullerede til de have udtjent deres visse Aar ved Landmilicen, og i den Tid at det unge Mandkjøn saaledes er under deres 36te Aar, er ethvert Herskab, som besidder noget Jordegods, berettiget at benytte sig af dem til Gaarde- og Huusfæstning, Landsoldat og deslige, ligesom maatte behøves, og enhver findes duelig og beqvem til, ja, det som mere er, da giver Forordningen af 5te Marts 1731 en Propriétaire den yderligere Frihed under Krigstjenesten, være sig til Lands eller Vands, at maa bortgive den Bondekarl, som i nogle visse Aar have tjent for Karl, og dog hverken er dygtig eller af de Vilkaar at han kan antage sig en Gaard eller Gaards Part i Fæste, hvormegret mere bør da ikke den ansees straffældig, der haade er dygtig og formuende til at kan antage Gaard, og dog af Egen-sindighed ikke vil, i hvor gode Conditioner end tilbydes; at da Supplicanten saa yderlig som nogen har viist Gjenstridighed i at antage den ham i Aaret 1737 anbudne Kochedahle Gaarden, omendskjøndt han fremfor nogen Anden paa Godset var dertil baade dygtig og formuende, udviser min derom forhen allerunderdanigste

givne Erklæring af 18de Mai s. A., for hvilken Gjenstridighed jeg allerunderdanigst formener E. K. M. kunde havt største Føie og hengivet ham til et gevorben Regiment, ham ikke alene til vedbørlig Straf, men endog Andre i slige Begivenheder til Exempel. men har E. K. M. da allernaadigst saaledes behaget at resolve. at han skulde blive Kochedahls Gaarden entlediget imod 50 Rdl.s Erlæggelse til dens Istandsættelse, og han saa derefter indtil videre tjene ved Stutteriet eller andetsteds paa Godset. Siden den Tid har jeg da ikke villet sat nogen Prøve paa ham om Gaardfæstning. eftersom jeg i Forveien vidste det var omsonst, fordi al hans eneste Attraa med de fleste af hans Stand gaaer derhen, at de kan faae sig en randet Kjortel paa Kroppen, istedetfor Bondedragten, som nuomstuuder bliver alt for gemeen længere at bære for Bønderdrenge. Dette skulde jeg allerunderdanigst erindre, at der vel synes nogen Billighed i at Karlen imod de betalte 50 Rdl. nød saa megen Frihed forud frem for andre Bønderkarle, at han ikke til nogen Gaard herefter, uden den hand selv godvillig vilde antage. skulde tvinges; men skulde det blive ham med andre tilladt, at købe sig fra Godset med Penge, vilde deraf følge disse skadelige Consequenser, at de fleste strahede, ved sig selv og deres Forældres eller Venners Hjælp. at faae sig saameget imellem Hænderne. som de kunde købe sig fri for, i hvilke Tilfælde Forældrene til det yderste skulle ville række deres Børn Haanden. om end Skatter og Landgilde derudover ganske skulde staa ubetalt, og hvad vilde da deraf andet paafølge, end at den Mangel, som Godset allerede har for gode Folk. endnu vilde blive langt større og ingen blive tilovers at faae Stæderne besatte med“. Herpaa resolveerde Dronningen: „Efterdi Supplicanten ifølge Vor allernaadigste Resolution af 8de Juni 1737 ei andre Beneficia for de betalte 50 Rdl. er foruudt, end at han for Kockedals Gaarden at fæste og antage skulle befries, og dog siden tjene ved Ebberød Stutteri, eller andetsteds paa Godset, saa have Vi af besynderlig Kongelig Naade for dennegang og uden nogen Consequence for andre Vore Bønderkarle i ringeste Maader, hermed allernaadigst bevilget og tilladt, at han nu herefter maa tjene og flytte, hvor hen ham lyster, til hvilken Ende Vor Amtsforvalter over Hirschholms Amt ham saadant et Frihedspas har at meddele, som sædvanlig i deslige Tilfælde er brugeligt“. — Den 2. Februar 1743: „Jeg har idag afsendt Ladefogden Niels Poulsen med Skrivelse til Herr Generalmajor Styrop om den herfra for nogle Dage siden bortrømte Bondedreng Matthies Børgesøns Afhentelse, og bliver det da nu saaledes den anden Gang, at jeg haver reclaimeret denne Landløber; thi det er ikke længere siden end i August sidst at jeg tog ham fra Herr Major Grambous Compagni, efter at han moxen havde været borte herfra en 3 Aars Tid, men da Majoren noget over et Aars Tid havde havt ham og imidlertid ladet ham lære at slaa paa Tromme, faaer han det Indfald, at han deserterer herud igjen paa Amtet, og af en af mine Sognefogder blev mig tilbragt, hvor jeg da med det samme, efter nogen Brevvexling imellem Majoren og mig, beholdt ham. Men førend det kom til Slutning mellem hans Chef og mig om ham,

maatte jeg underholde ham en otte Dages Tid her i Hullet, som han lovede igjen i Tiden, naar han havde fortjent noget, at afdrage. Det var da min Intension at ville engang seet ham employeret til Landsoldat for Hendes Maits Gods, hvilket og havde skeet ved sidste Session, hvis han ikke havde været saa nogen, at jeg ikke kunde komme frem nogetsteds med ham i den Positur, han var udi, men for samme Aarsags Skyld tænkte jeg at lade ham gaae i Rolighed et Aars Tid for at tjene sig noget paa Kroppen, fik ham da og tilsidst i Tjeneste hos en skikkelig Bonde ved Navn Anders Nielsson i Veinbrød, som har klædt ham op, i Haab at han det igjen med Tiden skulde aftjene, og fra denne Bonde er det, at han i Tirsdags otte Dage paany er bortløben og taget nogle faa Skillinger med sig, som laae i Bondens Skab. Hvad hans Afstraffelse er angaaende, da er jeg af de underdanige Tanker, at man for Consequentsens Skyld maa følge Forordningen om Landmilicen af 4de Februar 1733 dens 19de Post, at tage Dom over ham til Bremerholm eller nærmeste Førstning, og naar han paa et af disse Steder enten et halvt Aars Tid eller noget længere er bleven tugtet, kan man siden sætte ham til Soldat for Godset. Inidlertid faaer det ikke hjælpe, at Bonden, som han var fæstet hos, saa længe maa savne ham, thi han faaer at fæste sig en anden istedet, og hvad angaaer Klæderne med mere, han forud har forstrakt ham paa sin Løn, da maa man see, hvorledes man ved anden Leilighed kan see Bonden derfor noget lidet godtgjort“. — Den 3. September 1747: „Hvad betræffer Hans Sjens Memorial om at nyde sin Frihed fra Godset, saa er det vel vist, at han hverken til Soldat eller Bonde er beqvem; men at H. M. skulde skjenke ham sin Frihed for Intet kan ei heller af ham prætenderes. Jeg mener derfor, at han imod dens Erholdelse baade kan og bør erlægge mindst 24 Rdl. som en Recognition til Amtskassen“. — Den 4. November 1755: „Siden Vor Amtmand Etatsraad Dauw ved allerunderdanigste Forestilling under seneste 6te September beretter, at Kammerherre, Grev Wedell som Amtmand over Vordingborg Amt, har tilmeldt ham, at udi Ornebjerg By under Vordingborg District var antruffen en Bondedreng, 17 Aar gammel, uden Pas og desformedelst anholdt og hæftet, hvilken, ved det over ham holdte Forhør, har tilstaaet at være af Navn David Joensen fød udi Bircherød under Vort Amt Hirschholm og tilsidst været hos en Hjulmand, navnlig Ole udi Kayersød, og for 1 1/2 Aar siden var gaaet til Kjøbenhavn udi Tjeneste hos Vognmanden Niels Pedersen i Studiestræde, hvilket sidste ved Efterspørgelse er urigtig befunden, og siden denne undvigte Bondedreng er som meldt født paa Hirschholm Amt, har Vor Amtmand foranstaltet ham indsendt til Hirschholm og de i saa Maade paa ham anvendte Bekostninger at beløbe sig 4 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ 10 $\frac{1}{2}$ foruden hvis endvidere til hans Underholdning udi værende Arresttid erfordres, og da bemeldte Bondedreng ikkun er liden af Statur og derhos slet af Gemyt, saa seer Vor Amtmand ikke, at han vil blive vort Amt til nogen Nytte, saasom, om han blev sat paa fri Fod, det da er at vente han igjen som før undviger, hvorfor det eragtes allerunderdanigst, at denne Bondedreng bedst kunde employeres til

Matros og en Søfficeer at overlades, imod de anvendte Omkostningers Erstattelse. Altsaa er efter foregaaende Omstændigheder hermed Vor allernaadigste Villie, at fornævnte Bondedreng David Joensen maa paa den foreslaaede Maade udi Hans Maits. Kongeus Sotjeneste overdrages". — Den 19. November 1757: „Henrich Meymand, Smed, boende i Blousterød paa Hirschholms Amt, har, ved allerunderdanigste Supplique dat. 17de September sidst, andraget, at han for en 12 Aar siden fra Kjøbenhavn er indflyttet med Hustru og en Søn til fornævnte sin nuhavende Bopæl, og at Sønnen nu haver opnaaet den Alder, at han til et Haandværk kan hensættes, som Amtsforvalter Christian Ulstrup ei har villet tilstede, men formenende, at Sønnen som Vorned bør ansees, da dog Supplicanten derimod formener, at hans Søn derfor er befriet, siden han er født i Kjøbenhavn, og derfor allerunderdanigst anholder om allernaadigste Resolution til Frikjendelse for Amtsforvalterers Paastand. Da nu fornævnte Vor Amtsforvalter ved sin derover under 3die October næstefter indkomne allerunderdanigste Erklæring beretter: at Supplicanten i Anno 1741 fra Kjøbenhavn er indkommen og fæstede det halve Huus, han endnu beboer, og medbragte et halvt Aars Drengbarn, som Amtsforvalteren nu, ifølge den allernaadigst udgaaende Forordning af 12te October 1742, allerunderdanigst formener at tilhøre Amtet ligesaa fuldt som han derpaa var baaren og født. Vor Amtmand Etatsraad Dauw ved sin allerunderdanigste Forestilling af 8de dito bekræfter samme og allerunderdanigst indstiller, om ikke Supplicantens Søn allernaadigst kunde forundes Frihedsbrev fra Amtet imod en Recognition til Kassen eller og at nyde Tiladelse til en Profession at hensættes imod Caution at indfinde sig paa Amtet efter udstaaende Læreaar. Altsaa skjønnede Vi efter foregaaende Omstændigheder allernaadigst ikke, at Supplicantens allerunderdanigste Paastand kan billiges i Henseende den Ret, som Vor Amtmand allerunderdanigst har alligeret, og ham egentlig tilligemed Amtsforvalteren allerunderdanigst paaligger noie at beoagte, at intet Mandskab, imod de Kongelige allernaadigste Forordninger. Godset fravendes, som Vi allernaadigst paalide. Men, som Vi allernaadigst gjerne seer, at saadant et ungt Menneske efter Lyst. til en eller anden Professions Lærelse, Fædrelandet til Nytte, hensættes, saa bevilge Vi hermed allernaadigst, at Supplicanten maa hensætte sin Søn til hvilken Profession, han attraaer at lære, med Betydning, at Supplicanten skriftligen forpligter sig, at Sønnen, efter udstaaende Lære, igjen skal indleveres til Godset (hvor han maa øve sin Profession) eller, i Mangel deraf, at betale til Amtskassen 40 Rdl. Courant". — Den 28. August 1758: „Da Kromanden i Høsterkjøb, Bertel Børgesen, ved allerunderdanigst Memorial af 23de Juni sidst, har ansøgt, at han maa flytte derfra og et Sted hen, hvor han bedst kan ernære sig, og tage sin Søn Peter Christian, som skal være 12 Aar gammel, kleimlig af Væxt og en Krøbling i sin høire Arm, med sig, saa tillade Vi herved allernaadigst Bertel Børgesen og hans Søn, ubehindret at maa reise, hvorhen de agte sig, dog har Vor Amtsforvalter allerunderdanigst at see derhen, om Sønnen en Recognition for sin Frihed kunde give". — Den 25. April

1758: „Det er mig ret hjært, af Deres Velbaarenheds hoirespective af 21de hujus at fornemme, det den herfra nu tredie Gang bortløbne Ole Michelsen i Nyborg findes arresteret. Personen er den samme, som Hendes Kongl. Mait. d. 17de Februar sidst allernaadigst har befaleet, at jeg til Landsoldat ved først forefaldende Vacance skulde employere, han er født udi Niverød i Karlebo Sogn her paa Amtet, nu 19 Aar gammel og i afvigte Aars Reserverulle indført under Nr. 129, da tjenende Anders Olsen i Raunsnese, men det sidste halve Aar været hos Lars Nielsen i Ullerød. Godset er jeg forsikkert paa han aldrig gjør nogen Tjeneste, thi de, som saaledes nogle Gange har faaet Bisselæder i Skoene, gjør aldrig mere godt, men igjen bortløber, saa snart de kan; desaarsag synes jeg, at Hendes Mait. i ingen Maade er tjent med, at gjøre stor Udgift paa dette slette Menneskes Afhentelse fra Nyborg, men jeg er af den Mening, Sagen rigtigst og bedst kan tages paa den Fod, at Deres Velbaarenhed indgiver en Klage til Regimentets Chef over Herr Capitain von Bechtolsheim, som den, der paa en formastelig og straffældig Maade, uden ringeste Pas eller Beviis, har udpractiseret Høistbemeldte Hendes Mait. Vorned ud af Provindsen, og naar Deres Velbaarenhed i samme Klage paastaaer, at Capitainen fri i alle Maader bør besørge Karlen tilbageleveret paa hans Fødestavn, tvivler jeg slet ikke paa, det jo og skeer uden nogen Omkostning for Hendes Mait. i ringeste Maade; thi den Medhold har jeg i min Tid haft af andre Regimenter, som, endskjøndt de har lagt i Holstein, dog har maatte sendt mig frie de Karle tilbage, som herfra vare borttrømte, naar jeg samme reclamationer; og skulde Chefen for Regimentet (som jeg ikke veed hvem er) ei derudi mod Forhaabning være assisteerlig, saa maa man besværge sig ved General-Commissariatet, thi jeg holder betænkeligt, at Hendes Mait. Kasse bør bebyrdes med Udgifter, hvor de med Billighed kan og bør spares. Naar da Karlen efter min Proposition her fri bliver leveret, saa beroer det siden paa Hendes Mait. allernaadigste Villie, enten han skal sælges eller paa visse Aar gives bort til et gevorbent Regiment, og i Fald Hendes Mait. allernaadigst vil gjøre nogen Douceur af ham, ønskede jeg helst det skeete til Hendes Mait. egen Betjent Herr Kammerjunker og Capitain Schaumborg, efterdi han dog, som han har sagt mig, har allernaadigst Tilsagn paa, ved Leilighed at faae en Karl herfra til sit Compagnies Completering, og bedre end denne Ole Michelsen veed jeg ikke at give Anslag paa, efterdi han, som meldt, vel aldrig gjør Godset nogen Tjeneste“. — Den 22. April 1749: „Først fordi det er lige saa nyttigt og høifornødent til et Godses Conservation at have gode Bønderpiger som Karle til at behøe Gaarde, saasom naar Konen i Huset duer intet, er al Bondens Flid og Arbeide forgjæves. Dernæst, at jeg fra min Tjenesestes første Tiltrædelse ved Hirschholm har observeret det, som en stor Svaghed og Skade for Godset, at alt hvad som Naturen har yttret sig noget hos, til at kunde blive duelige og nyttige Folk af, har af begge Kjøen med al Magt stræbt for at blive Bondestanden entlediget, saa at Mandfolkene kuns har tragtet efter at faae en Staldtjeneste eller Liberikjole paa hos en Herre, og Qvinde-

folkene at blive garneret med en Kaabe og Cantusse. som andre Stadsfører i Kjøbenhavn, hvorved de da har meent og endnu mener sig meget distingveret fra deres øvrige Familie, og umulig kan. uden deres Æres store Forkrænkelse, derefter indlade sig i Bondestand, har jeg altsaa. for dette Onde at hemme, og at Godset desformedelst ikke skulde lide Mangel for gode og dygtige Tjenestefolk, forlængst gjort allerunderdanigst Forestilling til Hendes Kongl. Maits. herom, har og igjennem Hans Excellence Herr Geheimeraad og forrige Oberhofmester von Plessen, i høistbemeldte Hendes Maits. Navn, faaet den Ordre, at jeg maatte see til at kunne lige saa vel holde Qvindefolkene¹⁾, som Mandkjønnet tilstede paa Godset; og er dette Aarsagen, hvorfor jeg baade har nægtet indbemeldte Maren Pedersdatter, med mange andre flere af hendes Kjønn, som er løben herfra, deres Afsked, holdende for, at saa længe Godset behøver deres Tjeneste, er det lige saa billigt de tjene hos en ærlig Bonde. som mange Gange er forlegen for gode og dygtige Tjenestefolk. som andetsteds; og hvorfor skal Qvindepersonerne mere have den Frihed at løbe om, hvorhen de vil, end Mandpersonerne, som ere bundne til deres Fødestavn? — Den 14. Februar 1753: „For at hemme. at ikke de bedste Bønderpiger, naar de lyste, skal løbe herfra til Skade for Godset, efterdi en god Kone i et Huus er ligesaa nødvendig og gavnlig. som en god Bonde. har jeg nægtet mange og iblandt andre Supplicantinden at meddele dem Pas herfra, skjøndt hverken Loven eller Forordningerne noget derom befale; alene jeg haver beraabt mig paa at have Hendes Kongl. Maits. allernaadigste Ordre for mig herom, at jeg ikke uden Allerhøistbemeldte Hendes Maits. egen høie Tilladelse turde meddele noget Qvindemenneske Pas, hvilket og har havt den Virkning, at mange, som har tjent andre Steder, igjen er kommen tilbage, efterdi det faldt dem for vidtløftigt at søge Herskabet om deres Afsked. I sig selv har man, som meldt ingen Lov for at Qvindekjønnen er bunden til deres Fødestavn, men om saadan Lov var til, kunde der ikke siges imod den jo for Landmanden kunde have sin Nytte, og tillige føre den Billighed med sig, at det ene Kjønn lige saa vel var paalagt nogen Tvang, som det andet“. — Den 27. Oktober 1758: „Paa det Fundamente. at jeg haver Eders Kongl. Maits. Ordre. ei uden med Eders Kongl. Maits. egen Allerhøieste Forevidende og Tilladelse at maa give nogen Bondepige Afskeed fra Godset. er det Aarsagen, hvorfor jeg har nægtet Supplicantinden hendes for mig ansøgte Pas. Vel er det saa, at Loven ikke forbyder Tjenestepiger at reise og tjene. hvor de vil, men det havde og sin Nytte, at der lige saavel var nogen Forbindtighed paa dem, som paa Mandkjønnet. efterdi en god Bondekone eller Pige alletider kan være lige saa nyttig for et Gods, som en Mandsperson, undtagen i det Tilfælde, hun ikke kan employeres til Soldat; men i det Sted kan hun dog være et Mittel til at samle Recruiter“. — Den 16. Marts 1759 fra Præsten i Birkerød: „Ihvorvel jeg nu aldeles ikke erindrer, at Anne Nielsdatter har

¹⁾ Sml. Bergsøe: Reventlows Virksomhed 1. 28.

forlangt Skudsmaal, meget mindre at hun med min og Vedkommendes Forevidende har givet sig i Tjeneste i Kjøbenhavn, thi saadant gjør de godt Folk gemeenligen paa deres egen Haand, saa kan det dog vel være, at jeg haver nægtet hende Skudsmaal, ifald hun haver forlangt det, thi Deres Velbaarenhed veed selv, at hverken jeg eller nogen Præst maa udgive Skudsmaal, uden de først ere paaskrevne af Herskabet eller Øvrigheden. Saaledes byder ikke alene Forordningen af 1701, men Hendes Majestæt Vor allernaadigste Dronning har desforuden nogle Gange anbefalet Herr Amtsforvalter Ulstrup at have Omsorg for, at endog Pigerne ikke maatte komme bort fra Godset uden Hendes allernaadigste Samtykke“. Den 25. Februar 1768: „Paa Amtet og i Veinbrød By har i nogle Aar tjent og tjener endnu en Frimand af Livgarden tilfods, som er en Normand og en god Arbejder, der tillige haver Arvegods-Midler fra Norge, og har endnu to Aar tilbage at tjene udi ved Gaarden. Hvilken Karl vil ægte Konen, som er Enke i Gaarden i bemeldte Veinbrød, naar han fra Garden enten kunde blive afskediget eller faa Frisceddel. I Anledning heraf har jeg ogsaa nylig udi Kjøbenhavn talt saavel med Oberstlieutenanten som med Karlens Compagnichef ved Regimentet, der ikke kunde entrent paa anden Maade i denne Sag, end at en Karl fra Amtet bliver given for bemeldte Garder og Normand Ole Andersen, som da skulde strax faae hans Afsked til at tage baade Enken og Gaarden. Da jeg nu gjerne ønskede at beholde Ole Andersen i Amtet og ved Gaarden og her er en Karl af Amtets Folk, navnlig Christoffer Bentsen, 20 Aar gammel, født i Sandberg By og i det Huus, der ligger med Hoveri og Landgilde til Søllerød Kirke, og derfor ikke efter hans Pligt og Skyldighed vil vide at pleie Fødestavns Ret her til Amtet, men egenraadig gaar og tjener udenfor Amtet, hvor han vil, uden at jeg nu egentlig veed, hvor han er, men formener til denne Tjeneste i Garden at faae ham vidtløftigt opspurgt, saa falder hermed min allerunderd. Forespørgsel, om samme Karl Christopher Bentsen, ved Erfaring om hans Opholdssted, maa gives til Livgarden tilfods for at tjene der i 6 Aar, og efter saadan Tjeneste at indkomme igjen i Amtet: baade hans yngre Brødre, der ellers begynder at træde i hans Fodspor, til Advarsel og nøie Oplysning om, at de virkelig ere dette Amt tilhørende, da ingen Anden eller intet andet Amt gjør nogen Prætention paa dem, og Ole Andersen til Afløsning for at blive ved Enken og Gaarden? Sagen og Byttet synes ellers saameget mere fordeelagtig for Amtet, som derved faaes vist en Mand til at blive paa Amtet, imod at de, som saaledes begynder at tjene udenfor det, i Indbildning at de kan gjøre hvad de vil, aldrig blive stadige eller gjør deres Fødestavn godt, uden saa skeer, at denne Tour med Christopher Bentsen kan medføre nogen Virkning for ham og hans Brødre og andre ligesindede Karle til at blive hørige og lydige herefter“. Forslaget approberedes, og Ole Andersen fik „Enken og Gaarden“ kort efter. — Den 31. Mai 1768: „Skal det alletider være Følgen, at Amtets unge og dygtige Mandskab skal, efterat de i nogle Aar har været i Tjeneste hos Hoffets Cavalerer, tillægges Frihed for Amtet, var det sandelig bedre de i

saadanne Tjenester aldrig blev antagne, thi indbemeldte Peder Nielsen er en dygtig, høi, stærk og anseelig Karl, der stedse kan tjene Amtet som en brav Gaard-Eiere og Beboere, efterat han i forbemeldte Tjeneste har forhvervet sig noget til at købe en Gaard for eller idetmindste til at betale hans Frihed med, naar han samme for 50 Rd. at betale for den allernaadigst maa forundes*.

Var den personlige Frihed stærkt indskrænket, saa var Næringsfriheden det ikke mindre; i Reglen beroede den ganske paa et kongeligt allernaadigst Privilegium. Af disse sidste gaves en Uendelighed paa Hørsholms Gods. Rungsted Kro havde Privilegium paa at brænde Brændevin og brygge Øl, og alle inden en Mils Omkreds boende og særlig Nivaa, Mikkeltorg og Vebæk Kroer vare forpligtede til der at forsyne sig. Senere skete deri nogen Indskrænkning ved særlige Privilegier for enkelte Næringsdrivende i Hørsholm, hvilket naturligviis gav Anledning til idelige Klager over Indgreb i Næringen. Eierne af Holtegaard i Kjøbenhavns Amt havde Privilegium paa at forsyne alle Bønder og Kroer i Karlebo, Bloustrød og Birkerød Sogne. Det blev oprindeligt af Christian den Femte givet den 18. Mai 1689 til Borger og Handelsmand i Kjøbenhavn Thomas Jensen Dobbeltsteen „i Henseende til den store Bekostning han paa sin Gaard i Holte¹⁾ har anvendt“, og imod at han skulde købe Kongens Landgildekorn af Søllerød Sogn og Hørsholm Birk efter Kapitels Kjøb. Privilegiet gjaldt for Søllerød Sogn og Hørsholm Birk, dog med Forbehold af Rungsted Kroes særlige Privilegier, og Dobbeltsteen fik tillige Tilsagn om for sig og Arvinger baade at beholde Gaarden, Privilegiet og en Udvisning af 34 Læs Brænde, for at det omhandlede Landgildekorn „destobedre derpaa Stedet kan vorde consumeret“. Bønderne skulde ifølge Dronningens Resolution af 20. Mai 1732, hvis de selv vovede at brygge eller brænde, „for det første“ straffes enten med Træhest eller Fængsel, siden „efter nærmere allernaadigst Resolution“. I en Erklæring af 1751 siger Amtsforvalteren, at Eierne af Holtegaard, Justitsraad Rasmussen, og hans første Kones (Anne Sophie Dobbeltsteens) Forfædre „nu i 60 Aar haver profiteret af dette Privilegium paa meget ubillige Vilkaar“. „Jeg siger at Vilkaarene ere ubillige, thi hvad er urimeligere, end først: at da H. M. kunde finde Leilighed nok paa sit eget Amt til at see sine Kroer og sit Gods med Drikkevarer forsynet, at da slige Requisita skal hentes udenamts fra, til længere Kjørsel og større Besværing for H. M. Gods, og det uden at det Høikongelige Herskab har en eneste Skilling Interesse deraf, ja end mere, at slige Folk skal profitere deraf, som jeg aldrig veed at have gjort H. M. en Times, end sige større Tjeneste. Dernæst er endnu een Post tilbage, som jeg ikke mindre anseer ubillig, nemlig, at Bønderne her, som enten skal holde Bryllup, have sin Kone eller sit Barn i Kirke, eller lade nogen af sine Afdøde begrave, ei maa have Tilladelse at brygge det Øl, han

1) Han havde i 1679—80 fæstet den med Kroholdersret for 20 Sletdaler.

til saadanne Samqvemme behøver at bruge, men skal være at obligeret, under Mulct efter Privilegierne, at købe og betale det fast dobbelt i en Kro og endda iblandt lade sig afspise med saadanne Varer, som fast ikke er bedre end at kaste for Sviin. Jeg kan vidne med Sandhed, at sligt et Privilegium har jeg i al min Livstid hverken hørt eller seet Lige til, og undrer jeg mig kun meest paa, hvorledes samme af den høiselig Konge som Kronprinds kan være bleven meddeelt sligt Folk, som jeg ikke veed at have gjort det Høikongelige Herskab eller Godset nogen Tjeneste, da det dog er meget, at et heelt Amts Familier skulle ligesom skatte til een Mand, som eier en Gaard uden Amtet, for at han selv kunde have desmere Interesse deraf, eller og Sæden, naar den skulde sælges, kunde komme i desbedre Priis. Nei! enten Scheel eller andre efter Rasmussens Død nyder dette Privilegium, saa vil jeg bede: at der mere hensees paa Ret og Billighed samt Godsets Nytte, end en eneste Mands private Interesse, og at det derefter ikke bliver den gemene Almue formeent, selv at brygge deres Øl, som de, uden at sælge, behøver at bruge i deres Gilder og Samqvemme“. Efter Rasmussens Død fik Forpagteren paa Sandholm, Ehbe Scheel, der havde været „Skriverkarl og Fuldmægtig“ i 20 Aar paa Amtstuen og var gift med Amtsforvalterens Søster, det samme Privilegium paa sin og Hustrues Levetid mod en Afgift til Herskabet af 100 Rd. aarlig. Efter deres Død i 1766 fik Dronningens forrige Laquai Oluf Holm, senere Amtsforvalter paa Hørsholm, paa samme Vilkaar denne Benaadning, i Henhold til et ham allerede i 1754 meddeelt Privilegium, for sin og Hustrues Levetid „for hans Nidkjerhed og Troskab, saavel i hans Laquais Opvartning, som i andre allernaadigst anbefalede Forretninger“. Holm benyttede dog ikke Privilegiet til at brænde og brygge, men tillod Vedkommende selv at brygge deres Øl og at købe Brændevinen i Kjøbenhavn imod at betale ham en aarlig Afgift efter Akkord. En Enke i Birkerød. Md^m Worm, havde fra 1731 Privilegium paa at handle med „Specerier“ og andre lignende Varer i Birkerød og var idelig i Klammeri med Kromanden, som ogsaa havde en Handelsret. Paa Hørsholm var tilsidst givet saamange hinauden indbyrdes modstridende Privilegier, at Ingen kunde finde Rede i det, hvorom Mere under Hørsholm By. Her var to Amts-Musikanter¹⁾, ja endog en tredie „adjunctus og Med-Musikant“, med udelukkende Privilegium, som stadig fornærmedes af de militaire Spillemand; fremdeles en Hestegilder og en Sosnider, begge forsynede med H. M. Dronningens allerhøieste Privilegium. Af privilegerede Kroer fandtes en stor Mængde, af uprivilegerede endnu flere. Et lille Billede af, hvorledes det gik til i disse sidste, findes i en Indberetning om Sags Anlæggelse imod en Mand i Sandbjerg, der holdt Kro, uagtet det

¹⁾ Allerede i 1662 gav Dronning Sophie Amalie en Peder Sørensen Privilegium som Spillemand og Ret til alle Rønnebær paa Godset, imod at han skulde fange Kramsfugle til Dronningen. Og her var lige til 1824 en „Amtsmusikant“, hvis Enke endog pensioneredes ved kgl. Resolution af 31. Juli 1824.

var ham forbudt. „Ikke desto mindre lod han sig dog fremdeles forlyste at skjænke Øl og Brændeviin for alle og enhver ligesom tilfor, hvilket jeg især betræffede ham med en Søgnedag i Høslettens Tid, da jeg fandt hans Huus saa opfyldt med Bønder, Karle og Drenge, som vare komne fra Hove og havde en Tønde Øl liggende imellem sig midt paa Stuegulvet, som de vare i Færd med at udtømme, at der neppe var Rum for mig i Stuen, da jeg var kommen for at jage dem derfra. Og paa det Lavet skulde være des fornøieligere, havde de faaet en Bierfidler med en Fiøl blandt sig, der i den Skjermydsel som forefaldt, førend saa mange Folk i en Hast kom paa Døren, kom til Skade og blev meget ilde sønderslagen“.

Trods de hyppig gjentagne Klager over Kroernes fordærlige Indflydelse paa Befolkningen lykkedes det dog først henimod Slutningen af Aarhundredet at faae nogle af dem nedlagte. Endnu i 1778 var der Kroer i Nobis Mølle, i Birkerød, i Bloustrød, i Høsterkjøb, 7 paa Hørsholm, i Usserød, Nivaa, Mikkelpborg, Rungsted, Karlebo, Sandholmshus (Korinthekroen) og Isterød. Ved en af Birkeskriveren efter Ordre foretagen Visitation i nogle Kroer Pintsedag s. A. fandtes efter Polititid — mellem 11 og 2 om Natten — i Bloustrød Kro 5, i Høsterkjøb 27, i Mikkelpborg 12 og i Usserød henved 50 Gjæster, hvoraf dog de fleste undløb.

Ogsaa Mølleprivilegierne gavede Anledning til grove Misbrug. Saaledes oplyste Amtsforvalteren i 1758 i Anledning af en Sag om Usserød Møllens Privilegier, at Mølleren stjal, endog fra Amtsforvalteren selv, en Skjeppe af hver Tønde foruden Tolden, at han maledede slet og lod Folk vente flere Dage eller tvang Møllegjæsterne til at spænde deres egne Heste for hans Hestemølle, om de vilde have malet. Alt dette var Dronningen „meget mishageligen at fornemme“, og Mølleren blev sat under særligt Tilsyn af Sognefogden samt truet med Tiltale til Fæstes Forbrydelse, om han ikke bedrede sig.

Paa Hørsholm Gods udøvede Dronningen den hele Øvrighedsmyndighed ved sine egne Embedsmænd og Betjente. Amtmand, Amtsforvalter, Dommer og Skriver vare alle ansatte og lønede af hende, og ingen kongelig Embedsmand havde Noget paa Godset at sige. Politimyndigheden var udelukkende i Amtsforvalterens Haand, Birkedommeren befattede sig aldrig med Politivæsenet. Den hele Styrelse havde en meget faderlig, for ikke at sige vilkaarlig Karakter; der var i Reglen ikke Tale om at anlægge Sag eller erhverve Dom uden netop i kriminelle Sager, men Amtmand eller Amtsforvalter traf en summarisk Afgjørelse. Kun i særlig vigtige Tilfælde søgtes Dronningens Resolution. Den gik saa gjerne ud paa Fængsel paa Vand og Brød, Arbeide i Spindehuset eller „i Skuldkarren“ paa nærmeste Fæstning, spansk Kappe, Gabestok eller Træhest. De to sidste Indretninger bleve anskaffede i 1737, da de „manglede her ved Stæden“¹⁾. Undertiden klaredes dog ogsaa Sagen simpelt hen med tørre Prygl. Nogle Exempler paa slige Afgjørelser

¹⁾ De have dog lige fuldt været i Brug lige fra Aarhundredets Begyndelse og ere jevnlig omtalte i det Foregaaende.

tølge: „Paa Hendes Kongl. Maits. min allernaadigste Dronnings Vegne og efter allernaadigst Befaling og publicerede Ordre af 20. Mai Ao. 1732 aflyses og forbydes herved det ingen Sommer eller andre deslige Drikkegilder her paa Hendes Maits. Hirschholms Amt at maa holdes og ifald nogen skulde understaae sig tvertimod allerhøistbemeldte allernaadigste Befaling saadanne Forsamlinger at anrette, skal den, udi hvis Huus eller Gaard det tillades, derfor at vorde vedbørlig med Arbeide udi Skufkarren og anden Straf at blive anseet, saavel og de som saadanne forbudne Drikkeforsamlinger søger, hvilket begjæres paa Hirschholms Birketing, til Alles Efterretning at maa bekendtgjøres. Hirschholm den 29. Mai 1733. Hans Bergmann“. — Den 3. November 1735: „Deres Excellence kan jeg ikke forbigaae underdanigst at andrage, det meget usikkelige og fast uchristelige Levnet og Forhold, en Huusmand her paa Godset navnlig Peder Nielsen udi Askehaughuset fører med sin Hustru. Denne Mand er ikke alene gjenstridig og fortrædelig imod Alle, doven og lad, intet enten for sig selv, mindre for Andre, noget vil arbeide, alligevel han til Huset har en god liden Avling, men det som er det aller værste, at han daglig slaer og ilde medhandler hans Hustru, alligevel jeg adskillige Gange har formanet ham at aflade fra saadant usikkeligt Levnet og Forhold imod hans Hustru, ja for nogen Tid siden, da han hende ilde havde medhandlet, og draget fast alt Haaret af hendes Hoved, har jeg ham derfor tilstrækkeligen afstraffet, som dog ikkun hjalp en kort Tid, førend han begyndte paa hans forrige Levemaade, og dermed vedholder daglig, uden nogen Formaning eller Advarsel vil hjelpe, som han da nu allersidst i Søndags Aftes saaledes har slået og tracteret hans Hustru, at hun i Mandags er kommen atter her til mig, og klaget sig jammerlig over hans haarde og uchristelige Medhandling imod hende, som da og var øiensynlig, saavel udi Ansigtet som paa Kroppen, hvor hun var baade brun og blaa slagen og ilde medhandlet, saa det var Ynk at see, og klagede sig jammerlig, at endog Konen af Frygt, for af ham at omkomes ikke længere tør blive hos ham, er og virkelig gaaet fra ham til hendes Venner. Naar nu den Straf, jeg ham her kan paalegge, enten med Hullet, Træhesten eller den spanske Kappe en kort Tid ikke er tilstrækkelig nok for ham til Straf i Henseende til hans grove Formastelse og usikkelige Omgang og Medhandling af hans Hustru, men de ved bliver ikkun mere haardnakket, saa skulde jeg herved allerunderdanigst forestille, om ikke Deres Excellence eragter for billig, og naadigst vilde behage at udvirke Hendes Maits. allernaadigste Tilladelse, at denne ommeldte vanartige, gjenstridige og imod sin Hustru uchristelige Mand, uden videre Lovmaal maatte hensættes paa Cronborg i et halvt Aars Tid eller længere efter Deres Excellences eget godteragtede, der at arbeide udi Jern til vedbørlig Straf for saadan hans Forhold“. — Den 27. Oktober 1738: „Saa grundig, fornøden og nyttig, som Deres Excellences sene'se Anstalt var hos os om den utilladelige Natteskjønens og Sværmens Afskaffelse her paa Hirschholm, saa nær havde jeg iaften kommet i et Slags Fortræd derover, ja snart faaet mig et Livfuld Hug til Salarium, hvis ikke jeg havde

faaet Securs af Slotsforvalteren og endeel Andre, som ansaae Pas-sagen, hvilken er saaledes: at iaftes ved Klokken 10 slet hører jeg endeel beskjændede Folk, som under stor Stoien og Sang passerer her forbi, men eftersom jeg ikke saa mig istand til alene at hemme deres Galenskab, som lettelig var at skjønne, der sigtede til at irritere mig ved, i den Tanke, at jeg var Aarsag i, at de ikke kunde sidde og drikke saa længe ud paa Natten, som de vilde, lod jeg dem gaae deres egen Tour, som jeg ikke engang havde hørt dem. Kort derefter faaer jeg Bud fra Hollændersken, at jeg maatte komme hende til Assistance, saasom der var endeel fulde Tømmermandssvende i Begreb med at ville slaae hendes Vindver ind, fordi hun ikke vilde oplukke og skjenke for dem, men saasom jeg kom, forstak sig et Par af samme Svende, og stod afsides i Skjul for at see, hvad jeg vilde foretage mig med den tredie, som blev staaende udenfor Hollænderskens Vindver; ham tilspurgte jeg altsaa, hvad han foretog sig, og hvorfor han ikke saa til tiids om Natten søgte sit Qvarteer? dertil han ganske studselig svarede: hvad jeg vilde da, og hvem den var, der vilde spørge om sligt; som jeg nu ikke tvivlede paa, at han jo meget vel kjendte mig, og det endnu saa meget desmere, som han blev advaret af min Kuds og andre Omstaaende om mit Komme, og at han smukt skulde forføie sig i sit Qvarteer, om han vilde vel fare. — tog jeg altsaa ei heller længe i Betænkning, efter saadan hans Adfærd om Nattetide og mig givne slette Svar, at give ham et å tvende Slag af min Tyrepidsk, som jeg havde med mig i Haanden, men han satte sig strax i Positur til Modværge, tog mig i Brystet og med sin Stok vilde accomoderet mig paa lige Maade, hvis ikke jeg var bleven ham for stærk og strax derpaa fik Understøtning af Slotsforvalteren og de andre Omkringstaaende, saa han fik en ganske Deel tørre Hug til Belønning, og da de andre tvende Svende saa, at jeg var bleven for stærk, gik de bort og samlede alle de andre Tømmersvende, som ligger her ved Slottet. Imidlertid lod jeg denne, som havde prostitueret sig imod mig, sætte i Forvaring udi et af Materialstald-Kamrene; saasom var dette ikke skeet, førend at Gaden vrirmede af Tømmermands-Svende, hvoraf endeel pukkede og larmede meget ilde. Den ene deraf, som gik med en aaben antændt Tobakspibe i Munden, slog jeg Piben istykker for, og for da at blive de mange fulde Mennesker paa en god Maade quit, efterdi jeg mod dem ikke var mandstærk nok til at tvinge dem med det onde, maatte jeg lade dem faae deres Kammerat af Arresten igjen, og forresten lod dem pukke og true, saa længe dem lystede. Denne Passage har jeg holdt fornøden Deres Excellence underdanigst at foredrage med allerydmygst Begjær: at Deres Excellence vilde naadigst tilskrive Herr Oberstlieutenant Thura, det han iblandt Haandværksmesterne føier saadan Anstalt, at de holder Orden og Disciplin blandt deres Svende, som saaledes løbe her fulde og galne hele Natten igjennem, og som allerværst er, at slig Uorden skal skee om Sabbatsdagen. tværtimod Hans Kongelig Mai^{ts} allernaadigste Villie og Anordninger, hvoraf meget ondt kan flyde, sær naar slige selvrædige Folk vil gjøre sig rebelske og ikke lade sig tilrettesætte af mig eller dem,

der efter allerunderdanigst Pligt skal holde over allerhøistbemt. Hans Kongl. Mai^{te} og anden høi Øvrigheds Anordninger og Anstalters Fuldbyrdelse. Hvad den ene Svend angaaer, som jeg var i Action med, og hvis Navn er Joseph, da er han udraabt for et liderligt forvoent Menneske, som nogle Gange har viist sin Opportunitet imod Slotsforvalteren, og cengang truet med et Stykke Brødt at ville slaa ham i Hovedet, hvorfor, om han nu skulde nøies med den Straf, han allerede har faaet paa Kroppen, det dog var fornøden, at han, saa vel som andre deslige liderlige Folk, blev af Mestrene forafskediget og andre skikkelige Folk i deres Sted antaget, thi een å to saadanne rebelske Hoveder ere capable til at forstyrre det hele Selskab⁴.

Exempler paa, at Amtsforvalteren tog sig af Bøndernes Forsvar, mangle ikke. En Nordmand, Gudmand Mylrer, tilbød sig i 1741 at ville lære Bønderne at pløje med 2 Heste, istedetfor 6 å 8, med en norsk Plov, hvisaarsag han udbad sig, at Bonden paa Breefte maatte blive sat fra Gaarden, Bygningerne istandsatte og Gaarden overladt ham til „Prøvens Aflæggelse“. Amtsforvalteren oplyste nu, at Gaarden ikke, som Nordmanden havde foregivet, var „slet øde“, men at Alt, hvad der af Gaarden skulde tilsvares af Bygfæld, Restancer, Besætning og „Børnpenge“, kun udgjorde 136 Rd., hvorimod Bonden havde Ind- og Udbo for 188 Rd. (jfr. Bilag Litr. R). Forøvrigt yttrede han, at Gaarden „er, i Henseende til sin Herlighed af Jord og Engbund, een med de bedste Steder, som findes paa Amtet, saa at om det maatte staae til mig at udsøge mig et Sted paa Godset til Brug eller Beboelse for mig i min Alderdom, om jeg saa længe skulde have mit Brød her paa Steden, eller for min Hustru efter min Død, præfererede jeg Breefts Gaard fremfor alle andre, hvoraf allernaadigst maatte fornemmes, at Stedet i sig selv ikke er saa slet eller ringe, som foredrages, ei heller skulle det give nogen Vanskelighed eller Besvær for Eders Kongl. Maits Kasse samne at faae besat, om det kom til Forandring med Beboeren, men tvertimod findes nok de Liebhave, som turde give en Snees Rd. eller mere i Fæste deraf. Men hvad derimod Bonden angaaer, saa maa jeg tilstaae, at han sin meste Tid har været temmelig vidtløftig og gjerne besøgt Krohusene, hvorfor jeg nogle Gange har havt ham i stærk Ave og efter Fortjeneste varmet hans Ryg¹), det jeg og kan sige

¹) Slig Ave synes Amtsforvalteren at have forbeholdt sig selv at give; idetmindste klagede Ladefogden paa Hørsholm over, at han var „kommen i Fortræd“ med en Bonde, som pløiede tilhove og — forklarede han — „samme Tid gik og rev Staver fra Gjørderne, og idet jeg hannem sligt med Ord vilde formene, saasom saadant var usømmeligt, begyndte han med en Hob Skjældsord og Banden, saa jeg af Overiløse gav hannem et Par Slag, hvorformedelst han sig gjorde syg og altsaa blev jeg af Øvrigheden ved Retten tiltalt og tildømt at bøde til Bonden saa og at betale til Herskabet 3 Gango 6 Lod Sølv eller 9 Rd. og til Procesomkostninger 2 Rd., tilsammen 15 Rd. 2 Æ“. Sml. hermed Bergsøes Skildring af Hørligheds- og Lydigheds-Forholdet i Almindelighed i Reventlows Virksomhed 1. 39, 40.

har frugtet saa meget, at han paa et Aars Tid er bleven ligesom et andet Menneske, baade med at tage sin Gjerning bedre i Agt og holde sig mere fra Fylder, saa jeg nu har bedre Haab om ham end tilforn, han og derhos har forsikket med første at sætte sin Gaard istand, som meest fattes Langhalm, hvilket paa et Par Aars Tid har været heel besværlig og kostbar for Bonden i Almindelighed at overkomme, samt og lovet, saavidt han yderligst kan afstedkomme, at rette for sig med Restancen. Naar da dette paa hans Side efterleves, og det ellers overalt befindes, at han i sit Bo har tilstrækkelige Effecter til Restancen og Besværingen, er det betænkeligt (omendskjendt det efter Retten nok kunde forsvares) imod hans Villie at sætte ham derfra, hvilket jeg ei heller vilde have paa mig at tilraade. Men om Supplicanten i Synderlighed skulle være porteret for dette Sted, og Eders Kongl. Mait. allernaadigst maatte finde for godt ham samme at ville forunde, kunde han henvises til Bonden selv med ham derom at accordere, ifald han Stedet til ham i Mindelighed og imod en skjellig Kjendelse til Afstaaelse ville cedere“.

Ved en anden Leilighed tager Amtsforvalteren Parti for en Bonde, som havde været i Slagsmaal med Militære, og skriver: „Med Herr Commandant og Greve von Sponeck saavel som Lieutenant Schmieden talte jeg i Løverdags om Bonden Christen Knudsens Sag, hvilken jeg haaber at skal faae bilagt uden altfor stor Straf eller Vidtløftighed for Bonden, alene Feltskjærlønnen for Lieutenantens Cuur, som strækker sig til 20 Rd., er een med de haardeste Knuder, thi Lieutenanten, som har faaet Skade paa sin Mundering, og i Actionen med Bonden blev ilde tilredt i Ansigtet og paa Kroppen, hvoraf han endnu finder Svie, hverken han eller vil betale Curen, ei heller det kan med Billighed forlanges. Bonden derimod, som skulde være nærmest dertil, kan og ei heller ret vel uden sin Skade gjøre det, og Feltskjærlønnen vil, som billigt, have hvad han har fortjent. For da at komme ud af denne Sag, mener jeg, med Deres Excellences Samtykke, at vil tilbyde de trende eller trende Dele af Omkostningen, om Sagen derved kan blive afgjort, hvoraf Bonden faaer betale saa meget, som jeg finder han uden sin og Gaardens Skade nogenledes kan, Resten vil jeg see at faae ham indsamlet ved en Collect iblandt gode Venner her i Nærværelsen. Derved befries han og andre først for Reisen til Thinge og Krigsforløb herom, hvortil endeel Omkostninger medgaaer, dernæst for Straffen, som man nok kan forestille sig ville blive en Hoben Massive, om han skulde falde i de Militaires Hænder, helst som han har havt med samme Slags Folk at bestille, og endelig for lang Ophold og Sinkelse ved hans Gaard, som er endnu med det betydeligste“. Fremdeles: „De Klage-maale og Documenter mig ved deres Excellences høirepective af 1ste hujus er oversendt, angaaende en Deserteur af Marinerne, som Bonden Peder Gydertsen i Æusserød beskyldes at have været befordrerlig til hans Undvigelse, tilligemed det Forhør, jeg derom iaftes, efter Deres Excellences høie Ordre, haver holdt, bliver herudi underdanigst tilbagesendt; og saa vidt kan jeg derom underdanigst forsikre, at Bonden ikke med fri Villie har forset sig, eller været

bevidst, at det var en Deserteur, som han lod sig leie med, hvilket deraf saa meget desmere kan sluttes, som han ved lys Dag kjørte den almindelige Landevei med ham og søgte de ordinaire Herberger underveis; men det eneste, som kan imputeres ham til Last, er dette: at han ikke lod det Papir, som Deserteuren foretog at være hans Skudsmaal, læse og eftersee af nogen, som havde Skjønsonhed derom, thi mulig da, at Urigtigheden derved kunde bleven opdaget. At ellers Vedkommende gjør Prætention paa, at Bonden skulde erstatte det stjaalne, synes vel noget haardt, saasom han hverken selv har været Tyv eller Tyvs Medvider; tilmed er hans Evne ei heller, uden Gaardens Skade, saa mange Penge at tilveibringe, men jeg synes, at naar han til nogen Straf gav Vognleien tredobbelt tilbage og til en 8 Dages Fængsel paa Vand og Brød her i Hullet blev tilfunden, kunde Regimentet i saa Fald være satisfait“.

Endnu længe efter, at Bønderne vare blevne Selveiere, var Amtsforsalteren fremdeles deres Formyndere og „Forsvar“, endog i ganske private Sager, f. Ex. Skilsmisssager. Han skrev saaledes (18. Marts 1768): „Da al Umage, saavel af Præsten som mig, til at stifte Fred og Samdrægtighed mellem Petter Jensen, Bonde og Gaardmand i Gunderød, er brugt forgjæves, veed jeg ei andet Middel, naar Konen i Alderdommen med sine Børn, især med de to Krøblinger, ikke skal blive Betlere, end at Gaarden med sin Besætning og alle deres fælleds Eiendele ved offentlig Auction bortsælges og Beløbet derfor deles i tre lige Dele til Manden, Konen og Børnene, eller og, naar Konen kan faae laant til at udbetale ham hans til hende og Stedet medbragte Penge, 160 Sletdaler, hun da med Børnene, imellem hvilke den ældste er en Søn over-18 Aar gl. og tjener for sit Brød, at beholde Gaarden og bemeldte deres Eiendele til hendes og Børns Ophold og Fremdragelse; og Manden da og herefter som tilforn arbeide og tjene for sit Brød i Amtet. De have begge Skyld: hun er meget gjerrig og for at drage til sig og Børn hvad hun kan faae og derhos noget arrig; han derimod tager sig Verden ikke saa nær, men naar han har Leilighed til at tjene noget, fattes han aldrig Leilighed til igjen at fortære det, uden at erindre sig, at Konen og hans Stifbørn behøve noget; herforuden er han i denne hans Ungdom noget hastig og ilsindet til at beskadtige hvad de eie og til at slå hende, ja har i min og manges Hosværrelse her paa Skriverstuen, hvor han efter Anklagelse var indkaldet, haardeligen truet hende, at han skulde tilstrækkeligen banke hendes Ryg fordi hun løb med Klagemaal over ham, og tillige fremvistes en Skindpels, han med en Øxe havde hugget ganske smaae i Stykker. For dette Forhold lod jeg ham sætte i Hullet et Par Dage til Forbedring, han vel lovede, men intet holder“. . . . Samme Aar fik en Hørkræmmer, Jacob Hemmingsen i Kjøbenhavn, følgende Brev: „Den Omgang, som han, efter Klage af Bonden Jørgen Pettersen af Kirkelte her paa Amtet, skal have brugt baade med at sælge bemeldte Bonde 1 $\frac{1}{2}$ Lispund bedærvet Hør for 2 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ 12 β og otte Dage derefter ved at begegne bemeldte Bondes Datter Birthe Jørgensdatter, da hun leverede Hørren tilbage igjen, idet hende, istedetfor

bedre Hør eller de 2 Rd., som med Kul paa Hørren var betalt, at levere hende, blev given Ørefigen og anden utilladelig Begegnelse i Ord og Gjærning, — foranlediger mig herigjennem at fornemme, hvorledes deene Sags rette Sammenhæng er, og om Noget i og ved den af høitærede Hr. Hemmingsen, beføiet af Bønderfolks slettere Forstand end onde Mening, i Hastighed skulde være foretaget, det da ved bedre Hør eller de 2 Rd. at levere fra sig igjen maatte vorde afgjort. Da det i andet Tilfælde vel vides intet at være mig til Pligt mere paalagt, end at see Amtets Bondestand igjennem Lov og Ret haandhævet og forsvaret samt til deres Ret hjulpen“. En Sieur Klaumann i Høsterkjøb blev i 1773 af Amtsforvalteren saggiven, fordi han havde optaget et Svin, tilhørende en Kro- og Husmand. For Retten besværede han sig over, at man havde begyndt „med Inquisition og Rettergang“, havde ladet optage Forhør og nu vilde optage Tingsvidne, „ligesom om et Sviins Optagelse for en Kromand var en criminel Sag“. Han vilde ikke taale en saadan Indtrængen i private Forhold og forlangte Sagen afvist. Men det hjalp ikke. Amtsforvalteren paasted, at „det maatte være Klaumann ligemeget i en retfærdig Sag“, hvem der mødte for Husmanden. I 1754 optog Eieren af Sandholm nogle Heste, Selsmark Bønder tilhørende, og blev da ogsaa sat under Tiltale af Amtsforvalteren, der meente, at Sandholm Gjørder ikke havde været tilbørlig lukkede. Derimod vilde han ikke føie Grevinde Rantzow paa Ebberød i at anlægge Sag imod en af hendes Tjenestepiger, som havde „ageret Spøgelse“. Han meente nemlig, at skulde der anlægges Sag, maatte Grevinden selv derom, da hans „Embede hellere erfordrer at være Defensor i slig Sag end Actor“. „Imidlertid“, sagde han, „sitter Pigen her i Arrest, som ikke er vel, men hun bør gaae, naar Fru Grevinden ikke vil forfølge hendes Sag, uden at Nogen kan kaldes til Ansvar for, om hun siden agerer Spøgelse. Og for andre Skarnagtigheder vil hun nok faae sin velfortjente Straf, naar de begaaes“. Grevinden, der ikke vilde anlægge Sag, lod da ved sin Tjener bede, om ikke Amtmanden vilde „tilkjende Pigen en liden Straf og Revselse, andre ligesindede til Exempel, enten ved at bære Fidelen en Time, staae i Halsjernet eller gaae i Børnehuset en Maaned eller og at forvises Amtet“; men hun synes ikke at have opnaaet sit Ønske (10/4 1771).

Retspleien varetoges her af Dommer og Skriver¹⁾. Amtsforvalteren var offentlig Anklager²⁾. Til Defensorer brugte man i Reglen Kromændene i Rungsted, Vebæk eller Usserød, ja den Sidste konstitueredes endog som Dommer i den ordinære Retsbetjents Forfald. Det var skrivekyndige Folk og tituleredes „Sieur Krabbe“, „Sieur Bergeschow“ o. s. v., men deres juridiske Kundskaber vare næppe store. I et enkelt Tilfælde findes dog ogsaa en Prokurator i Helsingør eller Kjøbenhavn at være beskikket til Defensor. Der er ogsaa Exempel paa, at to Sognefogder konstitueredes som Dommer

¹⁾ Jfr. om disse Embedsmænd nedenfor.

²⁾ „Otte Sandemænds Tog“ brugtes her endnu i 1727 i Anledning af en Bondes Død under mistænkelige Omstændigheder (Resol. 10/4 1727).

og Skriver. I det Hele taget var Retspleien paa Hørsholm Amt dog efter Tidernes Leilighed upaaklagelig¹⁾. Indgreb i Retspleien fra Herskabets Side vare imidlertid ikke sjældne²⁾. Da saaledes Mølleren i Usserød, Hans Grimeton, i 1726 klagede over, „hvorledes Birkedommeren hannem andre Folks Gjæld havde tildømt at betale, idet han til Oberførster Claudi³⁾ 42 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ for Øl og Brændeviin skulde betale, som hans (Grimetons) Formand Gregers Høvinghoff har nydt“, fandt Kronprinds Christian, at „sligt synes ikke at være efter Billigheden“, og paalagde derfor Overinspektøren „saadant nærmere at examinere, saa at i den Sag kan skee Ret og lovmæssig“. Men Overinspektøren tilbagemeldte, at „da Birkedommeren er kjendt baade som en sindig og retsindig Mand“, som derfor „ikke lettelig i sine Domme skal forsee sig forsætlig“, og Grimeton har indanket Dommen for Landsthinget, „saa bliver derfra at fornemne, hvorledes Sagen der bliver anseet og kjendt“ (²/₃ 1726). I en anden Sag mellem Slotsfogden Niels Mørck og Forpagter Frigast i Anledning af, at hins Geder havde beskadiget dennes Byg, tilskrev Kronprindsen Overinspektøren: „Ellers haver I ogsaa Birkedommeren, saavel som Birkeskriveren, at antyde, det de i deslige Sager, som nogenledes angaae Os selv, ikke saa strax skal lade indstævne og Dom give førend de saadant først tilbørlig indberette og over alle slige Sager først Vores allernaadigste Ordre oppebier, enten vi vil have det saaledes eller paa anden Maade foranstaltet“. I Anledning af et paa Rungsted i December 1723 begaaet Indbrudstyveri, hvorved der blev stjælet nogle Gardiner og en Rideløppe, befalede Kronprindsen Birkedommeren at dømme Tyvene til Skuldkarren, naar de attraperedes, „som Vi formene at de noksom findes“, og han sendte Dagen efter to store Hunde til Hørsholm „for at bevare Slotsgaarden baade for Indbræk og Tyveri“ og med en meget omstændelig Ordre om deres Logering og Placering. Nogle Personer vare arresterede, som beskyldte for at have forført Birkedommerens Søn til Utroskab mod sine Forældre, og Overinspektøren spurgte da Kronprindsen, hvad Straf de skulde have. Det vilde

¹⁾ Man sammenligne f. Ex. Stiftamtmand Jørgen Billes Beretning om Rettens Betjening i Aalborg Stift i 1730. Han kalder den „begrædelig“ og siger om Dommerne, at de fordetmøste ere „uvittige, ulovkyndige, interesserede, ilde intentionerede og udygtige“. Der fandtes iblandt dem „reducerede“ Lieutenanter, fordums Lakaier, Skibsskrivere, ja endog en fattig Fisker, der hverken kunde læse eller skrive (Økon. Korrespond. 1817 Nr. 44).

²⁾ Til disse kan ikke hénregnes, men det fortjener dog at bemærkes, at Dronningen gjorde Paastand paa Fortrinsret fremfor andre Kreditorer for sine aldeles private Fordringer i Fallitboer. En slig Paastand blev f. Ex. fremsat og tagen tilfølg (1734) i en helsingørsk Kjøbmaands Bo for 178 Rd., som han skyldte for kjøbt Landgildeaerd, og i Anledning af, at en falleret Slagter skyldte 120 Rd. for Stude fra Eakemose, fik Kjøbenhavns Magistrat et kgl. Rescript (²/₃ 1746, Sj. Tgl.), hvorefter Dronningens Fordringer i Oppbuds- eller Fallitboer skulde nyde samme Ret som Kongens: forlods udlægges.

³⁾ Som Eier af Holtegaard var han privilegeret Brændevinsbrænder, jfr. foran S. 156.

han dog ikke afgjøre, men svarede: „den Sag maa hengaae til Lands Lov og Ret, da det sammesteds hvad ret og billigt er kan paakjendes, thi hvis Birkedommeren ei vil gaae til Rette for hans Søns Skyld, saa kan de Andre eiheller straffes, men maae da ogsaa gives løs og stilles igjen paa fri Fod“ (4/4 1725). En Bondekarl, „der altid havde været et ulydigt og selvraadigt Barn“, var arresteret, som beskyldt for „to Gange at have revet Huen af sin Moders Hoved og derefter revet og trukket i Haaret“. Overinspektøren meente, at han derfor nok kunde dømmes for halsløs Gjerning eller i alt Fald til Bremerholms Jeru, men fandt det bedre at „bortbytte“ Arrestanten til Generalmajor v. d. Lühes Regiment, imod at en anden „Regimentet understukken Karl fra Amtet gives løs“. Heri var Kronprindsen enig (30/1 1726).

Straffene vare grusomme: for Smaatyverier Pidskning i Fængslet, for større, navnlig med Indbrud forbundne, offentlig Kagstrygning og Brændmærke uden Hensyn til Forbryderens Kjønn). Ogsaa gjentaget Leiermaal skulde straffes med Kagstrygning, men det skete dog sjældent, da man foretrak at tage Bøderne til Indtægt for „Kassen“, der ikke tjente saa lidet paa den Maade²⁾. Leiermaalssagerne fyldte betydelig i Regnskaberne lige til Aarhundredets Udgang. Det med disse forbundne offentlige Skriftemaal i Kirken: at staae „aabenbare Skrifte“, gav stundom Anledning til skandaløse Optrin. Af opbevarede Retsakter i en Sag med Klokkeren Rasmus Villumsen i Grønholt, „anlangende et Quindfolk, som han udi sit Ehteskabsæde skall hafve besøvet“, fremgaaer det, at Kvinden, Klokkerens Tjenestepige Johanne Ibsdatter, da hun i Grønholt Kirke stod aabenbare Skrifte for Leiermaal, havde paa Præstens Tilspørgsel udlagt Rasmus Villumsen som Barnefader, at „Margrete Klokkers“ (Degnens Hustru) benægtede Jette i Kirken og efterat være kommen udenfor overfaldt Johanne Ibsdatter med Slag; fremdeles, at Klokkeren, da Barnet senere blev døbt, og Moderen igjen udlagde ham som Barnefader, selv i Kirken benægtede at være det, og endelig, at han, da han ikke kunde „lavværge“ sig, blev dømt til at have sin halve Boeslod forbrudt til Dronningen.

Skarpretteren i Frederiksborg og Kronborg Amter, Christian Ernst Puhar, der hoede i Roskilde, blev i 1728 tillige antagen som Skarpretter i Hørsholm Amt paa Vilkaar, at han ikke alene skulde

²⁾ De militære Straffe vare endnu mere barbariske paa den Tid. En Musketeer, der havde stjaalet en Gris af nogle Marks Værdi, straffedes f. Ex. ifølge Krigsloven, „med Gadeløb igjennem 300 Mand“ og sattes derefter „udi i tvende Maaneder i Stokhuset paa Vand og Brød“, for at Erstatningen kunde udredes af hans „Tractement“.

³⁾ Da f. Ex. i 1723 en Kvinde var dømt til Kagstrygning for tredje Gang begaaet Leiermaal, anbefalede Overinspektøren Straffen formildet til Gabestokken, da Omkostningerne til Skarpretteren for Kagstrygningen, 5 Rd. for Træ til en Pæl, 20 β, og Underholdnings- og Varetægtspenge, 2 Rd. 66 β, ialt 7 Rd. 86 β, foruden Skarpretterens Befordring og Sammenkaldelsen af Amtets Bønder Exekutionsdagen for at slaae Kreds, derved vilde spares, og Leiermaalbøderne, 6 Rd., som den Dømtes Venner i Tilfælde af Benaadning vilde betale tilligemed Varetægtspengene, derimod tilflyde Kassen.

forrette alle Exekutioner, men tillige holde Skorsteensfeiere og Natmænd til at betjene Enhver, naar og hvor forlanges, imod billig Betaling, samt selv at skaffe sig og sine Folk Befordring, hvilket den forrige Skarpretter, Jacob Langbøs i Kjøbenhavn, havde vægret sig ved. I 1752 fik Puhan sin Søstersøu, Johan Gottfried Ingermann, Søu af en anden Skarpretter, adjungeret og beskikket til Efterfølger.

Af Galge- eller Steilebakker vare her flere, f. Ex. paa den Bakke, hvorpaa Sophienberg senere opførtes, og paa en Brink ved Hørsholm („bag om Byen“). Paa disse fandtes den saakaldte „Justitspæl“, hvortil Fangerne fastgjordes ved Halsjern og Lænker. Desuden var der ved hver Kirke en Gabestok, der benyttedes til Afstraffelsen af mindre Forbrydelser, som f. Ex. Skovtyverier og kirkelige Forseelser. Efter Christian den Sjettes bekjendte Helligdagsanordning skulde „gemene Bønder“ med Hustruer, Børn og Tjenestfolk gaae i Kirke hver Søndag eller fra 1 til 3 Timer sættes i denne Gabestok, og eiter et Reskript af 24. Oktober 1739 skulde den Bønde, der bad flere end fem Faddere af hvert Kjøu til sit Barns Daab, sættes i Gabestokken en halv Time før og en halv Time efter Prædiken.

Træhesten havde vistnok sin Plads ved Ladegaarden og brugtes som et ganske almindeligt Korrektionsmiddel, f. Ex. imod Fuldskab, Overhørighed og Deslige, ikke alene af Amtsforvalteren, men ogsaa af Slotsforvalteren for Materialkudske og Tjenestefolk paa Slottet¹⁾.

Arrestlokalet var i en af Slotskjælderne. saa længe det gamle Slot stod; senere var det simpelt hen et Hul i Jorden under en gammel raadden 4 Fags Bindingsværks-Bygning med klinede Vægge og Halmtag; det kaldtes derfor med god Grund altid „Hullet“, „Fangehullet“. „Arresten her“, hed det endnu i 1764, „er saa slet og uforsvarlig, at den her siddende grove Svinety yuligen brækkede ud igjennem Loftet, som er saa opraadnet, at man med Fingern kan plukke det bort. Jeg fik ham igjen den tredje Dag i Uggeløse og haver herover ladet ham slaae fast med en Lænke ved en stor Blok, som er væltet ned i Kjælderens i Hullet til ham. Han brækkede ud med Jern og Bolte om begge Benene og Lænker derfra om begge Hænder, som han alt havde slaget af sig i Kahaugen, hvor det under Græstørven laa forvaret“. Tidligere holdt

¹⁾ Prof. Olufsen siger, Skand. Lit. Selsk. Skr. 22. B. 162, at Træhesten var en Fjæl, sat paa Høikant paa fire Fødder; at Mange endnu (1827) mindes at have seet dette Strafferedskab paa Herregaarden, og at Ladefogden stundom forsynede Rytteren med „Sporer“, d. v. s. båndt ham store Steen ved Fødderne. Han tilføjer: „Jeg har endog seet, at en vis Herremand i det forrige Aalborghuus Amt, som ellers skrev Bøger om Bondens slette Forfatning, har ladet en gift Bondekone ride Træhesten“. Slikt er dog næppe nogensinde brugt paa Hørsholm. At ride Træhesten skal oprindelig have været en Soldaterstraf, indført her fra de tyske Hære under Trediveaarskrigen og sjældent anvendt som Straf for Bønder før end Frederik den Fjerdes Tid. Secher: Daumark i ældre og nyere Tid 1. 85.

man Vagt ved Arresten, naar Forbryderne vare eller ansaaes for farlige, og Varetægtsomkostningerne kunde da løbe op til anseelige Beløb. Det kostede f. Ex. 116 Rd. at bevogte og underholde en Indsidder, Frederik Velling, og hans Hustru, der i 1737 arresteredes og dømedes til Kagstrygning for Tyveri, men maatte sidde i 5 Maaneder, idet man var saa menneskelig at udsætte Exekutionen indtil to Maaneder efter Hustruens Nedkomst. Omsider fik man et nyt „Thing- og Domhuus“, der bestod af en Forstue paa 1 Fag, en Thingstue paa 4 Fag med Mursteensgulv og 2 Fag Vinduer, en Bilæggerovn, 8 Guldlæders-Stole¹⁾, et rundt Fyrebord og to Bænke, et lidet Kjøkken, et 2 Fags Kammer til Fangefogden og en 1 Fags Arrest med Lem i Gulvet til „Hullet“.

Forordningen om Fattigvæsenet af 24. September 1708 § 7 paabød Indkrævningen af Fattigskatten, saa snart Bønderne havde indhøstet, da det kunde befrygtes, „at Bonden senere selv fattes og ikke har videre, end han bliver forstrakt af Andre“. Den officielle Fattigforsørgelse kunde under saadanne Forhold, der senere snarere bleve værre end bedre, naturligvis ikke have noget stort Omfang; men den private synes at have været desto rundeligere. Junges Skildring af den hørholmske Bondes Godhed imod den Fattige er vel fra Slutningen af Aarhundredet²⁾, men passer sikkert ligesaa fuldt paa den foregaaende Tid. Han siger: „Bonden er endnu tarvelig og nøisom og Grændserne imellem Fattigdom og Rigdom følgende for ham langt snævrere end for os. Har han det, som udfordres til Føde og Klæder for sig og sine, da kalder man ham for rig. En Virkning af denne Nøisomhed er Bondens Beredvillighed til at dele sit Brød med Betlerne. Den sande Broderkjerlighed, der af Lidet bortskjænker Meget, finder man daglig hos Bonden; den Fattige forlader ham aldrig tomhændet; nærmer han sig til ham, naar han selv nyder Herrens Gaver, da rækker Bonden ham snart et Fad med Spise; overfalder Natten den hungrige Vandrer, da finder han i Bondens Hytte ikke alene Mættelse, men og Hvilested enten paa hans „Sofa“ (Bænk) eller dog ved den evig varme Kakkelovn. Træder han ind i Bondens Gaard paa en Bryllups- eller Gildesdag, da bliver han ligesaa overflødig mættet som de andre Gjæster. Saaledes har jeg ofte seet ganske fremmede Betlere sidde ved Enden af Bordene, hvor ogsaa de nøde nogle glade Øieblikke. Indtraf Bondens Selskabsglæder i Sommerens Tid saae jeg ofte et Bord anrettet under aaben Himmel for Krøblinge, Halte og Blinde fra Veie og Stier. Bonden er medlidende fordi han ofte selv har lidt, og han handler i denne Henseende efter det han selv vil hændes og have, thi hvor sørgelig er ikke ofte Bondens Skjæbne, naar hans Arms Styrke forlader ham. Alderdommen er ofte ledsaget af Nøgenhed og Armod. Bondens Gavmildhed gjør dog ogsaa Skade forsaavidt som den ernærer Betlere, som igjen udklække Betlere, og som aldrig lægge Bettelstaven af Haanden.

¹⁾ Vistnok gamle, kasserede Sager fra Slottet.

²⁾ Nordfjøl, Almues Sæder o. s. v.

Denne magelige Næringsvei tager derfor til. Den stærkbenede Betler, der har frit table d'hote hos Bonden, indsanker desuden let hos de Store 8 à 10 β daglig foruden hvad han faaer i Posen, og dette anvendes da til Overflødighedsartikler, som ikke findes hos Bonden“. Hertil kan endnu føjes, at de Fattige i Skoven fandt baade Ly og Brændsel, forsaavidt de ikke foretrak at stjæle det sidste tørt af Bondens Gjerder, hvorover jevnlig klagedes. Her var saaledes et godt Sted for Betlere at være, og de flokkedes yderligere, naar Hoffet havde sin Residens paa Hørsholm, trods al den Umage, man gjorde sig for at faae dem bort. I Anledning af, at Herskaberne ventedes fra Frederiksborg, skriver Amtsforvalteren i 1735: „Iaftes var jeg ude og overalt ved Selsmark, Bloustrød, Høvelte og Kaiærød stricte advarede Bønderne at tilholde deres Fattige ei at maatte overtrygle de høikongl. Herskaber paa deres Reiser, og om maatte fornemmes nogen derimod at forsee sig, da strax at nedbringe dem her til Hørsholm, hvilken Anstalt nogle Gange tilforn er skeet af mig. Men den bedste Execution var, at slige Betlere ved nogle af de foran Ridende et Par Gange blev pidsket af Veien, saa holdt de sig vel tilbage derefter, thi Trudseler og Advarseler regarderer de ikke meget paa“. Endnu i 1765 klagede Mølleren i Usserød over, at Betlernes Mængde ved hans Mølle og Kro, især paa „Courdagene“, var saa stor, at de fremmede og Hoffets egne Ministre ikke som sædvanlig turde holde hos ham for at bede, af Frygt for Ubehageligheder og Uleiligheder, hvorfor Amtsforvalteren foreslog at ansætte en Fattig- eller Stodderfoged til først at advare, siden at optage Betlerne og derpaa, efter Examination, hjælpe dem af Herredskassen eller bringe dem til nærmeste Tugthus, hvilket Forslag approberedes af Dronningen.

En Erklæring af 17. Januar 1753 indeholder forøvrigt følgende Oplysninger om Fattigforsørgelsen: „Imod det Forslag, som af en Ubekjendt er indkommen til Directions-Commissionen for det Fattiges Væsen om et Hospitals og tillige Tugthus's Indretning, hvori de meest fattige nødlidende Lemmer paa Landet kunde underholdes og andre ublu omløbende Betlere vedbørlig afstraffes og til Arbejde holdes, finder jeg saavidt Hovedsagen angaaer ikke meget at erindre; thi saafremt der ikke bliver saadanne Steder oprettede, hvor elendige vanføre Folk og fattige Krøblinger kan have Huusly og fornøden Forpleining, samt andre ublu, stærke og friske Betlere tugtede, ere alle de Anordninger, som enten ere gjorte eller kan gjøres til at hemme Betleriet paa Landet aldeles omsonst. Erfarenheden viser det endog i Kongens egen Hoved- og Residence-Stad, at uanseet de mange prægtige Anstalter sammesteds er gjort til Betleriets Afskaffelse og at der til den Ende bliver holdt mange saakaldte Stodder-Konger, som skal optage de Betlende, kan det dog ikke hemmes, at man jo fast i hver anden Gade træffer een eller flere, som incommoderer Folk om Almisse“. — — — „Jeg veed ikke hvorledes Herreds-Kassernes Omstændighed er paa de andre Amter, men hos mig kan Beholdningen neppe regnes til 50 Rd.; thi hvad godvillig Gave, som enten gives af det Høikongl. Herskab eller andre, bliver ved de aarlige holdte Fattiges Sessioner leverede

til Amtets Sognepræster, for at uddeles blandt deres Sogne-Fattige og derom ved næste Session at fremvise Rigtighed for Distributionen. Tavle-Blok-Bøsse-Penge, Bøder eller Mulcter til de Fattige tager og Præsterne her paa Amtet selv imod for at uddele ligesom de falder eller indkommer, saa at ikke videre indløber her i Herreds-Kassen end imellem 9 à 10 Rd. aarlig af Gaarde, Huusmænd og Tjenestefolk i Anledningen af Forordningen de dato 24de Sept. 1708 dens 13de Post. Forberørte godvillige Gaver med videre, som Præsterne til Deling meest iblandt de Fattige, som ikke kan nyde Lægd hos Bonden, oppebærer, kan fra samme Brug her paa Amtet ikke vel savnes eller andensteds hen destineres; thi om saa skeete vilde Betleriet her endnu blive langt større, eller og Leilighed maatte forskaffes for de Fattige i et Hospital eller Tugthuus, som projecteret er. Vel mener Forfatteren, at der kun gives Faa uden Venner og Slægtninge, hos hvem de kunde dog jo have nogen Tilstød; jeg troer det samme, men Gud trøste den, som paa sin Alderdom eller i sin Nød skal trænge til sine Venner; her maa det vel hedde efter Ordsproget, at det er lettere for een Fader at forsørge nitten Børn, end disse ham. Erfarenhed viser daglig iblandt den gemene Almue samme Sandhed; har Forældrene noget at give Børnene, det optages med Glæde, men derhos ligesom med en Slags Skyldighed; derimod trænger Forældrene til Børnene, ere der jævnlig kun faa hjemme, og skal de endelig for Skams Skyld, naar deres Evne er dertil, bevise dem noget Godt, skeer det sjældent uden med Knur, Avindsyghed og Fortrædelighed, saa den Hjælp er kun ringe at bygge paa man i sin Nød skal søge hos sine Paarørende. Hvorom nu ellers alle Ting er, saa kunde det dog have sin store Nytte, om ikke et almindeligt Hospital, saa dog i mindste et Tugthus for disse 5 ommeldte Amter kunde vorde oprettet, thi lad være, det i Førstningen ikke blev saa stort, som det kunde behøves, kunde det dog være et Middel til at afskrække de ublu Tiggere fra Betleri og Land-Omstrøifning med, saasom naar det rygtedes, at een og anden blev paagreben og indført i Tugthuset til strengt Arbeide, vilde det upaatvivlelig frugte saa meget, at ikke saa mange som nu skeer, løb omkring med Betlerstaven og Posen, hvilket er den letteste Maade for dem at komme til Brødet paa, men tog sig andet for, hvorved de sig kunde ernære, og med Tiden kunde der maaskee udfindes Middel til at faa Huset med flere Bygninger forøget, ligesom Intraderne kunde formeres til — — —“.

Med hvor faa Omstændigheder man ellers behandlede Løsgængere, fremgaaer af følgende Erklæring fra 1764: „Deres Velbaarenhed bliver herved underdanigst insinueret et, over en fra Usserød Mølle-Kro uden Pas og Beskeed opbragt Løsgjænger og Sømand, holdt Forhør, der oplyser intet andet end Personen, i sin sunde og friske Tilstand af stærke og føre Lemmer, er lige saa farlig som haardnakket. Jeg har anmeldt ham ved Holmens Chef og ved Stokhuset, samt averteret ham i de offentlige Aviser og Blade, men endnu har ingen meldt sig om ham, og i denne daarlige Arrest at bevare ham med daglig Vagt og i Jern samt give ham Underholdning længere, det er Synd, i Henseende han er duelig til strengt Arbeide;

derfor holdes det uforgribeligen bedre. at han i allerunderdanigste Følge af Hans Kongl. Maits. Lov og Forordninger, bliver, som en frisk og stærk Løsgjænger, enten sat til Hans Mait. Tjeneste som Matros, ifald Nogen ved Deres Kompagni ei dertil vil antage ham, eller og, at han kan blive sat til Arbeide udi Rasphuset, siden det er at formode, at Slaveriet ikke længe vil beholde ham, og man ikke kan forestille sig noget godt af ham, om han kommer fra al Tvang og Fængsel; hvilket af Stederne Deres Velbaarenhed igjennem behagelig Forsorg og Correspondance, enten med en af Divisionscheferne, som kunde selv lade ham afhente, eller med de høie Herrer Directeurer for de Fattiges Væsen, at han herfra kunde blive transporteret i bemeldte Rasphus, nu finder for godt at see ham henskaffet efter Lovens 3die Bogs 19de Capitel og den seneste om Løsgjænger og Deserteurer allernaadigst udgivne Forordning af 31te October 1740 og Rescript af 14de September 1763 etc. Efter Væxt og Anseelse kunde han vel ogsaa være god til Soldat, men i Henseende han er søvant, skulde han nok tjene bedst til Matros, om han ikke tilforn nogen Tid er bleven derfra casset.

Indtil 1770 holdt man to Fattiggasser eller, som det kaldtes, „tvende Protocoller over Fattiges Penge“, nemlig „Slotstavlekassen“ og „Amtets Herredskasse“. Den førstes Indtægter bestode i, hvad der indkom i Slotskirken, 50 Rd., senere 100 Rd., som Dronningen skjænkede, og c. 39 Rd. Renter af en Kapital, i sin Tid skjænket de Fattige af Dronning Louise, senere udsatte hos Bønder paa Godset imod Pant i deres Bygninger, men uerholdelige paa Grund af Debitorernes Armod, og hvis Udredelse Dronningen derfor havde overtaget. Heraf fik hver af de tre Sognepræster aarlig fra 25—50 Rd. til Uddeling til Fattige, og iøvrigt afholdt Kassen Udgifterne ved Syges Kur og Pleie i Sygehuset, fattige forældreløse Børns Opfostring og endelig særlig af Dronningen bevilgede Understøttelser til nødlidende Gamle og Svage, som havde været i Tjeneste ved Slottet. „Amtsherredskassens“ Indtægter bestode kun i det nysnævnte Bidrag fra „Slotstavlekassen“, de faa „godvillige“ Gaver, som tilbøde den, og hvad der lignedes paa Gaard- og Husmænd, omtrent 10 Rd. aarlig eller mindre. Deraf skulde afholdes Udgifterne til Fattiges Ligkister og Begravelser og tillige Løsgjængeres Arrest, Varetægt og Forpleining, men kunde Kassen ikke udrede de sidste, bleve de paalignede Hartkornet, ligesom andre Delinkventomkostninger. Efter Dronning Sophie Magdalenes Død gav Kirketavlen kun Ubetydeligt i Forhold til tidligere Tider, og der havde derfor ingen Penge til fattige og forældreløse Børns Opfostring, men efter Indstilling af Amtsforvalteren, der fandt, at „Hartkornet formedelst de mange andre betydelige extraordinaire Afhold ikke taaer mere Paalæg“, og „at Kongen, som Godsets høie Eier, Hætte og Hosbonde, i Henseende til Nyttens i Tiden, tilkom nu som forhen at udrede samme“, tillod Rentekammeret, at Udgiften til 12 forældreløse Børns Opfostring overtoges af Jordebogskassen ($\frac{2}{3}$ 1750).

Allerede i Oktober 1736 opfordrede Dronningen selv Amtsforvalteren til at meddele Oplysning om Grunden til Bøndergodsets

Vanmagt og at yttre sig om, hvorledes der kunde raades Bod derpaa. Han afgav derefter en meget udførlig Betænkning, hvori særlig fremhæves følgende Aarsager til Bondens Tilbagegang: 1. Det ud over alle rimelige Grændser forøgede Hoveri, som alt foran er omhandlet. 2. Formindskelsen af Græsningen og Høsletten, deels ved Indtagelsen af Huspladser med Vænger og Kaalhaver baade i Overdrevene og Byerne, deels ved Indhegningerne i Overdrevene til Ungskovs og Gjerdsels Fremvæxt, deels endelig ved Oversvømmelser af Vandløbet fra Donse Krudtværk. 3. Forøgelsen af Afgifterne, navnlig Lønningen til Tærskere paa Hovedgaarden, omtrent 450 Rd. aarlig, hvilken Bønderne tidligere var frie for. 4. De tidligere gode Tørvemosers „Spolering“ og Bøndernes Udelukkelse fra den „Adgang til Skoven“, de tidligere havde. 5. Jevnlig Misvæxt, Sygdom, baade paa Folk og Fæ. 6. „Den onde og fordærlige Vane udi Drik og Tobakssmøgen, som har taget overhaand iblandt den menige Almue, hvortil de gives Anledning af de mange Kroer, som ere paa Landet i Besynderlighed udi dette Amt“. I en anden Erklæring af 1740 yttre Amtsforvalteren sig om de mange Kroers Skadelighed saaledes: „Hvor fattig og forarmet Bonden end er, maa dog Kroen, helst hvor den ligger ham saa nær og beleilig, mellemstunder have hans Næring, har han ikke Penge ved Haanden at betale med, lader han enten en Skjeppe Korn danse i Krokonens Forvaring, eller i Mangel deraf drikker paa Credit til om Sommeren, at han kan betale med Hø, et Stykke Engbund eller Agerland, hvilket jeg nylig er kommen efter at være i praxien sine Steder her paa Amtet; og iblandt andre holder jeg Karlebo-Kro for en af de skadeligste her paa Amtet til at udsuge Bonden, hvorfor jeg og gjerne ønskede, at samme noget snart maatte blive afskaffet, thi det er ikke alene gjort med Bønderne, som i slige Kippekreer spilder en Hoben af deres Velfærd ved Forsømmelse, Spil og Drik, men deres Folk og Tyende bliver der og forført til Drik og Liderlighed, saa de mangengang istedet deres Hosbonds Arbeide, søger lige til Kroen, hvorfra de maa hente dem til deres Forretninger, hvilket Huusbønderne maa lade sig saaledes befalde, saasom Folkene ere ellers færdige strax at sætte dem Stolen for Døren, særdeles naar de have en forarmet Bonde for sig, som ikke kan accomodere dem saavel i deres Pleie, som en anden af bedre Vilkaar; saadan en fattig Bonde maae baade trygle og købe sig sine Folk til, og endda neppe kan faae dem, hvorfor han maae tie til sine Folks Vanartighed og Forsømmelse, ifald han ei ganske vil gaa dem qvit“. „Tobakssmøgningen er“, hedder det, „ikke lettelig at udrydde, efterdi den har fæstet Rødder baade i de Unge og Gamle, da man kan daglig see, at Børnene, om jeg saa skal melde, oplækkes med Tobakspiben i Munden, i hvilken Lyst Qvindfolkene tillige begynder at tiltage¹⁾“. „Naar der skal een Skilling om

¹⁾ Tobakken synes at have spillet en betydelig Rolle iblandt den Tids Livsnydelser, hos Høie som Lave. Digterne (Lacoppidan, Wadskjær) sang til Tobakkens Pris. Lacoppidan siges endog at være mest berømt ved sit Poem: „Tobaks Bersømmelse“. Denne „dydige Urt“, som

Dagen til Tobak og sommetider Brændevin for een Skilling med-gaaer derved saa nær 10 à 12 Daler om Aaret i Krokonsens Gjemme, som er det meste af hvad en Karls Løn kan overskyde naar Klæderne fraegnes“. Derfor er der „Mangel paa gode bemidlede Karle at faae til Stæder, saa at det er et rart Exempel at træffe en Bondekarl, som har sig 20 Daler i god Behold, omendskjøndt han aldrig tjener saalænge“. — 7. Tjenestefolkenes Umedgjørlighed. Det hedder herom, „at de i Opførsel og andet meer paa en 20—30 Aars Tid har meget forværret sig, thi først bliver de jo mere og mere delicate, at de snart vil foreskrive deres Husbonde hvad Spise som de vil have; dernæst ere de og blevne saa zarte, at de ikke taaler nogen Reprimande eller Revselse, men strax ere reiseferdige naar saadant møder dem, og at gaa nærmere til Sagen saa ere de ikke meget for at tjene, men hellere gifter sig tilsammen saavel unge som gamle, hvor de saa sætter sig hen i eu Krog til Inderste, der de kan have deres egen Frihed og saa mange magelige Dage, som de gidder. Af dette Slags Folk har dette Amt en langt større Forraad end gjerne ønskedes, thi det er ikke gjort dermed, at Bonden derover lider Mangel for Tjenestetyende, men deslige Folk, som endelig maa tage sig endeel til at leve af, ligger enten og stjæler fra Bonden eller og i Skoven paa Bondens Skifter, som han da siden skal lide og undgælde for. Kommer det endelig dertil, at Bonden kan formaa saadan en Løsgjænger til at arbeide en Dags Tid for sig maa han betale ham dobbelt, ikke saa just med Penge, thi derom er det ham ikke saa meget at gjøre, som enten med Sæd eller Engbund, at han kan faa Foder til sine Kreaturer, som enhver gjerne har nogle af, ja endeel af slige Inderster holder vel og Heste og Vogn, saa jo flere deraf haves paa et Gods, jo skadeligere auseer jeg det at være, efterdi slige billigen kan sættes i Lignelse med Iglar, der ved mange Leiligheder udsuger Bonden“)“. 8. For høi Skyldsætning af Hartkorn og Landgilde for mange Byers Vedkommende, især dem, hvis Jorder støde til Dyrehaven, hvorfra Vildtet indtrænger, opæder og nedtramper Sæden. 9. Den Sædvane, at Gaardenes Bygninger, „under Navn at samme skulle være Bonden tilhørende“, ved Skifter be-

han kalder den, indkom her i Landet ved Wallensteins Indfald og omtales i Simon Paullis Urtebog 1648 som „Tobaksdrikken“. I en Postilprædiken omtrent fra samme Tid over de Ord: „Salige ere de, som ikke see og dog troe“, lignes Christus ved den aandelige Tobak. Troen ved Piben og den Hellig Aand ved Ilden (N. M. Petersen Lit. Hist.).

- ¹⁾ Om Indersterne og deres Oprindelse see nedenfor. Som det synes, maa man gaae langt tilbage i Tiden for at finde „de gode gamle Dage“, da Tyendet var skikkeligt og medgjørligt. Baade i forrige og dette Aarhundrede klages der, med korte Melleumrum, ligesaa stærkt over det som i vor Tid, ja endog i det syttende Aarhundrede gjælder det samme. I en Forordning af 1. April 1606 (Sjæll. Tegl.) siger Christian den Fjerde: „Eftersom Vi naadigst kommer i Forfaring om den store Uskikkelighed og Modvillighed sig berudi Riget med Tjenestefolk begiver, saa at man med Tiden ikke kan bekomme Folk, som for Løn ville tjene, med mindre man endelig vil give dem dobbelt Løn af hvad de selv søske og begjære, da“ o. s. v.

regnes Dødsboet til Indtægt, hvorved Boets Masse til en temmelig høi Sum er opstegen, og følgelig overskyder en Deel fra Besværingen til Deling iblandt Arvingerne; hvilken dog ikke har kunnet udlægges disse i Bygningerne, men derimod kun i Boets Besætning og andre Effecter, som i dette Fald er gaaet fra Stedet, og jo bedre en Bonde i saa Maade har holdt sin Gaard, jo mere Last og Byrde har det været for ham, naar Boet engang skulde skiftes¹⁾“.

Amtsforvalteren foreslog: at lette Hoveriet for Bønderne ved fremtidig at bortforpagte de nedlagte Gaarde uden Hoveri eller endnu hellere atter at udlægge dem til Bondebrug og bortfæste dem, hvilket ogsaa vilde være fordeelagtigere for Godskassen end at bortforpagte dem; at bortforpagte Fiskeriet uden Hoveri; at hjælpe Bønderne til at indhegne deres Vange med Steen istedetfor Gjærdsel, hvorved Underskov spares, og mere Græsning kan vindes; at skaffe Bønderne Hjælp til Hovskovningen fra de kongelige Nabogodser og give dem tjenlige Redskaber til Arbeidet; at lade Aaen fra Donse uddybe ved kommanderet Mandskab for at forebygge Oversvømmelser; at udrede Tærskpengene af Godskassen; at føre god Husholdning med Tørvemoserne og at give Bønderne Affaldet ved Skovningen, navnlig Spaaner og Grene samt Stubbe til Kulmiler; at fritage Bønderne for Skovning til Teglværker og Kalkbrænderier samt Materialkjørsel til Byggearbejderne; at reducere Antallet af Kroerne og forbyde Mindreaarige al Tobaksmøgen; at forbyde alle Tjeneste-Bønder-Karle og Drengene at gifte sig, førend de have fæstet Gaard eller Hus, eller Herskabet ellers deri samtykker; at gjøre Indskrænkning i Husmænds og Indersters Ret til at holde Kreaturer, saa at navnlig Husmænd med under 1 Skpe. Hartkorn kun maatte holde 1 Ko og 4—5 Faar, Inderster alene 3 à 4 Faar; at nedsætte Hartkorn og Landgilde for de mest bebyrdede Byer, Karlebo, Veinbrød, Brønsholm, Heslerød, Kirkelte o. fl.; at give en almindelig Moderation i Landgilden paa Grund af sidste Aars Faaresygdighed og Misvæxt paa Rugen; og endelig at ophæve den gjældende Sædvane, at tage Værdien af Gaardenes Bygninger til Indtagt for Bondens Bo ved Skifter. Det sidste Forslag motiverede Amtsforsvalteren saaledes: „Jeg seer ikke at Bonden i nogen Maade er tjent med at have Navn for at eie sin Bygning, naar hans Bo og Besætning derved siden skal forrykkes; tilmed kan jeg ikke udfinde, hvad Herlighed det er for Bonden at kaldes Selveier af Bygningen, naar han dog i alle Ting ansees som andre Fæstebønder, som ere forbundne til at svare Bygfæld og holde sin Gaard i vedbørlig Stand, saa og ellers udstaae og gjøre alle Ting lige med Andre; tilmed er ikke noget derom i Bøndernes Fæstebreve mentioneret, ei heller kan Nogen give mig nogen ret Forklaring om, hvorfra denne Eiendomsrettighed henhører, uden at Endeel vil mene, sligt at være skeet fra Beleiringens Tid²⁾“.

¹⁾ Jfr. Side 46.

²⁾ Jfr. Side 40.

foreslog Amtsforvalteren at søge udvirket en Lettelse i de kongelige Skatter, at eftergive den Deel af de gamle Restancer paa Godset, som efter Undersøgelse maatte vise sig uerholdelige, at betale Bønderne for den Materialkjørsel, som maatte blive dem overdragen, at opmuntre Havedyrkningen og Træfrugtavlens, samt endelig at forsøge den aarlige Udvisning til $\frac{1}{2}$ Læs Hjultømmer og 1 Læs¹⁾ Brænde for hver Bonde.

Ved Resolution af 25. November 1736 nedsatte Dronningen nu en Kommission, bestaaende af hendes Oberhofmester, Geheimeraad Friederich Raben²⁾, Jægermester Kammerherre Plessen, ogsaa kaldet Pless³⁾, Staldmester Hans Hartmann, Revisor, Raadmand Gabriel Hillemand, som skulde give omstændelig og tilforladelig Oplysning om Hovedaarsagen til Bøndernes slette Tilstand og gjøre Forslag til at hjælpe dem paa Fode, dog saa, „at Vores Tjeneste ikke vorder forsømt eller Vores Kasse ikke med alt for store Udgifter vorder bebyrdet“. Efter en i Arkivet værende Konzept-Protokol varede det halvandet Aar, inden Kommissionen holdt sit første Møde. Den sammentraadte nemlig først den 16. April 1738. Amtsforvalteren fremlagde sin Forestilling af Oktober 1736, og denne blev derefter af Kommissionen gennemgaaet og „saa nøie som muligt examineret“. Amtsforvalterens Forslag til Lettelser i Hovveriet kunde man i Hovedsagen ikke gaae ind paa; man anbefalede kun at overføre Noget af Fiskerihoveriet paa Husmændene, at lade Leerelte Vang henligge til Græsning istedetfor at dyrke Halvdelen med Havre, da denne dog blev opødt af Dyrene, og at anskaffe Redskaber til Hovskovningen. Med Hensyn til Græsningsformindskelsen vilde man have en Undersøgelse foretagen af Vedkommendes Adkomster til de indtagne Haver og Vænger og anbefalede Oprensningen af Donse-Aeen paa Dronningens Regning. Derimod fraraadede Kommissionen at fritage Bønderne for Tærskpenge eller at give dem Affaldet fra Skovningen. Kroerne foresloges ved Fæsteledighed indskrænkede til fem, Tobaksmøgningen forbuden, Indersterne ved Leilighed „udryddede“, og deres Kreaturhold indtil

¹⁾ Ved et Læs menes et „Skovlæs“, s: $\frac{1}{2}$ Fv., jfr. Bilag Litr. Ø, 6. Post.

²⁾ Friederich Raben til Aalholm, Bræmslykke, Bremersvold og Kjærstrup, hvoraf de to første $\frac{29}{10}$ 1734 oprettedes til Grevskabet Christiansholm, var først Kammerjunker, fra 1724 tillige Hofmester hos Kronprindsesse Sophie Magdalene og fra hendes Tronbestigelse 1730 Oberhofmester og tillige „Amtmand over Hørsholm Amt“ indtil 1737, da han blev Stiftamtmand paa Lolland og Falster. Dette Embede nedlagde han 1764 og døde 1773, 80 Aar gl. Han var gift med en Frøken Bertha v. Plessen, Geheimeraad, Ridder (Storkors) af Dannebrog og af Elefanten samt benaadet med Sophie Magdalenes Orden de la Fidelité (Birchs Geheimeraad).

³⁾ Victor Christian v. Plessen blev 1731 Dronningens Kammerherre og Jægermester, efterfulgte Raben som Oberhofmester og Amtmand 1738 og fik Afsked som saadan i 1749, da han blev Ordenssekretær og Oberceremonimester. Han døde 1771, 75 Aar gl., som Geheimeraad, Ridder (Storkors) af Dannebrog og Elefanten og havde ogsaa Ordenen de la Fidelité (Birchs Geheimeraad).

da indskrænket efter Amtsforvalterens Forslag¹⁾, Tjenestetyendets Vanartighed og Ulydighed hæmmet af Amtsforvalteren. Med Hensyn til Hartkorns- og Landgilde-Nedsættelsen foreslog Kommissionen en Syns- og Taxationsforretning afholdt, hvilket skete efter to Aars Forløb, i Juni 1740. hvornæst efter yderligere 11 Aars Forløb en Nedsættelse ogsaa blev bevilget 1751. Den gamle Sædvane at beregne Gaardenes Bygningers Værdi til Indtægt for Boet i Tilfælde af Skifte vilde Kommissionen have bibeholdt, forsaavidt Bønderne selv vedligeholdte deres Bygninger, men afskaffet, forsaavidt de havde faaet Byggehjælp. Amtsforvalterens øvrige Forslag bifaldtes, dog at man ikke vilde give Bønderne den yderligere Udvisning, som det iøvrigt erkjendtes, at de behøvede, af Skovene, men af Tørve-moserne. Hvad navnlig Havedyrkningen angik, skulde Amtsforvalteren „imponere“ Bønderne til at lægge sig efter den, ligesom man derhos anbefalede, at Slotsgartneren skulde give dem Veiledning og afgive Frugtræer.

Det var saaledes just ikke Meget, Kommissionen udrettede, idet Nedsættelsen i Landgilden, der, som berørt, omsider blev given i 1751, var dens væsentligste Frugt. Af den afholdte Syns- og Taxationsforretning af 1740 meddeles et Uddrag blandt Bilagene under Litra P. Man vil deraf see, at til de c. 1000 Tdr. Hartkorn, der vare i Bondebrug, kun hørte lidt over 4,500 Tdr. Pløieland eller c. 4 $\frac{1}{4}$ Tdr. Land pr. Tde. Hartkorn. at den samlede Udsæd kun var 1055 Tdr. Rug, 1153 Tdr. Byg og 841 Tdr. Havre, altsaa tilsammen 3 Tdr. Sæd pr. Tde. Hartkorn, og at Afgrøden i almindelige Aar kun gav 2—3 Fold Rug, 2—4 Fold Byg og 2—3 Fold Havre. Høhøsten gav omtrent 3 $\frac{1}{2}$ Læs pr. Tde. Hartkorn. Der holdtes pr. Tde. Hartkorn omtrent 1 Hest og 1 $\frac{1}{2}$ Stk. Hornkvæg. I sin Indstilling om Landgildens Nedsættelse af 7. Oktober 1751 forklarede Amtsforvalteren, at Forslaget til en ny Jordebog, grundet paa Synsforretningen af 1740. hidtil havde henligget i Kommissionen uafgjort, men at det nu var paatrængende nødvendigt, at Nedsættelsen fandt Sted, ikke alene af de af ham tidligere fremhævede Grunde, men ydermere fordi Bondens Tilstand senere yderligere var forværret ved gjentagen Mixvæxt og Kvægsyge. „Efter at Qvæget,“ siger han, „hos os for en Deel 2de, for en Deel 3de Gange er bortdød, saa at der nu er mange, der ikke har en eneste Ko tilbage, ei heller Evne at købe sig nogen, er det ikke at undre, at Bonden, der som meldt, kun har slette Jorder, ingen Besætning, hvoraf han ellers skulde samle Gødskuing til sin Jord, have Hjælp af til Suul i sin Huusholdning og sælge af til sine Afgifter, i sin Velstand maae aftage og paadrage sig større Restancer, helst da han baade i Afgifter og Arbeide er forsæt og besværget“. Efter Jordebogen af 1730 udgjorde Landgilden 301 Tdr. 7 Skpr. 2 $\frac{1}{2}$ Fdk. Rug, 275 Tdr. Byg, 78 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdk. Havre, beregnede henholdsvis til 2 Rd..

¹⁾ Dette lykkedes dog ikke, førend Fællesskabet blev ophævet. Efter en Fortegnelse af 1778 var der dengang 261 Husmænd og Inderster, som i det Hele kun havde 14 Tdr. Hartkorn, men holdt 242 Heste, 239 Stk. Kvæg, 756 Faar og 352 Svin og Griise.

8 Ɔ og 4 Ɔ pr. Tde. eller ialt 1022 Rd. 93 β og i Penge 738 Rd. 54 β , tilsammen 1761 Rd. 51 β . Efter Forslaget til den nye Jordebog skulde svares 247 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdk. Rug, 281 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdk. Byg og 222 Tdr. 1 $\frac{1}{4}$ Fdk. Havre, beregnede til samme Priser ialt 1019 Rd. 64 $\frac{1}{2}$ β , og i Penge 357 Rd. 32 β , tilsammen 1377 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ β , — altsaa mindre end før 384 Rd. 50 $\frac{1}{2}$ β . Amtsforvalteren meente dog, at Landgilden endnu saaledes var ganske anseelig, nemlig 2 Sletdaler pr. Tde. Hartkorn, medens man ellers i Landet kun regnede 1 Rigsdaler. Ved Resolution af 30. November 1751 approberede Dronningen den nye Jordebog og eftergav tillige af de gamle Restancer, der udgjorde 2,448 Rd. 30 β , 2,072 Rd. 76 β , men med Tilføiende, at „i Fremtiden ingen Restance hos nogen af Amtets Beboere skal tolereres, men enhver især allerunderdanigst skal være pligtig præstanda til Forfaldstiden behørig at præstere“.

Efter en af Amtsforvalteren i 1739 afgiven „Ongefærlig Calculation over Hirschholms Amts Revennuer“, efter Middeltal af de næstforegaaende 3 Aar, var

Indtægten:

1. Landgilde:

Penge	737 Rd. 2 Ɔ 2 β		
Rug 304 Tdr. 2 Skpr.			
1 $\frac{1}{4}$ Fdk. à 9 Ɔ	456 — 2 - 7 -		
Byg 275 Tdr. à 7 Ɔ			
8 β	343 — 4 - 5 -		
Havre 78 Tdr. 4			
Skpr. $\frac{3}{4}$ Fdk. à			
3 Ɔ 8 β	45 — 4 - 13 $\frac{1}{2}$ -		
			1,583 Rd. 1 Ɔ 14 $\frac{1}{2}$ β

2. Aarlige Afgifter:

af Husmænd . . .	79 Rd. 4 Ɔ β		
Hoveripenge . . .	78 — " - " -		
andre Udgifter . .	133 — 2 - 14 -		
af Faste-Kroerne	78 — " - " -		
af to Huse i Hørsholm	9 — " - 8 -		
			378 — 1 - 6 -

3. Forpagtnings-Afgifter:

Hollændriet . . .	750 Rd. " Ɔ " β		
Rungsted Kro . . .	460 — " - " -		
Sandholm	200 — " - " -		
Nivaa Bro og Tegl-værk	85 — " - " -		
Nobis Mølle	16 — " - " -		
Ebberød Have . . .	7 — " - " -		
			1,518 — " - " -

4. Donse Krudtværk 652 — 1 - 14 -

5. Uvisse Indtægter:					
Stedsmaal, Indfæstninger, Leiermaals-					
bøder, Sigt- og Sagefald, Førlov,					
Dækkelsepenge, Græsgjæld m. M. . .				204	— " - 8 -
6. Hovedgaarden med Eskemose m. M. samt					
Tiender:					
Studehold	120	Rd.	"	"	"
9 Udsætterkøer .	9	—	"	-	" -
Rug 295 Tdr. 4					
Skpr. à 9 $\frac{1}{2}$. . .	443	—	1	-	8 -
Byg 489 Tdr. 1					
Skpe. à $7\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$. .	611	—	2	-	7 -
Havre 177 Tdr. 2					
Skpr. à $3\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$. .	103	—	2	-	6 -
Smaarug 49 Tdr.					
$\frac{1}{2}$ Skpe. à 7 $\frac{1}{2}$					
8 β	61	—	1	-	13 -
Smaabyg 52 Tdr.					
2 Skpr. à 6 $\frac{1}{2}$. .	52	—	1	-	8 -
				1,400	— 3 - 10 -
7. Fiskeriet				1,000	— " - " -
				<u>Indtægt</u>	<u>6,736 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ $4\frac{1}{2}$ β</u>

Udgiften:

1. Skatter af kontribuabelt Hartkorn under					
Herskabets egen Brug og Tiender				181	Rd. 3 $\frac{1}{2}$ $4\frac{3}{8}$ β
2. Refusioner:					
af Tiender:					
Karlebo					
Kongetiende . .	60	Rd.	"	"	" β
Karlebo					
Kirketiende . .	60	-	"	-	" -
Bloustrød					
Kongetiende . .	25	-	3	-	3 -
Bloustrød					
Kirketiende . .	30	-	"	-	" -
Birkerød					
Kongetiende . .	100	-	"	-	" -
Birkerød					
Kirketiende . .	59	-	3	-	" -
				<u>335</u>	<u>Rd. " $\frac{1}{2}$ 3 β</u>
til Isterød og					
flere Bønder					
for Damme og					
Jords Afgivelse	50	Rd.	3 $\frac{1}{2}$	4 β	
Fattige	50	-	"	-	" -
				<u>100</u>	<u>- 3 - 4 -</u>
				<u>435</u>	<u>— 3 - 7 -</u>

3. Lønninger:

Foderknægten	71 Rd. 5 $\frac{1}{2}$ „	;	
Vægteren	52 — 2 - 9	-	
Ladekarlen	26 — 4 - "	-	
Tærskere paa Eskemose	41 — 2 - 3	-	
Deputater til Stutmester, Slotsforvalter, Skovrider, Fiskemester, Amtsforvalter, Hollænderske: 10 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg, 408 Tdr. Havre . .	265 — 3 - "	-	
Kirurgen, Løn og Medicin	178 — 5 - 6	-	
efter Lønningsreglementet ¹⁾	4,150 — 2 - 8	-	
			4,787 — " - 10

4. Hovedgaarden:

Indkjøb af Hollænderikør, Tiendetælling, Øl til Slaafolkene m. v.	300 Rd. „ $\frac{1}{2}$ „ β		
Sædekorn til Hovedgaarden og Eskemose	278 — 2 - 7	-	
Opmaals- og Indsvindingskorn	69 — " - 8	-	
Jordebogsafgifter af nedlagte Gaarde	30 — " - 6 $\frac{1}{2}$ -		
			677 — 3 - 5 $\frac{1}{2}$ -
5. Forventet Nedsættelse i Landgilden	500 — " - " -		
6. Bygningsudgifter ved Ladegaarden, Eskemose, Ebberød, Donse, Rungstedgaard og Kro og Broerne samt Hjælp til Godset	1,000 — " - " -		
7. 16 Materialvogne til Slottet og Haven	2,200 — 1 - 5	-	
8. Kommanderet Mandskab til Haven	410 — " - " -		
			Udgift 10,192 Rd. „ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{6}$ β

Den aarlige Underbalance var derefter cirka 3,455 Rd.; men Oberhofmesteren, der efter Dronningens Befaling forelagde hende Oversigten, meente, at den kunde nedbringes med omtrent 2000 Rd. ved at reducere Materialvognenes Antal til 6, og som Følge deraf afskaffe Foderknægten, samt ved at stryge den beregnede Nedsættelse af 500 Rd. i Landgilden, saa at kun 1,420 Rd., eller,

¹⁾ Dette haves ikke, men Reglementet for 1746 er trykt blandt Bilagene Litra S. Det var da over 600 Rd. høiere.

naar Hensyn tages til Restancer og tilfældige Udgifter og Tab, med et rundt Tal 2,000 Rd. maatte aarlig tilskydes af Hendes Majestæts partikulære eller Kammerkasse. Udredelsen af et saadant Tilskud blev derefter approberet af Dronningen den 24. Juli 1739, og det var ikke alene tilstrækkeligt i de nærmest paafølgende Aar, men blev end ikke fuldstændig brugt. Efter at Dronningen var bleven Enke, kunde hun imidlertid ikke udrede noget Tilskud, mange Uheld hjemsøgte tillige Godset og formindskede Indtægterne, saa at den økonomiske Tilstand blev meget mislig. Amtsforvalteren skriver saaledes under 26. Februar 1747: „Jeg kan ellers til Deres Excellences Efterretning melde: at siden samme Calculation blev gjort, er Amtskassen aarlig paalagt over 7 til 800 Rdl.'s Udgift mere, end deri er mentioneret, voxende sig besynderlig af Reglementet, Apothekerens og Skovriderens aarlige Regninger med endeel videre deslige Udgifter, som til saa meget en større Summa høiere er opløben, end i Calculationen er anført, ikke at melde om de anseelige Udgifter, som siden samme Tid er gjorte paa Karleboe og Bloustrød Kirkers Reparation og den Tid aldrig blev tænkt paa. Imidlertid er dog (Gud skee Lov) alle Ting saaledes udfalden, at jeg til Dato ikke alene har holdt Udgifterne fra mig, men endog kan sige at have betalt engang 3000 Rd. i Cammer-Cassen foruden de 2000 Rd. fournissement, som jeg endnu har tilgode for sidste Aar. For den følgende Tid vil det desværre ikke blive i den Stand med Cassen; thi da det med Bonden nu snart er ude, siden baade Misværet og Ulykke paa hans Creature paa engang træffer sammen, Krudtværkets, Hollænderiets og Ladegaardens Intrader og altage, saa veed Gud hvoraf Udgifterne herefter skal bestrides. Jeg for min Deel kan ikke tænke derpaa, uden med den allerstørste Bekymring.“

— Overhofmesteren skrev derefter til Dronningen den 17. Marts: „I Aaret 1739 befalede Eders Kongelige Majestæt allernaadigst, at Hirschholm Amts Cassa skulde separeres fra Cammer-Cassen og, at jeg, tilligemed nuværende Justitsraad Schrøder og Amtsforvalter Ulstrup skulde træde sammen at forfatte en Beregning over Hirschholms Amts Indtægter og Udgifter, for at see hvorvidt Amtets Indtægter og Udgifter imod hinanden kunde ballancere, og samme derefter Eders Kongelige Majestæt allerunderdanigst at rapportere. Denne allernaadigste Ordre blev saaledes allerhørsommeligt for benævnte Aar den 17. Juli efterlevet som Eders Kongelige Majestæt allernaadigst ville behage af hoslagte original Document at fornemme, Men Allernaadigste Dronning! da nu Tiden saa aldeles har forandret sig, dels med Amtets Revenu, at ikke alene Hollænderiet er bortdød, hvorved tabes 750 Rd. men endog Bondens det meste Qvæg er dødt, saa at lidet eller intet af Landgilden, der dog skulde udgjøre over 1,500 Rd. desformedelst kan ventes, efter som dette Amts Bønders eneste Revenu, hvoraf de skulde betale Skatter og løve, snart bestaaer af Qvægsintrader. Ingen Studes Opstaldning skeer, som og aarlig i Amt-Cassen har indbragt imod 200 Rd. Krudtværket staaer iligemaade stille, hvorved c. 650 Rd. tabes. Avlingen til Ladegaarden vil ei heller rendere herefter som hidtil, i Henseende til Mangel paa Gjødning formedelst Qvægets Affald,

hvilket ellers er det som skulde give Sæden mere Frugtbarhed, med flere andre Ting. Deels og at Eders Kongelige Majestæts Cassa ikke mere kan gjøre det forhen allernaadigste bevilgede Forskud til Amts-Cassen af 2.000 Rd. aarlig: ikke at melde om hvorledes de Kongelige Skatter skal afholdes naar Bonden det ei selv kan. I slige Betragtninger og den Pligt jeg Eders Kongelige Majestæt allerunderdanigst er skyldig, er det at jeg ikke kan efterlade dette Eders Kongelige Majestæt allerunderdanigst at forestille, ligesom jeg og til den Ende det forhen benævnte Document eller Calculations-Beregning tillige med Reglementet, som nu allernaadigst skulde approberes, herved indsender. paa det Eders Kongelige Majestæt selv allernaadigst kunde erfare, hvorledes Udgifterne efter disse Omstændigheder fast Halvparten overstiger Indtægterne, og at Eders Kongelige Majestæt selv allernaadigst og efter allerhøiest egen Indsigt paa en eller anden Maade derudi kunde gjøre Forandring, thi saa fremt det ikke skeer, da maa jeg allerunderdanigst sige dette, at ikke alene Amtet og dets Revenuer samt hvad som til dets Oeconomi henhører vil komme i bedrøvelig Stand, mens endog at Gage-Reglementet ikke kan blive betalt. Herhos skulde jeg vel ogsaa allerunderdanigst melde noget om det, hvad der nødvendig behøves, naar den Allerhøieste vilde lade Qvægsygdum igjen ophøre, saa vel til at indkjøbe Hollænderi-Qvæg som og til de Bønder. hvilke umulig selv kan forskaffe det som nogenledes til deres Gaardes Besætning kunde være fornøden, hvilket en Proprietair og Landgodseier endelig maa gjøre. Det var i den Henseende de 5000 Rd., som i forrige Aaringer, ved en eller anden i Oeconomien ved Hirschholm faldende Leilighed, var sparet udi Eders Kongelige Majestæts Cammer-Cassa, med Eders Kongelige Majestæts allernaadigste Villie saalænge maatte indleveres indtil Amtet selv ved slige Hændelser, som ved eller formedelst paakommende Ildsvaade kunde have dem nødig, og vare de derfor nu kommen vel tilpas; men dette vil blive fornøden Klage paa engang, endskjøndt jeg allerunderdanigst forsikkrer, at det ikke vil feile sligt jo vist møder. Jeg overlader da dette altsammen allerunderdanigst til Eders Kongelige Majestæts allernaadigste nærmere Overveieude og selv egen høieste Indsigt“ — — —.

Dronningen svarede herpaa den 28. Marts: „Det er Vores Oberhofmester bedst bekjendt, hvor villig Vi har været hidtil at komme Amtet til Hjælp med 2000 Rd. aarlig, foruden de anseelige Penge Bønderne har tjent ved Kjørseler med Materialier og videre. Vi ønskede Intet heller end fremdeles dermed at kunne continuere, sær da Amts-Revenuerne, ligesom andet Landgods, i Henseende til den almindelige Qvæg-Syge, vil blive mindre. Men da Vores Ober-Hofmester ventelig selv finder, at af den liden Summa¹⁾, som til Vores Garderobe og andre daglige Udgifter er destineret, ikke noget til Amtet kan erøfriges, Vi ogsaa unødigt ville, at de Bøjtjere, som nu ere ved Amtet, skulle miste noget af hvis dem engang er tillagt, endskjøndt ved forefaldende Forandring nogle

¹⁾ Den var virkelig kun ringe, see foran Side 31.

deraf vel kunde sættes paa ringere Gage. Saa vil det efter Vores Oberhofmesters Eragtning vel være bedst, i Fald det endnu skulle være for tidlig at tænke paa Qvæg, at nogle Faar og Lam imidlertid til Bortforpagtning blev indkjøbt, ligesom og at Krudt-Møllen, som han selv nylig meente snart at kunne skee, jo før jo bedre igjen blev sat i Gang. Skulde ellers i Amtet, til sammes Hjælp og Lettelse, nogen Menage være at gjøre, som Vi gjerne ønskede; forvente Vi derom hans nærmere Forestilling. Ligesom Vi ogsaa iøvrigt forsee Os til Vores Oberhofmester, at han, i Henseende til nærværende Omstændigheder og da i Amtet Intet bliver at bygge, søger at føre Oeconomien saaledes, at Amtet saavidt mulig kunde underholde sig selv og Betjentene sammesteds. Bliver af de til Hirschholms Vedligeholdelse destineerte 3,600 Rd. noget tilovers, kunde samme, indtil Tiderne blive bedre, vel komme Amtet til Hjælp“ — — —.

Aaret efter, den 6. Juni 1748, skriver Amtsforvalteren: „Tilforn var det mig tilladt af Amts-Cassens Beholdning at kunne gjøre noget Forskud af Skatterne, naar det udkrævedes. Men desværre findes Amtskassen nu i den Tilstand, at den ikke ret længe kan hjælpe sig selv, mindre haver noget tilovers at gjøre Forskud af; thi siden først de 3,000 Rd. af Beholdningen i Aaret 1745 blev indleveret i Eders Majestæts Cammer-Casse, dernæst de 2.000 Rd., som efter Eders Kongelige Majestæts forhen allernaadigst ergangne Ordre af 24de Juli 1739 aarlig skulle fourneres Amtskassen til de fastsatte Udgifters Bestridelse, ifølge senere allernaadigst Resolution af 28de Marts 1747, nu for tvende Aar er bleven ubetalt, Jordebogsintraderne desuden særdeles formindsket ved Hollænderiets Afgang, Qvægssygen paa Godset og fordi at Krudtværket ikke alene staaer stille og Intet fortjener, men endog har sin Udgift med Pension til Krudtmesteren og deslige, saa er det ligesaa umuligt for mig, at holde Betjentenes Gager og andre Amtskassen tilforn anviste Udgifter for den følgende Tid klart, som det er nogen mulig at tælle 8 à 9000 Rd. ud, hvor man tager ikkun i det Høieste 4 à 5000 Rd. ind, og ligesaa ugjærligt falder det og at kan gjøre Forskud til de resterende Kongelige Skatter af en Kasse, som intet videre haves udi, end hvad for en kort Tid kan behøves og bruges til dens løbende Udgifter. Siden da af de Kongelige Skatter til Dato rester ubetalt (naar Friheden for Qvægssygen for iaar afdrages) omtrent een 1600 Rd. paa hvis Betaling fra vedkommende Steder meget presseres, og jeg for denne Tid ingen Udveie seer til disses Afbetaling, om jeg end ved strengeste Medfart og Execution vilde angribe Bonden derfor, efterdi jeg seer og veed, at han Intet har at betale med, uden nogle faa daarlige Lam, som han meest selv kunde behøve til sin Vinterføde, og naar Høhøsten er forbi, at han da kunde faa noget Hø at afhænde, som mange igjen maa savne imod Foraaret til større Skade for dem, saa kan jeg ikke andet end allerunderdanigst forestille E. K. M. herom og afvente E. K. M.s allernaadigste Ordre, hvorledes jeg mig desfald herefter med Skatterne skal forholde, enten E. K. M. selv allernaadigst vil lade det maage derhen hos Kongen eller Rentekammeret, at Skatterne

maa dilateris indtil Muligheden bliver at kan faae dem inddrevne paa de Tider at Bonden kan have det ene eller andet at betale med, eller om E. K. M. vil assistere Amtskassen med et Forskud dertil indtil videre, eller og om D. M. allernaadigst finder for godt at jeg med Execution¹⁾ skal belægge Bønderne og tage fra dem alt, hvad de eier, indtil den Dyne de ligger paa, hvilket sidste vel kan forsøges, men paa denne Tid, at Bonden har Intet at betale med, er det kuns til hans mere Ruin og Fordærvelse, at pine ham for de Ting han intet har“.

Dronningens egenhændige Svar er skrevet paa et lille Oktavark med bred sort Rand og lyder: „P. M. Wegen das Amtsverwalters Vorstellung ist meine Meinung, das wenn Man die arme Bauern mit Execution belegen wolte, die Amtskasse mehr schaden als nutzen haben würde. Meine Cassa ist, wie der Oberhofmeister weiß, auch nicht im Stande den verlangten Vorschuß zu geben, wird also wohl das beste seyn, das die Proponirte Dilation durch den Oberhofmeister von der Reutekammer ausgeben wird und könten solche Gelder nach und nach so wir selbige von die Bauern einkommen abgetragen werden. S. M.“.

Paa en anden Forestilling fra Amtsforvalteren af 5. Oktober 1748 afgav Dronningen følgende Resolution, hvortil Konzepten ogsaa er skreven med hendes egen Haand: „Wir haben die von Oberhofmeister uns eingesandte Vorstellung des Amtsverwalter Ulstrups von 5 dieses Monats nach gesehen, worinnen Er uns den schlechten Zustand der Amts Cassa zu erkennen gegeben. Wir waren uns dieses um so viel weniger vernuthen, als wir geglaubt das bey so großen Vortheilen, welche das Amt Hirschholm vor andern Königlichen Amtern und Proprietair Gütern genossen, da die Bauern so wohl durch den 10 bis 12 jährigen Bau, ohne die Nachlasse und Vorschüße zu rechnen, ein großes Profitirt, dieses Amt eines derer besten im ganzen lande seyn müste²⁾, und wo der Bauern ein guter oeconomie gewesen wäre hätte er nothwendig etwas vor sich

¹⁾ At man tidligere ikke tog i Betænkning, naar det kunde nytte, at bruge militær Exekution, fremgaaer, af et Brev af 3. Marts 1742: „Af dette Aars kongelige Skatter har jeg faaet henved 100 Rd., som kun klækker lidet, hvorfor jeg en Omgang omkring har maattet lade Bønderne exequere, men dette seer jeg har frugtet kun lidet, thi nødes jeg end engang inden Vaaren besøge med Execution, om jeg ellers skal have nogen af Soldaterne inddrevne. Men dertil af gode friske Karle, som seer noget mandige ud, at Bønderne kan have nogen Frygt for dem“ . . .

²⁾ Det er ikke usandsynligt, at Hørsholms Gods, den store Elendighed tiltrods, alligevel var, som Dronningen mente, et af de bedste i hele Landet paa den Tid. Indtægten af hele Møens Land var samtidig aarlig 2 K og af Antvorskov Gods 12 β (Repholtz Stampenborg, S. 66). I Jylland stod det endnu ynkeligere til, endog færend Kvægpesten hærjede Landet. I Stiftamtmand Jørgen Billes Beretning af 1730 hedder det saaledes, at Bondens Tilstand er elendig; han har liden eller ingen

bringen müssen, zu mahl wan mit den selben genaue einsicht gehalten, so hätte die ihm betroffene Fattalitet des Viehsterbens, weswegen der König wie im ganzen Lande so auch hier die Schatzung nachgelassen, den hiesigen Bauer nicht so hart wie andere drücken können. Und ob wohl die letzte Ernte gegen die vorigen Jahre nur geringe gewesen, so vermeynen wir doch das wan damit spahisam umgegangen würde und der Bauer nicht mehr verkauffen dürfte als was nothwendiger Weise seyn müste, er sich wohl bis zum frühjahr behülffen könnte. Was nun des Amts-Verwalters Vorstellung und berechnung über den schlechten Zustand der Amts Cassa betrifft, so ist es uns sehr leid das solche nicht so beschaffen wie wir uns vorgestellt. Wir können aber dennoch aus der Particulier Cassa nichts mehr zu legen als was bereits geschehen; daß die 2000 Rthl. welche wir der Amts-Cassa in vorigen jahren zugeschlossen wieder einbehalten, wird dem Oberhofmeister am besten bekant seyn, daß es nicht anders seyn können; Wir hoffen daß da vor einigen Jahren nach Einrichtung der Amts-Cassa sich solche in den revenüen af 5000 Thl. verbessert und den Calcul übersteigen hatte. Solches auch mit gottes Hülfe und gutes Haußhaltung noch wohl wieder geschehen kan; Was die Pulver-Mühle betrifft, so hätten wir schon längst gewünscht daß solche wieder im gange wäre, und wird der Oberhofmeister deswegen noch ferner bey den König Ansuchung thun, oder sonst suchen ein Mittel ausfündig zu machen um dieses Werck wieder im stande zu bringen; wir sehen auch daß von der Landgielde nur die Helfte angerechnet wird; wir glauben aber daß durch des Amts-Verwalters vigilance wo nicht in diesen doch in künftigen jahr solches wieder wird einzubringen seyn; auch hoffen wir das bey jetzigen hohen Preis des Kornes wohl auch einige Hundert rdl. zu Profitiren sind, und Meynen wir auch daß vor die Holländerey und das junge Vieh in Eskemose und was vor die ohsen kan gelösset wurden wir auch vor das hier und in Eskemose eingeerntete Korn auch noch was einkommen muß; und hoffen wir nicht daß sich die jährlichen ausgaben just auf 8.000 Rdl. belaufen werden da man wohl in ein und andern was ersparen könt; Vor jetzo wissen wir keinen andern rath als daß man suchte eine anleihe zu thun, um der Bedienten Gage und andere nothwendige ausgaben damit zu bestreiten, bis die revenuen der Amts Cassa wieder anwachsen; auch sind wir gesinnet mit der Zeit das gestutt zu Ebberoe abzuschaffen. Was des Amts-Verwalters Proposition wegen der Bedienten Gage betrifft, welche sich auf 2.985 Rdl. belaufen sollen, und davon Er wünschet befreyt zu seyn, solches können wir nicht accordiren weil solches ein vor allemahl bey erichtung der Amts Cassa approbirt ist. Wir haben übrigens zu dem Amts-Verwalter das allergnädigsten Zutrauen, das da Er in

Besætning, følgerlig liden Gjødning, ingen Sæd. Proprietærene ere selv fattige og kunne ikke hjælpe. I Løbet af 4—6 Maaneder solgtes 6 jydskø Godser for halv Værdi, og Eierne gik derfra i Armod. Ingen laaner Penge ud i Jordegods, men lader dem hellere ligge frugtesløse end risikerer at komme til at overtage et pantsat Jordegods.

die guten Jahre (wo es zwar ohne grosse mühe geschehen können) allezeit vor die Amts-Cassa sehr wohl gesorgt hat, wie Ihm auch zwey Mal auf das Oberhofmeisters Vorstellung seiner treue und fleißes wegen seine Gage verbeßert haben, Er werde sich nun da die Zeiten schlechter sind so viel mehr Freude und Ehre daraus machen alles wieder in guten stande zu bringen, und da wir versichert sind daß der Amts-Verwalter nicht nur ein geschickter sondern dabey auch ein Ehrlicher Mann ist so zweiffeln wir gar nicht daß Er so wohl was das amt betrifft, als auch sonst unsern Nutzen wird suchen zu befördern.

Hirschholm d. 13. October 1748.

S. M^{te}.

Kort efter, i Januar 1749, nedsatte Dronningen endelig en Kommission, bestaaende af Oberhofmester v. Plessen, Geheimeraad Overhofmarskal Moltke, Hofmarskal v. Reitzenstein og Justitsraad Schrøder¹⁾, som skulde udfinde, hvorledes Hørsholms Amt fremtidig kunde bære sine Udgifter uden Tilskud. Plessen afgav foreløbig til Kommissionen følgende egenhændige Pro Memoria:

„Anno 1739 solte die Amts-Cassa von der Kammer-Cassa separiret werden, und ward darzu einer Commission angeordnet. Es ward in selbiger eine Berechnung gemacht über die jährlichen Revenues und Ausgaben deß Amptes (welches damahlen in guten Stande und von kein Vieh-Sterben oder Stillstand der Pulver-Mühle wüste mit mehreren) und gefunden daß wann alle dem Ampte unbeykommenden und doch zugelegte Ausgaben solte abgehalten werden bey 2000 Rd. mehr Ausgaben als Einnahme sich finden. Nach allerunterthänigster Vorstellung deßen ward allergnädigst bewilliget daß die fehlende 2000 Rd. jährlich in 2 Terminen von der Kammer-Cassa an der Amts-Cassa solten zugeschoßen werden, welches dann auch biß 1746 also geschehen wie dann beyfolgende original Calculations und Commissions Verrichtung dieses alles weiter erkläret, und auf diese Weise ist alles bin dahin in guten Ordnung geführt worden. Selbiges 1746 Jahr aber gefeilet es den großen Gott das Ampt mit der Viehseuche zu bestrafen, und zugleich ging die Holländerey so noch anjetzo unbesetzt mit weg, die Pulver Mühle hat von da bis nun still gestanden wodurch jährlich 1000 bis 1200 Rd. in denen angerechnete Revenuen abgegangen mit mehreren so in denen Vorstellungen angeführt, und zu allen diesen hat es dennoch Ithro Majestet der Königin gefallen die vorhin zu gelegte 2000 Rd. zurück zu nehmen, und der bey zu befehlen und zu verlaugen, daß das Reglement und die in der Calculation fest gesetzten Außgaben dennoch solten bezahlet und noch wie vor abgehalten werden. Und da so wohl ich als der Ampts-Verwalter alle deutliche und vernünftige Vorstellungen dagegen gemacht haben, wie beyfolgenden allerunterthänigste Vorstellungen zeigen, solches aber keinen Glauben und Approbation gefunden, so soll mir hertzlich lieb seyn, wenn andere besseren

¹⁾ Dronningens Kabinetssekretær, tidligere hendes Kammertjener.

Rath geben und Mittel erfinden können Ihro Majestät allergnädigste Willen ein Gnüge zu leisten als mir. Ich weiß und kann nicht mehr sagen und schreiben wie geschehen, und wie hierbey der Commission vorgeleget wird, welche ich dann übrigen nach Guhthfinden überlasse. V. C. v. P“.

Kommissionens Betænkning, der fuldstændig er optagen blandt Bilagene, Ltr. T, gik ud paa, at der burde arbeides paa at formindske Udgifterne og forhøje Indtægterne, navnlig ved at indskrænke Hævedgifterne, afskaffe Stutteriet, komplettere Hollænderiet — i 1747 kun 7 Køer, 1748 30—40 Stkr. — og derefter bortforpagte det samt endelig at inddrage „Amtskassen“ under „Kammerkassen“; men at Godset dog for Tiden ikke vilde kunne undvære et Tilskud for at dække Udgifterne.

Dronningen resolverede derpaa den 14. Februar 1849, Bil. Ltr. U, at ikke alene Hollænderiet, efterat være kompletteret til 100 Køer, men ogsaa Hovedgaardsavlingen skulde bortforpagtes, Krudtmøllen istandsættes, Stutteriet afskaffes, Hestene sælges og Amtskassen inddrages. Alt dette skete, som befalet, ligesom ogsaa Fiskeriet blev bortforpagtet og alle Udgifter saa vidt mulig indskrænkede; men da Bondens Elendighed bestandig tiltog. Forpagtningsafgifterne udebleve heelt eller delvis, og Processer med de ødelagte Forpagtere kom til, bleve Indtægterne bestandig ringere og Pengenøden saa stor, at man end ikke kunde betale Smaaahaandværkernes Regninger. Overhofmester Plessen tog eller fik sin Afsked. Hans Forretninger ved Hove fik derefter Hofmarskal Reitzenstein, der tillige var Jægermester, og Amtmandsforretningerne overdroges Etatsraad Dauw, Kommitteret i General-Land-Økonomi- og Kommerce-Kollegiet. Men disse Herrer vare, ligesaa lidt som Plessen, istand til at tilveiebringe Balance imellem Indtægter og Udgifter, uagtet der dog af og til erholdtes et Tilskud af Kongens Kasse til Bygningernes Vedligeholdelse paa Hørholm og Sophienberg.

I denne Nød søgte og fandt Dronningen da Hjælp hos Grev Christian Günther Stolberg, en af hendes Frænder, som hun nogle Aar forud havde anbragt som Amtmand i Segeberg. Han var født 1714 og nedstammede fra en ældgammel sachsisk Fyrsteslægt. Den ældre Linie skrev sig til Wernigerode, den yngre, hvortil han hørte, til Stolberg. Han skulde have styret Slot og Grevskab i Forening med en yngre Broder, men Brødrene kunde ikke enes, og den ældste søgte da sin Lykke andetsteds. Efterat være bleven Amtmand i Segeberg købte Grev Stolberg et Riddergods mellem Segeberg og Bramstedt, ophævede der Livegenskabet og ordnede de frigivne Bønders Forhold paa en forstandig Maade. Det siges, at han var den første tyske Adelsmand, der saaledes frigav sine Bønder, at disse elskede og ærede ham, og at han var anset som en retskaffen og upartisk Embedsmand. I 1756 kaldte Dronningen ham til Kjøbenhavn, som hendes Oberhofmester og Jægermester, og Reitzenstein fik da hans Embede i Segeberg. Der blev nu strax foretaget endeel Indskrænkninger i Hofholdningen¹⁾.

¹⁾ Blandt disse Indskrænkninger var ogsaa Bepisingen af Hofpræsterne:

Derved sparedes omtrent 7000 Rd. aarlig. Ogsaa kastede Grev Stolberg sig med Iver over Godsets Anliggender og tog sig især af Skovene, men ved almindelige Midler var der Intet at udrette. Det store Landhospørgsmaal stod dog allerede dengang paa Dagsordenen. „Oekonomiske Magasin“ og den „oekonomiske Journal“ vare kaldte tillive ved en kongelig Indbydelse af 31. Marts 1755, og et kongeligt Reskript af 26. November 1757 befalede Greverne Holstein, Berckentin, Moltke og Thott at sammentræde i en Kommission for at overlægge, hvorledes de Vanskeligheder, der hindrede Landvæsenets Opkomst, kunde hæves, navnlig Fællesskabet afskaffes, Overdrevene og Skovene udskiftes, varigere Høgn end Risgjærder tilveiebringes, skadeligt Vands Afledning fremmes, Veiene istandsættes, Fællesjagten indskrænkes, Fattigvæsenet ordnes, publike Stiftelsers Strøgods sælges, saa at Kapitalerne kunde blive staaende hos Kjøberne, og — „den skadelige Tobaksrøgen“ indskrænkes. Dhrr. Grever indlode sig vel ikke paa at løse den hele omfattende Opgave — der er jo til Dato endnu en Deel af den ufyldstgjort —, men anbefalede særlig Fællesskabets Ophævelse, som derefter søgtes fremmet ved Forordningerne af 29. December 1758, 25. December 1759, 8. Marts 1760 og 15. Maj 1761. Samtidig arbejdedes der ivrig og dygtig baade i Tale og Skrift, ikke mindst af den berømte Lovkyndige Henrik Stampe¹⁾, for Indførelsen af Selveiendom, og under Paavirkning af Tidens Anskuelse og egne Erfaringer fra Godset i Holsten faldt det saaledes naturligt, at Stolberg søgte at hjælpe baade sin høie Kousine og hendes Bønder ved at foreslaae Hovedgaarden udparceleret. Høveriet afskaffet, Tienderne afløste mod Pengevederlag og Arvefæste indført²⁾. Denne Plan bestemte Dronningen sig den 5. Januar 1759 til at følge, og der blev strax truffen Foranstalt-

„Anstatt dasz sonst auf die Person jede Mahlzeit ein halb Gerichts gerechnet wird, so war den einen Hofprediger zwey sogenannte Gerichts, und folglich so viel als von vier andere Personen gut gethan“.

¹⁾ Jfr. hans Erklæringer, særlig I. Bd. 546.

²⁾ Stolberg var en fortrulig Ven af Johan Hartvig Ernst Bernstorff og havde formodentlig sin Deel i, at denne faa Aar efter ogsaa gav sine Bønder Arvefæste, saavel som i at A. P. Bernstorff — gift med to af Stolbergs Døttre efter hinanden — senere lagde Grunden til Livegenskabets Ophævelse i Hertugdømmerne (Skandinav. Lit. Selsk. Skrifter 1806. 2. B. 147—69), uagtet den Sidstnævntes Brev til Carstens af 1753 (Hist. Tidssk. 4. B. 344) rigtignok ikke tyder derpaa, da han deri hævder Æren af først at have afskaffet Høveriet og givet Arvefæste for sin Farbroder, med fuldstændig Forbigaaelse af Stolbergs Værk. Grev Stolberg blev gift 1744 med „den aandrige og dydige“ Grevinde Christiane af Castell-Remlingen, født 1722 af en fransk Slægt, der nedstammede fra Grev Rudolph, Fader til Carl den Stores Gemalinde Fastrade. Af deres 11 Børn bleve to Sønner, Christian og Friederich Leopold, berømte Digtere, og to af Døttrene, Henriette Friedericka og Augusta, ægtede, som alt berørt, Andreas Peter Bernstorff. I de 9 Aar, Grev Stolberg boede i Danmark, levede han, saavidt hans Tjenesteplygt tillod det, fjært fra Hoffet og Hovedstaden, i sin Familys stille Kred, hvortil foruden den ældre Bernstorff hørte som fortrulige Venner Digteren Klopstock og Hofpræsten Cramer paa Sandholm og dennes Huslærer, Funck, „den anden Socrates“, senere

ning til dens Iværksættelse. Forpagteren af Hovedgaarden og Fiskeriet, Lassen¹⁾, udakkorderedes for en Aflønningssum af 2000 Rd. Courant, saaledes at Forpagtningen ophørte den 1. Mai 1759, fra hvilken Dag Hoveriet afskaffedes, i Henhold til Dronningens Resolution af 13. Februar, imod et Vederlag af 14 R pr. Tønde Hartkorn. Fremdeles indgaves Ansøgning til Kongen om Tilladelse til at udstykke Hovedgaarden og overdrage Godset i Arvefæste, jevnf. Bilag Litra V. Kongen approberede Forslaget den 19. Mai, uagtet Rentekammeret i sin Forestilling af 8. s. M. havde yttret sig tvivlende om Muligheden af, at Bønderne kunde svare, hvad der betingedes af dem, og at Lysthavende kunde findes til Hovedgaardsparcellerne.

Ved Auktion, som afholdtes den 25. September 1759, bleve dernæst, efter Konditioner, approberede saavel af Kongen som af Enkedronningen (Bil. Litra X), Hovedgaardens Vange, med Undtagelse for Gjøgevangen og Kohaven, der forbeholdtes til Græsning af Dronningens Køer, saavel som alle underliggende Gaarde og Vange, nemlig Eskemose, Ebberød, Folehaven og Helleholmen, Tøkkekjøb, Sandholm, Leerelevang og Stadsevang, solgte i 13 Parceller for en aarlig Afgift af ialt 1436 Rd. 4 S 13 $\frac{1}{2}$ β ²⁾.

Endelig paalagde Dronningen under 10. Juli 1761 — Bilag Litra Y — sin Amtmand igjennem Rentekammeret at erhverve Kongens Samtykke til, at Arvefæsteskjøder maatte udstedes til Bønderne paa de tidligere angivne Vilkaar. Kongens Approbation blev meddelt under 27. Juli (Bilag Lit. Z), og den 4. September blev paa dette Grundlag oprettet en formelig Kontrakt eller Forening med Bønderne (Bil. Litr. Æ). Sluttelig udfærdigedes Skjøderne den 16.

Konsistorialraad i Magdeburg. Den Sidste tog sig af Sønnernes Opdragelse. Kun 51 Aar gammel døde Grev Stolberg paa en Badereise i achen den 22. Juni 1765 af et Slagtilfælde. Dronningen hædrede hans Minde ved den nedenfor omtalte Støtte, og en af hans Venner gav ham det Eftermæle:

„Er wog auf gleicher Wage
Des Groszen dauernd Recht
Und eines Bauern Klage“.

Efter Grevens Død købte hans Enke Rungstedgaard og boede der i nogle Aar med sine Børn; men da Bernstorff i 1770 udtraadte af Statstjenesten og tilligemed sin Neveu drog til Hamburg, flyttede ogsaa Klopstock dertil, og Grevinde Stolberg drog med sine Børn til Altona.

Den nuværende tyske Vicekansler Grev Stolberg-Wernigerode er af samme Slægts ældre Linie (W. v. Bippen, Eutiner Skizzen. Weimar 1859. Friedericka Bruu, Morgentraume. I. G. Herder, Briefe. Sämmtl. Werke X. 341).

¹⁾ Denne Forpagter Lassen, der tillige havde Fiskeriet, gjorde mange Bryderier og fik mange Eftergivelsor, Afstaaelser o. s. v. Senere var han Tømmerhandler og Værtshusholder i Hjørholm og endte 1763 med at gjøre en Fallit paa 24,000 Rd.

²⁾ Af disse 13 Parceller bleve senere, tildeels dyrt, tre heelt og fire delvis tilbagekjøbte og indtagne til Skov, og for Resten blev den betingede Afgift nedsat, saa at den samlede aarlige Afgift ved Aarhundredets Udgang kun var 705 Rd. 4 β .

September 1761, Kong Christian den Syvendes Kroningsdag, overensstemmende med den approberede Formular (Bil. Ltr. 4).

Som man vil see, var det ikkun Gaardene, der saaledes overdroges i Arvefæste; hverken Husene eller Møllerne. Disse sidste, nemlig Bassebæks eller Karlebo Mølle, Nive-, Usserød- og Nobis-Møller, vedbleve at svare deres sædvanlige Landgilde efter Jordebogen og den sædvanlige Indfæstning ved Forandring af Besidder; men der blev aldrig givet Arvefæsteskjøder paa dem. Imidlertid behandlede de dog i den følgende Tid, uden Indsigelse, faktisk som Eiendom, der overdroges fra Mand til Mand ved Skjøder. Udstedelsen af Fæstebreve bortfaldt, og Indfæstningen fik Navn af Rekognition, egentlig uden Hjemmel, indtil Hævd traadte istedet. Man vil nedenfor — under Usserød Mølle — see, hvorledes et lignende Forhold ogsaa i tidligere Tid fandt Sted. Fæste- eller Landgildehusenes Antal var efter Jordebogen af 1771 voxet til 104, men de fleste vare deelte i to og kaldtes halve Fæstehuse, saa der var ialt 161 Husfæstere. Den Indfæstning, de betalte, og som vilkaarlig fastsattes af Amtsforsvalteren, var forholdsvis langt større end den, der svaredes af Gaardene. I Aarene 1748 — 1760 udgjorde saaledes den samlede Indfæstning af Gaardene (200) 650 Rd. og af Husene (104) 412 Rd. Men Husmændenes Stilling ansaaes ogsaa dengang, som paa mange Steder udtalt, for langt bedre end Gaardmændenes¹⁾. Endeel af Husmændene gjorde Hoveri in natura, andre betalte Penge istedetfor. I en Indberetning af 8. Januar 1785 forklarede Amtsforsvalteren herom: „Forestaaende Fæstehuse, som enten skal gjøre Hoveriarbejde eller derfor svare Penge, der til sin Tid efter en Dags Arbejdes Værdi da nok ere beregnede til 8 Skl. for Dagen, bliver til hvert Aars 1. Mai dertil ansatte, nemlig gamle og svage samt dem, der ikke kan gjøre Bøndearbejde, til at betale Penge og dem derimod, som ere unge og stærke samt slette Betalere, til at gjøre Hoveri endog af et heelt Huus, der ellers deles til halv Hoveri og halv Penge til Lettelse. Alle andre mindre Huse paa Godset, enten paa Kirkernes eller Præstegaardenes Grund, i Byen eller paa Bøndernes Grunde, kaldes Indsiddershuse, imod Grundskyld aarlig til Grundeierne. Disse, efter gammel Indretning og Rentekammerets senere Ordre, forrette aarlig efter Tilstand, Legemskræfter og mange Børn, fra 2 til 12 Dage Hoveri: til Beboerne paa Hovedgaardstaxten, til Slots- og Amts-Materialgaardene, Staldene og Magazin-Lofterne og til flere Steders Reenholdelse, hvilke ogsaa optegnes hvert Aars 1. Mai til hvad de skal forrette paa Amtmandens Approbation“. De sidstnævnte Ind-

¹⁾ Dethedder saaledes f. Ex. under 13. Oktober 1751 i Anledning, af at en meget gammel og svag Husmand søgte om Fritagelse for Afgift og Hoveri, at han burde henvises til at afstaae Huset med Have og Vænge, da der var „Liebhavere nok“ til det, og Amtskassen ikke kunde taale at miste Noget af sine Intrader. „Men naar Nødvendigheden det endelig udfordrer, holder jeg for det er billigere der bevises Naade imod en gammel og fattig Bonde, som har stort Hoveri og stærke Udgifter, end imod slig en Huusmand, der imod hin lever ulige bedre“, — tilføjer Amtsforsvalteren. Sml. Bergsøes Skildring af Husmændenes Stilling, Reventlows Virks. I. 49, der langtfra stemmer hermed.

sidder- eller Inderstehuses Hoveripligt var egentlig ikke en saa „gammel Indretning“, som Amtsforvalteren antog; men Beskatningen af „Inderster“ til Fordeel for Godsherskabet var derimod gammel. Allerede i Lorentz Tuxens Regnskaber 1660—64 findes en Indtægt „Instengelder“, senere „Insten- und Schutzgelder“, til et aarligt Beløb af omtrent en Snes Daler, „welche gegeben werden von denjenigen Leuten die sich in diesem Ampte bey den Bauern aufhalten und in kleine Häuser auf den Bauern Grund wohnen; wird darum gegeben. daß sie gegen Jemandes Veracht und Gewalt geschützt und vertreten werden“: I Regnskabet for 1679—80 findes yderligere nogle Daler „Schutzgelder von denen aus Schonen wegen des Krieges geflichteten Schoninggen und Freyschützen so viel daran hier aufs Amt sich eine Zeitlang befinden und aufgehalten“¹⁾. Da Dronning Louise i 1701 fik Hørsholm, synes Kronen at have beholdt „Instengelderne“, men i Kronprinds Christians Besiddelsestid bevirkedes saavel „Indersteskatten“ som den almindelige Folkeskat eftergivet for Hørsholms Gods. Imidlertid kom dette ikke Indersterne, men Herskabet tilgode. I en Indstilling af 14. Mai 1723 forklarede Overinspektøren, at af 80 hoveripligtige Husmænd vare $8\frac{1}{2}$ frie, 21 henlagte til Ladegaarden, 8 til Sandholm, 4 til Fiskeriet, $12\frac{1}{2}$ til Slotshaven, 6 til Rungsted Have, og 20 svarede 4 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ i Hoveripenge, ialt 86 Rd. 4 $\frac{1}{2}$; samt at en Husmand eller hans Kone ingensteds gjør mere Hoveri end een Dag hver Uge. Slotsfogden kunde derfor ikke, som hidtil, faae Bønder og Husmænd til at hugge og ophøre Brænde paa Slottet, sole Sengklæder o. Desl., men derimod meente Overinspektøren, at der kunde gives ham „et vist Antal Inderster af de bedste og nærmest liggende“. „Jeg har tilforn,“ yttrede han, „allerunderdanigst berettet, at da jeg forgangen Aar efter Ansøgning ved Rentekammeret udvirkede for Bønder og Huusmænd Frihed for Folkeskat, fulgte tillige Frihed for Indersteskat, hvorføre og Indersterne efter allernaadigst mundtlig Befaling har været siden idelig brugte til et og andet Arbeide, baade ved Brænde hugningen afvigte Aar saa og som Haandlangere ved alle de smaa Reparationer, efterdi man ikke vel kunde kræve den Kongelige Skat, som de vare forskaaenede for, og skulde af disse Folk herefter kræves Penge aarlig og det endda skete efter Forordningen, kunde det ikke blive mere for en Mand og Kone begge aarlig end 1 Rd. 3 $\frac{1}{2}$, som dog af en stor Deel formedelst deres slette Tilstand er uvis og vil bero paa Præsternes indgivende Mandtaller. Det var derfor allerbedst, at istedenfor de af Slotsfogden forlangte 12 Huusmænd eller Koner blev ham tillagt dobbelt saamange Inderster, nemlig 24, thi en Inderste kan imod en Huusmand ikkun gjøre halvt Hoveri, nemlig en Dag hver fjortende Dag. — — — Paa lige Maade kunde ordineres 24 Inderster til Hølsetten ved Eskemose. — — — Vil jeg tillige allerunderdanigst fornueme, om af de øvrige blivende Inderster, som efter denne blivende Inddeling vel ikke løber herfra Amtet, skal udkræves Indersteskat eller og at

¹⁾ „Gyngehusene“ kaldes endnu en Samling Smaahuse paa Sandbjerg Byes Udmark. En af Gaardene i Selsmark kaldtes i 1664 „Schoning-Gaard“.

de skal reserveres til andet smaat Hoveri“. Dette Forslag billigede Krouprindsen under 15. Mai og tilføiede: „Hvad de øvrige blivende angaaer skal ei Skat af dem kræves, men de kunne bruges til andet smaat Hoveri og Arbeide, dog saa at de med de andre ville egal arbeide, saa ingen Fortrydelse kommer iblandt dem. Og haver I derfor at see til at disse Folk ikke paa Godset formindskes, men alletider meer og meer formeres“. Denne Ordre blev prompt efterlevet. I 1727 var der allerede 153 hoverigjørende Inderster, nemlig hos Gartneren 18, „tre hver Uge i de Vintermaaneder, at de skal bære Gartengevæxt til Kjøbenhavn“; i Vedhaven 24 og Resten 111, „flest gamle Folk og Betlere“, til Eskemose Høhøst. Senere tiltog Antallet saa stærkt, at man endog arbeidede paa igjen at „udrydde“ dem, men med ringe Virkning; jfr. foran Side 175.

Henimod Aarhundredets Slutning bleve Klagerne over Husmands- og Inderstehoveriet hyppige og stærke¹⁾, og da navnlig ogsaa Amtmanden fandt det „altfor strængt og ubilligt“, blev det afløst mod et Vederlag af 1 Rd. 64 β aarlig for hvert heelt Fæstehus og 24 β for hvert Indsiddarhus. Af disse sidste ansaaes kunde, som alt vare til ved Godsets Salg i 1761, at være hoveriplichtige²⁾. Saaledes var da den sidste Rest af Hoveriet afløst ved det nye Aarhundredes Begyndelse.

Overdragelsen af Fæstehusene fra Mand til Mand foregik, efter en Indberetning fra Amtsforvalteren af 12. August 1760, paa følgende Maade: „Naar de (Fæstehusene) dagligen kjøbes og sælges og efter sluttet Accord og Forening, kommer begge Parter her paa Skriverstuen og begjærer at gjøre Indfæste, som jeg da efter Stedets Valeur og Nærsomhed determinerer, og Kjøberen betaler imod et ordentligt Fæstebrevs Udstedelse derfor, der nu ansees for deres Skjøde paa Stedet, og ikke saaledes længere behøvedes naar et ordentligere og lovformeligere Skjøde efterdags dennem ved Kjøb og Salg bliver tilstaaet at maa meddele hinanden“. Denne gamle Praxis fortsattes og ansaaes for at være gunske i sin Orden, indtil Rentekammeret ved en Ordre af 25. Juni 1805, „for at standse den indsnegne Orden, at Huusmændene paa det samlede Frederiksborg Amt uden foregaaende Tilladelse underhaanden overdrage deres Fæstehuse“, paabød, at Tilladelse forud skulde indhentes, et Paabud, som dog ikke blev adlydt. Efterhaanden erholdt de fleste Husmænd Arvefæsteskjøder, men Jordebogsafgiften og Rekognitionen bleve da i Reglen fastsatte en halv Gang høiere eller derover cud forud, efter Rentekammerets vilkaarlige Bestemmelse. De, som ventede længst, fik de billigste Vilkaar, idet de bleve Selveiere efter Loven af 8. Juli 1851, da man erkjendte, at Bygningerne vare og altid havde været Besiddernes frie Eiendom, — hvad man tidligere havde glemt at tage Hensyn til eller rettere sagt slet ikke vidste.

¹⁾ Jfr. Anm. S. 118. Husmændenes Vilkaar forringedes naturligvis i meget høi Grad ved Udskiftningen, der betog dem uden Erstatning den Grønningret, de faktisk tidligere havde paa Overdrevene.

²⁾ Kgl. Resolution af 16. April 1800.

III.

Efter 1761.

Reformens Følger. Landgilden Tilstanden efter 1770. Udskiftningen. Extraskatten. Naturaludskrivninger. Kongereiser. Misvæxt. Ved Aarhundredets Udgang. Junges Skildring af Bønderne. Det nittende Aarhundrede. Trevangsbrug. Kolbelbrug. Fremgangens Langsomhed. Landsbypræsterne. Drewsen og Rønne. Efter Krigen. Forholdet mellem Kjøbstadfolk og Bønder. Fattigvæsenet. Skatterne. Elendighed 1818—30. Fremskridt. Kartoffler. Tørv. Eiendomsfordeling. Hundredeaarsfesten. Nutidens Bønder.

Den i 1761 resolut og fuldstændig gennemførte Overdragelse af Godsets Gaarde til Arvefæste, det første Forsøg af den Art her i Landet, vakte selvfølgelig stor Opsigt, medførte betydelige Fordele, endnu mere for Herskabet end for Bønderne, og fandt i de nærmest følgende Aar ikke faa Efterlignere¹⁾ samt i det Hele stor Anerkjendelse. En anonym Forfatter²⁾ gav nogle Aar efter en

¹⁾ Kronens Bønder paa Kjøbenhavns Amt bleve Selvejere, Hjortesprings Hovmarker udlagdes til 10 Bøndergaarde, Hoveriet afløstes paa Hovedstadens Gods, Bernstorffs og Gjorslevs Bønder bleve Arvefæstere, Hoveriet ophævedes paa Ravnstrup, Næsbyholm, Vilhelmsborg, Eriksstrup, Søholm o. fl., Bonderup Hovmarker udlagdes til Bøndergaarde o. s. v., jfr. M. N. Høyers to Breve om Høndestanden 1766.

Reverdil henvendte sig til Amtmanden for at faae nærmere Underretning om, hvad der var skeet, og senere udvirkede han en Kabinettsordre af 20. Oktober 1771, bekræftet ved kgl. Resolution af 3. December s. A., hvorefter den ved Hovedgaardens Udparcelering reserverede Gjøgevang skulde overlades ham til Indretning af en Bondegaard efter schweizerisk Mønster for en aarlig Afgift af 11 Rd. pr. Tde. Hartkorn. Det var hans Hensigt der at af etablere en Schweizerfamilie; men ved Struensees Fald blev Planen opgivet, og ved kgl. Resolution af 27. December 1779 fik Amtsforsvalter Holm, til hvem Reverdil „ved Ansøgning“ havde overdraget „det Haab med alle deraf flydende Rettigheder“, han havde om at faae Eiendomsskjøde paa Gjøgevangen, en Erstatning af 100 Rd. for anvendte Bekostninger og Vangen i Forpagtning for 64 Rd. aarlig indtil videre og saa længe, indtil Kongen vilde anvende Vangen paa anden Maade.

²⁾ M. N. Høyers ovennævnte to Breve.

meget lys, men ogsaa meget overdreven Skildring af den indførte Reformers Virkninger. Før, siger han, var Bøndernes Tilstand saa slet, at de ikke nær kunde udrede Skatter og Afgifter, de stjal af Skovene for at faae Noget til Livets Ophold, lode Agerdyrkingen reent forfalde, tabte al Lyst og Mod, brugte tre-firedobelt mere Tid, Redskab og Folk til Hoveriet, end dertil behøvedes, f. Ex. 30 Vogne og 60 Karle til at fylde den samme Iskjælder, som nu i lige Tid fyldes af 6 Vogne og 12 Karle, købte sig frie for at antage Gaard og vare overbeviste om, at de arbeidede ikke for sig selv, men for Andre. Nu derimod er Bonden Mester over sin Tid, forvisset om selv at høste Frugten af sin Sved, og har faaet Lyst til at arbejde. Han stjæler ikke mere i Skoven, sælger ikke Nætter og Dage paa Kroerne, gruer ikke for at komme hjem af Frygt for at blive tilsagt til Hoveri, men anvender den Tid og de Penge, han tilforn ødede paa Drik og Dobbelt, paa sin Gaards Forbedring. Han pløier og gjøder sine Jorder bedre, graver Grøfter, sætter Steengjærder, renser Enge og Pløieland for Tjørne, avler ogsaa meget mere Korn og Hø end tilforn, vistnok en Trediedeel mere. Han lægger sig efter Kvægavl, opfoder Heste, feder Stude og formerer derved sin Gjødning, anskaffer sig Frugttræer og lægger Vind paa Havedyrking. Der findes allerede Nogle, som sælge for 20—40 Rd. af deres Haver aarlig. Før, da Bonden af Dronningen fik Penge og Egetræ til sine Huse, byggede han Intet, men solgte Tømmeret for Savskjærrelønnen, nu køber han Fyrretræ og bygger aarlig. Til Trods for Extraskatten og Kvægsygen er der ingen Restancer af Skatter eller Afgifter, der dog udgjøre 8 Rd. pr. Tde. Hartkorn foruden 2 Rd. Hoveripenge, og Fremgangen i Velstand er almindelig. Men Hoverigodtgjørelsen er ogsaa billig. Hovfolkernes Madposer kunde tidligere ikke betales med 2 Rd. pr. Tde. Hartkorn. Dronningens Indtægter ere nu 2,862 Rd. høiere end nogensinde og ligesaa sikre, som de før vare usikre, ligesom Udvisningen af Skovene er en Ubetydelighed imod tidligere. Forfatteren slutter sine Lovtaler med en Beskrivelse af den „Marmorobelisk“, som Dronningen for at vise sin Tilfredshed med „Forandringen“ og for at hædre dens Ophavsmand, Grev Stolberg, i Foraaret 1766 reiste paa Hørsholm. „Øverst paa Obelirken sees et sønderbrudt Aag, derunder staaer et nedadvendt Overflødighedshorn. som udgyder Penge eller Velgjøringer paa den haabefulde Agerdyrking, hvilken betegnes ved et Plougekjære, et Langjern og et Anker, som ere bundne tilsammen. At det Haab, man har gjort sig om Agerdyrkingens Forbedring, ikke har været forgjæves, vises ved et opstaaende og med Frugten af Jorden fyldt Overflødighedshorn, som er sammenknyttet med det tilforn meldte. Opskriften paa Obelirken er følgende:

Til Ewig Hukommelse
 Af en priselig Indretning
 Efter
 Hendes Kongelige Majestæts
 Sophia Magdalenas
 Befaling
 Da

Paa det vise Raad af
Hr. Christian Günther, Greve af Stolberg,
Hendes Oberhofmester,
Alle Undersaatter i Hirschholms Amt
Befriedes af Hoveri,

Fæstegaarde forvandlede til Eiendomme¹⁾.

Ogsaa Amtsforvalteren udtaler sig i den første Tid ved flere Leiligheder om „Forandringens“ heldige Virkninger. Allerede den 1. Januar 1761, altsaa Aaret efter, at Hoveriet var ophævet, skriver han: „En herlig og meget god Afregning har jeg til dette Aars Udgang havt med Amtets Bønder, der ialt til Kongens Kasse ei med større Restance er bleven staaende end 37 Rd. 6³/₁₀ β“; og senere, i 1768 og 1770, tiltræder han Meget af, hvad den forannævnte Forfatter et Par Aar forud havde sagt. „Hvor nyttigt det er, at Bonden befries for Slaveri og Tvang, har“, siger han, „de otte Aar, der ere forløbne, siden de nye Indretninger indførtes, nok som viist“. Hoveriet forrettedes med største Lunkenhed, Tiden forsømtes, Redskaberne opsledes, Bonden besværedes med mere Folkehold, hans egen Avling forsømtes, „og istedenfor at han og Tyende hjemme hjalp sig efter Omstændighederne, maatte Folkene til Hove være forsynede med en ligesaa klækkelig og austændig Madkurv som Naboernes, foruden 2 à 4 β daglig at fortære og drikke“. Hoveriet var Kilden til de fleste Bønders slette Tilstand. Før 1761 blev den største Deel „ligesom fødte af Hænderne med det dem til Bæster, Sæde- og Brødkorn samt Bygningshjælp blev givet, foruden store og betydelige Fortjenester, for ved Afregning at likvidere i deres Afgifter, hvad deraf ikke kom til Restance. Ved alvorlig Erindring uden alt dette at betale, hvad de burde, var Svaret af Mange: skulde de holde Dronningens Gaard, fik de vel have Noget med. Hele Byer betalte aldrig Noget, men fik og forbrugte jævnlig mere, til deres største Efterladenhed i Avlingens Drift og til megen Dovenskab under et stort og misbrugeligt Hoveri. Nu høstes der Halvdelen mere end før. da til Oragre laae aarlig de halve Jorder, under Forklaring, naar Tiltale derom skete, at Jorderne

¹⁾ Forfatteren tilføjer her: „Har De vel nogensinde hørt, at en Undersaat er paa en mere ædel Maade af sit Herskab bleven belønnet for en berømmelig Gjerning end Greve Stolberg er bleven det af Hendes Kongelige Majestæt? og findes da ikke fuldkommen saamegen Behagelighed som Retferdighed i at bifalde den Forfatters Tanker, som i dette Foraar opsløg følgende Strofe paa den ommeldte Obelisk:

A ses devoirs toujours fidèle
Sophie agit & sut pensær.
Des vertus elle est le modèle
Et merite l'honneur de les recompenser.

Paa Dansk kan det lyde saaledes:

Sophie Dydens Vei har vandret troligen,
Hver Tanke, hver Idræt herpaa Bevis kan være,
Hun, Dydens Mynster, selv fortjener da den Ære,
At skjønnede Dydens Værd og at belønne den“.

vare skuffelige og behøvede 7 Aars Hvile til Frugtbarhed; hvilket tjener ofte til Bebreidelse mod Bonden nu han tilstaaer Sandhed, at det var af Afmagt og Fattigdom, saamegen Jord blev udyrket liggende“. Hovedgaarden giver udparceleret en høiere og sikrere Indtægt, end der nogensinde ved Forpagtning kunde udbringes; Afgrøderne ere $\frac{2}{3}$ større end tidligere, da Jorderne dyrkedes ved Høveri. Siden dette ophævedes, har ingen Bonde faaet nogen Understøttelse, og der er ingen Restancer af Skatter og Afgifter. Afsløsningen af Tienden mod Pengevederlag har viist sig meget heldig. Bønderne akkordere derfor ogsaa nu om Præstetienden og give 4—5 % pr. Tde. Hartkorn. Ogsaa Landgildesæden, som endnu leveres in natura, burde afløses mod Penge¹⁾. Selveiendommen bevirker, at Gaardene holdes i bedre Stand, Herskabet er fri for Reparationer, Tvang kan nu spares for at faae Gaardene besatte, ingen Bonde fratræder sin Gaard uden Erstatning, der er endog betalt 700 Rd., ja 850 Rd. for en Gaard²⁾, Bonden stjæler nu „ikke Hundrededelen“ i Skoven imod tilforn, Kulsvieriet er indskrænket til gamle Stød og raadne Træer, og dog „fortjener nu de fleste Bønder ikke en Skilling ved Kjørsel eller Arbeide for Herskabet“. Alt dette viser, at Amtets Tilstand er forbedret ved Indretningen. Amtsforvalteren meente, at der paa den Tid ikke kunde paavises noget andet Gods paa 1000 Tdr. Hartkorn, der, som Hørsholm, foruden Indtægten af Hovedgaardsjorderne, aarlig indbragte 9 à 10,000 Rd. Jordebogsintrader uden Restancer, foruden 3,300 Rd. kongelige Kontributioner³⁾, og han sluttede med den Bemærkning: „til denne Tid er mig Intet forekommet, som in speciel eller en generel kan kaldes skadeligt af Indretningen“. Den Indvending, „at Herskabets

¹⁾ Herom siger Amtsforvalteren: „Jeg venter, at en Hoben Erindringer vil møde imod denne Forandring, især den meest almindelige, at det visseste er, hvad man faaer af Bonden in natura, men denne Indvending passer sig ene paa saadanne, som ei bør bære Navn af Bønder, og derfor ikke anses som en Grund til at tilsidesætte en nyttig Indretning, som umulig kan bestaae med en saa elendig Tænkemaade. Det vil vel ogsaa blive mig en Bebreidelse, at jeg, som til denne Tid selv har modtaget Landgildesæd, torstaaer ligesaa godt at imø-tage et fuldt Maal, som nogen anden Forvalter eller Ridefoged. Denne Erindring synes at være lige saa fornøden, som den er af den allerstørste Vægt, og det saa meget mere, da jeg ligesaa lidet som Hine maa udgive mig for nogen Helgen, der skulle forkaste de Fordele, mit Kornloft kaster af sig, af Kjærlighed til Bonden, saalænge denne Skat saaledes vedvarer, men da jeg har faaet en tiltrækkelig Overbevisning om, at Herskabet ved den foregaaede Forandring finder sig vel og Bonden trives, saa tilsiger min Fligt mig, at bør stræbe at faae denne Leverance forandret fra Korn til Penge, saavidt det staaer i min Magt“.

²⁾ Der solgtes dog mange Gaarde for 2—300 Rd. lige indtil Aarhundredets Udgang.

³⁾ Samtlige Krongodser udgjorde i 1763 omtrent 61,295 Tdr. Hartkorn, foruden Hovedgaardene, deraf i Sjælland 29,251 Tdr., Resten paa Falster, Lolland, Fyen og i Jylland. Indtægten beregnedes til 3 Tdr. Byg pr. Tde. Hartkorn (à 9 Å). Økonom. Korrespond. 1817, Nr. 48. Af Vemmetoftes 1,129 Tde. Hartkorn Bøndergods var Indtægten, efter Middeltal fra 1752—61, 1000 Rd., foruden Høveriet til Hovedgaardene. Disses 325 Tdr. Hartkorn gave kun 3,500 Rd. aarlig. Sammesteds Nr. 47.

Herligheder tabes“, som „i Besynderlighed“ er gjort ham, besvarer han saaledes: „Skal det kaldes Herlighed, at see sig omringet af en Hoben forarmede Bønder, der, istedenfor at yde Rettigheder, falder til daglig Plage og Besværing, da maa jeg bifalde den Mening, dog med den Forskjel, at Herligheden i Henseende til Herskabet bestaaer i den blotte Indbildning“.

Imidlertid manglede det dog heller ikke dengang paa Indsigelser imod Lovprisningerne af „Bondens nuværende Lyksalighed“. Pontoppidan f. Ex., der selv paa den Tid eiede Ebberød og saaledes havde god Leilighed til at kjende Forholdene, meente¹⁾, at den trufne „Indretning“ vistnok vilde „blive til kjendelig Formerelse af de kongelige Indkomster“, men han var ligesaa lidt som i sin Tid Rentekammeret vis paa, at den vilde svare Regning for Bønderne. „I saa Fald er intet vissere“, siger han, „end at Vildtets Magt, som nu er uden Grændser, maa indskrænkes“, o. s. v. Og selv Amtsforvalteren yttrede i 1767, i stærk Modsætning til hans ovenanførte Udtalelser, i Anledning af en Ansøgning til Dronningen om Byggehjælp til en afbrændt Gaard: „Det er heller ikke til at vente, at den saa i Grund forarmede Bonde allerede, under sine mange ekstraordinære Udgifter, skulde være istand til selv ved indbyrdes Hjælp at opbygge denne Gaard igjen, ligesom nok heller Ingen forestiller sig, at Indretningen er mere skeet for at forunde Bonden Privilegier og Friheder end som for at forhøje Amtskassens Intrader og tillige see Bonden istand til uden daglig Tryglen og Betlen af Herskabet rigtigten at erlægge de samme“²⁾.

I Virkeligheden var der Intet skjænket Bønderne ved at give dem Arvefæste paa deres Gaarde; de betalte fuldt ud, hvad de paa den Tid vare værd, om ikke Mere. De afhændede Hovedgaardsjorder, som man dog meente vare udbragte „til saa høj Priis, som ved Forpagtning aldrig kunde opnaaes“, foruden at regne Bøndernes Hoveripenge³⁾, solgtes med Skatte- og Tiendefrihed, Skovudvisning, Ret til en Deel Husmandshoveri og tildeels med Privilegium til Brændevinsbrænding til eget Behov, Frihed for Værnepligt, ja for Nogle endog med Ret til at fritage en Karl for

¹⁾ Danske Atlas

²⁾ For at skaffe Brandlidte Hjælp blev efter Amtsforvalterens Forslag Aaret efter oprettet et „Brandforsikrings-Societet“ for Hørsholms Gods; men da den hele Forsikringssum kun var 60,000 Rd., blev det igjen ophævet ved kgl. Resolution af 19. December 1770 og Bønderne benviste til at assurere i den almindelige Brandkasse Et Tilsagn, Dronning Sophie Magdalene havde givet det ophævede „Societet“ om Udvisning af Skoven til afbrændte Gaardes Gjenopførelse, gjentoges paany. Det skulde staae ved Magt. „saalænge Amtets Skove taale saadan Udvisning“, og Bønderne assurere deres Bygninger, dog at Træet betales „efter uvildige Mænds Taxt“. I sin Indstilling af 28 Juli 1770 havde Amtsforvalteren udtalt som sin Mening, at „Skovens første og fornemste Tjeneste bør være paa en god og tilladelig Maade til det Godes Conservation, hvorpaa den voxer“. Endnu i 1837 fik Braudlidte i Henhold hertil Bygningstømmer udvist for halv Pris, men senere har Ingen søgt om det.

³⁾ Danm. og Norg. øk. Mag. 4. B. 1760.

Krigstjeneste, hvilken benyttedes lige til 1648, Fritagelse for alt Naturalarbejde til Veie, Kirker, Skoler, Konge- og Friseiser m. M. Desuagtet gik den aarlige Afgift kun op til 12 Rd. pr. Tde. Hartkorn for den største Deel af Hovedgaardstaxten, og for den øvrige Deel, der udbragtes til et høiere Beløb, kunde den ikke svares, hvorfor den blev betydelig nedsat, endog til under 12 Rd. pr. Tde. Hartkorn¹⁾. Skatter og Afgifter af en Tde. Hartkorn Bondejord vare derimod 10 Rd. foruden Tienderne og den store Mængde Naturalarbejde²⁾. Bernstorff Gods, med langt bedre, fordeelagtigere beliggende og veludskiftede Jorder, afhændedes i 1764—67 paa ulige billigere Vilkaar: fuldstændig Hoverifrihed, Laudgilde 1 Rd., Tienderne 5 $\frac{1}{2}$ og Hoveripenge 15 $\frac{1}{2}$, ialt 4 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ pr. Tde. Hartkorn³⁾. Paa Frederiksborg og Kronborg Amter, der overgik til Arvefæste i Firserne, ansattes de herskabelige Afgifter eiheller til mere end 27—28 $\frac{1}{2}$ pr. Tde. Hartkorn⁴⁾. Alligevel var der, som det Foraufrerte viser, en ikke ringe Fremgang i den første halve Snees Aar efter Selveiendoms Indførelse; men efter Dronning Sophie Magdalenes Død standsede den, ja der var snarere en Tilbagegang. Misvæxt, Kvægsyge, haarde Skatter, overdrevent Veiarbejde, en Uendelighed af Kongereiser, Korn- og Fourageudskrivninger og endelig, saa besynderlig det end kan synes, ogsaa Udskiltningen knugede Bonden i den Grad, at han i de paafølgende tyve Aar ikke kom stort videre, end han alt var i Treserne⁵⁾.

Ved Arvefæsteskjøderne var det paalagt Bønderne at udrede Landgilden efter Jordebogen af 1753 med ialt 213 Tdr. 6 Skpr. 3 Fd. Rug, 289 Tdr. 7 Skpr. 1 $\frac{1}{2}$ Fd. Byg og 222 Tdr. 1 $\frac{1}{4}$ Fd. Havre, men det var dem umuligt at yde den in natura, navnlig Rug og Byg, hvoraf Høsten i Reglen var utilstrækkelig til eget Forbrug og altid af saa slet Kvalitet, at den var usalgelig. Amtsforvalteren androg derfor gjentagne Gange meget indtrængende paa, at Landgilden maatte afløses mod Pengevederlag, 1 Rd. pr. Tde. Hartkorn, ligesom paa Kongens andre Godser, eller dog i alt Fald ydes alene i Havre, som lykkedes noget bedre end de andre Kornsorter. Det Sidste gik Rentekammeret omsider ind paa, og efter Amtsforvalterens af Amtmanden anbefalede Forslag vurderede man da Rugen til 2 Rd., Bygget til 4 $\frac{1}{2}$ og Havren til 5 $\frac{1}{2}$ pr. Tde., hvorefter den ovennævnte Landgilde omskrevs til 1,257 Tdr. Havre. Der udarbejdedes nu i Overensstemmelse hermed en ny Jordebog, som Rentekammeret approberede den 9. December 1771 og sendte Amtsforvalteren den 29. Februar 1772 med Ordre til derefter fremtidig at opkræve Landgilden. Denne Foranstaltning, som utvivlsomt alene sigtede til at

¹⁾ See Bilaget Litra X.

²⁾ Alene til Dronningens Tjeneste afgaves i Aarene 1759—62, uagtet Hoveriet var afløst, i Middeltal 221 lange og 349 korte Reiser. Hertil kunne saa lægges Konge-, Amts- og Sognereiser, Kirkearbejde, Veiarbejde o. s. v.

³⁾ Torkel Badens Beskrivelse. 1774.

⁴⁾ Hansens Beskrivelse. 1790.

⁵⁾ Jfr. Ørsted: Af mit Livs og min Tids Historie, 2. B., 61.

hjælpe Bønderne, som ogsaa udtrykkelig udtaltes baade af Amtmanden og Amtsforvalteren, var imidlertid langt fra at ramme Maalet. Tvertimod paaførtes derved Bønderne en yderligere og ikke ubetydelig Forøgelse i deres Byrder. Det viste sig nemlig strax, at de ligesaa lidet kunde undvære Havre som Rug eller Byg, og de maatte derfor bestandig enten laane den igjen, efterat de havde leveret den, eller ogsaa betale den efter Kapitelstaxt. Og da nu efterhaanden Værdiforholdet mellem de tre Kornsorter forandrede, idet Havreprisen steg forholdsvis mere end Rug- og Bygpriserne, kom de tillige til at yde Mere i Landgilde end nogensinde før. Man havde slet ikke spurgt Bønderne, endsige indhentet deres Samtykke til den i 1771 gjorte Forandring i Landgilden eller ladet Noget thingløse paa deres Eiendomsfolier derom. Senere opstode heraf ikke ringe Forlegenheder. I Anledning af en Ansøgning fra Bønderne i Selsmark erklærede Amtsforvalteren den 8. Juli 1786: „Naar de fem Bønder i Selsmark By, som dette Foraar kom hertil og frasagde sig deres Gaarder formedelst Tidernes Kostbarhed og deres mange Paalæg og Afgifter, ikke vare saa gode og stræbsomme Mænd, havde deres Gaarder, som de sletteste paa Amtet, været for længe siden øde. Disse Mænd opmuntrede jeg, i Haab om at dette Aar tegnede til et godt frugtbart Aar, og tillige laante dem Penge baade til Vaarsæd og Brødkorn, foruden dilaterede dem deels Gjæld hertil fra forrige Aar, hvorimellem er deres betalende Landgildehavre aarlig 11 Tdr. 1 Skpe. paa $5\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn enhver Gaard har og som i de tre sidste Aar pr. Tde. skulde betales med 11—12 R . imod at den er ansat og paalagt Amtet efter den Priis 5 R Tønden. At denne deres og de fleste dette Amts Bønders Afgifter, der svare alene Havre i Landgilde aarlig, betragtet med de kostbare Aar og deres extraordinaire Paalæg og Besværligheder siden 1761 her fik Eiendomsret, ere saa vel afholdne og betalte, er noget for Eftertanken ubegribeligt og kan ikke andet end tilsidst ved aarlig Misvæxt, Sædesædens dyre Indkjøb, et frugtesløst Arbejde og Fourageleverancer for saadanne Priser, der paa $\frac{1}{8}$ Deel nær ikke svarer til berørte Indkjøbspriser, trykke Bonden og borttage det havte Haab om bedre og hjælpsomme Aar, saaledes: at han gjerne forlader at være Gaardmand, og heromkring i Egnen arbejder som Dagleier, for at undgaae Exequererne. Det, som jeg herudi til Hjælp for Bonden her underdanigst veed at foreslaae, er uforgribelig dette (foruden at Selsmark Byes Landgildehavre, som virkelig er for høi, kunde for Gaarderne nedsettes til 7 Tdr. for enhver aarlig herefter at levere eller betale med Penge 7 à 8 R pr. Tde.) — at denne Betaling 7 à 8 R er den høieste Priis aarlig for Tønden af de øvrige Bønder og Gaardmænd kunde udredes, naar de det ene Aar regnet i det andet skulle til god Rigtighed at gjøre for sig i rette Tide vorde conserverede“. Amtmanden fandt „dette at være et betydeligt Værk, der fordrer nøiagtigere Undersøgelse“. og foreslog derfor en kgl. Kommission nedsat; men Rentekammeret resolverede den 2. September 1786: „Naar Selsmark Bønder ikke længer, som forhen, ønske at yde Landgildehavren efter Jordebogen af 1771, maa de svare den forrige Landgilde ifølge deres Skjøder,

og kunne de ikke yde den in natura, maa de betale den efter Kapitelstaxt“. Bønderne valgte derefter det Sidste, udstedte en Deklaration derom, og Rentekammeret beordrede dernæst den 24. Februar 1787 Landgilden forandret i Overensstemmelse hermed. Den betales saaledes endnu den Dag idag. Faa Aar efter, i 1790, gjorde en Kjøbmand Fr. Chr. Holm i Hørsholm, der eiede en Gaard i Usserød, Paastand om, at ville levere sin Landgilde overensstemmende med Arvefæsteskjødet og ikke efter Jordebogen af 1771; men da syntes Resolutionen af 2. September 1786 at være glemt, eller man havde forandret Anskuelse om Gyldigheden af Jordebogen af 1771. Der blev anlagt Sag mod Holm, og ved Birkeretten blev han dømt til at yde Landgilden efter bemeldte Jordebog. Han appellerede vel Sagen til Høiesteret, men gik imidlertid Fallit, lod ikke møde, og der faldt følgelig Udeblivelsesdom i Sagen (1791). Spørgsmaalet blev dog kort efter reist paany af en kjøbenhavnsk Brygger, Herman Lengercken de Place, der i 1778 havde kjøbt en Bondegaard i Sandbjerg for 870 Rd. Han havde været uvidende om Arvefæsteskjødets Bestemmelser i Henseende til Landgilden og derfor betalt, hvad der var ham afkrævet; men efterat han var bleven bekendt med disse og fandt, at han tabte ved at yde Landgilden efter Jordebogen af 1771, paastod han at ville levere den fremtidig overensstemmende med sit Skjøde. Han meente, dog sikkert med Urette, at Amtsforvalteren¹⁾ i sin Tid af Egen nytte havde foranlediget Forandringen, der „gik til ligesaa skjult som kunstig“. „Og den Enfoldige, hvis overdrevne Tilid til Amtsforvalterens Ord ofte har gjort den til en beklagelig Skabning, denne troede nu, at det forblev paa den gamle Fod. Han leverede og hvad han fandt for godt, og saaledes gik det i nogle Aar, efterat Resolutionen var udkommen, hvilken Overbærelse skete for at stoppe Munden paa disse Enfoldige, men Amtsforvalteren glemte ikke at føre til Regnskab og Bonden til Debet det mere, han ifølge Resolutionen skulde betale for Havren, og jeg fremlægger herved i Copi en Beregning, som tydelig beviser, hvad jeg siger. — Alle Bønderne sige, som een Maud, at de ikke have samtykket i Forandringen og ikke kunne gjøre det, da den er dem til aarlig Tab og Tynge“. Rentekammeret svarede herpaa den 26. Oktober 1793, at Place skulde svare Landgilden efter Jordebogen af 1771, enten in natura eller efter Kapitelstaxt, da der var vundet Hævd paa den behørig autoriserede Jordebog, og da Forandringen var skeet til Fordeel og Lettelse for Landgildeyderne; men da Bryggeren fremdeles paastod, at der ikke var vundet eller kunde vindes Hævd paa Jordebogen af 1771, og at Forandringen var til Skade og ikke til Fordeel for Yderne, forlangte Kammeret Kammeradvokatens Betænkning i Sagen. Han erklærede den 25. Juni 1794: „At Jordebogen af 1771 er bleven forfattet uden derom forud at indhente de Vedkommendes Samtykke, synes at være temmelig klart: Correspondancen idetmindste vidner om intet slikt, og i Amtmandens

¹⁾ Amtsforvalter Holm døde 1790.

Erklæring meldes det udtrykkelig, at ingen Efterretning om noget Samtykke fra Bønderne er ved Amtscontoiret at finde. Dette Samtykke havde dog efter mine Tanker været aldeles nødvendigt til Lovligheden af den gjorte Forandring, thi foruden hvad D. L. 3—13—14 i saa Maade befaler, er det ydermere udenfor al Tvivl, at Skjøderne af 1761, som enhver anden Contract, ikke uden begge Parters Villie kunde forandres. Beregningen over, hvad enten Landgildens Ydelse i Havre er til Bondens Lettelse eller til hans Besvær, er ifølge heraf en unyttig Undersøgelse, siden det dog maatte bero paa Vedkommendes frie Villie at antage samme eller ikke. Uagtet der saaledes ved Jordebogens Forfatning i 1771 neppe er bleven omgaaet paa lovlig Maade, er dog endnu de Spørgsmaal tilbage, deels om ikke Jordebogen nu efter saamange Aars Forløb har vunden Hævds Kraft, og deels om ikke Amtets Beboere, ved at præstere Havrelandgilden fra Aaret 1771 af, maa for sig og Efterkommere ansees stiltiende at have samtykket i den skete Forandring. Da de Place allerede i 1791 har nægtet at svare Landgilden og samme altsaa for hans Gaard ikkun er betalt i 19 Aar til 1790 incl., kan man nok ikke antage, at Hævd imod ham er bleven vunden. Hvorvidt Amtsbeboernes stiltiende Samtykke kunde forpligte dem og deres Efterkommere og hvorvidt de Place ifølge heraf er pligtig at svare efter Jordebogen af 1771 er efter mine Tanker ikke expediti juris. Jordebogen af 1771 er, som Amtsforvalteren melder, ikke tinglæst: enhver ny Kjøber, som læser Skjøderne af 1761, kan altsaa ikke formode andet, end at han skal svare den Landgilde, hvilken de gamle forhen tinglæste Skjøder bestemte. Den Contract, som forrige Eier ved stiltiende Samtykke har indgaaet, kunde han vel altsaa med Føie modsige, som en blot personel Afhandling, der ikke hæftede paa Gaarden. At Jordebogen nogle Gange har været fremlagt i Processager og i saa Maade er paategnet i Retten, gjør aldeles intet til dens Publicitet. Det varede noget længe, inden Rentekammeret tiltraadte Kammeradvokatens Mening — henimod tre Aar —; men om sider tillodes det ved Resolution af 18. Marts 1797 Brygger de Place at udrede Landgilden overensstemmende med Arvefæsteskjødet, enten in natura eller efter Kapitelstaxt. Da Places Gaard efter hans Død atter kom i Bondeie, ansaaes Tilladelsen imidlertid som bortfalden, og alle Efterfølgerne have fremdeles svaret Landgildehavren efter Jordebogen af 1771, rimeligvis som Følge af en Ordre, Rentekammeret gav Amtsforvalteren samtidig med Resolutionen af 15. Marts 1797, nemlig at han skulde give alle Skjøder, som fremtidig forelagdes ham til Thinglæsningspaategning, Anmærkning om, „at Landgilden bør svares i Overensstemmelse med den i Aaret 1771 approberede Jordebog“. Senere vides dette Landgildespørgsmaal aldrig at være reist paany, maaskee tildeels fordi de gamle Skjødeprotokoller paa en uforklarlig Maade ere forsvundne og mange af de gamle Originalskjøder tilintetgjorte, saa at Ingen har kjendt Noget til Sagen.

Ved Rentekammerets Resolution af 16. Juni 1792 blev det, for at spare Omkostningerne ved Magasineringen, tilladt Bønderne

tor Fremtiden at betale Landgildehavren efter Kapitelstaxt, forsaa-
vidt den ikke behøvedes til Deputater, hvilken Tilladelse benyttedes
indtil 1814. For dette og det følgende Aar krævedes Halvdelen af
Havren in natura, og fra 1816 blev det hele Kvantum, ifølge Rente-
kammerets Ordre af 2. September 1815, leveret paa Frederiks-
borg Amtstues Magasin, hvorfra Stutteriet o. fl. forsynedes, indtil
1850, da Anskaffelsen ordnedes paa en anden Maade. Domæne-
direktøren tilbød da Yderne under 9. Marts 1850, at de fremtidig
kunde igjen betale Havren efter Kapitelstaxt, men med et Tillæg
af 16 β pr. Tde., der først angaves at skulle være Vederlag for det
Tab, Jordebogskassen antoges at ville lide ved at indkjøbe Havren,
senere derimod Erstatning for Opmaalet og for Fritagelsen for den
lange Transport til Kjøbenhavn, som ellers stilledes i Udsigt.
Senere, under 11. Januar 1851, nedsattes Tillæget dog til 12 β pr. Tde.,
og de fleste Ydere gik da efterhaanden ind paa Tilbudet, skjønt
høist ugjerne. Om denne Forandring i Landgildeydelsen er dog
ligesaa lidt thinglæst Noget som om den tidligere af 1771.

Vi vende nu tilbage til dette Aar. Tilstanden var da saa
ringe at Bønderne ikke kunde levere deres Landgilde, men ikke
desto mindre forlangte Rentekammeret opgivet, hvad Godset kunde
yde af Kornvarer til Norges Proviantering. Svaret lød, at Bonden,
langt fra at kunne undvære Noget, tvertimod selv var i stor Nød.
Herom meldte Amtsforvalteren yderligere under 11. April samme
Aar: „Den ved Forordningen af 23. September 1762 paabudne Extra-
skat er til December Maanedes Gang ved Forskud af Sognefogden
og mit Tillæg rigtig indbetalt, men at faae den ind for dette Aar
synes umuligt uden maanedlig Udpantning og Pantets Forauctionering,
thi ved militair Execution at see den indreven bliver til Betalerens
yderligere Kuin, naar Skatten endelig paa en haard Maade i disse
dyre og beklagelige Tider skal fra den fattige Bondestand udpresses,
da dens andre Afgifter ikke kan faaes formedelst mange indfaldende
ulykkelige Tilfælde: foruden Qvægdøden, der jevnlig grasserer, som
en Hovedaarsag til hans Undergang, havde han sidste Aar stor
Misvæxt, ingen Olden blev her til hans Sviin, men han har maattet
opholde disse med det ringe Korn, han avlede, som han og Fa-
milie samt hans andre Kreaturer ellers skulde fortæret og hvoraf
han skulde bevaret hans Vaarsæd. Straa- og Høforingen har nu
ogsaa, til at udholde en haard og tidlig Vinter, for tidlig faaet
Ende, saa Flendigheden er større og betydeligere end Nogen uden
ret Kjendskab kan begribe den, ja her paa Amtet forarsager denne
ulyksalige Tilstand saadan Mistvivi om Hjælp og Opkomst igjen,
at endog Bønder, som hidtil har betalt og gjort god Rede for sig
samt er i en skikkelig Stand, kommer og frasiger sig deres Gaarde,
hvad Ingen vel kan fortænke dem i, naar de hverken have Foder
eller Vaarsæd og derover forud slutte deres totale Undergang. Jeg
har allerede af min egen fattige Formue laant ud og forstrakt dem
over tusinde Rigsdaler, men kan nu ikke længer holde det ud, især
da jeg har laant meest til den Fattige, som langsom igjen betaler
eller maaskee aldrig giver mig Noget igjen. En troværdig Speci-
fication skulde nærmere kunne oplyse, at flere Extraudgifter og

Paalæg i lang Tid, end i de elleve Aar, jeg har været her ved Amtstuen, nok ikke heller har været paalagt Bondestanden: 1, til Heste til Armeen i Holsteen at betale 3 R pr. Td. Hartkorn, 2, i saamange Aar Extraskatten, og 3, nu i halvtredie Aar Procentskat af Hartkornet, alt til at gjøre Bonden ret fattig, naar Qvægdøden kunde være meer end tilstrækkelig til at befordre hans slette Tilstand. Suiterne af den nye Indretning med dem i disse Omstændigheder har ellers været denne, at de efter den har maattet betale alle ordinaire og extraordinare Afgifter selv, istedetfor at det ellers var tilfaldet Herskabet, foruden andre store aarlige Gaver og Laan at tillægge Bonden, som dog havde været ved alt forbemeldte Indfaldende i langt ulyksaligere Omstændigheder. — — — Og som jeg har holdt det for min allerunderdanigste Pligt, at forestille disse Omstændigheder paa det alle deraf i Tiden flydende Ubehageligheder ikke skulle lægges mig til Last, saa vil jeg haabe, at alt hvad der til Hjælp og Understøttelse i disse Begivenheder kan udtænkes og beforders vil naadigst og høigunstigst tillægges de fattige Bønder, der trænge meget haardt til at laane Vaarsæd 150 Tdr. Byg og en 600 Tdr. Havre, om dennem dermed paa nogen beqvem Maade kunde kommes til Hjælp“ — — —

Rentekammeret svarede herpaa, at den kongelige Kasse lige-saa lidt kunde bebyrdes med Udgifter til Sædekorn til Hørsholm Amts Bønder som til andre Selveierbønder: men da Amtsforvalteren paany forestillede, at Jorderne da sandsynligvis vilde komme til at ligge ubesaade og den kongelige Kasse miste sine Afgifter, og alle Bønderne samtidig indtrængende bade om Hjælp, gav Rentekammeret efter, og Hjælp blev ydet, men „saa knap for de fattige og allermost trængende, som muligt, naar til en total Skade ikke Jorderne udyrkede skulde henligge“ (22. Juni 1771)⁴⁾.

I 1773 var der en Restauce af 3—4000 Rd. Skatter og Afgifter. Amtsforvalteren ventede, at dette „ikke til nogen Mishagelighed vordet anseet“, baade fordi „Bonden her paa Amtet, foruden meget høie Afgifter til svare, skal uden mindste Hjælp udrede og forskaffe sig alle Ting selv“, og fordi „dette Aar, som tegner vel, synes at ville befordre Indbetalinger, enten som af sig selv eller ved tjenlige Midler“. Rentekammeret derimod meente, at Amtsforvalteren, overensstemmende med Forordningen af 11. December 1688, burde have inddrevet alle over et halvt Aar gamle Restancer ved militær Exekution eller selv staae til Ansvar for Beløbet; men herpaa svarede han, under 4. Marts 1774: „Den Forandring og Indretning, som skete her paa Amtet i 1761, havde alene dets Intraders Forøgelse til Hensigt; thi da Amtskassen havde en betydelig aarlig Besværing deels ved Bondens Understøttelse, deels ved Restancers Efterladelse, saa, for at forekomme dette og forøge de kongelige Intrader, blev truffen en Forening med alle Amtets Bønder, at de istedetfor Hoveri og Tjeneste skulde betale det fastsatte af hver Td. Hartkorn aarlig og Euhver herom blev meddeelt

⁴⁾ I 1771 og 72 var der almindelig Misvæxt i Europa. Landøk. Tid. I. 390.

Eiendomsskjøde paa sin Gaard saaledes at Herligheden. ligesom tilforn, blev for Herskabet og Bønderne under Selveier-Navnet alene besværedes med større Last og Afgifter end forhen. Men da derved i Henseende til sammes prompte Erlæggelse ikke kunde forfares med den yderste Strængighed, især ved indfaldende ulykkelige Tider og Tilfælde, uden Følgerne deraf maatte blive, at man nedrev med den ene Haand, hvad ved den anden var opbygget, blev benævnte Skjøder med allernaadigst Approbation saaledes clausulerede, at enhver Gaards Bygning med Jord og alt sit Tilhørende skulde være til første Prioritets Sikkerhed for de aarlige Afgifter. Fra den Tid er ingen Skatter inddreven ved militairisk Execution, men jeg har lempet mig efter Tiderne og Boudens Omstændigheder og i besværlige Aar viist Lemfældighed for i gode Aar at faae, hvad Bonden af Restancer havde paadraget sig, hvilket og har havt saa god Virkning, at jeg til Maidag 1770 overleverede Amtet uden mindste Restance af Bøndernes Afgifter. Heraf erfares naadigst mit Forhold i min Betjeningstid i denne Post, og intet havde kunnet være mig kjærere og mere magtpaaliggende end om jeg fremdeles kunde vedblevet at betale de fulde Skatter og Afgifter uden Restance. Men de Ulykker, som har tilstødt Bønderne i de følgende Aaringer: Misvæxt paa Sæd og Havefrugter, at en stor Deel Bæster ere døde af Hunger og smitsom Sygdom, de extraordinaire Skatter, Qvægdøden, der allerede i nogle Aar tilforn havde borttaget fast alt Qvæget paa hele Amtet og ruineret endeel Bønder, som i en kort Tid to, tre Gange havde tilkjøbt sig Qvæg igjen, har gjort mig det til en Umulighed at drive det videre med Skatternes Indbetaling, end skeet er. At bruge de strængeste Midler ved Execution, Lov og Dom m. m., efterat Bonden saaledes har været hjem søgt og følgerig Intet har at betale med, tjente efter min uforgribelige Mening alene til at forøge hans Elendighed uden nogen Nytte; og jeg, som kjender hver Mand paa Amtet og hans Tilstand, holdt det altfor betænkeligt, at drive een Prakker fra Gaarden og sætte en anden til den igjen, hvorved Tiden spildes og Restancerne forøges til mere Usikkerhed for den kongelige Kasse. Jeg har derimod holdt det tjenligere og meest overensstemmende med Indretningen samt sikkrest for Kassen, ved ulykkelige Tilfælde at gribe Bonden under Armene og tractere ham lemfældig ved at forskaane ham for et høit Executionsgebyr indtil han ved indfaldende gode Aaringer igjen kan reise sig, naar han forud er bekjendt for en Mand, der har Lyst og Stræbsomhed dertil. I denne Henseende har jeg, som kan bevises, min hele Formue udestaaende mellem Amtets Bønder, ved det de i trængende Omstændigheder har søgt min Hjælp, den jeg har rakt dem til noget Anseeligt og fast over mine Kræfter, alene for ved deres Conservation at befordre de kongelige Afgifters rigtige Erlæggelse. Dette indfaldende gode Aar giver det største Haab om, uden saa skeer, at de Trykkede og meest Medtagne af dem, nu de skal see sig sat istand med fornødne Qvæghøveder og Bæster, som det fornemste i denne Skovegn til at befordre Bondens Opkomst, skal vende udpinede og til deres Restancers Betaling satte ud af Stand til at erlægge Noget for den

følgende Tid. Følgerne heraf vil og lære, at dette af mig bliver ene sat i Værk for underdanigst at fyldestgjøre Ordres, og i saa Fald bliver jeg, af Tvang, ubekymret for videre, det jeg dog, efter min uforgribelige Mening, bliver befriet for; thi er her foregaaet en allernaadigst approberet ny Indretning paa Amtet med de vilkaarlige Betingelser, at Hans Kongelige Majestæt derved har forbeholdt sig første Prioritets Pauterettighed for Skatter og Afgifter, hvoraf jeg ikke kan uddrage mit Ansvar anderledes, end Sagen og Indretningen medfører, nemlig naar Restancerne opløbe høiere end til Eiendommens og Pantets sande Værdi, da bliver jeg pligtig til at fyldestgjøre det Manglende, alt til Sikkerhed for den kongelige Kasse, at den kan være uden Tab, hvilket har været det egentlige Øiemed af Indretningen og mine allerunderdanigste Bestræbelser, hvis Fordele lettelig indsees, naar hvad Godset tilforn indbragte er bekendt, ligesaa hvad nu i Ligning med det af Hans Kongelige Majestæts øvrige Rytterdistricter og Godser Hayes efterat Bøndernes Understøttelser paa dem af aarlige Bæster, Sædekorn og Bygningshjælp at skjænke dem, saa og Afgiftens Efterladelse, ere fraregnede, hvilke Understøttelser, uagtet dette Amts Bønders Skatter og Besværinger ere betydeligere, her ikke, som tilforn, maatte have Sted mere, i hvor store Gjenvordighederne og Skaderne maatte indfalde, da dog den hele Indretning, som meldt, har havt de kongelige Intraders og ikke Bondens Fordele til Absigt“.

Omtrent paa denne Tid begyndte Udskiftningen af Fællesskabet. „Danmark gav Europa det første Exempel, men maatte dyrt betale Æren“¹⁾; thi saa heldbringeude denne Reform, for ikke at sige Revolution, i Tidens Løb er bleven, saa vist krævede dens Indførelse tunge Offre og et uhyre Arbeide af den dalevende Slægt. I Almindelighed var Reformen slet ikke forberedt: Erfaring manglede, og Overgangen var altfor brat for den fortrykte, fattige og uvidende Bonde, som ikke kjendte andet Agerbrug end Fællesskabets Trevangsbrug, der havde Aarhundreders Hævd. Og med alle sine Mangler havde dette dog betydelige Fordele, navnlig for en underkuet og uselvstændig Almue, der ikke var vant til Virksomhed paa egen Haand, men kun til at arbeide enten efter Herskabets eller efter Bylaugets Ordre. Trevangsbruget og Fællesskabet, gave dog altid Noget til Alle, om det end var Lidet. Anderledes efter Udskiftningen, der forudsatte et Kobbølbrug, som Bonden næppe kjendte af Navn, omfattende Grundforbedringer: raue Jorders Opdyrkning, skadeligt Vands Afledning, Steens Rydning, Hegns og Bygningers Opførelse, hvortil baade Indsigt, Tid og Penge manglede, og i det Hele selvstændig Virksomhed af hver enkelt Mand paa eget Ansvar, — under Fællesskabet en stor Sjældenhed.

Den første Udskiftning, som foretoges her i Landet, var vistnok Bernstorffs 1764—69, samtidig med, at Bønderne fik Arvefæste. Den er et Mønster paa en velforberedt og omhyggelig ud-

¹⁾ Dalgas: Veile Amts Beskrivelse. — Skotland fik rigtignok sin Udstykningslov allerede i 1695, men den blev dog næppe gennemført før i Slutningen af forrige eller Begyndelsen af dette Aarhundrede.

ført Udskiftning.¹⁾ Desto værre er det forholdsvis ikke mange Steder, den er efterlignet, end sige naaet. Efter de af Landhus-holdningsselskabet udgivne Amtsbeskrivelser kan Udskiftningen kun i fire Amter — Holbæk, Lolland-Falster, Præstø og Ringkjøbing — siges at være godt udført, i fem — Hjørring, Ribe, Frederiksborg, Sorø og Kjøbenhavn — er den kun tildeels god, men i de øvrige ni — Veile, Randers, Aarhus, Aalborg, Skanderborg, Odense, Thisted, Viborg og Svendborg — for den største Deel maadelig eller endog slet. Som almindelig Regel gjælder: jo ældre Udskiftning, desto slettere. De bedste findes i Almindelighed paa de større Godser, hvor kun een Villie har gjort sig gjældende, hvor man har givet sig god Tid²⁾, har havt baade Indsigt og Dygtighed til Raadighed og Evne og Villie til at give Bønderne tilstrækkelig Hjælp og Veiledning til Udnyttninger og Grundforbedringer. De sletteste findes hyppigst i Selveierbyerne, hvor Fleertallet har raadet, Indsigt og Formue have manglet, og hvor Selvopholdelsesdriften har bragt Lodseierne til betinget at kræve for hver Mand Andeel i alt Byens Tilliggende efter sammes mere eller mindre gode Beskaffenhed og Fritagelse for Udnyttning, uanset hvor mange Lodder derved have maattet tildeles hver Gaard, og hvor uheldig Loddernes Figur og Beliggenhed for Gaarden end ere blevne. Man maatte jo først og fremmest sørge for Livsopholdet³⁾.

Paa Hørsholm Gods leledes Udskiftningen desværre ikke med den Omsigt som paa Bernstorff; men den frembød unægtelig og-saa betydelig større Vanskeligheder, deriblandt den, at Bønderne, der her alt vare Selveiere, selv vilde raade med.

Enkelte Byer begyndte med at „mandbytte“ Indmarken, d. v. s. Bønderne deelte den selv, uden Opmaaling eller Bonitering, medens Overdrevene bleve liggende i Fællig. Andre fik vel udskiftet ved Landinspektører, men dog saa gauske efter deres eget Hoved, at Lodderne fik den uheldigst mulige Figur, saa at det var omtrent umuligt at hegne dem. Skovenes Udskiftning af Fællesskabet begyndte 1780, og Overdrevene bleve derved betydelig formindskede — omtrent til Halvdelen —, uden at Græsningen blev bedre. Efter Udskiftningen var Bøndernes Drift i mange Aar fuldstændig vild: de, som havde faaet Lodder i den sidst gjødete Vang, pløiede og saaede hele Lodden, saa længe den vilde give Noget,

¹⁾ Turkel Badens Beskrivelse 1774.

²⁾ Paa enkelte Godser, f. Ex. Vemmetofte, Bregentved, Moltkenborg, valgte man allerede 1761, som en lempelig Overgang, at inndele Bøndernes Fælledsvange i Kobler, at udføre de nødvendigeste Grundforbedringer for Godsseierens Regning og at føre Tilsyn med Driften, hvorved Bønderne fandt sig saa vel, at Udskiftning paa disse Godser først langt ind i dette Aarhundrede fandt Sted. Økon. Korrespond. 1817 Nr. 47, 1818 Nr. 51. I 1837 fandtes i Riget 64,000 Tdr. Ld. ikke udskiftede. Faxe Sogn var endnu i 1852 og Lundby i Lyderslev Sogn under Vemmetofte endnu i 1856 ikke udskiftede (Tidsskr. for Landøkon. 14. B. 1. H. Danske Bondeven 1856 Nr. 50).

³⁾ Sml. Bergsøes Skildring af Udskiftningen og dens Følger i Reventlows Virksomhed I. 252 o. fl., der vistnok, som de fleste andre, vel stærkt fremhæver Lysiderne ved denne Foranstaltning, men overseer dens Skyggesider.

og fordærvede den saaledes for lang Tid. Andre, som fik Lodder i den Vang, der var længst fra Gjødningen, dyrkede rundt om Pletter i Flæng, hvor de troede at faae Arbeidet bedst betalt, med lige Udfald. Men hvad Andet skulde de vel gjøre? Selv om Nogen havde Forstand og Formue til at indføre en plannæssig Drift, saa indtraadte der strax en saa stor Usikkerhed i Besiddelsen, at Ingen turde vove at anvende Noget paa den Lod, han havde faaet. De første slette Udskiftninger fremkaldte bittere Klager og Begjæringer om Omskiftninger. Ved disse, Overdrevenes Udskiftning og talrige Udflytninger blev paa mange Steder Alt gjort fuldstændig om igjen, og det var da intet Under, at hele Byer, saa snart en Udskiftning eller Omskiftning var paa Bane, i flere Aar lod Gjøduingen blive liggende i Møddingen af Frygt for at føre den paa en Mark, som de ikke selv vilde komme til at høste.¹⁾ Under Fællesskabet havde hver By sine Kornvange indhegnede og alle Kreaturer under fælles Røgt; men nu, da hver Mand skulde hegne sine lille, tit lange, smalle Lod, hvad i Reglen var ham umuligt, og da Græsningen paa Overdrevene ophørte, efterhaanden som disse udskiftedes, var der i Virkeligheden ingen Fred paa nogen Mark, og det varede næsten to Menneskealdrer og kostede, som vi siden skulde see, store Anstrengelser, inden dette Forhold blev nogenlunde taaleligt.

Rentekammeret yttrede i 1780²⁾, at da Kongen har anvendt anseelige Bekostninger paa Fællesskabets Ophævelse bl. A. paa Hørsholm Amt og agter at lade dette vigtige Værk paa lige Maade fortsætte, indtil alle Byerne ere udskiftede, Bønderne til Nytte og andre Jordrotter til Exempel og Efterfølgelse, saa er det ogsaa hans Hensigt og alvorlige Villie, at disse Bekostninger ei alene ikke skulle være anvendte forgjæves, men at der endog ved Udskiftningen Tid efter anden skal opnaaes alle de Fordele, som Fællesskabets Ophævelse ved et forbedret Agerbrug, en fornuftig Økonomi og forsøgt Vindskibelighed kan og bør medføre, at altsaa ved en bedre Kultur baade Jorden skal gjøres mere frugtbar til at frembringe en større Mængde aarlige Produkter og tillige den specifikke Værdi af disse Produkter saa meget som mulig formeres. De udskiftede Bønder skulde derfor tilholdes at indhegne deres Jorder enten med Stengjærd eller Grøfter, som skulde beplantes med levende Hegn, hvortil Kammeret vilde give Planter, og Amtsforvalteren skulde anvise Bønderne, hvorledes de med mest Fordeel kunde dyrke og drive deres Jorder, samt tillige i en Deel af dem, som dertil maatte

¹⁾ Paa Kjøbenhavn's Amt varede Udskiftningen, efter en Indberetning fra Amtsforvalter Nørager af 1. April 1785, ogsaa sine Steder i flere Aar. Bønderne vilde imidlertid ikke udkjøre deres Gjødning, men brugte lige fuldt Jorden. Efter Udskiftningen maatte de, som bleve boende i Byen, gjøde 6—8 Tdr. Land for hver af Udflytterne, og dertil medgik ikke alene, hvad der var opsamlet, men endnu 2—3 Aars Gjødning, saa Jorderne bleve aldeles udpiskede, Misvæxt indfaldt og Bønderne Aar efter Aar mere forgjældede. Husmændene klagede over Dyrtid og Mangel paa Arbeide. Den Smule Græsning, de tidligere havde paa Overdrevene til Faar og Gjæs, mistede de ved Udskiftningen. Især Valby var yderst forarmet.

²⁾ Ordre af 18. Januar.

findes bekvemme, at saae Hvede. Endelig skulde Udflytterne anlægge Haver inden en vis Tid, saavel til Husholdning som til Salg, og de fik Tilsagn om gode Frugttræer, Humleplanter og Undervisning af en kongelig Gartner. Om Fremgangen skulde aarlig gjøres nøiagtig og detailleret Indberetning. Nogle Aar senere¹⁾ indrømmedes det dog, at Nyttens af Fællesskabets Ophævelse ikke kunde blive almindelig erkjendt, forinden nogle Aar vare hengaaede, at Udskiftningerne i Begyndelsen, deels formedelst manglende Erfaring, deels paa Grund af Bøndernes Utilbøielighed til at udflytte og modtage Udlodder, vare ubekvemme, Markerne navnlig udlagte i lange, smalle Lodder eller paa flere Steder. De nødvendige Omskiftninger skulde derfor nu foretages, og Byggel hjælp gives til Udflyttere, Alt for kongelig Regning. Aarhundredet gik imidlertid med, førend de tilendebragtes. Et samtidigt Vidnesbyrd om, hvor haardt man trængte til dem, giver følgende Brev af 24. November 1790 fra Præsten Jensen i Karlebo: „At den i Aaret 1782 fuldførte Udskiftning af Karleboes Bys Marker, hvorved jeg alene fik al min Jord, saavidt den da kom under Beregning, samlet paa eet Sted, men Bønderne derimod deres paa tvende Steder, foruden et Stykke (Steenager Skov), som de endnu have i Fælledsskab saavel indbyrdes som og med Mølleren, aldeles ikke er god og altsaa burde omgjøres, det vil enhver Fornuftigtænkende, der kjender Omstændighederne og dømmes upartisk, uden Tvivl bekjende, og enhver, som jeg har talt med derom, har længe tilstaaet det. Et Øiekast paa Hovedloddernes Figur, der nærmer sig en lang smal Triangel, viser allerede, at Tingen langt fra ikke er hvad den burde være. Jeg vil ikke tale om, at Bønderne, om de end havde, som de end ikke alle har, deres Hovedlod liggende ved Gaardene, dog ikke have den Bekvemhed, som de, der have Jorden rundt om eller nær ved sig. Jeg finder andre store Uleiligheder ved denne Udskiftning, hvoraf jeg vil nævne nogle. 1mo kan Udjorderne ikke formodes at blive bedre opdyrkede end i forrige Tider, og dette skulde dog være en af Udskiftningens bedste Følger. Lad end nogle af Karleboerne begynde at dyrke Lidt paa deres Udlodder; det skeer dog kun af Trang til en Tid og i en vis Grad. Nogle have desuden endnu ikke gjort noget, eller dog ikke noget betydeligt derved, og Følgen er, at Indlodderne ere udpidskede og rige paa Tidsler. 2do kan disse uskikkede Lodder aldrig ventes indhegnede, Figuren forbyder det næsten, da det er alt for vidtløftigt at opføre og vedligeholde Hegnet. Følgerne ere igjen disse, at Sviin og Heste den Dag i Dag, og jeg havde nær sagt hele Aaret igjennem, gaaer i Sæden, og dernæst at ingen Forbedringer i Landbruget foretages. Ingen Kløver f. Ex. saaes og s. fr. Bønderne føle vel ogsaa noget til disse Uleiligheder, de see i det Mindste for deres Øine, at de have megen mere Ufred nu end da de før laa i Fælledsskab, som man dengang sagde, men nu rettere kan sige om flere Byer tilsammen, da Markhegn end ikke hvert Aar finder Sted imellem Bye og Bye“. Ogsaa

¹⁾ Kgl. Resolution af 5. November 1782, jfr. Rtkr. Forestill. af 27. September. 1796.

den samtidige Præst i Bloustrød, Junge¹⁾, bekræfter dette og giver i det Hele en lidet tiltalende Skildring af det hørsholmske Agerbrugs Tilstand ved Aarhundredets Slutning. Bønderne paa Hørsholm Amt ere, siger han, trods Kjøbenhavns Nærhed endnu kun Begyndere i Agerdyrkningen. Endskjønt deres Jorder ere udskiftede, ere hele Byers Marker dog ikke indhegnede, end ikke fraskilte de tilgrændsende Byers Lodder. Man vil der finde store Overdrev bevoxede med Lyng, som intet Kreatur vil æde. Sommerpløining kjænder Bonden ikke. Landsfaderen har skjænket mangfoldige Bønder Kløverfrø, men de have nu næsten overalt ladet det oprode af de jerntrynede Svin, som formedelst deres uindskrænkede Frihed koste Bonden Mere end selv hans Heste; thi vel har Bonden gjort den rigtige Beregning, at de, som frie Skabninger, ikke koste ham noget, og han iudsender derfor daglig sine 20 Svin paa sin Naboes Ager; men da Naboen har gjort samme Beregning, udsikker han en lignende Hær paa hins Jord. Kvægavlen er formedelst den ødelagte Græsavl meget forsømt, ja der gives Bønder, som af Mangel paa Græs sende deres nybærre Køer til Skovbonden i Midsommeren og saaledes give Mælken for det blotte Foder, indtil Ævret aabnes. Bonden synes heller ikke rigtig at skjønne paa Kvægets Værdi, thi Mandkjønnet ansæer det næsten for vænørende at røgte det, og for ikke at gjøre et godt gammelt Mundheld til Skamme lader man det stedse hos Kvæget see ud som i en Stald. Mangfoldige Bønder have langt flere Heste end Køer, og den fynske Bonde maa derfor kjerne for den sjællandske, skjønt dette Smør ikke er Hustruen behageligt, da hin kryddrer det med overflødig Salt, som her er denne en Modbydelighed. Det sjællandske Kvæg er meget lidet af Væxt; maaskee noget paa Grund af Forsømmelse. Enhver Bonde holder, som i gamle Dage, nogle Udgangsøg, som aldrig komme i Hus; ikkun eengang om Vinterdagen kastes et Foder Hø for dem paa Møddingen, forresten drive de om paa Marken. Efter Loven skulde dette høre op den 1. Mai, men Bonden lægger Pløie- og Saatiden til og lader faar og Svin følge Hestene. Før end den 25. Mai faaer Ingen Fred, og næppe har den Ene begyndt at udbrede sin Høstlee, førend den Anden, ja undertiden Folk, som end ikke have Adkomst til Byjorderne, give det Høstede til Pris for de saakaldte Smaakreaturer. Paa den Tid bindes ogsaa af tre Heste kun den ene; hvo som derfor kommer bagefter, om han siger Bonden smilende: han maa høste med Svinene. Alt Markhegn og endnu mere et evigvarende Hegn er Bonden imod. Levende Gjærder sees derfor paa een Nat ruinerede, lange Strækninger af unge Gavntræer brudte og Toppene huggede af unge Frugttræer. Denne Uvornhed sees ogsaa daglig paa Chausseerne. Bonden synes at have svoret Planteriget et evigt Had. Sammenligner man Bønderne paa de tre kongelige nordlige Amter²⁾ med hinanden, da er Ingen mere velhavende end de paa Frederiksborg Amt, endskjønt

¹⁾ Nordsjæll. Almue.

²⁾ Kronborg, Frederiksborg og Hørsholm.

disse længst have baaret deres Slavelænker¹⁾, og Ingen fattigere end de paa Hørsholm Amt, som saa længe have nydt den gyldne Frihed: en Omstændighed, som maaskee vil frappere Frihedens Talsmænd, og som ikke maatte synes at stemme overeens med Frihedsprincipet, men det er dog en øiensynlig Sandhed. Ved en mageløs Velgjerning fik Dronningens Gods Frihed og Eiendom paa en Tid, da hele den danske agerdyrkende Verden bar Lænker; men hvad hjælper det, at man rækker den Syge et Sundhedsmiddel, naar man ikke tillige viser ham Maaden, paa hvilken han skal bruge det? Man løsnede alle Baand for Hørsholms-Bonden paa een Gang og han lignede da det uforsøgte Baru; hvad Ragekniven er i dets Haand, det var Frihedens i hans. Bøndernes Jorder vare ikke udskiftede, og selv bunden til gamle Fordomme og begavet med Frihed til selv stærkere at lænke sig til disse, maatte den Ene stedsse følge den Anden, og det blev ham umuligt at gjøre et eneste Skridt førend den Anden. Vel kunde den Ulykke siden efter have været hævet, da adskillige Fremmede, som Skjæbhen omplantede iblandt disse frie Folk, yttrede det Ønske at kunne arbeide for sig selv, og Landets Fader var faderlig nok til at paatage sig Udskiltningens første betydelige Bekostninger, og undertiden mere end eengang gjentagne Bekostninger, og de øvrige maatte da følge Strømmen; men endnu er ingen sand Nytte deraf flydt. Et Aarhundrede vil maaskee endnu synke hen i Evighedens Dyb, førend dette Amts Bønder vil kunne indhøste Fordelene af den sande Eiendom, som alene Indhegningen kan forskaaffe. —

Saa længe varede det nu rigtignok ikke, og det var heller ikke Indhegning, men den langt om længe tilveiebragte almindelige Markfred, der gav Bonden fuld Eiendoms- og Brugsret. Hvorledes det egentlig hang sammen med den „gyldne Frihed“ og den „mageløse Velgjerning“, fremgaaer nok som af det foran Meddeelte, og hvor hensynsløst der lagdes Beslag paa Bondens Tid og Arbeidskraft til offentlige Arbejder i Aarrækker, just da han selv trængte haardere til den end nogensinde, er ogsaa foran viist. „Hvad man opbyggede med den ene Haand, nedbrød man med den anden“.

I 1774 lod Rentekammeret, til liden Fremme for Bondens iforveien svage Kredit, nedlægge Forbud imod, at en Bondes Kreditor fik Udlæg i hans indavlede Sæd og Besætning, og fordrøde, at navnlig Hestebesætningen paa enhver Gaard skulde holdes fuldtallig efter Forordningen af 15. Januar 1701. Imod det Sidste gjorde Amtsforsvalteren Indsigelse, da det efter hans Mening kun vilde føre til Bondens Ruin at tvinge ham til at holde flere Heste, end han behøvede.

Efter en Mandtalsliste, hvorefter den med Rette forhadte Ex-traskat oprævedes i 1781 med 120 Rd. 64 β maanedlig, var der paa Amtet af Skattepligtige: 666 Mænd og Hustruer, 342 Tjenestefolk af begge Kjøen, 55 andre hos Husbonde sig opholdende Per-

¹⁾ Men de vare ikke nær saa tunge som de hørsholmske, og deres Arvefæste, jvf. foran S. 197, langt billigere end Hørsholmernes.

soner, 218 Bønderbørn over 12, men under 16 Aar, 117 Bønderbørn over 16 Aar og Andres Børn over 12 Aar og 1027 Fattige, som ikke kunde betale Skat. Rentekammeret havde allerede et Par Aar forud forlangt Forklaring om, hvorfra de Fattiges stadige Forøgelse hidrørte. Herpaa svarede Præsten i Birkerød, Provst Discher, bl. A. Følgende: „Naar man kun vil erindre sig, at Extraskatten nu har vedvaret paa sextende Aar, en Skat, der langsomt udtører den fattige Almues Kræfter og Formuen hos den Del af Undersaatterne, som har det haardeste Arbeide¹⁾, hvoraf mange, der i Begyndelsen af Paabudet vare formuende, omsider ere blevne uformuende til Skattens Betaling — Exempler mangle ikke, at de nødvendigeste Husholdningsstykker ere blevne udsatte for at faae Penge til Skatten; naar man tillige erindrer sig, at i forebeldte Tid, Skatten har vedvaret, Misvæxt og Dyrtid har indtruffet, som forenet med Extraskatten har trykket Landmanden og den fattige Almue saaledes, at de ere geraadede i Gjæld og satte tilbage, saa at de endnu ikke have forvundet det; naar dette tages i billig Overveielse, mener jeg det bliver let at begribe, hvad Aarsagen er til Forøgelsen af de Fattiges Antal. Efter al Formodning vil og denne Forøgelse tiltage herefter, saalænge Skatten vedvarer. Husmænds og Indersters Børn, som have fyldt deres sextende Aar, skulde ansættes til Skattens Betaling; men da saadanne Børn i en tre, fire Aar endnu ingen Løn faaer i Penge, alene de nødvendigeste Klæder, hvor de tjene, saa sees ikke hvorat de kunde udrede Skatten. Skal Husbouden svare for dem, da nødes han at afkorte det i deres Klæder og følgelig have de ikke de behøvende Klæder til Kirke- eller Altergang. Jeg veed een fattig Dreng, der mistede et Par nye Sko, han skulde have i Løn, for Skattens Skyld, han var sat for. Da man nu ikke kan formode saa umid en Behandling under en kristelig Regjering, saa har jeg troet mig beføjet til at anføre saadanne Børn iblandt de uformuende“. Præsten i Karlebo. Topp, oplyste om sit Sogn: „Hvad Bønderne angaaer, da ere mange af dem gamle og svage, andre have mange Børn og Folk, som tildeels ei kan gjøre fuldkommen Tjeneste, tildeels ei fortjene mere end Kosten. Hvad Huusmænd og Inderster angaaer, da ere de fleste anførte til halv Skat saaledes, at naar Manden er antegnet til at betale saa er Hustruen antegnet som fattig. Forresten findes hos de fleste mange Børn, lidet Brød og yderlig Armod“.

Extraskattens Udbytte sank da ogsaa ira 12—1300 Rd. i som den indbragte i Begyndelsen af Firserue, til 7—800 Rd. i de første Aar af Halvfemserne; men i 1796 blev der nedsat en Slags Inkvisitions-Kommission, som atter drev Beløbet op til 12—1300 Rd. i 1798; i de følgende fjorten Aar indtil 1812, da den omsider afløstes af andre, forresten ligesaa trykkende Skatter,

¹⁾ Jfr. Bergsøe: Reventlows Virksomhed I. 43: „Bonden maatte svare ligeaa meget som den rigeste Jorddrot og desuden direkte eller indirekte betale for alle dem, som tjente ham“. Om Oprindelsen jfr. Fr. 23. September 1762 og 17. Januar 1764 samt A. G. Moltkes Frederik den Femtes Regering i Hist. Tidsskr. 4. R. 2. B. S. 224. See ogsaa Ørsted: Af mit Livs og min Tids Historie 2. B. 54.

endog til 16—1700 Rd. Amtsforvalteren yttrede dog i 1798, at de til Skat ansatte Husmænd ikke formaaede at give den, men at „mulig Skaansel for Tiden, Høveriets Afskaffelse og Hjælp til nogen Jord ved indfaldende Leilighed“ vilde sætte dem istand til om faa Aar med Lethed at bære en større Byrde. Enkelte fritoges da, men de Fleste maatte betale.

Indkvarteringen paa Hørsholm 1784 af en Husar-eskadron medførte Naturaludskrivninger af Havre, Hø og Halm, som ganske vist bleve betalte, men aldrig til fuld Værdi. Ogsaa Sengklæder maatte Bønderne levere imod en ringe Godtgjørelse og gjøre mangfoldige „Kongereiser“, da Husarerne dengang, som mange Aar senere, foretrak Bøndernes for deres egne Heste til Reiser imellem Garnisourne¹⁾. Bønderne kunde ikke fatte, at slige Kongereiser vare af anden Natur end de i deres Skjøder omhandlede, og meente derfor at burde være frie eller ogsaa have Betaling for dem; men et Førsøg, de gjorde nogle Aar forud paa at faae denne, mislykkedes dog. De vare efter Rentekammerordre til-sagte til at kjøre 124 Læs Buskværk og Fourage til „Campementet“, men svarede Amtsforvalteren: „at ligesaa uforvarligt, som de ind-saae, det var, naar nogen af dem vilde nægte i nogen Maade at forrette, hvad dem blev befaleet, saa forsikkrede vare de i, at ingen søgte at ville fornærme dem; derfor skulde forbemeldte anbefalede Buskværk med mere præcise og forsvarlig vorde kjørt, i den faste Formening, at saadant ifølge deres Skjøders Indhold og derudi be-stemte Taxt blev dem godtgjort og betalt, eftersom de i umindelige Tider og i mange Aar forend Indretningen af 1761 og disse Skjøders Tillæg have været befriede for alle Slags Kongereiser, ligesom de eiheller i Dronning Sophie Magdalenes Levetid vare anmodede om at kjøre nogen Fjerding, sige længere, Vei i deslige Reiser. Des-aarsag blev intet berørt den Post angaaende i den med sal. Grev Stolberg indgaagne Forening den 4. September 1761 til forbemeldte Indretning og Forandring, uden alene det, at enhver skulde faae sin Gaard til Eiendom, ligesom han havde havt den udi Fæste, sølgelig med samme Friheder. Altsaa bede og haabe de, at de, saalænge de svarede rigtig deres høie Afgifter aarlig, fremdeles for mere og videre Paalæg bleve befriede“. Efter Bøndernes Begjæring indbe-rettede Amtsforvalteren dette og sendte Gjenpart af Foreningen af 4. September 1761; men Rentekammeret fandt Begjæringen om Be-taling uhjemlet.²⁾

I 1785 (^{24/10}) skrev Amtsforvalteren: „Intet Aar af de 27, jeg har været i denne Tjeneste, har været saa besværligt for dette Amts Bønder, som dette, til at udrede hvad de bør svare, over en almindelig Misvæxt paa deres Rugsød³⁾, der er de fleste Steder ganske bort-

¹⁾ Jægersborg, Hørsholm, Hillerød, Fredensborg, Helsingør.

²⁾ Om Konge- og Frireiserne, deres Misbrug og ulige Fordeling og Re-ventlows forgjæves Førsøg paa at faae dem afsætte, jfr. Bergsøe: Re-ventlows Virksomhed II. 17—20 og I. 42 samt Ørsted: Af mit Livs og min Tids Historie II. 84.

³⁾ Om Misvæxten 1783 og 1784 see ibid. I. 25.

gaaet, hvorover 1) ingen Sæderug haves og 2) ingen Halm til de anbefalede Leverancer, mindre til sine Kreaturer og til Lanhalm til sine Huse. Vaarsæden er indhøstet vaad og siet samt er kort paa Straaet til lidet Forslag, Høet paa samme Maade indhøstet uden Saft og Kraft, forsaavidt deraf med Vand ikke reent er for-gaaet, efter vedlagte Tingsvidne. Disse Omstændigheder betragtet med Bondeus tiltagende aarlige Paalæg og Byrder baade i Afgifter og Fourageleverancer til sin egen Mangel, dette Gods, efter deres Skjøders 7de Artikkel, ei førend næst forrige Aar har vidst noget af, og for iaar skal skee herfra med 374 Tdr. Havre, 140 Læs Hø og 125 Læs Halm af halv Rughalm, til Husarerne, har foranlediget, naar Bonden her derved skal conserveres, underdanigst at forestille: at den for iaar ydende Landgildeskate maa ham efterlades naar han efter Repartition af den har leveret til Deputatens Affald ongefær $\frac{1}{4}$ Part eller og, om den iøvrigt ikke hannem ganske maatte efter-gives for i Aar, han da maa forundes den for Betaling 5 $\frac{1}{2}$ Td., som er den Priis hvorefter ham er paalagt at levere den in natura. Uden saadan eller nogen anden Slags Hjælp i disse Tider, at Brød eller Rug til det skal kjøbes og Fodertrang i en haard Vinter er unudgaelig, vil han vist geraade i Restance og slette Omstændigheder, som jeg herefter, som hidtil, gjerne vil see Kassen befriet for igjennem dette underd. Andragende“. Amtmanden erklaerede: „Omendskjøndt vedlagte Tingsvidne ei oplyser uden alene den Skade, som Bønderne i Niverød har taget — er det dog usægtelig Sandhed: 1. at Rugen har i Almindelighed slaget feil paa Hørholm Amt; 2. at Fouragen saavel af Hø som Halm er for en stor Deel bleven bedærvet; 3. at Byggets Indavling ikkun har været maadelig; og 4. at den største Deel Havre er vaad indhøstet, som forarsager at den er bleven ladebrændt. Naar disse Besværligheder betragtes tilligemed den Mængde Fourage, som Amtet skal levere til Husareskadronen saavel som det meget betydelige Arbeide, Bønderne maa forrette paa den nye Vei, skjønner jeg ei andet, end at foranstaaende Amtsfalver Holms Forslag jo nødvendigen vil accorderes“. Rentekammeret „akkorderede“ dog ikke Forslaget. Landgilden maatte betales efter Kapitelstaxten; men „Restancerne“ og de „slette Omstændigheder“ udebleve heller ikke. Ved Amtsfalver Holms Død 1790 var Restancen af Landgilde og Afgifter ikke mindre end 3700 Rd.

Men trods al den Modgang og alle de Hindringer, Bonden havde at kæmpe med, vaudt han dog omsider Seir, og fra Begyndelsen af Halvfemserne er Fremgangen paany miskjendelig. Da Udskiftningen var tilendebragt, udflyttedes og opførtes tildeels af Nyt en stor Mængde Gaarde¹⁾, flere Tusinde Kubikfavne Steen blev op-

¹⁾ Brandforsikringssummen (Hørholm By ikke derunder indbefattet) steg fra omtrent 120,000 Rd. i 1770 til 250,220 Rd. i 1792. I Aaret 1800 var den 466,330 Rd. og i 1810 888,580 Rd. Stigningen i 1811 til 1,248,520 Rd. havde vistnok kun sin Grund i Pengenes synkende Værdi. I 1819 var Brandforsikringssummen 2,553,220 Rd. Sølvs, men deraf faldt 1,190,270 Rd. paa de imidlertid byggede usserødske og brønsholmdalske Fabrikker.

brudte og deels anvendte til Landeveiene, deels til Stengjærder. Af disse skulde hver Bonde aarlig sætte 8 Favne, og hvad han satte derover, fik han betalt med 16 β Favnen. De to Bønder, som havde sat det største Antal Favne, erholdt Extrapræmier. Der betaltes saaledes fra 1773—98 over 1200 Rd. i Præmier for Steengjærder; men der betaltes ogsaa nogle Hundrede Daler i Bøder for Forsømmelser. At Eiendommene samtidig steg betydelig i Værdi, fremgaaer bl. A. deraf, at den thinglæste Pantegjæld paa Godset gik fra 36,000 Rd. i 1781 op til 176,000 Rd. i 1798; men det fortjener at bemærkes, at af denne Pantegjæld hvilede i 1781 kun 3500 Rd. og i 1798 kun 20,000 Rd. paa Gaarde og Huse i Bondedeie, medens Resten heftede paa Eiendomme, der vare kjøbte af Folk udenfor Bondestanden. Underskoven, som ved Udskiftningen blev Bøndernes Eiendom, forsvandt forholdsvis hurtig, og det aarlige Antal af Passeersedler paa Kullæs sank fra omtrent Tusinde i Begyndelsen af Firserne til et Par Hundrede ved Aarhundredets Slutning. Uendelig Meget stod imidlertid endnu tilbage at gjøre, inden Agrene bleve steenfrie, Overdrev, Moser og Kjær opdyrkede, en ordnet Drift og et taaleligt Kreaturhold indførte, og det krævede de næste to Generationers ihærdige Arbeide og taalmodige Udholdenhed at naa dette Maal.

Foriuden vi gaae over til den nye Tid, skulle vi endnu gjengive den hyppig foran citerede Forfatter, Præsten Joachim Junges Skildring af det forrige Aarhundredes Hørsholms-Bonde, saaledes som han kjendte ham¹⁾:

„Trældommens trykkende Aag har givet hans Sjæl en Stivhed, som Friheden, ledsaget af Visdom, kun langsom vil kunne blødgjøre. Mangel paa Selvfølelse og en vaklende Uvished mellem Mit og Dit, værdige Døtre af Slaveriet, har nedspændt hans Virksomhed og udbredt en Dørskhed, som i Tidens Længde er bleven en Vane og tilsidst en Natur hos ham²⁾. Den Mægtigere tog med sin høire Haand Bondens sidste Skjærv for i gyldne Bøgere at kunne drikke Quintessentsen af Arbeiderens Sved, og med den venstre rakte han ham Bettelstaven, forøgede den menneskelige Elendighed og gav Lasterne ny Næring, og som Moser siger, syntes den gode Gud at have ligesom af Medlidenhed betaget Bonden det halve af Forstanden, at han saaledes mindre kunde tænke over sin Elendighed. Aarsagerne ere vel hævdede, men Virkningerne ikke, og hvor er det vel muligt? Ligesom det gaaer i den physiske Verden, at alt, hvad der er længe om at voxe, det har og en lang Tid at tage af udi, saa gaaer det i den moralske; Eiendomsretten og den søde Frugt af hans sure Arbeide vil først i Tidens Længde rigtig oplive hans modløse Sjæl og give Virkelystens Drivfjedre deres

¹⁾ Det Efterfølgende er kun et kortfattet Uddrag af Junges Bog.

²⁾ Smlgn. Bonstetten, Neue Schriften 72: „Die Bauern haben selbst ein mehr als batavisches Flegma, welcher sie aber augenscheinlich durch Eigenthum verlieren“. Og sammesteds 29: „Es ist jedem unbefangener Beobachter auffallend, dass diese neue Eigenthümer eine andere, bessere, thätigere, muntreere Menschenklasse zu sein schienen“.

rette Spænding, og den ædlere Oplysning, som da først kan rigtig udbrede sit Skin til Landmandens Hytte, vil omsider fordrive dens Vildfarelse.

Den sjællandske Bonde er i Almindelighed ikke saa stor af Væxt, som den fynske, jydsk eller holsteenske, det være nu et Naturspil eller en Virkning af hans deels uordentlige, deels kummerlige Levemaade, idelge Meelspiser, ingen Vegetabilier, eller en Følge af de tidlige Giftermaal. Det er ikke usædvanligt, at en Kvinde er Hustru og Moder allerede i sit 16de Aar. Bonden kjender ikke mange Fornødenheder, seer ikke ængstelig ud over Fremtiden, mener, at „det skal være en daarlig Høne, som ikke kan skrabe til een Kylling“, søger sig derfor snart en Mage, ikke efter det Glimrende, men det Varige, og nyder da tidligt og længe de ægteskabelige Glæder, thi og heri ere hans Ønsker simple. Overhovedet har Bonden en sand patriarchalsk Høiagtelse for Ægtestanden og begge Kjøn ansee det som vanærende, om de ikke blive tidlig giftede. Intet er Bonden kjærere, end at see sig forynget i en „Plovkjøring“, som han tager næsten ligesaa tidlig med sig som Amerikaneren, der bandt sin Søn ovenpaa Plougen eller Jyden. der bandt sin paa den knoklede Ploughst eller Møgvognen. Dog seer man ogsaa her de unge Karle frie til en Gaard, ja undertiden til et Vænge eller blot til noget gammelt Bohave og Kjøkkentøj; men da er det sædvanlig den erfarne Enke, der seer til, og de i visse Egne af Tydskland almindelige „Probenächte“ ere da eiheller ukjendte her. Disse Ægteskaber blive da saa som saa. Undertiden kunde i saadanne Partier Hustruen være Husbondens Moder, og det hænder da tilsidst, at hun bliver anseet som det allerundværligste Møbel af alle. En anden Aarsag til Bondestandens physiske Svækkelse kan maaske søges i de nærbeslægtede Ægteskaber. Troen paa, at Ægteskaber mellem Nærbeslægtede ere ugudelige, gjør, at Bonden endnu anseer Forbindelsen mellem Søskendebørn for ulykkelig og syndig, uagtet den ikke længer er forbudt ved de borgerlige Love; men man finder hele Byer, ja hele Egne, hvis Beboere ere ganske besvoglede med hinanden og sammenkjædede som Humleranker. Endnu en Aarsag er Brændeviin, denne infernalske Drik, som Bonden saa rasende elsker og som saa mange ved enhver Leilighed nedsvælger i saadan Overflødighed, at de tabe den ene Sands efter den anden. Brændeviinsdrikkeren taber sin Madlyst og vænnes til det stærkt pirrende. Bonden kan derfor strø Salt paa sit Smørrebrød, om Smørret endog er fyensk, og det røgede, skarp saltede Flæsk skjærper han endnu med nyt Salt. Det sørgeligste er, at naar Indvoldene først ere udludede med hiin Gift, hvilket hos Bonden skeer tidlig, da fordre de stedse ny Næring, og for at opfylde denne Fordring har man vedtaget utallige Gilder og Sammenkomster, thi Fyldelysten er en Sygdom, for hvilken Mennesket synes ligesaalidt at ville helbredes som for Kjærlighed. Den tidlige Vane og Bondens gode Natur foraarsager vel, at Følgerne heraf ikke ere saa dræbende for ham, som for andre, men dog kan han med al sin øvede Styrke ikke modstaae det indsluttede Ildhavs vulkanske Udbrud. Han maae derfor i de følgende Dage,

ligesom efter enhver Ildebrand, slukke de luende Ruiner med vældige Ølstrømme eller i Mangel deraf med Vand. Forresten smage vi her aldrig Vand. Det er ellers besynderligt, at Bacchus ikke her, saaledes som i Kjøbstaden, brændemærker sine Dyrkere, der komme „zurück vom vollen Glase mit eine Kupfer-nase“. Aarsagen hertil er ventelig denne, at Bonden hyppig ved sin Spise bruger Mælk, som er et kraftigt Middel mod al Gift, og at han ofte maa afbryde sin Ruus for at gaae til sit Arbeide, der stedse er angribende og sundt. Det seer man ogsaa af den rigere Bonde; thi naar han har bragt det saavidt, at han i Ørkesløshed kan pimpe, da bliver han snart til en kloderund Brændeviinstomling og hans Næse ligesaa blomstrende som hans Tilstand. Kunde man indgyde Bonden en levende Følelse af sand Ærekjærlighed, vilde det være de mægtigste Værn imod denne Last; men inden Bonden kan modtage Indtryk af Ærekjærlighed vil vistnok mindst et halvt Aarhundrede hengaae, thi han føler endnu ikke sit Værd, Sporet af Slavelankerue er endnu for kjendeligt paa ham. Desuden synes det Selskab, Bonden lever i, ikke at ansee Fylderier som vanærende, endskjøndt det berøver Mennesket det, som egentlig gjør det til Menneske. Den, som idag driver sin Spøg med Drankeren, giver sig imorgen selv til Priis. Hos Hustruene er Drukkenkabslasten yderst sjelden, men de lide meest under den; og dog stille Mødrene deres spæde Børns Graad ved at hælde Brændeviin i dem, til de dreie Øinene derved. Barnet nedsluger Brændeviin med Modermælken, og Faderen lader altid Sønnen pimpe det sidste af Glasset. Det er ikke usædvanligt, at se ganske unge Dreunge sidde drikkende iblandt de Ældre.

Børnenes Ansigtstræk ere i Almindelighed smukke, men, som det sædvanlig gaar, de kjønneste Børn blive ofte de grimmeste, naar de voxer op. Nogen Aarsag hertil maa vel søges i den almindelige Fraadsevornhed, hvortil Børnene strax fra deres spædste Aar vænnes. Ogsaa kan Mangel paa Aandsdannelse bidrage Noget dertil. Skovbyggerne ere dog mere veldannede, vittigere og hurtigere end Heleboerne. Det lysgule Haar er sjeldent hos os og ligesaa graat Haar. Forfatteren har kjendt Bønder langt henne i den fjerde Snees, som ikke havde eet graat Haar og søger Grunden dertil i Bøndestændens tarvelige og sunde Leveemaade og Fritagelse for sjælelige Rystelser. Graablaae Øine ere almindelige, og indtil den sildigste Alder ere Bønderfolks Tænder sædvanlig hvide og det indtil Misundelse, endskjøndt de aldrig røgte dem. Det maa altsaa være Arbeide, Mangel af Kryderier, Meel- og Tykmælksspisar, som udrette mere her end alle det hellige romerske Riges Tanddoctorer i Stæderne.

Da jeg første Gang traadte ind i en Bondehytte, kom Huusfaderen mig smilende imøde, hævde sin høire Haand op til Munden, kyssede den og rakte mig den derpaa fredelig. Hans fireaarige Søn, som han ved Haanden havde ledet hen imod mig, tiltalede han derpaa saaledes: „Kys Haanden og giv Manden“. Denne Maade at hilse paa er nu almindelig blandt Bønderne paa Frederiksborg Amt, ligesom den i 1634 var brugelig iblandt de helsingørske

Damer, og er nok af østerlandsk Oprindelse ligesom saa mange af Bondens Skikke. Naar den ene Bonde ellers kommer til den anden i hans Huus, da bestaaer hans Hilsen i et blot Haandtryk ledsaget af det simple Ønske: „God Dag“. Hovedet anseer Bonden det næsten vanærende at blotte; han lader, ligesaa urokkelig som Qvækerne, sin Hat sidde paa det Sted, hvortil den er bestemt, og det er ikke usædvanligt at høre Bønderne, ligesom hine, sige Du til hinanden, hvad enten de have talt med hinanden før eller ei. Men aldrig har jeg seet Folk af Bondestanden enten ved Ankomst eller Bortgang hilse Iverandre med Broderkysset, altsaa heller ikke med Judaskysset.

Hvad man finder hos Bonden af Bohave og andre Materialier er alt gjort til Styrke. Han seer ved enhver Ting mere paa det varige end paa det siirlige, og dertil har han mere end een Grund. Det er kun Skade, at denne hans stærke Smag ogsaa strækker sig til hans Ploug, som saa ofte falder Lastdyret besværlig; men han har arvet den fra sine Forfædre og blot derfor er den uforbederlig. I Særdeleshed er hans Bord, som staaer i det ene Hjørne af hans Stue, omgivet paa de tvende inderste Sider med nagelfaste Bænke, af tykke Egeplanker. Deraf den Talemaade: „at slaae i Planken“, som bruges ved Kortspil. Ligesaa unudværligt som det lille Hængeskab er en Løibænk, men den bestaaer sædvanlig kun af Brædder. Den er sjelden ledig og ofte sukker den under flere Kroppe tillige, som da efter Bondens Talemaade række Bænke. Denne Bænk eller i Mangel deraf en lille halv Seng, som Bonden kalder en Bet, staaer hos dem alle i Kakkellovnskrogen stillet saaledes, at de Løiendes Hoveder eller Fødder, ligesom det træffer sig, kan ligge tæt op til Bilæggeren, som for det meste er sydende hed og næsten aldrig fri for Ild, selv i Hundedagene. Hvad vi kalde hedt, kalder Bonden lunkent. Han gaaer ganske karsk fra den strængeste Kulde til den stærkeste Hede, lever godt om Vinteren ved Siden af sin gloende Ovn, og finder paa sin umagelige Sofa en Vederqvælgelse, som Stormanden ikke finder paa sine Bol-tre. I Henseende til Farverne elsker Bonden de stærke. Er han rig, lader han Vægge, Døre, Hylder og Kister male med de meest skrigende Farver: Blomster, hvis Lige ikke findes i hele Naturen, Kontrafeier af Mænd med alenlange Næser, Drager efter ABCen, og lader skrive ovenover hvad det skal betyde for ikke at forville Verden.

Uvirksomhed er en Hoved-Ingredients i den sjællandske Bondes Karakter; heri ligner han endnu efter saamange Aarhundreder de gamle nordiske Nationer. Den søde Ligeugdighed er bleven saa mægtig en Lidenskab hos ham, at intet vilde bringe ham fra at pleie den, hvis det ei var den haarde Nød. Maaskee er denne Bondens Dorskhed en Følge af tidligere Tidens Trældom, maaskee en Virkning af de haarde og ufordøielige Spiser, der indlæsses, som det var i Tøndesække. Men hvormeget lider ikke Bondens huuslige Industri derved: Er Bonden ikke meget fattig, tager han aldrig selv Pleilen i Haanden. Det overlades til Dagleieren, som efter Skik og Brug daglig aftærsker et vist Antal Neg og nøiagtig lever efter den bekjendte Regel: „at æde som en Tærsker“. Tærskerne

foretrække at arbeide for Dagløn fremfor at arbeide som Pundtærskere, naftet de derved kunne fortjene mere. Pleilen duer ikke, er altfor lang og Slaglen en blot afbarket, krum og skjæv Prygl. Arbeidslønnen stiger paa Grund af Folkemangel. Bonden maa holde færre Tyende og fordre mindre af dem end før. Huusmændene forskaaffe sig idetmindste et Par Heste, som da idelig krybe om paa Landeveiene fra et Hvilested til et andet med deres Husbonde. Disse arbeide da enten aldeles ikke mere for Fremmede eller kun nu og da, sædvanlig hver Dag paa et friskt Sted, undertiden paa to Steder i en Dag. Exempel findes paa, at en Huusmand har forlangt i Løn fra Paaske til Mikkelsdag 20 Rd., et Læs Hø, 3 Vogne til Kjøbenhavn og en Dags Tørveskjær med 4 Maud eller over 20 Læs Tørv.

Bonden kjender ikke til Misundelse; han er aldrig stolt nok til at gjøre Paastand paa Fordele, som han ikke fortjener, og aldrig saa lad, at han ikke skulde naae det, som hans Tarvelighed kræver, i Almindelighed ikke videre end Livets første Fornødenheder, og disse erholder Gaardmanden med mindre udstrakt Arbeide. Hvor der gives fælles Besværligheder findes kun liden Anledning til Misundelse. Deres Klæder ere lige „uniformiske“, deres Spiser lige simple, og disse tilfredsstillende saa aldeles deres Ædelyst, at de under Maaltidet ere heel Sands, heel Nydelse, trods nogen Skildpadde-smauser. Deres Søvn er sødere, deres Sundhed varigere, og de kjende ikke Tungsindighed eller Misfornøielse.

Saasnart Mandkjønet om Vinteren har i Tumsørket fuldentd de saakaldte Sysler, ved at fore Kvæget af, da holder man Vesper, at sige ved at spise sig træt paa en Enpundiuger af Smørrebrød; derpaa sover man, indtil den aarvaagne Huusmoder opvækker os til Grøden, da faaer man atter en Motion med den, og derpaa sover man, indtil Natten begynder, og den begynder efter Bondens Viser Kl. 9; da tænker man paa det sidste Foder til Hesten, og derpaa sover man, men nu i en Seng, til Silden og Grødsøben opvækker os om Morgenen.

Af Huusdyrene elsker Bonden fortrinlig Hesten. Er han Tjener, plyndrer han alt for at fylde det i Hesten; er han Husbonde, tager han sig ofte selv til Skade for ikke at skade den. Jeg har kjendt mange Bønder, som i Vaaren have mæsket hele Tønder Rugskraa, for ogsaa at unde Hesten det høieste Gode, en Slags Beruselse. Det er ikke usædvanligt at høre Bonden beregne sin Søns Alder efter en ligealdrende Hests Fødsel. Men det taalmodige Dyr veed ogsaa mageløst at rette sig efter og under sin Herre. Faaer Bæstet først sin Herre paa Ryggen, da seile de begge ligesaa uadskillelige til deres Hjem, som om det var en Centaur. Bonden overlægger aldrig sin Hest; naar han kjører til Torvs, gaaer han sædvanlig ved Siden af Vognen; men paa Hjemveien maa Hesten løbe ligesaa unaturligt som Bondens Blod. At kjøre omkap er en af hans Hovedpassioner. Den brede Kongevei er en bestandig Løbebane, og fra Værtshusene seer man idelig Bønderne fare ud for at jage forbi hinanden. For at kunne dette vove de ofte endog Livet, ja jeg har seet den, som nedfalden fra sit Sæde paa Hamlen endnu

med Benene lagte korsviis ud over Vogustangen med omvendt Svøbe forplantede sin Ilfærdighed til Hestene. Det er ikke usædvanligt her at see Huusbonderne kjøre Væddeløb med deres eget Tyende og egne Heste, jeg har endog kjendt dem, som have pryglet dette Raseri ind i deres Drenges¹⁾.

Hvor langt Almuen her endnu er tilbage i Huusflid kan bedst erfares paa Auktionerne, hvor Linned og Sengklæder ofte drives op til en overordentlig høi Pris af Bønderfolk. Hvad Bonden om Sommeren skal bruge til sin Agerdyrkning af Træredskaber, derpaa tænker man sjældent, førend Sommeren erindrer derom. Ere Markredskaberne brugte, ligge de bestandig under aaben Himmel, som om de aldrig mere skulde bruges. De Toug, som nu formedelst Udskiftningen maa bruges i langt større Mængde end forhen, og som Bonden paa andre Steder i de lange Vinteraftener selv knytter af Svine- og Hestehaar, maa Reebslageren forskaffe ham; thi, siger Bonden, Reebslageren maa ogsaa leve, og ved at anvende denne Sætning paa enhver Nødvendighed, baade beroliger og skader han sig selv. Forarbejdelsen af den hjemmeavlede Uld og Hør skeer for det meste udenfor Huset²⁾. Det er ikke her brugeligt, at Bonden selv bereder Læder, ei engang sine Træskoe gjør han selv, men de indføres fra andre Provindser. Istedetfor at anvende Svine- og andre Haar til Toug, udstopper den stærke Oeconom dermed sine Sofapuder. Den Svagere kaster dem paa Møgdyngen. Af Overtro ligger den Fattige hellere paa Straasække sin hele Levetid end paa Hønssejerspuder. Naar Bonden andre Steder flækker sit Brænde ved Hjælp af Træsnøder, bruger endog den Tiggefærdige her Jern mod Jern. Her kryber han hele Dagen paa sine Knæ for at sauge den Klods, som oprullet paa skraae Blokke kunde langt hastigere overskjæres staaende.

Paa mange Steder kan han blot afhænde Tørv og Kul, en Handel, som i Grunden er skadelig for Landmanden; thi da Tørven undertiden gjælder saa lidet i Kjøbenhavn, at Bonden efterat have ført den 4 à 6 Mil kun faaer 8 à 9 R for Læsset, undertiden meget mindre, maa han ofte tiltorvs, holde mange Heste og Vogne og

¹⁾ Under et Klammeri i Lyngby Kro mellem Kjøbenhavns Amts og Hørsholms Amts Bønder, om hvis Heste kunde løbe stærkest, lader Junge en af de Sidstnævnte udbrude: „Hvad! nu! de Gaukløse! nu! jeg er Mand for mig, jeg kan lægge 400 Rigsdaler paa Bordet; jeg har giftet min Datter bort med 120 Sedler, og jeg kan betale Kongen sit, skal jeg lade mig kue? Jeg vil give deres Ord Magt, forstaae mig, at Ugene paa Kjøbenhavns Amt kan drage lige Byrer med vore, men vil de lære mig, nu! at de kan løbes med vore! saa skal Djeveleu“ o. s. v.

²⁾ Dette stemmer ikke overeens med en Erklæring af 30. September 1762, hvori Amtsforvalteren tvertimod siger: „Enhver retskaffen Hustru paa Landet gjør meget selv af Uident og Linned, som hun med sin Familie slider. Ordinair bruger de, som holde mange Folk paa Landet, Aftenen til Spindetiden for dem og ret flittige, ogsaa Morgenen om Vinteren, thi Sommeren giver enhver paa Landet nok at læstille med andet Arbeide end Spinderi“. Men det er jo muligt, at en Tilbagegang har fundet Sted i den mellemliggende Tid.

mange Folk. Men da Reisen gjøres om Natten, giver den Anledning til Liderlighed og Legemet's Svækkelse, og da Hestene og Hestebeslaget og Vogntøiet gaar stærkt med paa de nye haarde Veie, har han ved Aarets Slutning kun vundet saare lidt. Hans Agerdyrkning forsømmes, hans Jorder svækkes ved at besaaes med megen Havre og ved at savne Gjødningen.

Saa taknemmelig Bonden kan være i private Forhold og navnlig ligeoverfor sine Egne, saa uskjøn som kan han være ligeoverfor Fremmede og navnlig ligeoverfor offentlige Foranstaltninger til hans Tarv. Han forsømmer ikke alene selv at plante levende Gjerder, men fordærver endog Andres. Han misbruger den Raadighed, han har faaet over sin Underskov, planter ingen Humlehave, holder ingen Bier og skjærer sin Tørvenose til Upligt, skjøndt han kalder den sin Guldgrube. „Lad min Eftermand sørge for sig, saa har jeg gjort“, siger han. Mange Byer have i Aarrækker ladet deres Gjødning henligge, indtil deres Jorder bleve mandbyttede. For at ikke den Ene skulde gavne den Anden, tilføiede de sig selv og dem Alle en Skade, som endnu ikke overalt er forvunden. Endskjøndt Bonden saa rasende elsker Frugt, at han kan spise Æblet, naar det nylig er knyttet, og tygge Nøddeskallen inden den har Kjernet, saa befitter han sig dog ikke paa Havedyrkning¹⁾. Regjeringen skjænkede Bonden Frugttræer af alle Slags og sørgede for, at kyndige Mænd plantede og havde Opsigt med Planterne i de første Aar, og saalænge trivedes de, men heller ikke længer. Utallige Frugttræer ødelagdes. Endog Madurter kjøber man her af Amagerne.

Bondens Mistro til Kjøbstadsmanden eller alle udenfor Bondestanden, er en Følge af hans forrige Tilstand, da han sukkede under Despotismens Aag og fandt saa ofte dem, der tugtede ham ikke blot med Svøbe, men med Skorpioner. Kun Skade, at denne Mistænkelighed undertiden bryder ud i lumsk Hævn, lig den som Følelsen af egen Afmagt udklækker i Slavens Barm. Enhver Fremmed, som nedsætter sig iblandt dem for at ernære sig af Jordbrug, kalde de og gjerne Herremand, og som saadan betragtet lægge de ham alle de Hindringer veien, som kan optænkes; thi, siger Bonden, Enhver bør blive ved det, han har lært. Dels fordyre og Kjøbstadfolkene saaledes Jorderne, at de aldrig mere kan komme tilbage i Bondens Hænder, og hvad som er det værste, de vil ikke rette sig efter Bondens Sædvaner. Hvo, som derfor i disse landlystne Tider forlader Staden og sin Næringsvei for at nedsætte sig paa Landet blot som en Bonde, han see vel til, at det ikke gaar ham som Snogen, naar den falder i Myretuen, thi med al sin Snildhed afpilles Stymperen dog lige indtil Raden. Mange vendte og i vore Dage magre tilbage til det Sted, som de fede forlode, og Avlsgaardene faae ved denne Leilighed hvert andet Aar

¹⁾ Der var dog Undtagelser; Begtrup fortæller f. Ex., at en Gaardmand i Niverød i 1793 havde plantet 87 Stkr. Frugttræer. Beskrivelse af Agerdyrkningens Tilstand 1803. 2. 305.

nye — „Herremænd“¹⁾). Ogsaa imod Øvrigheden ytrer sig ofte Bondens Mistillid, men det kan næsten ikke andet være, thi hvor mangearmede ere ikke de smaa Skatter, som saa ofte, foruden de fastsatte, lægges paa Hartkornet. De maa alle inddrives til den bestemte Tid og undertiden, naar Bonden har kun lidet i Hænderne²⁾).

For nærværende Tid er Bondens Patriotisme meget begrændset; endog enhver udenfor hans Amt anseer han med ligesaa skjæve Øine, som man paa andre Steder betragter de Fremmede. Bonden seer derfor paa Keiser og ved andre Leiligheder nøie efter Kuløren paa hans Medbondes Klæder og især paa hans Kapuse, som er det sande Tegn, der bestemmer hans Villighed eller Uvillighed. Saaledes ere Hætterne paa Hørsholm Amt alle røde, paa Frederiksborg Amt derimod alle hvide, men imellem disse røde og hvide Huer ere Stridighederne ligesaa sædvanlige, som forud imellem den hvide og røde Rose. Man erindre sig alene Feiden paa Kulturvet i Kjøbenhavn, som var saa stor, at den er foreviget ved en Vise trykt i dette Aar³⁾).

¹⁾ Denne Indvandring vedvarede langt ind i dette Aarhundrede. De Indvandrede vare i Almindelighed mindre vel sete af Bønderne, ikke alene af de Grunde, Junge anfører, men ogsaa fordi det vel endnu næppe var glemt, hvor haardt det gik ud over Bønderne i Fædrenes Tid, da saa mange Bøndergaarde gik over i Ikkebønders Hænder, fremdeles fordi Nedlæggelsen af Bøndergaarde og deres Sammenlægning til større Gaarde, hvorved Jorden for bestandig gik ud af Bondeie, fortsattes efter en betydelig Maalestok (jfr. under Smidstrup, Rungsted, Nivaa, Ullerød, Friheden o. fl.²⁾), og maaskee ogsaa fordi en heel Deel af de Indvandrede vare daarlige Agerbrugere og ligesaa hovmodige som uduelige, men dog i flere Retninger favoriserede paa Bøndernes Bekostning som „Standspersoner“. Kromanden i Rungsted var i 1790 yderst fornærmet over at være bleven pantet for Restancer af Sognefogden, uagtet han dog „ikke var en Bonde“ og saaledes meente at burde have været pantet af ingen Ringere end selve Birkedommeren. Endnu i Tyverne blev der udstedt særlige Skatterestancelister for Bønder og for „Standspersoner“.

²⁾ I Anledning af hele Nivaa Byes Nedlæggelse 1792 gjorde Bønderne Indsigelse: »Der bliver tilsidst ikke Gaarde tilovers for vore strøsumme og kjække Sonner, som dog skulle værne om Fædrelandet, og vore Døttre maa gifte sig med Huusmænd og med Borneflokken bette Brodet ved en Stav«. »Men«, tilføier Amsforvalter Cortsen, der ikke, som hans Formænd, var Bondeven, »jeg kan ikke sige, om de have Ret, saadant vil ankomme paa høiere Bedømmelse«.

³⁾ Jfr. Bergsøe: Reventlows Virksomhed I. 42.

⁴⁾ Den Vise, hvortil der formodentlig sigtes, findes i det store kgl. Bibliothek, er Forf. velvillig meddeelt af Hr. Justitsraad G. de Jonquières og nedenfor aftrykt, men den angik en Strid imellem Kjøbenhavns, ikke Frederiksborg, Amts og Hørsholms Bønder.

Her er
Bonde-Krigen
beskrevet i en
Nye Vise
om

Bataillen paa Kulturvet

Ligeoverfor Jevnlige er Bonden godmodig i høi Grad og hjælp-
som til det yderste. Det falder enhver Anden yderst vanskeligt
at overtale eller overbevise Bonden endog i de allerhaandgribeligste
Ting, men forestiller en af hans egne uvillige Mænd ham Sagen,

den 8de Marti 1786
imellem Bønderne fra Hirschholms og
Kjøbenhavns Amter.

Under Mel: Er Kulturvet reent og net etc.

Trykt hos Holm i store Regnegade Nr. 174.

1. Til Torvs i Dag vi kommen er Frokost skal vi have. Kulden gjør det, at enhver Faaer lidt i sin Mave. Jeg en Sopken drikke kan, Saa gjør og min Sidemand; Drikker han det ikke ud, Slaaer jeg ham paa Sauten.	6. Lad os derfor denne Stund Alle sammen holde, Prygle hver en Lumpenhund Af de grove Knoelde. Hver graa Laar, os kommer nær, Nu skal faae en Fandens Fær, Saa han ikke glemme skal Hirschholms Bønderkarle.
2. Stop, Peer Nilen! troer du ei, Jeg en Taar tør tage, Vi kjør begge af en Vei Mosten vil jeg smage: Hirschholms Bønder drikke kan Brændevin, som klaren Vand, Trods, det Kjøbenhavns Distrikt, Drikke vi vor Sopken!	7. Nu i Diævels Skind og Been, Jeg en Vognkjep tager, Eskild, spaa dig, vær ei seen, Fogdens Vogn alt knager, Bønderne nu overalt Gjør os Tort, saa og Gevalt, Saa vi alle enig skal Slaae dem ned for Føde.
3. Hei! I andre, frisk herop, Noget er i Gjerde, Lad os svinge vores Krop, Her er Nød paa Færde! Lad os kløe hver vissen Hund, Som mod os tør bruge Mund, Lad os alle som en Mand Trolig holde sammen!	8. Tøv dog lidt et Øieblik, Her er Folk og oppe, Hver af os skal holde Stik, Prygle jeres Kropper. Troer, I Knegte! at I vil Drikke os med Vognkjep til, Nei paa Kjøbenhavns Distrikt Findes muntre Bønder!
4. Ingen af os er forsagt, Hver sin Mand tør tage. Vi vil holde her en Jagt, Som ei har havt Mage: Prygle skal vi hver en Knegt, Som ei give os Respect, Ja den slaae for Føde ned, Som for os tør komme.	9. Ja, paa Kjøbenhavns Distrikt Skal I Bønder finde, Der ei extimerer sligt, Som I har i sinde. De skal faae en Fandens Fær, Som tør komme os for nær, Ja med Pidsken skal vi Jer Banke af som Huunde.
5. Truels! du skal rejse dig, Op! du maa ei sove, Her er nu en Bønde-krig Paa god Troe og Love. Dit Distrikt os ei hor til Vil vi lære her et Spil, Som det Kjøbenhavns Distrikt Smukt maae lade blive.	10. Hver en Bonde, som har Mod, Han skal op at age: Han skal slaae hver Kjæft for Fod, Som paa ham tør klage, Ja han skal, hver vissen Hund, Banke af i denne Stund, Saa de Slyngler size kan, De har Næsen mistet.

tager han imod Grunde. Den hos Bonden vedtagne Skik, selv indbyrdes at straffe Fornærmelser, har ogsaa sin Oprindelse af Mistilliden til dannede Folk¹⁾. Tyverier afsones ved den saakaldte „Tyvetønde“, o: en Tønde godt Øl, Brændeviin og Fødevarer, som da Bylaaget i Forening med den Skyldige fortærer.

Man skulde tro, at Bondens udvortes Haardhed ogsaa strakte sig til hans Inderste; men hvor ganske anderledes forholder det sig ikke? Ofte har jeg beundret den ømme Deeltagelse, med hvilken han søger at lindre sin lidende Broders Nød. Den Lidende maa være nok saa fattig, han besøges og pleies dog stedse af dem, med hvilke hans aabne Velvillighed forhen ufortrødent deelte Livets Glæder og Møisommeligheder. Denne gode Egenskab hos et forresten haardt Folk, kan maaskee og være en Følge af deres tidlige Ægteskaber. Thi det er dog stedse Qvindekjønnen, som afhøvler de skarpe Kanter paa Mandkjønnet.

Jeg er ofte falden i dyb Forundring over den store Frimodighed, med hvilken Bonden rækker Døden sin Haand. Han synes endnu med ligesaa rolig en Mine at see ud over Livet og Graven, som vore Forfædre. Hos Bonden er denne Frimodighed en Virkning af hans Christendoms Principer; sædvanlig er og dette Tilfældet hos ham, at han aldrig rigtig kjendte de drøbende sandselige Forlystelser, og han er ikke forkjæiet ved Verdens Nydelser. Naar han skal dø, har han intet andet at bestille end at dø. Det Baand, som knytter Forældrene til Børnene, har Naturen selv løst, thi han seer dem modne i Alder og sædvanlig som de, der selv ere Fædre og Mødre; han har i saa Henseende opfyldt sin Bestemmelse. Hans lange Erfaring har viist ham, at det kosteligste af Livet var Møie, og mæt af Dage seer han rolig den Ven imøde, der vil lede ham til en ny Himmel og en ny Jord, hvor der vel neppe gives Hartkorn²⁾.

11.

Aldrig var jeg for forsagt.
Mindre vil jeg blive,
Om end Fanden med sin Magt
Vilde mig adive.
Nei, hver Kiøter, som opstaaer,
Ham jeg strax paa Snuden slaاعر.
Saa han mod vor Bondetrop,
Finde skal sin Lige.

12.

Vi som alle enig er,
Hver sin Mand kan tage
Af de grove Kjeltringer,
Som her er tilbage.
Slige Folk vi for har seet,
Og dem ofte kjæk beleet,
Ja for slige Knolde vi
Ei en Fod vil vige.

13.

Aldrig var vi for bekjendt
Med den sorte Bande,
Vi skal slaae dem djævleblendt,
Midt i deres Pande:
Men vær rolig Vagten er
Os paa Øeblikket nær.
Jeg hos Mads i Kjelderren
Sidde vil og lure.

14.

Hol der Teufel! du goe Knegt,
Du skal arresteres!
Aa, Far lille, brug Respect,
Intet skal moqveres,
Vagten respekteres skal,
Her er baade Knald og Fald.
Lad os rolig kjøre hjem,
Saa er Legen endet.

¹⁾ Den turde dog snarere have været en Levning af den udstrakte Politimyndighed, Bylaaget havde under Fællesskabet.

I de første Aar af det nye Aarhundrede, navnlig indtil den ulykkelige Krig og dens Følger atter for lange Tider kuede Udviklingen, gjordes her, som i hele Riget, almindelige og aaseelige Fremskridt. Assuranceværdien af Bygningerne steg betydelig, jvf. Side 212. Fjernelsen af nogle af de værste Hindringer for Fremgangen, men især de gode Sædpriser hjalp Bonden fremad, om det end ikke gik fuldt saa hurtig, som de utaalmodigste Fremskridtsmænd ventede. Som alt foran udhævet, var Udskiftningen endnu længe efter dens Tilendebæring et tvivlsomt Gode. Det mangler heller ikke paa samtidige Vidnesbyrd derom. „En oplyst Godseier“ yttrede saaledes i 1815¹⁾: „Ved Udskiftningen fik Agerbruget i Danmark et ganske forandret Udseende. Det forhen almindelige Trevangsbrug passede nu ikke mere. Uafgjort er det maaskee, om Landet i det hele endnu har vundet ved denne Forandring. Trevangsbruget forenet med god England og fornøden Græsgang vilde maaskee give et ligesaa rigt Udbytte, som de fleste af de siden hos Bonden indførte Driftsmaader. Det holsteenske Kobbølbrug, med fra 7—11 eller flere Marker, 4 à 5 til Sæd, 1 til Brak og indtil 5 med Kløver og Græs, udpiner Jorden. Kløveren er borte i det tredje Aar, og det fjerde og femte giver hverken Kløver eller Græs. Bonden har altid havt meget imod Brak, især heel Brak. Jeg har ofte hørt ham sige: vi kan ei undvære saa megen Jord. At de følgende Aars rigeligere Afrøde skulde give Erstatning derfor, har Bonden aldrig kunnet faae rigtig i Hovedet. De senere Økonomer synes nu at give Bonden Ret“. En anden kyndig Forfatter giver slaaende Grunde for Fremgangens Langsomhed²⁾. „Da“, siger han, „Bondens Agerbrug staaer i uadskillig Forbindelse med hans Oplysning og borgerlige Stilling, er det tydeligt, hvi det hidtil ikke er fuldkomment, ligesom ogsaa hvi det i sin Fremskriden til det Bedre maa gaae saare langsomt. Det er endnu ikke længe siden, at et godt Jordbrug blev muligt eller engang allevegne nyttigt for Bonden; af psykologiske Grunde maatte han gaae langsomt; af økonomiske Grunde var han nødt dertil; thi Forbedringer forudsætte altid en vis Fond, Kapital, som Bonden ikke havde, eller større Vindskibeligheid, som hans forrige Inerti ikkun slet stemte ham til. Man har derfor ikke ganske Ret, naar man altfor stærkt udtrykker sin Misfornøielse med det lave Trin, som Bondens Agerdyrkning i mange Egne endnu staaer paa. Man burde hellere glæde sig over de Fremskridt, den allerede har gjort, og holde fast ved den Vished, at nu, da Forbedring engang er begyndt, vil den gaae fremad med hurtigere Skridt, siden de betydeligste politiske Hindringer ere hævede, og Tiden allerede begynder at slide paa Vaner og Fordomme. Imidlertid synes det dog ved næriere Betragtning, som om den Mening, at Bondens Agerbrug ikke gaer rask fremad, trænger til næiere at bestemmes. Productionen kan orøges baade ved en bedre Behandling af Jorden og ved at udvide

¹⁾ Landøk. Tid. 1. 423.

²⁾ Øk. Ann. 1812. 1. 153.

det dyrkede Areal. Den sidste Maade er mere efter Bondens Smag og Evne. Han indfører nødvendig ny Skik i sit Jordbrug, men tager villig mere Jord under Plov og har ofte Leilighed dertil. Fælledsskabets Ophævelse bragte mange enkelte udyrkede Pletter, Kroge og Moser ind i Agerlodderne. Er det ikke meget for den Enkelte, er det dog af stort Omfang for hele Landet, nu da Fælledsskabet er ophævet for $\frac{1}{8}$ Dele af al Bondejord, og den forøgede Production er større, end man forestiller sig; den gaaer kun frem i det Smaa og bemærkes derfor ikke. Exempler paa rigtigt indrettede og omhyggelig drevne Jordbrug findes vel, men hos Bonden er ingen gjenneengribende Lyst til Forbedringer; dog er den større paa Øerne, navnlig Sjælland, end i Jylland. Man seer Kløver i det store, Kartofler i Tofter og Hauger, smaae Braklodder, færre og bedre Heste, flere Køer, hist og her Kjøkkenhaver, Høravlen er almindelig, Hamp begynder at komme igang. Bondens Agerbrug er virkelig i Fremskriden. Lad den end være langsom, saa er den dog sikker og vedvarende. Den absolute Fuldkommenhed i Agerbruget er et Ideal, som aldrig naaes. Selv den kloge, erfarne, driftige og formuende Landmand maa nedstemme sine Fordringer til den Grændse, Naturforholdene drager; Bonden naaer end ikke saa langt. Anseer man ham for saa uvidende eller dum, at han ikke selv kan see de Feil, som trykke hans Agerbrug, tager man storligen fejl. Han tvivler ikke om Nyttens af Hegn og Fred, om Skadeligheden af Vand eller Steen paa Ageren, om at Gjødskning er Frugtharhedens Kilde eller om at reent Korn er bedre end ureent eller om at Forraad af Vinterføde og Sommergræsning er en Velfærdssag; det veed han ligesaa godt som nogen Professor i Landoeconomi. Og han veed ogsaa, at Vaud kan afledes ved Grøfter, Steen sprænges og bortføres, at en god og velfødt Besætning giver en stor Mødding, at man af reent Sædekorn saet i reent Jord faaer reent Korn o. s. v. Han kjender baade Feilene og Midlerne til at afhjælpe dem. Naar han ikke bruger disse, er det blot, fordi han anseer de Vanskeligheder, som store Forbedringer og Forandringer i Driften medfører, for uovervindelige. Han tiltræder sædvanlig med tomme Hænder, og hans Økonomi er: af Haanden i Munden. Neppes er Høsten endt, før Pleilen maa gaae for at skaffe Fødekor. Naar Sædekornet er frataget, sælges Resten, og Pengene gaae til Skatter og Afgifter. Arbeidet standses ved overordentlige Kjørsler. Udskrivningen af Fourage og Tienderne svække Agerbruget. Militairudskrivningen berøver ham Arbeidskraften. Forandringer, der kræve Tid, Arbeide, Penge og Mod, hvoraf Bonden intet har tilovers, vover Bonden sig ikke ind paa, thi hans Forfatning taaler ingen mislykkede Forsøg. Han har en Følelse af, at det Gamle, med alle dets Feil, dog kan huse, klæde og føde ham og hans og veed, at det saa har gjort for hans Forfædre fra Arildstid. Den Tanke, at enhver Bestræbelse efter større Velstand kun er et Vink om at paalægge ham flere Byrder og udsætte ham for flere Udsugelser, er ham heller ikke fremmed, om han nu end snart vil erkjende, at den ikke længere har nogen Grund. Bonden kan allerede betragte sin Forfatning

fra en ganske anden Side end forhen, men man maa undskylde, at det gaaer langsomt. Her er dybe Indtryk at udslette, indgroede Fordomme at nedbryde, gamle Vaner at forlade. Høeghs Bog har stiftet megen Gavn, men foruden denne har vor økonomiske Literatur kun Lidet for Bonden; næsten alle fordre formeget. Selv Høeghs Anviisning er ikke ganske fri derfor. Bonden lader sig hellere lede af Exempler. Vil man gjennem Bøger lede ham fra den gamle Gang, maa det skee med Forsigtighed, lidt efter lidt, og man maa ingenlunde give ham en ny Portion, forinden den forrige er tilgavns fordøiet. En Bonde, som hidtil har dyrket sin Jord paa gammel Viis, slet, sjudsket, uden Plan og Orden, faaer man ikke til at indføre lugede Brakfrugter og Sommerstaldfodring. Lader man ham istedetfor den hele Katekismus lære en kort Lectie ad Gangen, fik man ham maaskee afsted. Denne Fremgangsmaade er langsom, men sikker. Det maa ikke tabes af Sigte, at smaa, endog meget smaa Forbedringer ere overmaade vigtige, naar de ere almindelige, de meget store høist ubetydelige, naar de kun ere anbragte paa faa Steder. Hvor lidet siger det f. Ex., om 5—600 Bønder og Huusmænd dyrke lugede Brakfrugter og sommerstaldfodre, og hvor meget vilde derimod ikke vindes, om 50,000 havde Fred paa deres Lodder og blot 1 Tde Land aarlig i Brak, avlede 6—8 Læs Vikkehave og Kløverhø, høstede en halv Snees Tønder Kartofler, saaede $\frac{1}{8}$ Skp. Hør o. s. v. Aarsagen til, at Bondens Agerbrug i Almindelighed er maadeligt eller slet ligger egentlig ikke i en slet Plan eller ikke udtænkte Maal og Midler. Mangfoldige drive deres Gaarde efter samme Plan som større Jordbrugere, men naar disse aflede Vandet fra Markerne, pløie og harve omhyggelig og saae reent Sædekorn, saa gjør Bonden intet af dette, men kradser blot lidt i Jordens Overskorpe og saar, hvad han har. Det første Skridt til Forbedring maa være, at dyrke tilgavns. Ingen Plan til en Gaards Drift kan bestaa mod Ufred, Sten, Krat, Vand, Kradning istedetfor Pløining. Rivning istedetfor Harvning, Qvæker, Heire, Klinte og Agerkaal. God Behandling passer til alle Systemer, den retter endog for en stor Deel Systemets Feil^a.

Forfatteren til denne Artikel er ikke navngiven, men man feiler næppe ved at søge ham blandt den Tids Landsbypræster, der spillede en saa fremragende Rolle paa det økonomiske Omraade, navnlig i Aarene 1780—1830. De vare ikke alene Bondens Lærere i Kristendom, men maaskee fuldt saa meget i det nye Agerbrug; mange af dem arbejdede med beundringsværdig Iver og Dygtighed, og deres Stilling gav dem en Indflydelse, som ingen Anden paa den Tid havde¹⁾. Navne som Høeghs, Wedells, Lützens, Krarupernes, Rønnes o. m. fl. burde seent glemmes. Rønne var først Præst i Tjæreby, senere i Lyngby, og udgav i Forening

¹⁾ Regeringen opmuntrede denne Virksomhed bl. A. ved at give theologiske Kandidater, som hørte landøkonomiske Forelæsninger, fortrinlig Adgang til Befordring.

med den gjæve Bondeven og begeistrede Agerdyrker, Kammerraad Joh. Chr. Drewsen, de landøkonomiske Tidender fra 1814—24. Drewsen gav tillige, som bekendt, i en lang Aarrække Menigmand Undervisning i Landbrug ved sine Tillæg til Almanakken, der trængte ind i alle Huse, hvor ellers ingen Bøger kom. Det skyldes væsentlig dem, at der efter Freden atter blev taget alvorlig fat paa at hæmme de værste Misbrug og fremme den standsede Udvikling. Deres personlige Exempel og Iudflydelse i den Egn, hvor de boede, virkede meget til, at man her fik et godt Forspring for de fleste andre Egne. Den efterfølgende Fremstilling af Tilstanden umiddelbart efter Krigen og i de nærmest paafølgende Aar støtter sig væsentlig paa det nævnte Tidsskrift¹⁾.

Paa Frederiksborg Amt, hedder det, ere Bondens Marker uhegnede, her og der staaende under Vand eller bedækkede med Steen. Aar ud og Aar ind saaes Byg, Byg, Rug, Havre og Havre efter hinanden, blot med et Par Aars mellemkommende Græshvile. Ingen Brakfrugter, ingen Staldfodring. Kvæget er smaat og af slet Race. Der holdes endnu 10 à 12 Heste imod 7 à 8 Køer, deriblandt 2 à 3 Udgangsøg. Faar, som bære en styg Uld, ere nær ved at hungre ihjel paa en hundrede Gange afnavet Jordplet. En Bondegaard holder fra 10—30 usle Svin, som jammerligen ernære sig i 2 til 2½ Aar, hvorefter de slagtes og veie 6 à 8 L \bar{r} . Bonden passer endnu sin Kulmile istedetfor at passe sin Avling. At der gives Undtagelser, nægtes ikke, men det er dog, som her sagt, paa mangfoldige og vel paa de fleste Steder. Ingen Havedyrkning. Selv Kjøbenhavns Amt dyrkes i det Hele taget ligesaa slet, om ikke slettere, blot at der gjødes bedre. Det har endog store udyrkede Overdrev, som næppe føde et Faar pr. Tønde Land, og store uigjenneemskaarne Moser, som knap give et Læs elendigt Foder pr. Tønde Land. At her gives endnu flere Undtagelser, nægtes ikke, men Mængden staaer endnu langt tilbage, og Agerdyrkingen er i det Hele ganske i sin Barndom. Nepper 1/30 Deel af Amtets Agerdyrker bruger Staldfodring eller Brakfrugter. Træffer man her og der en Ager, som er belagt med Kartofler, saa er den som oftest skjult med Agerkaal og gule Brandenborgere. Den Bonde, som savner Driftskapital, har maadelige Heste og Avlsredskaber, udelige Plovmand, mager Jord, liden Gjødning, høster kun 2—3 Fold, medens den, der har kraftfulde Heste, gode Redskaber, duelige Plovmand, tilstrækkelig Gjødning, kan vente 8—12 Fold og stadig gaar fremad. Saa snart den fattige Bonde naaer Høsten, maa han strax hente nogle Neg ind fra Marken for at tærskes, paa det han af sit Eget kan tage Brød, Gryn o. s. v. Han har nu allerede maattet kjøbe i 3—4 Maaneder. Er Brødtrangen tilfredsstillet, da tærsker han til at saae. Fordi han avler kun Lidet paa hver Tønde Land, besaaer han desto flere, og der medgaaer Meget af det Indavlede. Nu maa han tænke paa sine Kreditorer. Han seer intet Raad,

¹⁾ Landøk. Tid. 1—9 Bd. Drewsen eiede i Begyndelsen af Aarhundredet en lille Gaard, „Dortheaborg“, i Hørsholm Sogn. Jfr. under Smidstrup.

uden at han skal sælge. I denne sørgelige Forlegenhed griber han til at sælge Hø, Halm, Sød etc., endskjønt han forudseer, at der igjen skal kjøbes. Kreaturerne sultefødes paa Markerne, indtil flere Dages Snee tildækker dem, Gjødningen spildes uden at komme i Møddingen. Hestene miste deres Kræfter, Køerne sætte af paa Mælk og Huld, Vinterfoderet er magert og knapt. Møddingen bliver tør og liden. Nu nærmer sig Foraaret; Foderet er allerede fortæret, den magre Hest mister sine sidste Kræfter, medens den søger sin Føde paa de nøgne Agre; det gaaer ikke Køerne bedre. Græsset ødelægges for hele Sommeren, der er ingen Magt til at pløie tilbørlig dybt, Sædekornet mangler; hvad der blev solgt for lav Pris i Efteraaret, borges nu for en langt høiere, og kan man ikke borge, sælger man et Stykke Jord eller besaaer det til Hølvten med Andre. Avlsredskaberne ere forslidte, man evner ikke at skaffe nye, en uerfaren Dreng holder paa den Plov, Huustøderen ikke selv fører, thi man kan hverken koste eller lønne en duelig Karl; Meget overfares, en stor Mængde Sød udstrøes, men Afgroden svarer til Agerens slette Tilstand og den maadelige Pløining. Høsten paa en Gaard med 6 Tdr. Hartkorn i Nordsjælland er i Beglen kun 20 Tdr. Rug, 42 Tdr. Byg og 49 Tdr. Havre, hvilket ikke afgiver Noget til Salg, ja er end ikke tilstrækkeligt til Tiender, Militærleverancer, Skoler, Fattige, Føde og Saasød, og den tiloversblevne Halm og Hø er utilstrækkelig til at holde Besætningen ordentlig. Bonden har Intet at sælge, men Mangel allevegne. Flere opholde kummerlig Livet ved at trølle paa Mosen fra Foraarets Begyndelse til Sommerens Ende og sælge Tørven i Hovedstaden. Andre have havt en Nødskilling tilovers, som de nu bruge, eller have havt en gjældfri Gaard, paa hvilken de nu aarlig gjøre Laan: Nogle haane Fourage, Sædekorn etc., Andre sælge et Stykke Jord efter det andet eller hele Gaarden og falde omsider paa Fattiggassen. Paa Gaardene er intet Tag. Kreaturerne, selv Hestene, gaae ude til den sildige Vinter og slippes atter paa Græs i Marts. Bonden kjøber ofte sine Leverancer, fordi han ikke eier dem selv, betaler dem dobbelt saa dyrt, som han venter dem godtgjort, giver et Aars Kredit og kjører saa 1—15 Mil hen og ligesaa langt tilbage for at lade dem komme til deres Beslemmelsessted, kjører ofte med nogle faa Skjepper Sød eller Bundter Fourage og holder længe paa Afleveringsstedet. Hele Sognes eller Byers Beboere have undertiden kjørt 2 à 3 Mil til Skoven, have holdt hele Dagen og ventet forgjæves efter Læs, have kjørt tomhændede hjem og Dagen efter gjort Reisen om igjen for at slæbe Brænde til Hovedstaden eller andenstedshen. De utallige Kongereiser og andre Naturalarbejder medføre store Misbrug, som ikke kunne forebygges, og paaføre Bønderne uerstattelige Tab. Bønder i Odsherred siges at have tilbuddt at skjænke hele deres betydelige Sødleverance til den, der vilde transportere den til Bestemmelsesstedet.

Religieusitet og Sædelighed have ikke holdt Skridt med Regeringens Bestræbelser for Agerdyrkingens Fremme. Folket er blevet dovent, vellystigt og selvraadigt, Helligdagene ere forvandlede

til Sviredage, den husfaderlige Myndighed forsvunden¹⁾, Tyendets Fordærvelse er især tiltagen. Mangel paa Arbeidskraft, fremkaldt ved Udskiftningen, Udflytningen og det hele Røre i Agerbruget, har gjort Tyendet selvrædigt, trevent og uvilligt. Istedetfor at gaae til Arbeidet gaaer det til Lystighed og sover Dagen derpaa. Det foretrækker at sove eller spille Kort fremfor at gjøre Aftenarbeide. Bruger Husbonden sin Myndighed, gaaer Tjeneren uden Opsigelse, faaer strax Tjeneste hos Andre, som ingen Samvittighed gjøre sig af at tage Næstens Folk, eller nedsætter sig som Løsgænger og tager Akkord eller Dagarbeide i 5 Sommerdage for at svire i 2 og derefter leve af stjaalent Brød om Vinteren. Øvrigheden yder ikke Husbonden tilbørlig Bistand²⁾.

Markfred gives ikke, og der er ingen Respekt for Eiendomsretten. Jagtbetjente bryde Bondens Grøfter og Gjærder for at jage det Dyr, deres Forløbere have opstøvet. Militære bryde Hegn og Fred, nedtrampe Rug, Havre, Kløver og sildige Brakfrugter. Man har seet Sneise af Soldater ved Høstmanøvrer oprykke Kaalrabi, deels for at fortære dem, deels for at slaae hinanden dem i Hovedet. Københavnske Ridejunkere, spadserende Dagdrivere og flere af deres Jevnlige sætte ikke sjældent over de bedste Indhegninger og hane Veien for Kvæget, leire sig i Landmandens Sæd og forarsage ham megen Ulempe. Veifarende gjøre sig Fodstier langs Grøstevoldene og nedtræde Plantningerne. Ogsaa Vildtet forstyrrer mangt et Anlæg, men Jagten har ved Udskiftningen og Indhegningen dog tabt

¹⁾ „Man kan næsten daglig paa Københavnsveien see Bønder styrte ravende ud af Krostuernerne eller beskjenkede ligge langs i Vognen uden Hat og Pidsk og saaledes slæbes frem af de til Hjemmet ilønde Heste. Rækker af fulde Bønder reise sig i Vognene og give hver med sin Pidsk den fredelige Fodgjænger, imedens de rulle forbi, et vældigt Rap over Nakken, fordi han ikke vilde give saameget som de forlangte for at kjøre en Milsvei med“ o. s. v.

²⁾ Disse Klager gjentages hyppig, ganske som i forrige Aarhundrede. Paa Sophienberg vilde Folkene have Mad fem Gange om Dagen og den meste Tid to Ganze Brændevin. Paa Kronborg Amt vilde Ingen tjene. „Karlene prange, Pigerne væve; især de sidste ere slemme til at bande, stridige og yppe gjerne Klammeri“: „i Fred til Krig parat“. Økonomiske Korrespondent (1817 Nr. 11) siger: „Malkepiger ere næsten ikke mere at bekomme. Aarsagen er, at Bønderpigerne saa tidlig ophøre at være Piger, thi enten hensætte de sig i en Indsidderstue med en Mand, som intet har uden tomme Hænder, ubekymrede om Fremtiden, eller ogsaa faae de et eller flere Børn uden Ægteskab, stolende paa Fattiggassens Forsørgelse“. I Jylland var det ikke bedre. Endnu i 1826 hedder det (Dalgas Veile Amt 204): „Tjenestefolkene ere i Almindelighed meget slet opdragne, fulde af Luner, Prætentioner og Gjenstridighed. Især ere Pigerne fulde af Løgn og ikke sjældent utro. De unge Tjenestefolk af begge Kjøen ere som oftest meget uvidende i de Færdigheder man kunde fordrø af dem og dog i høj Grad opblæste, ubehøvede og impertinente“. Ligeledes 1827 (Hald Rauders Amt 193): Der er Mangel paa Arbeidsfolk og deres Fordringer ere ublae. En Mand bød i 1820 hver femte Skjeppe for Kartoffeloptagning efter Ploven, uden at Nogen meldte sig, hvorfor han lod den halve Afgrøde raadne i Jorden og indskrænkede siden sin Kartoffelavl til en Tiendeel. I 1823 maatte man paa Vosnæsgaard ligeledes lade Kartofferne raadne i Jorden af Mangel paa Optagere, uagtet man bød endog hveranden Skjeppe.

saa meget af den Fornøielse, den ydede sine blodbegjærlige Dyrkere, at Ondet er i Aftagende.

Endnu en Grund til Agerbrugets langsomme Fremgang er Ustadiigheden hos de saakaldte Landmænd udenfor Bondestanden, deres idelige Sælgen og Kjøben, Tusken og Ombytten, Slagten og Ødelæggen, Ladhed og Dovenskab og fuldkomne Ukyndighed¹⁾; men fremfor alt Mangelen paa Driftskapital.

Krigens Følger: Forbud mod Kornudførsel og Gjenindførelsen af en Mængde Naturalpræstationer have været høist ødelæggende. Medens Priserne paa Jern, Tømmer, Tjære o. s. v. steg høit, sank Kornpriserne. Spekulanter kjøbte Kornet til lav Pris og stjal det derefter ud af Landet eller skaffede sig Dispensation fra Udførselsforbudet. Mange Bønder maatte kjøbe deres Leverancer til den dobbelte Pris, de fik for dem, eller betale ligesaa Meget i Mulkt. Varer kasseredes, skjønt de ikke vare kassable, og Bonden maatte da affinde sig med Penge eller stort Overmaal. Ofte maatte Leverancerne kjøres flere Mil bort, ja det hændte, at een Egns Leverancer sendtes til en anden, medens dennes igjen maatte transporteres til den første. Alt, hvad der skulde ydes, kunde ikke leveres paa een Gang, der maatte kjøres flere Gange og sinkes halve og hele Dage, ja flere Døgn, naar der var lang Vei. En Mands hele Leverance var hyppig ikke saa Meget værd som 3—4 Mils Transport²⁾. Den fattige Bonde har havt 4—6—8 eller flere Mænd i Kvarteer og i det Høieste nydt 9 β pro persona om Dagen for Logis, Varme, Seng og Middagsmad, medens Soldaten fordrerede 3, 4, 6 Mark og derover for den blotte Middagsmad, naar Værten ikke var istand til at levere den. Jo stærkere Indkvartering, desto hyppigere Kjørsler.

Arbejdet i natura til Kirker og Skoler og Veie, hvorved ofte kjøres flere Mil med en Kalkballie eller et Par Tønder Grus, Kjørsler med

¹⁾ Her sigtes naturligvis kun til, hvad Rabbek (Tilskueren 1803 Nr. 38) kaldte „ægte kjøbenhavnske Landmænd, af dem, der naar de vide ingen Ting og gide ingen Ting og due til ingen Ting og eie Intet og behøve Meget, tro, at de have just alle fornødne Egenskaber til at være Landmænd og at en sjællandsk Bondegaard i Nærheden af Kjøbenhavn er et Eldorado, der aldrig kan kjøbes for dyrt, et sandt Staraffenland,

Hvor stegte Svin med Kniv i Ryggen svømme

I Gadekjer af Mjød og store Flødestrømme,

Og dovne Fraadsere fortære dem i Fred,

Der skal de høn; det er det bedste Sted, de veed“.

²⁾ En Landmand, som ifølge sit Hartkorn skulde yde 1 Tde. Rug, fik saaledes Ordre i den travleste Høst samme Dag at levere sin Rug til Bageren paa Hørholm, hvortil han havde to Mil. Han kaldte sin Karl fra Høsten og lod ham kjøre til Bageren, men denne vægrede sig ved at modtage Rugen, da han manglede Modtagelsesordre. Karlen var saa forsigtig at tage Attest for Mødet og kjørt hjem igjen med Rugen Nogen Tid efter blev Husbonden stævnet for Politiretten, men slap for Mulkt, da han dokumenterede at have mødt. Han fik nu Ordre til at levere sin Tønde Rug paa Kastellet, hvor man modtog den, og dermed var den Sag forbi. Hele Transporten var kun 3 Mil frem og 3 tilbage, men Manden maatte jo hellere have betalt 2 Tønder Rug end leveret den ene mod Betaling.

Amts- og Retsbetjente. Doktor og Jordemoder, Skatte-Kommissærer, Synsmand, Brandfolk, Arrestanter, Oprydning af Brandtomter, Sneekastning, Militærkjørsler med Mandskab. Ammunition, Brændsel til Vagt- og Sygestuer. Marketentere. Syge, Leverancer til Magasinerne og Omflytning af disse, ja endog Transport af Hovedstadens Brændsel fra Skovene til Oplagstederne, — alt dette nødvendig-gjør et urimelig stort Hestehold. Misbrug, Uretfærdighed og Chikane undgaaes ikke¹⁾.

Endelig har Krigen lagt en mægtig Hindring iveien for Agerdyrknings Fremme, idet den har krævet næsten alle arbejdsføre Hænder til sin Tjeneste og givet de Lade blandt dem Leilighed til at undslaae sig for alt Arbeide. Endog Herregaardens hele Mandskab, paa een Mand nær, Embedsmandens sidste Karl, ja Gaardmanden selv har fulgt Krigsbanen, og de Ældre med de Yngre, indtil Drengen paa 19 Aar, have holdt Vagt ved Kysterne, paa samme Tid som Fabrikernes Arbeidere fritoges for aktiv Krigstjeneste. Mangen Gaard maatte da dyrkes slettere, mangen Høst blive liggende for længe paa Markerne, mangen Lade staae utærsket. indtil Rotter og Mus havde ædt den bedste Del af Sæden, og mangen Ager ligge ubesaet.

Om Markfreden skrev Pastor Rønne i 1816²⁾: „Jo lavere Sædpriserne blive, jo umuligere det synes for Bonden at kunne udrede sine Skatter og øvrige Udgifter, jo mere Følgerne af Krigen føles, jo flere Gaardmænd, baade Selveiere og Fæstere, der springe fra deres Gaarde, kort sagt, jo mere det sees og erkjendes, at vort Landvæsen kjæmper mod sin Tilintetgjørelse, desmere føler Enhver, at der bør skee noget Alvorligt for at komme det afkræftede, med Døden kjæmpende Agerbrug til Hjælp. Der raabes overlydt fra Landets ene Ende til den anden: Skaf os Markfred at vi kunne forbedre vort Agerbrug og undgaae Tilintetjørelsen“.

Hvor berettiget denne Begjæring var, fremgaaer af en anden Artikel om, hvad man dengang forstod ved Ævred: „Ved Ævred

¹⁾ „En Mand blev tilsagt at møde i Kjøbenhavn for at kjøre til Hørholm. Han mødte og fik en Underofficer paa. Denne befalede ham at kjøre til Damhuset, derfra igjennem Landet til Lyngby og Hørholm, derfra til Helsingør og fra Helsingør til Borholm. Alt hvad Kjørselvenden protesterede og erindrede, at han intet Foder og ingen Tørepenge havde med, fordi han kun var beordret til Hørholm, hjalp ikke. Efter to Dages Kjørsel kom Befordringen tilbage. Rigtig nok blev Underofficieren efter ført Klage straffet med at ligge krum, men derved var hverken Eieren eller Agerdyrkeren erstatet. Hele Sogne havde mødt forgjæves i Skovene for at transportere Brænde. En Mand, som havde forsømt at kjøre sit Kvantum, fik strengeste Ordre til inden 8 Dage at levere det paa Pladsen. Da dette var umuligt, akkorderede han med Andre om flere Hundrede Rigsdalers Betaling for at kjøre i hans Sted, men disse vidste, efter Fortælling, at faae Arbeidet fordelt paa deres Naboer og Gjenboer og dermed var den Sag afgjort. I 1809 fik et Sogn Ordre, tvertimod den kgl. Skrivelser Indhold, som Landmanden aldrig havde læst, at kjøre Brænde til Magasinet, medens dets Høst ikke var fuldendt og Veiene vare uføre. Det regnede just stærkt den samme Dag, Sagnet blev hjemme, men blev mulkeret“.

²⁾ Landøk. Tid. 4. Bind 84.

har man før forstaaet den Tid, paa hvilken Markernes Afgrøde i en vis Egn var indhøstet, og hvorfor det blev enhver Mand tilladt at løslade sine Kreaturer for ubundne at søge det Græs, som Leen og de hidtil tørede Kreaturer ikke havde fundet. Nuomstunder kunde man fristes til at sige, at der ved Ævred forstaaes den Tid, da den mindre veltrænkende Landmand har indhøstet sin egen Afgrøde, hvornæst han troer sig berettiget til at løslade sine Kreaturer for at disse kunne søge ikke alene det tilbagestaaende Græs, men tillige Naboers og Gjenboers Kartoffler, Sædhobe, ja selv den endnu paa Roden staaende Sæd. Man har seet Landmænd, som medens de selv læssede det sidste Læs Havre, løslod deres tørede Kvæg, skjøndt Naboers og Gjenboers Sæd endnu stod paa Marken. Forfatteren har selv idag¹⁾ erfaret, at 7 løse Heste i Nat have forterret et Stykke Hvede, han endnu havde staaende ude. Ævred er ikke hjemlet ved Lovgivningen, men afbenyttes dog med en Fripostighed, der endog gaaer over til Forbittrelse mod hver den, som søger at frede sine Marker. Under Fælledsskabet kunde Ævred vistnok uden mærkelig Skade finde Sted. Det var den Tid nødvendigt at pløje, saae og høste, naar Naboerne vilde. Paa Overdrevet sultgræssede Kvæget indtil Høsten var forbi, efter denne var det nødvendigt at skaffe de forhungrede Dyr nogen bedre Føde og denne fandtes alene i Sædvangene. Efter Udskiftningen, der har gjort det muligt at hegne sine Marker og indføre et forbedret Avlsbrug, er Ævred upaatvilelig meget skadeligt og lægger mægtige Hindringer iveien for Agerbrugets Fremgang. Saalænge Ævred bestaaer er det umuligt at tænke paa Indhegning med Jordhegn, Plantninger, Riisgjærder eller deslige. Er Diget eller Gjærdet for høit, sætter Tyren eller den uvane Ko sine Horn i Hegnet og nedbryder det, hele Flokken følger efter og ethvert Forsøg paa at holde dem ude er forgjæves. Har man lagt Kartoffler, plantet Roer, Kaulrabi eller deslige, som først naae Fuldkommenhed ved Michaeli Tider eller sildigere, saa indfinder sig strax efter Høsten, ofte først i August, hele Hjorder af Kvæg, der med Graadighed fortærer først Toppen og derefter Roden af Kartoffler, Roer, Kaulrabi o. s. v. Lader man dem i Fred ville flere hundrede Tønder være fortærede paa nogle faae Dage. Har man Vinterraps, sildig Boghvede, Spergel o. s. f. kommer det løsladte Kvæg og ødelægger Alt, opgnaver det dybt ned i Jorden. Har jeg endog blot saact sildigere end mine Naboer eller min Jord er sidere og koldere, saa at min Høst tøver længere, maa jeg taale at see Frugten af mit Arbeide paa den fortrædeligste Maade ødelagt. Agerbrugeren maa give slip paa Tanken om Hegn, med mindre han kan sætte Stængjærder, skjøndt selv disse stundom nedbrydes, eller indhegne med Flækgjøfter. Han tvinges til at lade alle Forbedringer fare, saae med sine Naboer, nedhugge den umodne Afgrøde, naar Andre nedhugge deres, kort sagt blive, hvor han er, og han høster ingen anden Fordeel af Udskiftningen, end at han har sin Jord mere samlet og at han da just ikke ligefrem behøver at spørge, naar han tør pløje, saae eller høste.

¹⁾ Den 14. Septbr. 1814.

„Under og efter Krigen vakttes hos Kjøbstadbeboerne et stærkt Had imod Bønderne, som sagdes at lade sig deres Varer ublu betale, at faaee Medborgere, berige sig paa Andres Bekostning og selv svømme i Overflod. Landmanden har, meente man, Altting saa godt som for Intet, avler næsten Alt hvad han behøver, trænger ikke til at købe Stort andensteds fra. Mange af dem, der saaledes misundte Landmanden hans gyldne Kaar, jamrede over de ublu Priser, ja vel endog morede sig over, at Iøbelen i Stædrene driller og udskjelder Bonden, vælter hans Tørvelæs paa Gaden eller overfalder ham med Stokkeprygl, ende gjerne tilsidst med selv at købe Landeiendom, drive den i nogle Aar og derved sætte deres Formue overstyr“¹⁾.

Samtidig med at Priserne paa Landbrugsprodukterne faldt, forøgedes alle Byrder. Fattigudgifterne vare i 1816 i Reglen det Dobbelte af, hvad de udgjorde ved Aarhundredets Begyndelse, og Fattiglemmernes Antal indtil det Tredobbelte. I Lyngby Sogn var der f. Ex. i 1802 54, i 1816 150 Fattiglemmer, foruden Betlerne, der vare ligesaa talrige. Hver Bonde havde desuden daglig 1 à 2 fattige Børn paa Kost og 2 à 3 Dage ugentlig gamle Fattige, saa at de samlede Fattigudgifter kunde anslaaes til 40—50 Rd. pr. Tde. Hartkorn, Almisserne medregnede.

Skatterne af uprivilegeret Hartkorn steg ligeledes til det Dobbelte fra 1806 til 1814. Kgl. Skatter, Tiender, Naturalpræstationer og Kommuneafgifter tilsammen udgjorde i det sidstnævnte Aar paa Hørsholm Gods 125 Rd. pr. Tde. Hartkorn. Det privilegerede Hartkorn rantes endnu haardere. Af Lyngby Præstekald — Gaard og Tiende — svaredes 1802 i kgl. Skatter 10 $\frac{1}{2}$ Tdr., i 1814 113 Tdr. Bygs Værdi, eller elleve Gange saa meget. I 1817 ansattes alle Skatterne til Kornværdi eller forudgaaende Aars Kapitelstaxt, men Mange kunde ikke sælge i Skpe. Korn, og Prisen paa Heste og Kvæg, ved hvis Salg Penge til Skatterne da maatte skaffes, var sunken til under det Halve, ligesom Sædpriserne vare faldue, saa at 1 $\frac{1}{2}$ Tde. Sæd næppe dækkede Skatten for 1 Tde. Dertil kom end yderligere store Coursdifferencer for Restancerne“).

¹⁾ I et Brev fra en Bonde til Kammerraad Drewsen i Januar 1818 hedder det: „Ere vi almindelig fattige, saa ere vi almindelig foragtede, ikkun faae af Standpersoner forestille sig os som deres Medmennesker, af Skaberen bestemte til at nyde fædels Lyksalighed med dem. Kjøbstad-Gadestrygeren seer ned paa os med Foragt og tiltaler os ikke med sit broderlige, men foragtelige Du; ja gives der end en Enkelt iblandt os, som troer sig at staae i nogen Anseelse, mon det da ikke snarere er hans stolte Optørsel, end hans fornuftig og retskafne Forhold, der hæver ham lidt. Professionister, ja selv Fuskeren iblandt dem, staaer i større Anseelse, thi han forstaaer dog saameget, at han lader sig sit Arbejde saaledes betale, at han har Evne til at opføre sig finere, kort, man troer os forbundne til at gjøre Opvartning for Enhver“ (Landsk. Tid. 8. 123).

²⁾ En uanvgiven Forf. vovede, med en for den Tid sjelden Dristighed, at give den almindelige Harme og Misnoie Udtryk i følgende Bemærkninger: „Nationalvelstanden er dog altid Capitalen, hvoraf Finanserne skal nyde Renterne og anvende disse til Landets Tarr og Gavn; men

Aarene 1818 og 1819 bragte Misvæxt og sine Steder saadan Fodertrang, at man f. Ex. paa Hindemæ i Fyen fodrede Køerne med Hestegjødning¹⁾. Elendigheden var stor. Paa Kjøbenhavns Amt var der i een Maaned berammet Auktioner for resterende Skatter for 58 Gaard- og Husmænd over Kreaturer, Bohave o. s. v. En stor Mængde Eiendomssalg efter Dom og Udlæg foranledigedes ved Navneværdigjælden, der tvang mangan Debitor til at betale det Sexdobbelte af, hvad han hayde laant. „Mange Lidende og Trængende“, hedder det i et Brev af 5. Juni 1819, „gaae omkring, raske ugifte Mænd, som ingen Arbeide kan faae, da Folks Evne ei er til at holde Folk, som de have havt før, saasom de kun have avlet maadeligt. Vi har i lang Tid ingen Regn havt, den sidste Sæd er ei kommen af Jorden og ingen Græs er der at tøre paa; først idag er vort Kvæg kommet paa Græs; naar det nu har overgaaet det i 8 Dage og ingen Regn kommer, Gud veed hvad vi saa skal gjøre, da der ingen Kløver eller Græs er i Eugene. Gud forbarne sig over os alle!“ Kort efter siges der, at „Huusmanden og Indsidderen tærer paa den sidste Nødskilling og mangan et godt Stykke Klædevarer maa springe for at faae Føde til Børnene, som raabe om Brød. Bonden klager over Kornprisernes Fald, store Skatter, Folkeløn, Veiarbeide, Fodermangel“ o. s. v.²⁾

Det næste Aar, 1820, var det frugtbarste, man i Mands Minde havde kjendt, men da bevirkede den engelske Kornbill, Prohibitivsystemet i andre Stater og Tydsklands umaadelige Kartoffelavl, at Kornvarer for lang Tid bleve næsten usælgelige.³⁾

I 1821 solgtes 1 Tde. Rug for 2 Rd., Byg for 8 fl ., svarende til henholdsvis 1 Rd. og 4 fl i gamle Penge⁴⁾, og Kapitelstaxten for samme Aar var: Rug 2 Rd. 19 β , Byg 1 Rd. 59 β , Havre 1 Rd. 33 β , lig i gamle Penge 8 fl 4 β , 7 fl 3 β og 5 fl . Landskatterne vare lige urimelige, Konsumtionen udgjorde $\frac{1}{6}$ Deel af Væernes Værdi, Tolden paa Nødvendighedsartikler som Salt, Jern, Tjære, Trælast o. s. v. endnu Mere. Det stemplede Papir til en Obligation paa 300 Rd. Sølv kostede $1\frac{2}{3}$ Tde. Rugs Værdi og Tinglæsnungen ligesaa meget⁵⁾. 1 Tde. Tjære kostede $8\frac{2}{3}$ Tdr., 1 $\text{L} \ddot{u}$ Jern 1 Tde.,

naar Renterne fortære Capitalen, naar Skatterne betage Producenterne Muligheden af at producere, da kan, deres Anvendelse være nok saa hensigtsmæssig, Capitalen dog blive ødelagt“. Forf. ansaae sig vel „aldeles ubeføiet“ til at anvende denne almindelige Sætning paa Danmarks Fiiansbestyrelse, men fandt dog, at det til Berøigelse for de Tvivlende vilde være saare gavnligt at følge Conrings Raad til Frederik den Tredie: ved offentlig affatte Røgnskaber at underrette de Skatteydende om Skatternes Anvendelse (Landøk. Tid. 8. 21). I Konferensraad Rothes „Forklaring om de direkte Skatter“ for 1802—1818, trykt 1849, kommer han — Side 67 — til det Resultat, at de offentlige Byrder paa Landeieendommene i dette Tidsrum løb op til „en aarlig Sum, der betragtet som Rente er mange Gange større, end Hartkornets Værdi var dengang og endnu (1849) er“.

¹⁾ Øk. Korresp. 1818. Nr. 48.

²⁾ Øk. Korresp. 1819. Nr. 14, 21, 23, 24, 26.

³⁾ Ny Landøk. Tid. 5, 248 o. fl.

⁴⁾ Øk. Korresp. 1821. Nr. 1.

⁵⁾ J. R. Secher: Aarsagen til Landmandens Forfatning 1821.

1 Tde. Kjøkkensalt 3⁴/₅ Tdr., 1000 ⁴/₁₀₀ Tm. Søm 3¹/₂ Tde, 1 Tylt Bræder 3¹/₂ Tdr., 1 Tde. Meelkalk 1 Tde. og 7 \bar{r} Sirup 1 Tde. Bygs Værdi¹⁾.

Denne sørgelige Tilstand, der varede til henimod 1830²⁾, manglede næppe Andet end Kvægepesten for ganske en Gaade ved Siden af Aarene 1745—58; men for denne Mangel gjorde i alt Fald de fortvivlede Pengeforhold³⁾ fuld Fyldest. De bragte Tusinder af hæderlige og stræbsomme Familier til Bettelstaven⁴⁾. En Jyde skrev i 1823 til Drewsen: „Bonden har tabt Modet. Han er saa strengt medtaget, at endskjøndt han har bortsolgt alt, hvad han kunde undvære, dog er i Gjæld til Kjøbmænd, Haandværksmænd, Huusmænd, ja selv Tjenestefolk, og enhver, som vil betro ham noget. Desuden gjøres idelig Udpantning af hans Smule Bohave for resterende Skatter og Afgifter. Er han end Selveier, udjages han fra Gaard og Huus, som sælges til en Anden for en Priis, der giver Creditor betydeligt Tab, endskjøndt den nye Besidder, som til næste Aar meget har forkjøbt sig, venter sin Formands Skæbne“⁵⁾. I 1827 skildres Tilstanden i et af Jyllands bedste Amter saaledes: „Den forhen rige Gaardeier seer man at maatte i Armod forlade den Eiendom, som hans Slægt i Aarhundreder havde besiddet; den i bedre Dage velhavende Gaardmand at maatte tjene sit Brød som Qvæghyrde, de stolte Herresæder at forfalde. Borgsale at benyttes til Kornlofter fordi man ei havde Evne til at vedligeholde Tagene, Bøndergaarde at sælges for nogle faa Daler eller at staa øde med udyrkede Lodder og faldefærdige Bygninger, fordi Ingen vil modtage dem endog uden Betaling“⁶⁾.

Regeringen var afmægtig ligeoverfor disse Forhold. De Prioritetslaan, den ved Hjælp af det engelske Laan gjorde til Landmænd, kunde kun lidet forslaae; at man paany modtog Skatterne i Korn in natura, da Skattemynderne ikke vare istand til at skaffe Penge, foraarsagede store Tab paa begge Sider, idet alle de gamle Misbrug ved denne Ydelsesmaade selvfølgelig gjenindførtes⁷⁾. At Kornet befaledes leveret efter Vægt, gav Bonden aldeles i Oppebørselsbetjentens Haand, men medførte ogsaa den gode Følge, at Bonden maatte lægge sig efter bedre Saasæd og efter at rense Kornet, hvis Støthed tidligere i høi Grad forringede dets Værdi.

Det ødelæggende „Statshoveri“, der paa sine Steder Aaret rundt krævede 3 Dages Kjørsel eller Arbeide med Heste og Vogn i hver Uge, kunde man ikke afløse, da Bonden intet Vederlag kunde udrede; men det var en utaaelig Byrde. „Intet kan dybere nedtrykke det danske Agerbrug“, hedder det i et Brev af 20. Januar 1823, „end det ubestemte offentlige Hoveri, de lovbefalede, men fordær-

¹⁾ Hempels fyenske Avis 16. Marts 1821.

²⁾ I 1828 synes den at have naaet Kulminationspunktet. Danmarks Statistik, 3. B. 459.

³⁾ Om disse jfr. Danmarks Statistik, 3. Bd. 454 o. fl. Steder.

⁴⁾ I. R. Secher: Aarsagen til Landmandens Forfatning 1811.

⁵⁾ Ny Landøk. Tid. 5. 207.

⁶⁾ Hald Randers Amt, 184—190.

⁷⁾ Om disse Misbrug jfr. bl. A. Bergsøe Reventlows Virksomhed 1—197, 198.

velige Friægter. Kan Veiarbeide og Friægter i deres hele skrækkelige Omfang ikke indskrænkes eller til mindre Byrde for Landmanden lempes, da ville andre Foranstaltninger til Landvæsenets Forbedring være til ingen eller liden Nytte¹⁾. Som bekendt skyldtes det Provindsialstændernes Bestræbelser, at Forholdet om-sider fik en taaleligere Ordning ved Vei- og Kjørsels-Anordningerne af 1841 og 1844, og at Militærfouragen fra 1836—37 at regne blev uskaffet ved Licitation istedetfor at udskrives in natura.

Den saa haardt savnede Markfred, som Forordningen af 29. Oktober 1794 ikke havde kunnet tilveiebringe, vandt man, efterat Forordningen af 9. Juli 1817 var udkommen, om ikke strax saa dog efterhaanden i Sjælland, maaskee tidligst i den nordostlige Deel, som før var mest berygtet for aldeles ikke at respektere den; men i andre Egne, f. Ex. i Randers Amt, var man endnu i 1845 ikke kommet videre, end at dets Amtshusholdningsselskab androg paa nye Lovbestemmelser for at hævde Markfreden²⁾.

De ulykkelige Forhold i Tyverne laanede ikke Drewsens, Rønnes, de Conincks, Stutmester Nielsens og flere andre ivrige Landmænds Bestræbelser for Landbrugets Fremme, og de kom ogsaa Hørsholms Gods tilgode. Enkelte Bønder her vare alt inde paa Staldfodring førend 1:20. Kartoffeldyrkningen naaede et meget stort Omfang, og forbedrede Redskaber, navnlig den engelske Plovs Indførelse, fandt Sted her langt tidligere end i andre Egne³⁾. Efter en Indberetning af 1823 dyrkedes her baade Kløver og Raps, de større Gaarde havde planmæssig Drift, ligesaa mange Bønder, Mergling og Tanggjødskning brugtes enkelte Steder, og Agerbruget var i det Hele fremskridende⁴⁾. De første Præmiepløininger holdtes i 1820 paa Strandmøllen og Faurholm, i 1823 i Lyngby og paa Kokkedal. Ved tre af disse toge hørsholmske Bønderkarle Præmie⁵⁾.

Hvad der væsentlig hidrog til at opretholde den hørsholmske Bonde i de strenge Tider og gjorde hans Stilling, om den end var yderst fortrykt, taaleligere end mange andre Bønders, var fornemlig den Omstændighed, at han ikke havde megen Gjæld. Bondens Afsky for at være gjældbunden og hans afgjorte Overlegenhed over alle andre Samfundsklasser i den store Kunst at kunne sætte Tæring efter Næring reddede ham fra at dele Herremændenes Skjæbne.

¹⁾ Ny Landøk. Tid. 5. 185. Auktionsdirektør Lømvigh. Jfr. ogsaa Dalgas Ribe Amt 1830. Side 74.

²⁾ Tidsskrift for Landøk. S. B. 1847. Amtsbeskrivelserne udg. af Landhusholdn.-Selsk.

³⁾ I Begyndelsen af Trediverne var Svingploven endnu ukjendt i de fleste Egne. Danske Bondeven 1846 Nr. 1. Ja endnu i 1810-42 brugtes den i flere Amter kun faa Steder. Amtsbesk.

⁴⁾ Ny Landøk. Tid. 6. 61.

⁵⁾ Ny Landøk. Tid. 3. 241, 370 og 5. 452, 53. Præmiepløiningen paa Kokkedal foregik den 23. Oktober 1823 paa en gammel Græsmark. Der var 22 Pløiere. A. Davids Karl, Peder Bentsen, og første Præmie, 40 Rd., Værtshusholder i Hørsholm Hans Larsens Karl, Niels Jensen, anden, 30 Rd., Oberst Braüms Karl, Jakob Andersen, fjerde, 20 Rd. Tredie og femte Præmie vandtes af Karle fra Jonstrup og Øverstetorp.

Ved Statsfalliten 1813 tabte han ikke nogen væsentlig Deel af sin Eiendom, ja vandt snarere ved Omskrivningen, forsaavidt han havde Pantegjæld¹⁾, og det var kun undtagelsesvis, at han blev ødelagt ved de veksende Værdier af Sølv og Repræsentativer, da hans Gjæld, som sagt, ikke var stor. Hvad der ogsaa hjalp ham paa den Tid, da Sæd og Kvæg vare uden Værdi, var Kartoflerne, der dog altid kunde gjøres i Penge, om end Prisen var ringe. Dyrkningen af denne værdifulde Rodfrugt fik tidlig Indpas paa Hørsholm. Allerede i 1770 dyrkedes den af Hofpræst I. A. Cramer paa Sandholm og vandt derfra snart videre Udbredelse²⁾, saa at der f. Ex. i Misvæxtaaret 1783 høstedes 3—4000 Tdr. Kartofler paa Hørsholms Gods til stor Hjælp for Bønderne³⁾. Ved Aarhundredets Udgang var Prisen høi: 3—4 Rd. pr. Tde. og 4—5 Rd. for Læggekartofler. En Skolelærer Petersen paa Hørsholm, som havde lavet en Maskine til at rive og skjære Kartofler paa og anvendte Melet til Brød, fik derfor Landhusholdningsselskabets anden Sølvmedaille⁴⁾. Man dyrkede omkring Hørsholm en særegen Sort af betydelig Størrelse og Frugtbarhed, som kaldtes „Svinemaver“. Knoldene havde et rødtligt Skjær og vare ofte spraglede og plettede⁵⁾. I 1816 avledes der alene i det lille Hørsholm Sogn 8000 Tdr. Kartofler⁶⁾, og i de følgende Aar tiltog Kartoffelavlens stadig, indtil Sygdommen kom herind i 1845⁷⁾ og for Fremtiden gjorde Dyrkningen mislig.

En anden væsentlig Hjælp var Tørvehandelen. Vel krævede den meget og strengt Arbejde, besværlige Kjørsler, kostbart Heste- og Folkehold; men den gav dog altid en rede Skilling til Tider, da intet Andet var at gjøre i Penge. Allerede i Begyndelsen af Aarhundredet ansloges Fortjenesten ved Tørvehandelen for en Bonde her til et Par Hundrede Daler om Aaret⁸⁾, og det var en forholds-

¹⁾ F. Ex. dem, der betalte deres Gjæld, da 1 Rd. Cour. likvideredes med en „Lybskilling“ (Dalgas: Veile Amt, 200), eller indfriede deres Prioritetsgjæld ved at sælge en Hest (Bergsøe: Reventlows Virksomhed, 1. 211).

²⁾ De første Kartofler bragtes til Europa i 1567 af Slavehandleren John Hawkins, senere 1584 af Admiral Walter Raleigh og 1586 af Frants Drake. I 1616 saaes de, men som en Sjeidenhed, paa de franske Kongers Taffel. Huguenotterne bragte dem til Fredericia i 1719, dog varede det længe, inden Jyderne vilde dyrke og spise dem (Westenholz siger i 1776: „Bønderne, de jyske, have Afsky for Kalvekjød, de kaste det for Hundene. En Stud med Skade sælger han, vil ikke slagte og spise den. Han hverken avler eller spiser Kartofler, Roer, Rødder eller Frugter“). I Sjælland dyrkedes de først i Tikjøb Sogn paa en Lyngmark ved Reerstrup af to Bønder fra Churpalf, Marcus og Philip Mai, som Regeringen i 1765 havde indkaldt og etableret (Landøk. Tid. 1. 388, 2. 194, 5 86. Westenholz om Folkemængden, Prisskrift 1776). Om disse to Bønders Indkaldelse see især A. G. Moltkes Frederik den Femtes Regering i Hist. Tidsskr. 4 R. 2. B. 204).

³⁾ Amtsforvalterens Indb. af 30. August 1783.

⁴⁾ Begtrup: Beskr. over Agerd. Tilst. 2. 189. 197.

⁵⁾ Nord. Landv. Mag. 1802. 2. B. 267.

⁶⁾ Landøk. Tid. 6. 337.

⁷⁾ Landøk. Mdskr. 1845 Nr. 6.

⁸⁾ Begtrups Beskr. 2. 466, jfr. Sarauw: Frederiksborg Amt, S. 311: „Tørvehandelen har opretholdt Bonden, hævet mangen driftig Mand til Velstand og forebygget mange Tilbagekomnes Undergang“.

vis stor Indtægt, naar Sæden kun kostede et Par Rigsdaler Tønden. Derfor rettede Eiendommenes Værdi paa Hørsholm Gods sig ogsaa lige til vore Dage væsentlig efter Tørveskjærets Mængde og Beskaffenhed, som ved mangfoldige Leiligheder udtalt. Lige siden 1660 har der bestandig været klaget over, at Moserne mishandlede, skares til Upligt og vare i stærkt Aftagende; men de have dog holdt ud endnu. Efterat man havde lært at tømme Vandet af de opskaarne Huller, først ved lukkede Trærender, senere ved Drainrør, lærte man ogsaa at skjære reent. Behandlingen af Tørven har altid været fortrinlig og Massen, navnlig i de egentlige Skovmoser, herømt for sin Godhed¹⁾. Mange Steder har man ogsaa fundet Tørv, hvor tidligere Ingen havde søgt den. Dette var saaledes Tilfældet med flere af de i Slutningen af forrige Aarhundrede solgte og senere udtørrede Fiskedamme, i hvilke der fandtes Masser af god Tørv. I en af dem, Langemosedam, blev der saaledes i Aarene 1848—58 skaaret Tørv for over 80,000 Rd., foruden Alt, hvad der er skaaret baade før og efter den Tid²⁾. Det er i det Hele utrolige Summer, der ere komne ind af de hørsholmske Tørvemoser, og selv nu, da de tildeels ere udtømte, og den hele Trafik er mindre lønnende, indbringe de ikke Lidet mellem Aar og Dag. Til en Tid var den stadige Syslen med Moserne og Tørvehandlen vistnok en Hindring for Agerbrugets Fremgang; men den endte med at blive en mægtig Løftestang for en højere Kultur og intensiv Drift. Vandafledningen fra Moserne fjernede nemlig med det Samme en stor Mængde skadeligt Vand fra Marker og Euge, saa at det allerede i 1831 med Rette kunde siges, at der „intetsteds er gjort saameget for Vands Afledning“³⁾, og Tørvekjørslen til Kjøbenhavn gav Leilighed til at føre Extragjødning hjem derfra som Retourfragt. Kartoffeldyrkningen krævede mægen Gjødning, naar den skulde give noget Klækkeligt af sig, men paa den Tid, den var i fuldeste Flor, havde man kun liden Gjødning. Kreaturerne holdtes i det Hele knapt, om der end ganske vist opfodredes en heel Deel Kartoffler, og Hestene spildte den meste Gjødning paa Landeveien. Dette bragte Bønderne til at hente Gjødning fra Kjøbenhavn. De fik den dengang for en ringe Pris, og efterhaanden blev det almindelig Skik, at Vognen, som gik ind med Tørv, tog Gjødning tilbage. Da Kartoffelsygdommen indfandt sig⁴⁾, maatte der skaffes Erstatning for den derved mistede Indtægt, og da Midlet dertil alt var fundet og tilbørlig anerkjendt, blev det benyttet i et stedse stigende Omfang, især i Aarene 1845—1865, da der hjemførtes store Masser af Gjødning trods dens bestandig stigende Pris. Mange Gaarde bragte tre, fire Læs hjem hver Uge, ja Enkelte, som havde „Steder“, d. v. s. Stalde i Byen hos Gjæstgivere, Vognmænd, Militærstalde

¹⁾ „Birkærds-Tørven“.

²⁾ See under Eskemose.

³⁾ Saraau: Frederiksborg Amt 1831. S. 62.

⁴⁾ Kartoffelsygdommen udbrød i Belgien i 1845 og viste sig samme Aar i Jylland. I 1846—47 var Sygdommen alt meget udbredt.

o. s. v., hvis Gjødning de havde købt for Aaret under Et med Forpligtelse til at hefte den til bestemte Tider, lode ofte tom Vogn gaae til Byen efter den. I de senere Aar er denne Gjødningskjørsel i Aftagende, om end ingenlunde ophørt. Paa mange Steder er Tilvirkningen af Tørv til Salg standset eller indskrænket, deels fordi Moserne ere opskaarne, deels fordi de forøgede Omkostninger, navnlig det kostbarere Heste- og Folkehold, sluge Fordelen. Kjøbenhavns-Kjørslen og dermed Adgangen til billig Transport af Gjødningen er følgelig ogsaa indskrænket. Trangen til at erholde Extragjødning er formindsket ved det forbedrede Kreaturhold og den stærkere Fodring, som nu er almindelig, og hvad der endnu mangler, erstattes tildeels ved Latringjødning og kunstige Gjødningsstoffer.

Af de foranførte Grunde var den økonomiske Tilstand paa Hørsholm Distrikt indtil Begyndelsen af Trediverne ikke lidet bedre end i de fleste andre Egne for Bøndernes Vedkommende. Med „Herremændene“ stod det mindre godt til¹⁾; de fleste Gaarde skiftede paa den Tid hyppig Eier og betales med ringe Priser; jfr. hvad nedenfor er fortalt om de større Gaarde. Sarauw siger i sin Frederiksborg Amts Beskrivelse af 1831 om Hørsholm Distrikt²⁾: Endeel af de større Gaarde have Heelbrak og mergle; andre ikke, paa Grund af de hyppige Eierskifter og Eiernes fortrykte Kaar. Bønderne tage gjødet Byg eller Havre i Grønjorden og dernæst gjødet Rug eller Byg. Sommerbrak er hos dem i Fremgang. Vinterbrak sjelden, men Kartoffelavl en udbredt, tildeels ogsaa Bælfrugter, dog have de færreste deraf en heel Mark. Jorden udlægges i Reglen med Kløver og ligger i 3—4 Aar. En Deel af Karlebo Sogn gjør dog en Undtagelse. Flere Steder nærmer Sædfølgen sig Vexeldrift. Staldfodring er i Tiltagende, men dog ikke almindelig. Saa-sæden er bedre end tidligere. Hvede dyrkes sjeldent, Raps enkelte Steder, f. Ex. paa Rungstedlund. Kornsalget er ikke betydeligt, paa Grund af det store Hestehold, Tørvehandelen kræver. Kvægholdet er i Reglen simpelt, Hestene bedre. Faar holdes kun til Husbehov med en enkelt Undtagelse: Rungstedgaard, der har et Merinos-Schæferi paa c. 500 Faar. Svingploven er overalt igang, der sees kun ganske faa Hjulplove³⁾, Hesteriven vinder Indgang, de smaa Karrikaturer af Vogne — Pindevognene — ere næsten forsvundne, da Salg af Tørv læssevis er i stærk Aftagende; de nyere Vogne svare til de Læs, Bønderne nu kjøre: c. 5 Tdr. Rug, $\frac{1}{2}$ F. Brænde, 150—250 Sneese Formetørv, 40—60 L. \bar{n} Halm eller Hø, og de kunne forlænges til Høstarbejde. Tærsker-, Hakkelse- eller Rensemaskiner haves med faa Undtagelser kun paa større Gaarde. Markfreden er ganske god, siden Forordningen af 9. Juli 1817 udkom.

¹⁾ Skatterestancerne for 1821 skyldtes f. Ex. alene af „Honoratiorene“ og — Husmænd paa Karlebo Overdrev.

²⁾ S. 164—202, 323.

³⁾ Paa det tilstødende Københavns Amt var endnu i 1839 det Modsatte Tilfældet, jfr. Hage: Københavns Amts Beskr., S. 148.

Hegnene holdes i Reglen ikke mere vedlige; de have aldrig svaret til Hensigten: at værne for Naboernes Kreaturer. Af Frugthaver er der fra ældre Tider ikke faa, men der gjøres kun Lidet for deres Udvidelse og Vedligeholdelse; Kjøkkenhaverne ere smaa og maadelige. Priserne paa Landeiendomme ere i Stigende: 100--150 Rd. pr. Tde. Land, en høi Pris, beregnet paa en bedre Fremtid. Der skal allerede en god Eiendom til, for at den skal være Mere værd, end de 6—700 Rd. pr. Tde. Hartkorn, som den nu (1831) maa forrente ved Skatter, Afgifter og Tiender, der mindst udgjøre 26 Rd. pr. Tde. Hartkorn aarlig. —

Den økonomiske Udvikling fra Begyndelsen af Trediverne til vore Dage har iøvrigt ikke paa Hørsholms Gods været væsentlig forskjellig fra det øvrige Lands. En udførligere Skildring af denne vilde næppe være paa rette Sted her; og i ethvert Fald kræver en saadan et Materiale, som Forf. ikke har til Raadighed. Kun er der endnu et Forhold, der vistnok har havt stor Indflydelse just her og som ellers næppe skjænkes den Opmærksomhed, det fortjener, som vi noget nærmere skulle omtale, nemlig Eiendommenes Fordeling.

Det Bøndergods, som i 1761 overgik til Selveiendom, bestod og havde siden Jorddelingen 1722 bestaaet af ialt 187 Gaarde: 12 med fra 1—3, 109 med fra 3—6, 60 med fra 6—8, 4 med fra 8—10 og 2 med over 10 Tdr. Hartkorn. Paa 7 af de 187 Gaarde sade dog to Fæstere, og der overdroges saaledes i 1761 194 selvstændige Brug. Den ved Skjøderne givne Tilladelse til at dele Gaardene i to eller tre lige Parter, imod at fuld Rekognition, 6 Rd., erlagdes af hver solgt Part, inden Skjøde paa den maatte thinglæses, benyttedes kort efter for 16 Gaarde. I 1771 var der saaledes ialt 210 Gaarde: 22 med fra 1—3, 134 med fra 3—6, 51 med fra 6—8, 1 med fra 8—10 og 2 med over 10 Tdr. Hartkorn. Da Skovene udskiftedes af Fællesskabet, indkøbtes og lagdes under disse 5 Gaarde tillige med endeel mindre Parceler. Ved Aarhundredets Udgang var der saaledes tilbage 205 Gaarde. Naar hertil lægges Møllerne, Kroerne, Præstegaardene og Degnestavnene, en Bloustrød Kirke tilhørende Gaard i Ludserød, der først i 1849 blev bortarvefæstet, den bortsolgte Hovedgaardstaxt og de under den henlagte og nedlagte Bøndergaarde — med Undtagelse af den Deel af samme, som tilbagekjøbtes og indtoges til Skov —, Landgildehusene, de saakaldte Inderstehuse og Hørsholm Byes Huse, udgjorde det samlede Antal af Eiendomme paa Godset ved Aarhundredets Udgang 220 paa umatrikuleret og 267 paa matrikuleret Grund med omtrent 1126 Tdr. Hartkorn, ialt 487, foruden Skovene og de til Slottet forbeholdte Græsvange.

Arvefæsteskjøderne forbøde iøvrigt Afhændelse af lidet eller stort Stykke af Gaardenes Tilliggende¹⁾. Efterat Godset var hjemfaldet til Kronen og underlagt Rentekammerets Bestyrelse, tillodes dog

¹⁾ Jfr. Bilag Litr. Ø.

ogsaa mindre Udstykninger i Henhold til den almindelige Udstykningslovgivning, ligesom Afhændelser af Bygge- og Huspladser, især i Byerne, uden Hartkorn, men med Forpligtelse til at svare en aarlig Grundskyld til Gaarden eller Byen, jevnlig foregik, uden at Tilsladelse indbentedes eller ansaaes for fornøden. Senere blev Leie paa langt Aaremaal en yndet Afhændelsesmaade, indtil Pl. af 2. April 1841 og senere Bestemmelser gjorde Ende herpaa. Foregik saaledes Udstykningerne uden synderlig Hindring af Lovgivningen, var det Samme ogsaa Tilfældet med Sammenlægningerne, som alt forud berørt. Stor Skade skete dog derved næppe, naar alene undtoges den af Rentekammeret foretagne høist uheldige, om end fuldkommen lovlige Udstykning af Karlebo Overdrev i 80 Huslodder¹⁾. Tvertimod ere Manglerne ved Udskiftningen, i alt Fald paa mange Steder, afhjulpne ved senere Udstykninger og Sammenlægninger. Det var ogsaa først efter Udskiftningens Tilendebringelse, at Udstykningerne fik noget større Omfang. Fem og tyve Aar efter var Eiendommenes Antal voxet til 896, hvoraf 370 Huse paa umatrikuleret Grund.

Den nye Matrikul, som indførtes 1844, skaffede Hørsholms Gods et Hartkornspaalæg af 33 % og et betydelig forøget Antal²⁾ af skyldsatte Eiendomme, idet selv de mindste Huspladser og lignende smaa Jordstykker, som tidligere ikke havde særskilt Hartkorn, vare medtagne ved Matrikuleringen. Foreløbig voldte dette nogen Forvirring, saa meget mere som det her i Aarene 1805—10 udførte Matrikuleringsarbejde var forældet, da det 1844 toges i Brug, og der gik flere Aar hen, førend de væsentligste Feil bleve endelig berigtigede. I 1850 var derefter det samlede Hørsholm Gods, med Undtagelse af Skovene, skyldsatt for Ager og Engs Hartkorn omtrent 1550 Tdr., fordeelte paa 894 Eiendomme, men der fandtes desuden endnu 232 Huse³⁾ paa umatrikuleret Grund, byggede paa anden Mands Jord eller Gadejord, uden særskilt Hartkorn, efterat Matrikuleringen havde fundet Sted. Det samlede Antal Eiendomme var saaledes i 1850: 1126. I de paafølgende 25 Aar indtil 1875 steg det til 1182.

Skovene, der med Undtagelse af et Par Hundrede Tdr. Land alle ere i Statskassens Eie, indtage omtrent 3400 Tdr. Land, Moser og Søer omtrent 1200, Veie omtrent 500 Tdr. Land. Ager og Eng, derunder indbefattede henved 1000 Tdr. Land Husgrund, Gaardspladser og Haver, udgjør omtrent 15,700 Tdr. Land. I Gjennemsnit gaar der næsten 10 Tdr. Land paa 1 Tde. Hartkorn. Vedheftet gives en samlet Oversigt over Eiendommenes Fordeling i 1772—1800, 1825, 1850 og 1875.

¹⁾ Jfr. under Karlebo.

²⁾ 894 imod 526.

³⁾ Antallet af Huse er optaget efter Brandforsikringslisterne; men der er endnu adskillige deels paa de større Gaardes, deels paa Bøndernes Grund, som ere indbefattede under Gaardenes Brandforsikringssum, ligesom der vel ogsaa endnu kan findes et enkelt ussureret.

Det fremgaaer af denne, at den Udstyknings- og Sammenlægningsfrihed, man faktisk har havt paa Hørsholms Gods, har bevirket en Eiendomsfordeling, der nærmer sig Idealet¹⁾. Alle Størrelser findes i et rimeligt Forhold og passende til Efterspørgslen, og det turde i Landbruget, ikke mindre end i andre Erhvervsgræne, være en ikke nok som vurderet Fordeel, at Enhver kan faae en Virksomhed, hvis Omfang er afpasset just efter hans Evner og hans Formue. At Fordelingen svarer til Behovet, synes at fremgaae deraf, at der, som man vil see, ikke er foregaaet nogen væsentlig Forandring i den sidste Menneskealder, uagtet der faktisk ingen Hindringer har været for at udstykke og sammenlægge; ja, naar Hensyn tages til den ved den nye Matrikul bevirkede Hartkornsførhøielse og Skyldsætningen af tidligere umatrikulerede Huspladser, er Forandringen siden 1825 mere tilsyneladende end virkelig, idet en heel Deel Gaarde ved den nye Matrikul avancerede op i en høiere Hartkornsklasse uden at have faaet større Jordtilliggende, end de havde forud. Vel er der 58 flere umatrikulerede Eiendomme i 1875 end i 1850, men deraf ere de 50 smaa Huspladser, af hvilke de fleste forud vare til som saadanne, men uden særlig Skyldsætning. Heller ikke er der Grund til at vente eller frygte yderligere Sammenlægning eller Udstykning efter større Maalestok i Fremtiden; thi det er kun undtagelsesvis, at nogen af Delene betaler sig. De enkelte utidige Sammenlægninger, som kunne paa-vises og som stundom vække nogen Indignation, skyldes altid Rigmandskaprice og Indenrigsministeriets Utilbøielighed til at nægte nogensomhelst Sammenlægningsbevilling.

Den 16. September 1861 var det hundrede Aar, siden Hørsholms Gods blev Selveiendom.

I 1761 var det i Et og Alt vel, høit regnet, et Par Hundredetusinde Rigsdaler værdt²⁾. Det ernærede kummerlig en Befolkning af 3 à 4000 Mennesker (1769: 3817): 200 Gaardmænds og 230 à 250 Husmænds- og Indsiddersfamilier, foruden Embedsmænd, Møllere og Kromænd og de enkelte „Herremænd“³⁾. Bøndernes usle Boliger vare i 1768 brandforsikrede for 60,000 Rd.; de øvrige for omtrent et ligesaa stort Beløb. Før Udskitfningen var der af det over 20,000 Tdr. Land store Areal kun lidt over 1/4 Pløieland, for den største Deel slet dyrket og ufrugthar Jord, Udsæden ikke over 1200 Tdr. Rug, 1300 Tdr. Byg og 1000 Tdr. Havre eller omtrent 3500 Tdr. Sæd, der gav et Udbytte, som sjeldent naaede 4 Fold, men hyppig gik derunder. Høhøsten var heved 5000 Lies à 30 L \bar{a} , mest daarligt, grovt Mosefoder. Af Heste holdtes omtrent

¹⁾ Idealet er: „den jevnside Bestaaen af store, middelstore og smaa Formuer“ (Treitschke: Det borgerlige Samfunds Grundlag).

²⁾ Nysæ solgtes i 1761 for 26,500 Rd., Petersgaard med Gods og Skove i 1774 for 55,500 Rd., Vemmetofte og Høistrup, med Hartkorn A. og E. 1455 Tdr., Skov og Møllerskyld 49 Tdr., i 1761 for 44,040 Rd.

³⁾ Rungsted, Sandholm, Kokkedal, Nebbegaard, Ebberød og Eskemose.

1100 og af Hornkvæg omtrent 1700 Stykker, Alt af ringe Beskaffenhed.

I 1861 var det samme Omraade mindst fyrretyve Gange saa meget værdt¹⁾, og det ernærede rigelig 8—9000 Mennesker (1860: 8417). Der fandtes nu 13 Herregaarde, 161 større og 122 mindre Bøndergaarde, 81 Parcelsteder, 148 Huse med Jord og 432 uden Jord, ialt henved 1000 Familier foruden Indsidderne. Usserød Værk og Hørsholm By. Bygningerne vare brandforsikrede for over 3 Millioner Rigsdaler, foruden Hørsholm Byes 375.000 Rd.²⁾. Af Arealet vare henved 15,000 Tdr. Land veldyrkede, deraf 1000 Tdr. som Eng, Udsæden ikke under 1500 Tdr. Vintersæd, henved 7000 Tdr. Vaarsæd og 100 Tdr. Bælgæd. Middeludbyttet var 10—15 Fold eller derover. Omtrent 600 Tdr. Land dyrkedes med Rodfrugter, over 2000 Tdr. udlagdes med omtrent 34,000 $\bar{\text{r}}$ Kløver og Græsfrø. Høsten kunde anslaaes til omtrent 12,000 Læs Kløvehø og 6000 Læs Enghø à 70 L $\bar{\text{r}}$. Af Heste fandtes over 1700, af Hornkvæg næsten 5000 Stykker, i Reglen af god Beskaffenhed.

Der var altsaa udrettet Meget i de forløbne hundrede Aar, saa Meget, at hvad Thurah i sin Tid sagde, da han havde bygget det prægtige Slot: „at Stedet intet havde beholdt af sit gamle Væsen, men at alt det Gamle var i den Grad ud- og bortryddet. Situationen, ja Naturen saa forandret, at man ei mærkede mindste Spor af det forrige“, vel nu fandt Anvendelse i en ganske anden Udstrækning. Hvem der hin Septembermorgen saae det herlige Landskab med sine statelige Gaarde, frugtbare Marker, blanke Søer og skyggefulde Skove, saae de 3—400 prægtige Kjøretøier med vælige Forspand og deres livsglade, festligklædte Eiere svinge ind i det fra øverst til nederst blomster- og flagsmykkede Hørsholm og kjendte, om end aldrig saa lidt, til Fortiden, — kunde heller ikke vare i nogen Tvivl derom.

Ligesom Dronning Sophie Magdalene i sin Tid feirede Fuldendelsen af sine Byggeforetagender med „et ret Kongeligt Festin“, saaledes vilde nu Bønderne feire deres hundredeaarige Frihedsfest ved et ikke mindre „kongeligt Festin“; og det manglede ikke paa Deeltagelse. Bønderne havde fornemme Gjæster: Ministre, Rigsdags- og Embedsmænd, Pressens mest fremragende Repræsentanter, ja selve Kong Frederik den Syvende. Festen begyndte ved Støtten, som Dronning Sophie Magdalene reiste i 1766 til Minde om Selveiendoms Indførelse, med Taler og Sange i Dagens Anledning og endte i den glimrende oplyste Slotshave med Festmaaltid, Bal og Fyrværkeri.

Det var ved denne Leilighed, at Hørsholm igjen fik sit gamle

¹⁾ Alene i Hørsholm Sogn — det mindste — var Værdien af de faste Eiendomme 1875 ikke under 1 $\frac{1}{2}$ Mill. Rd., Bygningernes Brandforsikringssum næsten 1 Mill. Rd. Løssrets Forsikringssum var omtrentlig 400,000 Rd., Pantegjelden henved $\frac{1}{2}$ Mill. Rd. De aarlige Skatter udgjorde i 1874 til Statskassen 2200 Rd., Jordebogaafgifter og Tiender 2000 Rd., til Amtskommunen 1800 Rd., til Sognekommunen 3600 Rd. Skatteydernes Antal var 208. Alle Indtægter under 200 Rd. skattefrie. For de andre 8 Sogne savnes lignende speciel Oplysning.

²⁾ 1875 ialt cirka 7 $\frac{1}{2}$ Mill. Kroner.

FESTEN I HØRSHOLM SLOTSHAVE,
den 16de September 1861.

Navn. I en lille Piece. der udkom som Indbydelsesskrift til Festen¹⁾, var omtalt, at Hirschholm var en Fortydskning af Hørsholm, og flere Talere²⁾ toge deraf Anledning til at opfordre den talrige Forsamling til fremtidig at gjenoptage det gamle Navn, hvilken Opfordring blev modtaget med stormende Bifald og fulgt af de Fleste³⁾.

En anden blivende Følge havde Festen, nemlig at Hørsholms Bønder til Minde om Dagen og i taknemmelig Ihukommelse af, hvad de selv i de siden forløbne hundrede Aar havde vundet i Frihed og Velvære, stiftede et „økonomisk Selskab“ med det særlige Formaal at hjælpe og støtte den Deel af Landalmuen, som nu kan behøve en Haandsrækning for at opnaae bedre Kaar. Efter Opfordring af Domanebestyrelsen har dette Selskab for sin Regning overtaget til fremtidig Vedligeholdelse den foran omtalte Friheds-Støtte, og Bønderne have nu saaledes lyst den i Kuld og Kjøen. Selskabet har endvidere oprettet en Spare- og Laanekasse, der fortrinnsvis udlæaner sine Midler i Smaasummer til Smaafolk, som ikke have fast Eiendom at pantsætte, men kunne blive sikker Selvskyldnerkaution, og har derved stiftet ikke ringe Nytte. Kassens Overskud tilfalder en Alderdomsforsørgelseskasse for gamle Arbeidere, der ogsaa støttes af Kommunerne og Andre. Den er endnu i sin Barndom, men har forhaabentlig en Fremtid. En anden Afdeling varetager de almindelige økonomiske og særlig de landøkonomiske Interesser, og Selskabet danner i det Hele et fast Baand om det gamle hørsholmske Gods Besøer, der nu, som før i gode og onde Dage, holde endrægtig sammen.

Den kommunale Selvstyrelse har udviklet sig paa en særdeles heldig Maade, navnlig siden Loven af 6. Juli 1867 fjernede de væsentligste Hindringer. Det tidligere saa byrdefulde Veiarbejde er nu betydelig indskrænket, forsaavidt Naturalarbeidet ikke er heelt afskaffet, og samtidig hermed ere Veiene blevne ligesaa gode, som de tidligere vare slette. Ogsaa Skolevæsenet har gjort Fremgang, om end langtfra saa megen, som ønskeligt var. Men har Fremgangen ikke holdt Skridt med den øvrige Udvikling, ligesaa lidt her som i det øvrige Land, saa ligger det dog ikke i Mangel paa Erkjendelse af Sagens Vigtighed, men snarere deri, at vi endnu savne den tidsvarende Skolelov, som vi burde have haft i 1849 samtidig med Grundloven. De fire hørsholmske Kommuner have forenet sig om Indkjøbet af de forhenværende hørsholmsdalske Fabriker og der

¹⁾ Et Leiligheds- og Hastværksarbejde, som lider af flere Feil, der ere berigtigede ved dette Skrift.

²⁾ Navnlige Fr. Barfod og Alfr. Hage.

³⁾ Det var dog ikke Alle, som kunde bekvemme sig dertil. Vi have derfor til Dato det Særsyn, at medens fire Ministerier, Overretterne, Amtmand, Postvæsen, Præsten og alle kommunale Myndigheder skrive Hørsholm, er der to Ministerier, en Provst og en Birkedommer, som fastholde Hirschholm. Ja vi have her paa samme Gadedør seet eet Skilt for Hørsholm Postkontor og et andet for Hirschholm Telegrafstation. I Danmark faaer man dog et Telegram, der adresseres til Hørsholm, men i Sverig paastaaer man, at en Telegrafstation Hørsholm „finns inte“.

oprettet en fælles Fattigforsørgelses- og Arbejdsanstalt, med en særlig Afdeling for Gamle og Svage, en lignende for uheldredelige Sinds- syge og Idioter og endelig en Opdragelsesanstalt for fattige, forældreløse og forsømte Børn¹⁾. Sygehuset i Usserød²⁾, der tidligere ogsaa var fælles for de fire hørsholmske Kommuner, men nu er overtaget af Amts-Kommunen i Henhold til Loven af 6. Juli 1867, byder fri Kur- og Pleie, uden nogensomhelst Betaling, til alle Syge, som have Hjemsted i Amtet. Her mangler hverken Villie eller Evne til at støtte humane Formaal.

Mange andre Foreninger: Skytteforeninger, Sangforeninger, Ungdomstoveneringer o. s. v., ere en Frugt af den vaagnende Almueaand; men den smukkeste og mest lovende af dem alle er dog Syge- og Begravelseskassen, oprettet for 25 Aar siden af og udelukkende styret af Almuesmænd. Den er den største i Danmark, tæller 15—1600 Medlemmer og har samlet en Grundfond af flere tusinde Rigsdaler.

Vor Tids Hørsholms-Bonde ligner iøvrigt meget lidet det Billede, Junge gav af hans Forfædre. Den Draskhed, som skal have været disses Særkjende³⁾, er der ikke Spor af hos den nulevende Generation, som tværtimod er livlig og opvakt; men de angivne Aarsager ere da heller ikke længere tilstede. Førrige Tiders Tryk er ikke alene forvundet, men reent glemt. Standsforskjel findes der ualmindelig Lidt af i denne Egn. Takket være den heldige Eiendomsfordeling er Overgangen fra større til mindre Besiddere næsten umærkelig, saa det er vanskeligt at angive Grænsen mellem Herremand og Bonde og Parcelist og Husmand. Man boer, lever, klæder⁴⁾ og morer sig omtrent paa samme Vis som i andre Samfundsklasser, hver efter sin Evne. Eksklusive Selskaber findes ikke. Adgangen til offentlige Fæstligheder og Sammenkomster er ikke og har i den sidste Menneskealder ikke været begrændset. Den hørsholmske Bonde, den lille som den store, er ligesaa elskværdig og velopdragen i Omgang som Medlemmerne af nogen anden Samfundsklasse. Han kan begaae sig i saa fint Selskab, det skal være, uden at give nogetsomhelst Anstød. Er hans boglige Kundskab end ikke stor, maaskee mindre end i flere andre Egne, saa er hans Menneskekundskab desto større. Hundrede Aars Frihed og Selvstændighed have her gjort deres Virkning. En Mand, som færdes meget blandt Bønder i forskellige Egne, yttrede nylig: „Naar man kommer fra —u, er det ligefrem velgjørende at samles med de hørsholmske Bønder; det er, som om man fik en Forvisning om, hvorledes alle vore Bønder ville være om et Par Menneskealdrer“. Vor Ungdom og vore Arbeidere, „Kulsvierne“, som man endnu kalder dem, høre ubetinget til de kvikkeste og raskeste i de tre nordiske Riger; og at de ikke mindre forstaae at bruge Riffel og

¹⁾ See under Brønsholmsdal.

²⁾ See under Usserød.

³⁾ Om Junge i saa Henseende havde Ret, turde forresten vel ikke være saa ganske sikkert.

⁴⁾ Selv de klædelige Guldhuer ere desværre ifærd med at forsvinde.

Sabel end Plov og Spade og ikke see Fjenden mindre kjækt i Øinene end Pigerne, have de nok som godtgjort i vore sidste Krige. Naturligvis har man her, som allevegne i disse Tider, store Besværligheder med Tyendet; men naar Alt kommer til Alt, er det ikke værre nu, end det har været mange Gange tilforn, hvad Klagerne ligefra Christian den Fjerdes Tid til Overflod godtgjøre. Brændevedsdriften er stærkt aftagen. At see drukne Folk er langt sjeldnere her end i Smaa-Kjøbstæderne. Tidlige Ægteskaber ere ikke længere saa almindelige som før, navnlig blandt Jordbrugerne, og Sædelighedstilstanden er vel hverken værre eller bedre. I politisk Henseende er hele den hørsholmske Befolkning afgjort konservativ. At Agerbruget staaer paa et forholdsvis høit Trin, vil være klart af det Foregaaende, og det er ikke stillestaaende, men jevnt fremadskridende, om der end endnu er langt til Maalet. Er Noget uforandret siden Junges Tid, da er det vistnok det religiøse Standpunkt. I Almindelighed udmærker det sig ved den samme Sundhed som i gamle Dage; de forskjellige nyere Former have med faa Undtagelser fundet Jordbunden gold.

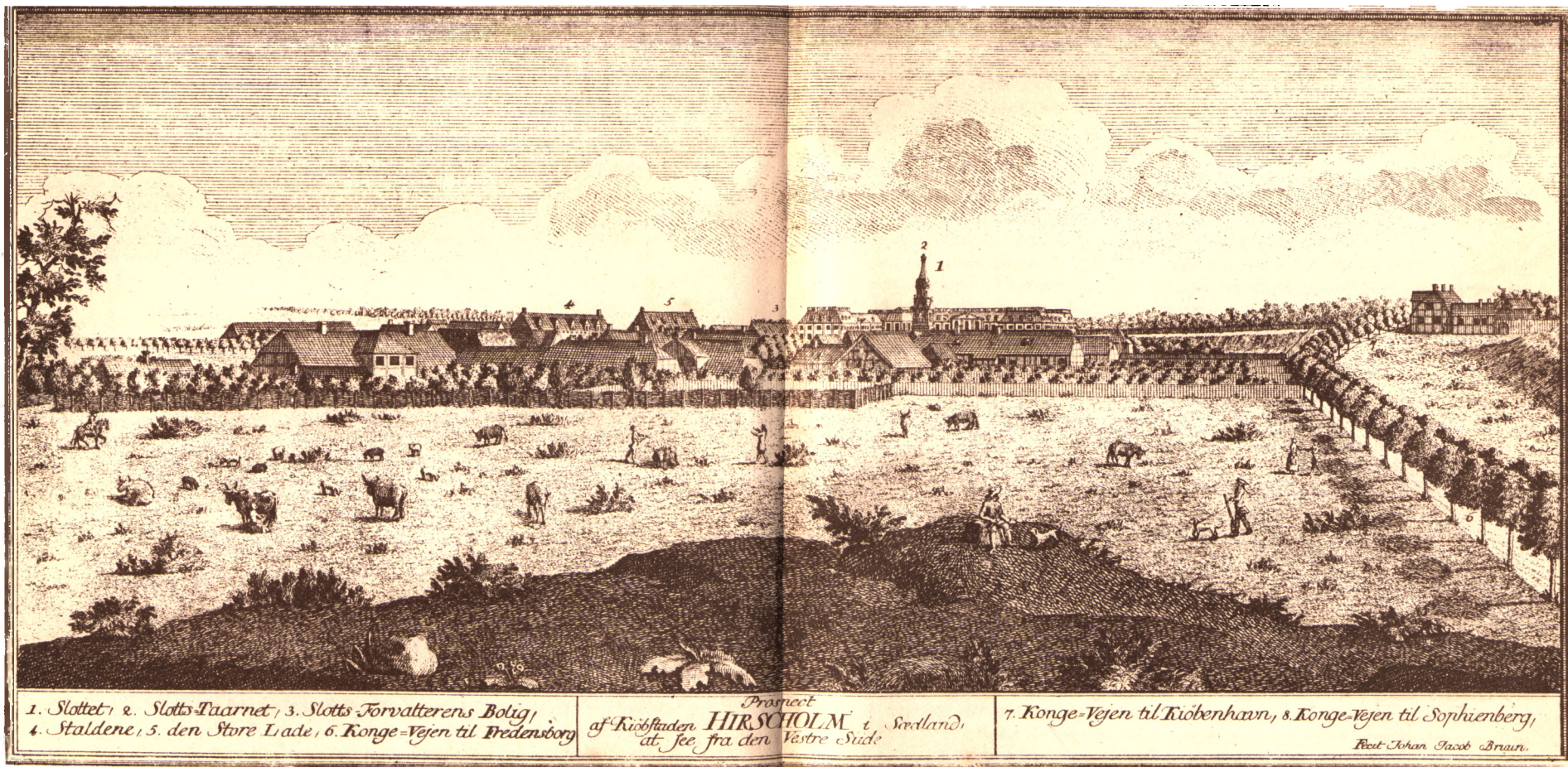
IV.

Hørsholm Sogn.

Hørsholm By. Hovedgaardstaxten. Vallerød By. Kokkedal. Sophienberg. Mikkelborg. Rungsted. Folehavegaard. Det svenske Indfald Aar 1700. Evald. Grev Horn. A. David. Smidstrup. Thomas Thaarup.

Hørsholm Sogn grændser mod Nord til Karlebo Sogn, mod Syd og Vest til Birkerød Sogn, mod Øst til Øresund. Sognets Fladeindhold udgjør 2247 Tdr. Land, hvoraf omtrent 600 Tdr. Land ere Skov, og er skyldsæt for Hartkorn, Ager og Eng 201 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb., Skovskyld 25 Tdr. 7 Skpr. 1 Fdk. „ Alb. Heraf hviler der paa det forrige Slots og den udparcelerede Hovedgaards Grunde og Jorder ialt 49 Tdr. 1 Skpe. „ Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb. Ager og Eng samt 25 Tdr. 5 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb. Skovskyldshartkorn, forhen privilegeret. I Sognet ligger der følgende Byer, Gaarde og Steder:

1. Hørsholm By. Ved Diploma af 27. November 1739 (Bil. Litr. A²) gav Kongen til Fremme af Dronningens Ønske om at see opbygget en Kjøbstad ved hendes Slot, Alle, som der vilde boe og bygge, samme Friheder og Privilegier som Kjøbstadbeboere. „udnævnte“ Byen til en Kjøbstad og gav Indbyggerne 20 Aars Frihed for Konsumtion, Accise-, Folke- og Familieskat, Indkrartering og flere saadanne Onera. Under 8. Februar 1740 tilsagde Dronningen (Bil. Litr. A²) endvidere Nybyggere, som vilde opføre grundmurede eller Bindingsværks teglhængte Huse — klinede Vægge og Halmtag forbødes —, efter Tegning, approberet af Oberhofmesteren, fri Byggeplads, en Byggehjælp af 20 % for Huse af Værdi mindst 1000 Rd. og 25 % af, hvad de have kostet over 1000 Rd., samt Ret til at bruge al borgerlig Handel og Næring, kun at Drikkevarer ikke maatte sælges ud af Huset, da Rungsted Kro og Holtegaard derpaa havde Privilegium. Af Isterød Byes Mark blev der derefter udlagt 91,845 □ Alen til Kjøbstadgrund, nemlig den vestlige Side eller Husrække i Gaden, som ligger Nord for Gjæstgivergaarden. Denne, tilligemed et Par andre Steder, som laae paa

„HIRSCHHOLM KJÖBSTAD” I DET 18DE AARHUNDREDE.

(Efter Thure: D. Vitruvius.)

den nuværende Ridebane, men afbrændte i 1767, var allerede opbygget i Begyndelsen af Trediverne. Amtskirurg Schwimmer, en Maler og en Snedker vare de første Nybyggere paa Kjøbstadgrunden 1742—44 og de Eneste, som nøde godt af den tilsagte Byggehjælp. De fik tilsammen omtrent 600 Rd. Ingen af dem, som senere byggede, fik Byggehjælp; men de erholdt da ogsaa Lov til at bygge, som de selv vilde, uden foregaaende Approbation paa Tegningen. I det store kongelige Bibliothek findes iblandt en Samling Afbildninger af Slotte og Byer fra Midten af forrige Aarhundrede ogsaa et Kobberstik af „Hirschholms Kjøbstad“, saaledes som den dengang saae ud. Det gik kun langsomt med Bebyggelsen. Indtil 1759 var der opført ialt en halv Snees Huse paa Kjøbstadgrunden og syv udenfor denne paa 15,294 [.] Alen fra Isterød afgiven Bondejord — den Deel af Gaden, der ligger Vest for Slotshaven —, hvoraf maatte svares Grundskyld. Senere byggedes nogle Huse paa en Grund, som udlagdes af „Kohaven“ (en af Hovedgaardsmarkerne), nemlig den østlige Side eller Husrække i Gaden Nord for Gjæstgivergaarden, ogsaa udenfor „Kjøbstadgrunden“. Af Beboerne var der en halv Snees Haandværkere, og Resten drev Værtshushold eller vare simple Dagleiere, Alle fattige og med ringe Næring. I en Erklæring om nogle Næringsstridigheder af 1752 siger Amtsforsvalteren bl. A.: „Hvad der ellers i Tiden skal blive af denne Kjøbstad efter de i det kongelige Diploma anmeldte 20 Aars Forløb, naar Friheden expirerer, er for mig en mørk og skjult Sag; thi skal der derefter holdes Betjente, svares Konsumtion, Indkvartering og andre Kjøbstads Onera, troer jeg de fleste tage Husene paa Nakken og gaar bort eller og løber derfra: thi kan de ikke leve nu de sidde ganske fri, mindre vil det ske, naar Udgifterne tilvoxe“. Da disse 20 Aar vare forløbne, meente Amtsforsvalteren fremdeles, at Byen umulig kunde bære Kjøbstads-Onera. Han begreb ikke, hvorledes man havde kunnet forestille sig, at Hørsholm skulde kunne blive en Kjøbstad, da Beboerne imod Privilegierne have maattet søge særlige Bevillinger paa den Næring, de bruge, og ere tilpligtede at kjøbe deres Drikkevarer i Rungsted Kro, de givne Privilegier derhos i flere Tilfælde indbyrdes saa stridige, „at man ikke veed hvad Ret og Uret er i den hele Sag, til stort Skæreri for Betjentene“, og Byen omgivet af Kroer paa alle Kanter i kort Afstand, saa at „al Leilighed til en Kjøbstads Soutien herved Hørsholm er betagen“ og „en Kjøbstads Indrettelse her en forvirret Sag“. „Endelig“, siger han, „viser de sidste i nogle Aar af Arbeidskarle og Dagleiere paa Kjøbstadgrunden opsatte Huse, at man ikke har gjort sig Haab om at faa her en bebygget Kjøbstad, siden disse ved Pladsernes Anviisning ingen Bygningsform er paalagt, ei heller haver de tænkt saameget paa Kjøbstad-Bygning og Procent-Godtgjørelse for den, som paa, som en anden Indsidder paa Landet, at faa Husly over Hovedet“. Her findes ingen Resolution afgiven i Sagen; men faktisk vedblev Byen at nyde Fritagelse for de sædvanlige Kjøbstadskatter og at drive Næring som hidtil, indtil 1774, da det ved en gennem Generaltoldkammeret udvirket kgl. Resolution af 7. Marts forbødes alle i Kjøbstaden Boende, uden Und-

tagelse og uanseet de givne særlige Privilegier, at brænde Brændevin, hvorimod Konsumtionsfriheden forlængedes „indtil videre“. Efter en Taxationsforretning af 22. Juli 1761 bleve Kjøbstadens samtlige Bygninger, 11 Gaarde og Huse, brandforsikrede for 16.500 Rd. og ved en senere af 29. Juli 1771, efterat adskillige nyopførte Bygninger paa den tilstødende, fra Isterød Mark indtagne Grund vare medtagne, saa at Aantaliet var voxet til 24. for 36,050 Rd. I en Indberetning fra Amtsforsvalteren af 1766 angives „Kjøbstadens“ daværende Befolkning at være: „Amts Chirurgen Johan Georg Schwimmer, som handler med Urtekram og tillige herbergerer Fremmede, Kjøbmændene Niels Larsen, Tømmerhandler, og Peder Marius Hansen med Kramvare, 3 Bryggere og Herbergere, 1 Maler, 1 Tømmermester, 1 Murmester, 2 Kleinsmede, 2 Grovsmede, 2 Suedkere, 1 Glarmester, 1 Skomager og 1 Bager“. „I Byen“ (d. v. s. paa Kjøbstadgrunden) „er ialt 15 Indbyggere med Slotshaandværkerne iberegnet, og ongefær 80 Mennesker med Gamle og Unge. Byen svarer endnu ingen Konsumption. Den gaaende Post imellem Kjøbenhavn og Helsingør passerer daglig igjennem Amtet, saa Breve til begge Steder kan daglig forsendes og bekommes i Rundsted privilegerede Kro, hvor Postsækken omvexles“. Forbudet af 1774 fremkaldte naturligvis mange Klager, ja endog Processer; navnlig vedblev en Kjøbmand Holm, med mere Udholdenhed end Lykke, baade at klage og procedere for at tilbagevinde Byens „Rettigheder“. Dog opnaaede han saa Meget, at Rentekammerets Fortolkning af Reskriptet af 1774, der gik ud paa, at Hørsholmerne heller ikke maatte sælge Øl, Brændevin og Mjød, forkastedes af Høiesteret. Rentekammeret udvirkede nu, den 5. Mai 1780, en Kommission nedsat til at undersøge Byens og Beboernes Rettigheder. Den bestod af Amtmand Lewetzau, Assessor Bang og Regimentskriver Nørager og kom efter en omhyggelig Undersøgelse til det Resultat, at Byen, baade efter det kgl. Diplom af 1739, der aldrig er ophævet, og flere Domme er en Kjøbstad med alle en saadans Rettigheder, uanseet de Indskrænkninger, som baade i sin Tid Dronningen og Rentekammeret have gjort i disse, og at det kongelige Forbud mod Brændevinshandelen bør forstaaes saaledes, at det bortfalder, saa snart Byen seer sig istand til at bære alle Kjøbstads-Onera. Men man meente tillige, at den aldrig vilde blive istand dertil, og udhævede i saa Henseende, at af de paa Kjøbstadgrunden boende 20 Indvaanere dreve kun 5 Handelsnæring, de øvrige vare Haandværkere og Betjente, Alle fattige: at Byen hverken havde Magistrat, Jurisdiktion, Byfoged, Laug, Jorder, Torv eller Markeder, saa den kun var en Mellemting mellem Kjøbstad og Landsby; at Udgiften til Betjente vilde overstige Indtægten af Konsumtionen, saa at Kongen Intet vilde vinde, men Borgerne gaae under. Da Byen saaledes ikke kunde betale Afgifter, maatte den finde sig i at miste sin Ret til at brænde Brændevin; dog meente man, at Forbudet ikke burde gjælde dem, som havde specielle Privilegier til at brygge og brænde. Ved allerhøieste Bevilling af 30. April 1783 (Bil. Litr. B²) afgjordes Spørgsmaalet saaledes, at Forbudet mod Brændevinsbrænden blev staaende ved Magt i sin hele Udstrækning.

men at Byens Friheder forøvrigt fornyedes paa 10 Aar. Senere forlængedes Fritagelsen i 1792 og i 1799 og endelig ved Bevilling af 9. Marts 1804 (Bil. Litr. C²) „indtil videre“. Af de Forhandlinger, der gik forud for Bevillingen af 1792, fremgaaer det, at Byens Tilstand dengang var uforandret „saare i Al- end Tiltagende“. Her fandtes kun faa nogenlunde velhavende, men mange fattige Familier. Næringsveiene bestode kun i Udsalg af Øl og Brændevin samt en saare ubetydelig Deel af Bondevarer, „da Bonden ved sine idelige Reiser til Kjøbenhavn der forsyner sig billigere end han kan her“. Her var hverken Handel, Havn eller Skibsfart, men kun et Høkeri af liden Betydenhed. Af Fabriker eller Industri var intet Spor¹⁾. „Endog, desværre, kan hele Byen og Amtet ikke underholde en eneste Rokkedreier“. Nogle faa Haandverksfolk levede „saare maadelig af Husflikkeri“. „Passagen af Reisende og Promenerende“ kastede vel Lidet af sig, men „neppe til een Families skikkelige Udkomme i det Hele“. Husenes Antal var voxet til 28, assurerede for 48,600 Rd., men kun 30,000 Rd. værd; Indvaanernes Antal 171. Indtil Aarhundredets Udgang steg Forsikringssummen til henved 70,000 Rd., men Pantegjælden steg samtidig fra 14,000 Rd. i 1781 til 35,000 Rd. i Aaret 1800. I den næste Memmeskealder synes Byen eiheller at have gjort nogen synderlig Fremgang. Da saaledes Forordningen af 6. April 1832 forlangtes efterlevet ogsaa for Hørsholm Byes Vedkommende, fordi Bygningerne vare forsikrede i Kjøbstædernes Brandforsikring, oplyste Amtsforvalteren²⁾: at samtlige Gaarde og Huse paa nogle faa nær vare mere eller mindre straatakte, især Side- eller Baghusene, havde Brædegavle, brædebeklædte Skure og Tagrender af Træ, vare i Almindelighed byggede af ringe Materialier og mange af dem for svage til at bære Tegltag; at en stor Deel af Udhusenes Lofter brugtes til at opbevare Foder paa, „hvilket gjør Straatag langt hensigtsmassigere end Tegltag“, og at Straatag i det Hele er mindre bekosteligt og lettere at vedligeholde end Tegltag; fremdeles at saavel Tegltages Anbringelse som de øvrige ved Anordning paabudne Forandringer, det forhøiede Brandkontingent, større Antal Brandredskaber m. v. vilde medføre Udgifter, som den lille Byes næsten alle uformuende Beboere neppe vilde kunne udrede ved Siden af de trykkende Kommuneudgifter især til Fattigvæsenet³⁾, som de havde at svare m. M., og han meente derfor, at Anordningen om Straatagenes Afskaffelse ikke kunde ønskes anvendt paa Hørsholm.

¹⁾ I 1777 blev der af General-Land-Økonomi- og Kommerce-Kollegiet anlagt et Uldspinderi i den forrige Forpagter- og Hollænderi-Vaaning, hvor der navnlig var Bolig for en Spindemester, hans Husfæller og Spindestue (vgl. Rsl. 7/11 1777), men det synes kort efter igjen at være nedlagt.

²⁾ 21. Juli 1832

³⁾ Endnu i 1831 var Hørsholm Sogn det fattigste i Frederiksborg Amt, idet $\frac{1}{3}$ af Befolkningen var Fattiglemmer, samtidig med at et omfattende Tiggeri fandt Sted. I Birkerød Sogn nød kun $\frac{1}{4}$, i Bloustrød Sogn endog kun $\frac{1}{2}$ af Befolkningen Fattighjælp. Saraav: Frederiksborg Amt 54.

Det blev den dog lige fuldt, men med nogle Lempelser i Henseende til Tidsfristen. I 1840 vare alle Huseene teglhængte. Samme Aar, som denne Foranstaltning blev paabudt, fandt en anden væsentlig Forbedring Sted, idet Hovedlandeveien igjennem den udenfor „Kjøbstadgrunden“ liggende Deel af Byen, fra Bomhuset til Postgaarden, blev brolagt og Gangstien langs med Slotshaven anlagt. Denne Deel af Byen synes forud at have ligget i et fuldkomment Søle. Efter Amtsforvalterens Oplysninger var Veien langs Slotshaven overfyldt af Vand, der intet Aftøb havde, og en Grøft blev derfor foreløbig udstykket og ført ned omkring Postgaarden til Slotsdammen. „Lige ved Bommen er til alle Tider et Morads, der frembyder et høist anstødeligt Syn ved Indkjørselen til denne By“, hed det; og om den vestre Indkjørsel fra Frederiksborgveien: „tværtover Veien gaaer en flad Rendesteen, hvori næsten alle Tider staaer Vand, som ikke kan faae Aftøb og om Sommeren foraarsager en ubehagelig, vel og skadelig Uddunstning, foruden at det er forbunden med megen Ulempe for de Reisende at passere denne Rendesteen igjennem ilde-lugtende eller om Vinteren tilfrosset Vand“. I tørt Veir led Beboerne saaledes af Støv, at de ikke turde aabne Vinduerne ud til Veien¹⁾. Veien over Kjøbstadgrunden var alt brolagt i Begyndelsen af Halvtjerdserne; men endnu i 1773 var Føret ikke bedre, end at Birkeskriveren Jens Kraagsgaard, som andetsteds fortalt, omkom en mørk Aften ved at falde næsegrus i et Morads, som dengang befandt sig mellem Ridebanen og Byens Huse. I Aaret 1821 skete der en yderligere Indskrænkning i Byens Næringsfrihed, idet Kancelliet ved Resolution af 14. April (Bil. Litr. D²) foreskrev, at Enhver der for Fremtiden vilde nedsette sig som Næringsdrivende, skulde have Amtets Tilladelse, ved hvis Meddelelse skulde tages tilbørligt Hensyn til Byens og Distriktets Tarv og Vedkommendes Duelighed. Næringsloven af 1857 gjorde Ende herpaa. ligesom Kousumtions-spørgsmaalet alt i 1848 bortfaldt.

De Vilkaar, under hvilke Hørholm By er bleven til og har udviklet sig, have saaledes været alt Andet end gunstige, men naar Adskillige troe, at Byen engang har været Noget og først nu i den sidste Menneskealder er i Tilbagegang, saa er det en Vildfarelse. Den er tværtimod gaaet, betydelig fremad. Den 1. April 1852 var Husenes Antal voxet til 41 og Brandforsikringssummen til 200,340 Rd., derunder indbefattet Kirken med 12,000 Rd., og Indbyggertallet til 410. I 1873 var Eiendommenes Antal 44, Brandforsikringen 352,340 Rd., Folketallet 571.

Af offentlige Bygninger findes her kun, foruden Kirken, som paa andet Sted er omtalt, Birkets Thing- og Arresthus, bygget i 1848 og brandforsikret for 10,080 Rd. Det er en ganske simpel to-etages, grundmuret og teglhængt Bygning, opført ved Ridebanens sydøstlige Hjørne, mellem Smedehullet og Slotsgravene. Mere fremtrædende er den ligeoverfor ved Ridebanens sydvestlige Hjørne liggende store Gjæstgivergaard. Allerede medens Christian den

¹⁾ Erkl. ²¹ „, ¹⁰/₁₁ 31, ²⁰/₁₁, ¹⁷/₁₁ og ¹/₁₁ 32.

Sjette som Kronprinds besad Hørsholm, havde han givet sin Murmester, Simon Møller eller Müller, fri Vaaning i det gamle Hollænderhus, Ret til at brygge og brænde uden Afgift alle de Varer, som i hans Hus kunde fortæres, og en Udvisning af 4 Skovlæs Brænde, Alt for at han som „Gastgiver“ skulde betjene Hoffolk og Fremmede; og strax efter, at Sophie Magdalene havde faaet Hørsholm, konfirmerede hun, den 15. September 1731, disse Friheder med Tillæg af fri Græsning til 4 Køer i Hovedgaardens Marker. Senere fik Møller Hollænderhusets Grund med Have, som udviedes ved Inddragelse af en tilstødende Sandgrav, og opførte derpaa Gjæstgivergaarden, saaledes som den indtil for faa Aar siden tildeels endnu var at see. Efter Møllers Død fornyedes Privilegierne for hans Enke, Anne Cathrine, og efterat hun havde agtet en af Dronningens Lakaier, Thyge Wilsted, ogsaa for ham, ved Resolution af 11. November 1748 og 16. Mai 1749, dog at Udvisningen forandredes til tre Skovlæs-Brænde og 10 Læs Tørv. Endelig bleve de ved Resolution af 9. August 1735 for bestandig tillagte Thyge Wilsteds Gaard og Grund „uden nogen Slags Afgift“ — Alt paa Grund af „Vores sædvanlige Omsorg for Vores og det Kongelige Huses Hofbetjente“ —, imod at Wilsted og Efterfølgere forsøge „Hofbetjentene, andre Reisende og skikkelige Folk med Spiisning og gode drikkende Varer for billig Betaling“.

Som alt foran bemærket, blev ved den kongelige Resolution af 7. Marts 1774 Brænderiprivilegiet uden videre hævet, og Friheden for Afgift er nu ogsaa bortfalden efter Næringsloven af 1857: men forøvrigt nyder Besidderen af Gjæstgivergaarden fremdeles de ham tilsagte Fordele. Græsningen til 4 Køer er afløst derved, at Brugen af 5 Tdr. Land i Gjøgevaagen er ham overladt istedetfor. Foruden denne Jordlod er der af den nuværende Eier efterhaanden tilkjøbt c. 100 Tdr. Land deels af Hovedgaardstaxten, deels af Usserød Byes Jorder, skyldende af Hartkorn ialt 12 Tdr. 2 Skpr. 1 Fd. 2 Alb., og Gaarden er ombygget i stor Stil i Forhold til Byens Lidenhed. Dens Bygninger ere brandforsikrede for 43,050 Rd.

I Gjæstestuen hænge endnu Portræter af Christian den Sjette og Sophie Magdalene, det sidstnævnte forsynet med følgende Indskrift:

„Her staer Vor Dronning, men i dette Billed mand dog ei Hendes Dyd og væle Sind kan see, dog skal det Billed mit Huus bestandig pryde til en Admindelse, fordi jeg maatte nyde den Lykke, som er faae af mine Lige skeet, at see udi mit Huus saa stor en Majestet.

Af den Nærværelse flød endnn mere Naade mig og mit ringe Huus til ikke liden Baade.

Vor Dronning naadig kom, hun ogsaa naadig gik.

Thi strax derpaa mit Huus fuldkommen Frihed fik.

Augusti anden Dag erindrer jeg med Glæde,

thi da var Dronningen i dette Huus tilstede.

Hirschholm Anno 1755.

Thyge Wildsted“.

Saa længe Strandveien var Hovedlandevei mellem Kjøbenhavn og Helsingør, fik Hørsholm sin Post over Rungsted, men efter at Kongeveien var aabnet for almindelig Færdsel, blev den ogsaa Postvei, og der blev da ansat en Postmester i Hørsholm. I en Række

af Aar, indtil 1847, var Gjæstgiveren tillige Postmester. Nu, efterat Jernbanen til Helsingør er anlagt, er her kun en Postexpedition.

Allerede i Aaret 1826¹⁾ blev der af de stedlige Myndigheder gjort Forestilling om at faae et Apothek i Hørsholm. Der var lang Vei til Lyngby, Hillerød eller Kjøbenhavn, og man maatte derfor hjælpe sig med den Medicin, der kunde laves i Distriktslægens Kjøkken. Det opnaaedes imidlertid først i 1840, da Christian den Ottende gav Apothekeren i Lyngby, Trier, Privilegium paa at oprette et Filial-Apothek i Hørsholm. Det blev indrettet i en Leievaaning, i nogle Aar bestyret ved en Provisor, som senere forpagtede det, og endelig, efterat Trier havde erhvervet yderligere Bevilling til, at Hørsholm maatte være et selvstændigt Apothek, kjøbt af Provisoren og betalt med 25,000 Rd. Kjøberens, Apotheker Becher, byggede derefter for en halv Snees Aar siden, paa en fra Slotshaven udlagt Grund, et nyt Apothek, brandforsikret for 9.910 Rd., og solgte det 1876 med Privilegium for 115,000 Kr.

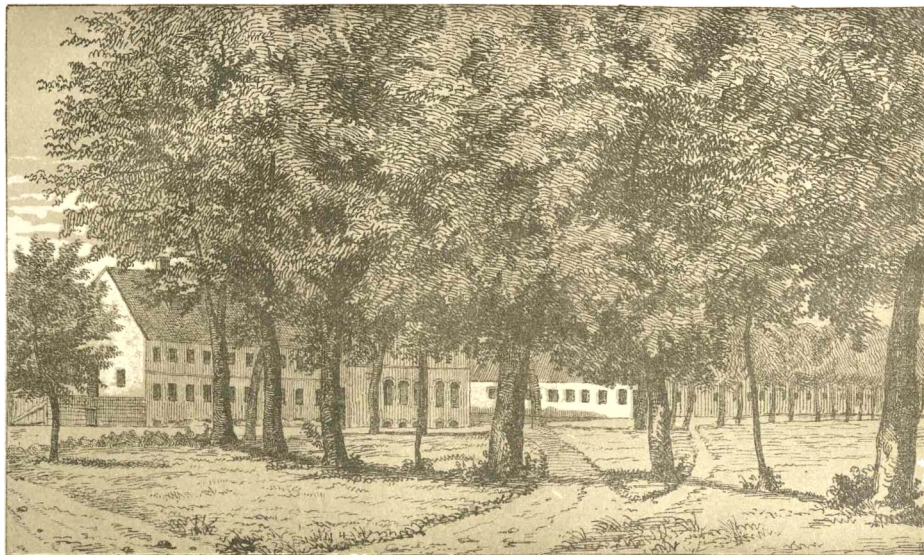
Med en enkelt Undtagelse er Byen nu velbygget, langt bedre end nogen af de mindre Kjøbstæder, men Næringsdriften er fremdeles af indskrænket Omfang, væsentlig af de samme Grunde, som tidligere hindrede dens Fremvæxt. Her findes dog nu en større og en mindre Klædefabrik, et lille Bogtrykkeri, 9 Handlende, 18 Haandværkere, 8 Værtshusholdere og 13 andre Næringsdrivende og Embedsmænd. Mangfoldige Smaakjøbstæder have langt ringere økonomiske Vilkaar, navnlig flere Fattige og høiere Skatter. Efter 1848 har det flere Gange været paa Bane at udsondre Byen fra Forbindelsen med Landsognet og gjøre den til en Kjøbstad og selvstændig Kommune eller dog i alt Fald til en Handelsplads lig Frederiksværk, Nørresundby m. fl. med særlig Kommunalforfatning; men Bestræbelserne i saa Henseende have heldigvis ikke ført til Noget. Saaledes som Forholdene have udviklet sig ifølge den senere Lovgivning, navnlig Næringsloven og Kommunalloven, er der nemlig nu ingen Grund til at ønske en saadan Udsondring, da den kun vilde medføre forøgede Udgifter uden tilsvarende Fordele.

I Aarenes Løb ere c. 225 Tdr. Land, deels af den forrige Hovedgaards og deels af de tilstødende Isterød og Usserød Marker, indkjøbte og henlagte til 8 Eiendomme i Hørsholm.

Dronning Sophie Magdalene forærede i 1769 Byens Borgere 6 Gadelygter, og dens 29 Beboere vedtog de at opsætte dem, at holde en Vægter, der tillige kunde passe dem, og ugentlig at erlægge i Rd. 3 $\frac{1}{2}$ 10 $\frac{1}{2}$ til Udredelse af Vægterens Løn, Uniformering og Lygternes Pasning. Hørsholm fik saaledes Lygter og Vægter længe før lignende Smaastæder. Udgifterne hertil ere nu overtagne af Kommunekassen, efterat alle særlige Ligninger og alle Naturalpræstationer ere afskaffede i Henhold til Lov af 6. Juli 1867.

2. Hovedgaardstaxten. Udparceleringen og Salget i 1759 af de under Slottet henhørende Marker og Gaarde ere foran omtalte Side 188. Græsvangene, Folehaven og Helleholmen bleve efter en Snees Aars Forløb, da Skovenes Udskiftning af Fællesskabet fandt

¹⁾ Indstilling af 14. Oktober.

GADFPARTI I HÖRS HOLM.

Sted i 1781, atter tilbagekjøbte af Statskassen og indtagne til Fredskov. Ligeledes i 1814 Halvdelen af Parcelen Nr. 2 af Skovhusvängen. De udgjøre nu i Forening med en Deel af de ved Salget reserverede Græsvinge, Kohave og Gjøgevangen, samt en Deel af Sandbjerg Byes Overdrev, den saakaldte Sandbjerg Østerskov, hvilke Arealer samtidig indtoges til Skov, en samlet Fredskov af ca. 500 Tdr. Lands Størrelse, Skovfoged- og Skovløberlodderne derunder indbefattede, Rungsted og Folehave Skov. De øvrige solgte Parceller ere deels henlagte under Rungstedlund, Folehavegaard og Gjæstgivergaarden i Hørsholm, deels yderligere udstykkede og særlig bebyggede (Sindshvile, Skovhuset, Pennehave¹⁾ o. fl.). I 1856 og 1860 overgik Resten af Kohaven i privat Eie og henlagdes til to Gaarde i Hørsholm. Af Gjøgevangen er solgt til Privatmand et Par Tdr. Land i 1794, nogle Tdr. Land ere indtagne til Kirkegaard og 13 Tdr. Land afgivne som Vederlag for Græsning til Præsten, Degnen og Gjæstgiveren. I Statens Eie er saaledes nu kun tilbage Resten af de kongelige Bygninger: det store Domestikhus, Staldene, den forrige Amtstuegaard, senere militært Sygehus, og den store Lade, opført af Dronning Louise 1713, tilsammen brandforsikrede for 66,338 Rd. med deres Grunde og Haver, ialt cirka 7 Tdr. Land; Slotshaven 39 Tdr. Land, Slotspladsen med Kirken 4¹/₂ Tdr. Land, Ridebanen 4 Tdr. Land og Resten af Gjøgevangen ca. 18 Tdr. Land. Af Dammene paa Hovedgaardens Marker eier Statskassen endnu Ubberøddam, Springdam, Slotsgravene og Smedehullet. Dronningedam solgtes allerede 1796 til Privatmand.

3. Vallerød By (Valenderuth²⁾) bestod efter de ældste Matrikulsprotokoller af 9 Gaarde (Bukkeballe Torp regnet for een), 3 Landgildehuse og 2 „Holtzhuse“. Den havde trende Vange, nemlig Sandskee-, Mellem- og Heseleeds Vang, samt desuden en Kalvehave, begroet med Skov, liggende strax ved Byen, og en Eughave Østen for Byen. Huulsø, som ligger i Sandskee-Vängen, tilhørte H. M. Dronningen³⁾. Sandskee-Vängen bestod af 16 „Aaser og Deler“, Mellem-Vängen af 13 Aase. I Mellem-Vängen laae Kalvehaven, der var deelt i 6 Aase. Den indelukkede Enghave imellem Kalvehaven og Stranden var taxeret til 70 Læs „Mosefoder“. Heseleeds-Vängen bestod af 8 Aase. Hver Aas var igjen deelt i mange, indtil 53 Agre, og der forekommer Exempler paa Agre, 8³/₄ Alen brede og indtil 799 Alen lange. Gaardene vare af ulige Størrelse: fra 2 Tdr. 3 Skpr. Hartkorn (Bukkeballe) indtil

¹⁾ „Pennehave“ var indtil 1826 en Eng paa c. 10 Tdr. Land, oprindelig en Deel af „Skovhusvängen“. I det nævnte Aar tilhørte den en Handelsmand i Hørsholm, Fugmann. Han havde opdyrket det forhen sumpige og med Ellekrant bevoxede Engskifte, anlagt en Humlehøve paa over 3000 Kuler og en Frugthave, dyrkede derhos Kommen og andre Handelsplanter og havde indhegnet det Hele med Hessel, Poppel og Pil (Amtst. Indst. ²⁹/₇, 26). Af alt dette er nu intet Spor.

²⁾ Af Valend se: Vølund. Nord. Tidsk. for Oldkyndighed, 2. B. 1883.

³⁾ Den blev ved Skjøde af ⁷/₄ 1796 solgt til en af Gaardmændene for en aarlig Afgift af 5 Rd. 12 ³/₄, er nu udtørret, har et Fladeindhold af næsten 5 Tdr. Land og er skyldsæt for 2 Skpr. 2 Alb. Hartkorn.

8 Tdr. 6 Skpr. Ved den oftere omtalte Jorddeling af 1722 beholdt kun Bukkeballe sit gamle Tilliggende og Hartkorn. Af de andre 8 Gaarde bleve de to største med over 8 Tdr. Hartkorn halverede, og de 10 Gaarde, der saaledes fremkom, fik alle lige Hartkorn: 4 Tdr. 2 Skpr. 2 Pd. $\frac{2}{3}$ Alb. Som andetsteds bemærket, bleve Bukkeballe i 1781 og en af Gaardene i Byen i 1796 indkjøbte og sammenlagte med Sophienberg, ligesom i 1806 endnu en Gaard i Byen nedlagdes og sammensluttes med Kokkedal. Af de øvrige 5 Gaarde i Byen have de 7 endnu deres fulde Tilliggende — fra 40—68 Tdr. Land — ; kun een er senere udparceleret, idet omtrent Halvdelen af den i 1811 solgtes til Eieren af Rungstedlund og henlagdes under denne Gaard, medens Resten. 2 Tdr. $\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn. 27 Tdr. Land, vedblev at være Hovedparcel. Fem Gaarde ere udhyttede paa Marken; tre ligge i Byen endnu. Foruden de oprindelige 3 Landgildehuse og 2 „Holtzhuse“¹⁾, 3: Huse paa Bøndernes Jord, er der nu 10 Huse i Byen, dels paa Gadejord, dels paa Smaaparcer. Byens samlede Hartkorn — fradraget det under Kokkedal og Sophienberg henlagte — er 49 Tdr. 4 Skpr. „ Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb., med et Areal af 464 Tdr. Land.

4. Kokkedal. Tyge Becker fortæller i sit Eventyr „Vandrefalken“ (Noten S. 174), at Kokkedal skal være bygget af Christian den Fjerdes bekendte Overvisiterer i Helsingør, Nickel Kock; men dette er vistnok ikke saa. Baade efter den ældste Matrikel og Lorentz Tuxens Jordebøger af 1660—64 var i alt Fald Kokkedal en almindelig Bondegaard med Ager og Engs Hartkorn 10 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb., ved Revisionen 1659 reduceret til 7 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb., Skovskylld („Svins Olden“) 1 Skpe. 1 Fdk. 1 Alb., og bades i Fæste af en Bonde. Laurids Hansen. Til Gaarden hørte 3 Vange: Langhave-, Dysse- og Laue-Vange, samt en Lod i Vallerød Enghave, taxeret til 20 Læs Mosefoder. Engbunden var saa begroet med Ellebuske, at den ikke kunde høstes, men den antoges at kunne afgive Græsning til 10 Høveder. Det var en besværlig Gaard, og ved Fæsteledighed var det vanskeligt at faae den besat; jfr. Side 96 og 145.

I 1745 fik en af Datidens Stormænd Lyst til Gaarden for der at bygge sig en Sommerbolig. Det var Geheimeraad, Grev Christian August von Berckentin, Ridder af Elefanten m. M. Deputeret i General-Landøkonomi- og Kommercekollegiet samtidig med Schulin og som saadan en af Ophavsmændene til Fr. af 1. Juli 1747, Direktør for den afrikanske Handel, „den Første ved Finantserne“ og i Vinteren 1742 overordentligt Sendebud i Stockholm, hvor han i Forening med den ordentlige Gesandt, Oberst Grüner, arbejdede ivrig for Kronprindsens (Frederik den Femtes) Valg til svensk Thronfølger, en Tid lang med god Fremgang, men dog sluttelig uden heldigt Udfald²⁾. Trods Grev Berckentins Magt og

¹⁾ Huse, hvoraf gives „Hold“, 3: betales Grundskylld.

²⁾ Det danske Hof anvendte mange Penge paa Sagen, men Christian den Sjette kunde ikke overtales til en bestemt Optræden i det afgjørende Øieblik og undlod navnlig, da det haardst behøvedes, at yde Sverige

Indflydelse ved Hove var det dog ikke uden Vanskeligheder, at han opnaaede sit Ønske. De som Bilag Litr. E² optagne Aktstykker, der ogsaa i anden Henseende turde have Interesse, give herom Oplysning. Resultatet blev imidlertid, at han fik Kokkedal, men ikke Jellerød, som han vilde have havt med, i det Væsentlige paa de Vilkaar, han havde forlangt. Ved Skjøde af 4. Marts 1746 overdroges Gaarden nemlig ham og Arvinger som en fri Eiendom, inod at han skulde „fornøie“ Fæsteren for Afstaaelsen, betale de kongelige Skatter og for Tienderne og smaa Onera aarlig 15 Rd. 5 4/6 R , men være fri for Hoveri og Landgilde. Dronningen forbeholdt sig dog Forkjøbsret til Gaarden, ligesom ogsaa Herligheden, Over- og Underskovn med Undtagelse af et lille Stykke, „i Circumference 339 $\frac{1}{2}$ Fv.“, som Geheimeraadn vildt indtage til Have, samt endelig „den gamle Jagtvei“, som gaaer igjennem Kokkedal Vang, „undisputeerlig“, og et lille Jordstykke, som var heulagt til Sophienberg. Derimod fik han en Udvisning for sin Besiddelsestid af 10 Skovlæs Brænde og 20 Bønderlæs Tørv og Gjærdsel og Stavre som andre Gaarde. Berckentin byggede derefter en stor og smuk Hovedbygning, een Etage med høi Kjælder og Kvist, anlagde Haver og Park, plantede Alleeer, arronderede Gaardens Tilliggende ved flere Mageskifter med de omliggende Bønder og indhegnede Markerne med Steengjærder, hvoraf flere endnu ere til. I 1755 blev han Overhofmester for Kronprindsen (Christian den Syvende) og døde 1758, 64 Aar gammel. Han var gift med Susanne Margrete de Boineburg, begyndte sin Løbebane som Kammerjunker hos Dronning Louise, blev 1721 Minister i Stockholm, 1722 Envoyé extraordinaire ved det keiserlige Hof og steg derefter til de foranævnte Embeder og Værdigheder¹⁾.

Hans Datter, Louise, Enke efter Kammerherre Christian Siegfred von Plessen, arvede Gaarden efter ham og fortsatte Faderens Forbedringer og Forskjønnelser. Ved en kongelig Resolution af 5. August 1758 fik hun fuldkommen Skattefrihed for sin Besiddelsestid, og Enkedronningen fritog hende, ligeledes for hendes Besiddelsestid, den 25. s. M. for Udredelsen af det ved Faderens Skjøde betingede Vederlag for Tiende m. v., konfirmerede Skjødet eller Gavebrevet, gav hende Ret til uden Udvisning at betjene sig af Gaardens Over- og Underskov og til at skyde Smaaavildt, som Harer og Agerhøns, hvorimod Jagten paa Kron-, Daa- og Raavildt fremdeles reserveredes Dronningen. Den 25. Marts 1766 konfirmerede Kongen Skjødet af 4. Marts 1746 og udvidede den af Dronningen under 25. August 1758 Grevinde Plessen givne Ret til at disponere over Skoven og Underjagten til ogsaa at gjælde for

Hjælp i den russisk-finske Krig. Der var de bedste Udsigter til at drive Valget igjennem, men Kongens Vankelmødighed og Frygt for Krig fordærvete Alt. Saavel Dronningen som den pietistiske Blume understøttede kraftig Frankrigs alvorlige Formaninger til Fred. I Marts 1744 afsluttedes et Forlig med Sverige, hvorved Kronprindsen frafaldt alle sine Krav paa den svenske Krone (Fryxell, 36 D. 61).

¹⁾ Jvfr. Birchs Geheimeraadn. Berckentin byggede ogsaa Schimmelmanns Palais. Secher: Danmark i ældre og nyere Tid, 1. 365.

Kokkedals fremtidige Eiere. Skatte- og Afgiftsfriheden skulde derimod ophøre. naar Grevinden afhændede Gaarden. Grevinde Plessen blev i 1766 den unge Dronning Caroline Mathildes Overhofmesterinde, men faldt i Unaade 1768 og blev forvist Hoffet¹⁾. Hun drog da, ikke, som andetsteds fortalt²⁾, til Kokkedal, men til Lübeck, hvor hun ved en Kontrakt af 3. April 1768, medunderskreven af J. H. E. Greve v. Bernstorff som Laugværge, overdrog Kokkedal til Kammerherre Christian Ludvig Scheel von Plessen med derværende tre kongelige Portrater af Frederik den Femte, hans Dronning og Christian den Syvende, tre faste Speile, de tvende i Galleriet og det tredie i Kabinettet, Tapetserierne og Kakkellovne — samt tilliggende Hartkorn. Kammerherre Plessen fik derhos Tilsagn om efter Grevindens Død at erholde forlods udbetalt af hendes Bo 20,000 Rd., som hun havde arvet i hans Familie, samt udleveret „Dronning Annas smukke Cassa og de tvende Guldbægere med de Plessiske og Scheelers Vaabeuer“. Derimod skulde Plessen eller hvem af hans Brødre, han maatte overdrage Kokkedal til, betale Grevinden aarlig 800 Rd. og lade „en tilsvarende Kapital af 20,000 Rd. bestandig forblive i den Plessiske mandlige Linie og forlods af Bo efter Bo til den nærmeste mandlige Arving i Linien udbetales og overleveres, og om hele Mandslinien skulde uddøe, da rørte 20,000 Rd. af den sidstes Bo udbetales til det Kongelige Frederiks Hospital i Kjøbenhavn“. Endelig forbeholdt Grevinden sig, om hun fik isinde igjen at komme til Danmark og at boe paa Kokkedal, at Gaarden med Tilliggende skulde tilbageleveres hende, imod at Betalingen af de 800 Rd. aarlig samtidig bortfaldt, og Gaarden efter hendes Død igjen tilfaldt Kammerherre Plessen eller den af hans Brødre, til hvem han vilde overdrage sin Ret. Efterat Kongen ved Resolution af 25. Marts 1782 havde givet Afkald for altid paa den ham ved Skjødet til Geheimeraad Berckentin forbeholdte Forkjøbsret, og efterat Grevinde Plessen ved en Deklaration, dateret Zelle den 27. Februar 1783, havde annulleret Bestemmelsen om, at Kammerherre Plessen ikke maatte sælge Kokkedal til Andre end en af hans Brødre, imod at den hende betingede Livrente forhøiedes med 200 Rd., at betale med 40 Louisdorer, udstedte Plessen, der nu skriver sig: „Ridder, Geheimeraad og Amtmand, Stamherre til Foussingø og Selsø samt Herre til Lindholm, Saltø og Harrested“, den 31. Mai s. A. Skjøde paa Kokkedal til Amtmanden over Frederiksborg og Hørsholm Amter, Geheimeraad Lewetzow, til hvem han allerede ved Kontrakt af 18. April 1771 foreløbig havde overdraget Eiendommen. Hvad der efter denne Kontrakt var betalt i Kjøbesum, nævner Skjødet ikke. Ved dette blev det blot paalagt Kjøberen at betale Forøgelsen i Grevinde Plessens Livrente med 200 Rd. eller 40 Louisdorer og til Sikkerhed derfor at udstede en første Prioritetsobligation, lydende paa 5000 Rd. Geheimeraad Lewetzow eiede og beboede Kokkedal til henimod Aarhundredets

¹⁾ Jfr. A. G. Moltkes Autobiografi, Hist. Tidskr. 4 R. 2. B. 280.

²⁾ Schiørrers Bidrag til Oplysning om Katastrofen den 17. Januar 1772. Hist. Tidskr. 4 R. 2. B. 695.

Slutning. Han tilkjøbte og sammenlagde med Gaarden 4 Tdr. 2 Skpr. 2 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn fra Usserød og Vallerød Byer.

Kammerherre, Generalmajor og første Direktør i Generalpost-
amtet Ernst Friederich v. Waltersdorff købte Kokkedal i 1799
og fik da en fornyet kongelig Koncession paa Benyttelsen af Over-
og Underskoven saavel som Underjagten samt derhos allerhøieste
Tilladelse til at indrette en lille Dyrehave og der at opføde og
skyde Raadyr. Der holdtes gjerne 5 à 7 Dyr. Alle senere Eiere
erhvervede lignende Koncessioner, som betaltes med 14 Rd. 48 β,
og i 1829 og senere maatte desuden betales en Kjøndelse af 20 Rd.
ved hvert Eierskifte for Tilladelsen til at holde Dyrehave, indtil
den fuldstændige Jagtret blev afløst i 1850 for et aarligt Vederlag
til Statskassen af 3 Rd. Ved Amtets Resolution af 19. August
1805 fik General Waltersdorff Tilladelse til at forlægge en Vei.
som løb igjennem et mellem Kokkedal og Vallerød magelagt Stykke
Skov og som ikke var Landevei, men tjente til Førsel for de
Byer og Steder, som ligge langs Strandkysten og maae søge op til
Kongeveien ved Usserød, saaledes at Veien blev omtrent 70 Fv.
længere end den gamle og kom til at gaae langs Kokkedals Marks
vestre Skjel uden om fornævnte Skov. Ved kongelig Bevilling af
28. Februar 1806 tillodes det Generalen at sammenlægge en af
ham fra Usserød indkjøbt Gaard af Hartkorn 4 Tdr. 1 Skpe. 3 Fdk.
 $2\frac{1}{2}$ Alb., Areal $53\frac{1}{2}$ Tdr. Land, med Kokkedal, der forud havde
11 Tdr. 5 Skpr. 3 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn og et Tilliggende af
145 Tdr. Land. Samme Aar købte Landeværns-Kapitain, senere
Generalkrigskommissær Astrup Kokkedal. Han erholdt den 19.
November 1808 Rentekammerets Tilladelse til at afdrive et Stykke
Skov imod at tilplante et tilsvarende Areal og at undergive hele
Skovarealet vedvarende Fredskovsforpligtelse. I 1810 solgte han
Eiendommen til Generalkrigskommissær v. Schmidt, som kun
eiede den i et Par Aar, hvorefter han afhændede den for 250,000
Rd. dansk Courant til Grosserer i Kjøbenhavn Isaach Benners,
der besad Gaarden til 1829 og tilkjøbte adskillige Parceller fra
Vallerød og Usserød, saa at Hartkornet var voxet til 19 Tdr. 4 Skpr.
2 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb., Skovskuld i Skpe. 1 Fdk. 1 Alb., da han solgte
til John Brown for 20,000 Rd. rede Sølv. I 1837 solgte Brown
Kokkedal for 22,000 Rd. rede Sølv til Grosserer, senere Etatsraad
A. N. Hansen, der atter afhændede den i 1843 til Justitsraad,
senere Etatsraad Malthé Bruun Nyegaard, forhen Eier af
Steenalt, for 32,000 Rd., og han besad derefter Eiendommen i 21
Aar, indtil 1864, da han solgte den til den nuværende Eier, forhen-
værende dansk Konsul i Hongkong Frederik H. Block, for
100,000 Rd.

Kokkedal ligger paa en Bakkeskraant en Fjerdingvei Nord for
Rungsted, lidt Vesten for Sundet, med Udsigt over dette baade mod
Nord og Øst, omgivet af Haver, Park og Skov. Af den Bercken-
tinske Hovedbygning er nu ikke Andet tilbage end de solide, hvel-
vede Kjældere, hvorpaa den nuværende Eier har opført et nyt Hus i
gammel hollandsk Stil. Haven er omlagt, forskjønned og forsynet med
Driverier; Ladegaarden ombygget, nye Forpagterboliger, Hærskabs-

stalde, Portner- og Gartnerhuse opførte. Til Gaarden hører nu et Areal af ialt c. 268 Tdr. Land, hvoraf 224 Tdr. Ager og Eng. Resten Skov, Haver, Park m. v., skyldsæt for Hartkorn Ager og Eng 28 Tdr. 5 Skpr., Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb., Skovskylt 1 Skpe. 1 Fdk. 1 Alb. Bygningerne ere brandforsikrede for 122,000 Rd.

5. Sophienberg. Ved Fæstebrev af 28. Februar 1727 overdrog daværende Kronprinds Christian til Kommerceraad og Generalfabrikør Nicolai Lambrecht, til Anlæggelse af et Salpeterværk. „det Stykke Jordsmon, beliggende paa Voris Landgods Hirschholm udi Overdrevet imellem Rundsted og Michelborg Byer udi Birkerød Sogn, Steilebakken¹⁾ kaldet, som udi sit Begreb strækker sig fra Bækken paa den søndre Side ved Vallerøds Enghauge i Længden omgøefehr 660 Alen og udi Bredden fra Vallerøds Enghauge Gjerde og til Pynten af Bakken 267 Alen“ (altsaa lidt over $12\frac{1}{2}$ Tdr. Land), paa det Vilkaar, at han skulde betale Bønderne for Tabet af deres fælles Græsning, taxeret til 12 Rd. aarlig, og at han ikke ved at hegne Lodden maatte hindre Færseleu paa den forblibende Landevei. Til de Bygninger, Fæsteren maatte opføre, forbeholdt Kronprindsen sig Forkjøbsret. Denne gjorde han gjældende allerede i 1729, betalte da for Lambrechts Bygninger 1200 Rd. og bortleiede derefter disse og „Steilebakken“ paa 5 Aar til Bygmester du Sart paa det Vilkaar, at han skulde indrette et Teglværk og aarlig levere til Kronprindsens Tjeneste for 300 Rd. Mursteen samt efter de 8 Aars Forløb tilbagelevere det Hele, ogsaa de Ovne m. v., som han maatte have bygget, uden Erstatning. De 12 Rd., Bønderne skulde have for den dem fratagne Jord, glemte man aldeles, og disse klagede i 1732 bitterlig over, at de med Undtagelse af det første Aar 1726 ikke havde faaet en Skilling. Da du Sarts Leiemaal var udløbet, besluttede Dronning Sophie Magdalene at benytte Pladsen til Opførelsen af et Sommerslot og fuldførte Beslutningen i 1744. Slottet blev, som Thura siger. „med Hendes Majestæts eget høie Navn beæret og kaldet Sophienberg“. „Hendes Majestæt er“, vedbliver samme Forfatter. „til dette Slots Opbyggelse bleven foranlediget ikke alene af den skjønnne og herlige Egn imod Landsiden, men endog af den fortreffelige Udsigt mod Søen, da alle fra Øster- og Nordsøen frem- og tilbagegaaende Skibe maa passere saagodtsom tæt forbi. Bygningen selv gjør, især imod Søen, en artig Parade. Den indvendige Indretning er net og bekvem, Meubleringen kongelig og af meget god Anordning. Ved Huset er en artig og smuk Frugthave anlagt og Høien, paa hvis øverste Plan Bygningen er anlagt, er med stor Arbeide og Bekostning imod Søen afdelet i adskillige Terrasser, som med Billeder, Potter og andre Zirater, ja endog med Kanoner, for deraf til Lyst at betjene sig, ere besatte“. Slottet blev bygget af Dron-

¹⁾ „Steilebakke“ kan jo betyde baade et Rettersted og en Plads til at tørre Fiskegarn paa. At den her omhandlede Bakke nogen Tid skulde have været benyttet til sidstnævnte Brug, er dog lidet sandsynligt. Dertil ligger den for langt baade fra Mikkelsborg og Rungsted.

KOKKEDAL.

ningens daværende Hofbygmester, Oberst Niels Eigtved¹⁾. Efter Dronning Sophie Magdalenes Død, eller rettere efter Katastrofen 1772, havde Arveprinds Frederik i adskillige Aar Sophienberg som Sommerresidents. Ifølge en Rentekammer-Ordre af 28. April 1781 blev den tilstedende Bukkeballegaard af Hartkorn 2 Tdr. 3 Skpr. „Fdk. 1 Alb. indkjøbt og henlagt under Slottet, og nogle Aar senere ligeledes en Gaard i Vallerød af Hartkorn 4 Tdr. 2 Skpr. 2 Fdk. ^{2/3} Alb.

I Slutningen af Aarhundredet solgte Statskassen Eiendommen til Kancelliraad Neergaard, som kort efter igjen afhændede den til Oberst Arnoldus Falkenskiold, yngste Søn af Lieutenant Martin Dyssel, der paa Grund af sin Konduite som vagthavende Officer under Czar Peters Besøg i Kjøbenhavn i 1716 blev adlet Falkenskiold og døde som Oberst 1746, og en Broder til den fra Hofrevolutionen 1772 bekendte Oberst Otto Seneca Falkenskiold, tidligere Eier af Sæbygaard og Gods, som han købte 1779 for 72,000 Rd. og solgte igjen 1797 for 175,000 Rd. Oberst Falkenskiold gav paa Sæbygaard Bønderne paa 28 Gaarde Hoverfrihed imod Pengeafgift og udlagde Halvdelen af Hovedgaardens Marker til Bøndergaarde. Han var en ualmindelig kyndig og driftig Landmand og tog lige til sin Død livlig Deel i Diskussionen om Agerdyrknings-Anliggender. Flere Afhandlinger af ham i den Tids landøkonomiske Tidsskrifter kunne endnu læses med Interesse²⁾.

Han var den Første, der indførte engelske Svin her i Landet, og overlod andre Landmænd over 500 Grise (Kammeraad Drevsen var overbevist om, at de forædlede Svin, som fandtes her i Landet i 1816, nedstammede fra disse³⁾), og han var vistnok ogsaa den Første, som antog Landvæsenselever: de maatte tjene i tre Aar. En Oversættelse af Schwertz's Beskrivelse af det nederlandske Agerbrug m. M. udkom for hans Regning. Slottet Sophienberg fandt han altfor stort og kostbart at vedligeholde i Forhold til Gaardens Størrelse og Privatmands Evne, og han nedtog derfor Kuppelen, hele den øverste Etage og omtrent to Femtedele af den nederste. Han døde 1819 og ligger begravet paa Hørholm Kirkegaard tilligemed sin Hustru og yngste Datter, Elisabeth Falkenskiold, der var kjendt i en vid Kreds for sin omfattende Velgjørenhed.

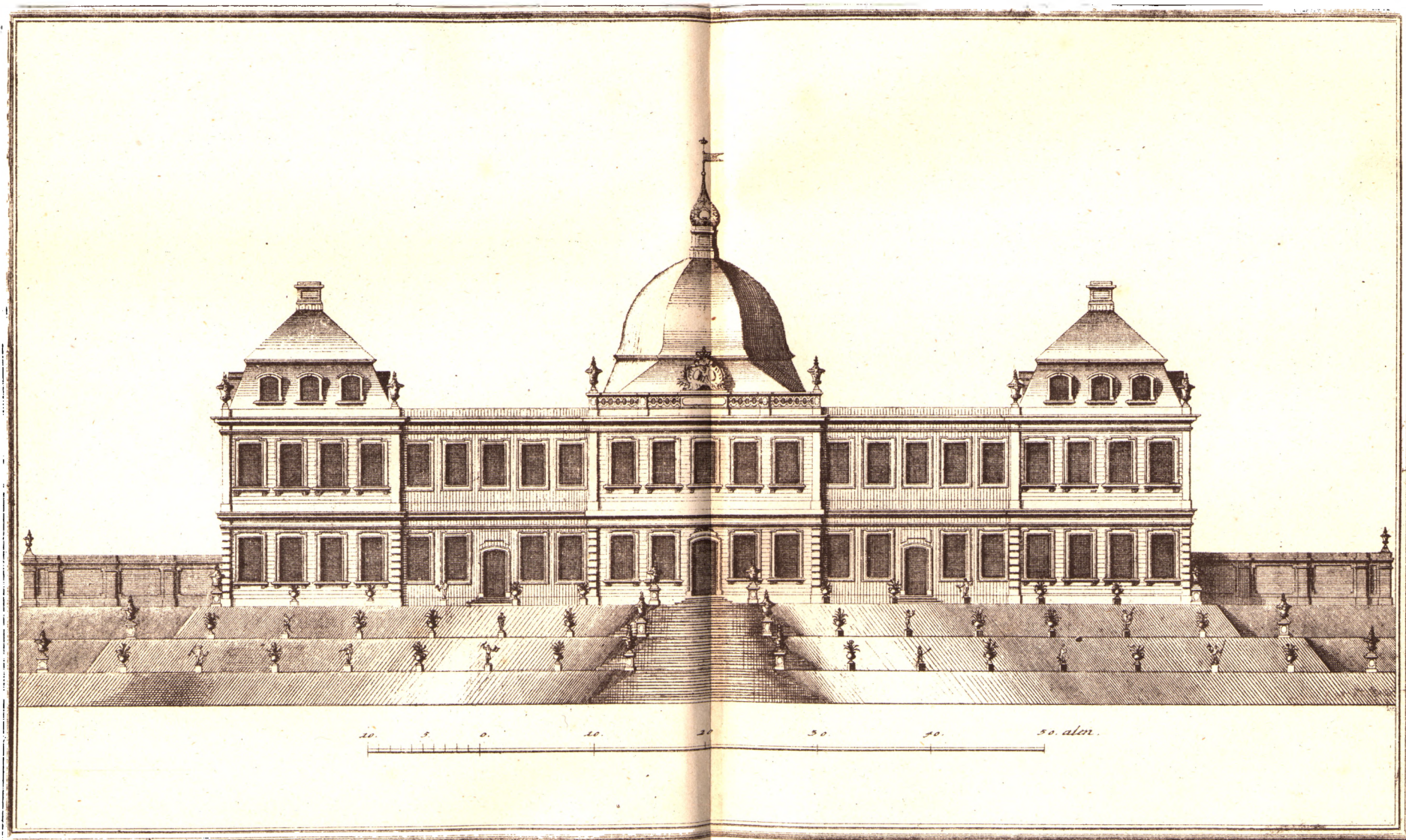
¹⁾ Han var en sjællandsk Bondesøn, først Gartner, siden Ingeniør, derefter Arkitekt og Direktør for Kunstakademiet. Foruden Sophienberg byggede han Portalerne paa Christiansborg Slot og Palæerne paa Amalienborg og døde 1754. Dronningen forærede ham Rungstedgaard (see under Rungsted).

²⁾ Øk. Korresp. Nr. 25 for 1819, der anmeldte Falkenskiolds Død, yttre ved at omtale en af disse Afhandlinger: „Det er mærkeligt, at en Mand 73 Aar gl. har kunnet skrive det Stykke. Han havde en sjelden lys Forstand, forenet med Virksomhed og usvækket Legemskraft i hans høie Alder og en herlig Tact for Landvæsenet“. Et særlig karakteristisk Brev fra ham, trykt i Landøk. Tid. 1816, 6. Bd. 337, der bl. A. giver interessante Oplysninger om den Tids Landboforhold, er optaget som Bilag Littr. F. 2.

³⁾ Landøk. Tid. 5. Bd. 311.

Efter Falkenskiolds Død solgte Boet Gaarden 1821 for 8,760 Rd. til Brændevinsbrænder Ole Sørensen, som afhændede den igjen 1826 til Baronesse Vedel-Jarlsberg for 8,000 Rd. Sølv. Af hende købte Hans Gustav v. Lillienskjold Gaarden 1830 for 8,200 Rd. Sølv, og han eiede den derefter i 21 Aar. Det var en streng Tid for Sophienberg. Den deilige Bøgeskov paa 12—13 Tdr. Land, der naaede lige fra Haven op til Kokkedal Skov og var gjennemskaaren af brede Alleer af gamle Ypern. Kastanier og Bøge, blev uden Barmhjertighed nedhugget for Fode, Huset forfaldt, Jorderne og den udmærkede Have forsømtes, ja af Grundmuren, der indhegnede Haven, blev endog Halvdelen nedbrudt, Stenene solgte og Hegnet erstattet med et Risgjærde. Den eneste Undskyldning for dette Barbari kan søges i Eierens yderlige Fattigdom, som maaskee tvang ham dertil for at skaffe Brødet til en talrig Familie. Ødelæggelsen standsede imidlertid, da Lillienskjold i 1851 mageskiftede Sophienberg med en Gaard i Jylland for 25,000 Rd. Hans Eftermand var Sigismund Réé, der Aaret efter igjen solgte til Kapitain Wulff for 28,000 Rd. I 1857 afhændede Wulff Gaarden til Waldemar Engelsted, forhenværende Eier af Niraa-gaard, for 30,000 Rd., og han solgte den igjen 1860 til forhv. Silke- og Klædehandler. Eier af Vibygaard og Gods Josias Daniel Hansen Schmidt for 33,000 Rd. Efter Schmidts Død 1872 købte Konsul F. H. Block Sophienberg ved offentlig Auktion for 45,000 Rd. Navulig i de to sidste Eiers Tid er Hovedbygningen bleven restaureret, en ny Ladegaard opført og Haven bragt i Orden. Den nedhuggede Skov er desværre uerstattelig. Med nogle tilkøbte Smaaparcer har Sophienberg et samlet Tilliggende af c. 100 Tdr. Land, skyldsæt for ialt 7 Tdr. 1 Skpe. 2 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. Ager og Engs Hartkorn. Bygningerne ere brandforsikrede for c. 46,000 Rd.

6. Mikkelsborg har oprindelig været et lille Fiskerleie. Efter de gamle Matrikulsprotokoller bestod den af een Gaard og to Huse med Jord. Gaardens Tilliggende bestod dog kun af to smaa „Hauger“ Syd og Vest for Gaarden, indeholdende 23 Acre. og en lille Enghave imellem Landevæien og Stranden, „meest begroet med Buske“, taxeret til $3\frac{1}{2}$ Læs Hø. Husmændene havde hver især kun et lidet Indelukke, ingen Høslet. Efter et Inventarium af 1664 laae Byen dengang „ganske øde“. Ifølge Jordebogen af 1672 svarede Gaarden, hvis Hartkorn var 2 Tdr. 1 Skpe. 1 Fdk. $\frac{1}{2}$ Tde. Torsk i Landgilde, i 1722 afløst mod et Pengevederlag af 1 Rd. 45 β , og Husene, der stode for Hartkorn henholdsvis 2 Skpr. 1 Alb. og 2 Skpr., det ene, der var deelt. 4 ƒ , det andet 2 ƒ . Et jordløst Hus svarede 24 β . Om de tre Huse hedder det: „er øde og udi Krigens Tid bleven afbrudt“. Senere, efterat Eskildsen havde faaet Rungsted Kroes Privilegier (see under Rungsted), blev det ene af Husene Krosted, en Slags Filial af Rungsted, og bestod som saadant indtil 1835, da Kroholdet omsider blev nedlagt; det var ubetydeligt, Afgiften kun 1 Rd. aarlig. Nu staaer Gaarden for Hartkorn 4 Tdr. 3 Skpr. 3 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. med et Tilliggende af 45 Tdr. Land og er nylig kjøbt for den høie Pris: 60,000 Kroner af

S O P H I E N B E R G .

(Efter Thurnas D. Vitruvius.)

Kokkedals Eier, Konsul Block, der med kgl. Bevilling har sammenlagt den med Kokkedal. De to Huse, der ere sammenlagte, har 1 Tdc. 6 Skpr. 1 Fdk. $\frac{1}{2}$; Alb. med 21 Tdr. Land. Desuden er der 2 jordløse Huse, hvis Grunde og Haver ere skyldsatte for 1 Skpe. 3 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb., og 2 andre umatrukerede.

Tyge Becker vil vide¹⁾, at et „Nickelsborg“ med et rundt Taarn skal være bygget paa den Plads, hvor Gaarden Mikkelsborg staaer, af Christian den Fjerdes Overvisiterer i Helsingør, Nickel Kock, der ved sin Strenghed opbragte Svenske og Hollændere og gav Anledning til en Krig. Denne Nickel Kock, som nok egentlig hed Nicolai Holmer og havde været Skibshøvedsmand, førend han blev „General-Visiteurer“, var allerede død i 1647²⁾. Han maatte altsaa have bygget „Nickelsborg“ forinden. Her er intet Spor af noget Saadant. Saavel i 1592 som i 1664 var Mikkelsborg behøet af Bønder.

7. Rungsted er et ældgammelt Fiskerleie, der oprindelig hed „Runæstigh“, senere Runsti, og endnu den Dag idag lyder Navnet saaledes i Almuens Mund. Rungsted eller Rongsted er en Fortydskning („Rundstedter Hof“, skrev Dronning Louise). Det er muligt, at Navnet „Runæstigh“ stammer fra Navnet Runi, men det er rimeligere, at det hidrører fra det islandske Runnr. en Plads ryddet for eller bevoxet med Krat, og at det altsaa her nærmest betyder den med Krat bevoxede Sti, hvilket just passer med de topografiske Forhold i gamle Dage³⁾. I Niels Eriksens Skjøde af 22. Juli 1346 til Niels Knudsen nævnes blandt det med Hørningsholm (Hørholm) overdragne Gods „Runæstigh“⁴⁾. „Runsti“ var en af de privilegerede Kroer allerede i Christian den Andens Tid⁵⁾. I et Dokument fra Anno 1583 nævnes „Runstig“⁶⁾. Den 15. September 1613 gav Christian den Fjerde Willum Carram (skrives ogsaa Carom, Carron, Carom og Carron) Brev paa „den nye Runstie Krogh“ med al den Ager og Eng, som nu tilligger, kvit og fri, samt 100 Lacs Ved af Vindfælder og fri Olden for „egne hjemmefødte Svin“, imod at holde „fri Herberge for Indlændiske og Udlandiske, forskaffe dem Øl og Mad, det som godt er, Hø, Havre, Straa, Senge og Kamre, for en temmelig og billig Betaling, saa at veifarende Mænd intet med Billighed haver at klage“. Den samme Willum eller William Carron eller Carrom blev under 16. Juni 1616 antagen til at være Kongens Herold („voris Herroldt“) med en aarlig Løn („Pension“) af 100 Rd.⁷⁾. I to senere Breve af 25. Januar 1618 skriver Kongen „Ronsty“ og „Ronstie“⁸⁾. Ligeledes nævnes „Runsty Krogh“ paa en i Birkerød Kirke indmuret Lig-

¹⁾ „Vandrefalken“ Noter Side 174.

²⁾ Tegnelser 1643, 1647. G. A.

³⁾ Jfr. Madsen sjæll. Stednavne. Anm. for nord. Oldk. 1863, 237, 266.

⁴⁾ Trykt i Suhms D. H. XIII 806.

⁵⁾ Danske Saml. 4. B. 356.

⁶⁾ Dansk Mag. 2. B. 215. Anm.

⁷⁾ Sjæll. Reg. S. 58 og 208.

⁸⁾ Christian den Fjerdes egenhændige Breve I. S. 55.

tavle fra 1650¹⁾). Endnu i 1661 skrives „Runsti“ i et Kongebrev af 4. Juni, hvori en Skude beordres kjøbt til at føre 20—30 Læster Kalk dertil, for at bruges paa „Hirtzholm“²⁾). Dronning Sophie Amalie gav, strax efter at hun havde faaet Hørsholm i Forlening, ved Brev af 1. Oktober 1651³⁾) sin Kammerpige Anna Philix Baticur „Runstedte Wirthshause“ frit for Livstid. Efter Jordebogen af 1672 var en Mester Johan Philip von Essen, formodentlig gift med fornævnte Kammerpige. Bruger af „Rundsted“ Kro og af en nedlagt Bondegaard. Af den første svarede i Landgilde $2\frac{1}{2}$ Tdr. Torsk, som han dog havde „frit efter Dronningens Brev“; af den sidste $4\frac{1}{2}$ Fjerding Torsk. Desforuden bestod Byen af 10 Gaarde, af hvilke to svarede hver 1 Tønde, een $4\frac{1}{2}$ Fjerding, tre hver 3 Fjerdinger, een $\frac{1}{2}$ Tde. og tre hver 1 Fjerding Torsk; samt 2 Huse, som hver især svarede 3 $\frac{1}{2}$ i Landgilde. Nogle Aar efter fik Toldforvalteren i Kjøbenhavn, Lauritz Eskildsen, senere Forpagter af Tolden i Danmark⁴⁾), „Rundsted“ som Eiendom, formodentlig uden Kjøbesum, men paa den Betingelse, at han skulde gjenopbygge Kroen, ligesom han senere fik Nivaa Kro og Bro paa samme Vilkaar med Ret til at oppebære Bompeng⁵⁾). Kong Christian den Femte gav ham yderligere den 19. Juni 1688 et meget omfattende Privilegium, som i vore Dage kom Statskassen dyrt til at staae. „Af sær Kongelig Naade, og i allernaadigst Henseende til den store Bekostning“, som Eskildsen havde anvendt „paa at opbygge Kroen fra Grunden af og til et velbeskikket Værtshuus for de Reisende at indrette, samt fordi Kroen ligger paa Landeveien midt imellem Kjøbenhavn og Helsingør, halvtredie Mil fra hvert Sted, hvor idelig Reisen og Fart falder“, gav Kongen nemlig ham og Arvinger „fri Bryggeri og Brændeviinsbrønderi“ i fornævnte Kro, uden nogen Afgifts Erlæggelse, og forbød, at nogen Kro maatte holdes en Mil nær paa hver Side af „Rundsted“ uden Privilegiehaverens Minde og Samtykke⁶⁾), samt derhos en Udvisning i de kongelige Skove af 20 Læse Brænde.

¹⁾ Indskriften lyder fuldstændig saaledes: „Denne Taffe haver Jens Nielsen ladet bekoste og sætte Gud til Ære og Kirken til en Prydelse og hans salige Hustru Annicke Raders til en Ilukommelse, som boede og døde udi Runsty Krog den 25. October Anno 1650“.

²⁾ Sjæll. Tegn.

³⁾ Lorentz Tuxens Regnskaber.

⁴⁾ Kgl. Brev af 20. Marts 1691. Sjæll. Tegn.

⁵⁾ Kamrenes forenede Arkiv, Exped. Reg. Nr. 17 P. 409.

⁶⁾ Privilegiet blev strengt overholdt. Saaledes fik Amtmand Knuth den 9. Juni 1688 (Sjæll. Tegn.) kongelig Ordre til uden Ophold at lade nedbryde og afskaffe en Stald i Vebæk, „som uden Tilladelse er opbygget og som siges at være til stor Skade for Runsted Kro, som Toldforvalter Eskildsen med stor Bekostning har ladet opbygge“, o. s. v. Dette er formodentlig den første Oprindelse til Vebæk Kro; thi Vedkommende fik derefter Tilladelse af Rungsted Kroes Eier til at holde Beværtning imod Afgift og mod at købe Drikkevarerne i Rungsted, hvilket fremdeles vedvarede indtil Slutningen af det attende Aarhundrede. Ogsaa senere, efter at Rungsted paany var kommen i Kronens Hænder, værgedes der kraftig om Privilegiet. En „Supplique“ af 30. December 1735 fra salig Johan Drevitzens Enke om, at et til

Eskildsens Eftermand som Toldforvalter, Kammerraad Hans Jacob Søbøtker, købte ogsaa „Rundsted“ af ham og fik kongelig Konfirmation paa Privilegiet af Frederik den Fjerde den 23. December 1699¹⁾. Han staaer opført som Eier i Jordebogen af 1701 med Bemærkning, at han selv brugte Gaarden Nr. 1 (senere Rundstedgaard kaldet). Efter Lengnick var han en Søn af Inspektør ved Salthandelskompagniet Andreas Søbøtker²⁾ og født 1665. Ved kongeligt Brev af 23. Juni 1691 fik han i Forening med Flere i Forpagtning paa 3 Aar Tolden Nordenfjelds i Norge³⁾. I Bircherods Dagbøger Side 396 er noteret under 30. November 1701: „Hans Jacob Søbøtker, Kongelig Majestæts Justits- og Kammerraad, samt Told- og Konsumtions-Direktør i Danmark, blev efter kongelig Ordre ufornødentlig tagen i Arrest ude paa Kjøbenhavns Toldbod og alt det, han havde, forseglet, formedelst en og anden ved hans Administration befunden Urigtighed“. Den 17. Januar 1702 blev der udfærdiget kongelig Ordre til Prokurator Barthold Bjørnson om at være Defensor for Justitsraad Søbøtker i den mod ham af Kammeradvokaten „formedelst hans Forseelser i sin Toldforvalter Bestilling“ anlagte Sag⁴⁾. Bircherod melder senere under 14. April 1703, at H. M. havde til „tvende Frantzoser Pierre Paumeau og Paul Choppis“ overdraget „General-Inspektionen over alle Slags Varer, som til Søen indkommer, og givet dem Magt grant at inquirere saavel Toldbetjentenes Administration som Negotianternes Handel“⁵⁾. I Søbøtkers Sag faldt der Kammerrettsdom den 18.

hendes salig Mands Stervbo hørende, ved Papirmøllen liggende Huus, Springforbi kaldet“, maatte i Henhold til ihændehavende gamle Breve erholde Konfirmation paa Privilegium til at holde Kro, ligesom i forrige Tider, blev saaledes af Rentekammeret den 14. Februar 1736 afslaaet, fordi „forommeldte Sted, Springforbi, er saaledes situeret, at det ikke uden Præjudice for de strax ved paa begge Sider liggende privilegerede Kroer, Rundsted og Torbæk, den begjærte Frihed med Krohold kan bevilges“. Man fortæller, at Springforbi oprindeligt hed „Springeiforbi“, men at Navnet forandrede, da Stedet ophørte at være Kro, til „Springforbi“.

¹⁾ Kamrenes forenede Arkiv, Exp. Prt. Nr. 17, Pag. 400.

²⁾ Andreas Søbøtker var tidligere Kongens Kammertjener. Han fik Kvittering for afleverede Klæder og Mobilier den 31. Juli 1670 (Sjæll. Reg. 31. Juli 1670). Den 30. Oktober 1668 havde han erholdt Privilegium paa en Byggergaard i Kjøbenhavn. Hans Enke, Anna Pøgenberg, døde i 1710 i „Kongens Hærested“, og ved kgl. Bevilling af 20. December tillodes det, at hendes Lig maatte henstaae 3 Uger over sædvanlig Tid, føres til Kjøbenhavn og begraves i tyske Kirke om Aftenen, Kisten overtrækkes med sort Bai eller Læder, prydes med en liden Sirlighed af Zink, og Sangklokkerne lade sig høre en Time over den ellers tilladte Tid (Kgl. aabne Breve, Geh. Ark.).

³⁾ Sjæll. Tgl.

⁴⁾ Sjæll. Tgl.

⁵⁾ Om disse „Frantzosers“ strenge Inkvisition see fornævnte Dagbøger Pag. 434 og 36. De bleve senere „Tobaks-, Told- og Konsumtionsforpagtere“, men Choppis gik Fallit og fik den 13. Marts 1706 et Moratorium paa 18 Maaned, og Paumeau, der endnu i 1710 havde Forpagtningen, synes heller ikke at have kunnet svare, hvad han skulde. Der findes idetmindste flere Ansøgninger fra ham om Afgifts-Eftergivelse (Tgl. dg aabne Breve, G. A.).

Juli 1703, men den findes ikke optagen i Kammerrettens Domsprotokol for det nævnte Aar, der haves i Geheime-Arkivet. Hans Hustru, Johanne Søbøtke, bad i 1703 „allerunderdanigst Hans Majestæt for Guds Barmhjertigheds Skyld at ville see til hendes Elendighed og store Bedrøvelse, hvori hun med fattige smaa Børn er geraadet, og af medfødt kgl. Naade ei lade dem ruinere og til Bettelstaven komme, men allernaadigst forunde dem noget til Livets Ophold og Forfremmelse, og, om hun turde, foreslaaer hun Rungsted Kro og dens Tilliggende“; men i Kammer-Kollegiets Protokol hedder det herom under 9. Oktober: „Underdanigst refereret, men intet Svar“. Af en kongelig Ordre til Generalfiskalen, Hieronimus Brygmann, af 15. Marts 1704¹⁾ om at tiltale Søbøtke for Høiesteret fremgaaer det, at ovennævnte Kammerrettsdom gik ud paa, at han skulde restituere den Skade, han har tilføiet Kongen i sin forrige Toldinspektør-Tjeneste, og al Kongens videre Tiltale mod ham for hans andre grove Forseelser forbeholdes. Den 4. s. M. var der nedsat en Kommission, bestaaende af Justitsraaderne P. Hjort og Joh. Worm samt Raadmand Jens Kuur, til at dømme i en Disput mellem Kammeradvokaten, Niels Friis, og Justitsraad Søbøtkes Debitorer, som under hans Arrest havde havt endeel af hans Midler i Forvaring. Ved Bevilling af 5. Mai 1706 løslodes Søbøtke af Arresten, imod at han inden tre Døgn skulde forføie sig fra Kjøbenhavn og fremtidig opholde sig i Slesvig eller Holsteen, „dertil han sig skal reversere“. Reverset findes i Konceptet i G. A. og lyder: „Jeg H. I. Søbøtke takker allerunderdanigst for den af Hans Kongelige Majestæt til Danmark og Norge, min allernaadigste Konge og Herre mig beteede Naade, at jeg af min Arrest løslades og paa fri Fod stilles, og forpligter mig hermed inden 3 Dage at begive mig herfra denne Kongelige Residentz Stad Kjøbenhavn og mig herefter hverken udi Danmark eller Norge uden Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Tilladelse at lade finde; men udi Slesvig eller Holsteen, uden derfra at reise, saalænge det Hans Kongelige Majestæt behager, at forblive. Saa lover og forbinder jeg mig ogsaa uden Hans Kongelige Majestæts Videnskab mig ei udi nogen anden Herres Tjeneste at begive: de mig meddeelte Instruxers Indhold med alt hvis mig udi mine Forretninger i forrige Tider er bleven anbefalet og hemmelig bør at holdes, ingen Menesker udi Verden at aabenbare, men slikt med alt andet hvorved Hans Kongelige Majestæt eller deres Undersaatters Skade og Fordærv kunde overkomme, indtil min Død hos mig at beholde, hvilket jeg som en tro indfødt Undersaat med min Ed bekræfter, saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord“. Allerede den 19. Februar 1707²⁾ fik alligevel Søbøtke Tilladelse til at maatte reise og søge sit Brød udenfor Kongens Riger og Lande, dog at han efter sit Revers ikke maatte aabenbare Noget af, hvad han ved Instruxer eller paa anden Maade var betroet. At han var en Søn af Frederik den Tredies

¹⁾ Sjæll. Tgl.

²⁾ Aabne Breve. G. A.

forrige Kammertjener. har vel bidraget Sit til hans Benaadning. Ogsaa hans Børn bleve hjulpede, om end ikke paa den af Moderen foreslaaede Maade; thi mange af dem og deres Afkom findes senere i ansete Stillinger¹⁾. Til Fyldstøjørrelse af Erstatningen til Kronen blev „Runsted“ med alt Tilbehør, derunder ogsaa Vebæk Kro, som Filial af Runsted, og Nivaa Kro og Bro, jfr. Privil. af 6. September 1690, stillet til Auktion den 19. November 1703 og tilslaaet Kammeradvokat Nicolai Friis paa Kongens Vegue for 8,260 Sletdalere. Frederik den Fjerde beordrede derefter under 15. Januar 1704 overleveret til Dronning Louise, „Hirschholms høie Herskab, det Os hjemfaldne Runsted Gods af Gaarde, Huusmænd samt Skov efter Matrikulens Beløb, saavelson den sammesteds værende Kro med dens Bygninger, Hauge, Fiskeriet saavelson Huset og Broen ved Nivaa med de bevilgede Passagepenge saa og Bygningerne og Huset ved Vebæk med al anden Herlighed og Rettighed. visse og uviste Indkomster, som af samme Gods, Krøhold, Bro samt Skove og Fiskeri dependerer“²⁾. Dronning Louise forenede derefter paany „Runsted“ med Hirschholms Gods. residerede undertiden selv paa Rungstedgaard eller, som hun ogsaa skrev: „Rundstedt Hof“, men dog vistnok kun for kortere Tid, da først en Geheimeraad Ahlefeldt og senere Obersekretær E. U. Dose og hendes Kammersekretær, Justitsraad Rateckens, ellers der havde Bolig i hendes Besiddelsestid. Kroen med Avling blev bortforpagtet til den tidligere Forpagter, „velforstandig Mand“ Mathias Frigast, ved Auktion den 21. Oktober 1705 for en aarlig Afgift af 455 Kroner paa 6 Aar; han havde tidligere kun givet 280 Rtd.³⁾. Ved Overleveringen til Dronningen blev optagen en Beskrivelse over Gaard og Gods af Birkefogden. Søren Michelson, og Birkeskriveren, Jens Michelsen. Af samme fremgaaer det, at „Runstedgaard“ dengang bestod af en Borggaard og en Ladegaard, den første igjen af to teglhængte Bindingsværks-Længer paa 18 og 4 Fag, hvoraf 8 Fag med murede Tavt, men Resten med klinede Vægge. Stuehuset var indrettet til en Storstue, tre Sengkamre. „Skriver-Cantorit“ og forskjellige mindre Kamre og Udenomsleiligheder. „Runsted Kro“, det nuværende Rungstedlund, havde fire Bindingsværks tavlmurede og teglhængte Længer, af hvilke den nordre var Stuehus, den vestre deels Stuehus, deels Bryggeri m. v., den østre Stald og den søndre Lade. I Stuehuset fandtes bl. A. Strandstue, Værtens Dagligstue, Kongens Stue med Sengekammer, den store Gjestestue, Peters, Gynters og Forvalters Kamre, „Gevæxtkammeret“, Frøkenens Kammer, Kjælderstuen, Hundekjælder, foruden en Deel mindre Kamre, Kjøkken, Kjælder o. s. v. Haverne saavel til Rungstedgaard som Rungsted Kro vare i det Væsentlige saaledes som beskrevne i den foran Side 21 nævnte Fortegnelse

¹⁾ See Lengnicks Stamtavler.

²⁾ Kamrenes forenede Arkiv, Exped. Protok. Nr. 31, Pag. 449.

³⁾ Om hans samtidige Forpagtning af Hørsholm Hovedgaard og Forhold under Pesten 1711 see Side 60.

af 1708¹⁾; kun tales her ogsaa om „Bjergtet“ i Kroens Have, „under hvilken er anlagt en Lavendelhæk og i Midten Fridericus qvartus; paa begge Ender 2de Trætrapper med Rækværk ovenpaa „Bjergtet“ 2de Lysthuse“. Fiskeriet bestod af Flakkevads-. Runddeels-, Ravnshave- samt Høibro-Damme og Dammen ved Gaarden, anslaaede til en Besætning af ialt 4.300 Karper og 18.000 Karuder. Godset var det samme som i Jordebogen af 1672 anført; men Landgilden af Torsk ombyttet mod en Pengeafgift. Om Skovene hedder det: „Rundstedes Skovs Overdrev, som følger Stranden fra Flakkevadshus til ny Grøft og til Hds. Majestæts Vænge, ligger paa den ene Side af Flakkevadshuset og op til Skovhuset udi øster og vester, som bestaaer af gammel tynd Bøgeskov, ingen synderlig Oldentræer. Og op til den anden Side fra Skovhuset til Boelbro og ny Grøft udi vester og nord, som bestaaer af nogle gamle udgaaede Træer og ingen Underskov, 2de smaa Eghaver og lidt tynd Underskov af Hessel. Ravnshaugen bestaaer af nogen tynd Overskov af gamle Træer, som ei til Oldentræer er noget tjenlig. Tvende Indelukker kaldes Skovhaugeterne, i samme er ingen Under- eller Overskov. Krogshauge, nogen „yncke“ Hessel-skov, ingen Overskov. Pænehauge, lidet Underskov af Hessel, ganske faae Træer af Bøgeskov. Nørelhauge lidt Underskov af Hessel, ingen Overskov“. „Louisenholm“ var et Lysthus, som Dronning Louise havde bygget paa en lille Ø i „Louisedam“ paa Rungstedgaardens Mark, og var omgivet af et smukt Haveanlæg. Lysthuset blev deels bortstjaalet, deels nedrevet i 1754 og Haven raseret i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Nu gaar Ploven over baade Øen og Dammen.

Medens Christian den Sjette som Kronprinds selv besad Hørsholm, boede hans Overinspektør. Lorens Fisker, paa Rungstedgaard, og i Sophie Magdalenes Tid beboedes Gaarden i en Snees Aar af hendes Staldmester, Hardtmann; efter hans Afgang skjænkede Dronningen med Kongens Tilladelse ved Gavebrev af 14. Mai 1750 Gaarden til Oberst Eigtved, hendes Hofbygmester

¹⁾ I denne, der er betitlet: „Inventarium über die Gewächse und Materialien, so sich bey dem Hirschholmischen und Rundstedischen Girtens befinden“. — hedder det: „In dem Garten bey Rundstedter Krug sind 57 Kirschenbäume, 8 hochstämmige Apfelbäume, 5 hochstämmige Birnenbäume, 23 kleine do., 9 Qvitenbäume, 10 Pflaumenbäume, 1 Mispel, 21 frantsche Apfelbäume, 12 Apricosen, 4 Pffirschenbäume, 2 junge Maulbärbäume, 1 jungen Canel-Kirschenbaum. In dem Garten bey dem kleinen Hof zu Rundsted, welchem Marcus Wilder in Verpachtung hat, sind 43 Kirschenbäume, 5 Pffirschenbäume, 9 Apricosen, 30 frantsche Zweihornbäume, 21 frantsche Apfelbäume, 61 grosze Apfelbäume, 41 Birnenbäume, 5 Pflaumenbäume, 30 Walnussbäume“. I 1723 fandtes i Haven 12 store og 6 mindre Billeder malede paa Bræder, 4 store udhuggede Billeder stode midt i Haven, 2 „Grenadier-Billeder“, 5 Gibsbilleder, 16 Pyramider, 10 smaa hvidmalede Billeder med Postamenter, 4 Globus af Træ, en Steen-Solskive, et Postament med en liden Globus og et forgyldt Billede paa og 4 Postamenter i den midterste Gang. Kronprinds Christian bevilgede da 14 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ til at male og „vernisse“ de 24 Billeder.

og Kirke-Inspektør. Hans Enke, Sophie Christiane, født Walthern, solgte igjen Gaarden ved Skjøde af 6. Marts 1766 til Dronningens Aaret forud afdøde Oberhofmester Grev Christian Günther Stolbergs Enke, født Grevinde af Castell, for 5000 Rd. dansk Courant. I 1770 blev Rungstedgaard taxeret til Brandforsikring for 8,100 Rd. Grevinde Stolberg tilkjøbte senere, og indlagde under Rungstedgaard, Bondegaarden Nr. 2 i Rungsted og en Parcel Nr. 3 af Hørsholm Hovedgaard. Efter hendes Død solgte hendes Søn og Arving Grev L. Stolberg den samlede Eiendom ved Skjøde af 11. Juli 1781 til Justitsraad og Professor Virgilius Erichsen i Kjøbenhavn, hvis Enke, Ida Kirstine, født Bassebech, den 11. December 1782 atter tilskjødede Kammerherre og Generaladjutant Baron Christian Vilhelm von Guldenerne Gaarden med alt Tilhørende for 6,500 Rd. dansk Courant. Guldenerne tilkjøbte i 1796 de paa Gaardens Grund liggende Fiskedamme: Spillepenge — Lovise — Barnsø og Høibro Damme samt Høibro Hyttefad, og solgte, efter at han var bleven Kommandant i Nyborg, baade disse og Gaarden med Møbler og Besætning samme Aar til Bogholder ved asiatisk Compagni Ole Hielte for 18,000 Rd. Eiendommens samlede Tilliggende angives i Skjødet af 21. Juni 1796 til 141 Tdr. Land. Næste Aar tilkjøbte Hielte for 2,500 Rd. Gaarden Nr. 5 af Rungsted og solgte derefter det Hele, der angaves at udgjøre 170 à 180 Tdr. Land, ved Skjøde af 11. Juni 1799 til Kammerherre, Toldkammerere og Ridder Adam Mogens von Lüttichau for 23,000 Rd. dansk Courant. Ved Skjøde af 11. Juni 1806 solgte Kammerherre Lüttichau Eiendommen til Major i Landeværnet Martinus von Braëm¹⁾ for 28,000 Rd. dansk Courant. Efterat Hovedgaardsparcelen Nr. 3 med 7 Tdr. Hartkorn i 1810 var frasolgt, blev den tilbageværende Deel af Eiendommen, Rungstedgaard med de to Bøndergaarde Nr. 2 og 5 og Gaarden Nr. 4 i Rungsted, „Storkegaarden“ eller „Sømandshvile“, som senere var tilkjøbt, ialt af Hartkorn 7 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdk. 2 Alb. Ager og Eng, 1 Skpe. Skovskyd. efter Rekvisition af Kommissærerne i Oberst Braëms Opbudsbo. Overauditor Schack og Kammeraad, Amtsforsvalter Lytz, stillet til Bortsalg ved femte Auktion den 25. Oktober 1823. Den kongelige Laanefond havde indestaaende paa første Prioritet 20,000 Rd. rede Sølv, efter Obligation af 16. Mai 1818, foruden resterende Renter til Beløb af 6,000 Rd. Pantet var imidlertid til Auktionsefterretning kun vurderet til 12,470 Rd. rede

¹⁾ En Gotthardt eller Gødert Braëm kom her til Landet i Christian den Fjerdes Tid fra Hamborg, hvor han havde lært Handelen, blev Tolder ved Øresund, senere Kongens „Factor“ og Stamsfader til den talrige Braëmske Slægt, af hvilken mange have beklædt anseelige Poster i Administrationen og Kirken. Martinus Braëm var en Sønnesøn af Gødert Braëm, først Lieutenant i Sæetaten og Lærer i Navigation ved Kadetakademiet, senere Officer ved Landeværnet, hvorfra han afsik som Oberst i Artilleriet (See Christian den Fjerdes Breve, Lengnicks Stamtavler, der dog ere ufuldstændige, og Sjæll. Reg. og Tgl. G. A., hvor Navnet jævnlig forekommer i Aarene 1618—1750).

Sølv og blev solgt til Næsthøistbydende, Premierlieutenant i Søetaten Johan Frederik Braëm, for 10,400 Rd. rede Sølv. I Henhold til en kongelig Resolution af 10. November 1825 solgte Premierlieutenant Braëm derefter den Eiendommen tilkommende Udvisning af de kongelige Skove til Forstvæsenet for 3,000 Rd. Sølv, hvoraf de fem Sjattedele afbetaltes paa Kjøbesummen, der forøvrigt blev indstaaende i Eiendommen. Ved Skjøde af 12. December 1842 solgte daværende Kapitain, senere Kommandør I. F. Braëm Eiendommen til Proprietær A. A. David for 30,000 Rd. Sølv.

Rungsted Kro vedblev saavel i Dronning Louises som i Sophie Magdalenes Tid at være bortforpagtet. Efter Frigast fulgte Rasmus Riis, Michael Holm, Jacob Henriksen, Lauritz Starup, Johan Jørgen Volkmann og Niels Borup, der alle forlode Kroen mere eller mindre ruinerede og med store Tab ogsaa for Herskabet, med hvilket de stadig havde Processer og Stridigheder, og endelig Dronningens Fiskemester, Ole eller Oluf Jacobsen¹⁾. Den Sidstnævnte kjøbte den 10. December 1763 Kroen med Privilegier og Jordtilliggende (Gaardene Nr. 3 og 6), af Ager og Engs Hartkorn 6 Tdr. 6 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb. og Skovskylds Hartkorn 4 Skpr. 2 Alb., med en Udvisning af 8 Skovlæs Bøgebrænde uden derfor at betale nogen Kjøbesum, men med Forpligtelse til at erstatte de i hans Forpagtningstid paa Kroen anvendte Bekostninger og at svare en staaende aarlig Afgift til Amtskassen af 250 Rd., som skulde forhøies til 350 Rd., saafremt den Kroens Brændevinsbrænderi, trods det oprindelige Privilegium, ved kongelig Resolution af 23. November 1757 paalagte Skat til Statskassen af 100 Rd. for hver 136 Potter, Brændevinskjedlen indeholdt, atter skulde blive ophævet. Dette skete imidlertid ikke: den blev tværtimod senere ved kongelig Resolution af 31. August 1804 forhøiet med $\frac{1}{8}$, men var dog ubetydelig i Forhold til den Afgift, der maatte svares af Kjøbstad-Brænderierne efter Forordningen af 25. Mai 1804. Da Strandveien, efterat den nyanlagte Kongevei mellem Kjøbenhavn og Helsingør 1766 var aabnet for almindelig Førsel, ophørte at være den egentlige Landevei mellem disse to Stæder, tabte Rungsted Kro og de Kroer, der vare forpligtede til fra den at tage Brændevin og Øl, navnlig Vebæk, Mikkelsborg og Nivaa Kroer, naturligvis en stor Deel af deres Næring, og Oluf Jacobsen erholdt derfor ved kongelig Resolution af 24. April 1775 den staaende Afgift af Rungsted Kro nedsat til 125 Rd. aarlig. Jacobsen tilkjøbte Parcelen Nr. 2 af Hørholm Hovedgaardstaxt (en Deel af Skovhusvængen, Pennchave og Ulvemosen) og solgte denne saavel som Kroen med Tilbehør ved Skjøde af 15. Juni 1779 for 6,700 Rd. til Kapitain Søren Lykke Soelberg, som derhos forbandt sig til „at give Sælgerens Hustru i saakaldte Nøglepænge en anseelig Duceur ved Tiltædelsern“. De tre tilbageværende Bøndergaard

¹⁾ Han antoges som Fiskemester 1759, fik Afsked 1768 med en Pension af 150 Rd., da Fiskeriet bortforpagtedes, men da Fiskeriet overtoges for Statskassens Regning i 1779, blev han ansat paany. Han døde 1781, og Enken fortsatte da Bestillingen ved Fuldmægtig indtil 1788.

Nr. 7, 8 og 9 i Rungsted indkøbtes af Soelberg og sammenlagdes med Kroen. Efter en Erklæring fra Amtslorvalteren af 8. September 1783 havde han „ved Trættekjærlighed og Processer tvungen Bønderne til at sælge ham deres Gaarde“. I 1785 gik han Fallit, men traf Overeenskomst med Kreditorerne, saa at han blev siddende ved Eiendommen indtil 1803, da han solgte den ved Skjøde af 5. Juli til Christen Sørensen, Lieutenant ved det nordre sjællandske Landeværns-Regiment, for en Kjøbesum af 22,500 Rd. dansk Courant. Sørensen opførte den nuværende Krobygning og gav den forrige Kro Navnet Rungstedlund, som den siden har beholdt. Han tilkøbte og lagde til Gaarden en halv Gaards Jorder fra Vallerød. Ved Skjøde af 11. December 1812 solgte han Rungsted Kro med Jorder til Stadsmægler Samuel Heckscher, R. af Dlg., for 70,000 Rd. dansk Courant. Et paa Skovhusvangens Grund beliggende forhenværende Skovfogedhus, „Frihedseie“ kaldet, købte Heckscher Aaret efter af Fru Marie Adriane Stanley, født Courtonné, for 800 Rd. Sølv og et Undertag. Ligeledes tilkøbte han en Andeel af Hovedgaardsparcelen Nr. 1 med Hartkorn 3 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb. og Halvdelen af Rørdals Dam. Derimod afstod han i 1811 til Forstvæsenet omtrent Halvdelen af Hovedgaardsparcelen Nr. 2, Skovhusvangen, saavel som den hele Rungsted Kro med tilkøbte Gaarde tilkommende aarlige Udvisning, 6 Fvu. Gavutræ og 12 Fvu. Kløvebrænde, dog først efter 20 Aars Forløb, og betalte derhos Forstkassen 1500 Rd. i Penge, imod at Skoven paa den tilbageblivende Deel af Skovhusvangen, der, forsaavidt Overskoven vedkom, tilhørte Forstvæsenet og var taxeret til 1224 Favne Kløvebrænde, 206 Favne Fagotter og 965 Læs Kvas, overdroges Heckscher til Eiendom. I denne lille Skov findes de bekjendte skønne Udsigter „fra Steenbordet“ o. fl., hvor man har for sig Sundet med Omgivelser lige fra Helsingør-Helsingborg til Syd for Landskrona. Den saaledes samlede Eiendom solgte Heckscher ved Skjøde af 18. Januar 1821 til Aron Nathan David — senere døbt Aron Anton David — for 28,000 Rd. rede Sølv og med Forpligtelse for Kjøberen og efterkommende Eiere „indtil evig Tid“ at vedligeholde det for Digteren Johannes Evald oprettede Monument. David udvidede Brændevinsbrønderiets Drift betydelig og med stor Fordeel. paa Grund af den ringe Afgift, han svarede som særlig privilegeret. Dette foranledigede, at Brændevinsbrønderlauget i Kjøbenhavn forsøgte paa at faae Privilegiet erklæret ugyldigt ved Domstolene. Den 8. Mai 1828 indfandt Oldermændene sig med Sagfører og Politimester paa Rungstedlund, fik Brændevinskjælden tagen under Forsegling og anlagde derefter Sag ved Hørsholm Birk, hvor Lauget paastod Forseglingsforretningen stadfæstet, David kjendt uberettiget til at drive Brønderi og Brændevinhandel, tilpligtet at tilintetgjøre Brændevinsværket samt ikkjendt Mulkt baade til Kongens og de Fattiges Kasse og Sagens Omkostninger. Men Udfaldet af Sagen blev anderledes. Ved Birkethingsdommen af 12. August 1828, der stadfæstedes af Højesteret, blev Privilegiet erkjendt at være reelt. Retten til Brændevinhandel og Brønderi ubegrændset, hvorfor alle Klagernes Paastande forkastedes, dog at David maatte

betale en Mulkt af 100 Rd., fordi han uden Anmeldelse eller Omstempling havde udvidet sin Kjedel fra 1127 til 1243 Potter ved en foretagen Reparation. Imidlertid bleve Brændevinsbrænderlaugets Klager herfor ikke mindre paatrængende, og David udlod heller ikke, efter at have erhvervet denne Dom, yderligere at udvide sin Drift. Dette hidrog ikke uvæsentlig til, at Regeringen endelig i 1839 nedsatte en Kommission (Buch. Sporon. Unsgaard. Bjerre), der skulde forhandle med de privilegerede Brænderieiere paa Landet om en Afløsning. For Rungsteds Vedkommende opnaaedes en Overeenskomst i 1841, hvorefter Brænderiet „strax, aldeles og for bestandig“ skulde nedlægges mod en Erstatning af 80,000 Rd., at erlægges med en Tiendedeel aarlig i 10 Aar. Dette var vel næppe „fuldstændig“ Erstatning for den Indtægt, Privilegiet gav, men Kommissionen havde ogsaa lagt Privilegiehaveren paa Hjerte at „fremsette en moderat Proposition“ og „som yderligere Motiv hertil“ fremhævet, „efter den Anledning som det kongelige Kommissorium dertil giver“, at Hans Majestæt, „saafremt vedkommende Eiere ikke ville vælge noget af de dem forelagte Alternativer, vil finde sig i den Nødvendighed paa anden Maade at regulere samtlige de omhandlede Brænderiers Retsforhold“.

David tilkøbte i sin Besiddelsestid flere Huse i Rungsted og ligeledes Bundgarnsfiskeriet i Øresund paa Strækningen fra Sophienberg til Amusskjellet ved Smidstrup, saamt endelig, som foranmeldt, Rungstedgaard med Tilhørende, og han samlede saaledes atter hele Rungsted paa een Haand med Undtagelse af nogle enkelte Huse, som endnu eies af Andre. Nedlæggelsen af de 6 Bøndergaarde under Rungstedgaard og Rungstedlund havde i sin Tid fundet Sted uden Bevilling. David fik det faktiske Forhold legaliseret ved kongelig Bevilling af 4. August 1849, hvorefter Rungstedlund med ialt 27 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb. nyt Hartkorn, Rungstedgaard med 14 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb. og Somandshvile med 5 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb., tilsammen 47 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb., forenedes til eet samlet Brug. Heri skete dog et Par Aar efter en Forandring, efter at David havde købt til sin Adoptiv søn, Harald David, Folehavegaard, idet Hovedgaardsparcelen Nr. 1 af nyt Hartkorn 3 Tdr. 3 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb. blev tagen fra Rungsted og lagt til Folehavegaard.

Denne bestod af tvende andre Hovedgaardsparceller, Nr. 5 og 6, Christine- eller Folehavegaard og Skovlundegaard. Ved Auktionen den 25. September 1759 over Hørsholm Hovedgaard blev den første solgt til Kammerherre og Kommandør von Schindel, den sidste til Mogens Jørgensen. I 1777 eiedes Skovlunde af en Dr. med. Johan Ludvig Vilhelm Schultze i Kjøbenhavn, der solgte den til Marmester Ernst Samuel Rosum for 2,500 Rd. Han besad den til 1779, da den ved offentlig Auktion den 24. Marts for 1,625 Rd. blev udlagt Pant- og Domhaveren, Kapitain i det kongelige danske Kompagnies Tjeneste Niels Olsen Hielte, der fik Auktionsskjøde den 13. Marts. 1784. Den 1. April samme Aar overdrog Hielte Gaarden til Kapitain Søren Lykke Soelberg i Rungsted for 1,600 Rd., og Soelberg solgte den atter ved Skjøde

af 30. November 1792 for 3,000 Rd. dansk Kourant til Frederik Classon, der et Par Aar efter sammenlagde den med Folehavegaard, af hvilken den siden har været en Deel. Conrad von Schindel, senere Viceadmiral, Kammerherre, første Deputeret i Admiralitetet, Ridder (Storkors) af Dannebrog¹⁾, byggede Folehavegaard eller, som han kaldte den, „Christinegaard“. Efter en Brandforsikringstaxation af 20. August 1770 var Gaarden dengang assureret for 7,060 Rd. Admiral Schindel solgte Gaarden den 4. December 1786 til Lieutenant i Søetaten Ulrich Lodberg for 13,000 Rd. For samme Kjøbesum overdrog Lodberg under 22. Oktober 1789 Gaarden til Gouvernør Johan Leonhard Fix, der igjen den 3. Januar 1791 tilskjødte Jacob Brønnum Scavenius, første Faktor i det asiatiske Kompagnies Tjeneste i Bengalen, Eiendommen, ogsaa for 13,000 Rd. Scavenius, der imidlertid var bleven Eier af Gjorslev og „Hs. Kgl. Majestæts Justitsraad“, solgte Gaarden den 7. Februar 1794 til fornævnte Frederik Classon for 5,500 Rd. Den 10. September 1798 solgte Frederik Classon Folehavegaard med Skovlunde til P. P. H. de Dompierre Jonquière²⁾ for 12,000 Rd. dansk Kourant. Den Sidstnævnte overdrog den 23. Marts 1821 Eiendommen for 10,500 Rd. til Overkrigskommissær Christensen, der dog kun besad den indtil 1824, da den almindelige Enkekasse som Panthaver lod sig den udlægge for 1,500 Rd. og derefter samme Aar afhændede den til Pensionist Johan Frederik Vilhelm Vally for 1,500 Rd. Sølv og Auktionsomkostningerne. 183 Rd. 56 β . Vally solgte igjen Gaarden til Oberst à la suite Gottlieb Frederik v. Wildenradt, Kommandør af Dannebrog og Dannebrogsmænd, ved Skjøde af 20. Juni 1834 for 7,900 Rd. rede Sølv, og Wildenradt afhændede den til David den 5. Mai 1850 for 15,000 Rd. David byggede en ny Lade paa Folehavegaard, og hans Efterfølger, Konsul Block, opførte nye og solide Økonomi- og Staldbygninger. Senere er Hovedbygningen restaureret, de gamle Bygninger, der tidligere stode imellem Hovedbygningen og Veien, fjernede og Pladsen omdannet til Haveanlæg.

Foruden Folehavegaard overdrog A. David endnu i levende

¹⁾ Han havde i Aarene 1751—89 flere betydelige Kommandoer, den sidste som Chef for en Eskadre paa 11 Linieskibe og 3 Fregatter. I det Würtemberg-Oelske besad han Fideikommissgodser.

²⁾ Paulin Philippe Henri de Jonquière hørte til en gammel adelig huguenotisk Familie fra Picardiet, som Ophævelsen af det nautiske Edikt tvang til at opgive dens Eiendomme i Frankrig og at flygte til Holland. Han var født i Leyden den 13. August 1744, offrede sig til det juridiske Studium og steg til forskellige anseelige administrative Embedstillinger. Hollands Besættelse af de Franske i Aaret 1795 og den deraf følgende politiske og administrative Omvæltning berøvede ham imidlertid hans Embeder, og i 1798 bestemte han sig til at ned sætte sig i Danmark, hvor hans Hustrus Broder, Etatsraad Frederik de Coninck, Eier af Dronninggaard, var bosat. I de senere Aar overlod han Bestyrelsen af Folehavegaard til sin Søn, Frédéric Anne de Dompierre de Jonquière, og kort efter dennes Død solgte han Gaarden og flyttede til Kjøbenhavn, hvor han døde den 12. Mai 1822 (Meddeelt af Justitsraad Jonquière).

Live sin Søn, H. David, ved Skjøde af 29. Mai 1867 alle sine Eiendomme i Rungsted imod Overtagelse af Pantegjælden, 40,000 Rd., og Udredelse af Præstationer til Værdi 3,500 Rd. aarlig. Efter Faderens Død solgte Harald David ved Skjøde af 4. Marts 1869 saavel Folehavegaard som Rungsted med alt Tilliggende til forhenværende dansk Konsul i Hongkong Frederik Horsens Block, Ridder af Dannebrog, for en Kjøbesum af 250,000 Rd. og denne overdrog igjen tre Aar derefter de samlede Eiendomme, med nyt Matrikuls Hartkorn ialt Ager og Eng 58 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb., efter at have indløst et af Konferentsraad C. N. David paa Rungstedlunds Grund bygget Lyststed med 5000 Rd. ved Skjøde af 2. April 1872 til Kjøbmand i Hull Carl Christian Brøchuer, Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmænd, for 275,000 Rd.

Den nuværende Rungstedgaard er i det Væsentlige den samme Bygning som i 1701 og 1770. men efterhaanden ombygget og paabygget en Etage, saa at den nu bestaaer af en teglhængt, toetages Bygning i tre Fløie, med et lille bitte „Taarn“ paa den midterste, samt et Par tilbageværende simple straaetakte Længer af den fordums Ladegaard, omgivet af en smuk Have og Park. Den gamle Allé langs med Strandveien, som omtales allerede i 1701, er endnu bevaret.

Af Rungstedlund, den fordums Kro, ere den nordre, østre og vestre Længe endnu i det Væsentlige som for 170 Aar siden, kun at Bindingsværket tildeels er ombyttet med Grundmur; navnlig er Stuehuset ikke mere forandret, end at man let kan gøre sig en Forestilling om Evalds gamle Logis. Den søndre Længe er derimod nedrevet og paa dens Plads en ny Kostald af Beton opført af Harald David i 1868, hvorhos Gaarden imod Vest er i Konsul Blocks korte Eietid tilbygget en stor, grundmuret Lade og ny Længe til Svinestald m. M. I det fordums Bryggeri og Brænderi er nu Meieri. Haven er meget forandret og er nu mere et Parkanlæg. — „Bjerget“, som omtales i 1701, er formodentlig Høien i det nordvestre Hjørne af Haven, hvorfra man har en vid Udsigt baade over Sundet og det smukke Landskab imod Vest.

Rungsted med Folehave, den største og en af de skønneste Eiendomme i det nordøstlige Sjælland (Liunge-Kronborg Herred), har et Tilliggende af c. 600 Tdr. Land, hvoraf henvend 100 Tdr. Land Skov og Park m. v., og Bygninger brandforsikrede for c. 100,000 Rd.

Havet har i Rungsted, som andetsteds paa Kysten, i en lang Aarrække bortskyttet en ikke ringe Deel af Strandbredden, uagtet der er anvendt Betydeligt for at sikre den. En Stormflod i Februar 1824 gjorde megen Skade baade paa nogle Fæstehuse — flere saadanne vare bortskyllede i Slutningen af det forrige Aarhundrede — og paa Landeveien, hvilket foranledigede Anlægget af de endnu tilværende tvende Brohoveder og Opførelsen af en Mængde Risgjærder udfor Veien og Haverne, som dog ikke viste sig hensigtsvarende, da de stadig bortskylledes. Materialet dertil, Ege- og Bøgepæle og Kvas, blev udvist i de kongelige Skove. Kjørsel og Levering af Kampsteen maatte Sognets Bønder yde uden Betaling, og Arbeidet gjordes af Fiskerne, men de fik rundelige Gratifikationer

RUNOSTEDGAARD.

baade i Penge og Kvas. Saaledes fortsattes det ene Aar efter det andet; Hundreder af Læs bleve hentede fra Skoven, hvoraf maaskee dog, navnlig i en tidligere Tid, adskillige anbragtes i Kakkellovne og ikke i Brohovederne, indtil daværende Domænedirektør Bang i 1850 opdagede, at Jordebogskassen egentlig ingen Interesse havde af at vedligeholde Strandværnet, da den ingen Eiendom havde i Rungsted at værne om. Dermed ophørte Udvisningerne o. s. v., men Brohovederne staae lige godt til Dato. Veien er beskyttet ved Steendosseringen, som Veibestyrelsen for heimod en Snees Aar siden har anlagt. Fiskeriet i Sundet, navnlig Sildfiskeriet, der i Middelalderen var en af Rigets vigtigste Indtægtskilder og allerede omtales i Knytlinge Saga som betydeligt i Knud den Sjettes Tid¹⁾, er, som bekjendt, kun ringe i vore Dage. For 40—50 Aar siden syntes det en kort Tid, som om Silden atter vilde søge Sundet, og dette gav Aaledning til, at der blev bygget et lille Sildesalteri i Rungsted; men det var kun et enkelt Aar i Brug. Bygningen er senere indrettet til et Lyststed. „Søholm“ kaldet. De 7 Fiskere, der endnu have Hus og Hjem i Rungsted, kunde næppe leve af Fiskeriet, naar de ikke havde gode Biindtægter, deels ved at færgе Reisende til og fra Dampskibene, deels ved at losse de Skibe, som bringe Trælast og Kul til den ikke ubetydelige Handel, der nu drives i Kroen. Derimod have Tang og Sand faaet en Værdi som aldrig før. Sand bruges i enhver Husholdning, ligesom Tangen finder en udstrakt Anvendelse i Landbruget, og da hele Forstranden tilhører Eierne af Rungsted, ere Tang og Sand bleve Handelsvarer for hans Forpagter. I gamle Dage skal Strandbredden have afgivet et andet Produkt, hvorom det hedder i danske Saml. 2. Bd. Pag. 279: „Ved Runstedkro findes en mangde kali spinosum, hvoraf de Africaner gjøre den Salt, som bruges til Muran²⁾ og andensteds at gjøre den Skjøne og klare glas af“. Men heraf er nu intet Spor.

I Sommeren Anno 1700 var Rungsted en kort Tid i Fjendevold. Som bekjendt gjorde Carl den Tolvte nemlig, efter at Angrebet paa Kjøbenhavn fra Søsiden var opgivet, Landgang ved Tibberup, lidt Nord for Humlebæk, den 25. Juli. En Maanedstid efter, samme Dag Efterretning om den (18. August) afsluttede Fred i Travendal kom til Kjøbenhavn, sloge Svenskerne Leir ved Rungsted (Fryxell skriver „Runsta“) og bleve liggende der. 17—14,000 Mand stærke, indtil først i September, da Overførselen til Skaane fandt Sted. Fryxell fortæller, at Kong Carl en af de første Dage efter Landgangen skal have tiltalt nogle opsnappede Bønder saaledes: „Kära vänner! gån hvar och en hem till sitt och sköten i guds namn edert arbete. Jag har icke kommit till edert förderf, utan för att skaffa frid åt våra riken. Hafven i några lefnadsmedel att sälja, så fören dem hit, och de skola med reda mynt på stället betalas“. Og da disse Løfter opfyldtes, ligesom der i det Hele holdtes streng Krigstugt, savnede man ikke Levnetsmidler i den svenske Leir, uagtet Kong Frederik den Tredie under Livs-

¹⁾ Suhms saml. Skr. 9. 174.

²⁾ Formodentlig de bekjendte venetianske Glasfabriker.

straf havde forbudt al Tilførsel til Svenskerne. Ja det fortælles endogsaa, at „Folket“ skal have sagt til Kong Carl: „Gud velsigne Jer; vi vide, at I ikke vil gjøre os noget ondt; thi I er en Søn af vor fromme Ulrikke¹⁾“. Trods dette venskabelige Forhold foretoges der dog betydelige Foderudskrivninger m. v. til den fjendtlige Hær²⁾, og haade Helsingør og Kjøbenhavn brandskattedes, sidstnævnte endog for 400,000 Rd. Kong Carl, der, som bekendt, var en vældig Jæger — hjemme jagede han Bjørne blot med Knipler og Trægafte —, benyttede med sine Officerer i videste Omfang den fortræffelige kgl. danske Jagt og nedlagde Raadyr og Hjorte i hundredevis, saa at ikke alene Tropperne, men ogsaa Flaaden, der laae i Sundet, havde fuldt op af lækkert Vildt. Han vovede sig paa disse Udflugter lige til Helsingørs Porte og kunde let have været opsnappet af den 900 Mand store Besætning, der laae paa Kronborg, om den havde forsøgt derpaa. Kong Carl havde i nogle Dage sit Hovedkvarter i Vebæk³⁾.

¹⁾ Ulrikke Eleonore, Frederik den Tredies Datter, født 1656, formælet med Carl den Ellefte 1680, død 1696.

²⁾ Alene for Bønderne paa det lille fattige Hørsholms Gods, hvor Fjenden dog kun laae i 14 Dage, taxeredes ved en samme Efteraar foretagen Undersøgelse den „tilføiede Skade af den svenske Armada“ til 2,926 Rd. 2 K 7 β.

³⁾ I Enrum Have findes en Kilde, som Kong Carl under dette Ophold skal have benyttet. Den er i 1786 overbygget med et nu temmelig forfaldt Monument, paa hvis tre Sider findes følgende Indskrifter:

Paa Nordsiden:

„Carl d. XII Mayestæt
hentede selv daglig Vand fra denne Kilde, medens han fra den 28. August til den 4. September 1700 indskibede sin Krigshær i Vebæk. Bonden Lars Pedersen, som eiede Kilden og hver Dag taledede med denne Monark, underrettede Eenroms daværende Eier Fabricius de Tengnagel herom, og denne sidste, som har istandsat og prydet den, har villet bringe dette i Efterretning her MDCCLXXXVI ved at kalde den Carls Kilde“.

Paa Vestsiden:

„Her fordum tolvte Carl Najadens Røst indbød,
Og Helten læskede Sorg i hendes sømme Skjød,
Og smilende hun saae Bellonas Søn at glemme
Blodstænkte Laurbærkrands, Krigsbasunens Stemme.
Saa Sverrigs Gustav nu forglemmer al sin Harm,
naar trygt han hviler sødt i Christians Søsters Arm⁴⁾.
Held Dig Sophie og velsignet vær den Haand,
Hvormed i Norden Du befæster Fredens Baand.
Gid aldrig Tvædragts Aånd sig Fredens Tempel nærme
Vor Konge og hans Huus, o! Himmel Du beskyærme.
Und vore Rigers Haab og gjør ham lykkelig
Og elsket af sit Folk, vi og tilbøede Dig.“

Christian Colbjørnsen“.

Paa Østsiden:

„Hier am kühlenden Quell unter hängenden Schatten,
Ruhten von Schlachten der Held, Ruhte Bellona mit ihm
Carl vergasz der Siege, vergiesz der kleineren Sorgen,
Trennd (träumt) und genosz der Ruh, hier in den Schoz der Natur
Friederich Leopold Graf von Stolberg“.

⁴⁾ Sophie Magdalene, Frederik den Femtes Datter, f. 1746, formælet med Gustaf den Tredie 1768, død 1813.

En yngre svensk Romanforfatter vil have seet en gammel Bøg i Rungsted, som Fiskerne kaldte „Kong Carls Krone“, fordi Kongen under Invasionen pleiede at hvile under den, men herom veed nu Ingen Noget, ligesom der heller ikke findes nogen tohundredaarig Bøg i eller ved Rungsted. Freden til Travendal var ikke efter Kong Carls Hoved, da han havde god Lyst til at prøve sine Kræfter paa Carl Gustafs uløste Opgave: at tage Kjøbenhavn; men han fulgte dog denne Gang imod Sædvaane sine Omgivers Raad, ratificerede Fredstraktaten og drog hjem. I Kjøbenhavn, hvor man kun var slet forberedt paa Krig, og hvor der herskede den største Forvirring, havde man forøvrigt rustet sig af al Magt, bevæbnet Borgerskabet, Jægere, Bønder og Studenter; og Kongen havde tilsagt alle Vornede, som frivillig vilde gaae i Krigen mod Svenskerne, Frihed for sig og Børn, hvilket Løfte kaldte store Skarer til Vaaben. Den 4. September brød Leiren op, men, fortælles der, Svenskerne efterlode en Bjørn i Lænke bunden til en Pæl, med en død Hest for ved sig, som den ikke kunde naae; hvilket forklaredes saaledes, at Bjørnen skulde betyde de Svenske, Lænkerne Englænderne og Hollænderne, som ikke vilde tillade den at gaae videre¹⁾. Aadselet var naturligvis det danske Rige²⁾.

Sidst i forrige Aarhundrede var Rungsted i et Par Aar Opholdssted for en anden berømt Mand, hvis Navn har en bedre Klang i danske Øren, og hvis Berømmelse er af en ganske anden Art end Carl den Tolvtes, nemlig den Tids største danske Digter, Johannes Evald. Vi have foran omtalt det Mindesmærke, som en tidligere Eier af Rungsted reiste ham. Det var kun en ganske almindelig Graasteen, hvori Digterens Navn var indgravet. Den nuværende Eier har ombyttet det med en smuk poleret Granitstøtte med Digterens Portræt i en Broncemedaillon af Bissen og nedenunder et Par Strofer af Digtet „Rungsteds Lyksaligheder“. Det var i Sommeren 1773, dette Digt blev til. Evald kom da i Kost hos den daværende Eier af Rungsted Kro, Dronningens forrige Fiskemester Ole eller Oluf Jacobsen, hvis Hustru var en Bekjendt af Evalds Moder³⁾. Alle ere enige om, at den syge Digter her nød kjærlig Omgang og Pleie. Hans Digt til Datteren i Huset, Jomfru Hedevig Jacobsen: „da Solen var overtrukken med Skyer i

¹⁾ Det var, som bekjendt, ved Englands og Hollands væbnede Mægling, at Freden kom istand.

²⁾ Fryxell: Berättelser 21. D. 92. Engelstoft: Kjøbenhavns Stilling og Farer i Sommeren 1700. Peder Witt: Guds Vognborg om den Kongelige Majestæts danske Flaade og Kongelige Residentstad Kjøbenhavn mod tvende mægtige Fjenders hæftige Bomber, Fyr-Kugler, Brandere og idelige Skud. Anno 1700.

³⁾ I N. M. Petersens Literatur-Historie er der en Antydning af, at den Jacobsonske Familie nærmest maatte regnes til Almuesfolk; men det er en Feiltagelse. En „kongelig Fiskemester“ var dengang regnet lige med andre subalterne Embedsmænd og stod paa samme Dannelsesstrin som disse. Jacobsen skrev meget godt for sig og blev, ligesom hans Formænd, oftere brugt i offentlige Hverv, f. Ex. som Defensor i kriminelle Sager, som Landvæsenkommissær o. s. v. — Familiens borgerlige Stilling og Dannelse svarede vistnok fuldkommu til den Hulegaardskes.

Sommeren 1773¹⁾, saavel som flere af hans Breve, bærer ogsaa Vidnesbyrd herom, uagtet, som hans Biograf¹⁾ siger, Grundtonen i dette Digt er den dybeste Væmod.

Som foran nævnt, eiedes Folehavegaard i nogle Aar, fra 1794—98, af Frederik Classon, der sammenlagde Gaarden med Skovlunde, som han alt i 1792 havde kjøbt. Denne Mand var den fredløse svenske Grev Clas Frederik Horn. Han nedstammede fra en gammel, berømt Slægt, der baade paa Valpladsen og i Rigets Raad havde spillet en fremragende Rolle i flere Aarhundreder. Den kom til Sverig fra Brabant eller Sydtyskland i det 14. Aarhundrede og nedsatte sig først paa Øland, senere i Finland, hvor den eiede betydelige Godser. Grev Clas var født 1763 og eneste Søn af Grev Frederik Horn, General og Serafimeridder²⁾, til en Tid en af Gustaf den Tredies nærmeste Tilhængere³⁾, der tog virksom Deel i Revolutionen 1772 og af Kongen blev overøst med Naadesbevisninger; men Venskabet forvandlede til det bitterste Had, da Kongen i 1789 tilraadede sig Enevoldsmagten og lod General Horn arrestere tilligemed en stor Deel andre Medlemmer af Ridderhuset. Samtidige kaldte ham „en af de redeligste, hæderligste og ridderligste Karakterer i Verden“. Hans sidste Dage formærkedes ved Sorgen over hans eneste Barns Skjæbne, men han var hverken Medvider eller Deeltager i Sammensværgelsen. Grev Clas var ikke af Naturen udrustet med den Karakterstyrke, som ellers har udmærket de Fleste af hans berømte Navn, og en temmelig forkjølet Opdragelse bødede ikke derpaa. Han var en smuk, blød, sværmerisk Yngling, personlig elsket af Kongen, velset i Hoffets Sale og andre elegante Selskabskredse. Efterat han, fortælles der, i nogen Tid havde hengivet sig til den ubundne Kjærligheds Glæder, forelskede han sig i en smuk, men fattig Pige, Vilhelmine Linnarhjelm, og ægtede hende⁴⁾. Skjønt Digter havde han dog ogsaa erhvervet sig Kundskaber i Mathematik og var avanceret til Major i Fortifikationen, da han 1785 tog Afsked og kjøbte Herregaarden Hufvudstad i Nærheden af Stockholm, hvor han senere levede for sin Familie, sine Studier og sit Laudbrug. Han deelte Faderens Misstemning imod Kongen, og Uvillien bragtes

¹⁾ Hammerich: Johannes Evald 1861, jfr. Olsen: Digteren Joh. Evalds Liv og Forhold 1835 og N. M. Petersens Lit. Hist.

²⁾ Moderen var Datter af en rig Direktør Plomgren i Stockholm. En Aften, da der var Selskab i Forældrenes Hus, og Datteren, efter at Herrerne havde leiret sig om Punschebollen, efter Sædvane fjærnede sig, blev hun af den daværende Korporal ved Livdrabanterne, Grev Horn, hemmelig bortført og samme Aften viet til ham af en ubekjendt Præst.

³⁾ Man fortæller, at hans Loyalitet gik til den Yderlighed, at han søgte om Kongens Tilladelse til at aflægge sit gamle hædrede Navn og kalde sig Gustafsvän, hvad Kongen dog var fornuftig nok til at afslaae.

⁴⁾ Den gamle Grev Horn, dengang Enkemand, var samtidig selv forelsket i sin Sønneustrues yngre Søster, men fandt dog en saadan Forbindelse upassende for sig under slige Omstændigheder, offrede derfor sin Tilbøielighed og giftede sig siden med Enken efter en Oberst Strømskiold, Ulrikke v. Flygarne.

FOLEHAVEGAARD.

paa Høidepunktet. da det i 1789 hed sig, at der skulde arrangeres et Folkeopløb, og under dette de arresterede Medlemmer af Ridderhuset massakreres. Han forlangte strax at dele Faderens Fængsel, men det blev afslaaet, og han skal da paa en Maade have undsaet Kongen, idet han yttrede til den tjenstgjørende Kammerherre: „sig Kongen, at han fra denne Dag i mig har tabt en ligesaa tro Undersaat som Tjener“. Folkeopløbet udeblev vel, men Horn og hans Venner troede, at det kun var af Frygt for Modstand baade fra Militarets og Befolkningens Side. Ikke længe efter gjorde Horn Bekjendtskab med Kapitain Ankarstrøm, en haard, voldsom og hævnjerrig, men forresten hæderlig, retskaffen og velstaaende Mand, der havde sat sig i Hovedet, at ingen Forbedring i Fædrelandets Stilling var mulig, med mindre Kongen blev ryddet af Veien, hvilket han derfor var sindet at gjøre ved første gunstige Leilighed, uden Hensyn til Følgerne for hans egen Person. Han blev Hovedmanden for den bekjendte Sammensværgelse, og Hufvudstad var det egentlige Sæde for den. Ingen af de andre Døeltagere, hverken Horn, Ribbing, Lilljehorn eller Ehrensvård, havde Mod til en sliig Daad: de gyste for Blodsudgydelse, men de havde heller hverken Mod eller Villie til at hindre Forbrydelsen; de fulgte endog Ankarstrøm paa den skjæbnsvangre Maskerade hin Martsnat 1792, heelt vel vidende, hvad der skulde skee. Det Hele var meget slet forberedt, eller rettere sagt ganske uforberedt, og alle de Sammensvorne bleve følgerig strax opdagede og fængslede. Retsakterne give ikke noget gunstigt Indtryk af Grev Clas Horns Personlighed. Medens Hovedmanden, Ankarstrøm, den uforfærdede og hensynsløse Fanatiker, modig led en formædelig Død for at sone sin Brøde, som han synes at have angret, og gjorde Alt, hvad der stod i hans Magt, for at redde sine Medskyldige, og medens enkelte af de Andre hverken søgte at undskylde eller forsvare sig, ere Horns Bekjendelser og Bønskrifter holdte i en lidet tiltalende, umandig og klynkende Tone. Han blev dømt til at miste Ære, adeligt Navn, Liv og Gods¹⁾, men hans Slægtskab med hele den svenske Høiadel, der mere eller mindre var indviklet i Sagen, bevægede den nye Regering, som under disse Omstændigheder faadt Skaansel tjenligst, til at formilde Dommen saavel for Horn som Medskyldige, saaledes at evig Landsforvisning traadte istedetfor Dødsstraffen. Man sagde ogsaa, at dette var overcensstemmende med den myrdede Konges eget, paa Dødsleiet udtalte Ønske. Kun Ankarstrøm blev kagstrøget, hængt, parteret og steilet.

Den fredløse Horn, der nu kaldte sig Frederik Classon, tog, som alt bemærket, Ophold i Danmark, hvor han af Minister Bernstorff skal være bleven modtagen med venlig Deeltagelse. I de Aar, han boede paa Skovlunde og Folehave, erhvervede han

¹⁾ Hofrettens Dom lød: Grev Claes Frederic Horn skal have tabt sin adelige Stand, Hæder og Ære, og skal saaledes han, Claes Frederic Fredericsson, sig selv til Straf og Andre til Skræk, miste høre Haand, halsbugges og steiles, hans Gods, løst og fast, tilfalde Kronen (Kgt. Maj. og Rikets Svea Hof-Rätts Utslag 24. Mai 1792).

sig Venner, der hæve ham til Skyerne. Rahbek fortæller saaledes: „Paa en af mine Aftenvandring i Hørsholms-Egnen med Præsten Gutfeldt, fordybet i Samtale, kom vi i Skoven ind paa en lidet betraadt Sti, som Gutfeldt ikke vidste, hvor bar hen, men som bragte os op paa en skjønt bevoxet Bakke, hvor man agtede at hvile. Idet vi betraadte dens Top, overraskedes vi af det uventede Syn af tre høist elegante Figurer, sysselsatte med at rive Hø i Sletten nedenfor: en høi, rank, velskabt ung Mand i fine, hvide Underklæder, skinnende hvidt Linned og elegant Chaussure, og to ligeledes hvidklædte unge Fruentimmer, med fine snehvide Solklæder om Hovedet. Det var den os da begge ukjendte Grev Horn, der nyelig havde kjøbt sig en liden Eiendom Skovlund der i Egnen,

For, glemt af Verden, der at leve,
Og at glemme den igjen“.

„Og sandelig“, vedbliver Rahbek, „har jeg kjendt et Sted, der kunde synes bygget, jeg havde nær sagt skabt, til et saadant Robinsonly, midt i en folkerig Egn, var det denne Gaard, der ligesom skjulte sig i en tæt Skov, og hvortil man, idetmindste fra denne Side, kom af ovennævnte Fodsti, der slyngede sig saa synderlig igjennem Træerne og bar saa lidet Spor af Folkefjed, at man fristedes til at kalde i Tvivl, om det og var en virkelig Gangsti. De blev os var, og Horn, der som en ivrig Kirkegænger, alt havde hørt Gutfeldt prædike, og altsaa kjendte ham, kom op paa Høien for at hilse paa os, forestille os sin Kone og hendes Søster, og indbyde os hjem paa en Skaal Mælk. Skjøndt vi ikke modtog denne Indbydelse, for ikke at forstyrre dem i deres Gjærning, var nu dette høist interessante Bekjendskab gjort, og blev fra alle Sider ubrødelig fortsat, indtil Døden gjorde Skilsmisse deri. Nogle franske Linier, Horn ved sin Hidkomst til Danmark havde skrevet paa Foden af en Støtte i Marienlysts Have, fulde af det Sindelag, der til hans Grav besjælede ham for Danmergrets Frederik, og som selv Gustavianeren Pram, der ellers ikke billigede det Fristed, som her undtes de Landsforviste, da de, efter hans humoristiske Ytring, aldeles ingensteds skulde være, villig indrykkede i sin Minerva, havde vundet ham ikke liden Velvillie, endog hos saadanne, der vare langt mindre Anti-Gustavianere end jeg. Og naar man nu lærte Horn selv at kjende, den mangesidigst dannede og interessante, mangekyndige Mand, jeg veed at have kjendt, udmærket Matematiker, lykkelig Dichter, grundig Filolog, hjemme i de nyere Sprog, som hørt af dem var hans Modersmaal, bevandret i Kunster som i Videnskaber, Virtuos paa Violin i den Grad, at selv Mesteren Møller¹⁾ indrømmede ham Rang over sig, skjøndt ugerne, derhos duelig og videnskabelig Militær, fin Verdensmand, driftig Agerdyrker. Og nu hans ædle, skjønnede, trofaste Mage og hendes talenrige, yndefulde Søster, sandelig, det var et Kjendskab, der vel maatte være velkomment, især for den, som just da

¹⁾ En berømt Musiker, Koncertmester i Stookholm.

entusiastisk tørstede efter at blive fortløbig med den nyere svenske skønne Literatur, hvoraf han hidtil kun havde nydt enkelte Nektardraaber, som havde forøget hans Tørst istedetfor at stille den, og for hvem saa rigt og reent et Væld her aabnede sig med eet“.

Den daværende Præst i Hørsholm, Claus P a v e l s, død som Biskop i Bergen, var ikke mindre indtagen i Grev Horn, end Rahbek. Han siger: „En af mine Naboer, Eieren af Gaarden Fuglehøug (Folehave) var maaskee det allerinteressanteste Menneske, jeg i mit Liv har kjendt. Det var Grev Clas Frederik Horn, en af Hovedmændene ved Gustav den Tredies Drab, forviist fra Sværrig, som nu boede her under Navn af Classon. Denne lyse, vidtomfattende Aand, disse udmærkede Indsigter fast i alt, hvad nævnes kan, dette brændende Hjerte, der dog ikke løb afsted med den sunde Forstand, dette uforlignelige Omgangstalent — nei aldrig har jeg seet, aldrig faer jeg at see disse Egenskaber saaledes forenede. At den Mand ikke spillede Kort, begriber jeg; ikke nok, at han selv ei behøvede dette Tidsfordriv, men den, som behøvede det i hans Selskab, maatte skamme sig i sit Hjerte. Og denne Mand var (det tør jeg stolteligen sige) min Ven! Han boede mig saa nær, at jeg kunde besøge ham saa tidt, jeg vilde, og da han et Aarstid efter solgte Fuglehøug og flyttede til Ludvigsborg¹⁾, var han mig endnu saa nær, at Veien til ham var en behagelig Spadseretur, men for lang til at jeg kunde gaae hjem i mørke Aftener. Jeg blev der altsaa om Natten, og den hele Aften, Morgen og Formiddag var jeg ene med ham, undtagen naar vi spiste og drak Thee. Vi læste og talte, resonnerede og sværmede; o, det var Dage! Hans Kone havde, som fast alle svenske Damer, megen Finhed og Politur, havde været overmaade smuk og havde megen Forstand, men var neppe fri for Adelsstolthed og Herskesyge, og syntes, hvad man aldrig kunde mærke paa ham, at savne det glimrende Hoffiv, hun var udrevet fra. Hun havde to Søstre i Huset, Frøknerne Ulrikka og Jeannette Leinarhjelm²⁾. Den første (i daglig Tale Frøken Lilla) var smuk, overmaade tækkelig og indsmigrende i sit Væsen; dog syntes dette undertiden at gaae for vidt og udarte til Koketteri. Hun har glemt og aflagt sin Adel og er gift med en Kobberstikker Flint i Kjøbenhavn. Frøken Jeannette, den yngste, var en Taarepøse og reiste snart til Sverig. Ihvorvel de alle, især Frøken Lilla, viste sig overvættets forbindtlige imod mig, var jeg dog helst ene med Manden og kunde ikke undlade hemmeligen at istemme et Ønske, en naragtig Kancelliraad Cortsen (Amtsforsvalteren) engang gjorde, „at alle Classons Fruentimmer vare i Himmeriges Rige, og han var Professor ved Kjøbenhavns Universitet“. Mathematiken var Classons Hovedstudium, og deri mødtes vi naturligviis aldrig, men han var ikke fremmed i nogen Videnskab. Dog, saa interessante vore videnskabelige og poetiske Samtaler vare, uden Tvivl for mig de lærerigste, jeg

¹⁾ Ludvigsborg, et mindre Sted i Høsterkjøb, bygget i Aarene 1780—90 af Kammerherre Ludvig von Linstow, daværende Eier af Friheden.

²⁾ Skal være Linnarhjelm.

nogensinde har deeltaget i, det var dog ikke det, som meest interesserede mig. Men naar han aabnede mig sit Hjertes Inderste, indviiede mig i sine vigtigste Hemmeligheder, lod mig gennemskue sine Tankers og Følelsers Gang, da han besluttede og udførte (?) hin skrækkelige Daad, som berøvede ham hans timelige Lykke og hans Sindsro, skjøndt ikke hans Selvfølelse — o mihi præteritus referat si Jupiter annos! O nei, nei! det skeer ikke. Classon kan aldrig mere komme til mit Fædreland, jeg kommer aldrig, hvor han er, og vente herefter i min Alder og Stilling at finde et saadant Menneske, det var at lede med Haab efter et Guldkorn blandt Millioner Sandkorn.

Ved Afskeden skrev han i min Stambog:

„Forfulgt og miskjendt gaar jeg hen
Min Skjæbnes Luner Trods at byde;
Kun jeg det Vidnesbyrd maa nyde,
At Pavels var min Ven.

Kjøbenhavn 30. Mai 1801.

Frederik Classon“.

Han reiste, men ikke længere end til Pløen, hvor han endnu lever, efter det sidste jeg hørte fra ham, fattig¹⁾ og nedstemt. Imidlertid er jeg kommen 60 Mile længere bort fra ham. Jeg har tidt tænkt paa at skrive ham til, men det er aldrig blevet noget af. I disse farlige Tider gaar det naturligviis ikke an“.

Efter svenske Beretninger modtog Horn, da den engelske Flaade i 1800 truede Sundet, af den danske Regering det Hver som thv. Ingeniørofficeer at organisere en Landstorm og øvrige Anstalter for Kystforsvaret. Men da Gustaf den Fjerde Adolf og Excellencen Toll under en Samtale med den danske Kronprinds i Helsingborg gjorde Sverigs saabne Deeltagelse i Krigen afhængig af Danmarks oprigtige Venskab, som ansaaes for tvetydigt paa Grund af den Beskyttelse og Tillid, der vistes den fredløse Horn, blev der, for at bortrydde alle Hindringer, betydet denne, at han maatte rømme de danske Riger²⁾. Han reiste da med Familie til Tydskland og var bosat i Lübeck, da denne By stormedes af de Franske. Seirherren, Marskal Bernadotte, kom den ulykkelige Familie til Hjelp og lovede den Beskyttelse; men dette blev Napoleon bekjendt og vakte

¹⁾ Da Horn i 1798 solgte Folehave for 12000 Rd., skyldte han 9578 Rd. paa den, eller 1000 Rd. mere end han havde givet for Gaarden.

²⁾ I Werlauffs Erindringer, Hist. Tidsk. 4. R. 4. Bd. 331, gives herom følgende Beretning: „I Aaret 1801 var Gustav den Fjerde ogsaa inkognito kommen til Kjøbenhavn, hvor det dog var uvist om han vilde have opholdt sig længere end et Par Dage; men samme Dag han ankom mødte han i Hotel du Nord, hvorhen han begav sig med den herværende svenske Gesandt, Grev Horn, og da han blev gjort opmærksom derpaa, blev han saa forbittret, at han ufortøvet begav sig bort. Hoffet, som imidlertid havde faaet Nys om hans Besøg, sendte en kongelig Ekvipage for at afhente ham, men han svarede, at han ikke vilde opholde sig i et Land, hvor et af hans første Møder havde været med den fornemste af hans Faders Mordere“. Pavels har en lignende Beretning om dette Møde.

hans Mistanke. Horn blev arresteret paa Keiserens Befaling, men frigaves kort efter af Davoust, efter at hans Papirer vare undersøgte. Naturaliseret som dansk Undersaat 1804 boede Horn siden i Pløen, antog igjen sit Familienavn, flyttede til Kjøbenhavn 1813 og døde der 1823. Han udgav i 1816 sine Digte under Titelen „Små Skaldestycken“ med Portræt. De bleve oversatte og forøgede af Rahbek, til hvis „Tilskuer“ Horn ogsaa leverede flere Bidrag. Sagskyndige indrømme ham dog nok kun en meget beskedent Plads som Digter. I et af disse „Skjaldestykker“ — som Rahbek dristig oversætter — omtaler han sig selv og sin Skjæbne saaledes:

Den Boning, där jag hvila fär
 må ingen konstig Grafvård pryda
 där Smickret, uti Jernets Spår
 mit Låf för Verlden skulla tyda.
 Nei må den Urna bli förstörd,
 som sist min Aska innesluter!
 Blott Vänskap, vid min Hägkomst rörd
 i Tysthet några Tårar gjuter,
 jag häldre denna Heder njuter
 än Marmorns kalla Vitnesbörd.

Så tänkte jag; och denna lära
 var äfven passande och god
 i Aning af den Minnestod
 som en gång hotade at lära
 mit Namn, begjuit med mit Blod.
 Hvad var min Tröst, mot Fångslets Dommar?
 Mot et förlorat Ändamål,
 Mot Hämnens Blick, mot Bödelns Stål,
 och mot en Framtids vrånge Dommar:
 mot Stegelns Skymf, hvad var min Tröst?
 Jo, at om ock mit Minne kränktes
 af sjelfva Dygdens skrämde Röst,
 mit Stoft likväl i Tysthet skänktes
 en Suck ur något manligt Bröst.

Kanske med mera Lugn och Heder
 jag Straffets Råga undergådt:
 Kanske at mina brutna Leder
 på Hjulen större Aktning fådt
 än den en Flyckting kan begära,
 som lever blott på Odets Nåd,
 och plicktar för et frugtlöst Råd
 med mer än Lifvet, — med sin Åra.

Men en förlätlig Veklighet
 mig bjöd at Lifvets Gåfva taga,
 minst för mig sjelf, mäst för de Svaga,
 som, öfver min Ståndactighet,
 med Blodets helga Rätt', hårdt klaga.
 Och monn det var min Rättighet
 at deras enda Hopp bedraga,
 som låfvat mig Lycksalighet?

Imedlertid „at miskänd vandra“
 det blef min Medelålders Lott
 uti en Verld, som söker blott
 at daga Felen upp hos andra:

som blundar vid ett värkligt Godt
 för att med fritt tömd Galla klandra
 ett, stundom nog vilkorligt, Brott.

Ack! hvarför står ei Själens skrifven
 i hvarje Dödligs Anlete?
 Hvi blef blott Abels Broder gifven
 en Stämpel af dess Samvete?
 Hvi skal den ärligt Brottlige
 med Nidingarnes Hop förblandas,
 när, varm af Öfvertygelse,
 han för den goda Saken andas.

Vid Tauken om ett allmänt Ok.
 vid Känslan af en allmän Smärta.
 jag kunnat vara mera klok,
 men aldrig mera ren til Hjerta.
 Ei fanns en Gnista i min Själ
 af Lust at öfver andra råda:
 Sjelf ville jag ej vära Träl,
 men ingen andra Trälar skåda,
 och glömda villigt egen Våda,
 vid Bröders Rop, för Brödere Väl.
 Min Lön bestäms af Ryktets munnar.
 Men Himlen jag til Vitne tar
 och för min Samtid högt förkunnar:
 at jag välsignar tunga Dar,
 om Ödet blott en Vän mig unnar,
 som sjelf et dygdigt Hjerta har,
 och som, mot Lögnans hundra Munnar,
 mig skänker Sanningens Försvär.

Grev Horn efterlod en Søn, som ogsaa hed Clas Frederik, födt paa Hufvudstad den 11. Marts 1791. Han blev Ritmester og var Adjutant hos Kronprinds Carl Johan indtil 1822, da han tog Afsked. Siden boede han paa Landet, sad paa alle Rigsdagsmøder indtil 1840, som Hovedmand for den Hornske Greveæt, og var jævnlig Viceformand i Ridderhuset, Ordfører i flere Udvalg o. s. v.¹⁾

Aron Anton David var, som alt foran berørt, den, der efter halvandethundredede Aars Forløb atter samlede Rungsted til et Hele og i det Væsentlige gjorde det til, hvad det nu er. Han var yngste Søn af den i sin Tid bekendte rige Grosserer Nathan David; født 1794 lærte han Landvæsen hos Grev Ahlefeldt paa Langeland, lod sig tilligemed sin ældre Broder, Konferensraad C. N. David, døbe 1825 og blev i 1832 gift med Kammerraad J. C. Drewsens Datter, Henriette, som døde barnløs allerede 1839; først 29 Aar derefter fulgte han hende. David boede i Rungsted i 47 Aar. Navnlig i hans yngre Aar udøvede hans Exempel, hans altid redeboune Raad og Hjælp stor Indflydelse i en vid Kreds. Han var i sin Tid en af Stifterne saavel af Frederiksborg Amts Landboforening og Sparekasse som, en Menneskealder senere, af Hørsholms Districts øko-

¹⁾ Jfr. Bergmanns minnen, Protokoller om Konungamordet 1792, Biografiskt Lexikon öfver namnkunniga svenska män, Rahbeks Erindringer 4. B. 234, Pavels Autobiografi.

nomiske Selskab og Sparekasse og i mange Aar Formand for begge, ligesom hans Navn aldrig savnedes, hvor Talen var om et almeennyttigt Foretagendes Fremme. Han var naturligvis ogsaa selvskrevet Medlem af Amtsraad og Sogneraad lige fra den Tid, de bleve til. I 1850 blev han af Regeringen valgt til Formand for Hoveriafløsningen i anden Landsthingskreds og senere til Formand i flere Overkommissioner. Den praktiske og resolute Maade, hvorpaa han gennemførte Afløsningsloven, fandt Anerkjendelse af Regeringen, der benyttede hans første Afløsningsforretninger til Veiledning andensteds og gav ham Dannebrogordenens Ridderkors. I det politiske Liv tog David ikke nogen fremragende Deel, men han var altid paa den frisindede Side, ligesom Svigerfaderen, Kammerraad Drewsen, og som han en af de ægte Bondevenner. I 1854 stillede han sig som Folkethingsmand, meget imod sine Nærmestes Ønske, og repræsenterede gjentagne Gange Københavns Amts anden Kreds med al Ære. Han sluttede sig i denne Periode nær til Rottwitt. Folkethingets daværende Formand, der hyppig tilbragte endel af Søndagsferierne paa Rungsted. Alderens Tryk og maaskee ogsaa Misfornøjelse med den politiske Udvikling bragte ham dog til allerede i 1858 at trække sig tilbage fra det politiske Liv. David havde en talrig Vennekreds, og Rungsted var i en lang Aarrække en udstrakt Gjæstfriheds Hjem. Mange af hans Samtidige, som vare eller bleve betydelige Mænd, havde der et Fristed, naar København blev dem for trangt, og i David en sjelden omgængelig og vennelig Vært, hvis freidige Humor, velvillige Sind og sunde, praktiske Livsanskuelse udøvede en velgjørende Indflydelse paa hans Omgivelser.

8. Smidstrup By laae i sin Tid umiddelbart ved Sundet, nedenfor den skovbevoxede Bakke, der nu udgjør Lyststedet Sophiehøis Park. Bølgerne rulle nu over Pladsen, hvorpaa Byen stod. Endnu i det syttende Aarhundrede var den et Fiskerleie, hvis Beboere, efter Matrikulen, ernærede sig „med Sildefiskeri, Flyndergarn og andre smaa Fisk“. Avlingen var kun ringe. Der var nemlig kun een Vang til Byen, og den besaaedes aarlig. Den grændsede mod Øst til Stranden, mod Syd og Vest til Vebæks Overdrev og mod Nord til „Kongeskoven“. Husmændene havde desuden hver sin lille Toftehave. Engbjergningen var derimod bedre. Den havdes deels i Maglemosen, deels pletvis i Indelukkerne og var taxeret til ialt 47 $\frac{1}{4}$ Læs godt Hø og 1 Læs Mosefoder. Der var i Byen 4 Gaarde, hvoraf de to allerede 1672 vare sammenlagte, som hver især svarede 3 Fjerdinge Torsk i Landgilde, 4 Huse, som hver især svarede 1 Fjerding og desuden af en Enghave 1 Gaas, 2 Høns og 20 Æg, 2 Huse gave 2 $\frac{1}{2}$ R Landgildepenge og af en Enghave en Rigsort, 1 Hus gav en Ort og to Helleholmshuse hvert 4 R . Fiskelandgilden afløstes 1722 mod Betaling af 1 Rd. for hver Fjerding Torsk. Samtidig omdeeltes de tre Gaarde, saa at de bleve lige store, og foruden de 6 Huse i Byen og de 2 Helleholmshuse tilkom 3 „Grønlandshuse“, formodentlig byggede paa nyindtagen Jord i Overdrevet. De svarede kun henholdsvis 64 β , 40 β og 20 β i Landgilde. Da Strandøen efterhaanden havde bortskyllet en

stor Deel af Byens Hus- og Havepladser, bleve to af Gaardene og flere Huse ved Udskiftningen den 9. Juni 1784 udflyttede; kun een Gaard beholdt sin Plads paa Bakken overfor Byen. Samme Gaard blev kort efter kjøbt af Generaltoldkammeret og anvendt som Embedsbolig for en Strandtoldinspektør eller „Strandrider“, som Almuen kaldte ham. indtil 1807, da Toldvæsenet efter Landeværns-major, Toldinspektør Darres Død ikke længer havde Brug for Gaarden og derfor solgte den ved Auktion, med Forbehold af nogle Englodder i Maglemosen, til Theaterdirektør Thomas Thaarup for 2,600 Rd. Han forenede den med en lille Eiendom, „Sophiehøi“ kaldet, bestaaende af fire sammenlagte Huses Jorder, som han i 1796 havde kjøbt.

Thaarup var født den 21. August 1749 i Kjøbenhavn, hvor Faderen, siden Tolder paa Læssø, dengang var Isenkræmmer: blev Student 1768 og tog anden Examen Aaret efter. Hans Sange: „Du Mlet af Jord“. „Naar Østens Straaler mildt udbrede“ o. fl., gjorde ham bekendt som Digter. Fra 1751—94 var Thaarup Lærer ved Søkadetakademiet og skrev i denne Periode de i sin Tid saa yndede Syngespil: „Høstgildet“ og „Peters Brullup“ til Schultz's Musik; senere. 1802. „Hjemkomsten“ af samme Slags. I 1794 blev han Theaterdirektør, „hvilket Embede han“ siger hans Ven Pavels, daværende Præst i Hørsholm. „til liden Hæder eller Glæde for sig selv beklædte i sex Aar“. Thaarups Biograf. Fr. Thaarup. mener, at han egentlig ikke var dramatisk Digter. „men høje Følelser gjenløde fra hans Harpe. han kunde præge Tankens Malm i kraftige Ord. og forstod meer end nogen anden Samtidig at veie sine Udtryk, og med Lidt at betegne Meget“. „Hans ældre Hymner og Cantater ville“, meente Fr. Thaarup, „vistnok længe anses for at høre til det Ypperste vort Sprog har at fremvise i den aandelige Digtekunst“. Ogsaa Pavels kalder ham „vor dalevende berømteste Digter“, og Præsten Gutfeldt sagde i sin Gravskrift over Thaarup, at han var „blandt Fædrelandets nulevende Digtere den ældste, blandt dets religiøse Sangere den første“. Rahbek udtalte bestandig sin Beundring for ham i de stærkeste Udtryk¹⁾. Et af hans sidste Arbejder var to

¹⁾ I vore Dage lyder Dommen om Thaarups Digterværld heelt anderledes, jfr. f. Ex. „Dagbladet“ Nr. 207. 1878. hvor det i en Anmeldelse af en ny Udgave af „Høstgildet“ hedder: „Thomas Thaarup, hvis Minde det foreliggende lille Hefte søger at opfriske, er en af de eiendommeligste literære Typer fra Slutningen af det forrige Aarhundrede. Han har mere eksklusivt end nogen Anden givet Stemninger og Følelser, der paa den Tid vare fremherskende, Udtryk, og han gjorde dette paa en Maade, der fuldt tilfredsstillede Samtiden. Hans „Poesier“ give derved ikke blot et godt Begreb om, hvad der rørte sig i Tiden, men tillige om Tidens æsthetiske Smag og almindelige Forestilling om Poesi. Faa Arbejder have vakt en saadan Opsigt og gjort en saa stormende Lykke som hans „Høstgilde“, og i mange var han selvskreven til i Sang og Poesi at forherlige, hvad der satte Tiden i Bevægelse, ligesom hans Romancer med Schultz's Musik vare paa Alles Læber. Forsaaavidt vil han altid veiblive at have stor literærhistorisk Interesse, men med anden Interesse for ham, har det for længe siden taget Slut. Oehlenschlägers velmeente Profeti ved hans Død, at hans Sang „aldrig skal

Psalter, „bestemte for Hirschholms Menighed ved Reformationsfesten 1817“. Thaarups fornævnte Biograf fortæller, at han i Omgangslivet viste sig anderledes, „end man af hans Digte skulde slutte ham være; han var tilbøielig til Sarkasmer“. I H. C. Sneedorffs Sang om Drejers Klub hedder det derfor, at han var:

„En Skjald heel stiv udi Sinde.
„Hans Tale var hvas som Biens Braad.
„Hans Viser er som dens Honning;
„Fast ofte bære de djærve Raad
„Til selve Danmarks Konning“.

Og i et andet Digt af Sneedorff, betitlet „Hr. Thomas“:

„Hvor tidt har jeg seet Viddets djærve, skarpe Gnister
„Elektrisk sprude fra Dig naar Din store Sjæl
„Saa ned paa Abderiter — eller naar Du bister
„Saa Stormænds Vrimmel nage paa Nationens Vel“.

Et mindre smukt Træk, der vidner om en høi Grad af Borneerthed, forøvrigt maaskee fuldt saa meget Tidens som Mandens Særkjende, er Thaarups Virksomhed under Jødefeiden. Han tog ikke alene Parti imod Jøderne, men haanede og spottede dem. Om Thaarups Liv i Smidstrup fortæller Pavels: „I 1796 kjøbte han 16 Tdr. Land i Smidstrup ved Hørsholm og flyttede derud med sin aldrende, temmelig simple og enfoldige Kone, som han i mange Aar havde været forlovet med og først nylig havde ægtet. Skjøndt han om Vinteren ei havde noget blivende Sted paa Landet, op slog han dog sin faste Bopæl der, var der saa ofte og saa længe Embedsforretningerne vilde tillade det, og blev, saavidt Leilighed gaves paa den Plet Jord, Laudmand med Liv og Sjæl. Jeg besøgte ham tidt og moredes altid overmaade ved hans bittere og bidende Sarkasmer, der kosteligen forlystede Aand og Øre, ihvormeget end Hjertet fjernes fra et Menneske, der finder sin høieste Nydelse i at opdynde Bitterheder“. Thaarup døde i Smidstrup den 11. Juli 1821 og var en af de første, som jordedes paa Hørsholm Kirkegaard, hvor hans Grav findes bevaret. Paa Gravstenen, en stor, gammel-dags, liggende Steen, er indlugget følgende af ham selv forfattede Gravskrift:

„Her nedlagde jeg min tunge Stav:
„Her min Haandfuld Sløv har Hvile fundet.
„Kors! vær Du et Minde paa min Grav,
„At jeg led, at jeg har overvundet“.

døe“, er, som saa mange andre Profetier af samme Slags, ikke gaet i Opfyldelse. Den Thaarupske „Sang“ er død for aldrig mere at leve op igjen. Thi den mangler den første Betingelse for at kunne leve evig, nemlig den at være Poesi. Det er jevn spidsborgerlig Prosa, det Meste af den, iklædt hin Tids Former for Poesi, Sangspillet og Leilighedessangen, og udtrykkende hin Tids Stemninger og Følelser paa en Maade, der er fremmed for os. Patriotisme dengang og Patriotisme nu, Kjærlighed til Frihed dengang og Kjærlighed til Frihed nu ere saa grundforskjellige i deres Former, at de næsten synes heller ikke at have Noget tilfælles i Begreb, og den Sympathi, man nuomstunder har for hin Tids Følelser af denne Art, svækkes ved Modvillien mod den underlige Blanding af Svulst og Plathed, hvori disse Følelser dengang skaffede sig Udtryk“.

Efter Thaarups Død blev hans Eiendom „Toldergaarden“ og „Sophiehøi“ i 1822 solgte for 2,510 Rd. Sølv til Manning Rogert Wilson. Statskassen havde indestaaende paa første Prioritet 5,792 Rd. Sølv og Fonden ad usus publicus 1000 Rd. Sølv. 4,282 Rd. gik saaledes tabt, da Boets fattige Løsøre var særlig pantsat til Andre¹⁾. Wilson maatte allerede 1826, yderst forarmet, gaae fra Gaarden, der nu udlagdes Statsgjældsdircktionen som Prioritets-haver. Efter en Indberetning fra Amtstuen af 4. September 1826 var Eiendommen da i en daarlig Tilstand: Agerjorden maadelig, Engen ringe, Tørveskjæret „som ellers fornemmeligen bestemmer Eiendommenes Værdi her i Egnen“, ubetydeligt, Toldergaardens Bygninger faldefærdige, Sophiehøis i maadelig Stand og meget indskrænkede. Besætning og Redskaber yderst ringe baade i Antal og Beskaffenhed. Ved Auktion den 28. Oktober 1826 solgtes det Hele til Sognefoged Frederik Vilhelm Iversen for 1,975 Rd. Sølv. Han besad Gaarden til 1842, i hvilket Aar den kjøbtes af Skovfoged ved Folehave Skov Daniel Bruhn for 5000 Rd.

Samtidig med Thaarup var Etatsraad Smith. Han eiede fra 1810 Gaarden Nr. 2 med to underlagte Huslodder og en Englod fra Sandbjerg, den nuværende Smidstrupgaard. I 1822 solgte han sin Eiendom til Kapitain Krøyer for 5000 Rd. Sedler. Krøyers Enke afhændede atter Gaarden til Forstkandidat Fritz Schüberg for samme Sum i Aaret 1842, og han solgte den 1846 for 18,000 Rd. til fornævnte Skovfoged Bruhn, som derefter sammenlagde den med den forrige Thaarupske Eiendom. Den saaledes forstørrede „Smidstrupgaard“, der nu havde et Tilliggende af henved 150 Tdr. Land, overdrog Bruhn i 1852 til forhenværende Forpagter paa Løvenborg Christian Neergaard for 40,000 Rd. Neergaard byggede en ny Kostald og indkjøbte yderligere adskillige Huslodder, som han indlagde under Gaarden, og fik i 1849 saavel de af ham som af Formændene foretagne Sammenlægninger legaliserede ved kongelig Bevilling, men frasolgte derefter 1856 den gamle Thaarupske Gaard Sophiehøi med et Areal af 10 Tdr. Land til Etatsraadinde Adelgunde Vogt, født Herbst, for 10,800 Rd. Sophiehøis Bygninger, der fremdeles vare gamle og daarlige, da Bruhn købte Stedet, brændte nogle Aar efter, og han opførte da et nyt Stuehus, som Fru Vogt senere udvidede og forskjønnede, ligesom hun arrangerede Eiendommen ved Kjøb og Magelæg, anlagde Have og Park, hvilken sidste navnlig bestaaer af en lille Skovholm med gamle Bøge og Ege, købte af Forstvæsenet. I 1873 solgte hun Eiendommen for 15,000 Rd. til den nuværende Besidder, Fabrikant E. Nobel, der yderligere har udvidet og forskjønnet Bygningerne.

Smidstrupgaard med 160 Tdr. Land afhændede Neergaard 1857 til Kammerherre, Grev Ernst Moltke, nuværende Eier af Aagaard, Nørager og Helsingegaard, for 80,000 Rd. Grev Moltke eiede kun Gaarden i 6 Aar og afhændede den da til sin Mælke-

¹⁾ Amtst. Brev G. Juni 1821.

SMIDSTRUPGAARD.

forpagter, Jørgen Andersen, for 55,000 Rd. Den Sidstnævnte solgte den i 1866 til Overkammerherre, Overhofmarskal, Generalmajor Valdemar Oxholm, Ridder af Elefanten, Storkors af Dannebrog og Dbmd., for 60,000 Rd. Han byggede, lidt Nord for den gamle, en stor ny Hovedbygning, nye Herskabsstalde, Ladebygninger m. v., udvidede og forskønnede Have og Park. Efter hans Død købtes Gaarden af den nuværende Eier, Grosserer Jens Lund, i 1877 for 230,000 Kroner. Smidstrupgaard staaer for Hartkorn af 16 Tdr. .. Skpe. 1 Fdk. 2 $\frac{1}{4}$ Alb., har et Areal af c. 160 Tdr. Land og Bygninger brandforsikrede for omtrent 60,000 Rd.

Af det gamle Smidstrup er saaledes nu meget Lidet tilbage. Alle Husene ere indlagte under Smidstrupgaard og Sophiehøi med Undtagelse af det ene Grønlandshus. I Bondeiee er kun dette, der staaer for Hartkorn af 2 Tdr. 1 Skpe. „ Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb., og en Heelgaard af Hartkorn 3 Tdr. 7 Skpr. „ Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb. En Halvgaard med 20 Tdr. Land af Hartkorn 2 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb. er bleven til Lyststedet Dortheaborg. Det tilhørte i Begyndelsen af Aarhundredet daværende Lieutenant i Landeværnet, den senere saa velbekjendte Kammerraad Joh. Chr. Drewsen, der her foretog sine første landøkonomiske Studier. Nu eies Stedet af Geheimekonferensraad, forhenværende Høiesterets-Justitarius Rottbøll, Storkors af Dannebrog m. M.

V.

Birkerød Sogn.

Sandbjerg. Ubberød. Høsterkjøb. „Friheden“. Isterød. Storskoven. Ravnsnæs. Eskemose. Ebberød. Erkebiskop Svane, Biskop Bagger, Prokantsler Pontoppidan m. Fl. Usserød. Fabrikerne. Sygehuset. Kæiserød. Birkerød. Bidstrup. Hestkjøb.

Birkerød Sogn grændser mod Nord til Bloustrød og Karlebo Sogne, mod Øst til Karlebo og Hørsholm Sogne, mod Syd til Søllerød Sogn, mod Vest til Farum Sogn. Sognets Fladeindhold udgjør 6,462 Tdr. Land, skyldsat for Hartkorn, Ager og Eng: 483 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb., Skovskyld 37 Tdr. 6 Skpr. 1 Fdk. 2 Alb. I Sognet ligge følgende Byer, Gaarde og Steder:

1. Sandbjerg By havde efter den gamle Matrikul 7 Gaarde, 1 „Holtzhuus“ og 4 Indsidderruse paa Bøndernes Grunde. Byens tre Vange: Kaarshøis, Børrehøis og Lille-Vang, vare hver især deelte i 10 Aase og disse igjen i mange, indtil 29, Agre. I Maglemosen havde en Enghave, taxeret til 109 Læs „god Eng“.

Ved Omdelingen i 1722 fik hver af de 7 Gaarde, som tidligere vare af ulige Størrelse — fra 4 til $9\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn —, hver især 7 Tdr. 1 Skpe. „ Fdk. $\frac{5}{7}$, Alb. Hartkorn. Da Skovene udskiftedes af Fællesskabet den 9. August 1780, bleve 25 Tdr. Land af Byens Overdrev udlagte Forstvæsenet til Forening med Holte, Trørød og Øverøds Byers allerede indtagne Overdrevsparter, vistnok enten det nuværende Trørød Hegn eller den østlige Deel af Rudeskov. Af Byens Marklodder bleve, efter at Forstvæsenet for 300 Rd. havde indkjøbt og nedlagt en Halvgaard med 3 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdk. $\frac{3}{7}$, Alb. Hartkorn, 81 Tdr. 2 Skpr. udlagte til Skov — Sandbjerg Østerskov — og forened med Folehaven og Helleholmen. Den saakaldte Frihedsskov, af Hartkorn 1 Skpe. 3 Fdk. $2\frac{20}{21}$ Alb., $11\frac{1}{2}$ Tdr. Land, købte Forstvæsenet i 1818 af de Place for 1,569 Rd. 54 β. Byens Udskiftning var uheldig; den foregik nemlig ikke samtidig for Indmarken og Overdrevet, og Følgen blev, at Ingen fik sin Lod samlet, men paa flere forskellige Steder. Landinspektøren, Fensmark, siger derom i en Indberetning af 14. Februar 1795: Sandbjerg Byes

Udskiftning har jeg selv forrettet, men jeg maa tilstaa, at Bønderne den Tid havde saa megen Indflydelse paa Udskiftningen, at jeg hverken da eller endnu er fornøiet med den. Mit Raad bliver derfor, at arbeide paa Udskiftningens Forandring, som vist vilde stifte Nytte“. Dette Raad blev imidlertid ikke fulgt, men der er senere, dog kun tildeels, raadet Bod paa Ulemperne ved en meget betydelig Udstyknng. Istedetfor de 7 hele Gaarde, hvoraf en Halvgaard, som alt navnt, blev indtagen til Skov, er der nu i Sandbjerg kun 3 Heelgaarde med fra 6 til 9 Tdr. Hartkorn, 76 til 100 Tdr. Land, men 12 mindre Gaarde med fra 1 til 4 Tdr. Hartkorn og 18 til 46 Tdr. Land, 10 Parcelsteder under 1 Tde. Hartkorn med fra 4½ til 12 Tdr. Land, 15 Huse med matrikuleret og 8 Huse med umatrikuleret Grund. Et Engskifte med ½ Tde. Hartkorn er kjøbt til Smidstrupgaard og en Overdrevslod paa 24 Tdr. Land med 2 Tdr. Hartkorn til Petersborg i Høsterkjøb. Byen er nu skyldsats for 65 Tdr. 3 Skpr. „ Fdk. ½ Alb. Hartkorn og har et Areal af 712 Tdr. Land.

2. Ubberrød bestod oprindelig kun af to Gaarde, havde tre Vange: Brobæks-, Østerskovs- og Lille-Vang, hver med tre Aase, deelte i indtil 15 Agre. Desuden hørte til Byen et Indelukke, kaldet „Heyet“, og to Enge: Lille Goemose- og Mann-Engen, taxerede til 7¼ Læs god Eng og ¼ Læs Mosefoder. Gaardene havde hver 6 Tdr. gammelt Hartkorn og 53 Tdr. Land. Den ene var i den første Trediedeel af forrige Aarhundrede beboet, først af Auntsforvalteren, Jørgen Clemensen, senere af en afgaaet Slotsfoged Nolta, og skal dengang have havt en anseelig toetages Hovedbygning, af hvilken dog forlængst ethvert Spor er forsvundet. Denne Gaard er nu deelt i to mindre. Af den anden ere 4 Tdr. 1 Skpe. „ Fdk. ½ Alb. Hartkorn henlagte under Friheden i Høsterkjøb og Resten en Parcelgaard med 2 Tdr. 3 Skpr. „ Fdk. 1¼ Alb. Hartkorn.

3. Høsterkjøb (Hustrukøb, Høstrukjøb, Hustrukjøb) havde efter den gamle Matrikul 6 Gaarde, 17 Landgildehuse og 5 „Holtzhuse“. Til hvert Hus hørte en Kaaalhave, til endeel Kornvænger. Byens tre Vange: Øster-, Toftbjerg- og Sletteris-, vare deelte i henholdsvis 10, 8 og 7 Aase; hver af disse igjen i mange, indtil 23, Agre. Ved Omdelingen i 1722 bleve Byens 6 Gaarde af ulige Størrelse, fra 2 til 8 Tdr. Hartkorn, gjorde til 4 Heelgaarde, som hver fik 8 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdk. 2¼ Alb. Hartkorn, men de bleve alle halverede, inden Godset i 1761 overgik til Arvefæste, saa at der paa den Tid var 8 Gaarde med 4 Tdr. 1 Skpe. 3 Fdk. 1¾ Alb. Hartkorn hver. To af disse Gaarde, Nr. 5 og 7, bleve kort efter, i 1765, af Bønderne solgte til en Sr. Johan Philip Schrader for henholdsvis 150 Rd. og 100 Rd. Han sammenlagde dem og solgte derefter i 1769 Gaarden, senere kaldet „Friheden“, til Dronningens Skovrider, Christen Møller, som ved forskellige Forøninger og Kontrakter frigjorde sig for Fællesskabet med de øvrige Bymænd og fik sine Jorder udlagte i en samlet Lod. De øvrige 6 Gaardmænd indgik et Par Aar efter, den 23. September 1771, en Forening om Udskiftning af Fællesskabet efter deres egen Plan, saaledes at hver Mand fik al sin Jord samlet under Et og for sig

selv, hvilken Forening blev forsynet med kongelig Konfirmation den 4. Juli 1772 og thinglæst, og tre af Bønderne udflyttede derefter deres Gaarde paa Marken. Denne hjemmegjorte Udskiftning var uden Tvivl en af de bedste paa hele Godset og er heller ikke senere forandret. Af de sex Gaarde blev senere endnu een indkjøbt og henlagt under Friheden, men de øvrige fem bestaae endnu og have, uagtet en heel Deel Parceler ere frasolgte, fra $4\frac{1}{2}$ til $6\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn og fra 43 til 65 Tdr. Land. Ved Skovudskiftningen 1781 bleve omtrent 300 Tdr. Land af Byens Overdrev lagte under Rude-skov. Under dette Overdrev var ogsaa indbefattet den store Fem-sølyng Mose, hvis Afbenyttelse til Tørveskjær og Græsning, saa længe der er Tørv i Mosen, dog blev forbeholdt deels Bymændene i Ravnsmæs, Sandbjerg og Høsterkjøb, deels Bønderne i Holte, Trørød, Øverød og flere Byer paa Kjøbenhavns Amt. Ved en med Forstsvænet for en halv Snees Aar siden truffen Forening er denne Brugsret nu indskrænket til 50 Aar, imod at Brugerne i den tilbageværende Tid ogsaa have Ret til at benytte Mosen til Sæd-dyrkning.

Den lille Gaard Petersborg i Høsterkjøb, som oprindelig kun var et Hus med 4 Skpr. Hartkorn, men senere ved Tilkjøb af Parceler fra Sandbjerg og Høsterkjøb er voxet, saa at dertil nu høre $43\frac{1}{2}$ Tdr. Land med ialt 4 Tdr. . Skpe. 3 Fdk. 2 Alb. Hartkorn, var allerede i 1708 et Lyststed og tilhørte da den „høi-ædle og velbaarne Jomfru Johanne Elisabeth von Gabels“ Dødsbo. Eksekutorerne i hendes Bo solgte det ved Auktion, trods Amtsrådvalterens Protest, for 315 Rd. til Kammerjunkker Gabel. Senere toge da Besidderne Fæste paa Stedet. Kancelliraad Hans Scavenius søgte og fik i 1735 Dronningens Tilladelse til at afstaae sit Fæst: til daværende Kammeradvokat Brede Munthe til Bækkeskov, senere Justitsraad, Høiesteretsassessor og Kommitteret i General-Land-Økono-mi- og Commerce-Kollegiet. Han anlagde en Plantage af Mor-bærtræer, og Dronningen gav ham den 7. Mai 1740 „for at fa-cilitere den af ham forehavende Plantage“ Skjøde paa Petersborg imod en aarlig Afgift af 19 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ og en Rekognition ved Eier-skifte af 20 Rd., i hvilken Afgift alle kongelige og herskabelige Kontributioner og Rettigheder skulde være indbefattede. I 1752 solgte Munthe, med Forbehold af de „i den ene Hauge endnu til-bagestaaende hvide Morbærtræer“, som han vilde flytte til Bække-skov, Stedet til Justitsraad Harrier Felchenhauer, „Kommandant over Eylænderne St. Thomas og St. Jean“, og denne igjen 1757 til Otto Mandrup Grev Rantzau, Ridder, Kammerherre, Stiftsbefalings-mand paa Island m. v., for 1400 Rd. I 1771 eiedes Petersborg af en Major Bülow, 1779 af Professor Bager, 1783 af Kammerherre Moltke, 1788 af Assessor Weyse, 1795 af Lieutenant Thaae, i 1799 af Kammerherreinde Linstow, 1809 af Lieutenant Børnholdt, 1810 af Smedemester von Würden. Den 22. April 1811 erholdt Kammer-herre Bülow Skjøde paa Gaarden og besad den derefter til 1845, da han solgte den til N. V. Møller for 7500 Rd. Senere har Gaardeu jevnlig skiftet Eier. Den brændte for nogle Aar siden, blev gjen-

FRIHEDEN.

opbygget som en almindelig Bondegaard og er nylig atter solgt for 50,000 Kroner.

Gaarden „Friheden“ solgte Skovrider Christen Møller den 17. December 1779 til Kammerherre Ludvig von Linstow, Hofmester hos Prindsesse Charlotte. senere Generalpostdirektor og Ridder (Storkors), for 2500 Rd. Han forbedrede Bygningerne, der kun var forsikrede for 1920 Rd., arronderede Jorderne, dels ved Salg til Forstvæsenet af en Deel af Jorderne til Gaarden Nr. 5 i 1781 og 1788, dels ved Mageskifter og ved Kjøb af Gaarden Nr. 1 og flere mindre skovbevoxede Lodder, og endelig erhvervede han ved en kongelig Resolution af 29. September 1784 Eiendomsret til de paa disse Lodder staaende „476 unge Riisbøge og en liden Eg“ for Taxationssummen, 70 Rd. 27 $\frac{3}{4}$. En Deel af denne Skov kaldtes fra gammel Tid „Friheden“, og dette Navn overførte Kammerherre Linstow nu paa Gaarden, som siden altid er kaldet saaledes. Efter Linstows Død solgte hans Enke, Marie Elisabeth, født Boss, den 30. November 1793 for 10,000 Rd. dansk Kourant Friheden til Hofdestillator Johan Friedrich von Passow med omtrent 10 Tdr. Hartkorn. Bygninger, hvori blandt Andet „8 Vindovne og 2 Bilæggerovne“, „Kobberstykkerne i den saakaldte Altansal“, der tjente til Betræk i denne, „de faste Reoler i Bibliotheket“, fremdeles „to Frugt- og Kjøkkenhauger med deri værende Lysthuus. Bænke, Statuer og Postamenter“, endvidere „en grundmuret Bygning, Ludvigsborg kaldet“, med Have, Husmandsbolig og Jord, „den Plads, som Hofskriver Brandrup for Tiden behøer, bestaaende af en Hovedbygning og Skuur med Hauge“, og endelig to Husmandsboliger ved Kongeveien. Passow tilkjøbte i 1798 et Stykke Jord fra Braadebæksgaarden, „Fruehøi“ kaldet, af Hartkorn 3 Skpr. 2 Fdk. $1\frac{2}{3}$ Alb. Ved kongelig Resolution af 10. Januar 1802 fik han for sin Person Lov til at skyde Harer, Ræve og Rovfugle til Erstatning, fordi der paa Friheden var hugget 78 Riisbøge, som stode iveien for Telegrafien. Efterat Passow forud havde solgt Ludvigsborg, afhændede han den 13. Juli 1808 Friheden og Brandrups Hus med Hartkorn af 10 Tdr. 2 Skpr. 2 Fdk. 1 Alb. og Bygninger, forsikrede for 14,120 Rd., til Ludvig Grandjean for 24,000 Rd. dansk Kourant. Grandjean solgte igjen den 15. December 1809 til Borger i Kjøbenhavn, Skibskapitain Amond Amondsen for 26,000 Rd. dansk Kourant og Amondsen atter den 27. December 1810 til Kapitain og Grosserer Georg Jørgensen for 39,000 Rd. dansk Kourant. Skiftekommissærerne i Sidstnævntes Dødsbo skjødede den 31. December 1813 Eiendommen til Henrich Stampe Schow for 28,000 Rd., hvoraf 17,240 Rd. Navneværdi, 10,760 Rd. Sølvværdi. De i Eiendommen tidligere indestaaende Pantefordringer, 26,000 Rd. dansk Kourant, vare omskrevne til 10,760 Rd. Sølvværdi. Schow solgte igjen den 26. Januar 1814 til Lieutenant i det borgerlige Artilleri og Murmester Jacob Lauritz Thrane for 45,000 Rd., hvoraf dog kun 10,760 Rd. Sølvværdi, Resten Navneværdi. Murdoch Nicolai Brinch kjøbte af Thrane for 48,000 Rd., 10,760 Rd. Sølvværdi og 37,240 Rd. Navneværdi, den 24. December 1814, og Skifteretten i Brinchs Bo solgte Gaarden ved Auktion den 2. Juli 1817 for 23,650 Rd. Navneværdi

til Peter Christian Møller. Efter dagjældende Cours var dette omtrønt lig 12,000 Rd. Sølvværdi. Ved kongelig Bevilling af 3. Juni 1725 blev Sammenlægningen af de Gaarde, hvoraf Friheden da bestod, sanktioneret. Møllers Enke afhændede i 1532 Gaardens aarlige Udvisning af 2 $\frac{1}{2}$ Favne Gavtræ og 2 $\frac{1}{2}$ Favne Brænde for 900 Rd. Sedler. Den 31. December samme Aar solgte hun Gaarden til sin Søn, Henrik Møller, for 8,900 Rd. Søl og Præstationer af aarlig Værdi 160 Rd. Han foretog flere Mageskifter med Naboerne, tilkøbte af Gaarden Nr. 2 i Ubberød 2 Tdr. 2 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb. Hartkorn den 5. December 1540 og solgte den samlede Eiendom, med Forbehold af „Brandrups Huus“ og 10 Tdr. Land. Hartkorn 11 Tdr. „ Skpe. 1 Fdk. $\frac{5}{12}$ Alb., til Frederik Gustav Thomsen den 18. Marts 1543 for 29,000 Rd. Thomsen tilkøbte yderligere Resten af Gaarden Nr. 2 i Ubberød med 2 Tdr. 6 Skpr. 1 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn den 27. Juni 1546 for 3000 Rd. Sammenlægningen tilledes ved kongelig Bevilling af 15. December 1549. „Friheden“ med 19 Tdr. nyt Hartkorn blev efter Exekution og Udlæg ved offentlig Auktion den 14. Juli 1552 solgt til Johan Heinrich Diederich Weber for 32,560 Rd. Ved Mageskifte af 9. Mai 1560 erhvervede Weber tilbage de af Møller ved Salget 1543 forbeholdte 10 Tdr. Land imod at afgive 11 Tdr. Land af Ubberød-Marken og 3 Tdr. Land af Braadebrøks-Marken. Den 1. April 1574 solgte Weber Gaarden med Hartkorn af 15 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb., ialt c. 172 Tdr. Land, til Dr. Henrik Sigvard Lund for 85,000 Rd. Bygningerne, der brændte i 1551, ere nu forskrede for 26,720 Rd. Gaarden har en smuk Beliggenhed i Skoven.

Høsterkjøb teller nu, foruden Friheden, Petersborg og de 5 for-nævnte Heelgaarde, 7 Parcelgaarde med Hartkorn fra 1 til 2 Tdr. og 9 til 18 Tdr. Land, 5 Parcelsteder under 1 Tde. Hartkorn med fra 2 til 7 Tdr. Land, 26 Huse med matrikuleret og 20 Huse med umatrikuleret Grund. Byens Hartkorn er 58 Tdr. 1 Skpe. 3 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb. med et Areal af 679 $\frac{1}{2}$ Tdr. Land.

4. Isterød (Esthæruth, Estherrød) havde efter Matrikullen 12 Gaarde og 6 Huse, deraf 1 Landgildehus, 1 paa Kirkens Grund og 4 „Holtzhuse“. Af Byens tre Vange havde Sønder-Vang 22, Mose-Vang 10 og Nørre-Vang 18 Aase. Hver Aas var igjen deelt i indtil 36 Agre. Paa Byens tre ligge Selsø og Lillesø samt „Lille Kjøkkendam“ i Nørre-Vang. Byens Højbjergning ansloges til 103 Læs godt og 32 Læs Mosehø. Ved Omdelingen eller Jorddelingen af 1722 blev af Byens 12 Gaarde, som vare af meget ulige Størrelse, fra 2 Tdr. indtil 12 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn, 1 Gaard nedlagt, og de tilbageværende 11 Gaarde fik hver især 5 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdk. $2\frac{9}{11}$ Alb. Hartkorn. For afgiven Jord, deels til Hørsholm By, deels til den nye Kongevei m. v., fik Byen ved Rentekammer-Resolution af 1. Januar 1774 godtgjort 4 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. „ Alb. i Hartkornet, saaledes at dette kun blev 5 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdk. $\frac{7}{11}$ Alb. for hver Gaard. Disse 11 Gaarde bleve alt den 30. August 1776 ved privat Overenskomst mellem Bønderne udskiftede af Fællesskabet „i Enighed og Kjærlighed, saaledes at enhver Mand herefter kan have sin Gaard og sine Enge samlede paa 1 à 2 Steder“. Over-

drevet, som havde paa den saakaldte Isterød Storskov, kunde ikke ved denne Leilighed være Gjenstand for Udskiftning.

Samme Isterød Storskov strakte sig efter Beskrivelsen af 1771, førend Udskiftningen: „i Længden fra Frederiksborg Dyrehave til Isterød og Agilte Vange, i Øster og Vester omtrent en Miil, og i Bredden fra Sluttrup og Stumpedøse til Gunderød og Have Vange, i Sønden og Nøiden omtrent $\frac{1}{2}$ Miil“ og bestod af gammel, stor og middelmaadig Bøg, en Deel Birkeskov og overalt en Deel ung Elleskov. Der klagedes stærkt over Græsningens Ringhed. Den magre Jordbund var bevoxet med Mos, ikke med Græs. En Skolelærer Holstebro i Selsmark siger saaledes blandt Andet i en Ansøgning af 1792: „Naar Kreaturet naaer dette vidtløftige Overdrev eller Stor-Skov, der er over 2 Miil i Omkreds, maa de der enten krepere af Sult eller omkomme i Tørvegrave eller Moser, hvor der nu og da kan være Græs saa høit, at en Ko kan faae fat derpaa. Enhver, der kjender ommeldte Storskov, maa tilstaae, at det er det udeligste og maadeligste Græsningsted, der kan findes især for Køer, der skal malke“.

Den 3. Mai 1786 fandt Udskiftningen Sted mellem Forstvæsenet og de græsningsberettigede Byer og Steder, nemlig: Isterød By, der havde Græsningsret for 66, Nebbegaard for 6, Agiltegaard for 6, Stimestrup for 6, Stumpedøse for 8, Sluttrup for 6, Langilte for 6, Havegaard for 3, Selsmark for 10, Kjettinge for 9, Kirkelte for 9, Gunderød for 18, Fredtofte for 6, Døuse for 2, Mortenstrup for 3 og Hvedehave for 3 Høveder, ialt 167 Høveder. Til Fredskov blev der da udlagt det nuværende Kirkelte Hegn og den sydlige Deel af Stadsevang. Selsølund og Stumpedøse Hegn ere senere indtagne efter særlig Underhandling med de Bønder, paa hvis Lødder de laae. Af Hartkornet blev kun Skovskylde, ialt 4 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdk. 1 Alb., overført paa Skoven. Denne blev strax indtagen af Forstvæsenet, men Resten laae endnu i Fællig indtil 1792. Først da blev Udskiftningen Byerne imellem fuldbyrdet. Ved denne Leilighed fik Isterød By sin betydelige Anpart, omtrent 350 Tdr. Land, udlagt saa langt fra Byen — indtil 6000 Alen —, at den ikke hensigtsmæssig derfra kunde benyttes. Efter Foranledning af Landvæsenkommissionen bleve Bønderne derfor enige om at omskifte alle Byens Jorder — Indmarkerne vare, som foran bemærket, allerede udskiftede i 1776 —, og tre Bønder erklærede sig villige til at udflytte paa Overdrevet og der tage deres nye Lodder samlede, imod at der af Rentekammeret blev dem tilstaaet: 3 Aars Frihed for Skatter og Landgilde, fri Opmaaling og Udskiftning, en Byggehjælp for hver især af 120 Rd. i Penge, 70 4-Alens og $3\frac{1}{2}$ -Aleus Egestolper, Egefodstykker, een Favn lange Egegrene og to Favne Bøg til Søiler, Baase og Skillerum, de fornødne Ellerafter, Tækkekjeppe og Gavlrís, 1 å 2 Rd. pr. 1000 Muursteen for dem, som vilde bygge Mur- og Bindingsværk, Hjælp til Steenkister og til nye Hegn m. v. Alt dette blev bevilget ved Rentekammer-Resolution af 5. Januar 1793 og tillige baade Hegningshjælp og nogen Grundforbedringshjælp til de Bønder, som bleve i Byen. Den samlede Grundforbedringshjælp saavel til disse som til Udflytterne blev efter

en Taxationsforretning af 29. November 1793 bevilget med 1553 Rd. 46 β , som udgjorde de to Trediedele af, hvad Arbeidet antoges at ville koste. Den 19. November 1793 blev derefter Omskiftningen af Istered By foretagen. Af de 11 Gaarde var siden Udskiftningen af 1776 een deelt i to derved, at en halv Gaards Jorder vare afhændede til to af Hørsholms Indvaanere. Som Vederlag for denne halve Gaards Avling samt Gaards- og Havepladsen i Byen fik de udlagt c. 27 Tdr. Land umiddelbart op til Hørsholm Skjel¹⁾. Otte Heelgaarde fik deres Lodder i Indmarken, og to Heelgaarde og een Halvgaard fik Lodder paa Overdrevet. Efter Jordernes Beskaffenhed fik de ti Heelgaarde til samme Hartkorn henholdsvis 76, 78, 58, 48, 50, 48, 61, 56, 100 og 127 Tdr. Land, og af de to Halvgaarde den ene 27. den anden 118 Tdr. Land. Udskiftningen var god, og med Undtagelse af en ere nu i Tidens Løb alle Byens Gaarde udflyttede paa Marken. Under Nebbegaard (see denne) er indkjøbt $1\frac{1}{2}$ Gaards Avling med næsten 11 Tdr. Hartkorn og 106 Tdr. Land, to Gaarde ere sammenlagte til een, og navnlig fra de paa Storskoven udflyttede Gaarde er afhændet en stor Deel Parceler, men Byen tæller dog endnu een dobbelt Gaard med 8: Tdr. Land og $10\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn, 5 Heelgaarde med fra 56 til 76 Tdr. Land og 6 til $7\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn paa Bymarken og tre Gaarde paa Overdrevet med fra 53 til 72 Tdr. Land og 3 til 5 Tdr. Hartkorn. Af Beboere i Hørsholm eies henved 5 Tdr. Hartkorn, og der er to Parcelgaarde med fra $13\frac{1}{2}$ til 17 Tdr. Land, 1 til 2 Tdr. Hartkorn. 15 Parcelsteder under 1 Tde. Hartkorn med fra 2 til $17\frac{1}{2}$ Tdr. Land, 12 Huse med matrikuleret og 5 Huse med umatrikuleret Grund. Byen er i det Hele skyldsæt for 85 Tdr. „ Skpe. 3 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb. Hartkorn. og dens Areal er $910\frac{1}{4}$ Tdr. Land.

5. Ravnsnæs bestod efter Matrikelen af 2 Gaarde. 1 Landgildehus med Jord. 1 Holtzhus, hvoraf svaredes $3\frac{1}{2}$ til Dronningen. Tre Vange: Birke-, So- og Steenbæks-Vang. Hver af disse bestod af 4 Aase, og hver Aas var deelt i flere — indtil 16 — Agre. Byens Engbjergning taxeredes til $45\frac{1}{2}$ Læs godt Hø og 2 Lies Mosefoder. Begge Byens Gaarde ere i Tidens Løb stærkt udparcelerede. Der er nu kun tilbage een Heelgaard med 87 Tdr. Land, 8 Tdr. Hartkorn. Af den anden er Størstedelen henlagt under Eskemose, en mindre Deel — Granplantagen — under Nebbegaard. To Parceler have mellem 1 og 2 Tdr. Hartkorn og 10 og 26 Tdr. Land. Under 1 Tde. Hartkorn findes 15 Parceler med fra 2 til 13 Tdr. Land. Af Huse er der 2 paa matrikuleret Grund og 3 paa umatrikuleret. Byens Hartkorn er 21 Tdr. 3 Skpr. „ Fdk. $2\frac{1}{4}$ Alb. med et Areal af 260 Tdr. Land.

6. Eskemose-Gaard eller Torp, som den kaldes i de gamle Landmaaling-protokoller, kom først i Slutningen af det sextende Aarhundrede ind under Hørsholm Gods ved det foran Side 43 omhandlede Mageskifte, hvorved Frederik den Anden tilbyttede sig

¹⁾ Senere deelt i to Lodder efter Rentekammer-Ordre af 14. Mai 1796.

·Gaarden af Fru Anna Urnes Arvinger imod Gods i Norge. Efter den gamle Matrikul stod Eskemose for Hartkorn, Ager og Eng, af 11 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdk. „ Alb., Skovskylø „ Tde. 5 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb., og havde et Tilliggende af omtrent 165 Tdr. Land, inddeelt i tre Vange, Birkerød-, Nørre- og Lille-Vang, af hvilke den sidste sagdes at ligge sidt, de to andre høit. I 1672 var den efter Jordebogen bortfæstet til Bonden Jørgen Saxesen for aarlig Landgilde af 1 Pund Rug, 1/2 Pund Byg, 1/2 Tde. Smør, 1 Lam. 1 Gaas. 2 Høns og 20 Æg. Ved Fæstebrev af 2. Mai 1695 overdrog Adam Levin Knudt til Gisselfeldt og Assendrup, Ridder, Geheimeraad, Overkammerjunker og Amtmand over Kjøbenhavns Amt — under hvilket Hørsholm Birk da midlertidig var henlagt —, paa Kongens Venne til „velædle og velbyrdige Niels Leth, Kongelig Majestæts Rentekammer-Assessor og Secreterer“, og hans Fru Eskemose, som Sognefoged Jens Pedersen hidtil havde beboet, men godvillig til ham afstaaet, i Livsfæste, uden Besætning, men fri for Indfæstning¹⁾. I Jordebogen af 1700 stauer bemærket, at Leth har tilforhandlet sig Bygningerne: men da hans Enke døde 1719 — selv var han død 1713 som „Etats-, Justits- og Kammerraad“ —, blev det ved Resolution af 4. September 1719 fordret, at Bygningerne skulde følge Grunden i Henhold til D. L. 5—2—66 og Gaarden afleveres med Besætning, overeensstemmende med Forordningen af 15. Januar 1701, da „Dronningen ikke har akkorderet Leth noget Privilegium“. Og derved blev det; men da Arvingerne syntes at tænke paa at søge Rettergang, foretoges Sagen i det „geheime Conseil“, hvor Kongen resolverede, „at det ei var fornøden af denne Sag saa vidtløftig en Proces at gjøre“, men man kunde lade Husene taxere, og hvis de da „befindes, at kunne importere mere end som en Bondegaard“, kunde „Dronningen lade tilbyde Arvingerne nogle Penge“ for Bygningerne, „da de nok derved acquiescerede og ingen videre Vidtløftighed søgte“. Saaledes skete det da ogsaa. Bygningerne bleve taxerede til 1338 Rd., og Arvingerne fik en Godtgjørelse for dem. Eskemose blev derefter, forsaavidt Avlingen angik, bortfæstet til en Niels Tøgersen, „som en Bonde“, imod „ordinair Skat, Landgilde og Hoveri“. Samtidig beboedes Hovedbygningen af Geheimeraad Holst eller Holsten, som tillige havde den ene af Haverne, der ikke var saa ringe. Efter en Synsforretning af 1721

¹⁾ Saa længe Leth og hans Hustru havde Eskemose, betalte de Sognefogden, der blot havde et Hus i Høsterkjøb, aarlig 10 Rd., og efterat Kronprindsen havde taget Gaarden under egen Brug, vedblev Overinspektøren dermed. Men i den Anledning resolverede Prindsen (11. August 1725): „Sognefogden i Birkerød, som I haver betalt for Eskemose Gaard aarlig 10 Rd., saa godtgjøres samme ingenlunde, eftersom I haver betalt dem uden Vores allernaadigste Ordre, hvorfor hverken disse eller herefter for denne Sognefoged noget godtgjøres, siden Vi nu selv have Gaarden og ikke Fremmede, og I altsaa kan have Skaden, formedelst I haver betalt den uden Vores givne Ordre“. Da det imidlertid senere ved en Attest fra den forrige Amtsforvalter Clemenssen oplystes, „at Eskemoses Beboere af Alderstid enten selv har været Sognefoged eller betalt en anden for at være det“, blev Udgiften fremdes bevilget, indtil man fik en Gaard ledig til Sognefogden.

fundtes der 74 Pæretræer, 92 Æbletræer, 110 Kirsebærtræer, 9 Valnøddetræer, 4 Blommetræer, 11 „Castanie Equine“, 10 Lindetræer og 2 „Sæbenbom“ samt en Hæk med lambertske Nødder. I 1727 var Huset saa brostfældigt, at Geheimeraadten maatte flytte, og det blev da nedrevet. Niels Tøgersen døde 1723, og hans Enke, der var en Datter af Præsidenten i Kjøbenhavn, Konferentsraad Johannes Meller, vilde ikke beholde Gaarden, som Kronprindsen da selv overtog og inddrog under Hovedgaarden. I et Par Aar, 1726—27, var Kronprindsens Jagtetat: en Overjæger, With Lintner, og to Jægerdrenge samt en talrig Meute, aubragt paa Eskemose. Senere fik Skovrideren Bolig der. Da Eskemose samtidig med Hovedgaarden blev stillet til offentlig Auktion den 25. September 1759, lod Dronningen tilsige sin daværende gamle Skovrider, Johan Gotfried Erhart, „at han paa samme Auktion skulde lade sig tilslaa hans paaboende Gaard Eskemose, i hvor høit dens underliggende Hartkorn end maatte opløbe“, da Dronningen derefter enten ved Afslag i det Budne eller ved aarligt Tillæg paa hans Gage vilde „formilde og moderere Afgiften til det at svare, som skjønnedes billigt og taaleligt efter Jordernes Værdi“. Og da saa Auktionsbudet „uventet“ løb op til 19 Rd. aarlig Afgift pr. Tde. Hartkorn eller ialt 226 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ 11 β , fik Skovrideren 100 Rd. i Gagetillæg. Efter Erharts Død i 1769 købte Dronningens maugeaarige Kabinetssekretær og Kasserer, Etatsraad Christian Friederich Walther, Eskemose paa Auktion, og Dronningen nedsatte da den aarlige Afgift til 12 Rd. pr. Tde. Hartkorn eller ialt 143 Rd. 3 $\frac{1}{4}$ 3. fordobbede Skovudvisningen, tillagde Gaarden dobbelt Husmandshoveri¹⁾ samt gav Eskemoses Besiddere frit Fiskeri i Sel-ø med Ruser og andet smaat Garn for Gaardens Grund. I 1780 eiedes Gaarden af en Sr. Lemvig, 1783 af Kommandørkapitain William Walcker de Stockfleth, der solgte den 1785 til Major og Landinspektør Bernhard Orning von Steuben for 4500 Rd., 1791 af Kirurg Meschwitz, 1794 af Major Meck. Han indkjøbte i 1795, ved den store Rentekammer-Auktion over Fiskedamme, den paa Grund af sin Tørvemasse meget værdifulde Langemosedam for en Kjøbesum af 510 Rd. og en aarlig Afgift af 84 Rd. 32 β . Langemosedam blev, efterat den i 1838 var lagt tør, i en Aarrække Eskemoses fornemste Indtægtskilde og har indbragt Penge, alene i de ti Aar fra 1848 til 1858 over 80,000 Rd. Ligeledes indkjøbte Major Meck og lagde under Gaarden en Parcel fra Kaiørød paa lidt over 1 Tde. Hartkorn. Endelig fik „kongelig svensk Major v. Meck“ den 16. December 1795 kgl. Bevilling til at skyde Krager, Skader, Spurve o. s. v. Han solgte Gaarden til Enkemadame Rosted, der senere ægtede Lieutenant Frieboe og i 1809 bortskjødede Eiendommen til John Bromley Neltropp, som dog atter samme Aar afhændede den til Grosserer F. L. Gustmeyer. Ved kongelig Resolution af 8. August 1810 blev den paa Gaardens Grund staaende Skov solgt til Gustmeyer paa det Vilkaar, at han skulde indhegne 4 $\frac{1}{2}$ Tdr. Land som Fredskov og deri kun hugge efter Forstvesenets Udvisning, kvittere

¹⁾ Afløst 1800 for 14 Rd. aarlig.

sin Udvisning saavel til Eskemose som til en af ham indkjøbt og underlagt Gaard af Ravsnæs, ialt $4\frac{1}{2}$ Favne Brænde, og betale for Skovbestanden og de 20 Tdr. Land Skovgrund, som i Tilfælde af Udskiftning vilde have tilfaldet Kongen, ialt 12,920 Rd. 48 β . Kammerherre Oberst Zepelin, der købte Eiendommen i 1823 af Gustmeyer for 21,000 Rd. Sølv, fik ved kongelig Resolution af 3. December 1825 Tilladelse til at afdrive 23 Tdr. Land af det til Fredskov bestemte Areal, paa hvilket en større Deel af Træerne var omblast i Stormen den 11. Marts 1822, og indtage Jorden til Agerland imod inden 5 Aar at tilplante og indtage til Fredskov et lige stort Areal af Ravsnæs-Jorderne. Dette skete ogsaa, men Beplantningen blev Naaletræer istedetfor, som i den kongelige Resolution bestemte, Eg og Bøg. Efterat Kammerherre Zepelin i 1853 havde solgt Eskemose til forhenværende Koffardikapitain Lange for 31,500 Rd. rede Sølv, afhændede denne 1843 „Grauplantagen“ med c. 23 Tdr. Land og Hartkorn „Tde. 7 Skpr. „ Fdk. 1 Alb. til Kammerraad Lund paa Nebbegaard for 1200 Rd. I 1848 købte Cand. juris Gustav Smith — nu Jægermester og Eier af Rudbjerggaard — Eskemose af Kapitain Lange for 82,000 Rd. og mageskiftede den bort i 1857 til P. W. Madelung imod Gaarden Skömbäck ved Ystad. Eskemose ansattes ved denne Leilighed til 100,000 Rd. Madelung har nylig solgt Gaarden til den forrige Eier af Esromgaard, Schmidt, for 300,000 Kroner. Eiendommen med underliggende Damme og Parceller udgjør nu et Areal af ialt c. 300 Tdr. Land, skyldsæt for Hartkorn, Ager og Eng, af 20 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdk. $1\frac{1}{4}$ Alb., Skovskuld „Tde. 5 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb. Dens Bygninger ere brandforsikrede for 105,275 Kroner. Eskemose har smukke Omgivelser: Skov, Sø og vide Udsigter.

7. Ebberød var oprindeligt en lille Bondegaard, som svarede i Landgilde 1 Fjerding Smør og af et Hus $1\frac{1}{2}$ L. Ved Gavebrev af 6. Oktober 1661 gav Frederik den Tredie den til „Os Elskelig Hæderlig og Høilærd Doctor Hans Svane, Vores Raad, Assessor udi Collegio Status, Præsident udi Consistorio og Erke-Biskop“, hans Hustru, Børn og Arvinger, til evindelig Eiendom, tilligemed Skovrøds-Mølle, Ebberød og Skovrød Søer med flere Damme, hvis Tal yderligere forøgedes ved Gavebrev af 22. August 1665, saa at de ialt udgjorde 35.

Erkebiskop Hans Svane, „den iblandt de kjøbenhavnske Theologer, som siden Absalons Tid har spillet den mest glimrende Rolle i den danske Stat“¹⁾, blev født den 27. Marts 1606 i Horsens, hvor hans Fader, Hans Olsen Riber, var Borgermester. Navnet Svane eller Svaningus optog han efter Morfaderen, Johannes Svaningus, Frederik den Andens Opdrager, senere kongelig Historiograf, der selv havde sit Navn fra Landsbyen Svaninge i Fyen, hvor hans Forældre, fattige Bønderfolk, boede. Hans Svane gik i Skole i Horsens og Sorø og blev senere privat dimitteret af sin Svoger, Præsten Doktor Chr. Jensen i Veile, 1626. I Kjøbenhavn var han et Par Aar i Huset hos den bekendte Biskop Jesper Brochmand,

¹⁾ I. Møller, Hist. Kalender af Engelstoft og Møller 1814.

ogsaa Griffenfeldts Velynder og Patron. Senere lagde han sig især efter de orientalske Sprog og studerede to Aar ved et hollandsk Universitet, et Aar i Wittenberg, disputerede 1631 for et kongeligt Stipendium, opholdt sig atter igjen halvandet Aar deels i Leyden. deels i Haag, studerede et halvt Aar i Oxford, et heelt Aar Arabisk i Paris og vendte 1635 efter syv Aars Fraværelse hjem, hvor han strax fik Ansættelse som Professor i de orientalske Sprog, navnlig Hebraisk. I 1639 ægtede han Marie Fuiren, Datter af Doktor Georg Fuiren, og fik med hende stor Rigdom, efter Pontoppidan en Tønde Guld. — paa den Tid noget Betydeligt. 1646 blev Svane Professor og Doctor theologiae, 1655 Sjællands Biskop. Hvad der gjorde ham til en af sin Tids berømteste Mænd, var dog hverken hans Lærdom eller Fromhed; thi Samtidige synes ikke at have tillagt ham Synderligt af disse Egenskaber, men derimod den politiske Dygtighed, hvormed han som den raadsnilde, hensynsløse og veltalende Leder af Sammensværgelsen i 1660 satte Indførelsen af Enevoldsmagten i Danmark igjennem. At han stod paa den fortroligste Fod med Frederik den Tredie og Dronning Sophie Amalie, der skyldte ham saa overordentlig Meget, var ligesaa naturligt, som at de overøste ham med Hædersposter, Æresbevisninger og anseelige Pengegaver. Af Gods fik han kun Ebberød¹⁾, hvis Værdi væsentlig bestod i Fiskeri-Herligheden, der ikke kunde tilveiebringes uden derved, at Kongen maatte fratage Dronningen nogle af hendes Fiskedamme for at komplettere dem, Ærkebiskoppen skulde have²⁾. I sine Stridigheder med Konsistorium og Geistlighed, ligeoverfor hvem den myndige og hovmodige Prælat omtrent gjorde, hvad han faldt paa, uden at spørge om Ret eller Rimelighed, fik han altid Medhold. Blandt flere Ting, som Geistligheden navnlig lagde Ærkebiskoppen til Last, var, at han for at gjøre sig behagelig for Kongen paalagde Præsterne, under Trusel om Afsættelse, at forestaae Oppehørselen af den nylig indførte Konsumtion og Accise, udstede Mølesedler og inkvirere om Overtrædelser etc., samt at han foræredede Kongen og fik ham til at kassere Obligationerne for de Summer, som Kongen under Krigen havde laant af Børnehusets og de Fattiges Kapitaler, og derefter, da Indsigelse skete, at restituere disse ved at paalægge alle Præster fremtidig at kjøbe (indløse) deres Præstegaarde med en vis Sum eller derfor udstede Obligation til Børnehuset. En kongelig Gave, hvorpaa Erkebispnen, eller i alt Fald hans Frue, maa have sat særlig Priis, var — en Kareth. Bispinden havde nemlig tidligere havt en af disse da nys indførte Vogne, som ellers kun brugtes af den fornemme Adél, der regnede det blandt sine Privilegier at kjøre i Kareth med Himmell; men hun havde lidt den Tort, at nogle Adelige lode Himmelen rive af hendes midt paa Gaden. En fransk Historie-

¹⁾ Godserne Svenstrup i Sjælland med 763 Tdr. Hartkorn og Brø i Sønderfjord i Norge, senere kaldet Svane eller Svaneegods, med 927 Tdr. Hartkorn, kjøbte Svane for henholdsvis 50 Rd. og 40 Rd. pr. Tde. Hartkorn. („Danske Herregaarde“, Svenstrup).

²⁾ Kongebrev af 15. Juni 1660. Sj. Reg.

E B B E R Ö D .

E B B E R Ö D .

skriver. Abbed Choisy, mener endog i denne Begivenhed at kunne finde den første Anledning til Erkebispens Had til Adelen, der kom denne saa dyrt til staae. Hvor lidet Erkebispens forøvrigt selv var fri for Standshovmod, derom vidner den Anekdote, at han vilde have en stakkels Urtekrømmer forbudt at kalde sig Svane, fordi det erkebiskoppelige Familienavn derted læderedes. Urtekrømmeren, der var tydsk, fremlagde imidlertid Attest om at være døbt Schwan og meente, at han ikke kunde gjøre for, at Kjøbenhavnerne kaldte ham Svane. Han fik ogsaa Lov til at beholde sit Navn. Kongehusets Taknemmelighed udstrakte sig ogsaa til Svanes Afkom. Af hans to Sønner overlevede ham kun den ene, Frederik Svane, der arvede Godset Svenstrup, forøgede det betydelig og blev adlet. Han var en vældig Jæger og kom engang i sin Jagtiver ind paa Kongens Vildtbane. Da han derfor blev tiltalt at lide efter de haarde Jagtlove, reddede Christian den Femte ham ved at erklære, at det havde Hr. Svane Lov til. „efterdi Vi have gjort ham til vor Jægermester“, og derefter at give ham en antidateret Bestalling. Før sin Død stiftede Erkebispens adskillige Legater, nemlig: 500 Rd. til den geistlige Enkekasse, 1000 Rd. til Fattige i Horsens, 400 Rd., der af hans Enke forøgedes til 500 Rd., til fire fattige Enker i Kjøbenhavns Frue Sogn og 700 Rd. til Tugt- og Børnehuset, der 1662 indrettedes i Kai Lykkes konfiskerede Gaard paa Christianshavn. Han var Biskop i 13 Aar og indviede i den Tid 8 Bisper, 29 Provster og 191 Præster, mange af dem i Birkerød Kirke¹⁾. Han døde af Kolik den 26. Juli 1668, noget over 62 Aar gammel²⁾.

Efter ham arvede hans Datter, Fru Søster Svane, først gift med Kancelliraad C. A. Walter, senere med Biskop Haas Bagger, Ebberød³⁾. Hendes første Mand synes ikke at have indtaget nogen mere fremragende Stilling, men den Sidste var et meget anseet Mand. Hans Bagger var en Søn af Professor theol. Ole Bagger i Lund, Sønesøn af Raadmand Niels Bagger i Odense. Familien var oprindelig norsk og havde sit Navn enten fra Partinavnet Bagler eller fra det fælles Navn for alle Norske: Nordbagger, eller endelig, som der ogsaa fortælles, fra en af Kong Haagens Hofmænd — den formeentlige Stamfader —, der skal have reddet sin Konges Liv ved at vælte et Kar over en Bjørn, som anfaldt Kongen. Den sidste Forklaring har Familien selv godkjendt og fører derfor i sit Vaaben en Bjørn, staaende paa Hjelmen med Forbenene ud af et Kar eller en Tønde. Hans Bagger var fød 1646, blev Student 1663, studerede derefter nogle Aar ved fremmede Universiteter, ansattes 1669 som Professor philosophiæ i Lund.

¹⁾ Jfr. Mynsters Dagbøger.

²⁾ Hist. Kalender af Engelstoft og Møller 1814. Zwergius's danske Klerici I., 255.

³⁾ Svenstrup gik efter Jægermester Frederik Svanes Død i Arv til hans Datter Marie, der blev gift med en v. Oertzen, 1733 optagen i Grevestanden og samme Aar skilt fra sin Hustru. Hun levede i Kjøbenhavn til 1772 under Navnet Grevinde Svane. Ved Skilsmissen beholdt Oertzen Svenstrup, som han i 1751 bortbyttede til Familien Neergaard („Dansk Herregaarde“: Svenstrup).

men reiste strax efter igjen til England og opholdt sig der i fire Aar, vendte hjem 1674 og blev da af Christian den Femte kaldet til Præst ved Frue Kirke og Stiftsprovst. Aaret efter tog han den „store“ Doktorgrad. Hans Ægteskab 1674 med Storkausleren Griffenfeldts Søster, Margrethe Schumacher, Enke efter Stiftsprovst og Præst ved Frue Kirke Mag. Jacob Faber, var vel den væsentligste Grund til, at han blev kaldet til Danmark, og end mere til, at han alt i 1675, kun 29 Aar gammel, opnaaede at blive Sjællands Biskop. Han holdt sig paa sin høie Post trods Griffenfeldts Fald Aaret efter. Da han i 1690 mistede sin første Hustru, der siden Broderens Ulykke „var falden i Melancholi“, „fik han denne Forliis til Fornøjelse erstattet ved det andet Ægteskab, som han Aaret efter indgik med Fru Søster Svane“. Derved kom han tillige i Besiddelse af Ebberød, og under sit Ophold der ordinerede han, ligesom tidligere Erkebiskop Svane, mange Præster i Birkerød Kirke. I sin 16-aarige Embedstid indviiede han ikke færre end 12 Bisper, 52 Provster og 370 Præster. Biskop Bagger døde, kun 47 Aar gammel, den 30. August 1693. Paa en Reise i Skaane havde han forspist sig i Meloner, og en stærk Diarrhoe gjorde Ende paa hans Liv. „Han var en munter og beleven Mand, liden af Person, men stor af Geist“, og han roses for sin Lærdom, Forstand, Veltalenhed og Retsindighed. Thomas Kingo skrev ved hans Kiste:

„Gak Læser ei forbi, du haver her at læse,
Ved Doctor Baggers Grav, Veltalenhed og Ære
At hvile i hans Been, og alt hvad pryde kan
En Biskop fuld af Gud og Nidkjerheds Forstand.

Og om Du træder ned, hans Hvilested at skue,
Tænk da, hver Gran udaf hans Aske er en Druue,
Der modnes immerfort til Himlens Herlighed,
Trods Satan, Avind og hvad Misgunst Verden veed.

Den Kiste, som hans Been er her betroet at gjemme,
See den ærbødig an, dig selv dog ei at glemme;
Thi du for Syndsens Sold er Dødsens Underpant,
Beed Jesus løse dig, ved hvilken Bagger vandt“¹⁾.

Bispinde Bagger besad fremdeles Ebberød indtil 1707, da Eiendommen blev tilbagekjøbt af Kongen og overdragen Dronning Louise til Forening med det øvrige Hørsholm Gods. Af en i den Anledning den 21. Juni 1707 afholdt Taxationsforretning fremgaaer det, at Bygningerne paa Ebberød bestode af 7 Huslængder, 98 Fag Bindingsværk, Leervægge med Straatag med Undtagelse af 7 til 8 Fag, der havde Tegltag, Alt gamle daarlige Bygninger. Jordegodset var ansat til Hartkorn, Ager og Eng, af 8 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdk. 2 Alb., Skovskylde 2 Tdr. 4 Skpr. og Mølleskyld 2 Tdr. 4 Skpr. Jorderne til Gaarden bestode af: 1. Ebberødvang: Sædland og Engbund med god Underskov af Hessel og El samt maadelig god Bøge- og

¹⁾ Zwergius, I. 308.

Egeskov. 2. Birkelavevang, med Bøgeskov og faa Ege med ringe Underskov, bruges til Pløieland og Eng. 3. Skovrødsvang, som var tillagt Husmændene, med Ager og Engbund samt en Enghave. Temmelig god Skov af Eg og Bøg med Underskov af Hessel og lidt El. 4. Stubbesøbakke med temmelig god Bøgeskov, men ingen Underskov. Herpaa græssedes 6 til 8 Heste. 5. Ebberød Hestehave, som brugtes til Græsning for 8 à 10 Høveder. 6. Et Indelukke ved Gaarden, hvori 4 til 5 Høveder græssedes. De 35 Sær og Damme havde en Besætning af 28.700 Karper og 14.860 Karudser, foruden hvad der var i Legedammene og Strækkedammene. Efter Pontoppidan havde Erkebispens anvendt „store Penge“ paa Fiskeriet, ja endog mellem nogle af Dammene nedlagt Kobberrender. Der var indrettet et Stivelseværk, et Blegelus, en Korn- og Hestemølle, den senere saakaldte Nobis Mølle. Der havde ogsaa været en Krudtmølle med 14 Krudtstamper, men den var just sprungen i Luften. Erkebispens havde ogsaa Privilegium paa en Valkemølle, men det synes ikke at have været benyttet.

Fiu Søster Svane havde ved Fæstebrev af 10. Juli 1699, udstedt af Præsten ved Roskilde Domkirke og kongelig konfirmeret den 5. December s. A., erhvervet Birkørød Kongetiende, som Christian den Femte ved Mageskitte af 24. April 1185 havde overdraget daværende Præst ved Domkirken, Magister Johan Braëm, til Vederlag for en Deel Bøndergods, der tidligere var henlagt til Embedet¹⁾, paa det Vilkaar, at Tienden bestandig skulde forblive perpetueret til Ebberød Gaard, af deraf til Præsterne ved Domkirken skulde erlægges en aarlig Afgift af 20 Pund, 0: 80 Tdr., Byg efter Kapitelstaxt og en Indfæstning af 24 Rd., hver Gang nogen Forandring skeer enten med Præsterne ved Domkirken eller med Eiermændene til Ebberød Gaard²⁾.

Af de forannævnte Indretninger og endeel almindelige Husmandshuse tilligemed Kongetienden gaves i Afgift 160 Rd. 4 β . Avlingen og Fiskeriet vare bortforpagtede for 450 Rd. Den samlede Ind-

¹⁾ Jfr. Sjæll. Tgl. 18. August 1688.

²⁾ Der opstod senere Spørgsmaal om Dompræsternes Ret til Indfæstningen. Christian den Sjette betalte den i 1722, da han som Kronprinds havde Hørsholm, til Præsten Peder Paulin (Resolution af 13. Marts 1722), men Provst Mejer og Provst Schultz, der krævede den i 1753 og 1758, fik Afslag efter Amtmandens Indstilling. Han meente nemlig, at da en slig Indfæstning „ikke var svaret siden Tienden kom i det kongelige Herskabs Besiddelse“, og de nuværende Præster ikke kunde faae større Ret end deres Formænd, saa burde de ikke have den. Efter Dronningens Død reiste Provst Schultz Sagen paany, og synes da at have faaet Indfæstningen betalt. I detmindste gik Amtsforvalterens Indstilling af 29. Januar 1771 ud paa, at han skulde have den. Men efter mange Aars Forløb opstod der atter Tvivl herom, og Sagen blev da endelig afgjort ved Overretsdøm af 16. August 1819 (Juridisk Tidsskrift 2. Bind 1. Hefte Side 89) derhen, at Indfæstningen skal svares ved hver Forandring af Dompræst. Ved Overdragelsen af de tiendepligtige Eiendomme til Arvefæste i 1761 blev Kongetienden afløst for 3 β pr. Tds. gammelt Hartkorn eller ialt 146 Rd. 61 β . Jordebogkassen maa derimod udrede Afgiften til Domprovstiet med 80 Tdr. Byg efter Kapitelstaxt.

tægt var saaledes 640 Rd. 4 $\frac{1}{2}$. Udgifterne ansløges til 246 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ 13 $\frac{1}{2}$ og Overskudet til 394 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ 3 $\frac{1}{2}$.

Dronning Louise henlagde Birkerød Kongetiende til Hovedgaarden og inddrog Søerne og Dammen under Amtets øvrige Fiskeri, som derved fik en betydelig Udvidelse. Møllen og Husene udleiedes, nogle af de sidste til Fiskere, og Gaarden bortforpagtedes, indtil Dronning Sophie Magdalene, som foran fortalt, dertil henlagde sit Stutteri. Efter dettes Nødlæggelse 1749 blev Ebberød atter bortforpagtet, først særlig for 60 à 70 Rd. aarlig Afgift, senere i Forbindelse med Hovedgaarden, indtil Salget af denne med Underliggende fandt Sted i 1759. Gaarden blev da afhandlet med Ager og Engs Hartkorn 6 Tdr. 6 Skpr. 1 Fdk. „ Alb. og Skovskylld 2 Tdr. 4 Skpr. „ Fdk. „ Alb., men som sædvanlig med Forbehold af Herligheden: Jagt, Skov og Fiskeri samt desuden af Fiskemesterens Hus med tilhørende Vænge, til Prokantsler Erik Pontoppidan. Kjøbesummen var en aarlig Afgift af 19 Rd. pr. Tde. Hartkorn, eller ialt 133 Rd. 5 $\frac{1}{2}$ 1 $\frac{1}{2}$, samt 236 Rd. een Gang for alle for Bygningerne.

Erik Pontoppidan var født i Aarhus den 24. August 1698. Faderen og Farfaderen vare Præster, Sidstnævntes Fader Selveierbonden Knud Eriksen i Sønderbroby, efter hvilken By hans tre studerende Sønner antog Navnet Pontoppidan. I 1718 blev Erik Pontoppidan theologisk Kandidat, var i nogle Aar Huslærer, reiste senere udenlands med en ung Hvitfeld, Søn af Helten, blev i 1721 Hofmester for Hertug Carl af Nordborgs Børn, 1723 Kapellan og Hofprædikant i Nordborg ved det lille Hof, giftede sig samme Aar, fik i 1726 Præstekaldet i Hokkenberg paa Als, blev Enkemand 1730, giftede sig anden Gang Aaret efter, blev 1734 Slotspræst i Frederiksborg, samme Aar i Kjøbenhavn, 1738 Professor extraord. ved Universitetet, mistede 1744 sin anden Hustru, giftede sig Aaret efter tredje Gang, blev Biskop i Bergen 1748, Doctor theologiæ 1749, Prokantsler ved Universitetet 1755 og døde den 20. December 1764. Om hans Fortjenester af Stat og Kirke, Universitet, Skoler, dansk Literatur o. s. v. see J. Møllers Tidsskrift for Kirke og Theologi, 4. Bind 222. Hans Sag med Langebeck og Antipathien mellem ham og Holberg have maaskee bidraget ligesaa meget til hans Navnkundighed som hans Lærebog, Forklaring og Psalmebog. Naar disse forlængst ere glemte, vil han dog have sikret sig et varigt Minde ved hans „Danske Atlas“ og økonomiske Magazin 1757—64, hvilket sidste indeholder Grundtrækkene af saa godt som alle de senere Reformers i Landbovæsenet¹⁾. Pontoppidan synes ikke at have været rigtig fornøjet med sit Kjøb af Ebberød. I 1760 forlangte

¹⁾ Suhm siger: „Erik Pontoppidan var en overmaade arbeidsom Mand og en oplyst Theolog, mere bevandret i de nyere Sprog og Videnskaber end i de akademiske. Han havde en Drift og Fyrighed til at skrive, ligesom Holberg, der bragte ham til at skrive mange Bøger og om mangehaande Ting, alle brugelig og nyttige. Hans historiske og økonomiske Skrifter ere vel ikke feilfri, men han brød isen. Alle slige Skrifter manglede os til hans Tid“. Saml. Skr. X. 31.

han Afgiften nedsat eller ogsaa en større Brændendvisning, fordi det Jordstykke, der var reserveret Fiskemesteren ved Auktionen, antoges at maatte være indbefattet under det han solgte Hartkorn; men fik Afslag. Aaret efter vilde han afløse den aarlige Afgift ved Indbetalingen af en Kapital, men Dronningen ansaa sig ikke for berettiget til at modtage en saadan Afløsning. Kort derpaa klagede han over, at Hestehave Dam, som han ansaae for en Tørvemose og en Deel af Gaardens Tilliggende, af Fiskemesteren blev sat til med Vand, saa at han forhindredes i at skjære Tørv. Amtmanden godtgjorde da ved et Thingsvidne, at bemeldte Dam altid havde hørt til de ved Salget reserverede Fiskedamme og været brugt som en saadan, hvorefter Dronningen under 31. Mai 1761 resolverede, at der intet Hensyn kunde tages til Klagen, som ugrundet. Men nu blev Prokantsleren vred og svarede Amtmanden:

„Høyædle og Velbaarne
Her Etats Raad og Amtmand!

Det fra Lovens Forskrift afvigende, saa og mod andre Bønders Udsigende, ja mod det klare Øyesyn stridige Instrument, som Deres Velbaarenhed haver behaget at sende mig under Navn af Tings Vidne, haver jeg modtaget og deraf seet, hvor mueligt det er, at confundere Sandhed selv med sit contrario. Men see, da Deres Høyædle Velbaarenhed tilsender mig derhos en Kongelig Resolution; saa ophører hermed al Tvivlsmaal. Nok er det, at jeg seer den allerbeste og brugeligste Deel af det som mig er solgt, skal ikke mig ligesom andre Kjøbere hjemles, men ved Allerhøyeste Befaling fratages, og at, endskiønt Hendes Kongelige Mayestæt, min ellers Allernaadigste Dronning, ikke med eet Ord haver i auctions Conditionerne reserveret sig nogen Tørvemose; saa skal dog en considerable Tørvemose nu declareres reserveret. At saadant kunde skee, troede ingen, dersom man ikke saa det i et Exempel, som siden hundrede Aar knap haver Lige eller Mage i disse Lande. Nu, jeg stikker min Mund i Støven og siger: Skee Horrens Villie. I mit fattige Huus er, Gud skee Lov, intet fremmet Gods: men dersom jeg ved den liden Gaards meget dyre Kiøb, og næsten ligesaa dyre Indretning til et Enke-Sæde, skal see mig og mine unddraget Frugten af mange Aars Sved og Arbejde: da træster jeg mig ved at tiene den Herre, som seer og dømmer retteligen. Dette mældes til tjenstligt Gjensvar paa Deres Høyædle Velbaarenheds ærede Skrivelse, og med flere Skrivelser fra mig skal De ikke blive bemøjet. Jeg er i det øvrige med al skyldig respect

Deres Høyædle Velbaarenheds
Tienstskyldigste og ærbødigste Tiener
E. Pontoppidan.

Kjøbenhavn den 8. Juli 1761.

Prokantsleren havde imidlertid andre Midler til at faae sin Villie. Ligesom Amtsforsvalteren tidligere fandt, at „en saa considerable Mands Fornøielse burde være Enhvers Forhjælpning recom-menderet“, saaledes var ogsaa Dronningen allerede den 12. September samme Aar, efter et nyt Andragende fra Prokantsleren, kommen derhen, at hendes tidligere ubetingede Afslag nu skulde „extenderes og forstaaes“ saaledes, at Ebberøds Eier herefter maatte lade skjære Tørv i Hestehave Dam, og at Fiskemesteren til den Ende skulde lade Vandet afløbe betimelig om Foraaret, ligesom han iøvrigt ikke maatte holde Vandet høiere i de øvrige Damme paa Ebberød Grund end nødvendig, for ikke at skade de tilstødende Jorder. Og af „besynderlig Høi Kongelig Naade“ gav saa Dron-

lingen dertil Prokantsleren med Hustru, Børn og Arvinger, saa længe de eiede Ebberød, endnu et Tillæg til Udvisningen af 2 Skovlæs Brænde, saa at denne ialt blev $3\frac{1}{2}$ Læs. Lige fuldt solgte han dog allerede næste Aar Ebberød til Geheimeraad Grev Rantzau. Greven fik strax Forøgelsen af Brændedeputatet overført paa sig og Arvinger, saaledes at hvert Skovlæs skulde regnes ligt en Favn $1\frac{1}{2}$ Alen langt Brænde. Senere¹⁾ lykkedes det efter mange for-gjæves Forsøg hans Enke at faae Afgiften nedsat fra 19 Rd. til 16 Rd. pr. Tde. Hartkorn i Lighed med, hvad der tidligere var skeet paa Sandholm og Eskemose. Hun solgte Gaarden til Kapi-tain G. A. Thaae, og han kom i 1781 overeens med den til Sko-venes Udskiftning af Fællesskabet nedsatte Kommission om Af-staaelsen til Forstvræsenet af den større Deel af Eiendommens Til-liggende. Kommissionen fandt²⁾, at da Ebberød ligger midt i det Areal, som agtedes indfredet³⁾, da derpaa er meget god og betydelig Skov og den ubevoxede Grund bekvem til Skovs Opelskning, saa burde helst hele Gaarden have været indtagen under Skoven; men Eierens Afstaaelses-Vilkaar syntes for brydefulde for Statskassen. Et senere Tilbud fra ham, dateret „Orlogsskibet Ebenetzer be-liggende paa Helsingørs Rhed d. 1. Juni 1781“, gik ud paa, at han vilde afstaae 179 Tdr. Land med to Trediedele af Ager og Engs Hartkornet og hele Skovskylden, men til Resten, 92 Tdr. Land med en Trediedeel af Hartkornet, beholde hele Brænde-Udvisningen og hele Husmandshoveriet⁴⁾ samt Eiendomsret over Underskoven og Blødtræet, ligesom derhos den aarlige Afgift af de 2 Tdr. 2 Skpr. Hartkorn, han beholdt, skulde nedsættes til 10 Rd. pr. Tde. Hartkorn. Dette Tilbud antoges. Den saaledes formindskede Gaard gik senere i Arv til Kommandør Thaae's Søn, Lieutenant Thaae, efter hvis Død den kjøbtes af Marschal Lowzow. Efter ham arvede Sønnen, Kammerjunker G. Lowzow, Ebberød, og han solgte den 1832 til This Meinerts for 11,000 Rd. Sedler. Han og hans Søster eie den endnu.

Ebberød er nu kun en almindelig Bondegaard. Efter Matri-kulen skal dens Tilliggende udgjøre c. $99\frac{1}{2}$ Tde. Land, der ere skyldsatte for tiendefrit, forhenværende privilegeret Hartkorn af 9 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb. I 1824 var der af den tidligere, ikke ube-tydelige Skov endnu tilbage en halv Snees Tønder Land, nemlig „Adams Minde“, en Plantage paa 2 Tdr. Land, anlagt i Slutningen af forrige Aarhundrede af Geheimeraad Lowzow, 6 Skpr. Land i Pibervangen og 8 Tdr. Land, kaldet „Bispebakken“, ogsaa indfredet af Geheimeraad Lowzow.

2. Usserød havde efter Matrikulen 10 Gaarde, et Kirkehus med Jord, en Mølle med Jord og et Indsiddarhus. Til Byen hørte 3 Vange: Nordre-, Mellem- og Bybjergs- eller Søndre-Vang, et Indelukke, kaldet Bukkenshave, en Kalvehave og to smaa Enge

¹⁾ Kongl. Resol. af 25. Juni. 1778.

²⁾ Indberetning til Rentekammeret af 18. Oktober 1780.

³⁾ Den nuværende Rudeskøvs vestre Halvdeel.

⁴⁾ Aføst for 14 Rd. aarlig ved kongelig Resolution af 14. April 1800.

mellem Svenstrup-Vang og Toft og mellem Hvedehave og Nørre-Vang bestod af 15, Mellem-Vang af 29 og Bybjergs- eller Sønder-Vang af 21 Aase. hver Aas igjen af mange — indtil 49 — Agre. Engbjergingen var taxeret til 107 Læs godt Hø og 32 $\frac{1}{4}$ Læs Mosefoder. Ved Jorddelingen 1722 fik hver af de 10 Gaarde 5 Tdr. „ Skpe. 1 Fdk. 2 $\frac{9}{10}$ Alb. Hartkorn; men Byen fik 1 Tde. Hartkorn godtgjort for afgiven Jord til den nye Hovedlandevei efter Rentekammerets Resolution af 17. Januar 1778. saa at hver Gaard kun beholdt 4 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdk. 2 $\frac{9}{10}$ Alb. Byens Jorder bleve allerede i 1776 udskiftede og i 1796 omskiftede: men disse Udskiftninger have nu ingen Interesse, da Usserød, som Bondeby betragtet, forlængst er forsvunden. To Gaarde ere sammenlagte og udgjøre den saakaldte Amsterdam Kroes Tilliggende, een Gaard er henlagt under Vallerød, en anden under Kokkedal, 3 under Hørsholmske Eienomme og endnu een under Usserød Klædefabrik foruden 8 Parceler. Af egentlige Bøndergaarde er der kun tilbage tre udflyttede Halvgaarde med fra 2 $\frac{1}{4}$ til 4 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn, 20 til 25 Tdr. Land. Af Parcelgaarde med fra 1 til 2 Tdr. Hartkorn, 10 til 23 Tdr. Land, findes 6. Ligesaa 8 Parcelsteder under 1 Tde. Hartkorn med fra 2 til 11 Tdr. Land, 38 Huse med matrikuleret og 12 Huse med umatrikuleret Grund. Byens Jorder ere i det Hele skyldsatte for Hartkorn af 66 Tdr. 1 Skpe. 3 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb., og deres Areal udgjør 616 Tdr. Land.

Usserød Mølle var efter Matrikelen en „Hovedmølle“ med en 5 Kvarteer vid Meelkværn. en 5 Kvarteer vid Maltkværn og tvende Vandhjul. „Vandet dertil haver han“. hedder det videre, „med et sidt Vandfald fra Isterød Sø, som ledes til Møllen med temmelig Omkostning paa tvende Tider om Aaret, at rense Aaen“. Dronningens Skovrider, Johan Friederichsen, havde den i Brug. fri for Landgilde. Denne var ellers, efter Jordebogen af 1672, 14 Tdr. Rugmeel og af en Enghave 1 Lam og 2 Høns. Senere havde Urtegaardsmanden paa Hørholm, Hans Lillie, ligeledes Møllen landgildfrit omtrent til Aarhundredets Udløb. Derefter gik Møllen i længere Tid fra Mand til Mand efter Kjøbekontrakter og Skjøder, læste ved Sjællandsfars Landsting, indtil 1725, da den paany blev tagen i Fæste, i Henhold til den daværende Besidder af Hørholm Gods Kronprinds Christians Resolution af 7. Februar 1725¹⁾. Den nye Besidder, Hans Grimeton, maatte betale 100 Rd. i Indfæstning, og ligesaa hans Efterfølger, Josias Henrik Bergeskov, der ægtede Enken efter Grimeton. Der blev kun gjort en Undtagelse, da Dronningens Mundkok, Daniel Hansen Schmidt, i 1763 var, „saa lykkelig at blive engageret ved sal. Møller Bergeskovs Enke“. idot

¹⁾ Denne Resolution lød saaledes: „Mølleren kan artydes, at han kan sælge Usserød Mølle naar han vil og til hvem han vil, men Restancerne af Skatter, Landgilde og Fæste maa først betales samt Fæstebrev af den Kjøbende iligemaade tages, og om han formener derved at fornørmes, saa staaer hannem frit for at udføre Sagen ved Retten. Og for det øvrige haver i hannem at melde, det han ikke med deslige Memorialer, som henbøre til Lands Lov og Ret, til Os oftere indkommer eller dermed overløber“.

Indfæstningen for ham blev nedsat til 50 Rd. Alle efterfølgende Besiddere have betalt 100 Rd. Mølleren i Usserød havde tillige Kroholdsrettighed, og han var Forpagter af Passagepengene, som krævedes af Veifarende ved Møllebroen, over hvilken Landeveien til Fredensborg gik. Efter at denne ifølge kongelig Resolution af 22. September 1774 var forlagt til det Sted, hvor den nu gaaer, fik Mølleren Lov til at flytte Kroen hen til den nye Vei paa en af ham kjøbt tilstødende Gaards Jorder, og der byggede han da Kroen Amsterdam, tidligere ogsaa kaldet Christinedal¹⁾.

I 1810 kjøbte Administrationen for den danske Manufakturhandel Usserød Vandmølle af den daværende Besidder, Torst, for 40,000 Rd. og inddrog den under de øvrige usserødske Værker, hvorom nedenfor. I 1813 afhændede General-Land-Økonomi- og Kommerce-Kollegiet den til den kjøbte Usserød Mølle henhørende Heste- og Stubmølle samt Ret til at opføre en hollandsk Veirmølle for 8,660 Rd. S. V. til Oberst Braëm med Forpligtelse til at overtage Mølleskylden, Jordebogsafgifterne og alle øvrige, Vandmøllen tidligere paahvilende Byrder. Braëm overdrog senere sin Ret til Kæmmereer Harbou, der havde anlagt en Oliemølle ved Aaen nedenfor Værket, og han erholdt derefter Tilladelse til at overføre Mølle-Rettighederne og Forpligtelserne paa denne Oliemølle, som han indrettede til Kornmølle²⁾. Kæmmereer Harbou gjorde Opbud i 1824, og efter langvarige Forhandlinger, der gik ud paa at sikre de betydelige Pantefordringer, Statsgjældsdirektionen havde i Møllerne, bleve disse ved Auktion solgte til Juveleer Henriques i 1828, Vandmøllen med to Parceller for 3,150 Rd. rede Sølv og Veirmøllen med een Parcel for 8,130 Rd. Sedler og Teg. Aaret efter solgte Henriques det Hele til P. Schwabe for 13,500 Rd. rede Sølv. Han frasolgte Veirmøllen, der senere er nedlagt, og afhændede Resten til den nuværende Besidder, Hans Olsen, i 1848 for 20,000 Rd.

9. Usserød Værker. Administrator Musman m. Fl. fik ved kongelig Resolution af 20. April 1791 Tilladelse til at anlægge et Valkeværk og en Klædefabrik i Usserød, det saakaldte „gamle Værk“, samt Løfte om 2—5000 Rd. til Maskiner og Aaret efter et Laan af 5000 Rd. til en Klæde- og Gulvtæppefabrik. I 1794 gav Statskassen to nye Laan, hvert paa 6,000 Rd. Værket dreves med Tab og forsøgtes forgjæves solgt ved Auktion. Regeringen overtog det da i 1802 for en nominal Kjøbesum af 30,000 Rd., og det udvidedes og forbedredes derefter saa betydelig, at det i 1805 havde kostet 120,000 Rd. I 1809 blev det forandret til en Kommisklæde-Fabrik. Det saakaldte „nye Værk“ blev anlagt i 1794—95 af en Forening, bl. A. Administrator Musman og Kommerceraad Norberg, oprindelig som Bomuldsfabrik og tildeels ved Hjælp af kongelige Laan og Gaver, ialt 18,000 Rd. Paa sin Høide havde Fabriken 18 Karte- og Spindemaskiner m. v. og 16 Væve, hvoraf

¹⁾ Rentekammerets Resolution af 18. Februar 1777.

²⁾ Rentekammerskrivelse af 31. Marts 1818 og 31. September 1823.

USSERÖD VÆRK.

dog kun 12 i Drift, og 131 Arbeidere. Efter Musmans Død 1798 blev den solgt til Watt og Frølich & Co., men den arbejdede bestandig med Tab, uagtet Regeringen ydede Hjælp baade til en engelsk Fabrikmesters Løn og til Bomulds Indkjøb, og da endelig under Krigen med England al Tilførsel af Bomuld standsede, endte det med, at Regeringen i 1810 overtog Fabriken for 80,000 Rd. og indrettede den ligesom det gamle Værk til Tilvirkning af Kommissklæde. Samtidig forenedes Brønsholmsdals Fabrik¹⁾ med Usserød og ligeledes Usserød Vandmølle. Ved den sidste anlagdes et dobbelt Valkeværk, der kostede 22,168 Rd. at indrette. To andre hævdes forud paa gamle Værk og Brønsholmsdal. Ved kongelig Befaling af 5. Juli 1811 lagdes alle Værkerne under General-Land-Økonomi- og Kommerce-Kollegiets Bestyrelse. Der foretoges nu betydelige Anskaffelser af Maskiner, og et „Pleiehus“ for de Børn, der arbejdede paa Fabriken, byggedes, efter Overslaget, for 34,812 Rd. Da den samlede Bedrift i 1814 var paa sin Høide, sysselsatte den 726 Personer, hvoraf 372 Voxne, 200 Børn over og 154 under 12 Aar, og desuden henved 200 Mennesker i Omegnen. Efter Krigen hensygnede Virksomheden, og Bestyrelsen gik over til Generalkommissariatet. Etatsraad Rawert, af hvis Værk: „Danmarks industrielle Virksomhed“ de foranførte Data ere laante, bemærker, at han ikke har kunnet erholde den ham lovede Adgang til de Dokumenter, der vedkomme Generalkommissariatets Bestyrelse. Saa Meget veed man dog, at Generalkommissariatet i en Aarrække drev Værkerne ved en Entreprenør, Fabrikør, senere Justitsraad Philip Weilbach, der tjente en Formue ved sin Virksomhed. Han blev imidlertid opsagt fra den 1. Januar 1835 og Værkerne derefter drevne for Krigsbestyrelsens egen Regning. Efter Forslag af de roskildske og jydsk Stønderforsamlings nedsattes der i 1840 en Kommission i Anledning af de militære Klædefabrikers Virksomhed. Denne Kommission, hvori ogsaa Weilbach havde Sæde, anbefalede at overlade den private Industri Militæretaternes Forsyning med Klæde efter en passende Frist og i Overgangstiden — 5 Aar — at bortforpagte Fabriken med Forpligtelse for Entreprenøren til at forsyne Armeen med uldne Varer. Paa Grund heraf blev ifølge kongelig Resolution af 10. Februar 1841 udnævnt en „interimistisk“ Kommission, der foreløbig skulde bestyre Værket og indlede Realisationen, naar det beleilige Tidspunkt indtraf; men da dette ikke viste sig, blev Kommissionen siddende uden at foretage Noget, indtil Krigsbestyrelsen i 1848 opbevædede den og selv overtog Værket paany. Enhver Tanke om Salg er nu forlængst opgiven, og Driften fortsættes fremdeles, for Statskassens Regning, dog sikkert med betydelig større Dygtighed og Fordeel end i tidligere Tid. Værket sysselsætter for Tiden 108 Voxne og 40 Børn. I de senere Aar er det tidssvarende ombygget og forsynet med gode, nye Maskiner, assurerede for ialt 80,000 Rd. Værdien af den aarlige Produktion kan i Fredstid, da der kun ar-

¹⁾ See under Brønsholmsdal.

beides med halv Kraft, anslaaes til omtrent 265,000 Rd. De under Usserød Fabrik efterhaanden indkjøbte Jorder udgjøre c. 90 Tdr. Land og ere skyldsatte for Hartkorn af 9 Tdr. 2 Skpr. 2 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb. Bygningerne ere brandforsikrede for 183,200 Rd.

10. Usserød Sygehus. Som foran fortalt, blev der i Dronning Sophie Magdalenes Tid indrettet et lidet Sygehus for „Amtet“ paa Hørsholm. Da en Husareskadron i 1784 blev indkvarteret her, tog den dette i Brug, og Amtssygehuset var derefter i en Aarrække anbragt i et leiet Indsiederhus, først i Rungsted, senere paa Skovlunde Mark, indtil Kongen i 1818 skjænkede det nuværende Sygehus i Usserød til saadan Brug¹⁾. Det bestod dengang kun af et Par smaa Stuer og et Kammer for Opvartersken, og Usserød Værks Arbeidere var der endda forbeholdt Fortrinsret til Indlæggelse. I Løbet af den sidste Snees Aar er Sygehuset betydelig udvidet og fuldstændig ombygget, afgiver nu Plads for 50 Patienter og er i det Hele et efter Nutidens Fordringer indrettet og veludstyret Hospital, ligesom de fire andre offentlige Sygehuse paa Frederiksborg Amt: i Esbønderup, Hillerød, Frederiksund og Frederiksværk. Alle Amtets Beboere have her fri Kur og Pleie i saadanne Sygdomstilfælde, som nødvendiggjøre eller i alt Fald ønskeliggjøre Indlæggelsen paa et Hospital, idet samtlige Omkostninger betaales af Amtsfonden. En lignende Indretning bestod i Henhold til fremfarne Kongers Fundatser alt tidligere for de fordums Kronborg og Frederiksborg Amters Sygehuse i Esbønderup og Hillerød, og da Finansministeriet i 1867, i Anledning af de særlige Distriktsfonds Ophævelse og Inddragelse under Amtsfonden, gjorde Udredelsen af de Ydelser til disse, som Jordebogskassen fundatsmæssig præsterer, afhængig af, at ogsaa de øvrige fundatsmæssige Bestemmelser og navnlig Almuens Ret til fri Kur og Pleie opretholdtes, besluttede Amsraadet sig til at udvide denne Ret til at gjælde for alle Beboere i det samlede Frederiksborg Amt. Det har vist sig at være en meget heldbringende Foranstaltning, navnlig ligeoverfor alle fattige Syge: men det er tillige en fordeelagtig Indretning for Skatteyderne, som derved ere assurerede mod de betydelige Udgifter, Sygdomme i deres Hus og iblandt alle under Fattigvæsenets Forsorg værende Personer kunne medføre. Alle Udgifterne ved Sygehuse udgjøre nemlig kun c. 55,000 Kr. aarlig eller omtrent $3\frac{1}{2}$ Kr. pr. Tde. Hartkorn.

11. Kaierød²⁾ havde oprindeligt 5 Gaarde, 3 Landgildehuse

¹⁾ Til Indretningen synes Bønderne at have ydet en Sum af 1001 Rd. I K rede Sølv, der udgjorde Erstatningen (oprindeligt 2,325 Rd. 48 β D. C.) for Kjørsler, Korn- og Fourageleverancer til den engelske Armee, da denne i 1807 var her paa Marschen imod Kronborg. Den blev først i 1819 godtgjort Bønderne (Kontributionsregnskabet for 1819, Bilag Ltr. V. Om Engländernes Tog til Hørsholm 1807 see Thaarups Nekrologer).

²⁾ Efter den foran citerede Afhandling i Ann. for Nord. Oldk. hidrører Navnet, der i Bispernes Jordebog skrives Katheruth, fra det oldnordiske Kot, engelske cite, cote, cytte, \circ : Bondehytte, det plattyske Kathe, sjællandske Kjette eller Kistte \circ : et Indelukke, svenske Kätte, en Kvægstald, og sønderjydske Kaadde eller Kodde, et Husmandshus.

med Kaalhaver, som hvert især svarede 18 β Danske, og 2 „Holtzhuse“, som hvert især „giver til Hold“ 24 β Danske aarlig. Byen havde tre Vange: Birkerød-, Fuglsang- og Nørre-Vang. Den første bestod af 14, de to sidste af 13 Aase. Hver Aas var igjen deelt i flere — indtil 31 — Agre. Hele Byens Engbjergning taxeredes til 116 Læs. Udskiftningen af Kaiersød By var en af de uheldigste, idet Lodderne blev udlagte i smalle trekantede Figurer af indtil $\frac{1}{4}$ Mils Længde. De naaede ligefra Byen til Selsø. Herpaa er dog i Tidernes Løb nogenlunde raadet Bod ved en stærk Udstykning. De 5 Heelgaarde ere reducerede til imellem $4\frac{1}{2}$ og 6 Tdr. Hartkorn med fra 47 til 60 Tdr. Land, og der er tilkommet 5 Udflyttergaarde med fra 2 til $2\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn og 25 til 30 Tdr. Land. Desuden er der 4 mindre Parcelgaarde paa 1 til 2 Tdr. Hartkorn, 10 til 20 Tdr. Land, 11 Parcelsteder under 1 Tde. Hartkorn med fra 2 til 10 Tdr. Land, 13 Huse paa matrikuleret, 7 paa umatrikuleret Jord. Under Eskemose er henlagt en Halvgaard med 3 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdk. $2\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn, 38 Tdr. Land. Byen er skyldsæt for Hartkorn af 52 Tdr. 6 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb. og har et Tilliggende af ialt 585 Tdr. Land.

12. Birkerød By havde efter Matrikulen 4 Gaarde, hvoraf Præstegaarden var den ene, „Degnestavnen“ samt 23 Huse, hvoraf 2 med Jord. Til de fire Gaarde laac to Vange, Tofte-Vang og Sønder-Vang. Den førstnævnte havde i en tidligere Tid været deelt i to: Tofte-Vang og Nørre-Vang, men sagdes nu at ligge „aarlig indelukket udi Et og bruges“. „Mester Hendrichs¹⁾ Ager Jord saaes aarlig for des Gjødning. De tre Bønder saac kun Halvdelen af deres, den anden Halvdeel ligger til Hvile, af des Aarsag, at Gjødning ikke saa kan forsettes af dem, som af Mester Hendrich. Til samme By findes ingen Fiskeri uden alene Mester Hendrich Gerner have en Sø, kaldes Birkerød Sø, som er til Præstegaarden og bruges med smaa Redskab. Skovsparter findes ingen til de tre Gaarde, men til Præstegaarden er en liden Skovslod med Træer kaldes Stieholmen. Ellers findes til Birkerød Kirke en liden Skovspart ved Eskemose og en Skovlod ved Skovrød Bakke“. Til „Degnestavnen“ hørte ingen Jord, men Degnen brugte et Vænge og en Enghave, som tilhørte Kirken.

Sønder-Vang bestod af 3, Tofte-Vangen af 18 Aase. Hver Aas var igjen deelt i flere, indtil 42, Agre. Hele Byens Engbjergning ansloges til $36\frac{3}{4}$ Læs. Byen blev allerede 1770 udskiftet af Fællesskabet, men ophørte ogsaa tidlig at være en Bondely. Allerede i 1769 havde en Kammerherreinde Bertouch købt den Gaard, der senere kaldtes Cathrinelyst og har været eiet efter hende af Vinhandlerne Bøcher og Lind, Familien Ferrall og Flere; Forstvæsenet købte i 1780 for 400 Rd. og indlagde under Bidstrup Skov en anden Gaard i Anledning af Skovudskiftningen, og den tredje blev købt af Kromanden. Inden forrige Aarhundredes Udgang vare alle Byens Gaarde ude af Bondedie. Dens Jorder ere senere stærkt

¹⁾ Henrik Gerner.

udparcelerede. Der findes nu, foruden Præstegaarden med Hartkorn af 6 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb., 69 Tdr. Land, og Gaarden Cathrinelyst med 5 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb. og $51\frac{1}{2}$ Tdr. Land, 6 mindre Parcelgaarde paa 1 til 2 Tdr. Hartkorn med fra $13\frac{1}{2}$ til 26 Tdr. Land, 12 Parcelsteder under 1 Tde. Hartkorn med fra 2 til 14 Tdr. Land, 49 Huse paa matrikuleret, 29 paa umatrikuleret Grund. Hele Byen er skyldsæt for Hartkorn af 31 Tdr. 5 Skpr. 3 Fdk. 1 Alb. og har et Areal af 347 Tdr. Land. Siden Jernbanens Aabning har Birkerød taget et betydeligt Opsving og erholder stadig et mere kjøbstadagtigt Præg; men Byen var forresten ogsaa tidligere, navnlig i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede, et yndet Sommeropholdssted for Hovedstadens Beboere. I de sidste Aar er anlagt et Par betydelige Teglværker.

13. Bidstrup (Biisthorp, Bysthorp¹⁾) bestod efter Matrikullen af 4 Gaarde, 3 jordløse Huse og tvende „Holtzhuuse“ paa Bøndernes Grund, hvoraf hvert især svarede 3 $\frac{1}{2}$ aarlig „til Hold“. „Nock befindes nogen Agerjord, Skouf og Engbund, som Præsten udi Farum, Hr. Niels Nielsen, bruger og haver i Fæste af Farums Kirke, som det tilhører, saasom Schellet med Kirkenøgelen paa Træerne udviser“. Byen havde 3 Vange: Lille-, Stavsholt- og Birkerød-Vang. De to første bestode af 9, den sidste af 11 Aase. Hver af disse var deelt i flere — indtil 23 — Agre. Den 10. Oktober 1781 blev Byen udskiftet imellem de 4 Gaardmænd, efter deres egen Tuxation, saaledes at hver især fik en Lod i Bymarken, een i Engene og een i Overdrevet. Følgen heraf har været en senere stærk Udstykning, saa at kun een Gaard nu har sit oprindelige Tilliggende, c. 85 Tdr. Land med omtrent 9 Tdr. Hartkorn. 4 Gaarde have fra $4\frac{1}{2}$ til c. 6 Tdr. Hartkorn og fra 48 til 65 Tdr. Land, 3 Gaarde have mellem 2 og 3 Tdr. Hartkorn og fra 30 til 45 Tdr. Land, 3 Gaarde have mellem 1 og 2 Tdr. Hartkorn og 10—16 Tdr. Land. Af mindre Parcelsteder under 1 Tde. Hartkorn med fra 4 til 9 Tdr. Land er der 6 og af Huse paa matrikuleret Jord 3, paa umatrikuleret 9. Byens hele Tilliggende er skyldsæt for Hartkorn af 47 Tdr. 3 Skpr. 3 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb. og har et Areal af 533 Tdr. Land.

14. Hestkjøb eller Hestekjøb, ogsaa skrevet Hedskjøb, Hedszkjøb, laae i sin Tid midt i en stor Skov, Hestekjøb Skov, der nu er forsvunden. Efter en Beskrivelse over Skovene, førend Udskiftningen af Fællesskabet fandt Sted, grændsede Hestekjøb Skov mod Nord til Kaiærød Mark, mod Vest til det kjøbenhavnske Revier, mod Syd til Stavsholt og Bidstrup Marker og mod Øst til Birkerøds og var omtrent „ $\frac{1}{3}$ Miil i Qvadrat“. Den findes ogsaa saaledes ailsat paa Videnskabernes Selskabs Kaart af 1766. Gaarden havde i det syttende Aarhundrede kun een lille Kornvang, hvor forøvrigt ogsaa fandtes „store, middelmaadige, unge og smaa Bøgetræer“ saavel som „store, middelmaadige og smaa Ege“. Vangen havde aldrig Hvile, men besaaedes og høstedes hvert Aar. En lille

¹⁾ Af Biskop eller Navnet Bessi?

Enghave, taxeret til 12 $\frac{1}{2}$ Læs „Mosefoder“, som laae Sonden for Ludserøds Tornevang, og hvori fandtes „nogle faae gamle og middelmaadige Bøgetræer samt en stor Ellemose“, hørte desuden til Gaarden; Græsning havde forevrigt i Skoven. Landgilden var kun 1 Otting Smør, 1 Gaas, 2 Høns og 20 Æg, senere afløst med 3 Rd. 40 β i Penge. Hartkornet 4 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdk., ved Reduktionen nedsat til 3 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdk. 1 Alb., Skovskylden o: Svins Olden 2 Alb. Bonden, som havde Gaarden i Fæste, var i en Aarrække tillige Skovfoged og som saadan fri for Afgifter og Hoveri.

Faa Aar efter Godsets Salg til Arvefæste gik Hestkjøb ud af Bondeie. I 1771 eiede en Sr. Skiøtt Gaarden. 1784 Md. Fogh, 1787 Sr. Svendsen, samme Aar Kapitein Fabritius, i 1789 en Agent Sægaard og i 1803 Gabriel Løkke, der solgte den i 1816 til Agent Dybvad. I hans Tid var der endnu en lille Fredskov ved Gaarden paa 3 Tdr. Land med 132 Risbøge og 21 Ege, som af Rente-kammeret ved Resolution af 16. Marts 1811 var solgt en tidligere Eier, men den frededes ikke, idet den brugtes til Kreaturgræsning, og Intet gjordes for ung Skovs Opelskning. Dybvad havde i 1819 anlagt en Fajancefabrik¹⁾, men den blev formodentlig igjen nedlagt, da han 1825 solgte Gaarden for 3000 Rd. Kjøberen var Niels Jørgensen, der atter i 1832 afhændede den til Anders Schifter for 3000 Rd. rede Sølv og 4,950 Rd. Sedler. I 1840 solgte Schifter til Studiosus Niels Petersen, der forsømte Agerbruget saadan, at det Meste af Marken sprang i Lyng, men drev derimod Tørvehandel i saa stort Omfang, at han almindelig gik under Navnet „Tørvestudenten“. Han solgte Hestkjøb i 1850 for 15,000 Rd. til Skovfoged Bruhn, der, efter at have opdyrket den, igjen afhændede den i 1854 til Lindbach, forhen Eier af Hegnsholt, for 28,000 Rd. Efter Exekution og Udlæg blev i 1858 Gaarden solgt for 29,000 Rd. til den forrige Eier af Løitegaard paa Amager, S. Bjerre, som anvendte Betydeligt baade paa Bygninger og Jorder og derefter i 1874 solgte til den nuværende Besidder, Lieutenant Flønsborg, for 58,000 Rd. Hestkjøb har et Tilliggende af ialt c. 136 Tdr. Land med Hartkorn 10 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdk. 1 $\frac{3}{4}$ Alb. Bygningerne ere brandforsikrede for 17.364 Rd.

¹⁾ Økon. Korresp. 1819 Nr. 5.

VI. Bloustrød Sogn.

Bloustrød. Høveltegaard. Ludserød. Kjettinge. Sandholm. Thura.
Cramer. Selsmark. Torpegaardene. Nebbegaard. Allerødgaard.

Bloustrød Sogn grændser mod Nord til Birkerød og Karlebo Sogne, mod Vest til Birkerød Sogn, mod Syd til Birkerød og Farum Sogne og mod Vest til sidstnævnte og Lillerød Sogne. Sognets Fladeindhold udgjør 5081 Tdr. Land og er skyldsæt for Hartkorn, Ager og Eng, af 287 Tdr. „Skpe. 2 Fdk. 2 $\frac{1}{2}$ Alb. Skovskyld 36 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. I Sognet ligge følgende Byer. Gaarde og Steder:

1. Bloustrød¹⁾ By havde efter Matrikulen, foruden Præstegaarden og Degnestavnen. 8 Gaarde. 3 Landgildehuse, 3 „Holdtz-huse“ og 4 Kirkehuse, Tørvemose og Gjerdsel i Vangene, men hverken Skov eller Fiskeri. Af Byens tre Vange var Ludserøds-Vang deelt i 20, Allerøds-Vang i 19 og Hulhøis-Vang i 15 Aase. Hver Aas var igjen deelt i indtil 35 Agre. En indlukket Enghave var taxeret til 36 Læs godt Hø og Engbjergningen i Vangene til 43 $\frac{1}{8}$ Læs godt Hø og 12 $\frac{3}{4}$ Læs Mosefoder eller 53 Høveders Græsning. Ved Jorddelingen 1722 fik hver Gaard 4 Tdr. 5 Skpr. „ Fdk. 1 $\frac{3}{4}$ Alb. Hartkorn. Byens Indmarker bleve ret godt udskiftede af Overlandinspektør Berner i 1773 og Overdrevet i 1794 af Landinspektør Krüger. Een Gaard indkjøbtes af Forstvesenet for 300 Rd. og indtoges under Tokkekøb Hegn i 1781. Tre Udflyttere fik Hjælp af Statskassen, deels i Penge, deels i Tømmer. Byen har nu, foruden Præstegaarden med 4 Tdr. Hartkorn, 38 Tdr. Land, Skoleloddet med 7 Skpr. Hartkorn, 11 Tdr. Land, og Kroen med 2 Tdr. 5 Skpr. Hartkorn, 30 Tdr. Land, 7 Gaarde med fra 3 til 5 Tdr. Hartkorn og fra 40 til 72 Tdr. Land, 11 Parcel-

¹⁾ Skreves i 1350 Blauesterruth, i Bispenses Jordebog Blawæstæruth senere Blaasterød og Blosterø.

steder med fra $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{4}$ Tde. Hartkorn og fra 10 til 22 Tdr. Land, 21 Huse paa matrikuleret og 15 Huse paa umatrikuleret Grund. I de sidste Aar er der anlagt betydelige Teglværker i Bloustrød paa to dertil indkjøbte Gaardes Jorder. Byens samlede Hartkorn er 49 Tdr. „ Skpe. 1 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb. og dens Areal 560 Tdr. Land. Herunder er dog indbetattet den 66 Tdr. Land store Kattedalemose, hvori flere Byer ere lodtagne; see under Ludserød.

2. Høveltegaard¹⁾ havde efter Matrikulen tre Vange, Nørre-, Bloustrøds- og Sønder-Vang, og en betydelig Engbjergning, taxeret til 95 Læs godt Hø, uagtet der paa en Deel af Engbunden fandtes „rød Dynd og Blødning, saa Kvæget ikke derpaa kan gaae“. Gaardens Hartkorn var, Ager og Eng, 13 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb., Skovskylid „ Tde. 2 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb. og Landgilden oprindelig: $1\frac{1}{2}$ Pd. Rug, $1\frac{1}{2}$ Pd. Byg, 1 Pd. Havre, 1 Fjerding Smør, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns og 20 Æg; senere Rug 5 Tdr. 1 Skpe. 1 Fdk., Byg 6 Tdr. 1 Skpe. 2 Fdk., Havre 1 Tde. „ Skpe. $1\frac{1}{2}$ Fdk., Penge 5 Rd. 20 β, i 1751 nedsat til Rug 5 Tdr. 1 Skpe. 1 Fdk., Byg 6 Tdr. 1 Skpe. 2 Fdk., Havre 2 Tdr., og endelig i 1771 omskrevet til 25 Tdr. 4 Skpr. $\frac{2}{3}$ Fdk. Havre. I Begyndelsen af dette Aarhundrede blev der kjøbt og indlagt under Høveltegaard to Gaardes Jorder fra Ludserød By. Den samlede Eiendom er nu med en senere tilkjøbt Kirkevang skyldsats for Hartkorn af 24 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb. og har et Tilliggende af 358 Tdr. Land. Bygningerne ere forsikrede for 29,800 Rd. Kort efter Selveiendoms Indførelse gik Høvelte ud af Bondecie. I 1771 eiedes Gaarden af en Johan Christian Gebauer, 1772 af Kleinsmith & Schwing, 1783 af Kammerherre v. Eppingen, 1794 af Grosserer Saaby, 1799 af Kapitain John Christmas, 1814 af en Jensen, der 1816 solgte til Grev Trampe og Kammerraad Øllgaard. 1820 var Kapitain Christmas atter Eier af Gaarden, og hans Dødsbo solgte den 1824 til Overkrigskommissær Chr. Tønder med fuldt Inventarium og Indbo for 9,000 Rd. rede Sølv. Tønder solgte til Schrøder 1843 for 42,000 Rd., Schrøder 1850 til Assessor Hein for 87,550 Rd., Hein 1856 til Geheimeraad Tillisch for 106,000 Rd. og Tillisch 1857 til Schultz og v. Schmidten for 113,500 Rd. Den nuværende Eier, Cand. theol. Mourier, kjøbte Gaarden af Sidstnævnte i 1862 for 89,500 Rd. I 1806 overlod Rentekammeret den daværende Eier, Kapitain Christmas, den paa Gaardens Marker værende Skov — 506 Bøgetræer — for Taxationssummen, 2,975 Rd., imod at han afstod den Gaarden tilkommende Udvisning af 3 Fv. Brænde.

3. Ludserød²⁾ By havde efter Matrikulen 6 Gaarde, hvoraf

¹⁾ I 1346 Høbolte, 1554 Høwolte, af Høi, oldnordisk haugr, angelsaxisk hou, Bakke, ældre Dansk Höw (Ann. f. nord. Oldk. 1863). Altsaa ikke af Hø, hvad de store Enge, der høre til Gaarden, kunde friste til at troe. Forklaringen bekræftes ogsaa deraf, at en af Ludserøds tilstødende Vange hedder Høvelte- eller Høielse-Vang.

²⁾ Af Kvindnavnet Ludse, Lucie, tidligere almindeligt blandt Bønderne. Anno 1266, den 8. Mai, skænkede Tuko Pust, der havde været med at myrde Erik Plougpenning, til Munkene i Sors „for sine Synders Efter-

en tilhørte Kirken, og et Landgildehus. Af de tre Vange bestod Høvelte- eller Høielse-Vang af 14, Torne-Vang af 8 og Bloustrøds-Vang af 13 Aase. Hver af disse igjen af indtil 44 Agre. Engbjergningen var taxeret til 33 Læs godt Hø og 30 $\frac{1}{2}$ Læs Mosefoder eller 58 Høveders Græsning. Ved Jorddelingen 1722 blev Ludserød deelt i 10 Gaarde, hver paa 4 Tdr. „ Skpe. 2 Fdk. $\frac{2}{3}$ Alb. Hartkorn, med Undtagelse af Kirkebonden, der fik 4 Tdr. 2 Skpr. 3 Fdk. Byen blev ret godt udskiftet af Fensmark i 1787, to Gaarde udhyttede, een var forud nedlagt og deelt imellem de øvrige i 1769 i Henhold til en Forening af 26. Juni s. A., hvorefter Jens Bjørusen, „som formedelst tilslagen Beenbrud og anden Misheld ei længere kan stræbe og forrette Slid og Slæb ved sin Gaard Nr. 4, mindre svare Skatter, Landgilde og Hoveripenge“, overlader de andre Bønder Gaarden til lige Deling imod at beholde fri Bolig med en lille Kaalhave og 2 Skpr. Udsæd i hver Vang samt lidt Eng. Byens Overdrev i Sønderskov og Hestkjøb Skov var alt udskiftet 1780 og 1783. Fra førstnævnte undtoges den store Kattelhale Mose, der udskiftedes imellem Ludserød, Bloustrød, Selsmark, Kaiærød, Birkerød, Bidstrup, Kjettinge og Sandholm. Senere ere to Gaarde med 8 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdk. 1 Alb. indlagte under Høveltegaard. Nu er der tre større Gaarde med fra 6 til 8 Tdr. Hartkorn, 80 til 90 Tdr. Land, to mindre med fra 4 til 5 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn, 49 til 62 Tdr. Land og navnlig paa Overdrevet 18 Parcelsteder med fra $\frac{1}{4}$ til 2 Tdr. Hartkorn og 10 til 55 Tdr. Land, 8 Huse paa matrikuleret og 5 paa umatrikuleret Grund. Skyldsætningen er for hele Byen 56 Tdr. 6 Skpr. „ Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb. Arealet 790 Tdr. Land.

4. Kjettinge¹⁾ By havde efter Matrikullen 3 Gaarde og 1 „Holdtzhuus“. Af de tre Vange, der laae i Vildtbanen og led stor Skade af Dyr, bestod Lille-Vang af 7, Østre-Vang af 9 og Vestre-Vang af 6 Aase. Hver Aas var igjen deelt i indtil 21 Agre. To af Bønderne havde „nogle faae Humlekuler“. Foruden en Enghave, taxeret til 7 Læs godt Hø og 8 Læs Mosefoder, var Engbjergningen anslaaet til 59 $\frac{1}{2}$ Læs godt Hø og 13 Læs Mosefoder eller 76 Høveders Græsning. Ved Jorddelingen 1722 fik hver Gaard 5 Tdr. 6 Skpr. „ Fdk. $\frac{1}{3}$ Alb. Hartkorn. Kjettinge blev i 1787 godt udskiftet af Fensmark og da deelt i 2 Heelgaarde og 2 Halvgaarde med henholdsvis 5 Tdr. 6 Skpr. „ Fdk. $\frac{1}{3}$ Alb. og 2 Tdr. 7 Skpr. „ Fdk. $\frac{1}{6}$ Alb. Hartkorn, Overdrevet blev udskiftet 1801 af Munch. Byen bestaaer fremdeles af to Heelgaarde med c. 5 Tdr. Hartkorn og c. 70 Tdr. Land; et Par Tønder Hartkorn med c. 3 Tdr. Hartkorn og 32 Tdr. Land; et Par Tønder Hartkorn med c. 18 Tdr. Land ere henlagte under Sandholm, to Parceler ere underlagte

givelses Skyld“, hvad han besad i Lusærøth, nemlig „en Jord af 5 Øre Skyld med sin Gaard og dertil liggende“. I 1346 skrives Navnet Luce-ruth. Det kan maaske ogsaa hidrøre fra Roskilde Domkirkes Skytapatron, St. Lucius, og Byen kan oprindeligt have været af Domkirkens Rydningsjord.

¹⁾ Navnet har samme Oprindelse som Kaiærød.

SANDHOLM.

Tokkekøbshuset, som derved har faaet 1 Tde. 5 Skpr. Hartkorn med 38 Tdr. Land, en anden Parcelgaard har 1 Tde. 6 Skpr. Hartkorn og 24 Tdr. Land, og endelig er der paa Overdrevet fire Parcelsteder under 1 Tde. Hartkorn med fra 6 til 9 Tdr. Land, to Huse paa matrikuleret Grund. Byens samlede Hartkorn er 22 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb., dens Areal 330 Tdr. Land.

5. Sandholm stod efter den ældste Matrikul for 20 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdk. 2 Alb. Ager og Eng, ved Reduktionen nedsat til 18 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdk. „ Alb. og 4 Skpr. Skovskylld, havde tre Vange: Kollerøds-, Sø- og Hulehøis-Vange, intet Overdrev, men Skov haade af Eg og Bøg i alle tre Vange. Ingen Tørvemose. Af Fiskeri kun tre smaa Parker „tilforn opgravede i Engen“, men „næsten øde“. Kollerøds-Vang grændsede mod Øst til Byg-Vangen, Vest til Bloustrød Mark, Nord til Selsmark Skjel og Syd til Kjettinge Skjel. Sø-Vangen, 3: Byg-Vangen, stødte mod Syd og Øst til Kjettinge Mark, Vest til Kollerøds-Vang, Nord til Enghaven. Hulehøis-Vangen grændsede imod Nord og Vest til Bloustrøds Mark, Syd til Kjettinge Mark, Øst til Kollerøds-Vang. Nord for Gaarden laae en Enghave og Øst for den en halv Snees Humlekuler. Den hele Højbjergning i Engen og Vangene var taxeret til $80\frac{1}{2}$ Læs godt Hø og 52 Læs Mosefoder. Skoven var taxeret til 12 Svin Olden. Gaarden¹⁾ tilhørte „Hendes Dronninglige Majestæts Liv-Karl“²⁾ Casper Eberhard Mejer, og Jørgen Mathiasen var Forpagter af Avlingen. Et Kongebrev af 24. Mai 1652³⁾ viser, at Gaarden endnu tidligere var ude af Bondebrug: Det hedder nemlig deri: „med den Gaard Sandholm kaldet, liggende udi Hørsholms Birk, skal heretter forholdes, ligesom tilforn skeet er, saa at den en af Officiererne under det sjællandske Regimente følge skal, dog at Bonden, som der nu boer, efter Landsloven vederfares hvad Ret er“. I et Brev af 2. April 1661⁴⁾ befalede Dronning Sophie Amalie Lorentz Tuxen at tage Sandholm Gaards Bygning til sig efter Vurdering paa Skiftet efter Major Christian Vendelboe, der havde havt Gaarden kvit og fri til sin Død, og at betale Bygningernes Værdi samt Rugsæden. Efter Tuxens Reguskab fik Arvingen, Kapitain Marius Vendelboe, for Bygningerne 731 Rd. 5 $\frac{1}{2}$ 8 β . I Jordebogen af 1672 staaer Sandholm igjen opført som bortfæstet Bondegaard, „Carsten Kløfue Korn“ som Bruger og Landgilden med $1\frac{1}{2}$ Pund Rug, $1\frac{1}{2}$ Pund Byg, $1\frac{1}{2}$ Pund Havre, $\frac{1}{2}$ Pund Smør, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns og 20 Æg. Derimod er ingen Landgilde optagen for Gaarden i Jordebogen af 1701, hvor en Lauritz Hansøn Tønstedt staaer anført som Bruger. Han har rimeligvis havt Gaarden i Forpagtning, ligesom han samtidig havde Ebberød Gaard og Fiskeri i Forpagtning af Bispinde Bagger. Hovedbygningen beboedes først af Amtsforvalter i Frederiksborg Kay von Ahlefeldt, senere af Høiesteretsadvokat Bertel Bjørnsen. Der af-

¹⁾ D. v. s. Bygningerne.

²⁾ „Beuchsten-Knecht“ kaldes han foran S. 53.

³⁾ Sj. Reg.

⁴⁾ I. R. M. Arkiv.

holdtes Auktion over den Førstnævntes Efterladenskab den 17. Juni 1704 til et Beløb af 3,854 Rd. Kjøberne af Juveler og Guld vare udelukkende københavnske Jøder. Ligeledes blev Bjørnsens Løssøre solgt paa Sandholm ved Auktion den 3. Oktober 1708. Efter en i Amtstuearkivet værende Forpagtningskontrakt og Overleveringsforretning blev Gaarden den 4. Mai 1709 af Dronningens Amtsforvalter, Jørgen Clemendsen, overleveret til en ny Forpagter, Hans Jochum Bolt. Blandt Inventariet fandtes alt dengang en Brændevinspande paa $\frac{1}{2}$ Tønde med Hat, Piber og Tønde indmuret i — Borgestuen. Saavel Bygninger som Inventarium vare overnaade ringe. Af Besætning overleveredes 28 Køer, hvoraf endeel vare „gamle og snart ubrugelige“, endeel „ikkun Kvier“, som vurderedes til en Gjennemsnitspris af 8 Sletdaler 2 $\frac{1}{2}$ pr. Stk. En sort Tyr taxeredes til 6 Daler og 27 Faar til 1 Rigsdaler Stykket. 21 Tdr. Rug, 24 Tdr. Byg og 16 Tdr. Havre medfulgte som Saasæd. Forpagtningen var kun paa tre Aar og Afgiften 300 Rd. i Kroner. Ti Bønder af Ludserød og Allerød gjorde Hoveri til Gaarden, og ti Husmænd gjorde hver en Ugedag. Af Brændsel fik Forpagteren frit 20 Læs Brænde og 50 Læs Tørv, foruden Gjerdsel. Forpagteren svarede hverken Skatter eller Tiender. I 1721 fik Stiftsbefalingsmand Baron Rudolph Gersdorff Gaarden i Forpagtning for 200 Rd. aarlig, og hans Enke havde den efter ham indtil 1743, da den ved Kontrakt af 8. Marts overdroges for samme Afgift til Dronning Sophie Magdalenes berømte Bygmester: Oberstlieutenant, senere Generalmajor Lauritz de Thura paa hans og Hustru, Anna de Rosenørns Livstid. Ved Overleveringen til ham vurderedes samtlige Bygninger kun til 646 Rd. De vare alle opførte med klinede Vægge og Straatag med Undertagelse af Stuehuset, der var teglhængt, men forresten ogsaa bygget af klinede Vægge paa 7 Fag nær ud til Haven, som havde murede Tavl. Alligevel var dog Stadsestuen, „Dronningens Stue“, betrukken med Guldløder og havde en Kamin; ligesaa et tilstødende Sovekammer. Thura nedbrød Stuehuset og opførte et nyt istedetfor af Grundmur samt forbedrede Udhusene saa betydelig, at Gaardens Bygninger i det Hele vurderedes til 4,402 Rd. 5 $\frac{1}{2}$ i Aaret 1749. Men han havde kun liden Glæde af de anvendte store Bekostninger, da hans Hustru, for hvis Skyld de vare gjorte, døde, da Alt var færdigt. Efter at have i nogle Aar bortleiet Hovedbygning og Have til Etatsraad Hielmstjerne afstod han derfor ved Kontrakt af 16. August 1753 hele Forpagtningen til Ebbe Scheel, forhenværende Fuldmægtig paa Amtstuen og Amtsforvalterens Svoger, der allerede siden 1749 havde havt Avlingen, og erhvervede Dronningens Approbation paa Afstaelsen samt en Forsikring om, at Scheel maatte beholde Forpagtningen paa uforandrede Vilkaar indtil 1. Mai 1761 eller paa Thuras Livstid, om denne blev længere.

Lauritz de Thura nedstammede fra en vendsysselsk Bonde-slægt. Hans Farfader, Sognepræst i Nakskov Lars Mortensen Vedsted, var nemlig Søn af Bonden Morten Ibsen og Hustru, Karen Jensdatter, i Vedsted, Aaby Sogn, Kjær Herred. Lars Mortensen Vedsteds anden Hustru, Margrete, var en Datter af Præsten i Ny-

kjøbing paa Falster. Laurids Pedersen, en lærd Mand med stor Kundskab i de østerlandske Sprog, der havde antaget Tilnavnet Thura eller Thura, hvilket betyder en Klippe (Syrochaldæisk). Hendes ti Børn antog alle Morfaderens Tilnavn. Blandt disse var Lauritz Thura, født 1657, som i 1714 blev Bisp i Ribe. Hans tredje Søn, Lauritz, født 1706, erholdt i Forening med sine Brødre en omhyggelig Opdragelse — den senere Biskop i Aalborg, Dr. Broder Brorson, var deres Lærer —, reiste derefter udenlands paa kongelig Regning og lagde sig efter Fortifikation og Arkitektur. Hjemkommen blev han „Oberconducteur“, 1733 Hotbygmester og Ingeniørkapitain, 1738 Oberstlieutenant, 1739 adlet tilligemed Broderen, Kommandørkapitain Diderich Thura, 1744 Oberst, 1753 Generalmajor og 1759 Generalbygmester. Samme Aar døde han, kun 54 Aar gammel. Som bekjendt byggede han Christiansborg og Hørsholm Slotte, Palæet i Roskilde m. m. og udgav de store Pragtværker: Danske Vitruvius og Hafnia hodierna m. v. Thura var først gift med Generalmajor Poul Rosenørns Datter, Anna, der, som forud bemærket, døde tidlig. Anden Gang, 1750, ægtede han en holsteensk Adelsmand Johan Frederik Rantzaus Enke, Christiane Marie, en Datter af Frederik Kjær, adlet Kjærskjold, efter hvem hun havde arvet Børglum Kloster. Thura forskjønnede den gamle Klosterkirke og indrettede der en prægtig Begravelse, hvor baade han og hans tvende Fruer hvile. Forøvrigt solgte han allerede i 1757 Børglum til en Oberst Jens de Poulsen¹⁾.

Efter at Scheels Forpagtning var udløben den 1. Mai 1761, blev Sandholm ved Auktion solgt for en aarlig Afgift af 13 Rd. pr. Tdc. Hartkorn eller ialt 242 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ 5 β til Dronningens bekjendte Hofpræst, Johan Andreas Cramer, til fri Eiendom med 18 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdk. frit Hartkorn, Ret til at brygge og brænde til egen Brug, en Udvisning af 3 Skovlæs Bøgebrænde og 30 Læs Tørv, men med Forbehold af Jagt, Skov og Fiskeri samt Forpligtelse for Kjøberens til at betale særlig Bygningerne og Inventariesæden. Bygningerne vare kun vurderede til 1.232 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ 8 β . Inventariesæden blev skjænket Hofpræsten, og han fik efterhaanden den ene Begunstigelse efter den anden. Dronningen gav ham saaledes, paa Grev Stolbergs Anbefaling, fri Raadighed over alt Blødtræ paa Gaardens Marker, dobbelt Udvisning af Tørv — 60 Læs —, skjænkede ham Inventariet af Ovne, Tapeter o. s. v. (18. December 1760). Fremdeles fritoges Eieren for det han ved Salget paaagte Ansvar for, at ulovlig Skovhugst ikke foretoges paa Gaardens Omraade (12. Marts 1761). Endvidere blev der, skjønt alt tidligere til Sandholm forettet Hoveri var frataget ved Salget, dog (6. Juni 1761) paany henlagt 8 Husmænds Arbejde til Gaarden uden Vederlag, foreløbig paa tre Aar, senere (27. Februar 1762) for bestandig, og samtidig blev den aarlige Afgift nedsat fra 242 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ 5 β til 70 Rd., imod at Cramer afstod igjen til Dronningen den saakaldte „Høyhøbels“-

¹⁾ Danske Mag. V. 215. Gjessings Jubellærere I. 454, Molbech hist. Aarb. 3. D. 216. Richardt og Becker Danske Herregaarde, Børglum.

Vang, formodentlig den samme, som i Matrikulen kaldtes Hulehøis-Vang, og et dertil henlagt Stykke af Bloustrød Overdrev med en Trediedeel af Hartkornet, da det hed sig, at samme fortrinlig egnede sig til Skovavlæg. Nedsættelsen fik endog tilbagevirkende Kraft, saa at den regnedes fra Oktober Aaret forud (7. Mai 1762). De 8 Husmænds Hoveri blev afløst af Jordebogskassen i 1800 for et Vederlag af 104 Rd. aarlig, som til Dato oppebæres af Sandholms Eier, der saaledes faaer 34 Rd. mere, end han betaler i Afgift. Dronning Sophie Magdalene kunde ikke nægte sin Hofpræst Noget. Han erkjendte da ogsaa med „allerlebbhaftesten Dankbarkeit“ i „tiefster und gerührteter Ehrfürcht“ „die besondern und ausserordentlichen Merkmale von Hoch dieselber preiswürdigster Milde“ og vilde „nicht allein alle nur mögliche Gelegenheiten mich derselben immer würdiger zu machen begierigst ergreifen, sondern auch Gott mit den eifrigsten Wünschen anfehlen Ew. Königliche Majestät mit allen wahren Glückseligkeiten reichlichst zu begnädigen“. En af Cramers Sønner¹⁾ skriver: „Om Sommeren levede mine Forældre paa Landet paa en lille Gaard, Sandholm, tre Mile fra Hovedstaden, en Mil fra Hørsholm. Min Fader havde da at prædike i Dronningens Kabinet (paa Hørsholm). — Dronningen besøgte undertiden min Fader; jeg har mere end eengang siddet paa hendes Skjød. Det er et Træk af Kongehusets utvungne Privatliv“. „I senere Aar har jeg igjen besøgt Sandholm, men hvor lav syntes mig ikke nu Salen, hvor korte Alleerne, hvor smal den tilgroede Dam!“ Om Cramers berømte Huslærer Funch og hans Forhold til Stolberg, Bernstorff og Klopstock see Side 187. Cramer var en ivrig Jordbruger og den Første, som indførte Kartoffel dyrkning her i Egnen²⁾, jfr. S. 236. Efter at han var bleven Superintendent i Lübeck, solgte han ved Skjøde af 2. September 1771 (egenhændig skrevet paa meget godt Dansk) Sandholm til Fabrikanterne Johan Georg Pauer og Nicolai Falkenrath for 5000 Rd.

Senere har Gaarden hyppig skiftet Eier. Pauer og Falkenrath solgte 1773 til Svend Svendsen for 6000 Rd. dansk Courant, Skifteretten i Svendsens Bo 1781 til Kapitain Carl v. Kühle for 5,650 Rd. Ved Auktion den 18. August 1785 tilkjøbte han det saakaldte Sandholmshus, forhen Skovfogedbolig, med 6 Tdr. Land Ager og 8 Læs Engbund for 311 Rd., aarlig Afgift til Forstkassen og i Tiendeafgift 1 Rd. (Kongelig Resolution af 2. November 1785). Kühle solgte 1786 til Grossererne Abraham og Thomas Ter Borch for 9,315 Rd., disse 1788 til Johan Diederich Linde for 9,000 Rd., Linde 1789 til Lieutenant Lüder v. Jørgensen for 12,000 Rd. dansk Courant, Jørgensen 1791 til Nordmændene Georg og Elias Jørgensen for 9,300 Rd. dansk Courant, disse 1795 til Jean Baptiste Gommé for samme Sum. Med Forbehold af det saakaldte Skovfogedvænge eller Sandholmsvænget solgte Gommé 1802 til Kammerraad, Amts-

¹⁾ Cramers Hauschronik 1822, S. 27.

²⁾ Fr. Brun: Wahrheit und Morgenräume, S. 23, 151, 152. Neue Schriften I. 32. Rahbeks Erindr. I. 65.

TINGHÖIEN VED SELSMARK.

forvalter paa Tryggevælde og Eier af Farumgaard, senere af Vær-løsegaard, Jacob Rosted, for 13,100 Rd., Rosted 1804 til Lars Petersen, tidligere Forvalter paa Basnæs og senere Forpagter af Sandholm, for 15,800 Rd. dansk Courant, Petersen 1812 til Lieutenant Andreas Bodenhoff, denne 1813 til Dannebrogsmænd Lars Olsen for 31,500 Rd. Rigsbankpenge Sølvværdi og Olsen 1816 til den bekendte Kæmmereer Wilhelm Heinrich v. Harbou, der efterhaanden eiede en stor Mængde Gaarde her i Egnen, men i 1823 maatte gjøre Opbud. Sandholm blev da stillet til Auktion, og Enken efter fornævnte Lars Petersen, der havde indestaaende i Gaarden 10,000 Rd. Sølv efter 4,000 Rd., maatte lade sig Pantet udlægge for høieste Auktionsbud, 10,000 Rd. I 1834 solgte hun Gaarden til sin Søn, Jacob Petersen, for 11,650 Rd. og et Undertag. Jacob Petersen solgte 1840 til Premierlieutenant Edvard Fabricius for 35,000 Rd. Efter at have tilkjøbt „Gommé“ og det af Gommé i 1802 forbeholdte Sandholms- eller Skovfogedvænge og to dertil lagte Parceller fra Selsmark og Kjettinge, ialt lidt over 4 Tdr. Hartkorn, afhændede Fabricius i 1847 den samlede Eiendom til Silke- og Klædehandler Josias Daniel Hansen Schmidt for 53,000 Rd. Schmidt tilkjøbte en Arvefæstelod fra Præstegaarden med heved 1 Tde., to af Kirkens Englodder med $\frac{1}{2}$ Tde. og en Parcel fra Kjettinge med $\frac{1}{2}$ Tde. Hartkorn og solgte derefter 1851 til Kammerraad Christian Møllerup for 60,000 Rd. I 1852 solgte Møllerup til Cand. juris Ferdinand Theodor Rée for 64,000 Rd., Rée igjen 1854 til Carl Wilhelm Wolfhagen for 70,000 Rd., Wolfhagen 1859 til H. Hastrup for 85,000 Rd. og Hastrup i 1866 til den nuværende Eier, Johannes Bjerre, for 80,000 Rd. Sandholm er nu i det Hele skyldsæt for Hartkorn af 26 Tdr. „Skpe. 3 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. og har et Tiliggende af omtrent 250 Tdr. Land geometrisk Maal. Gaarden afbrændte i 1834 og blev da flyttet til sin nuværende Plads. Senere Eiere have betydelig udvidet Bygningerne, der nu ere assurede for ialt 25,500 Rd.

6. Selsmark (Selsmarche, Skiælsmarke) havde efter Matrikelen 5 Gaarde og 2 „Indsidderruse“ paa Bøndernes Grund. Byens tre Vange, Nørre-, Vester- og Øster-Vang, havde henholdsvis 3, 14 og 5 Aase, igjen deelte i indtil 36 Agre. Engbjergningen var taxeret til $26\frac{1}{2}$ Læs godt Hø. Ved Jorddelingen 1722 fik hver Gaard 5 Tdr. 3 Skpr. 3 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn. Byen blev allerede udskiftet i 1780, men ikke godt, thi hver Mand havde mindst 9 Lodder, hvorfor Omskiftning fandt Sted 1799. Nu er der 2 Gaarde med c. 5 Tdr. Hartkorn, 42 og 45 Tdr. Land, 5 mindre Gaarde med fra 2 til 4 Tdr. Hartkorn, 23—31 Tdr. Land, 3 Parceller under 1 Tde. Hartkorn med 9 til 15 Tdr. Land, 5 Huse paa matrikuleret og 2 paa umatrikuleret Grund. Paa Marken fandtes, efter Junge, i Slutningen af forrige Aarhundrede en gammel steensat Thinghøi, hvorfra endnu er Spor, jfr. omstaaende Tegning. Byens samlede Hartkorn er 26 Tdr. 5 Skpr. 3 Fdk. „ Alb., dens Areal 255 Tdr. Land.

7. Torpegaardene, der alle ere af forholdsvis ny Oprindelse.

vistnok i den senere Middelalder opbrudte af Nybyggere i „Storskoven“, bestaae af følgende Eiendomme:

a. Mortenstrup, som havde tvende Vange — Sønder- og Nørre- —, „som bruges meest aarlig, ligger i Vildbanen og lider stor Skade af Vildtet“, og „en liden Indlykke haver ikke været pløiet udi Mands Minde“. Engbjergningen taxeredes til $9\frac{1}{4}$ Læs godt Hø og 18 Læs Mosefoder. To Parceler med 13 Tdr. Land ere frasolgte Gaarden, der nu staaer for Hartkorn af 7 Tdr. 2 Skpr. „ Fdk. $2\frac{1}{4}$ Alb. med 68 Tdr. Land.

b. Svenstrup havde kun een Vang, men Engbjergning taxeret til 20 Læs godt Hø og $7\frac{1}{4}$ Læs Mosefoder. To Parceler med 15 Tdr. Land ere frasolgte og Resten deelt i to Gaarde med 2 Tdr. og 4 Tdr. 3 Skpr. Hartkorn. 36 og 42 Tdr. Land.

c. Sommershus var et Landgildehus med et lille Stykke Jord ved Huset; gav aarlig Skat 4 fl , Landgilde 3 fl 4 β og en Ugedag til Hørsholm. Det er nu Arvefæste, har 4 Tdr. Land og 3 Skpr. Hartkorn.

d. Overdamshus ligesaa. Paa denne Grund ere nu 5 Huse.

e. Skovhusene, 3 Landgildehuse og 1 „Holdtzhuus“. Af de første havde to hvert et lidet Indelukke, de andre ingen Jord. Paa disses Grund ligge nu 12 Huse.

f. Breelte havde kun een Vang, som laae i Skoven og led stor Skade af Vildtet. Bonden brugte Kulbrænderi. Engbjergningen taxeredes til 12 Læs godt Hø og 6 Læs Mosefoder. Omtrent 31 Tdr. Land ere frasolgte i Parceler og til Byggepladser. Resten staaer for Hartkorn af 5 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb. med 58 Tdr. Land.

g. Stumpedøsse havde tre Vange, Øster-, Døsse- og Vester-Vang, laae i Vildtbanen og led af Vildtskade. Engbjergningen var taxeret til $5\frac{1}{2}$ Læs godt Hø og 4 Læs Mosefoder. Tre Parceler med 14 Tdr. Land ere frasolgte Gaarden, der nu staaer for 6 Tdr. 1 Skpe. 3 Fdk. 1 Alb. Hartkorn med 75 Tdr. Land.

h. Slutterup havde kun een Vang med to Aase, men en god Tørvemose og Engbjergning, taxeret til 5 Læs godt Hø og 4 Læs Mosefoder. Nogle mindre Parceler, ialt 33 Tdr. Land, ere frasolgte Gaarden, der nu staaer for Hartkorn af 4 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdk. $2\frac{1}{4}$ Alb. og har c. 64 Tdr. Land.

i. Stimestrup havde tre Vange: Selsmarks-, Bredtjørn- og Heje-Vangen; Engbjergning taxeret til 8 Læs godt Hø. To Parceler med 24 Tdr. Land ere frasolgte Gaarden, der nu staaer for Hartkorn af 5 Tdr. 7 Skpr. „ Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. med 66 Tdr. Land.

k. Agilte havde to Vange: Øverste- og Nederste-Vang; Engbjergning taxeret til 9 Læs godt Hø og 9 Læs Mosefoder. En Skoleled og nogle Huspladser, ialt en halv Snees Tønder Land, ere frasolgte Gaarden, der nu har 6 Tdr. Hartkorn, 80 Tdr. Land.

l. Askehøvehus havde en liden Vang med 5 smaa Agre; Engbjergning taxeret til 2 Læs godt Hø og $\frac{1}{4}$ Læs Mosefoder. Har nu med en tilkjøbt Parcel af Mortenstrup 18 Tdr. Land med Hartkorn af 1 Tde. 2 Skpr.

m. Grønnegadehus havde to Beboere og et lidet Indelukke paa c. 5000 Kvadratalen og var et „Holdtzhuus“, der gav

N E B B E G A R D .

aarlig „til Hold“ 24 β og „Kvartalsskat“ samt gjorde en Dag ngentlig til Hørsholm. Paa denne Plads er der nu 6 Huse med matrikuleret og 2 med umatrikuleret Grund.

n. Langelte Torp havde kun to smaa Indelukker med ialt 14 Agre, men Engbjergning, 3 Læs godt Hø og 14 Læs Mosefoder. „Bemeldte Mand“, hed det i Matrikulen, „nærer sig ogsaa af Kulbrænding, bruger en Kulmile giver af hver Sætt, der sættes, 20 β Danske til Forvalteren paa Hørsholm“. Det er nu en anseelig Gaard med 6 Tdr. „ Skpe. 3 Fdk. 2 Alb. Hartkorn og 100 Tdr. Land.

o. Hvedehauge Torp, o: Vedhauge — skrives ogsaa saaledes i Matrikulen — havde „en liden Vang, kaldet Østervang, og et lidet Indlykke, kaldet Steenhaves Indlykke, er med stor Skov omkring og lider Skade af Vildtet. Bruger ogsaa Kulmiler“. Engbjergningen var taxeret til $4\frac{1}{4}$ Læs godt Hø og 6 Læs Mosefoder. En Parcel med 13 Tdr. Land er frasolgt Gaarden, der nu har 74 Tdr. Land tilbage med 4 Tdr. 7 Skpr. Hartkorn.

p. Tokkekjøb — Tokekjøb — var indtil 1703 en almindelig Fæstegaard, men blev da indtagen som Høvang under Hovedgaarden, i 1759 solgt til Eiendom, i 1781 atter tilbagekjøbt, dels indtagen under Tokkekjøb Hegn, dels anvendt til Overførstergaard. Den sidstnævnte solgtes paany til privat Eiendom i 1808 for 6,200 Rd. og skiftede derefter hyppig Eier til stigende Priser indtil 1819. da en Kammerjunker, Kapitaïn Banner købte den for 10,500 Rd. Søl. Men i 1821 maatte han sælge til Etatsraad Stoud for — 2,058 Rd. Søl, og Stoud solgte igjen samme Aar for 1,600 Rd. Søl til Bonden Jens Andersen, hvis Søn nu har Gaarden. Jfr. iøvrigt Anm. Side 70.

5. Nebbegaard var oprindelig skyldsæt for 5 Tdr. 4 Skpr. „ Fdk. 1 Alb. Hartkorn, senere nedsat til Ager og Eng 4 Tdr. 6 Skpr., Skovskjld „ Tde. 1 Skpe. 2 Fdk. 2 Alb., og havde to Vange: Lille-Vang og Heie-Vang, som begge aarlig dyrkedes. Den første grændsede mod Øst til Isterød Mark, Vest til Gyden, Syd til Søen, Nord til Gaarden og bestod af to Aase: Neb-Aas og Langager-Aas samt af Fireagreene og tre Agre, som kaldtes Bedstemoders Vraa. Den anden stødte mod Syd til Søen, Nord til Overdrevet, Øst til Lille-Vang og bestod af Bakke-Aasen mellem Nebbe-Heie og Gaarden og Rue-Slots-Aasen midt i Skoven. Engbjergningen taxeredes til 9 Læs godt Hø. Landgilden var $\frac{1}{2}$ Pund Rug, 1 Fjerding Smør, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns og 20 Æg. Indtil 1737 var Nebbegaard, der ogsaa var en af „Torpegaardene“, bortfæstet til en Bonde, men da fik Kancelliraad Johannes Valeur, Raadmand i Kjøbenhavn, senere Borgermester, Justits- og Etatsraad, Sommerbolig paa Gaarden, og det førte til, at han først byggede et Stuehus for egen Regning, senere udakkorderede Bonden, Rasmus Jensen, for 100 Sletlaler og derefter tog Fæste paa hele Gaarden. Hoveriet og Tienden blev han fritagen for at yde in natura imod at betale derfor ontrent det Dobbelte af Værdien, 16 Rd. og 16 Rd. 4 $\frac{1}{2}$. Landgilden skulde ydes med 1 Tde. 5 Skpr. 3 Fdk. Rug og 5 Rd. 20 β i Penge. Indfæstningen fastsattes til 24 Rd. (Fæstebrev af 16. Marts 1740). Efter at det øvrige Gods var bortarvefæstet, fik ogsaa Etatsraad Valeurs

Søn og Arving, Andreas Valeur, Arvefæsteskjøde paa Nebbegaard af 1. November 1773 paa de samme Vilkaar, under hvilke Faderen havde den i Fæste, dog med 5 Rd. aarlig Forhøielse af Jordebogsafgiften. Han solgte Gaarden 1782 til Madame Kyhner, der døde 1793 og testamenterede den til Lange & Gosch, af hvem Kammerherre og Staldmester Roepstorff købte den i 1799. I hans Tid brændte Gaarden, der dengang laae omtrent midt i den nuværende Have, under et Besøg af Kronprindsen efter endt Jagt i de omliggende Skove, og Gaarden blev da gjenopført paa sin nuværende Plads. Generalmajor Oxholm, der købte Nebbegaard i 1807, fik ved Skovudskiftningen udlagt, som Vederlag for Gaardens Græsningsret i Nebbe-Heie, et Areal af denne, stort 18^{1/4} Tdr. Land, og købte derefter af Statskassen den paa samme staaende Skov for 4,316 Rd. samt iøvrigt paa det Vilkaar at frede Skoven og at afstaae Gaardens Ret til Udvisning af Brænde og Tørv¹⁾. Skrænten langs Grønnegadeveien, c. 3 Tdr. Land, er ikke Fredskov²⁾. I 1810 solgte Oxholm til en Kapitain James Ogelvie, der i 1811 gav Usserød Værk Tilladelse til at sætte Stigbord for Selsø, som tidligere havde frit Afløb. I 1814 afhændede Ogelvie for 65,000 Rd. N. V. Gaarden til Kammerherre, forhenværende Regeringsraad Hans Christopher Lillienkjold, der tilkøbte en Gaards Avling fra Isterød og erhvervede kongelig Bevilling til at sammenlægge den med Nebbegaard. Johan van Helsdingen købte af Lillienkjold 1830 for 21,000 Rd. rede Sølv og tilkøbte i 1836 en Halvgaards Jorder fra Isterød for 5,125 Rd. I 1840 solgte han til Kammeraad Henrik Anders Lund for 28,000 Rd. rede Sølv, og Lund tilkøbte i 1843 fra Eskemose Ravnsnæs Granplantage, lidt over 23 Tdr. Land med Fredskovsforpligtelse, for 1,200 Rd. Efter hans Død i 1864 solgte Arvingerne Gaarden til Grosserer Frederik Skjold Neckelmann for 60,000 Rd. foruden adskillige Godtgjørelser til Forpagteren. Neckelmann byggede en ny Lade og Stald og tilbagekøbte en i 1818 fra Eiendommen afhændet Parcel. Den samlede Eiendom, i det Hele skyldsats for Gammelskat 85 Rd. 38 β, Hartkorn, Ager og Eng, 18 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb., Skovskyld 1 Tde. 6 Skpr. „Fdk. 2 Alb., med et Tilliggende af henved 250 Tdr. Land, hvoraf omtrent 45 Tdr. Land ere Skov, er 1877 kjøbt af Proprietær Nyholm for 188,000 Kroner.

Nebbegaard ligger ved Selsø, omgivet af en smuk Have og Bøgeskov, med vide Udsigter. Dronning Louise havde i det tilstødende „Nebbe-Heie“, c: Selsølund, en af sine Yndlingspladser, „Deiligheden“ kaldet, hvorpaa har staaet et Lysthus, men af dette er forlængst ethvert Spor forsvundet.

9. Allerødgaard var beliggende i Skoven, havde kun en Vang og Eng til 7 Læs Hø. I Dronning Sophie Amalies Tid brugtes den som Lystgaard af Oberst ved den kongelige Livgarde Arendorff. Landgilden: 1 Fjerding Smør, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns og

¹⁾ Kongelig Resolution af 13. Mai 1801.

²⁾ Indberetning om Skovene 1828.

1 Snees Æg, skulde han betale med Penge og ligeledes et Vederlag for Hoveri og Tiende. Med Bonden, som havde Gaarden, skulde han akkordere om Bygningerne og betale ham dem efter Billighed, imod at Obersten eller hans Arvinger ved Fratrædelsen atter skulde have Bygningernes Værdi erstattet, — Alt efter Dronningens Brev af Marts 1668. Senere kom Gaarden dog atter i Bondebrug. Ved Skovudskiftningen blev den største Deel af Arealet indtaget under Ravnsholte Skov, og efter at yderligere endeel Moseparceller med ialt 27 Tdr. Land ere frasolgte, har Gaarden nu kun tilbage c. 3 Tdr. Hartkorn med 48 Tdr. Land.

VII.

Karlebo Sogn.

Karlebo. Mølle. Gunderød. Donse. Kirkelte. Fredtofte. Auderød. Heslerød. Nivaa. Niverød. Veinbrød. Brønsholm. Brønsholmsdal. Ulle-
rød. Lyngbæksgaard. Jellerød.

Karlebo Sogn grændser mod Nord til Asminderød og Grønholt Sogne, mod Øst til Øresund, mod Syd til Hørsholm, Bloustrød og Birkerød Sogne, mod Vest til Hillerød Overdrev, Frederiksborg Dyrehave og Lillerød Sogn. Sognets Fladeindhold udgjør 7020 Tdr. Land og er skyldsæt for Hartkorn, Ager og Eng, 597 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdk. 1²/₃ Alb., Skovskyld 17 Tdr. 1 Skpe. 3 Fdk. 2¹/₈ Alb. Sognet er deelt i to Fogeddistrikter, Kirkesognet og Strandsognet, og har følgende Byer. Gaarde og Steder:

1. Karlebo By — Karlabothæ¹⁾ — havde efter Matrikullen 13 Gaarde, foruden Præstegaarden og Degnestavnen, og 3 Land-gildehuse. De sidste havde ingen Jord, men Græsning i Grønholt Skov, i hvilken hele Byen havde Overdrev²⁾, skyldsæt for 7 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdk. 1 Alb. Svins Olden. Byens tre Vange, Vester,

¹⁾ Nævnes i Valdemars Jordebog. Scr. Rer. Dan. 530. Af Karl, oldnordisk Karl, en Mand, angelsaxisk ceorl, Mand, Landmand. Fribaaren af laveste Rang, og Bo, oldnordisk bud eller bu, islandsk bu, Telt, Bod, Landsted, Underbrug med selvstændig Drift. Madsen i Ann. for nord. Oldk. 1863.

²⁾ Efter en Syns- og Taxationsforretning af 11. April 1760 var Grønholt Skov eller Overdrev anslaaet til ialt 300 Høveders Græsning, hvoraf Karlebo By og Bassebæk Mølle havde 122 Stkr., Grønholt 68, Sørup 38, Steenholt Mølle og Huse 14, Hillerød By 52 og Thueshus og Præstevangshuset 6. I 1781 bleve 300 Tdr. Land af Overdrevet indtagne til Skov (Grønholt Hegn), hvorimod Bønderne da fik fri Raadighed over Resten med derpaa værende Moser og Underskov. Overskoven — hvad der var over 4 Tommer tykt — forbeholdtes Kongen, men skulde borttages inden 6 Aar. Det Tilbageblivende taxeredes til 141 Høveders Græsning, nemlig Hillerød med Thueshus og Præstevanghuus 26, Steenholt Mølle og Huse 12, Karlebo By og Mølle 53, Grønholt 34 og Sørup 16.

Nørre- og Øster-Vang, vare deelte i henholdsvis 31, 22 og 26 Aase og Dele. Hver Aas var igjen deelt i mange, indtil 44, Agre. Engbjergningen var taxeret til 200 Læs god Eng og $64\frac{1}{2}$ Læs Mosefoder, eller 262 Høveders Græsning. Ved Jorddelingen 1722 deelttes Byen, med Undtagelse af Præstegaarden og Degnestavnen, i 12 Gaarde, hver med 6 Tdr. „ Skpe. 1 Fdk. $2\frac{1}{4}$ Alb. Hartkorn. I 1782 fandt Udskiftning af Indmarken Sted, men Overdrevet blev liggende i Fællig. Da ingen af Bønderne var at formaae til at udflytte, var Resultatet lidet tilfredsstillende. Hver Gaard havde sin Jord paa 4, 5 à 6 Steder. Ved kongelig Resolution af 6. December 1795 blev derfor, efter Landinspektør Fensmarks Forslag, hele Overdrevet, henvend 300 Tdr. Land, afkjøbt Bymændene. Til Vederlag fik de to Gaardes Jorder i Byen, som Statskassen afkjøbte Besidderne for henholdsvis 600 og 500 Rd. og Fritagelse for Omkostningerne ved den derefter foretagne Omskiftning af Byens Indmarker. Ved denne deelttes disse i 7 Heelgaarde og 5 Halvgaarde foruden Præstegaarden, Degnestavnen og en Halvgaard, der var indkjøbt af Forstvæsenet i 1791 og henlagt under Grønholt Skov („Slettet“). Heelgaardene fik 6 Tdr. „ Skpe. 1 Fdk. $2\frac{1}{4}$ Alb., Halvgaardene 3 Tdr. „ Skpe. „ Fdk. $2\frac{3}{8}$ Alb. Hartkorn. Overdrevet ulparcelerede Rentekammeret i 76 Huuslodder paa 4 à 5 Tdr. Land og 3 større paa 5—18 Tdr. Land. Nybyggerne erholdt Bygningshjælp af Statskassen deels i Penge, deels i Skoveffekter og Laan til Opdyrkingomkostninger. 100 à 150 Rd. hver. I aarlig Jordebogs- og Tiendeafgift betingedes kun fra 4 Rd. 69 β til 6 Rd. 77 β af hvert Hus, hvilket næppe dækkede Jordebogsafgiften af de to nedlagte Gaarde og Renten af Købesummen for disse samt den paa Udskiftning og Udstyking anvendte Kapital. Dette Experiment — heldigvis det eneste paa Hørsholms Gods — var en Gjentagelse af, hvad man havde foretaget flere Steder paa Kronborg og Frederiksborg Amter, til liden Baade for Nybyggerne, Skovene og Kommunerne. At sammenpakke 79 fattige Husmænd, som skulde begynde ikke alene uden Driftskapital, men med betydelig Gjæld paa smaa udyrkede Jordlodder af ringeste Bonitet, overfyldte med Steen og begroede med Lyng, midt imellem to betydelige Fredskove — Frederiksborg Dyrehave paa den ene Side og Grønholt Hegn paa den anden Side —, var jo omtrent det Samme som at give dem Anvisning paa Skoven, saa sandt det var dem ligesaa umuligt at leve af Ødemarken som at faae Arbeide hos Andrea; og Anvisningen blev ogsaa fulgt. Husmændene bleve Kulsviere og tilbragte væsentlig deres Tid i Skoven for at hjerpe Materialet eller paa Kjøbenhavnsveien for at sælge Produktet, forsaavidt de ikke sade paa Vand og Brød i Hørsholm for at afsone Skovhøderne. Disse bleve nemlig saa godt som aldrig betalte. Hvor Eksekution foretoges, var der Intet at gjøre Udlæg i, og naar Betaling af Pengene krævedes, var Svaret stadig: „nei, jeg vil nok tjene dem“, eller „jeg vil nok sidde dem af“. Lige til vore Dage have Skovsagerne fra Karlebo Overdrev været mangfoldige. Men trods de yderst ugunstige Forhold, under hvilke Beboerne have levet, og al den Elendighed, de navnlig i de to første Menneskealdere have døiet,

er Karlebo Overdrev dog i de sidste 30—40 Aar blevet opdyrket. Foruden den Hjælp, Skoven dertil har maattet give, har det kongelige Landhusholdningsselskab ogsaa ydet nogen. Efter Forslag af Amtsforvalteren, Kammerraad Lytz, anvendte det nemlig i Aarene 1823—28 nogle hundrede Daler paa „at lindre de mange paa Karlebo Overdrev bosatte Huusmænds trange Kaar“. Man uddelte Agerdyrkningsredskaber og gav Præmier for Pløining med Køer; men dette Sidste vandt dog ingen Fremgang. Det var kun ganske Enkelte, som kunde holde to Køer, og selv disse kom ingen Vegne med dem i den stenede Jord, saa meget mindre som Køerne gjerne vare enten for unge eller for gamle og i det Hele altforså vidt fødte til at kunne taale sligt Arbeide. Derimod synes Kartoffeldyrkningen, som man ogsaa opmuntrede, at have givet gode Resultater. Hvad der imidlertid har gjort Udslaget, er naturligvis Beboernes Ihærdighed og Nøisomhed. Efterhaanden ere flere Lodder sammenlagte, saa at der nu er 26 kjørende Jordbrugere paa Overdrevet, deels med een, deels med to Heste. En Deel Hø kjøbes i de tilstødende Skove til Hjælp. Af Kvæg holdes der 120 Stkr. Prisen paa et enkelt Hus er nu i Reglen 1600 Rd., altsaa 400 Rd. pr. Tde. Land, og ingen af Husmændene kan længere siges at høre til Proletariatet; men desværre skabes der efterhaanden et nyt, idet der mange Steder paa Husenes Grund opvoxer Undertags- og Indsiederhuse — der er alt 40 saadanne — og i dem en Befolkning, der ingen Udsigt har til nogensinde at komme til at eie Noget. Overdrevet er kun skyldsæt for c. 11 Tdr. Hartkorn, men de fornævnte tre større Huslodder ere matrikulerede under Byen.

I Karlebo By er der nu foruden Præstegaarden, som staaer for Hartkorn af 7 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb., 73 Tdr. Land, 7 hele Gaarde med fra 4 til $7\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn, 43 til 83 Tdr. Land, og 5 mindre Gaarde med fra 2 til 4 Tdr. Hartkorn og 30 til 40 Tdr. Land, 9 Parcelsteder med fra $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{4}$ Tdc. Hartkorn og 7 til 20 Tdr. Land, 30 Huse med matrikuleret og 15 Huse med umatrikuleret Grund. Byens Skyldsætning er nu, Ager og Engs Hartkorn, 73 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdk. $2\frac{1}{2}$ Alb. med et Areal af c. 865 Tdr. Land, Møllen herunder indbefattet. Af Gaardene ere de syv udhyttede. En af disse kjøbtes strax efter Omskiftningen i 1796 af Amtmanden, Geheimeraad Lewetzow, som derpaa opførte en større Hovedbygning og kaldte den „Prøvelyst“. Han besad den dog ikke længe. I 1804 kjøbtes Gaarden af Superkargo Schwabe, som erholdt Tilladelse til at bruge Veien igjennem Dyrehaven fra Hanesteds Jagtport til Hillerød. 1810 solgte han til Murmester Backhausen, denne 1811 til Kammerraad Gjersing og hans Enke 1812 til Kammerraad, senere Etatsraad og Amtsforvalter i Rendsborg Feddersen. Han og hans Arvinger besad Gaarden til 1853, da Sønnen, Justitsraad, senere Kammerherre Feddersen, solgte den til Justitsraad Hertel for 19,020 Rd. Hertel solgte til Claussen i 1861 for 35,500 Rd., Claussen til Pedersen i 1868 for samme Sum og Pedersen til den nuværende Eier, Wedel, i 1871 for 39,000 Rd. Til Prøvelyst hører et Areal af 83 Tdr. Land med Hartkorn af $7\frac{1}{4}$ Tdr. og et Teglværk.

Dronning Louise lod i Begyndelsen af forrige Aarhundrede anlægge et Teglværk i Karlebo, som først drevs for egen Regning, senere bortforpagtedes, men efterhaanden forfaldt. I 1756 opnaaedes kun en Afgift af 31 Rd. 3 $\frac{1}{2}$, og i 1762, da det kom til ny Auktion, vilde Ingen gjøre Bud. Bygningerne bleve da skjænkede til fire brandlidte Husmænd, og Vænget, der hørte til Værket, blev overladt Karlebo Byes Bønder „til evigvarende Brug“ for en aarlig Afgift af 10 Rd.¹⁾ Ved Udskiftningen forsvandt Vænget som særligt Brug, og Ingen veed nu, hvor det har ligget.

2. Bassebæks Mølle („Basebech“) var efter Matrikula en „Sqvat“-Mølle med en brøstfældig Kværn, hvorpaa kunde males lidt om Efterhøsten og lidt om Foraaret ved Underfaldsvand fra Kirkeltes Mose og Enge. Dens Tilliggende bestod kun af to smaa Indelukker, 7 Agre i Karlebo Øster-Vang, og en Eng, taxeret til 2 Læs godt Hø. Bygningerne „foregaves“ at tilhøre Møller Hans Rasmussen udenfor Vesterport i Kjøbenhavn; men Landgilde og Skatter svaredes „til Hendes Dronninglige Mayestæts Amtsforvalter paa Hirtzholm“. Landgilden var efter Jordbogen af 1671 $\frac{1}{3}$ π Rug, $\frac{1}{3}$ π Byg og $4\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$. Efter Jordbogen af 1730 var den forandret til 4 Tdr. Rugmeel af Vandmøllen og forøget med andre 2 Tdr. af en Veirmølle, som det ved Resolution af 18. Juni 1723 var tilladt at opbygge. Af Jorderne svaredes desuden 1 Tde. 5 Skpr. 3 Fdk. Rug, 2 Tdr. „Skpe. 2 Fdk. Byg og 1 Rd. 12 β i Penge, i 1771 omskrevet til 7 Tdr. 6 Skpr. $2\frac{1}{2}$ Fdk. Havre og 1 Rd. 12 β i Penge. Efter Bevilling af 21. September 1826 blev Vandmøllen nedlagt og Kværnene indlagte i en Hestemølle, som i Forening med Veirmøllen fremtidig skulde bære Landgilden og Mølleskylden. Ved Udskiftningen fik Møllen 48 Tdr. Land, nu skyldsatte for 3 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb.

3. Gunderød (Gunildærth²⁾) havde efter Matrikula 5 hele og en halv Gaard, der brugtes af 8 Bønder; desuden $\frac{1}{8}$ Ødegaard, henlagt under Donse (Duntze) Mølle, og 4 Landgildehuse. Overdrev havde paa Storskoven. Af de tre Vange havde Smidsbjergs-Vang 28, Fredtofte-Vang 22 og Løvelts-Vang 17 Aase, deelte i indtil 30 Agre. Engbjergningen taxeredes til 124 Læs godt Hø og $17\frac{3}{4}$ Læs Mosefoder, 106 Høveders Græsning. Ved Jorddelingen 1722 omdeelte Byen i 5 hele Gaarde med 7 Tdr. 1 Skpe. 2 Fdk. $1\frac{3}{8}$ Alb. Hartkorn og 2 halve med 3 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdk. $1\frac{1}{12}$ Alb. Hartkorn. Indmarkerne udskiftedes i Firserne af Fensmark, men han forklarede selv, „at Lodderne ikke vare udlagte, som de burde, da Bønderne den Tid havde for megen Frihed ved Udskiftningsplanens Bestemmelse, og ikkun een Halvgaardsmand, Hans Jørgensen, Løvelte, var at overtale til Udflytning. Dog kunde Feilen, som ikkun bestod i, at Lodderne vare for lange og besværlige at hegne, rettes ved at formaae nogle hele Gaarde at udflytte og derved

¹⁾ Resolution af 19. Marts 1763.

²⁾ Nævnes i et Testamente af 21. Oktober 1268 som tilhørende Fru Cecilie, Enke efter Nicolai Staller til Okslef. Suhm X. 617.

foretage nogle Forandringer ved Skjellinierne til disses Forkortelse“. Amtsforvalteren forsøgte forgjæves at erholde Bøndernes Samtykke til en saadan Omskiftning, og det blev derfor ved det Gamle; men i Tidens Løb ere Feilene tildeels afhjulpne ved Udstyking. Overdrevet udskiftedes først senere, da hele Storskoven blev deelt; see under Isterød. Byens Jorder ere nu deelte i 5 Heelgaarde med fra 4 til 11 Tdr. Hartkorn og 45 til 112 Tdr. Land, 5 Halvgaarde med fra 2 til 4 Tdr. Hartkorn og fra 33 til 39 Tdr. Land, 7 mindre Gaarde fra 1 til 2 Tdr. Hartkorn og 10 til 16 Tdr. Land, 5 Parcelsteder under 1 Tde. Hartkorn og fra 6 til 12 Tdr. Land, 19 Huse paa matrikuleret og 4 Huse paa umatrikuleret Grund. Det samlede Hartkorn er 77 Tdr. „ Skpe. 1 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb., Donse Værker og Havegaard derunder indbefattede, og Arealet 720 Tdr. Land.

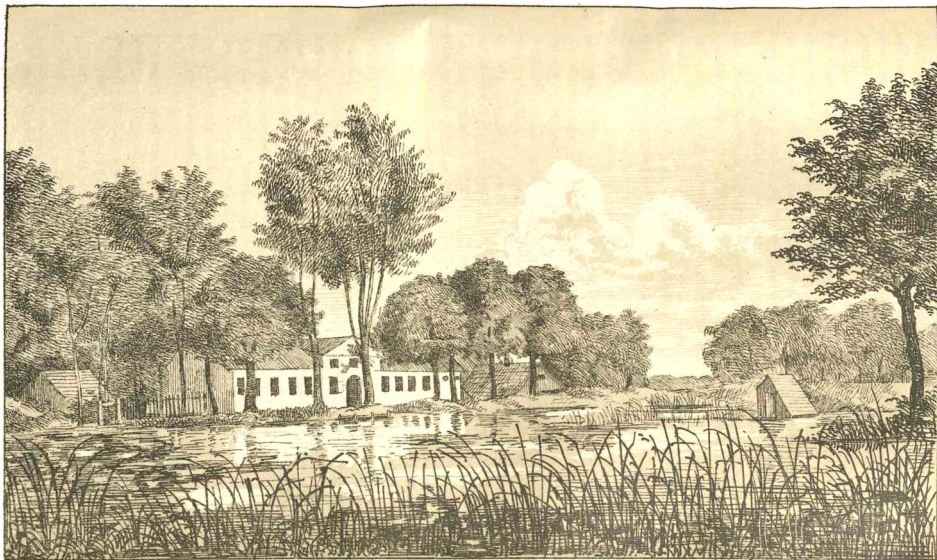
Skjorbæks Hus med et indlukket Vænge laae i den søndre Ende af Overdrevet. I den vestre Ende laae Damsholte Hus, ligeledes med et Indelukke.

Havegaard, der kaldes $\frac{3}{4}$ Gaard, havde kun to Vange, Øster- og Vester-Vang, der aarlig besaaedes, men vare ganske begroede „med de slemme gule Urter“, og led, ligesom Gunderød-Vange, Skade af Vildtet. Enghjergningen, „som bestaaer udi Skov, Krat, Kjær, Moser og Overgroning, Engpletter, Foersletter og Vandhuller“, taxeredes til 10 Læs godt Hø og 2 Læs Mosefoder. Landgilden var efter Jordebogen 1671: $\frac{1}{2}$ Tde. Smør, 2 Tdr. Havre, 1 Lam, 1 Gaas og 4 Høns. men forandredes i 1722 til 2 Tdr. 3 Fdk. Havre og 9 Rd. 8 β , senere nedsat til 5 Rd. 28 β . Gaarden staaer nu for Hartkorn af 6 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb., den tilkjøbte og udtørrede Havedam for „ Tde. 3 Skpr. „ Fdk. $1\frac{1}{4}$ Alb., og har et Tilliggende af ialt 99 $\frac{1}{2}$ Tdr. Land.

4. Donse¹⁾ eller „Duntze“ Mølle eller Gunderød Mølle, som den kaldes i Jordebogen af 1592, gav efter denne og efter Matrikullen 1 \overline{M} Meel — efter Jordebogen af 1671: 14 Skpr. — i Landgilde og var en liden „Sqvattmølle“, hvis Kværn drevs ved Overfaldsvand „fra Kirkelte Skov udaf endeel Moser og Vandkilder“, som løb „igjennem en liden Bæk fra Skoven til Mølle dammen“. „Fra Johanni Dag og saa længe Høsten er“ maatte der ikke males, „af Aarsag at han (Mølleren) ei de omliggende Bønders Enge med dens Vandfald skal fordærve“. Til Møllen hørte foruden den foran omtalte $\frac{1}{8}$ Ødegaards Jorder af Gunderød By hvoraf efter Jordebogen af 1592 og 1671 svaredes i Landgilde 1 Otting Smør, et lille Indelukke og en Deel Jord, som var indtagen af „Selsøes Overdrev“ (Storskoven).

I 1704 lod Dronning Louise, efter den daværende Overbestyrer, Etatsraad Doses Forslag, Donse Mølle indrette til et Krudtværk, som derefter drevs for Herskabets Regning ved en dansk „Krudmager“, Hans Hansen. Salpeter og Svovl leveredes fra Tøihuset

¹⁾ Navnet kommer af dyng, diung, jung, vaad, fugtig, klam o: blød Bund. Ann. for Nord. Oldk. 1863.

D O N S E .

efter Kontrakt med Landetatens Generalkommissariat, der købte Krudtet. Da Kronprinds Christian i 1724 fandt Krudtmesteren efterladt, idet han nok forstod at gjøre Krudt, men ikke at holde Værket istand, besluttede han at forskrive en ny Mester, men befalede at holde dette dult for den gamle, indtil han havde afjent det Forskud, han havde faaet, da han først derefter skulde aftakkes. Aaret efter ($10/4$ 1725) antoges som Krudtmester Christian Roosen, en Broder til Kongens Krudtmester, og Kronprindsen befalede, at saa snart Roosen havde modtaget Værket med Inventarium, skulde den gamle Krudtmester „straxen sig fra Stedet bortforføie, paa det han ikke af Malice eller Uforsigtighed mere Skade skulde udrette“. Christian Roosen mistede Livet ved, at Møllen sprang i Luften i Mai 1737. Amtsforvalteren indberettede derom under 14. Mai: „Igaar ved Middagstide træffede den ulykkelige Hændelse paa Donse Krudtværk, at den store Mølle sprang i Luften og Mesteren Christian Roosen tilligemed en af hans Folk, som begge var i Værket, samme Tid elendig ilde blev forbrændt og tilredt; dog ere de endnu begge ilive. Men den hidsendte Chirurgus, hvem jeg i en Hast fik Bud efter for at forbinde dem, har kun ringe Haab til Livet for Mesteren, henseende han baade i Hovedet, paa Hænderne, Maven, Benene og paa Ryggen er meget forbrændt og Knæskallen skievret“. Amtsforvalteren bad tillige Dronningen „i allernaadigst Consideration til den Elendighed og smertefulde Tilstand baade Krudtmesteren og hans Karl ligger udi, forunde dem en aparte Læge herud, thi deres Vunde er saa stor, at cet Menneske kan have meer end nok med dennem alene at bestille“. Men Dagen efter døde Krudtmesteren. Dronningen, som „med største Mishag“ havde erfaret den ulykkelige Hændelse, antog, efter Amtsforvalterens Forslag, i den Afdødes Sted hans Broder, Friderich Roosen, der just opholdt sig hos den ældre Broder, som var Mester paa Kongens Krudtværk i Dyrehaven.

Friderich Roosen var derefter i en lang Aarrække først Mester, siden fra 1758 Forpagter¹⁾ paa Donse, indtil han i 1765 blev Eier af Værket med to Krudtmøller samt iøvrigt Bygninger og tilliggende Smaaavænger. Medens Værket dreves for Herskabets Regning, ansloges den aarlige Indtægt til c. 650 Rd., men denne Indtægt naaedes langtfra hvert Aar. Fra 1741 til 1745 stod Værket saaledes ganske stille, da der ikke kunde skaffes Salpeter. Jevnlige manglede man Vand, deels paa Grund af Tørke, deels fordi Dammene udfiskedes uden Hensyn til Krudtværket. I Aarene fra 1745 til 1758 leveredes kun til Sættaten c. 826 Skippund Krudt, eller i Middeltal c. 69 Sk \mathcal{L} ., istedetfor at der kunde fabrikeres 350 à 400 Centner. Og selv om man fik 650 Rd. ind, saa gik herfra de hyppig betydelige Omkostninger ved Reparationen paa Værker og Bygninger og Værdien af den aarlige Udvisning, 24 Skovlæs o: 36 Favne Bøgebrænde og 200 Læs Ellebrænde, samt det ydede Høveri til Værket var saa stor, at Nettoindtægten, ret regnet, vist-

¹⁾ Kontrakt af 2. Marts 1759.

nok har været lig Nul. Ved Bortforpagtningen i 1758. betingedes der en Afgift af 800 Rd. aarlig, men det var under Forudsætning af, at Krudtmesteren tillige havde Dammene i Forpagting for 300 Rd. og fri Raadighed over Vandet. Da derfor Dronningen i 1759 vilde drive Fiskeriet for egen Regning og have Dammene tilbage, maatte der gives Krudtmesteren et Afslag i Krudtværksafgiften af 200 Rd. foruden forskellige andre Fordele, og da Hoveriet afløstes i 1761, blev der herfor godtgjort 191 Rd., saa at Afgiften sluttelig var reduceret til 409 Rd. Men herfra gik endnu aarlig c. 100 Rd. til almindelige Reparationer. Naar Uheld indtraf, eller Hovedreparationer forefaldt, gik der langt Mere med. Da saaledes i 1764 en Hovedreparation paa 1,400 Rd. forestod, benyttede Friderich Roosen, der imidlertid var bleven kongelig Krudtmester med 400 Rd. aarlig Gage, foruden 3 Rd. for hver Centner Krudt, han forarbejdede for Sæetaten af dens eget Svovl og Salpeter, og med Forpligtelse til at levere mindst 400 Ctr. aarlig, Leiligheden til at søge sig Værket tilskjødet som Eiendom. Hans Ønske blev opfyldt; men Udvisningen reduceredes til 8 Skovlæs Bøgebrænde, og „det behøvende Ellebrænde“ skulde betales med 4 Rd. pr. Favn, 14 Kvarteer langt, hvorimod Vandkraften sikredes, og en aarlig Afgift af 200 Rd. traadte istedetfor Kjøbesum. Amtsforvalteren meente, at man paa den Maade fik en større Nettoindtægt end nogensinde tidligere og undgik al Risiko. Roosen var vistnok en dygtig og ihærdig Mand. Amtsforvalteren, med hvem han, ligesom med sine Naboer, stadig laae i Strid, meente, at han ogsaa var „umaadelig indbildsk og trættekjær“; men sikkert nok arbejdede han i den lange Aarrække, han tjente Dronning Sophie Magdalene, under meget uheldige Forhold. Gjentagne Gange opsagde han sin Tjeneste, men Dronningen holdt paa ham, som en habil Mand, der ikke lettelig kunde erstattes. Han tilskjødede i 1768 sin Svigersøn, Christopher Kinch Gøttsche, Værket, men levede endnu i 1790, da det efter Gøttsches Død ved Auktion blev solgt til dennes tvende Sønner, Lieutenant Jens Beck Gøttsche og Prokurator Hans Gøttsche, for 10,000 Rd. Disse overdroge deres Ret til en Svoger, Krudtfabrikør Holm, Søn af Amtsforvalteren, i 1795. Efter at han havde erhvervet Eiendomsret til de Damme, ved hvis Vand Værket dreves: Bassedam, Stolmerdam, Lille- og Store-Donsedam samt Hans Andersens Dam, og forpagtet Dæmpe- eller Ellepinds-Dam, solgte han i 1798 Donse til Urtekræmmer eller Grosserer Bentzen, som tilkjøbte endeel Overdrevsjorder dels fra Børstingerød, dels fra Gunderød. Ligesom flere „andre deslige paa Landet anlagte Værker“ erholdt Donse ved en Kancelliresolution af 2. November 1799 den Begunstigelse, at Værkets faste Arbeidere maatte fritages for militær Udskrivning, saa længe de bleve i Værkets Tjeneste. Den forrige Eier, Gøttsche, havde allerede i 1789 erhvervet en lignende Tilladelse. Bentzen havde, ligesom alle tidligere og senere Eiere, Kontrakt med Admiralitetet om Forarbejdning af Krudt for Sæetaten. Dette foranledigede, at Kollegiet i 1808 satte sig i Besiddelse af Krudtværket: „paa det at Staten kunde til sit Forsvars Brug erholde forfærdiget paa Donse alt det Krudt, som der er Kræfter til at forarbejde og paa

det at den kunde blive sikkert om Opfyldelsen af de Forpligtelser, som Eieren, Urtekræmmer Bentzen, havde indgaaet“. Til den Ende udvirkede Admiralitetet en kongelig Resolution af 19. September s. A., der gik ud paa: at en tredje Krudtmølle skulde opføres og vedligeholdes der for kongelig Regning, dog at de paa Stedet værende, at Eieren til en saadan tredje Mølle bestemte Materialier benyttedes fortrinlig dertil, saavidt de vare tjenlige; at Eieren paa denne som paa de to andre Møller skulde arbeide idelig og med al Kraft ene og alene for Søetaten, saa længe denne behøvede det, imod samme Arbeidsløn, som han efter Akkord fik for de to ældre Møller, og at en Søofficer skulde paa Kongens Regning have Inspektion med, at Møllerne drevs med al Kraft og idelig alene for Søetaten m. M. Naar den nye Mølle ikke længere behøvedes, skulde den tilbydes Eieren efter Taxation eller, om han ikke derefter vilde betale, da nedtages. Endelig bestemtes det, at den paa Douse værende Meelmølle skulde nedbrydes og den nye Krudtmølle bygges paa dens Plads. Bentzen gjorde Indsigelse herimod og bemærkede navnlig: at denne Beslutning, ligesaa lidt som de øvrige Forandringer og Indretninger. Admiralitetet nu lod gjøre paa hans Eiendom, var grundet i nogen Overeenskomst med ham, men var aldeles vilkaarlig. Han vilde ingenlunde samtykke deri, men da han ikke kunde hindre, hvad der skete, henskjød han sig under „Hs. kgl. Majestæts allernaadigste Retfærdighed“. Admiralitetet svarede derpaa, at det, som foretoges paa Douse, var efter Hans Majestæts allerhøieste Befaling, og at Allerhøistsamme ikke havde fundet for godt at gjøre nogen Forandring i bemeldte Befaling i Anledning af Bentzens Andragende. Om han senere fik nogen Erstatning, kan ikke sees.

Professor Forchhammer og Forstkandidat W. Claussen købte Eiendommen i 1826 af Bentzen for 18,000 Rd. rede Sølv, og Claussen alkøbte i 1841 Forchhammer hans Halvdeel for 12,605 Rd. rede Sølv. En Række Uheld ramte Værket i Claussens Besiddelsestid; navnlig indtraf Explosioner hyppigere end nogensinde tidligere. Han paadrog sig derved en betydelig Gjæld, deels til Statskassen, deels til Private. Under de vanskelige Pengeforhold i Krigsaarene 1848—50 var det ham umuligt at holde Forretningen gaaende, og han overgav derfor med Kreditorernes Samtykke sit Bo til Administratorer i 1850 og søgte og erholdt selv en Ansættelse ved Forstvesenet i Slesvig, hvor han faa Aar efter døde. Administrationen var alt Andet end heldig. Ved Claussens Død var der, trods de gode Konjunkturer, ei alene Intet afbetalt paa Gjælden, men denne tvertimod forøget til det Dobbelte. Det lykkedes imidlertid Arvingerne at træffe en Overeenskomst med Kreditorerne og navnlig med Statskassen, hvorved denne kvitterede sine Fordringer imod at faae de til Douse hørende betydelige Overdrevsstrækninger og alle Dammene med Undtagelse af Lille-Donsedam, dog med Forbehold for Værket af Vandkraften. Boet blev derefter extraderet Enken og Værket af hende i 1858 overdraget til hendes Svigersøn, Fabrikant Gerhard Drøhse, der endnu eier Douse og efter mange Besværligheder ikke alene paany har bragt

Værket i Drift, men udvidet Fabrikationen og indført betydelige Forbedringer i den. Den aarlige Fabrikation udgjør omtrent 6 à 700 Centner. De til Douse endnu hørende Arealer, ialt 61 Tdr. Land, hvoraf 16 Tdr. Land ere Sø og 8 Tdr. Land Skov, ere skyldsatte for Hartkorn: 3 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdk. $\frac{2}{3}$ Alb. og Bygningerne assurerede for 19,594 Rd.

5. Kirkelte havde efter Matrikullen 3 Gaarde, 3 Landgildehuse med Jord og 1 „Holdtzhuus“. Af Vangene, der led stor Skade af Vildtet, havde Hyrdelhøis-Vang 6, Lille-Vang 1 og Karlebo-Vang 13 Aase. Hver Aas var igjen deelt i indtil 17 Agre. Engbjergningen i Vangene taxeredes til 66 $\frac{1}{2}$ Læs godt Hø og 17 Læs Mosefoder, men kun til 20 Høveders Græsning, fordi Jordbunden var saa blød og moradsig, at Kvæget ikke kunde gaae der „formedelst Røddyg“. Ved Udskiftningen i 1790 solgte Bymændene en halv Gaards Jorder med 2 Tdr. 1 Skpe. 1 Fdk. $\frac{1}{6}$ Alb. Hartkorn til Forstvæsenet for 300 Rd.; den blev indtagen under Kirkelte Hegn. Resten af Byens Jorder indeceltes i 4 Gaarde, hvoraf de to fik 3 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdk. $\frac{1}{6}$ Alb. og to 1 Tde. 6 Skpr. 1 Fdk. $\frac{1}{12}$ Alb. Hartkorn, og 6 Huslodder med Hartkorn imellem 1 og 4 Skpr. Udskiftningen var upaaklagelig. Byen bestaaer nu af 3 Gaarde med fra 4 $\frac{1}{2}$ til 5 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn og 65 til 70 Tdr. Land, 4 mindre Gaarde med fra 1 til 3 Tdr. Hartkorn, 16 til 30 Tdr. Land, 7 Parcelsteder under 1 Tde. Hartkorn med 4 til 14 Tdr. Land samt 14 Huse med matrikuleret og 8 Huse med umatrikuleret Grund. Skyldsætningen udgjør ialt Hartkorn 25 Tdr. 1 Skpe. 1 Fdk. $\frac{2}{3}$ Alb., Arealet 360 Tdr. Land.

6. Fredtofte¹⁾ havde efter Matrikullen kun 2 Gaarde, men med 4 Bønder, og 1 Gadelhus. Af Byens tre Marker, der „ligge i Vildbanen og haver stor Skade af Vildtet“, havde Baune-Vang 12, Lille-Vang 7 og Østre-Vang 11 Aase, hver især igjen deelt i indtil 17 Agre. Foruden en Enghave, taxeret til 3 Læs godt Hø, ansattes Engbjergningen til 29 $\frac{3}{4}$ Læs godt Hø, 22 $\frac{3}{4}$ Læs Mosefoder eller 46 Høveders Græsning. Ved Jorddelingen 1722 deelttes Byen i tre Gaarde, hver med 7 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdk. $\frac{2}{3}$ Alb. Hartkorn. Udskiftningen foregik 1777 uden nogen Udflytning, da Ingen var at formaae til at flytte ud paa Overdrevet, som var „Mose og rød Sand“. Byen blev da deelt i 6 Halvgaarde, hver med 3 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdk. $\frac{1}{6}$ Alb. Hartkorn. Af disse ere de fire nu sammenlagte og staae for nyt Hartkorn: 15 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdk. $\frac{1}{3}$ Alb. med et Areal af c. 157 Tdr. Land. De to andre staae for Hartkorn af omtrent 4 Tdr. og have et Tilliggende af 34 og 35 Tdr. Land. Skjærbækhus med tilkjøbte Parceller har c. 1 Tde. 6 Skpr. Hartkorn og 23 Tdr. Land, et andet Hus $\frac{1}{2}$ Tde. Hartkorn og 5 Tdr. Land.

7. Anderød By²⁾ (Averød, Avedrød) havde efter Matrikullen

¹⁾ Skreves 1193 Friththoph, i Bispernes og Valdemars Jordebøger Freeth-tofthæ: formodentlig af Navnet Fridre eller Fridleif.

²⁾ Skreves i Bispernes Jordebog Awæderuth og Awædaruth, formodentlig af „aved“: det, der vender til den forkeerte Side, eller hvortil man

5 Gaarde af meget ulige Størrelse. En af dem kaldtes „Brydegaarden“, havde 27 Tdr. Hartkorn og brugtes af to Bønder. Der var 4 Huse uden Jord, hvoraf et Landgildehus, og 3 „Holdtzuse“. Byen havde intet Overdrev. Vangene lede stor Skade af Vildtet. Af disse havde Karlebo-Vang 12, Kuuse-Vang 16 og Gunderds-Vang 8 Aase. Hver af disse var deelt i indtil 27 Agre. Foruden et til 18 Læs god Eng taxeret Indelukke, „Hegniet“, ansattes Engbjergningen til 98 $\frac{3}{4}$ Læs godt Hø og 24 $\frac{1}{2}$ Læs Mosefoder eller 82 Høveders Græsning. Ved Jorddelingen 1722 gjordes de 5 Gaarde lige store, hver paa 6 Tdr. 5 Skpr. 3 Fdk. 1 $\frac{2}{5}$ Alb. Hartkorn. For afgiven Jord til Fredensborg Kongevei godtgjordes i 1778 3 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb. af Byens Hartkorn. Ved Udskiftningen 1789 deelttes Byen i 4 hele Gaarde, hver med Hartkorn af 6 Tdr. 5 Skpr. „ Fdk. 2 $\frac{1}{5}$ Alb., og 2 halve, hver med 3 Tdr. 2 Skpr. 2 Fdk. 1 $\frac{1}{10}$ Alb. Hartkorn. Senere er der bødet paa en mindre heldig Udskiftning — kun en Halvgaard blev udflyttet — ved Udpardelering, og Byen bestaaer nu af 4 hele Gaarde med fra 7 til 11 Tdr. Hartkorn og 88 til 108 Tdr. Land og 2 halve Gaarde med fra 4 til 6 Tdr. Hartkorn og 50 til 60 Tdr. Land, 2 Parcelsteder over 4 Skpr. under 1 Tde. Hartkorn med fra 8 til 24 Tdr. Land, deriblandt Skoleloden, 12 Huse med matrikuleret og 2 Huse med umatrikuleret Grund. Byens Hartkorn er 52 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb., dens Areal c. 600 Tdr. Land.

8. Høslørød By havde efter Matrikelen 6 Gaarde og et Hus paa en af Bøndernes Grund, „hvoraf gives aarlig 24 β Skat og 3 $\frac{1}{2}$ Hold til Amtsforvalteren paa Hørsholm“. Byens Marker led stor Skade af Vildtet. Der havdes intet Overdrev. Af Byens tre Vange havde Karlebo-Vang 23, Aa-Vang 22 og Auderøds-Vang 28 Aase. Hver af disse var deelt i indtil 45 Agre. Engbjergningen taxeredes til 88 Læs godt Hø, 58 Læs Mosefoder eller 107 Høveders Græsning. Tre Bønder havde Humlehaver: En 24 Kuler, en Anden 86 „Ranker“ og den Tredie ingen Kuler, men dog 64 „Stænger“. Den saakaldte Jorddeling af 1722, hvorved alle Byens Gaarde fik lige Hartkorn, blev først længe efter endelig vedtaget for Høslørød Byes Vedkommende. Man indeelte den da i 9 Gaarde, hver med 3 Tdr. 1 Skpe. 2 Fdk. $\frac{5}{8}$ Alb. Udskiftningen fandt først Sted i 1799; men een Mand var dog allerede i 1789 kommen ud af Fælleskabet, havde hyttet Gaarden ud paa Lodden og var „den første af den almindelige Bondestand paa Hørsholm Amt“, som indhegnede sine Jorder, hvorfor han af Rentekammeret fik en Penghjælp af 30 Rd. Han hed Jørgen Nielsen. Byen har nu een dobbelt Gaard med 7 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn og 80 Tdr. Land, 6 Gaarde med fra 3 til 4 Tdr. Hartkorn og 35 til 54 Tdr. Land, 2 Parcelsteder, hvert med 1 $\frac{1}{2}$ Tde. Hartkorn og 17 Tdr. Land, 8 Huse med matrikuleret og 2 Huse med umatrikuleret Grund. Det samlede Hartkorn er 32 Tdr. 6 Skpr. 1 Fdk. 2 Alb., Arealet 392 Tdr. Land.

kommer ved at gaae imod Solen, eller maaskee af Mandsnavnet Auti. (Plesner).

9. Nivaa, i Matrikulsprotokollerne Nibaae, i Jordebogen af 1672 Nivaa, var oprindelig et Fiskerleie med 3 Gaarde og 4 Landgildehuse, 7 Huse uden Jord og 3 „Holdhuse“. Byen havde ingen indhegnede Kornvange i Fællig, men kun nogle Indelukker og Vænger ved Gaardene, Eng og Overdrev i Fællig med Niverød Bymænd. Engbunden i de indhegnede Vænger var taxeret til 36 $\frac{1}{2}$ Læs godt Hø og 2 Læs Mosefoder. Bymændene brugte Fiskeri i Stranden, Foraar og Efterhøst, og Landgilden svaredes derfor i Fisk, af den største Gaard 2 $\frac{1}{2}$ Tdr. Sild og 50 Flyndere. Hvert af Landgildehusene $\frac{1}{2}$ Tde. Torsk. I Begyndelsen af det attende Aarhundrede blev dog denne Landgilde afløst med Penge, da Fiskeriet var gaaet tilgrunde.

Iblandt de Privilegier, Christian den Femte i 1788 gav Eieren af Rungsted Kro, Toldforvalter Lauritz Eskildsen¹⁾, var ogsaa det at tage Passagepenge af de Veifarende ved Broen over Nivaa, imod at vedligeholde Broen samt at holde en Kro sammesteds som en Filial af Rungsted Kro, hvorfra Drikkevarer skulde tages. Efter at Kongen 1704 havde ladet sig Rungsted med Tilbehør udlægge og overdraget det til sin Dronning, „Hørsholms høie Herskab“, blev Nivaa Krohold med Broen bortforpagtet til en af Bønderne, og efter at Birkeskriveren, Lars Schive, i 1722 havde udkjøbt Bonden, fik han Fæste paa dennes Gaard Nr. 2, med 1 Tde. 6 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb. Hartkorn, med Ret til at holde en „skikkelig og forsvarlig Kro“ samt Forpligtelse til at tage sine Varer i Rungsted Kro og svare i Afgift 6 Rd. aarlig. Broen forpagtede han særskilt for 60 Rd. aarlig og havde den fremdeles, indtil den nye Kongevei i 1766 blev aabnet for almindelig Færsel, og Passagen ad Strandveien blev saa ringe, at det ikke kunde betale sig at holde Bom ved Broen. Kroholdet derimod vedblev til 1785. Schives Enke, som endnu dengang eiede Kroen, fik da Tilladelse til, paa Grund af at Kronæringen ved Landeveiens Forlæggelse var ødelagt, at flytte Kroen til Niverød, hvor hun opbyggede den ved Hovedlandeveien paa en hende der tilhørende Bondegaards Mark.

I 1753 blev der af Admiralitetet anlagt en Galleihavn i Nivaa, hvortil blev indtagen en Deel af Byens og Ullerød Overdrev og Lars Schives Gaard, som han aftraadte for en aarlig Godtgjørelse af 73 Rd. 32 β og een Gang for alle 2000 Rd., der, med Fradrag af 340 Rd., hvilke Dronningen forbeholdt sig for Herligheden, blev anvendt til Opførelsen af en ny Kro paa et Jordstykke ved Aaen og Broen, som Schive fik i Fæste. Bønderne fik en aarlig Godtgjørelse for det afstaaede Overdrev af ialt 29 Rd. 31 β, som de oppebære den Dag idag. Havnen blev allerede i 1767 nedlagt igjen og med Bygninger og Tiliggende af Kongen ved Skjød af 26. Mai s. A. skjænket Kammerjunker Adam von Lüttichau, dog at han skulde være ansvarlig for, at ingen af Havnens Pæle blev afhugget eller stjaalen, ligesom den i Havnen liggende Fregat reserveredes Sætaten. Pæleværket blev dog senere ved kongelig Re-

¹⁾ See under Rungsted.

solution af 20. Juli 1793 „skjænket“ Lüttichau „til fuldkommen Eiendom“ for 400 Rd. Saaledes kom Nivaa Havnegaard, den nuværende Nivaa-gaard, i privat Eie. Ligesom der bortkastedes store Summer til Anlæggelsen af denne Havn til ingen Nytte, saaledes medførte dens Anlæg store Besværligheder for de omboende Bønder. Ikke alene maatte de i den Anledning gjøre en Mængde Friseiser, men de havde ogsaa en stor Indkvartering, da der anvendtes militære Kommandoer til Jordarbeidet. Vel fik de en Godtgjørelse herfor, men den var kun ringe. Generalkommissariatet vilde kun give $\frac{1}{2}$ β pr. Døgn for hver Mand, og det var kun med Nød, at Amtsforvalteren og Amtmanden fik Godtgjørelsen forhøjet til 1 β . Og da saa Havnen var færdig, vilde Bestyrelsen ikke holde Hegnet om dens Tilliggende i ordentlig Stand. Det kunde følgende ikke undgaes, at Bøndernes Kreaturer fra de tilstødende Overdrev kom derind, og de bleve da ynkelig mishandlede af Matroserne, uden at Bønderne kunde faae nogen Ret over dem.

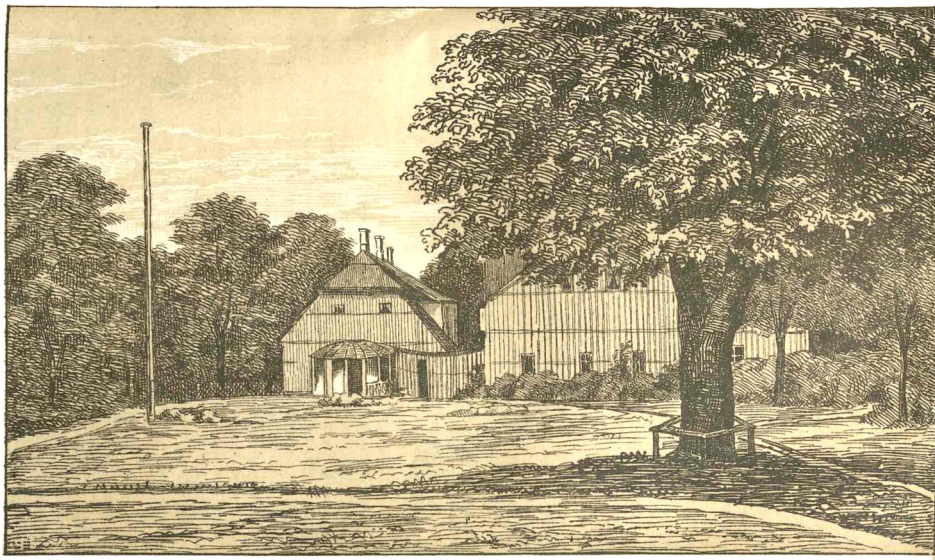
Gaarden Nr. 1 i Nivaa blev i Dronning Louises Besiddelsestid (1701) nedlagt som Bondegaard og indrettet til et Teglværk i Anledning af hendes Byggeforetagender paa Hørsholm. Senere var Teglværket i nogle Aar bortforpagtet og derefter tilfæstet Murmester i Kjøbenhavn Lars Eriksen paa hans, Hustrues og Børns Livstid imod den sædvanlige Landgilde og en aarlig Afgift af 20 Rd. Kroner for Teglværket. Efter Lars Eriksens og hans Hustrues Død i 1753 faldt Teglværket tilbage til Dronningen, som ifølge en noget besynderlig Decision, afsagt af Skifteretten i Kjøbenhavn den 7. August 1753, tillige fik af deres Bo betalt 402 Rd. for Bygfæld paa Teglværket, uagtet det var godtgjort under Skiftet, at Eriksen i sin Tid havde kjøbt Teglværksbygningerne i forfalden Tilstand af hans Formand, en Forpagter Ronge, derefter havde opbygget og forbedret Værket, ved et nyt Fæstebrev af 1722 erhvervet Ret til at afstaae og sælge Bygningerne, til hvem han vilde, imod at der betaltes 50 Rd. Indfæstning af hver ny Besidder, og endelig i 1739 erholdt Dronningens Approbation paa et Tilbud om, at Værket efter hans Død skulde blive ved Hørsholm, imod at Indtægten af det tilfaldt visse Fattige, til hvem han i en af Bygningerne havde indrettet et Hospital. Dette blev ikke opretholdt, men Teglværket istandsat, et kongeligt Privilegium saavel paa Teglværk som Kalkbrænding ved Steenkul erhvervet den 3. Mai 1754, og Værket derefter bortforpagtet paa 12 Aar til Garver Hans Peter Frøde i Helsingør for en aarlig Afgift af 285 Rd. Efter denne Forpagtnings Ud-løb blev Teglværket solgt ved offentlig Auktion den 15. September 1766 for en aarlig Afgift af 195 Rd. og 1,012 Rd. een Gang for alle for Bygningerne til Jørgen Birch, dog med den Reservation fra hans Side, at den aarlige Afgift ikkun skulde svares, „saalænge Materien til Værkets Drift beviisligen findes tilstrækkelig“. Birchs Eftermand, Jacob Kiølskov, erhvervede i 1781 en Synsforretning, der gik ud paa, „at det fornødne Leer til Værkets Drift formedelst adskillige Hindringer ei kan have“, og blev derfor ved kongelig Resolution af 8. September s. A. fritagen for at svare Afgiften, saa længe han hvert Aar ved lovligt Thingsvidne godtgjorde, at han

formedelst Mangel paa tjenligt Leer var nødsaget til at ophøre med Teglbrænding. En Grev Reventlow, der købte Teglværket i 1790, nedbrød alle dets Bygninger og solgte Gaarden 1793 til Kammerherre Lüttichau, der igjen i 1797 afhændede den til Kammerherre Hauch. Den næste Eier, Assistent Johan Jørgen Løwe, eiede tillige den forrige Havnegård (Nr. 1) og tilkøbte een Bondegård fra Nive og en anden fra Niverød. I 1802 solgte Løwe til en norsk Assessor Kræfting og denne atter i 1808 til Kapitain, senere General-krigskommissær Astrup, der da ansøgte om Tilladelse til at optage det nedlagte Teglbrug uden Afgift. En saadan Tilladelse fik han ved Rentekammer-Resolution af 10. September s. A., men kun for 2 Aar. Fra 1811 svarede atter den aarlige Afgift af 195 Rd. Et Andragende fra Kammerherre og Overadjutant, senere Minister i Eutin v. Qualen — der imidlertid havde købt Gaarden af Brinck-Seidelin, til hvem Astrup solgte 1812 — om at faae Afgiften nedsat til 100 Rd. blev afslaaet den 21. November 1815 og Afslaget gjen- taget den 6. Juli 1819; men endelig lykkedes det ham at faae Afgiften nedsat for 10 Aar; endog til 50 Rd., ved kongelig Resolution af 17. September 1823. Qualens Eftermand, P. M. Hagen, fik yderligere Nedsættelsen forlænget i 10 Aar ved kongelig Resolution af 8. April 1835 og endnu engang i 5 Aar ved kongelig Resolution af 15. Oktober 1845; men da dette Tidsrum var udløbet, nægtede Domænebestyrelsen den 13. November 1849 at give yderligere Forlængelse, og den daværende Eier W. Engelstedts gjentagne Ansøgninger bleve ligeledes afslaaede. Siden den Tid er følgelig Afgiften betalt med dens fulde Beløb.

En Overkrigskommissær og Proviantsforvalter Würtzen, der var ansat ved Havnen, byggede sig i 1754 et Hus, formodentlig den senere saakaldte Lille-Nivaagaard, paa en af Bøndernes Grunde imod at give Bonden en Grundskat af 8 Rd. og svare Dromingen 4 Rd. i Indfæstning samt 2 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ i Hoveripenge. Senere købte han hele Gaarden (Nr. 3) af Bonden, og der var nu ikke flere Bønder i Nivaa. Würtzens Eftermand var en Lauritz Hvidt, der solgte til Hattemager Marx i 1803. Af ham købte Agersborg Gaarden Aaret efter og solgte den i 1810 til Brinck-Seidelin, som saaledes forenede hele Nivaa By og de forud tilkøbte Gaarde fra Nive og Niverød til een Gaard. Den samlede Eiendom blev af Brinck-Seidelin afhændet 1812 til Kammerherre Joh. Fr. v. Bardenfleth og fornævnte v. Qualen, der i 1813 udkøbte sin Medeier. Kammerherre v. Qualens Bo. solgte til Frederik Burmeister i 1831 for 13,500 Rd. rede Sølv. Af ham købte forhenværende Grosserer P. M. Hagen 1834 Eiendommen for 26,000 Rd. rede Sølv og besad den til 1847. da han solgte til W. Engelsted for 55,000 Rd. I 1857 afhændede Engelsted Gaarden til Synnestvedt for 97,000 Rd., og efter at denne var gaaet Fallit, blev den i 1862 solgt til A. Hage for 101,500 Rd. Hage tilkøbte senere i 1869 Nive Mølle for 32,000 Rd. Begge Eiendommene overdrog hans Enke i 1872 til den nuværende Eier, Lieutenant Johannes Hage, for 150,000 Rd.

Nive Mølle er en ældgammel Landgildemølle, hvoraf der fra Alders Tid har været svaret 14 Tdr. Rugmeel til Herskabet. Paa Matrikulens Tid havde den to Kværne og to Vaudhjul, hvoraf det ene

NIVAAGAARD.

undertiden brugtes til en Vadmelstamp, men ingen Jord, blot et lille Engskifte i Gjeldebro-Vang under Niverød By. Senere blev tilkjøbt to Gaardens Avling fra den lille, nu aldeles forsvundne By Nive, i Matriklen kaldet „Nibe“, i Jordebogen af 1672 „Niffue“. Den bestod oprindeligt af tre Gaarde, af hvilke den tredje og sidste i forrige Aarhundrede blev lagt under Nivaagaard. Byen havde ingen fælles indhegnede Kornvange, men, som det synes, en betydelig Højbjergning og Græsning. Landgilden var af Gaarden Nr. 1: $\frac{1}{2}$ Tde. Smør, 1 Lam, 1 Gaas og 20 Æg, af Nr. 2 ligesaa, dog kun $1\frac{1}{2}$ Fjerding Smør, af Nr. 3: 1 Fjerding Smør, 1 Gaas og 2 Høns. Møllens Jorder, c. 66 Tdr. Land, ere skyldsatte for Hartkorn af 6 Tdr. 1 Skpe. „Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. Foruden Vandmøllen er der ifølge kongl. Bevilling af 9. December 1772 opført en Veirmølle, som dog kun lidet bruges. Bevillingen var forøvrigt knyttet til den Betingelse, at Vandmøllen skulde forandres til en Græsmølle og fremtidig kun benyttes som andre Græsmøller efter Loven. Bygningerne ere assurerede for 49.340 Kroner.

Nivaagaard har et samlet Tilliggende af c. 330 Tdr. Land, der ere skyldsatte for Hartkorn af 26 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb. Endnu i 1824 havde Nivaagaard fire smaa indfredede Elleskove, nemlig Strandmosen, 13 Tdr. Land, Kildelunden, 2 Tdr. 3 Skpr. Land, Størlunden, 2 Tdr. 3 Skpr. Land, og Lillelunden, 1 Tde. Land. Deraf er der nu kun tilbage c. 2 Tdr. Land; Resten er i Tidens Løb afreven, men den nuværende Eier planter paany. Teglværket er af de sidste Eiere udvidet efter en stor Maalestok. Den aarlige Produktion kan nu anslaaes til 5 Millioner Mursteen og 300,000 Drænrør m. v. Ligeledes ere Avlsbygningerne nybyggede og hele Gaarden med tilhørende Teglværk og Huse brandforsikret for 142.500 Kroner.

10. Niverød By havde efter Matrikelen 5 Gaarde og 2 Gadehuse, Overdrev i Skoven¹⁾. Birkedommer Mikkil Sørensen, der brugte Byens største Gaard, havde Fiskeri i Aaen. Af Byens tre Vange havde Nivaavang 17, Gjeldebro-Vang 16 og Norder-Vang 18 Aase, hvilke Aase igjen hver især vare deelte i indtil 55 Agre. Foruden en Enghave i Gjeldebro-Vang, der taxeredes til 117 Læs godt Hø og $18\frac{1}{2}$ Læs Mosefoder, havdes Enghøjbjergning i Vangene, taxeret til 118 Læs godt Hø eller 115 Høveders Græsning. Med Undtagelse af Birkedommergaarden, der fik 10 Tdr. 2 Skpr. „Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn, bleve Byens Gaarde ved Jorddelingen 1722 deelte i 6 lige store, hver med 6 Tdr. 4 Skpr. „Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb. Hartkorn. Byen udskiftedes 1791. Derefter blev der 8 Gaarde, hver med Hartkorn af 6 Tdr. 1 Skpe. 1 Fdk. 2 Alb. Senere ere en

¹⁾ Efter en Syns- og Taxationsforretning af 12. April 1760 taxeredes Laveskov til 80, Daugløkke Skov til 90 og Niverød Skov til 120 Høveders Græsning. Disse tre Overdrev grændsede til hinanden. Niverøds Overdrev i Laveskov blev udskiftet af Fællesskabet ved en Overeenskomst af 5. Mai 1786, hvorved 14 Tdr. Land afgaves til Forretvesenet, imod at Bønderne fik fri Raadighed over Resten, navnlig af Uderskov og Tørvejord paa alle deres Marker.

Halvgaards Jorder, $4\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn, indlagte under Damgaarden, en anden Halvgaard, 3 Tdr. Hartkorn, under Leerbjerggaarden, begge i Asminderød Sogn, en Heelgaard, 7 Tdr. 3 Skpr., under Nivaagaard. Resten af Byen bestaaer af 5 Heelgaarde med fra 9 til 16 Tdr. Hartkorn og fra 60 til 115 Tdr. Land¹⁾, en Gaard med c. 2 Tdr. Hartkorn og 21 Tdr. Land, to Parcelsteder med lidt over 1 Tde. Hartkorn og 10 Tdr. Land, 11 Huse paa matrikuleret og 15 Huse paa umatrikuleret Grund. Byens samlede Hartkorn er 81 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdk. „Alb., Areal 662 Tdr. Land. Paa de forrige Overdrevslodder (Strandmosen) ved Sundet er der i de senere Aar anlagt to større Teglværker; det ene, „Sølyst“ kaldet, tilhørende Proprietær Friderichsen, brandforsikret for c. 32,400 Rd., producerer aarlig 5 Millioner Mursteen, Tagsteen og Drænrør; det andet er en Deel mindre.

11. Veinbrød, Wegenbruede, Weigenbred, Weienbred²⁾, havde efter Matrikulen 12 Gaarde, hvoraf to Heelgaarde, Resten Halvgaarde og et „Holdtzhuus“, „i forrige Tider af Byen opbyggt til Soldater“; intet Overdrev eller Skovpart eller Fiskeri. Af Byens tre Vange havde Aa-Vang 36, Holme-Vang 36 og Bøllebro-Vang 23 Aase. Disse vare igjen deelte i indtil 33 Agre. En af Aasene, Bringebjerg, var deelt i 11 Agre, og en af Agrene, som var 13 Alen bred og 210 Alen lang, brugtes aarlig „efter Proportion af al Byen, nemlig et Aar af en heel Gaard, det andet af tvende halve, det tredje af fire fjerdedele og saa fremdeles efter advenant“. Engbjergningen taxeredes til 207 Læs godt Hø eller 209 Høveders Græsning. Ved Jorddelingen 1722 blev Byen deelt i 15 lige store Gaarde, hver med 3 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdk. Hartkorn. Efter at en i 1788 paabegyndt Udskiftning var strandet derpaa, at ingen af Bønderne vilde udflytte, fandt den endelig Sted i 1794. Af de 15 Gaarde udflyttedes da 5, og een tilhørte Eieren af Niverød Kro. De fik alle Udflytnings-, Indhegnings- og Grundforbedringshjælp. Af de 15 Gaarde er nu een nedlagt og sammenlagt med en Gaard i Niverød; de øvrige 14 staae for Hartkorn af 3 til 5 Tdr. og have et Tilliggende af 25 til 60 Tdr. Land. Byen har ingen Parcelsteder med Undtagelse af Skolelodden, 6 Tdr. Land, 7 Skpr. Hartkorn, men 16 Huse paa matrikuleret, ingen paa umatrikuleret Grund.

12. Brønsholm havde efter Matrikulen 9 Gaarde og 6 „Holdtzhuus“; Byen led meget af Vildtskade. Af de tre Vange havde Holme-Vang 17, Lille-Vang 16 og Vestre-Vang 16 Aase, og hver Aas var igjen deelt i indtil 42 Agre. Foruden en Enghave, taxeret til 36 Læs godt Hø og 16 Læs Mosefoder, var Engbjergningen i Vangene taxeret til 245 Læs godt Hø og $18\frac{3}{4}$ Læs Mosefoder eller 171 Høveders Græsning. Ved Jorddelingen af 1722 fik hver Gaard

¹⁾ Den mindste af dem er sammenlagt med en Gaard fra Veinbrød med 3 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn, 33 Tdr. Land, nemlig Nr. 2 a, den gamle Birkedommergaard.

²⁾ Navnet kommer af det oldnordiske brjōta, Braade, en Afbrydning eller Gjennembrydning. Ann. for nord. Oldk. 1863.

5 Tdr. 4 Skpr. „ Fdk. $\frac{7}{9}$ Alb. Hartkorn. Til Kongeveien afgaves i 1778 6 Skpr. 1 Fdk. Hartkorn, og hver Gaard blev derefter paa 5 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. $\frac{1}{9}$ Alb. I 1750 blev Byen udskiftet eller „loddelagt“, men da ingen af Bønderne vilde udflytte, vare Lodderne lange og smalle, beliggende paa 3 til 6 Steder. Bønderne søgte derfor selv i 1798 om Omskiftning, og den blev da, men ikke uden Modstand, udført i 1799. 6 Heelgaarde udlagdes med 5 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. $\frac{1}{9}$ Alb. Hartkorn hver, 5 Halvgaarde med 2 Tdr. 5 Skpr. 2 Fdk. $\frac{2}{9}$ Alb. hver og 2 Fjerdedeelsgaarde med 1 Tde. 2 Skpr. 3 Fdk. $\frac{1}{9}$ Alb. hver. Kun 5 Gaarde bleve liggende i Byen; Resten udflyttedes. En af de udflyttede Heelgaarde med 5 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. $\frac{1}{9}$ Alb. kjøbtes kort efter af en Fabrikør Scheidtmann, som der anlagde Brønsholmdals Fabrikker, hvorom nedenfor. Brønsholm By bestaaer nu af 6 Heelgaarde med fra 7 til 10 Tdr. Hartkorn og fra 75 til 102 Tdr. Land, 8 mindre Gaarde med fra $\frac{1}{2}$ til 4 Tdr. Hartkorn fra og 14 til 47 Tdr. Land¹⁾, 4 Parcelsteder under 1 Tde. Hartkorn og fra 5 til 9 Tdr. Land, 18 Huse paa matrikuleret og 8 Huse paa umatrikuleret Grund. Skyldsætningen er Hartkorn 75 Tdr. 4 Skpr. 1 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb., Arealet 781 Tdr. Land.

13. Brønsholmsdals Fabrikker anlagdes, som foran berørt, i Slutningen af det forrige Aarhundrede af en Klædefabrikør Scheidtmann i Kjøbenhavn. Han var Søn af en Dugmagermester, der allerede i Frederik den Femtes Tid havde en lille Klædefabrik paa 6 Væve i Kjøbenhavn. Enken og senere Sønnen fortsatte og udvidede Forretningen med betydelig Hjælp af Statskassen. Det var ogsaa paa „Commercefondets“ Bekostning, at han i 1799 blev sat istand til at indrette et Maskinspinderi, Uldvaskeri og Farveri paa Brønsholmsdal. Han fik dertil ialt 14,584 Rd., men det Hele kostede 21,575 Rd. Gaarden, paa hvis Grund Værket anlagdes, med 120 Tdr. Land raa Jord, kjøbtes for 1,220 Rd. Varerne vare „uforbederlige“, men Driften betalte sig ikke. „Industrifonden“ gav derfor Forskud til den under Scheidtmanns Bestyrelse. I 1803 fandt man Værket for lille og udvidede derfor Bygningerne, bl. A. med en Bolig for Fabrikanten, der hidtil havde boet i Kjøbenhavn, efter Overslaget med en Bekostning af 18,919 Rd. I 1805 anvendtes yderligere 4,000 Rd. til en Arbejderbolig og 1,000 Rd. paa Dæmningen; i 1809 fremdeles 17,911 Rd. til et Valkeværk, 10 til 1,200 Rd. til Maskiner og 4,153 Rd. til Bygningsforandringer. „Fabrikens Fond“ — formodentlig dens Driftskapital — var dengang 45,000 Rd. og forøgedes Aaret efter med 30,000 Rd., da Brønsholmsdal udvidedes til at levere 300 Stkr. fint Klæde aarlig og forenedes med Usserød Fabrik. Scheidtmann fratraadte Overbestyrelsen, men vedblev at være Fabrikør med 1,800 Rd. Løn, fri Bolig for sig og Enke samt Løfte om en Pension til hende af 600 Rd. Han var, efter Rawert, af hvis Værk om Danmarks industrielle Forhold det Foranførte er taget, en duelig og fordomsfri Mand, der har den Fortjeneste at have befordret Anvendelsen af

¹⁾ Deriblandt Brønsholmsdal.

Maskiner i Klædefabrikationen her i Landet. Efter 1816, da Virksomheden hensygnede, stod Brønsholmsdal i mange Aar saa godt som ubenyttet. Da Scheidtmanns Enke i 1827 døde, blev Fabrikboligen med en god Hovedbygning, Have og Park, 1 Tde. 6 Skpr. 2 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. gl. Hartkorn, 32 Tdr. Land, solgt ved Auktion til Gartner Andreas Petersen for 4,600 Rd. rede Sølv og er senere gaaet igjennem mange Hænder til stedse stigende Priser.

Fabriken med dens betydelige Bygninger og af Jorderne, 47 Tdr. Land, 2 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. gl. Hartkorn, solgtes 1843 til A. David m. Fl. for 12,000 Rd. Resten af Jorderne lagdes til Usserød Værk. I 1845 overdrog David Eiendommen til et Aktieselskab til Oprettelsen af en Hørberedningsanstalt, der efter Foranledning af Frederiksborg Amts Landboforening havde dannet sig under Bestyrelse af Orloff Andersen, for 14,500 Rd. Aktieselskabet fik tegnet en Kapital af 17,000 Rd. og tillaans af Statskassen 10,000 Rd., var ogsaa nogle Aar i Drift, men gav intet Udbytte, blev derfor nedlagt og i 1853 for 16,200 Rd. solgt til Friis, Barchmann og Lindbäck i Malmø, der indrettede en Stivelsefabrik. Dette Foretagende var imidlertid ikke heldigere end de foregaaende, og Eierne afhændede derfor igjen Eiendommen med 3 Tdr. 7 Skpr. 1 Fdk. nyt Hartkorn. c. 47 Tdr. Land, Bygninger brandforsikrede for 49,680 Rd., Besætning og Inventarium samt Aarets Afgrøde for 18,000 Rd., ved Skjøde af 11. Juni 1865, til de fire hørsholmske Kommuner, som der have oprettet en Fattigforsørgelses- og Arbejdsanstalt i Forening med en Opdragelsesanstalt for fattige, forældreløse og forladte Børn og et Asyl for uehelbredelige Sindssyge og Idioter. Om denne Anstalts Indretning og Virksomhed er nylig udkommet et særligt Skrift, hvorfor samme her forbigaaes.

14. Ullerød havde efter Matrikullen 4 Gaarde. En af dem havde 2 Skpr. Hartkorn for Svins Olden i Ullerød Skov, hvor Byen ogsaa fik Udvisning og Gjerdsel. Af Byens tre Marker havde Østre-Vang 5, Jellerøds-Vang 8 og Aa-Vang 7 Aase, hver især deelte i indtil 39 Agre. Engbjergningen taxeredes til 94 Læs godt Hø. Ved Jorddelingen 1722 fik Byens 5 Gaarde hver 5 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdk. Hartkorn. I 1777 deelte Bønderne selv Indmarken „skikkelig, ordentlig, men neppe altfor ligelig“; dog „uden saadanne Feil, som kan give Grund til at tilraade nogen Forandring“. Overdrevet „Ullerød Skov“, der strakte sig fra „Laage Led“ til Nivaa og som var taxeret til 140 Høveders Græsning, blev derimod udskiftet ved en Landinspektør i 1757. Af Byens fem Gaarde ere nu kun to i Bondeie; den ene staaer for Hartkorn af 6 Tdr. 5 Skpr. „ Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb. og har et Tilliggende af 64 Tdr. Land; den anden for 7 Tdr. 1 Skpe. „ Fdk. 1 Alb. med 75 Tdr. Land. De øvrige tre Gaarde ere efterhaanden sammenkjøbte og sammenlagte til en Avlsgaard, „Lyngbæksgaard“ kaldet, der nu staaer for Hartkorn af 18 Tdr. 3 Skpr. 3 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb. og har et Areal af 187 Tdr. Land. Den første Gaard solgte Bonden Ole Andersen i 1801 til Wiederøe, af hvem Lieutenant Preben Jantzen kjøbte den 1804. Sekretær Claus Bang gav i 1811 Jantzen 42,000 Rd. for Gaarden og tilkjøbte samtidig den anden Bondegård for 8,000 Rd. I 1825 solgte Kammer-

raad Wiimh begge til Grev A. G. Moltke for 4,930 Rd. At han købte Sekretær Schultz den i 1840 for 12,700 Rd., og han solgte til Jung i 1846 for 18,000 Rd., Jung atter i 1857 til Estrup for 60,000 Rd. og Estrup i 1861 til Fabrikant Nobel for 59,000 Rd. Efter at have tilkøbt den tredie af de ovennævnte Gaarde med 2 Tdr. Hartkorn, 20 Tdr. Land, for 14,000 Rd., ombygget Gaarden og anvendt Betydeligt paa Have, Mark og Eng, solgte Nobel i 1876 Liiendommen for 150,000 Rd. til den forrige Eier af Grevskabet Laurvig i Norge, Godseier Michael Treschow, der yderligere har udvidet Bygninger og Have. Gaarden ligger smukt paa en Bakke ved Sundet. Et mindre, men godt Teglværk opførtes af Estrup i 1858. Samtlige Bygninger ere brandforsikrede for 132,052 Rd.

15. Jellerød (Hjellerød, Illerød, Ellerød) havde efter Matrikullen tre Vange — Øster-, Vester- og Sønder- — „i Vildbanen“ og led stor Skade af Vildtet. Skov fandtes i Vangene, men Bonden maatte kun hugge efter Udvisning. Markerne begrændsedes af Mikkelborg Skov, Vallerød Hesle, Brønsholm og Ullerød Marker. Engbjergningen taxeredes til 10 Læs godt Hø og 34 Læs Mosefoder. Alle tre Vange dyrkedes aarlig. Efter at en Parcel med 1 Tde. 2 Skpr. Hartkorn og 16 Tdr. Land er frasolgt, staaer Jellerød nu for Hartkorn af 8 Tdr. 4 Skpr. 1 Fdk. 2 Alb. og har et Tilliggende af 112 Tdr. Land, hvoraf nogle Tønder Land ere Skov.

VIII. Skovene efter Udskiftningen.

Da Godset efter Dronning Sophie Magdalenes Død i 1771 overleveredes til Rentekammeret, optoges i Overleveringsforretningen tillige en Beskrivelse over Skovene, Bilag Ltr. G², der vistnok ikke giver noget fuldstændigt Billede af Skovens Tilstand, men dog saa nogenlunde af deres Udstrækning, navnlig naar man vil sammenholde Beskrivelsen med Videnskabernes Selskabs Kaart af 1764. Synsmændene fandt iøvrigt Skovene „overalt udi god og ønskelig Tilstand og Fremvæxt“, hvad paa den Tid just ikke var noget almindeligt¹⁾.

En Kommission, bestaaende af Amtmand, Geheimeraad Lewetzow, Overforstmester Warnstedt og Rentekammerdeputeret, Konferensraad Hansen, forestod Udskiftningen af Fællesskabet, og den tilendebragtes i det Væsentlige ved Udgangen af 1780. Skovarealet, der efter Landmaalingskonduktør, Kammerraad Morvilles Opgivelse tidligere udgjorde c. 7000 Tdr. Land²⁾, indskrænkedes herved omtrent til Halvdelen. Ved Udskiftningen overdroges Underskoven til Bønderne, og de store Træer, som stode paa de Bønderne udlagte Jorder og forbeholdtes Forstvæsenet, forbandt dette sig til at bortskove inden en vis Frist, som dog ikke blev overholdt. Det har i senere Tid medført Ulemper, at disse vigtige Skov-Udskiftningsforretninger ligesaa lidt ere blevne thinglæste eller fuldstændig bevarede som de almindelige Udskiftningsforretninger for Hørsholm Amt³⁾.

¹⁾ Jfr. f. Ex. Bergsøes: Reventlows Virksomhed II. 227.

²⁾ Begtrup, 2. 339.

³⁾ Forstvæsenet har ved forskellige Leiligheder tilegnet sig Eiendomsretten til Træer paa Andres Grund uden anden Hjemmel end den, at Forstvæsenet anseer sig som Eier af Skovene i Almindelighed paa Hørsholm Distrikt, i Henhold til en paa Rentekammerets Forestilling af 6. Mai 1766 afgiven kongelig Resolution, og Forstvæsenet har heri faaet Medhold af Overretten, ved en Dom af 19. August 1350, juridisk Ugeskrift 1850, Side 748, formodentlig dog kun fordi der under Proceduren Intet er oplyst om den senere Udskiftning, der har draget en anden Grændse for Forstvæsenets Eiendomsomraade.

I det Hele taget maa Skov-Udskiftningen vistnok kaldes vellykket, om end Sarauws hele Frederiksborg Amt gjældende Bemærkning¹⁾: at man ikke ved Planen har taget tilstrækkeligt Hensyn til at skaffe Læ og til yderligere at forøge Landskabets iforveien store Skjønhed, ogsaa her enkelte Steder kan finde Anvendelse. Navnlige var det Synd, at næsten Alt, hvad der fandtes af Skov paa Strandmarkerne fra Rungsted til Nivaa og Smidstrup-Vebæk, gaves til Pris for Øxen, saa meget mere som Jorderne der vare ringe.

I de nærmest paafølgende Aar foregik Indhegning²⁾, Opmaalning, Taxation, Tilsaaning, Tilplantning o. s. v. med betydelige Omkostninger. Efter Taxationen af 1792 ansloges den daværende Bestand i de nordsjællandske Skove af Bøg og Eg i Middeltal til 25 Favne pr. Tde. Land, Skovningen til $\frac{1}{100}$ Deel deraf aarlig. Værdien til 3 Rd. Netto pr. Favne³⁾. Paa det hørholmske Distrikt vare Skovningen og Udbyttet pr Tde. Land paa den Tid dog meget større, uagtet Priserne vare lavere. Fra 1780, da Skovauktionerne toge deres Begyndelse, til 1789 inklusive afhændedes der for c. 18,000 Rd., altsaa henimod 2,000 Rd. aarlig, og i det næste Tiaar fra 1790 til 1799 for over 60,000 Rd., altsaa 6,000 Rd. aarlig. Og dog solgtes undertiden Brænde paa Roden for en Pris af 2 Rd. pr. Favne, opskovet Bøgebrænde fra 7 $\frac{1}{2}$ til 17 $\frac{1}{2}$ pr. Favne; ja man leverede endog Arveprindsen, frit tilkjøbt paa Sorgenfri, Kløvebrænde for 20 $\frac{1}{2}$ og Fagotbrænde for 9 $\frac{1}{2}$, uagtet Transporten kostede Fortsvæsenet fra 8 $\frac{1}{2}$ til 15 $\frac{1}{2}$ og Opskovningen 3 $\frac{1}{2}$ 4 $\frac{1}{2}$ pr. Favne. En ikke uvæsentlig Hjælp til Kulturerne afgave Planteskolerne i Hørholm Slotshave og Folehave Skov under „Holzforster“ Schäffers og efter ham hans Søn Plantageinspektør, senere Skovrider A. G. Schäffers Bestyrelse fra 1797—1867. Alene i Aarene 1799—1811 leveredes derfra 5,700,000 Planter til Skovene⁴⁾.

De hørholmske Skove have senere deelt Vilkaar med de øvrige Domæneskove, hvis Historie ikke hører herhen. Indtil 1851 udgjorde de et samlet Skovriderdistrikt. Da bleve de deelte i to. Senere er det ene igjen nedlagt og en Deel af det — Rudeskov og Bidstrup — henlagt under Skovrideren paa det 1. kjøbenhavnske Distrikt. En Oversigt over Areal og Bestand efter de sidste Reguleringer og en lignende over Indtægter og Udgifter siden Reformen 1851 findes under Ltr. H² og I².

Den førstnævnte er alt noget forældet, da der senere er skeet forskjellige Forandringer, ligesom ei heller alle de under Forstsvæsenet inddragne og tildeels tørlagte Damme ere medtagne. Under det samlede Areal, c. 3,947 Tdr. Land, er der indbefattet den forrige Slotshave og et større Overdrev, som erhvervedes til Skovanlæg i 1852 fra Donsc. En Deel deraf, Børstingerød Overdrev, hørte oprindeligt

¹⁾ Frederiksborg Amtes Beskr. 135.

²⁾ Fra 1781—90 sattes om Skovene i Hørholm Amt 13,814 Fv. Steengjælder for 4 à 5 $\frac{1}{2}$ pr. Fv. (Hansens Beskrivelse af de paa Frederiksborg og Kronborg Amter foretagne Indretninger 1790).

³⁾ Økonomiske Korrespondent Nr. 48 1822.

⁴⁾ Ibid. Nr. 42 1822.

til Frederiksborg Distrikt, og det Samme gjælder ogsaa om den største Deel af Ravnsholte Skov, som ved Udskiftningen toges fra Bønderbyer paa det nævnte Distrikt. En Deel af Rudeskov er udlagt fra Gaarde i Søllerød Sogn paa Kjøbenhavns Amt. Derimod ere Lave Skov og Skovene paa Karlebo Overdrev inddragne under de kronborgske Distrikter; jfr. Anmærkningen paa Bilag Ltr. I²).

- 1) Af private Skove fandtes, efter en Indberetning af 1824, med Fredskovsforpligtelse: under Folehavegaard 3 Tdr. Land, Kokkedal 25 Tdr. 3 Skpr., Sophienberg 12 Tdr., nu ryddede, Rungsted 29 Tdr. 4 Skpr., Smidstrup 3 Tdr. 4 Skpr., Friheden 10 Tdr. 4 Skpr., Ebberød 10 Tdr. 6 Skpr., Eskemose 41 Tdr. 4 Skpr., Hestkjøb 3 Tdr., Braadebek 1 Tde., nu ryddet, Nebbegaard 21 Tdr. 6 Skpr., Høvelte 18 Tdr., Tornegaard 10 Tdr., Nivaagaard 18 Tdr. 6 Skpr., Prøvelyst 3 Tdr., Donse, 20 Tdr. 3 Skpr., ialt 232 Tdr. Land; og uden Fredskovsforpligtelse: under Mikkelborg 1 Tde. Land, nu ryddet, Sophienlund 4 Skpr., nu ryddede, Cathrinelyst 4 Skpr., nu ryddede, Hvedehave 3 Tdr., Langelte 2 Tdr., Agilte 1 Tde., Stampedøse 1 Tde., nu ryddet, Tokkekjøb 4 Skpr., nu ryddede, Jellerød 3 Tdr. 4 Skpr., Bassebjerg 1 Tde, nu ryddet, Kirkelte 1 Tde. 4 Skpr., ialt 15 Tdr. 4 Skpr. Land.

IX.

Kirker — Præster.

Hørsholm. Gutfeldt. Pawels. Birkerød. Familien Bircherød. Gerner.
Treschow. Heise. Bloustrød. Junge. Karlebo.

1. Hørsholm. Hørsholm Sogn blev ved et kongeligt Reskript af 7. Mai 1790¹⁾ oprettet til et særligt Præstekald og skilt fra Birkerød Sogn, af hvilket det indtil den Tid var en Deel. Da Slottet ophørte at være Residens, bortfaldt Kirketjenesten i Slotskirken en Tid lang, og Befolkningen søgte Sognekirken i Birkerød, ligesom den tidligere havde gjort; men ved kongelig Resolution af 14. Januar 1784 paalagdes det Sognepræsten i Søllerød at holde Gudstjeneste i Slotskirken for Byens og nærmeste Omegns Beboere, imod at han fik Præstetienden af Vallerød, Kokkedal, Rungsted og Smidstrups Hartkorn, c. 82 Tdr. Dette vedvarede, indtil Menigheden i 1790 fik sin egen Præst. Da man i 1811 begyndte paa Slottets Nedbrydelse, var det først paatænkt at indrette det store Havehus — „Operahuset“ — til Kirke, men da dette befandtes meget forfaldent paa Gulve, Tømmer og Tagværk, Vinduer og Døre, idet man i senere Aar havde brugt det til Fouragemagasin, og Indretningen til Kirke saaledes vilde blive kostbar, ligesom Beliggenheden ei heller var bekvem, opgav man denne Tanke og udvirkede en kongelig Resolution af 3. Januar 1812, hvorefter Slotskirken skulde blive staaende til Menighedens fremtidige Brug. Ved at „borttage Terrassen og den store Trappe, anbringe en anden Indgang, aftage det øverste Bliktag og paalægge Steentag samt plante en liden Lund om Kirkepavillonen“ troede man at kunne give den „et smukt og behageligt Udseende“²⁾. Men efter Samtidiges Beretning bevirkede denne Borttagelse af „Terrassen“, der var at betragte som Bygningens dobbelte Grund, at Murene skred ud, og den smukke Kirke maatte saaledes dele Slottets Skjæbne. Den stod endnu i

¹⁾ Præstearkivet.

²⁾ Kommissionsbetænkning af 27. December 1811.

1816, men maatte da nedbrydes. Derefter benyttedes en af Arbejdsstuerne paa Brønholmsdals Fabrik som Kirke nogle Aar¹⁾, indtil en ny Kirke, der for kongelig Regning opførtes midt i den forrige Slotsgaard, omsider blev færdig og indviet i 1822. Kongen forærede Menigheden Kirken, men da den til samme henlagte Tiende kun udgjorde 35 Rd. 48 β aarlig, og de øvrige Indtægter ogsaa vare ringe, paaførte Gaven Menigheden store Byrder, og den søgte gjentagende om, at Regeringen atter vilde tage Gaven tilbage. Dette skete ogsaa endelig ved en kongelig Resolution af 19. Juli 1844, og Kirken eies og vedligeholdes siden den Tid af Statskassen. Kirken er bygget af Frederik den Sjettes bekjendte Bygmester, Konferensraad Hansen, og er i Et og Alt en fuldkommen Modsatning til Thuras smagfulde og rigt udstyrede Slotskapel. Ved Kirkesynene fra 1827 til 1842, da Kirken overtoges af Rentekammeret, blev der hvert Aar gjort Udsættelse om, at Træværket snart hist, snart her var angrebet af Svamp.

Da der i 1790 kaldtes Præst til Hørsholm, blev der midlertidig anvist ham Bolig i en af Slottets „Nebenbygninger“, nemlig en til den forrige Forpagterbolig hørende Stald, „Ladegaardsstalden“, som indrettedes til en tarvelig Bopæl. Først for faa Aar siden blev den formelig overdraget Kaldet som Præstegaard tilligemed 4 Tdr. Land i Gjøgevangen, der ved kongelig Resolution af 21. Mai 1817 vare tillagte Embedet som Vederlag for Græsningsret til 2 Køer, tilstaaet Præsten indtil videre ved Resolution af 7. Januar 1795. Præstetienden udgjør kun 26 Tdr. 6 $\frac{1}{4}$ Skpr. Rug, 34 Tdr. 1 $\frac{1}{4}$ Skpe. Byg og 6 Skpr. Havre, og Kaldets Indkomster bestaae saaledes væsentligst i Offer og Accidenser. Reguleringssummen er 1000 Rd.

Til Kirkegaard blev der i 1801 udlagt et Par Tdr. Land af Gjøgevangens nordøstlige Hjørne²⁾, og den er senere udvidet i 1826 og 1847.

De to første Præster i Hørsholm vare de i sin Tid ansete geistlige Talere: F. C. Gutfeldt, død 1823 som Provst og Præst ved Holmens Kirke, og Claus Pawels, fra 1793—96 residerende Kapellan i Brevig, død som Biskop i Bergen 1822, tillige bekjendt som yndet Leilighedsdigter, navnlig i de Aar, han var Præst i Kjøbenhavn, fra 1799 til 1805.

Rahbek fortæller³⁾, at han under sit Sommerophold paa Fredensborg sluttede nøiere Venskab med den „skjøntalende, underholdende, indgode Gutfeldt“. Paa Rahbeks Vandringer mellem Fredensborg og Bakkehuset forsømte han aldrig at gjæste Gutfeldt paa Ind- og Udveien for at faae „en aandelig Næsevarme“. Især om Høsten, naar Rosings vare tagne til Byen, var det Rahbek en „sand og kjær Nydelse“ om Søndagen at gaae til Hørsholm for at høre Gutfeldt prædike og tilbringe Resten af Dagen hos ham. Rahbek siger, at det ikke er usandsynligt, at Gutfeldts „ualmindelige

¹⁾ I 1819 tilstodes der Præst og Degn ved en Kancelliresolution 50 Rd. aarlig for Befordring til Brønholmsdal (Præstearkivet).

²⁾ Kgl. Resol. af 11. November 1801.

³⁾ Erindringer IV. 233.

aavel indvortes som udvortes Svada“ bestak ham, men det Eneste, han havde at udsætte paa hans Prædikener, var, at de vare for korte. Paa en Tour til Reckes paa Fredensborg Skjærtorsdag, hvor Rahbek tog ud for „at gjøre Støi i den stille Uge“, bedede han paa Hørsholm for at høre Gutfeldt og spise hos ham. „Han havde den Dag“, fortæller Rahbek, „prædiked mere end almindeligt smukt, men tillige usædvanligt kort. Da jeg kom hjem til ham efter Kirken sagde jeg til ham: „Jeg har en Skilling tilgode hos Dig“. „Hvorfor“? „Jo, jeg var paa Orgelet, og da de kom med Tavlen, troede jeg Du, ligesom andre skikkelige Præster, var midt i Prædikenen og lagde en Toskilling, men idetsamme sluttede Du, og jeg kan ikke staa ved at give mere end een Skilling for et Kvarters Prædiken“. Gutfeldt studsede et Øjeblik, men fattede sig i det samme, rakte mig med sin elskelige Godmodighed Haanden, og sagde: „Nu, saa kan Du spise for den anden“. En anden Samtidig, J. Møller¹⁾, siger om Gutfeldt: „Med sin letbevægelige Phantasi, sin inderlige Følelse og sit blomstrende Sprog kan han være en fortræffelig Taler saa ofte han kun selv vil, men i sin Stræben efter en skøn Form forglemmer han undertiden Materiens grundige Udførelse“. Gutfeldts Eftermand, Pawels, siger om ham: „I de to Maaneder, han endnu blev boende paa Hørsholm efter at jeg var kommen dertil, omgikkes vi næsten daglig, og fandt jeg ham end ikke i alle Ting f. Ex. hans vel djærve og undertiden lidt frivole Rundtalenhed (?) efter mit Hjerte, mit Hoveds Bifald vandt han dog heelt. Han havde et beundringsværdigt Omgangstalent og en sjelden Gave til at fortælle“. Han skrev i Pawels's Stambog:

„Ei Ussings Commentar, ei Schous Register.
Ei Fogtmanns lange, trøstelige Lister,
Om hvad en Præst bør nyde eller ei,
Vi brugte til Ledsager paa vor Vei.
Det Naadsens Aar, det grumme og det lede,
Der kommer Bisp'en ofte til at svede,
Og gjør særværdig Provst tit saa confus,
Som sang han ei sit „sancta spiritus“!
Det voldte os, min Pavels! ingen Kvide,
Man seer os ei paa Rettens Kjæphest ride,
Ei med Formalitetens Hammer slaa
Og fuld af geistlig Harm til Felts at gaae.
Nei! Billighedens Røst, ei Lovens Torden,
Alt bragte mellem os i Orden.
Jeg glad med den Bevidsthed drager hen:
Min Eftermand tillige er'zmin Ven.

Gutfeldt“.

Af sit eget Liv paa Hørsholm og Forholdene der har Pawels i sin Autobiografi og Dagbøger givet følgende Skildring: „Syttende Søndag efter Trinitatis holdt jeg min Indtrædelsesprædiken i Hørsholm for et talrigt, nysgjerrigt Auditorium, dog uden at vinde det

¹⁾ Historisk Kalender 1814, Udkast til den danske Literaturs Historie i Bedyndelsen af det 19. Aarhundrede, S. 65.

Bifald, som ellers har fulgt mig overalt. Jeg har intet Sted været Præst, hvor jeg som Prædikant har gjort saa liden Opsigt og fundet saa ringe Opmuntring som paa Hørsholm. Noget bidrog vel dertil, at jeg succederede en stor Taler, der i kunstig Deklamation og legemlig Veltalenhed er mig uopnaelig, men den herskende Aand havde vist større Deel deri, og den Menighed fortjente ikke at have to paa hinanden følgende Præster, der, lad være Provst Jørgensen i Helsingør kaldte dem løse Genier, inden- og udenlands nævnes blandt Danmarks første Religionstalere¹⁾, thi en saadan Lunkenhed for udvortes Gudsdyrkelse har jeg aldrig fundet, end ikke i Christiania. Jeg blev saa vant til at prædike for tomme Stole, at det ret frapperede mig, naar jeg en vakker Sommerdag fandt Kirken nogenlunde fuld, tildeels fordi Fremmede, der besøgte eller opholdt sig i Egnen, gik eller kjørte hen for at høre en navnkuudig Prædikant. Personlig Agtelse vistest mig her, som i Brevig, men mit Embede agtedes endnu mindre end der, og at man i hin Friheds og Ligheds Epoke ikke tillod sig aabenbar Spot derover i min Nærværelse, maa jeg mere tilskrive, at man ikke vilde fornærme mig, end at man følte Sandhedens Kraft. Præsten havde paa Hørsholm, som i Brevig, fri Bolig, dog endnu sletteren. Da Gutfeldt for sex Aar siden var bleven første Sognepræst i Kaldet, der før var Annex til Søllerød (?²⁾), var et Stykke af en kongelig Stald tarvelig indrettet til Bolig for ham. Der var en temmelig stor Stue og tre smaa Kamre, alle med hvide kalkede Vægge, iøvrigt Kjøkken, Spisekammer og et lidet Domestikværelse. Huset havde en usund Beliggenhed ved den stillestaaende Slotskanal, der gjorde Hørsholm til Koldfeberens stadige Hjem. Over en Bro gik Veien til Slottet, og i dette var Kirken, en deilig lille Kirke, ikke overlæst med kostbare Zirater, men lys, simpel og smagfuld i høieste Grad. Slottet stod øde, naar undtages nogle Værelser, som beboedes af Pensionister og Officerer. Byens Indvaanere vare meest smaa Kjøbmænd og Haandværkere. Foruden disse og Bønderne i Landsbyerne, boede der i min nye Menighed adskillige Godseiere (?), Proprietærer og Embedsmænd (Ober- og Underførstere, Slotsforvalter, Amtsforvalter, Distriktskirurg, Postmester o. fl.). I April 1799 blev Pawels anden Kapellan ved Nikolai Menighed i Kjøbenhavn. „Min Afsked fra Hørsholm var“, siger han, „ligesaa flau, som Begyndelsen. Kirken var ingenlunde fuld. Prædikenen holdtes og hørtes med liden Deeltagelse. Jeg har aldrig seet en mindre høitidelig Afsked, og det ærgrede mig en Smule, da man dog havde gjort Høitid nok af Gutfeldt ved hans Bortgang. Tildeels var dog dette min egen

¹⁾ J. Møller siger paa det foran citerede Sted om Pawels: „Et skjønt og Materien værdigt Sprog tilligemed et lærevigt Indhold have Pawels og Liebenbergs Prædikener tilfældes med de foregaaende (Clausens og Marezolls) og en vis Hjertelighed med hinanden indbyrdes. Et poetisk, især elegisk Anstrøg giver d'suden mange af Pawels Arbejder en egen Interesse“.

²⁾ See foran S. 345.

Skyld, thi min hele Sjæl var i Kjøbenhavn, og som Præst havde jeg aldrig elsket Hørsholm“.

Rækken af Præster i Hørsholm Sogn: Gutfeldt fra 1790—96. Pawels fra 1796—99, Zimmermann fra 1799—1805, Gad fra 1806—10, Ahrends fra 1810—13, Plenge fra 1813—29, Zøylner fra 1829—46, Topsøe fra 1846—65, Gad fra 1865—71, Scharling fra 1871.

2. Birkerød Kirke hører om ikke til de ældste, saa dog til de meget gamle og er ret anseelig. Tienden var i Slutningen af det 17. Aarhundrede bortfæstet til Præsten, Magister Henrik Gerner, imod at han skulde vedligeholde Kirken og svare den sædvanlige Afgift efter Matrikullen, 7 Pund Rug og 5 Pund Byg; men da Kongetienden i 1688, som fortalt under Ebberød, bortmageskiftedes til Roskilde Domprovsti og saaledes gik fra Hovedgaarden, hvortil den hidtil havde været oppebaaren i Negen, blev Kirketienden tagen fra Præsten. imod at han fik Indfæstningen tilbagebetalt og fremtidig erholdt den aarlige Afgift, og lagt under Hovedgaarden, „da samme formedelst Avlingens Ringhed til Foring trænger“¹⁾. Eftermanden, Magister Frederik Birkerød, erholdt den 28. Februar 1699, konfirmeret den 2. Januar 1700, saabent Brev²⁾ paa for sig og efterkommende Præster fremdeles at nyde Kirketienden, det vil sige Afgiften af den, imod at vedligeholde Kirken „til nogen Erstatning for hvis hannem af Hørsholm og Rudegaards Tiende og Afgift er afgangen“. Præsterne lode imidlertid Kirken forfalde, og Dronningen maatte da bekoste en betydelig Hovedreparation i 1732 og følgende Aar, der løb op til 3—4000 Rd. Senere blev Vedligeholdelsen ved Præsterne noget strengere paaseet, men Tienden var heller ingen Fordeel for Præstekaldet. Efter Ansøgning af den daværende Præst overtog Jordebogskassen i 1841 Kirken med Tiende til fremtidig Vedligeholdelse. Den var da atter meget brøstfeldig, men er senere sat i god Stand paa Statskassens Regning og i 1874 afhændet til Kommunen for en Kjøbesum af 500 Rd. med Ret til at oppebære det i 1759 fastsatte Tiendevederlag, 146 Rd. 61 β. og Indtægterne af Kirkens Gods, der udgjøre aarlig: 148 Rd. i Penge og 1 Tde. 3 Skpr. Rug, 11 Tdr. 1/2 Skpe. Byg og 1 Tde. 3 Skpr. Havre, samt med Forpligtelse til at frede Kirkens historiske Minder, der nedenfor ville blive omtalte.

Rækken af Præster i Birkerød efter Reformationen er efter Wibergs Præstehistorie følgende: 15 .., Magister Just i 10 Aar; c. 1536, Magister Oluf Bjørnsen i 21 Aar; c. 1557, Christopher Bjerg i 26 Aar (Andre have her en Jens, afsat for Trolddom og dømt til Baalet 1569, maaske en Kapellan); c. 1583, Christopher Pedersen Lille i 23 Aar, Søn af Professor eloquentiæ Petrus Parvus Rosæfontanus; c. 1605, Magister Christian Lauritsen i 9 Aar, død 1614; 1614, Jens Hermansen, om hvem nedenfor; 1657, Magister Henrik Gerner, ligesaa; 1685, Mourits Jensen, død 1696; 1696, Frederik Chr. Jensen Birkerød; 1702, Magister Christian Ditlevsen

¹⁾ Sjæll. Tegnelser 18. August 1688 og Hofmanns Fundatser I. 152.

²⁾ Geheimearkivet.

Müller; 1731, Gerhard Treschow, om hvem nedenfor; 1765, Peder Discher; 1784, Jacob Kjær; 1789, Holger Eggertsen Tryde; 1801, Jacob Nicolai Prah; 1831, Professor Carl Johan Heise, R. af D.; 1857, Erik Worm Begtrup.

Af disse Præster var Jens Hermansen Stamfader til den ansete Bircherodske Slægt. Han var Søn af en Borger Herman Jensen i Helsingør, blev i 1616, 28 Aar gammel, Præst i Birkerød og døde efter 41 Aars Tjeneste i 1657. Han var to Gange gift og lod sig afmale med begge sine Hustruer paa et Epitafium, som allerede i 1646 blev opsat i Kirken og endnu er bevaret saavel som hans Ligsten, der ligger i Sakristiet. Hans fem Sønner og fire Døttre antog Navnet Bircherod. To af Sønerne blev Doctores og Professores theologiæ og To Præster. Den ene af de Sidste, Christian Jensen Bircherod, var Præst i Karlebo og blev ihjelskudt i Kirketaarnsdøren af en svensk Salvegarde den 26. April 1659¹⁾. Den anden, Magister Peder Jensen Bircherod, var Præst i Værløse, hvor han døde 1681. En af hans Døttre, Dorte Pedersdatter, først gift med Faderens Eftermand, Torben Lauridtsen, ægtede anden Gang en Hans Lille, som efter fornævnte Stamtavle havde en Bestilling ved Hørsholm og antoges .at nedstamme fra den berømte Jon Litle, der eiede Hørsholm i det trettende Aarhundrede. Hun havde med ham en Søn, der ogsaa hed Hans Lille og døde som Parykmager i Slangerup 1751. I Slutningen af det syttende Aarhundrede var nu ganske vist en Hans Lillie „Urtegaardsmand“ ved Hørsholm Slotshave²⁾ og havde som Vederlag derfor Usserød Mølle i Brug, fri for Landgilde, og det kan være rimeligt nok, at det var ham, Dorte Bircherod ægtede, men det er mindre antageligt, at han nedstammede fra Jon Litle, hvis Slægt uddøde langt tidligere, jvfr. Bilag Litra AA. Den Formodning, at Hans Lillie eller Lille nedstammede fra den ovennævnte Præst Christopher Pedersen Lille, turde ligge nærmere.

En af Jens Hermansens Døttre, Dorte Bircherod, blev gift med hans berømte Eftermand, Henrik Gerner, født i Kjøbenhavn den 9. December 1629. Hans Fader var øverste Renteskriver Thomas Gerner, der nedstammede fra en skotsk Familie. Atten Aar gammel blev han Student og to Aar efter Collega Scholæ i Sorø, fik i 1654 Reiestipendium og opholdt sig et Par Aar i Oxford og ved hollandske Universiteter. Under dette Ophold erhvervede han sig Færdighed i det engelske Sprog, hvilket senere gav Anledning til, at han blev indviklet i den kronborgske Sømmensværgelse, som nær havde kostet ham Livet. Hjemkommen i 1656 blev han ad-

¹⁾ Bircherods Stamtavle i Geheimearkivet. I Lorentz Tuxens Regnskab for 1660 - 61 findes inden Linien bemærket: „Herforuden procederet, spiiist og ladet henrette en Svensk ved Navn Anders, som havde dræbt Præsten i Karlebo, hvis Bekostning af den død dræbte Præstes Boeslod blev betalt og føres derfor her ei noget til Regning“. Revisor har noteret ved Siden af: „Denne Præst var indsat af de Svenske og blev dræbt den Dag. Freden blev publiceret“.

²⁾ Jfr. Side 73.

jungeret den gamle Præst, Jens Hermansen, hvis Efterfølger og Srigersøn han, som bemærket, blev Aaret efter. Under Krigen i 1658 blev Birkerød Præstegaard sex Gange udplyndret, Præsten mistede alt sit Ind- og Udbo af flere Tusinde Rigsdalers Værdi, ja Fjenden underkastede ham endog Tortur for at aftvinge ham Mere, og da dette var umuligt, kastede man Lod om hans Præstekjole. Et af Præstens smaa Børn døde under disse Forfølgelser. Efter at Kronborg var faldet i Svenskernes Hænder, raadsloge flere Patrioter, Hans Rostgaard paa Krogerup, hans Svoger Mikkel Hansen, Toldskriver i Helsingør, Lorentz Tuxen, Ridefoged paa Hørsholm, og Præsten Gerner, om at finde Midler til at tilbagevinde Fæstningen. Gerner, som talte færdig Engelsk, og hos hvem den engelske General Wawassor havde Kvarter, blev valgt til at indlede Underhandlingerne saavel med Oberst Richard Hutchinson, der befalede over 300 Mand i svensk Tjeneste i Helsingør og var misfornøjet med Kong Carl, som med flere engelske Søofficerer, der jævnlig hentede Ordre hos Wawassor. Man blev enig om følgende Plan: Rostgaard, som efter svensk Ordre ved Bønderne forsynede Slottet med Brænde, vilde give hver Vogn en rask Kjørsvend, forsynet med Vaaben under Kjolen. Naar da det halve Antal Vogne var indkommet paa Slottet, og Resten trængte paa, skulde en Vogn, som havde tungest Læs, gaae itu paa Vindebroen, Kammeraterne strømme til, ladende som de vilde reise Vognen og Læsset, og hindre Vagten, hvis den vilde opheise Vindebroen. Imidlertid skulde de udenfor værende Bønder trænge ind i Slottet og angribe Vagten og Besætningen, der var ringe. Den danske Ingeniør Ole Steenwinkel, der var forbleven paa Slottet efter dets Indtagelse, uden dog at aflægge Ed til Kong Carl, og arbejdede med en dansk Konstabel under sig med Kronborgs og Hørsholms Bønder daglig paa nye Fæstningsvolde, skulde med sine Folk komme de Andre til Hjælp, og ligesaa Oberst Hutchinson med hans 300 Mand. Desuden gjorde man Regning paa Hjælp fra Helsingør By. Gerner traf nu sammen med Steenwinkel hos Mikkel Hansen og gav ham nøiagtig Underretning om Planen. Hutchinson bragte ham ombord til Lord Montagu og lovede iøvrigt trolig Bistand. Kong Frederik, som ogsaa var indviet i Planen, skaffede Vaaben og Penge, Dagen var bestemt og Alt parat; men da opsnappede Svenskerne et Brev, der røbede, hvad man havde isinde, og Planen strandede. Steenwinkel blev strax greben, dømt og henrettet den 18. Juli 1659, Jens Henriksen og flere Helsingoranere bleve mishandlede, og en af dem, Christen Tikjøb, døde i Fængslet den 18. November. Rostgaard undslap og bragte Fjenden paa den Tro, at han var ombragt ved at skyde sin Hest ved Reerstrup eller Ulve-Sø. Tuxen reddede sig ligeledes med stor Snildhed. Gerner derimod blev paagreben, efter hvad han selv meente, ved Forræderi af en Student Gregers Hansen¹⁾. „Jeg“ — siger Gerner²⁾ — „blev dømt fra min Hals, iligemaade Gregers selv,

¹⁾ Gregers Hansen var Forfatteren til det opsnappede Brev, som han havde skrevet til sin Ven Jens Tikjøb.

²⁾ Birkerød Kirkebog.

Dagen var sat, nemlig den 19. August, paa hvilken jeg skulde dø. Kisten var færdig og Alting beredt; jeg havde taget Afsked med Hustru og Børn og leveret til min Hustru mit Testamente. Da otte Timer førend den bestemte Tid, blev jeg pardoneret, gik saa siden i Jern, veiede 36 Pund om Haand og Fod, Nat og Dag i 18 Uger, blev saa fordret af mig: 1) 20,000 Rd., 2) 10,000 Rd., 3) 4,000 Rd., 4) 2,000 Rd.; men fordi jeg ei havde mere end 1,000 Sletdaler, blev jeg ført til Helsingborg paany igjen, høre Haand og venstre Fod sammen, sad saa der i 3 Uger, da med gode Venners Hjælp og Raad ransonerede min Hustru mig for 400 Sletdaler: lidet efter tog Generalauditeuren D. Huss mig i Arrest 3 Ugerstid udi Leiren igjen, og maatte jeg give ham 339 Rd., fordi han agerede Sagen og dømte mig paa Cronborg. Tre Uger efter blev Freden sluttet. Det var ved Kong Frederiks Mellemkomst, at Gerners Liv blev reddet, idet han truede med at behandle en af de svenske Fanger i Kjøbenhavn, ganske som man vilde behandle Gerner. Den franske Gesandt, Terlon, meente ogsaa at have nogen Deel i Dødsdommens Ophævelse, idet han havde gjort gjældende hos Carl Gustaf, at „Præsten tilhørte Dronningen“ — som Sognepræst i Birkerød var han tillige Dronningens Slotspræst paa Hørsholm — og at Kong Carl af Hensyn dertil havde skjænket Gerner Livet. Naagtet han falskeligen var beskyldt for at have villet sprænge baade Kongen og Dronningen af Sverig i Luften. Man har opbevaret det Brev, Gerner skrev til sin Hustru, efter at Dødsdommen var forkyndt. Det lyder saaledes:

„Min Allerkjæreste!

Eftersom jeg haver idag ved 10 Slet faaet Bud at justificeres tilkommende Fredag og mig ingen Tid mere forundes, endog jeg det haver begjert; saa er det min Formaning til Eder, at I, for den Døds Skyld, som Christus haver taalet, og den Trøst, som den hellig Aand meddeler alle bedrøvede Hjerter, intet bekymrer Eder videre om mig, end det jeg Eder herudi ombeder: at I først og fremmest bestiller en Ligkiste med 6 Ringe udi, et Par fine Linbuxer, en reen Skjorte, en fin linned Nattrøie, en Nathat og et Stykke rødt Klæde. Derhos anmoder 4 Danneqvinder af Byen, som mit Legeme udi Kisten vil indvikle, siden saamange, enten Borgere eller hvem I synes, det kan bortdrage, enten her til Kirken eller og til Birkerød fra Byen ages, om det maa tilstædes, hvorom jeg i Særdeleshed vil have anmodet Commandanten. For det andet beder jeg Eder, at I uforsøvet Nat og Dag efter denne Tids Leilighed gjør Eders Flid til at faae Bud til Kjøbenhavn (at Tiden tages i Agt). For det tredie, om I kan faa Bud til Hr. Peder i Liunge og Mester Hans i Ramløse, da lader mig komme dem i Tale i Morgen eller paa Fredag heel tidlig. I have ellers at raadføre Eder med hvem I vil, men tager intet for mange Raad. I skal fornemme, at i hvor det gaaer, at I haver havt en ærlig Husbond, baade i Livet og Døden, som skal have fortjent at være til i Eders Hukommelse efter Døden.

Henrich Thomæsøn Gerner.

NB. Kommer til mig vist i Morgen, om I kan ikke komme idag, og lader mine Børn og komme til mig inden den bestemte Tid“.

Under Titelen: Homo proposit, Deus disponit, og over Text 1. Petri 2. Kap. 17. Vers: Frygter Gud, ærer Kongen, havde han ogsaa nedskrevet den Tale, som det var hans Agt at holde paa Retterstedet. Han siger deri:

„Jeg haver havt min naadigste Herres og Konges, Kong Frederik den Tredies Bud, at jeg skal ratione juramenti dati, ratione fidei patriæ datæ & ratione beneficii accepti, være en Tolk mellem Oluf Steenvinkel, nu salig hos Herren (som formeentes at være i Hans Majestæts Bestilling, efterdi ham intet Bestillingsbrev var givet af Carolo Gustavo) og en engelsk Oberst ved Navn Richard Hutchinson, som for sin tilbudne Tjeneste fik Repuls hos den svenske Majestæt, og derfor tog Tjeneste hos Hs. Majestæt af Danmark. Jeg haver vel undskydet mig derfor for sine Aarsager; dog efterkommet det indtil en anden i mit Sted er commanderet. Ingen Vaaben haver jeg optaget, ei heller læderet noget Menneske: ikke desmindre er jeg paa et Menneskes Ord, som sagde mig saaledes at have hørt tale: „Steenwinkel er muligt god dansk“, prøvet ved Torturen i 6 Timer, saa at de to Fingre af den venstre Haand ere endnu næsten døde“ m. M.

Talen blev ikke heelt færdig; den er afbrudt midt i en Henvendelse til hans Hustru: „frygter Gud og gaae aldrig af min Faders Raad, men holder ham, næst Gud, for Eders“ —. Han er maaskee bleven afbrudt ved Efterretningen om Benaadningen, der, som berørt, først indtraf 8 Timer, førend Exekutionen skulde have fundet Sted.

Efter Freden kom Hr. Gerner tilbage til sin Familie og sin Menighed i Birkerød og levede med dem der „i Kjærlighed og Glæde endnu i 33 Aar“. Han siger selv¹⁾: „Lovet være Gud, der har løst alle disse Baand, og gjort det med mig saaledes, at jeg endnu har beholdt tilovers en god Samvittighed, et sundt Legeme, god Formue, en naadig Øvrighed og et ærligt Navn“. De 36 Pund vægtige, tredobbelte Lænker med Jernlod, hvormed han havde været fængslet, lod han ophænge ligeoverfor Prædikestolen i Birkerød Kirke og derunder en Tavle med følgende Indskrift:

Vincula Svecica.

Dette er et af de svenske Fængsel, som Hr. Henrich Gerner, Sognepræst til Bircherød Sogn, haver baaret om Haand og Fod for sit Fædreneland, udi 15 Uger Nat og Dag A^o. 1659 og 1660, der han sad fangen paa Kronborgs og Helsingborgs Slotter udi 43 Uger.

Prov. 18 v. 14.

Hvo, som haver et glad Hjerte, han veed at skikke sig i Modgang, men naar Modet ligger, hvo kan det lide?

Triplicibus ferri cinctus sua membra catenis,
 Candorem mentis frangier haud volnit
 Ante oculos ferrum, carcer versatur & urna,
 Infracto est ferrum, carcer & urna nihil.
 Pro Patria dulci memorem tot tanqve passo
 Noninis hæc famam Svecica vinda ferunt.

Ved Brev af 28. Juli 1660 gav Kongen Hr. Gerner aarlig 200 Rd. af Bergenhusens visse Indkomster „formedelst hans befundne tro Tjeneste forleden Krigstid“. Om et Kroprivilegium, han havde, see Bilag Litr. I^e. I 1680 tog Gerner Magistergraden, blev 1690 Provst i Liunge-Kronborg Herred og i 1693 Bishop i Viborg

¹⁾ Birkerød Kirkebog.

samt Doctor theologiae. Han døde, 71 Aar gammel, den 13. eller 14. Maj 1700 af Hunger, da et Stykke Kjød, som han havde faaet feilt i Halsen, ikke var til at faae ud med noget Instrument, og lagde sig selv i sin Kiste, da han mærkede, at Døden nærmede sig. Digteren Kingo skrev under hans Portræt:

Saa seer den Herrens Mand, vor Gerner, udaf Øie,
 Sin Konges hulde Mand, som Fjender ei kan bøie;
 Hvis lærde Mund og Pen Guds Viisdom fører frem,
 Hvis verdslig Klogskab og hvis Skjaldre-Kunat har Klem.

Af Kobberstik man ham dog ei saalige kjender.
 Men hvo hans Bøgers og hans Skrifterø Blade vender,
 Han seer, hvor høit han gaaer i Lærdom og Forstand,
 Og desforuden er en hjertens ærlig Mand“.

Foruden forskjellige Skrifter i Prosa: Postiller, tre Bøger om Christian den Femtes Krigsbedrifter m. fl., udgav han ogsaa „Hesiodus paa danske Riim udsat“, med mythologiske, politiske og økonomiske Anmærkninger. Af denne sidste følger nedenfor en Prøve:

April: Luk Gjerder vel med Al og Torn.
 Din Jord lad blive møyet,
 Saa giver hun Dig meget Korn,
 Naar hun er saaet og pløyet.
 Har Du ei Møg, men Halm og Straa,
 Lad det paa Jorden føres,
 Og sæt saa siden Ild derpaa
 Saa kan hun frugtbar gjøres.
 Har Du ei Møg, ei heller Straa,
 Og intet for at kjøbe,
 I Pølevand Dit Sædkorn slaae
 En Døgen deri støbe;
 Naar det er gjort, tag Vandet fra,
 Dig strax til Sæden lave.
 Det er forsøgt, det maa Du tro,
 Du Gavn deraf skal have. —

Nu Tiden er, at Gjøgen gal',
 Skal Piger sig forvare,
 At de ei fastend' med ham tal',
 At han dem ei skal daare.
 Men mærkes: Gjøgen er ei den,
 Som eder monne gjække,
 Han varer eder om den Svend,
 Jer Brudeskriin vil brække.

Mai: Endnu er Ploven i sin Gang,
 Og Øgene i Sele;
 Vi saar og nu vor Sommervang
 Vort Korn med Jorden deler.
 Vor Hyrde gaaer i Vangen hen
 Med Horn og Horseskræmme,
 De vilde Dyr er ei hans Ven,
 De lar sig ikke tømme.
 De Harer, som paa Bladbyg gaaer,
 Dem kjuser han af Kornet,
 Naar han med Røst og Stemme klar
 Vil tude udi Hornet.

Vi Bønder nu om Gjørde gaaer,
 Og en den anden panter,
 Som i vor Skraa beskrevet staaer,
 Paa Øxe, Sko' og Vanter.

I sit 44-aarige Ægteskab med Dorthe Bircherod havde Gerner 11 Børn. Af disse døde tre unge og to ugifte. To Sønner blev Præster, en Borgermester i Viborg og tre Døttregifte, de to med Præster, af hvilke den ene var Faderens Efterfølger, Mouritz Jensen. Fra den ældste Søn, Jens Gerner, nedstammer en talrig og anseet Slægt, der navnlig har givet Søetaten flere udmærkede Mænd¹⁾.

Af Gerners Efterfølgere var Gerhard Treschow i sin Tid en anseet og indflydelsesrig Mand. Han var født i Gudbrandsdalen den 4. Juli 1705, hvor hans Fader, Herman Treschow, senere General-toldforvalter i Trondhjem, dengang eiede Læsø Jernværk. Kun 25 Aar gammel og kort efter, at han med Berømmelse havde taget theologisk Examen, blev han 1730 af Dronning Sophie Magdalene kaldet til Præst i Birkerød og blev der i 34 Aar. Han var, siges der, „elsket og æret for retskaffen Vandel, Menneskekjærlighed og Godgjørenhed“. Den 29. Marts 1765 kaldtes han til Sognepræst for Trinitatis Menighed i Kjøbenhavn, men døde allerede den 20. November samme Aar. I 1753 udgav han sin „Jubellærerhistorie“.

Professor Carl Johan Heise var bekendt for sin ualmindelige Lærdom. Født den 30. Marts 1787 i Kjøbenhavn, hvor Faderen var Kjøbmand, blev han alt, 14 Aar gammel, Student 1801, fik Udmærkelse baade til første og anden Examen og tog theologisk Embedsexamen 1805, 18 Aar gammel, med Karakteren laudab. et quidem egregie. Fra 1806 til 1815 var han Adjunkt ved Skolen i Helsingør og fra 1815 til 1826 Forstander for Seminariet paa Brahetrolleborg, fik Titel af Professor 1828 og gjorde i 1828 og 29 Reiser i Tydskland. I 1831 kaldtes han til Præst i Birkerød. Navnlig hans Oversættelser af Plato gav ham et anseet Navn i den lærde Verden. I Biskop Mynsters Visitatsbog for 1836 findes følgende Bemærkninger om en i Birkerød foretagen Visitats: „Birkerød. Den 6. Juni visiterede jeg i Birkerød Kirke. Kirken er noget mørk med Spor af fordums Pragt, saasom maledede Ruder, Forgyldning, m. m., men altfor bepakket. I Forbindelse med Kirken er et temmelig stort Kapel, som kaldes den katholske Kirke. I Kirken findes nogle ret gode Portrætter af oldenborgske Konger, ogsaa Henrik Gerners Lænker. Erkebiskop Svane skal ofte have holdt Ordinationer her, naar han opholdt sig paa en nærliggende Gaard. Professor Heise prædikede over i Joh. 4, 13—21: „Kjærlighed til Gud og til Næsten i deres gjensidige Forhold til hinanden“. En forstandig Prædiken — vel noget abstrakt; men den højere Dannelse har stedse noget Populært, som den trivielle Dannelse ikke har. En temmelig stor Forsamling af Menigheden var tilstede og en talrig Ungdom. Med denne underholdt jeg mig med megen Fornøjelse, da den syntes

¹⁾ Pontoppidans Annaler IV. 182—85. Gjessings Jubellærere I. 331—59. Rabbeks og Nyerups Bidrag til Dansk Digtekunsts Hist. III. 147—60.

opvakt, var agtpaagivende og i det Hele svarede meget godt. Præstens Foredrag er vel bundet til Papiret, men dog temmelig let, og med en klar, behagelig Stemme“.

3. Bloustrød. Ved Kirken er intet Mærkeligt; det er en temmelig lille og uanseelig Bygning, dog forsynet med Taarn og vistnok af høi Ælde. Tienden omtales første Gang i en Note til Beskrivelsen over Godset af 1701. Den oppebares da i Negen til Hørsholm Hovedgaard; men til Færø Skole svaredes af den en Afgift af 3 Pund Rug og 3 Pund Byg. Det Samme var endnu Tilfældet efter Jordebogen af 1802. I de senere Aar er Afgiften ikke udredet af Jordebogskassen; men efter en Anmærkning i Regnskabet for 1816 erholdt Skolen en aarlig Refusion, formodentlig af Statskassen. Ved Skjøde af 26. Marts 1874 er Kirken med tilhørende Jordebogsindtægter og Tienden (1 Kr. pr. Tde. gl. Hartkorn) overdraget Kommunen for en Kjøbesum af 5,500 Rd.

Rækken af Sognepræster er følgende: 1555. Anders Nielsen iredtesat paa Landemødet 1568 for Omgang med sin Hustru før Brylluppet † 1591. 1591. Hans Jensen. 1627. Rasmus Hansen (Scanus). 1658. Mads Mogensen Romsdal † 1699. 1687. Jacob Jensen Søborg. 1698. Niels Jensen Søborg. 1704. Mikkel Christensen Ytrecht † 1738. 1738. Jørgen Ebbesen † 1749 af Drukenskab. 1749. Peder Discher. 1765. Niels Hansen Møller. 1786. Peder Mathiesen Smith. 1791. Joachim Junge. 1823. Johan Christian Aldewelt † 1849. 1847. Georg Christian Scheller † 1868. 1868. Carl Peter Brasen.

Den ovennævnte Pastor Joachim eller Jochum Junge, født 1760 i Odense, hvor hans Fader var Glarmester, blev Student 1778, 1791 Præst i Bloustrød og døde der ugift 1823. I 1798 udgav han sin foran hyppig citerede Bog: „Den nordsjællandske Almues Character, Skikke“, o. s. v., der fandt en meget velvillig Modtagelse. G. L. Baden meente, at dens Forfatter „turde have fortjent en Bispestav“, og i Worms Brev til Nyrup¹⁾ hedder det: „Jeg har i disse Dage læst to Bøger, som uudsigelig har interesseret mig: Junges Bog om den Sjællandske Bonde, og denne har Du aldrig talt om. Kan Du nævne mig Magen til denne? Havde Du troet Junge til dette; mon Temlers og Luxdorps Aand har smittet ham. Hvilken forunderlig Blanding af Vittighed, Lune og Skarp-sindighed. Sproget er ikke correct; men det, som jeg studser over. er den Erudition eller Læsning, hvormed Bogen er sælet fuld. Hvorledes er det gaaet til, næsten enhver Tanke belægges han med et Citat, et Motto, et Beviis af den gamle og nye Literatur; er det hentet paa Stedet af Hukommelsens Pulterkammer, hvilken mithridatisk Hukommelse maa han da have; eller er det taget af Excerptbøger? jeg forstaaer det ikke. Hans Lecture har han vel Luxdorps Bibliothek meget at takke for; jeg giver Baden Ret, at det er en sjelden Bog“. At Bogen giver ypperlige Bidrag til Oplysning om det forrige Aarhundredes Landboforhold, kan næppe drages i Tvivl; men havde Forfatteren skrevet den i de sidste istedetfor i

¹⁾ Møllers Nyt Theologisk Bibliothek, XIX. 186.

de første Aar af sin Embedstid, tør det maaske dog antages, at Adskilligt vilde have vist sig for ham i et andet Lys.

4. Karlebo Kirke er en gammel, anseelig og rummelig Korskirke med et høit Taarn. Midtkirken, som har været den oprindelige, er opført af Granit, hvortil Taarnet, Choret og begge Sidefløiene senere efterhaanden ere tilbyggede af Munkesteen. Kong Christian den Femte overdrog ved Mageskiftebrev af 1. August 1688 Kirketienden: 20 Tdr. 2 Skpr. Rug og 24 Tdr. 6 Skpr. Byg, til Konrektor ved „Vor Frue Skole“ med Forpligtelse til at vedligeholde Kirken. Efter Konrektor Hierilds Ansøgning fritoges han ifølge Kontrakt af 20. Juli 1703, for denne Forpligtelse, imod at han fremtidig kun erholdt 10 Tdr. Rug og 12 Tdr. Byg af Tienden, betalte efter Kapitelstaxt, hvilken Afgift endnu betaales til „Metropolitanskolen“ af Jordebogskassen. Ved Skjøde af 12. December 1874 er Kirken med begge Tienderne (1 Kr. pr. Tde. gl. Hartkorn for hver), overdraget Kommunen for en Kjøbesum af 1,600 Rd.

Rækken af Sognepræster er følgende¹⁾:

1558. Peder Nielsen, (Provst i Herredet). 1565. Niels Pedersen Ribe, afsat 1570 formedelst Hoer. 1584. Niels Pedersen. 1598. Søren Balthasar (Thuisnæs eller Tudsøn?). 1602. Povel Olsen Rod † 1621. 1621. Magister Morten Marcussen Hjørring (1624 kaldet til Sct. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn). 1635. Jacob Sommer, afsat 1642 formedelst Utugt. 1642. Niels Pedersen † 1653. 1653. Christian Jensen Bircherød † 1659. Jfr. om hans Herkomst og Død under Birkerød. Han skjænkede et Legat til fattige Skolebørn, stort 100 Rd., der indestaaer i Karlebo Mølle. 1660. Peder Nielsen Hobro † 1677. 1677. Jens Jensen. 1686. Magister Peder Villumsen Lange. 1696. Peder Pedersen Topp † 1741. Herredets Provst i 21 Aar. 1741. Peder Christian Pedersen Topp † 1789. 1781. Johannes Jensen. Provst 1786. 1791. Frederik Asmussen † 1794. 1794. Ole Jacobsen Hulegaard eller Olaus Jacobides Huulegaard, født 1740, residerende Kapellan i Nordborg 1769, Sognepræst i Slotsbjergby 1777, i Egebjerg 1786, Provst i Odsherred 1788, Sognepræst i Karlebo 1794, † 1807 (Melchior, Herlufsholm S. 424). 1808. Christian Wæwer, født 1764, Søn af Bager Johan Wæwer i Kjøbenhavn, 1791 Sognepræst for den lutherske Menighed paa St. Thomas, hvorhen han dog ikke reiste, men i de følgende 2 Aar forrettede han oftere efter Befaling Hofprædikant-Embedet, Præst i Citadellet Frederikshavn 1793, 1841 holdt han Jubilæum og blev Konsistorialraad; † 1854. 1854. Peter Elias Hall, født 1805 paa Christianshavn, hvor hans Fader var Bødker (Broder til Geheimeraad C. Hall), 1830 anden og 1835 første Kateket ved Holmens Kirke, s. A. Lærer ved Søkadetskolen, 1839 Præst ved Frue Kirke i Svendborg, 1851 Provst for Sunds Herred, 1854 Sognepræst i Karlebo, 1857 Provst for Liunge og Kronborg Herreder, 1859 R. af Db., 1863 Sognepræst for Frede-

¹⁾ Deels efter Wiberg, deels efter Opgivelse af Provst Djørup.

riksberg. 1863. Christian Djørup, født 1804, 1828 konstitueret som Adjunkt ved Viborg Skole, 1830 fast ansat, 1832 Sognepræst for Hassing og Villerslev i Aalborg Stift, 1841 Sognepræst for Klim, Thorup og Vust i samme Stift, 1842 Provst for Han Herrederne og Hvetbo Herred, 1857 Sognepræst for Hjørring Kjøbstad, St. Hans og St. Olai samt Provst for Horns og Venneberg Herreder, 1859 R. af Db., 1863 Sognepræst for Karlebo og Provst for Liunge-Kronborg Herreder. Forfatter af Thisted Amts Beskrivelse; i Thy og Vendsyssel baade Tiende- og Landvæsenskommissær.

X. Skolerne.

Indtil Frederik den Fjerdes Tid fandtes paa Hørsholm Gods ikke andre Skoler end de, Degnene i Kirkebyerne holdt (jfr. Forordningen af 24. September 1708 § 20). I 1724 lod den nævnte Konge tre Skoler bygge i Auderød, Selsmark og Ravnsnæs for Karlebo, Bloustrød og Birkerød Sogne og tillagde Lærerne samme Løn som paa Rytterdistrikterne: 24 Rd., 3 Skovlæs Brænde, et Læs Tørv af hver 20 Tdr. Hartkorn og 1 L \bar{u} Hø og 1 L \bar{u} Halm af hver Tde. Hartkorn samt Græsgang for 2 Køer og 6 Faar, Skattefrihed og 1 $\frac{1}{2}$ eller 2 Dages Arbeide af hver Husmand, som havde Børn (Instrux af 28. Marts 1721). Dronning Louise havde forud bygget en Skole i Rungsted¹⁾ og der i 1716 for sin Regning ansat en Skoleholder med en aarlig Løn af 100 Rd. og 6 Skovlæs Brænde²⁾. I Hørsholm begyndte Beboerne allerede i 1755 at arbeide paa at faae en egen Skole og søgte navnlig Dronningen om, at hun vilde give Løn, Bolig og Brændsel til en Studiosus Leonhard Gottlieb Schober, som var villig til at anlægge en Skole og som ikke alene vilde „die Kinder überhaupt in Dänischer Sprache zum Lesen, Schreiben und Rechnen unterwiesen, sondern auch die etwan Lusthabenden in der deutschen Sprache sowohl als zur Erklärung Lateinisch und Französischer Autorum sollen angeführt werden“. Men Dronningen faadt, at da hun havde gjort Byen til en Kjøbstad, burde Indvaanerne selv skaffe sig en Skole, saa meget mere som hun var forvisset om, „at

¹⁾ Efter et Inventarium af 1731 var det kun 6 Fag „teglhængt og tavlmuret Huus“, indrettet til en Skolestue, en Stue for Skoleholderen, et Spisekammer samt en Forstue med Skorsteen og Ildsted. Som Inventarium var der i 1721 leveret Skoleholderen: en Sengs Klæder: 3 Dynner, 2 Hovedpuder og et Omhæng, samt et Bord. Den første Lærer hed Jens Volmarsen og tjente i 87 Aar.

²⁾ Hoffmanns Fundatser 7. D. 151. og Schacks do. 2. D. 363.

Vores Betjenter saavel med Gager som Tillægger og Forpagterne samt Haandværkerne med fordeelelige Kontrakter ere forsynede, at de conjunctim for deres Børn kan anlægge en ordentlig Skole og samme med hvis deraf dependerer underholde“. Dette synes dog ikke at være skeet; men omsider lykkedes det, efter flere Aars Anstregelser, den daværende Skoleholder Tuchsén, i Forening med Hørsholmerne, at faae Rungsted Skole flyttet til Hørsholm i Henhold til en kongelig Resolution af 7. Mai 1790. Indtil Slottets Nedbrydelse var Skolen i en af dets Sidebygninger, og senere blev den anbragt i et forhenværende Fiskerhus, hvor den fremdeles er. Huset blev i 1827 ombygget for Statskassens Regning med stor Bekostning, men er dog en temmelig ringe og uhensigtsmæssig Bygning. Denne Flytning af Skolen fra Rungsted By var selvfølgelig sammes Beboere meget imod, og de ansøgte gjentagne Gange om at beholde Skolen eller i alt Fald at faae en egen Skoleholder, men forjæves. Udredelsen af de fornævnte fire Skoler tillagte Lønninger og Brændedeputater overtoges af Statskassen ved kongelig Resolution af 15. April 1771¹⁾. Ogsaa Vedligeholdelsen af Skolebygningerne bekostedes indtil 1842 af Statskassen, men fra den Tid er den paalagt Kommunerne.

I Aarenes Løb ere Frederik den Fjerdes Skoler i Selsmark og Ravnsnæs solgte og andre Skoler istedetfor indrettede i Grønnegade og Høsterkjøb, ligesom nye Skoler ere byggede i Birkerød, Usserød, Bloustrød, Karlebo, Karlebo Overdrev og Veinbrød, foruden Skolen paa Brønsholmsdal. Her er der saaledes nu ialt 10 offentlige Almueskoler for en Befolkning af c. 8000 Mennesker, 1783 Familier. Flere Pogeskoler ere desuden oprettede, f. Ex. i Birkerød, Hørsholm og Rungsted, den sidste ved Eierens Velvillie i det samme Hus, som i forrige Aarhundrede var Byens Skole, og forbunden med et Asyl for Smaa børn, der underholdes af Eierne af Rungsted.

Et lignende, men større Asyl findes i Usserød og opretholdes ved private Bidrag. Undervisning i Haandgjerning gives i Hørsholm Sogns tre Skoler og i flere særlige Haandgjerningsskoler i de andre Sogne, der opretholdes af Distriktets Husflidsforening. I Hørsholm By er der to større private Skoler: en for Drengene og en for Piger, der søges af Byens og Omegnens Ungdom, forsaavidt den attraaer en, om ei bedre, saa dog videre gaende Undervisning end den, Almueskolerne give. De støttes begge af Skolefonden, den førstnævnte tillige af Kommunerne, der betale for adskillige Fripladser. En „Folkehøiskole“, som for nogle Aar siden paabegyndtes under ganske lovende Forhold, maatte desværre, efter et Par Aars Hensygnen, lukkes af Mangel paa Elever.

¹⁾ Skoleholderen i Hørsholm erholdt yderligere ved kongelig Resolution af 15. December 1784 10 Rd. aarlig til Brændets Skovning og Hjemkjørsel, ved Resolution af 7. Januar 1795 Græsning til 2 Køer og ved Resolution af 21. Mai 1817, som Erstatning derfor, Brugen af 4 Tdr. Land i Gjøgevangen. En Gymnastikplads blev afgiven fra Sløsthaven ifølge Resolution af 1. April 1829.

Man maa dog ikke heraf slutte, at her ingen Trang til Oplysning findes. Mange sende deres Sønner til andre Høiskoler, navnlig Lyngby og Hindholm, og de private Skoler i Hørsholm have flere Elever, som daglig gaae indtil et Par Mil, deriblandt baade Husmænds og Haandværkeres Børn. Hr. Mantzius's store Kostskole i Birkerød tør næppe medregnes til de hørsholmske Skoler, da kun en meget lille Brøk af Elevantallet hører hjemme her.

XI.

Forvaltere.

Lorentz Tuxen. Lorentz Petersen. Catharina Petersen. Jørgen Meincke. Statius Erdmann. Jørgen Clemendsen. Johan Philip. Rateckens. Lorentz Fisker. Hans Bergmann. Christian Ulstrup. Oluf Holm. Jens Severin Cortsen. Frederik Christian Selmer. Carl Henrik Lytz. Peter Sadolin Neergaard.

Den første Ridefoged, som findes omtalt, var „Mouritz i Kallebo“, der i 1536 fik Ordre om at tilsige „alle Kronens Tjenere, Kannicketjenere og Biskopstjenere i „Tryherrit“ at de age hver et Læs Ved hid til Slottet“ (Kjøbenhavns Slot¹). Frederik den Anden gav under 13. Juni 1586 Bestalling til en Peder Jørgensen som Ridefoged baade i Hørsholm Birk og Holbo Herred²). Til „Besolding“ fik han tyve gamle Dalere og en sædvanlig Hofklædning og til Underholdning „denne efternævnte Genant: 4 Pund Meel, 4 Pund Malt, 1 Oxe, 4 Sviin, 6 Faar, 12 Gjæs, 1/2 Tde. Smør, 1 Tde. Sild, 1 Tde. Aal, dertil Foder og Maal paa een Hest“. Senere, medens Godset var bortforlenet, omtales ingen Ridefoged før Lorentz Tuxen. Denne berømte Mand skal være født den 31. August 1618 i Angel paa „Sehegardt“ (Søgaard) i Amtet Schwabstedt, som Faderen, Tycho Tuxen, eiede. Hans Moder er begravet i Birkerød Kirke, hvor endnu hænger en Tavle med følgende Indskrift:

„Denne Taffe lod Ærlige, Velagte og Velfornemme Mand Lorentz Tuxen. Hendes Dronninglige Majestæts velbetroede Fuldmægtig over Hirschholms Gods, opsætte, sin kjære Moder, Ærlig, Dyderig og Gudfrygtige Matrone. Sal. Maren Tycho Tuxens af Sehegardten udi Holstein, til Ære og Ihu-kommelse, som blev her nedenfor begravet Anno 1661 i sit Alders 35 Aar“.

I sin Ungdom tjente Tuxen sammen med Bernhard Phalen, senere Vagtmesterlieutenant paa Kronborg, i Christian den Fjerdes

¹) Sjæll. Tegnelser 1536. D. Mag. 3. R. 6. Bd. 2. H. Side 97 og 104 et andet Brev om at lade Broer istandsætte.

²) Sjæll. Tegn.

Hør imod Torstensen og Horn. Efter Krigen var han i Rigens Marsks Tjeneste, senere Forvalter eller Foged paa Gisselfeldt og Holmegaard. Da Dronning Sophie Amalie i 1651 fik Hørsholm i Forlening, antog hun ham, endnu førend hun fik Lensbrevet, til sin „Ridefoged“, men gav ham ved Bestallingen (Bil. Ltr. K²) en betydelig større Myndighed, end Ridefogder ellers havde. Han var i Virkeligheden, som der staaer paa hans Moders Gravsteen, Dronningens „Fuldmægtig“. I Bestallingen, der, som alle Dronning Sophie Amalies Udfærdigelser, er paa Tydsk, paalægges det ham at beskytte og haandhæve alle Indvaanerne („Eingesessener“), det være Præster, Bønder, Fogder eller Andre, efter dansk Ret, at opkræve og aflægge Regnskab for alle Godsets Indtægter efter Jordebogen, af hvilken han skulde tilstille Dronningen en tydsk Oversættelse¹⁾, at raadspørge Hofmarskal Pentz om Kjøb og Salg, at bevise mulige Restancers Rigtighed ved Thingsvidner, at forfølge og straffe Forbrydelser, men dog ikke fuldbyrde nogen Dom i „capitale“ Sager uden Dronningens Vidende, at have Opsyn med Avlingen og Meieriet, hvortil han bemyndigedes at antage en Ladegaardsfoged, ligesom ogsaa med Fiskeriet og Skovene. Med Hensyn til Bestyrelsen af de sidste skulde han pleie Raad med Hofmarskal Pentz. Endelig skulde han ogsaa være Slotsforvalter o: have Tilsyn med Værelser, Bygninger, Inventarier o. s. v. Lønnen var efter dens Tids Vilkaar ikke ringe: 450 Rd. aarlig og Foder til Heste; men Tuxens Forvaltning omfattede ogsaa, foruden Hørsholm, Ibstrup (Jægersborg), Hveen, Ebbekjøb og Dronninggaard. Efter Krigen gik Hveen og Ibstrup bort, og efter Regnskabet for 1660—61 erholdt Tuxen derefter kun i Løn og Kostpenge 252 Rd., 10 1/2 Tdr. Havre samt „Foder og Maal“ paa 2 Heste. I 1664 var Lønnen dog atter forhøjet til 300 Rd. For Krigsaarene fik han ingen Løn; thi da Kongen ikke havde betalt sine Betjente for Krigsaarene, vilde Dronningen heller ikke. Ved Kvittering af 30. September 1662 (Bil. Ltr. L²) gav Dronningen ham Decharge for aflagte Regnskaber for Hørsholm, Ibstrup, Uranienborg med Hveen og „Ebbekjøp“ fra Aarene fra Philippi Jacobi 1650 til samme Dag 1658, men vilde ikke betale 1,100 Rd., som Tuxen meente at have tilgode, idet hun havde befundet, at naar hans Reguskab examineredes nøiagtig og skarpt, vilde han blive Dronningen Penge skyldig, hvilke hun dog naadigst vilde eftergive og endda til Fyldestgjørelse af hans Fordring lade ham betale 400 Rd., efterhaanden som Tiderne vilde tillade det. Anderledes lød derimod den Kvittering. Dronningen den 20. Juni 1666 gav Tuxen for aflagt Rede og Rigtighed for Indkomsterne af Hørsholm, „Ebbekjøp“ og Dronninggaard m. v. fra Philippi Jacobi 1658 til samme Dag 1664 (Bil. Ltr. M²). Deri hedder det nemlig, at alle Reguskaberne ikke alene ere befundne mangelfrie, men at Tuxen ogsaa har udført alle de ham overdragne Forretninger, som det en tro, fittig og ærekjær Tjener

¹⁾ Fra 1664—80 ere alle Godsregnskaberne aflagte paa Tydsk og den hele Brevvexling om Godsets Anliggender ført paa Tydsk.

egner og anstaaer, hvorfor Dronningen vil holde ham kræves- og skadesløs for hans Administration og give ham det naadige Vidnesbyrd, at hun har været veltilfreds med hans ydede tro Tjeneste, hvorfor han altid kan gjøre Regning paa hendes kongelige Naade.

Da Krigen udbrød 1658, kaldte Kongen og Dronningen Tuxen, befalede ham at tage til Hørsholm, gjøre Fjenden alt muligt Afbræk og lovede ham fuld Erstatning for havte Udgifter, foruden „en god Recompense“. Han værgede ogsaa efter bedste Evne de ham betroede Godser imod Fjenden og var en af de virksomste Deeltagere i Planen til Kronborgs Tilbageerobring. Han vandt paa Hørsholm Oberst Hutchinson for denne og lod ved sin Baad Hutchinsons Søn indsende til Kongen i Kjøbenhavn, som Gidsel for Faderens Troskab, sendte Steenvinkel til Fæstningsarbeidet de bedste og stærkeste Karle, velbevæbnede, og fik sin gamle Krigskammerat Bernhard Phalen til at overtage Anførselen over dem. Da Planen i Utide røbedes, blev Tuxen og Phalen, ligesom Gerner og Steenvinkel, fængslede paa Kronborg, men slap igjen frie imod at udrede Pengebøder, da de sidstnævnte to Dannemænd udholdt Torturen uden at røbe nogen Medskyldig. Paa fri Fod søgte Tuxen imidlertid fremdeles at tjene Konge og Fædreland. Ved Hjælp af en Malersvend, Otto Butfeldt, skaffede han saaledes et Afrids over hele den svenske Leir foran Kjøbenhavn, med Angivelse af hvor ethvert Regiment og ethvert Generalstelt stod, og fik det indsendt til Kjøbenhavn. Tre Uger før Stormen opdagede han, at en fornem Person i Kjøbenhavn havde sendt et som Betler forklædt Bud til den svenske General, Grev Thott, med Breve, indsyede i Budets Skoe, og bragte Underretning derom til Kjøbenhavn ved sin tro Tjener, Ingvard Lorentzen, der med Livsfare bandede sig Vei til Byen igjennem Drivisen. Fremdeles skaffede han og sendte Kongen ved samme Tjener, umiddelbart før Stormen, Underretning om Fjendens Angrebsplan, Klædedragt — hvide Skjorter — og Kjendetegn, Maalet paa Broerne, Angrebsvaaben o. s. v. Efterat Stormen var afslaaet, og Kongen den 17. Mai 1659 ved en Proklamation havde opfordret alle sine Undersaatter til at væbne sig og møde ved Kjøbenhavn for „i denne Vor anliggende Nød den tro Tjeneste gjøre, som I Gud og Os pligtskyldige ere“, forenede Tuxen sig med Skovrider Lauritz Knudsen, Smed Anton Berman eller Germann, flere af Hørsholms Betjente, Amtsforvalter Hans Madsen i Frederiksborg og Bernhard Phalen, samlede og skjulte Vaaben og Ammunition, hvervede Mandskab, aftalte Mødesteder og gav Phalen Kommandoen; men Fjenden fik Nys om disse Forberedelser. Madsen blev greben, ilde medhandlet, udplyndret og hans Eiendom nedreven. Tuxen skjulte sig. Imidlertid foranledigede han, at Skovrideren skjød to svenske Kancellister og tog Sekretæren Joels Kancellikasse, som de medførte, og hvis Indhold af Breve og Dokumenter Tuxen sendte Kong Frederik. Ved Smeden Berman¹⁾ bragte han igjennem Fjendens Forposter i

¹⁾ Denne Smed, der tillige var Dyrelæge, søgte siden at blive Stutmester paa Hørsholm og anførte ved den Leilighed, blandt sine andre Meriter,

Baade Forfriskninger og Breve til Kjøbenhavn, fornagtede 4 Kanoner i Rungsted, medens han selv drak Vagten til i Kroen, opsnappede Fjendens Munition og sænkede den i Moserne, fik Plakater med Opfordring til Overløbere indsmuglet i den svenske Leir, bortførte den svenske Konges Livhest midt igjennem Vagterne til Kjøbenhavn, kort — gjorde Fjenden al det Afbræk, han formaade, og sparede hverken sig selv eller sine Penge. — Birkedommeren, Søren Mikkelson, og fornævnte Ingward Loren'tzen, der bleve tagne tilfange, løskjøbte han med 280 Rd., som han maatte laane paa sit Sølvstøi. I Kjøbenhavn taltes der meget om den Skade, Tuxen tilføiede Srenskerne, og en Overløber bragte disse Underretning derom. Han blev derfor ivrig eftersporet. En Morgenstund kom en Rytterskare ind paa Hørsholm for at søge ham, men han reddede sig ved fra et Bagvindue at springe i Søen, som gik om Slottet, og svømmede iland. Med en Baad, der efter hans Opfordring sendtes iland fra den engelske Fregat „Indianeren“, Kapitain Carl Klayer, som laae mellem Rungsted og Hveen, seilede han bort tilligemed Oldfruens Datter paa Hørsholm. Da de vare komne lidt fra Land, opdagede to svenske Ryttere dem og raabte, at „Hirschholms-Manden“ skulde komme til dem, men de engelske Matroser vilde ikke vende om. To svenske Officerer toge da ud til Fregatten og reklamerede Tuxen. Kapitainen vilde ikke udlevere ham, men lovede samme Aften at aflevere Tuxen, hvor han havde hentet ham, nemlig paa Hørsholm. Imidlertid akkorderede Tuxen med en hollandsk Skipper, „en Dünekirker“, om at føre ham i Baad til Kjøbenhavn om Natten for 100 Rd. Om Aftenen førte den engelske Lieutenant Tuxen iland, hvor de strax bleve modtagne af svenske Ryttere, der ventede paa „Hirschholms-Manden“ for at konvoiere ham, men Lieutenanten vilde kun aflevere ham paa Hørsholm. Samme Aften lykkedes det dog Tuxen med Hustru, Børn og Jomfru atter at naae Stranden og ved Hjælp af Skipperne og Søfolkene at slippe forklædte ud paa en Baad, der bragte dem ombord paa en Skude, som skulde føre Jørgen Marsvins Gods til Jylland, og fra den kom de lykkelig til Kjøbenhavn midt igjennem den svenske Vagt, efter mange Eventyr. Herefter turde Tuxen ikke vove sig udenfor Kjøbenhavn, hvor han blev fra September 1659 til Mai 1660, men han gjorde Tjeneste som Volontør ved Strandkompagniet til Stadens Forsvar og underholdt og bevæbnede dertil tre af sine betroede Folk, der vare slupne ind til ham.

ogsaa følgende: „En forrædersk, slem Dreng, som tilforn havde tjent paa Hirschholm, vilde løbe fra en Slagter, ved Navn Bend, hen i Leiren og aabenbare Fjenden, at Ridefogden kundgjorde Eders Majestæt alle Stormens Anslag; ham har jeg ogsaa bragt til Taushed og konspireret ham med Mad og Drikke, og ikke erholdt Andet til Recompense end ængstelig Sorg og Livs og Legems Fare“. Fremdeles fortæller han: „Jeg er ogsaa bleven forraadt af en Bonde og nogle Gange sluttet i Jern i Leiren, hvilket ogsaa npaatvileligt vilde have kostet mit Liv, dersom jeg ikke formedelst min lærte Hestecour havde gjort mig fortjent hos de høieste Officerer og Gud ikke imidlertid havde givet den kjære Fred“.

At Tuxen ikke alene var en modig og snild Mand, men ogsaa en god Forretningsmand og Menneskekjender, fremgaaer deraf, at han ikke lod sig nøie med at udføre Bedrifter, men ogsaa sørgede for at sikre sig Bevis for, hvad han havde udrettet. Han lod saaledes „Guds Ords Uværdige Tjener og Pastor til Birkerøds Kirke, Henrik Thomesen Gerner“ give sig Attest under Haand og Segl (31. Mai 1660) om Fangenskabet paa Kronborg, Forhandlingerne med Hutchinson og i det Hele „den store Fristelse, Frygt og Legemsfare“, han havde udstaaet, samt om at han havde tilsat sine Midler og sin Formue. Margrethe von Alpen, Datter af Oldiruen paa Hørsholm, Margrethe Simons, og „forhenværende Kammerpige hos den kongelige Prindsesse, men for nærværende Tid ægte Hustru til Deres Prindselige Høiheds, Prinds Georgs Kammertjener og Barber, Ludvig von Alpen“, maatte den 9. Marts 1674 bevidne den forangivne Fremstilling af Begivenhederne ved Flugten til Kjøbenhavn, hvor hun var med; og Carl Rosenmeyer, Borger og Sergeant ved Strandkompagniet i Kjøbenhavn, hos hvem Tuxen boede under Beleiringen, bevidnede saavel dette som hans Deeltagelse Selvfjerde i Forsvaret, og at han tilføiede Fjenden „ikke ringe Skade“.

Efter Freden fik Gerner 200 Rd., Rostgaard 300 Rd., og ved et Brev af 16. Februar 1661 tilsagde Frederik den Tredie Tuxen og Hustru for Livstid 700 Rd. aarlig, som han maatte hæve af Tolden i Helsingør, og som skulde betales af Tolderen „forud for alle andre Assignationer“, Alt fra den 1. Januar 1661 at regne. Om Tuxen ikke har hævet denne Aarpenge og derfor har søgt den vederlagt paa anden Maade, eller om han desuden har krævet yderligere Erstatning for sit lidte Tab, fremgaaer ikke af de Forhandlinger, som fandt Sted i 1674 om en Udbetaling af 8,000 Rd., som Tuxen forlangte i Henhold til det foran omtalte kongelige Løfte om Erstatning for havte Udgifter og „en god Recompense“. Han indsendte Bevislighederne for, hvad han „med høieste Livsfare“ havde forrettet, og udhævede, at han derved ikke alene havde brugt sine egne ved Giftermaal erhvervede Midler, men tillige en betydelig laant Sum, som han endnu maatte forrente; at hans Virksomhed ikke alene havde været til Fremme for Kongehuset, men ogsaa for „alle Mennesker i denne høilovede Stad“, ja for disse „tvende høilovlige Kongeriger“, at han har fordærvet sin Sundhed og nu i sin høie Alder med Kone og Børn „maa lide større Nød, end vi ville være bekendte“. Han haabede sluttelig, at „de kristne Folk“, som han turde betro dette at læse, vilde „opvakte ved guddommelig Providenz til Condolenz“ med ham, udvirke Kongens naadige Hjælp. Kongen sendte Sagen til Kancelliets Betænkning den 16. Januar 1674¹⁾, men nogen endelig Resolution findes ikke at være afgiven.

Indtil Mai 1664 var Tuxen fremdeles Dronningens Foged paa Hørsholm, Dronninggaard, Ebbekjøb og Ibstrup, blev da Hofkammerereer, senere „Oberzahlmeister“ og endelig Vicepræsident i Hof-

¹⁾ Sjøell. Tegnsl.

retten, en anseelig, men næppe indbringende Stilling. Steen Hohendorph til Rønnebæksholm og Mogens Frijs, den første Grey Frijs-Frijsenborg, vare samtidig Assessorer i Hofretten. I 1668 og 1669 fik Tuxen kongelig Skjøde paa en Gaard i Snaregade og en Plads bag Slottet¹⁾.

Han var først gift med Christine Jostens af Flensborg. I 1645 levede hun som en ung, smuk og rig Kjøbmandsenke i Kjøbenhavn, havde sex smaa Børn og var svanger med det syvende, da den senere Dronning Sophie Amalie saae hende i Kirken og blev saa indtagen i hende, at hun overtalte hende til at blive den Aaret efter fødte Christian den Femtes Amme. Christine Jostens modtog kun ugjerne denne Hæderspost, da hun havde en Forudfølelse af, at det vilde gaae hendes egne Børn ilde, naar hun forlod dem. De sex døde ogsaa i Løbet af faa Aar; og det syvende, Tyge Nielsen, som hun fødte i Kjøbenhavn, og som blev opdraget af hende selv paa Rosenborg sammen med den unge svagelige Prinds, mistede Livet kort efter ved et ulykkeligt Tilfælde. Det fortælles nemlig, at da Børnene en Dag spadserede i Haven, plukkede Prindsen Frugten af en Væxt, „kaldet Natskade“, der skal være giftig, og vilde bide i den, men hans Amme, Christine Jostens, tog den fra ham og kastede den bort. Imidlertid bemærkede hun ikke, at hendes egen Søn, som gik bagefter, tog Frugten op og spiste den. Han døde Natten efter i store Smerter. Det kongelige Herskab viste sin Deeltagelse ved at sætte et Gravmæle med Moderens og Sønnens Portræter over den unge Tyge Nielsen i Petri Kirke, hvor Moderen havde en Begravelsesplads under sin Kirkestol. Dette brændte med Kirken 1728. Efter at have været Prindsens Amme blev Christine Jostens hans Kammerfrue og vedblev at være det, indtil han blev femten Aar gammel. Han var et meget skrøbeligt Barn, begyndte først at gaae, da han var fem Aar, og skyldte hendes Omhu og Pleie, at han omsider lærte det. Hun lærte ham ogsaa at skrive. Da Prindsen blev Konge, gav han hende paa sin Kroningsdag en aarlig Pension af 1000 Rd., som hun beholdt til sin Død. Og senere gav han, ligesom hans Fader, Frederik den Tredie, forud havde gjort, hende og hendes Mand, Lorentz Tuxen, flere Breve og Tilsagn om, at deres Familie og Efterkommere skulde, saa længe den oldenborgske Stamme var paa Thronen, nyde en særdeles kongelig Protektion, Naade og Forsorg. Et af disse Breve fra Christian den Femte var forsynet med Attest om Underskriftens Ægthed af hans Overkammerjunker Knuth, fordi Kongens Haandskrift var hans fordums Ammes og Kammerfrues saa skuffende lig, at Faa kunde skjælné dem fra hinanden, og man derfor frygtede, at Ægtheden af Brevet i Tiden kunde drages i Tvivl. Medens Christine Jostens var Prindsens Kammerfrue, ægtede hun Dronningens Kammertjener, Claus Krøger, men han døde alt 1654 af Pesten. Lorentz Tuxen blev derefter hendes tredie Mand.

Efter hendes Død 1678 giftede Tuxen sig anden Gang med

¹⁾ Sjæll. Tegn. 113. 488.

Maren Momsen¹⁾. Han var alt dengang en tresindstyveaarig Mand og døde to Aar efter i Asminderød, hvorfra det ved kongelig Bevilling af 11. Marts 1652 blev tilladt at føre Liget til Kjøbenhavn og begrave det om Aftenen i Sct. Petri Kirke²⁾.

Han er rimeligvis bleven begravet der i sin første Hustrues foran omtalte Begravelsesplads, og det Gravmæle, der formodentlig er reist over ham, er gaaet tilgrunde ved Kirkens Brand 1728, ligesom de øvrige. Tuxen efterlod sig kun eet Barn³⁾, Sophia Amalia, der blev gift med en Justitsraad Severin Rasmussen. Han var i 1706 fængslet og under Tiltale for en Kommission (Justitsraad Scavenius, Kancelliraaderne Kaalund og Leegaard), og hans Hustru fik da kongelig Tilladelse til, saa længe Sagen stod paa, at hæve Renten af en ham tilhørende og i det ostindiske Kompagni indestaaende Kapital til sit og Børnenes Underhold⁴⁾. Da han Aaret efter rømte, blev „for hans grove Mishandlinger og Forseelser“, hans Boeslod konfiskeret og han landsforvist. Hans Hustru beholdt dog sin Boeslod, og Kongen beskikkede hende kort efter Kammeradvokaten Bertel Bjørnsen til Lavværge. I Beskikkelsen kaldes hun Fru Sophie Amalie „Tuxen“⁵⁾. Ved kongelig Resolution af 17. April 1722 pardoneredes Severin Rasmussen, Landsforvisningen hævedes, og Justitsraads-Titlen gjengaves ham⁶⁾.

Sophie Amalie Tuxens ældste Datter, Cathrine Sophie, ægtede Kammerraad, Amtsforvalter Andreas Jørgensen og havde følgende Børn: Christiane Elisabeth, gift med Christian Müller Friis, Generalauditor og Notarius publicus i Kjøbenhavn; Thomas Severin „Jürgensen“, Premierlieutenant i Søetaten, og Amalie Sophie, gift med russisk Hofraad Adam Olsufew. De bleve alle adlede med Navnet Tuxen den 31. Marts 1749. Det Tuxenske Vaaben var et ved en Sølvbjælke tvedeelt Skjold, det øverste Felt rødt, deri en Guldkrone, det nederste Felt grønt. Paa Hjelman en brun Skandsekurv, af hvilken tilhøre opspringer en Guldløve med udrakt Tunge, opreist Hale og truende Kløer, og tilvenstre en Sølvmynde, ligeledes med udrakt Tunge og Guldhalsbaand; Skjoldholderne to tilbageende Sølvmynder med Guldhalsbaand og udrakte Tunger⁷⁾. Den ovennævnte Generalauditor Friis, adlet Tuxen, fortæller, at Staldmester Hartmann (Sophie Magdalenens Staldmester, i sin Tid boende paa Rungstedgaard, død i en høi Alder imellem 1760 og 1770) ofte paa Jagterne fortalte Frederik den Femte om de store Fortjenester, Lorentz Tuxen og hans Hustru havde indlagt sig, og navnlig om, hvorledes den Sidstnævnte havde ofret sig og

¹⁾ Vielsebrev af 12. Marts 1680. Sj. Reg.

²⁾ Sj. Reg.

³⁾ En Johan Sørensen Tuxen, Sognepræst til Romme i Ribe Stift, som ifølge kongelig Ordre af 1. Juli 1707 (Sj. Tgl.) fik udleveret nogle ham tilhørende, i Justitsraad Severin Rasmussens forseglede Bo beroende Breve, har formodentlig været en fjernere Slægtning.

⁴⁾ Sjæll. Tgl.

⁵⁾ Sj. Tgl. 1707 S. 127—175. 1708 S. 27.

⁶⁾ Sj. Reg. 130.

⁷⁾ Dansk Adelslexikon, 2. B. XXXIX Nr. 82.

Sine for Christian den Femte; men Kongen ansaae det for gamle Eventyr, indtil Friis efter Befaling i 1749 tilstillede Kongen et notarialter bekræftet Hefte gamle Familiepapirer, der fuldstændig godtgjorde Rigtigheden af det Foranførte. Og derefter optog Kongen af egen Drift Lorentz Tuxens og Christine Jostens ovennævnte Descendenter i Adelstanden, ligesom det ogsaa befalede Friis, „formedelst nogen Overeensstemmelse i de Tjenester, han havde viist Kongen og hans Fader“, at aflægge sit Familienavn og føre Navnet Tuxen. Slægten er nu uddød. De nulevende Tuxener nedstamme ikke fra Lorentz Tuxen, men fra en Kapellan Søren Tuxen i Asminderød, der ikke hørte til hins Slægt¹⁾.

Tuxens Efterfølger hed Lorentz Petersen. Han døde kort efter sin Tiltrædelse i 1664, og Hørsholm fik da en Kvinde til Ridefoged. Dronningen lod nemlig den asdøde Petersens Enke, Catharina, beholde Embedet indtil 1670, da hun paany blev gift med Hans Rostgaard. I Overleveringsforretningen til den nye Amtsforvalter, Jørgen Meincke, kaldes hun: „Catharina, Hans Rustgaards, S. M. Verwalterin“, og alle Regnskaberne fra 1665—70 ere ogsaa underskrevne af hende. Fra 1678 til Enkedronningens Død var Statius Erdmann Amtsforvalter. Derefter inddroges Godset under Kronen, og Amtsforvalteren i Kjøbenhavns Amt var da tillige Amtsforvalter paa Hørsholm, indtil Dronning Louise fik Godset i 1701. Hun antog Jørgen Clemmensen eller Clemendsen som Ridefoged. Oberkammersekretær Dose, der havde Overbestyrelsen af Godset, tillagde Clemendsen Æren af at have bragt Indkomsterne, der kun udgjorde 1724 Rd., da Dronningen erholdt Godset, op til 5,000 Rd., som de ansloges til i 1703, og foranledigede derfor, at han fik sin Løn forhøiet fra 2 til 300 Rd. og Titel af Amtsforvalter. Da Clemendsen i 1721 tog Afsked, gav Kronprinds Christian ham 200 Rd., i Pension og det Vidnesbyrd: „at han Tjenesten med største Vindskibelighed flittig og vel haver forestaaet, saa at vi i alle Maader er fornøiet og veltilfreds dermed, hannem endogsaa fremdeles vilde have ladet staae og forblive udi samme Tjeneste, hvis han ikke paa Grund af Alderdøm havde ønsket sin Afsked“. Herskabets Tilfredshed med Clemendsen deelttes ikke af Bønderne, hvis bittre Klager over ham vi foran have seet. Heller ikke var Forpagteren af Hovedgaarden og Rungsted Kro, Mathias Frigast, ham god. Han klagede over, at forskellige Forpagtere og Bønder ikke vilde tiende in natura, men betale istedetfor, og at de fik Medhold af Amtsforvalteren. „Naar jeg har søgt Hr. Amtsforvalters Assistentz“ — hedder det —, „har jeg ikke faaet anden Trøst, end han mig ene med sig paa Marken har udkaldet og truet, det jeg med min Saligheds Ed kan bekræfte, at hvis jeg ikke lod det forblive ved hvad som gjort var, skulde det blive mig et halsbrækkende Arbeide, hvilke Ord jeg ei anderledes kan forstaae, end som haarde Undsigelsesord“. Etatsraad Dose opfordrede Kammerraad Leth paa Eskemose til at mægle

¹⁾ Lengnicks Stamtavler.

mellem Parterne, men Udfaldet kjendes ikke. Af Dronning Louise fik Clemendsen ved Brev af 11. Marts 1709 Ubberød Gaard fri for Hoveri og Landgilde paa sin og Hustrues Livstid, fordi han havde modtaget den øde og anvendt temmelig mange Penge paa at gjenopbygge den, anlægge Have o. s. v., hvilket Tilsagn Prinds Christian, efter at have faaet Hørsholm, den 16. November 1721 konfirmerede, da, som det hedder, „Amtsforvalterens Huus paa Hirtzholms Gaard er saa meget brøstfældig, at han desformedelst ikke sammesteds kan forblive, men herefter sin Gaard beboer“. I 1734 fik han Tilladelse til at afstaae Gaarden til Slotsforvalter Nolte, som betalte ham Bygningerne, og han tog derefter Bopæl i Frederiksborg. I en Brevvexling af 1723 siges det, at Clemendsen er „fattig og trængende“. Hvad han for Aaret skulde have i Løn eller Pension, kunde ikke dække Tilsvaret efter Revisionsantegnelserne til hans Regnskaber. For hans Feil maa vistnok hans Overordnede, i alt Fald tildeels, bære Ansvaret; navnlig gjælder dette særlig Justitsraad Rateckens, Dronningens Kammersekretær, der efter Etatsraad Doses Død 1706 fik Overbestyrelsen, som „Amtmand“, men blandede sig i Alt, saa at Amtsforvalterens Raaderum blev indskrænket til at udføre „Amtmandens“ Ordre.

Denne Justits- og Kancelliraad Johan Philip Rateckens var en indvandret Tydsker af den værste Slags. Da Kronprindsen efter Dronning Louises Død i 1721 afskedigede ham, viste han sig meget stridig og vilde hverken fraflytte Rungstedgaard, der var ham overladt til Brug, eller udlevere Arkivet, førend Kronprindsen truede med at forelægge Kongen Sagen. Som alt foran bemærket (Side 61), gav hans Administration Anledning til, at Bønderne klagede over ham, men uden andet Udbytte, end at nogle af dem maatte gaae paa Fæstningen. Imidlertid foranledigede Rateckens selv, vistnok meget mod sin Villie, at hans Embedsførelse blev Gjenstand for en Undersøgelse, der endte mindre heldig for ham. Den 27. Mai 1718 udvirkede han nemlig et kongeligt Kommissorium for Justitsraad Rasmus Vinding og Kancelliraad Hans Scavenius, hvorved det overdroges disse Herrer at undersøge og dømme i en Sag, som Rateckens anlagde imod Jacob Almenstrup, der havde været hans Fuldmægtig, og som han beskyldte for at have absenteret sig og medtaget en Deel af Dronningens Kasse og nogle i Zahlkammeret efter en falsk Anvisning oppebaarne Penge, Rateckens Hovedbøger og adskillige andre Regninger og Dokumenter, samt iøvrigt at have begaaet flere store Forseelser. Under Sagen stevnede Rateckens tillige Magister Peder Paulin som Kautionist for Almenstrup. Den 5. Mai 1721, altsaa efter tre Aars Forløb, blev Sagen indstevnet for Høiesteret, hvor Almenstrup fremsatte flere Kontrabeskyldninger mod Rateckens, og den 27. August fik Almenstrup kongelig Tilladelse til at gennemsee Rateckens's Regnskaber for at skaffe Beviser i Sagen. Hvad Enden blev paa denne, vides ikke, men det er høist sandsynligt, at de under samme fremkomne Oplysninger have foranlediget baade Rateckens's Afskedigelse i 1721 og to kongelige Ordre af 24. og 30. Januar 1722 til Krigsraad, Amtsforvalter Rhode, Overinspektør Lorens Fisker, Etatsraad, General-

postdirektør Andreas Weyse og Justitsraad, Meddirektør i Postvæsenet August Friederich v. John. De to Førstnævnte skulde revidere de „Herskholmske Regnskaber“ og efterforske Rateckens's Forhold med en Deel Brænde og Kul m. v., som han sagdes at have ladet fratage Bønderne, hvis edelige Forklaring skulde æskes om, „hvor samme ere blevne leverede, solgte eller bortskjænkede“. Ligeledes skulde Rateckens's Forhold undersøges saavel med Hensyn til hans Udvisning af Træer paa Roden som med „de mange Vindfælder, der i hans Tid ere faldne, hvilke ligesaa vel som de andre ere usynlige, fordi de indtil de dybeste Rødder ere udryddede, saa at hverken Mærke eller Skovstempel paa noget Sted er at finde“. Dhrr. Weyse og John skulde revidere Rateckens øvrige Regnskaber og navnlig undersøge, hvilken Mønt han havde modtaget, og hvilken han havde udgivet, og beregne Agioen; om han havde ført samme Post to Gange til Udgift i sine Regnskaber; om Udstrækningen af Misbrugene i Skovene; om Rateckens havde ført til Udgift Skatterne af Rungsted og Maglemose, som han havde havt, og selv burde have betalt; om han havde taget uberettiget Hoveri af Bønderne til Rungsted m. M. 500 Rd., som Mathias Frigasts Enke havde forudbetalt i Fiskeriafgift, men Rateckens undladt at tage til Indtægt, skulde Enken henvises til at søge tilbagebetalt af Rateckens, og endelig skulde Kommissarierne lade ham betale Kosten for de tre Bønder, der vare straffede med Skubkarren, fordi de havde klaget over ham. Den saaledes befalede Undersøgelse trak imidlertid i Langdrag. Rhode døde, og Kammeraad, Amtsforvalter Andr. Jørgensen traadte i hans Sted, ligesom Kammerraad, Renteskriver Braëm efter Weyses Død overtog hans Plads. Først i 1726 synes man at være blevet færdig, men Udsættelserne vare da ogsaa voxede betydelig. Generalfiskalen Truels Smith og Kammeradvokaten Hans Ursin fik den 4. Februar 1726 Kongens Ordre til at forholde Rateckens, at det ved Revisionen var godtgjort, at han ved Raderinger og Forandring i Summen havde forfalsket Dronning Louises Kvitteringer. Vilde Rateckens godvillig tilstaae og henskyde sig under Kongens Naade, saa vilde Kongen skjænke ham hans forbrudte Ære; hvis ikke, skulde han under Generalfiskalens Tiltale. At Rateckens har valgt det Første, er utvivlsomt, men rimeligvis for en Sikkerheds Skyld skaffede han sig dog den 13. April et Reisespas, gjældende baade for Ud- og Indland. Den Sum, han skulde tilsvare, var ikke mindre end 18,592 Rd. Cour. i klingende Mønt og 550 Rd. autoriserede Sedler. Hans Eiendele bleve i Begyndelsen af 1727 sekvestrerede og solgte til Dækning af Ansvaret, saavidt tilstrække kunde, men iøvrigt synes man ikke at have gjort ham Noget. At der blev taget saa lømfældig paa en saa grov Forbryder, synes at tyde paa, at han maa have havt mægtige Beskyttere, og hvad der gjør dette end sikrere, er, at han efter at være afskediget fra Hørsholm, og efter at de to Kommissioner vare nedsatte til at undersøge hans mislige Embedsførelse, den 15. Januar 1723 blev udnævnt til Politimester i Kjøbenhavn og den 7. Mai næstefter tillige til Viceborgermester og beholdt disse Embeder, efter at han var overbevist om

Falsk og Bedrageri, indtil han endelig den 2. September 1726 blev afskediget¹⁾.

I de 10 Aar — fra 1721 til 31 — da Christian den Sjette som Kronprinds havde Hørsholm, lod han Godset bestyre ved en „Oberinspektør“, Lorens Fisker, der havde 600 Rd. Løn og Rungstedgaard m. M. frit²⁾ og efter Amtsforvalter Clemendensens Afgang endvidere 100 Rd. til en Fuldmægtig, som skulde besørge Ridedogedforretningerne. Fiskers Administration er foran omtalt paa forskjellige Steder. Om hans personlige Forhold vides ikke videre, end at han, trods den alt Andet end naadige Tiltale, Kronprindsen jævnlig brugte mod ham, dog strax efter, at Kronprindsen var kommen paa Thronen, blev Borgmester i Kjøbenhavn og Assessor i Høiesteret³⁾, senere Justitsraad og Amtmand i Fyen.

Hans Bergmann var Dronning Sophie Magdalenes Forvalter fra 1731 til 1736, da han blev Amtsforvalter i Nyborg ved Oberhofmesteren, Geheimeraad Rabens Indflydelse, hvilken han ogsaa skyldte, at han blev fritagen for at stille Kautions som Amtsforvalter, da han ikke dertil var istand⁴⁾.

Efter Bergmann blev Christian Ulstrup Amtsforvalter. Han havde søgt Forvalterpladsen paa Vallø, men fik den ikke, hvorimod Pladsen paa Hørsholm kort efter blev ham tilbudt. Efter et Brev til Oberhofmesteren af 25. Marts 1736 havde han „meest fra Ungdom op“ været ved Landvæsenet, i de sidste 9 Aar som Ridedogedforestaaet et Jordegods i Jylland, som Fuldmægtig paa Antvorskov hos Amtsforvalteren, Justitsraad Brun, og hos Amtmændene, Etatsraad Warnstedt og Conferensraad Berregaard „jævnlig havt med Bonden at forrette og lært de Ting, som til et Jordegods vedbørlige Administration henhører“, ligesom han i det Hele havde gjort 13—14 Aars Tjeneste „ved Pennen“. Af Ulstrups 23-aarige Virksomhed paa Hørsholm give hans foran meddeelte Breve formeentlig et fyldigt Billede. Hans økonomiske Stilling synes at have været ugunstig, og Forholdet til hans Overordnede var navnlig i de senere Aar heller ikke godt. Strax efter, at han var ansat, klagede han over, at Boligen var saa forfalden, at han for at kunne være i den havde maattet anvende over 200 Rd. af egne Midler paa dens Istandsættelse, og nogle Aar efter (1742) forklarede han, at uagtet alle Gulve og Døre m. v. vare af ham anskaffede af Nyt, saa vare nu atter Gulv og Skillerum i flere Værelser raadue paa

¹⁾ Sjæll. Tgl. og Reg. 1716—27. Ratekens har efterladt sig et Minde i Birkerød Kirke, nemlig to malede Vinduer med hans Navn og Aars-tallet 1717, som ere indsatte i Sakristiet. Hans Eftermand som Politimester i Kjøbenhavn var ifølge Secher (Danmark i ældre og nyere Tid I. 343) en Hans Himmerich, der havde stjaalet sig rig under Pesten 1711, blev greben paa fersk Gjerning som Kirkegaardstytv 1731 og derefter landsforvist. Han døde som russisk Oberst.

²⁾ Ordre og Expeditioner 1721. G. A.

³⁾ Sjæll. Tgl. 1734 o. fl. G. A.

⁴⁾ Det var en meget betydelig Kautions, man dengang forlangte af en Amtsforvalter. For Nyborg 16,000 Rd. eller $\frac{1}{4}$ Deel af et Aars Intrader (Brev fra Bergman af 3. Februar 1736).

Grund af Husets Fugtighed, der var saa stor, at baade Klæder og Møbler opraadnede, og Beboernes Helbred led derunder¹⁾. Ulstrups Gage var i hans første 10 Tjenestear kun 300 Rd.; hans Formand havde dog havt 500 Rd. Ogsaa herover førte han strax og idelig Klage, idet han godtgjorde, at den endog var utilstrækkelig til at dække Udgifterne ved hans Folkehold: Fuldmægtig, Skriverdreng, Kudsk og et Par Piger. Han maatte holde 4 Heste paa Grund af de mange Reiser og havde dertil kun 50 Tdr. Havre. De uvisse Indtægter af Indfæstninger og Skifter vare paa Grund af den almindelige Armod for Intet at regne; Hørsholm var et dyrt Levested, i flere Tilfælde dyrere end Kjøbenhavn. Ulstrup havde af egen Formue maattet bruge ligesaa Meget som Gagen for at kunne leve, da han ikke vilde berige sig ved de ham „anfortroede fattige Folks Nachdeel og Skade“. At det dog ikke manglede paa Fristelser i saa Henseende, fremgaaer bl. A. af en Bemærkning paa en Ansøgning om Gaardbytte: „Et Par gode Lam har jeg havt i mit Kjøkken, fordi jeg ikke skulde være noget med denne Forandring, men de ere igjen leverede deres Eier tilbage, saasom jeg ikke for meget mere end nogle Lams Værdi skulde lade mig købe fra at sige eller skrive Sandhed“. Omsider blev da Lønnen forhøiet til 500 Rd., og samtidig fik Ulstrup Dronningens Gavebrev paa en lille Jordlod, „Kongsjorden“, af 5½ Skpr. Hartkorn i Birkerød, men derved blev det. Ulstrup søgte jævnlig om Befordring, ja engang endog-saa om at maatte „afstaae“ Embedet, men forjæves. Han vilde gjerne løses „fra det Aag at have med Bøndergods at bestille, hvorved falder daglig Bekymring og kun sjelden Glæde“, og var i det Hele misfornøiet med sin Stilling her. „Fordi jeg“, siger han i et Brev af 1752, „efter min Skyldighed taler Bondens Tarv, hvorunder mit høie Herskabs tillige verserer, har jeg allerede hentet mig mange mægtige Fjender og Misundere og flere vil jeg endnu faae, men saalænge jeg kun sigter til det rette Maal, som er at tale Sandhed og gjøre hver Mand Ret og Skjel, frygter jeg for ingen Fjende, thi omendskjønt jeg end for en Tid maa lide og taale de Ting, jeg aldrig havde formodet mig eller ventet, haaber jeg dog, at den store Gud, som er en retfærdig Dommer, i Tiden viser, at jeg uskyldig af Verden er bleven forfulgt og at mine Avindsmænd omsider vil staae til Skamme“. I en anden Forestilling af 1753 hedder det: „ Efter en 18 Aars lang, trolig, flittig, besværlig og møisommelig Tjeneste¹⁾, hvorved jeg, som en uinteres-

¹⁾ Denne Bolig vedblev dog endnu i 100 Aar efter Ulstrups Afgang at være Amtstue, skjønt den næppe blev sundere. I 1790 blev der foretaget en større Reparation i Anledning af, at Gulvbjælkerne vare raadne, Gulvet nærvædet at falde i Kjælderen og Kontoret saa fugtigt, at Betjentene bleve syge. Og dette gjentoges hyppig senere. Der er vistnok anvendt flere Penge paa den, end der behøvedes til at bygge ti gode nye Huse for, uden at den dog derfor er bleven stort bedre. Da den i 1858 ophørte at være Amtstue, fandt man det rigtigst at anvende den til — militært Sygehus og Lægebolig.

²⁾ „Udi en Tid af fem Uger har jeg neppe været 5 Søgnedage hjemme fra Morgen til Aften i mit Huus, men daglig ude nu i en, nu i en anden, deels anbefalet deels extraforefaldende Forretning, hvorudover mange

seret Betjent ikke har beriget mig, men tvertimod sat meget til at hvad jeg eiede før jeg kom her, kunde jeg vel, om jeg ellers turde raisonnere efter Fornuften, have gjort mig meriteret til at være i lige Ære og Velstand, som mange andre mine Lige-mænd, som hverken har lært eller veed meget mere end jeg, ere langt yngre og dog befordret i langt andre Omstændigheder. Og skulle intet fortryde mig, hvorlænge jeg end maatte frembringe min Tid i dette Bonde-Slaveri, hvortil jeg af Naturen aldrig har inclineret, dersom mit Helbred og fornemlig mit Syn vilde staae mig bi, men det sidste især forvolder, samt og et nedtrykket Gemyt derhos, at jeg ikke meget længe kan udholde ved denne Tjeneste, hvad Lykke eller Brød den Høieste mig ellers i Verden vil have beskjæret“. Ligeledes i 1754: „Bondens Velstand og Tarv har lagt mig alt for meget om Hjerte, til at jeg skulde fornærme ham noget; jeg har for baade mit allernaadigste Herskabs Tjeneste og Hørsholms Undersaatters Bedste, som begge Dele har været mit Principium at befordre, til min egen Fortræd lagt mig adskillige mægtige og store Fjender til, som maaskee har været en stor Anstød for mig i min Lykke og Aarsag, at jeg endnu slider min Tid her paa Stedet med Bekymring og Ulyst; da derimod om jeg havde ageret en anden Person, flatteret Vedkommende og føiet mig efter visse Folk i deres Villie, min Lykke vel før havde været befordret eller i det mindste min Fortræd ikke saa stor, som jeg den paa nogle Aar smertelig har maattet fordøie“. At Embedet under saadanne Omstændigheder blev Ulstrup, som han selv et andet Sted siger, „overlegen og forvoxen“, kan ikke forundre. I et Brev af 1757 fra Revisor hedder det, at Hendes Majestæt Enkedronningen for mere end 3 Aar siden havde befalet ham at revidere Ulstrups Regnskaber fra 1749 og fremdeles, men at han endnu ikke har modtaget noget-somhelst Regnskab. Ulstrup fik den 9. April 1759, umiddelbart førend den „store Forandring“ foregik, sin længere Tid forud begjærte Afsked med 200 Rd. Pension. Hans Eftermand fik saa meget mindre Gage, nemlig kun 300 Rd. foruden Deputater og Sportler.

Eftermanden var Dronningens Lakai, Oluf Holm. Der er nogle Spor af, at han tidligere havde blandet sig i Ulstrups Embeds-sager og navnlig i Bortforpagtningen af Fiskeriet, hvorved denne fandt sig meget krænket, saa meget mere som Dronningen synes at have afgjort Sagen efter Holms og ikke efter Ulstrups Forslag. Imidlertid blev han dog Ulstrups Svigersøn, hvilket isvrigt ikke forbedrede Forholdet imellem dem. Efter at Ulstrup var afgaaet, tog han Bopæl i et lille Sted i Birkerød, som han havde bygget sig paa den før omtalte „Kongsjord“, og da han vilde indrette sig en Høusegaard, nogle faa Tusinde Kvadratalen, paa det tilstødende Overdrev, blev det ham ved Svigersønnens Bestræbelser formeent, i hvilken Anledning de vexlede adskillige bittre Breve. Der var ogsaa flere Trakasserier i Anledning af Overleveringen af Amtsforvalterboligen og Hagen og de Forbedringer, Ulstrup skulde have erstattet.

Ting af mine Skrivsager er bleven tilbage“ o. s. v. (Brev af 19. Decem-ber 1752).

Efter langvarig Sygdom døde Ulstrup den 13. Oktober 1766 i sit 65. Aar. Han havde forinden aflagt alle sine manglende Regnskaber og fuldstændig klaret for sig. Hans Enke fik en Pension af 100 Rd., som det synes, at Svigersønnen maatte udrede¹⁾.

Det var jo i hin Tid ikke noget ualmindeligt, at Lakaier hos de kongelige Herskaber befordredes til Embeder endog af langt større Betydning end et Amtsforvalterembede; men det var vistnok sjældent, at de bleve saa dygtige Mænd som „Laquayen“ Oluf eller Ole Holm. Han begyndte sin Virksomhed som Amtsforvalter med at gennemføre Grev Stolbergs store Reform, og efter dennes Død 1766 var det ham, der opretholdt den, ja det skyldes sikkert væsentlig hans Klogskab, Konduite og store personlige Offre, at det ikke gik paa Hørsholm som i Odsherred og andetsteds, at Bønderne igjen fragsagde sig en Selveiendom, hvis Byrder de vare ude af Stand til at bære. Holm var, ligesaa fuldt som hans Svigerfader og Formand, hvad man af det foran Fortalte vil have seet, i sin 31-aarige Embedstid Bondens virkelige „Forsvar“; og der var ikke det Mindste i den Maade, hvorpaa han førte dette Forsvar, der mindede om hans tidligere Stilling; tvertimod, hans hensynsløse Djervhed ligeoverfor Overordnede paadrog ham mere end en Gang alvorlige Ubehageligheder. Endog ligeoverfor Enkedronningen forløb han sig; men det var rigtignok i hans første Embedstid, da han vel endnu var noget ør i Hovedet. Herved paadrog han sig følgende allerhøieste Tilrettevisning af 27. Februar 1762: „Ellers bemærker vi ved Amtsforvalterens Forestilling, at han drister sig til forfatte samme i saa uanstændige og ubetænksomme termini, som ere imod al den respect, han er Os og de ham af Os tilkommende allerhøieste Resolutioner skyldig. Ligesom Vi alletider vil tage i allernaadigst Consideration, hvad han i fornødne Tilfælde paa en anstændig Maade maatte have at forestille, saa haver dog Vores Amtmand,

¹⁾ Ulstrup holdt Bryllup i 1739. I et Brev i den Anledning til Oberhofmesteren af 9. Februar udbeder han sig Ordre til Skovrideren om at skyde to Dyr, som vare ham lovede, inden Fredag, „eftersom Tirsdagen den 17. til Bryllupsdagen er determineret“. „Til et ganske lidet Velkom, som jeg Fredagen derefter, efter almindelig Skik, maa gjøre herhjemme hos mig, kunde et Par Harer eller andet deslige Smaavildt komme mig meget beleiligt, om Deres Excellence endnu vilde have den Naade dermed at see mig assisteret. Mit Forsæt har vel været, at ville udbede mig den grace af Deres Excellences høie Nærverelse til mit Bryllup og ved min naadige Herre selv at blive ledsaget for Brudeskamlien“. Da Oberhofmesteren imidlertid er optagen af Forretninger for Dronningen, opgiver han det og beder alene om, „at Slotsforvalteren udi min naadige Herres Sted til denne Forretning maa blive autoriseret“. Endelig hedder det: „Endnu møder mig, foruden mange andre, den Uleilighed imod mit Bryllup, at Landeveien mellem Brede og dette (Hørsholm) omkring Holte er saa besværlig, at man ikke uden Hazard paa Heste og Vogn kan komme derigjennem, hvorfore, om jeg ikke befyrgede, det skulde ngunstig optages, jeg indstændig vilde anmode om den Frihed, om Fredagen den 18., naar min Kjøreste med hendes Venner skal reise herhjem, de da maatte passere Kongeveien. Men om Deres Excellence maatte finde min Begjæring heri uantagelig, beder jeg min Frihed pardonneret, som jeg heller reiser, jeg veed ikke

Etatsraad Dauw, alvorlig at betyde Amtsforvalteren, at det er hans allerunderdanigste Pligt at forrette den ham allernaadigst anbetroede Tjeneste med al Froskab og Flid, og at han herefter ikke understaaer sig at criticere Vores ham tilkommende Resolutioner, men bruger een en Betjent anstændigere Conduite, saafremt han vil undgaae paa anden Maade at blive bragt til den allerunderdanigste Respect, som han Os er skyldig". Holm døde 1790¹⁾. Hans Eftermand var Kancelliraad Jens Severin Cortsen, der tidligere havde været Sekretær og Meddirektør ved den almindelige Pleieanstalt (Fattigvæsenet) i Kjøbenhavn, men var afgaaet paa Vartpenge, da Anstalten henlagdes under Magistraten. Han var som gammel kjøbenhavnsk Kontormand, ukjendt med Bønder og Landboforhold og meget irritabel ikke synderlig skikket til at være Amtsforvalter i den Tid, og han udholdt det ogsaa kun i 6 Aar. I hele sin Embedstid laae han i Strid med sine Omgivelser, men navnlig med de to foran omtalte Mænd, Brygger Hermann Lengerken de Place i Sandbjerg og Kjøbmand F. C. Holm i Hørsholm, der paa egne og Bøndernes Vegne skaffede baade Amtsforvalteren og Rentekammeret Meget at bestille ved deres ikke altid ugrundede Klager over Forurettelser. Man var jo paa den Tid overalt tilbøielig til at see Revolutioner bag enhver Klage, og Cortsen ansaa sine Modstandere for at være rene Jakobinere. I en „Pro Memoria“ til Rentekammeret af 14. Juni 1792 havde Place fremsat ikke færre end tolv Klageposter: Standspersoners og det til Skov indtagne kontribuable Hartkorn fritoges uden Hjemmel for at deeltage i Veiarbeidet; af dette krævedes Andet og Mere, end man havde Ret til; Bønderne fik ikke den dem tilsagte Andeel i Bompenge; Udskrivningen af Fourage til Husarerne betaltes ikke med gangbar Pris og aldrig i rette Tid; Delinkventomkostningerne forøgedes ved, at Sagerne ikke tilbørlig fremmedes; Bønderne vare brøstholdne ved, at Landgilden uden deres Samtykke var omsat til Havre; Skjødernes Tilsagn om Betaling for Extrareiser overholdtes ikke; Skovudskiftningerne vare fuldbyrdede uden Bøndernes Samtykke; de paa disses Jord staaende Træer bleve ikke, som lovet, borttagne, og Skovgjærderne vare ikke lovlig overleverede, men forlangtes dog vedligeholdte af Bønderne, m. M. Og han tilføiede: „Hvad har vel Bonden i Almindelighed? Et usselt Liv — og dette vil man dog vel ei misunde ham. Ikke skeer det mindste, som Amtsforvalteren giver Navn af Fornærmelse, førend han enten straffer

hvorlangt omkring, end begjærer saadanne Ting, som kunne henregnes mig enten til nogen for dristig Anmodning eller være Deres Excellence til nogen Uleilighed for mig".

Ulstrups eneste Søn, Nicolai Ulstrup, var Amtsfuldægtig i Frederiksborg og en velhavende Mand, der eiede forskellige Salpeter-, Tegl- og Kalkværker. Af dennes Sønner lever endnu Artillerigeneral Ulstrup i Helsingør i en høi Alder.

¹⁾ Holm havde en Søn, som først eiede Donse, senere var Kantor og Kaptein ved Borgervæbningen i Helsingør. Dennes Søn, Christian Holm, Major ved sjællandske Jægere, en begavet og anset Militær, faldt ved Slesvig 1848, efter al Rimelighed for en Snigmorders Kugle.

eller klager og straffer; men naar Bonden vover at klage, da faaer det strax Navn af Ondskab, af Trættekjærhed, og jeg veed ikke, hvad Niddingsnavn man vil tillægge ham, fordi han paataler sin Ret. Vi ere under Pidsken, vi skal og evig være det, saa lyder det i Amtsforvalterens Litani. Det høie Kollegium veed ikke af de i Svang gaaende Onera, som paa dette Amt presse Sukke og Sved af Bonden, og tie de man til disse, hvad Under, at de da blev hævdet“. Af Cortsens Erklæring, der gik ud paa, at alle Klagerne vare ugrundede, lød Slutningen saaledes: „Skulle Embedsmænd ikke tages i Forsvar mod Voldsomhedens frække Angreb paa Pligternes hellige, men ofte endog nær uveibare Vei, saa maatte den frække Forbryder med sine Consorter næsten forledes til Tanke om Bifald der, hvor de exemplariske Straffe i Staten kræves til den offentlige Roligheds, Sikkerheds og Ordens Vedligeholdelse, og Følgen maatte blive det Heles — Gysen! Vidre Paastand vil jeg ikke selv her nedlægge imod den ryggesløse og straffelige deels Anklagere, deels Opviglere, for ei at sige Oprørere“. Hermed kunne sammenlignes hans Erklæringer i lignende Tilfælde, Side 189 o. fl.) Rente-kammeret deelte ikke ganske Cortsens Anskuelse, men gav Place Ret i flere Punkter. Denne og andre Ærgrelser have vel nok bidraget til Cortsens tidlige Død alt 1796.

Da Hørsholm Gods i 1770 inddroges under Kronen, blev det ved kgl. Resolution af 12. Juni 1770 bestemt, at Amtstuen ved indtrædende Vakance skulde nedlægges og forenes med Kronborg Amtstue; men da Amtsforvalter Holm døde i 1790, meente Rente-kammeret, at man ikke uden særligt Vederlag kunde paalægge den daværende Amtsforvalter i Esrom at overtage Hørsholm Amtstue, hvorimod man fandt det fordeelagtigere at give Kancelliraad Cortsen Embedet, da derved hans Vartpenge, 600 Rd. aarlig, kunde bespares. Kammerraad Balsløw, der i 1796 fik Kronborg Amtstue, blev det imidlertid paalagt ved Cortsens Afgang at overtage Hørsholm og at flytte dertil imod at faae et Lønning-tillæg af 200 Rd; men da saa Cortsen samme Aar kort efter døde, fandtes det dog „for besværligt“ for Balsløw saa hurtig efter at have modtaget Kronborg ogsaa at skulle overtage Hørsholm, og man konstituerede derfor foreløbig Landinspektør, Kapitain, senere Justitsraad Frederik Christian Selmer i Embedet. Efter 8 Aars Forløb „fattede“ Kammeret „den Tanke“ ved Vakance at forene Forstskrivertjenesten med Hørsholm Amtstue, hvorved naturligvis dennes Sammenlægning med Kronborg Amtstue maatte bortfalde, og man indstillede da Selmer, der havde tjent til Kammerets Tilfredshed²⁾, til „som Be-

¹⁾ Cortsens Samtidige, Pawels, omtaler ham. See Side 279.

²⁾ Selmer havde som Landinspektør udført forskjellige vigtige Hverv: han boniterede og skyldsatte Koloniernes Jorder paa Alheden, lagde Planen til Susaaens Seilbargjøreelse til Næstved, deeltog med Arctander, Recke og Schüth i Udskiftningerne m. M. paa Frederiksberg og Kronborg Amter i Firserne og var Medlem af den store Hoverikommission i Halvfemserne. Økon. Anm. 3. og 9. B. Hansens Beskr. af de paa Frederiksberg og Kronborg Amter foretagne Indretninger og Bergsøes Reventlows Virksomhed I. 281.

lønning og Opmuntring“ at erholde kongelig Udnævnelse og et Gage-tillæg af 200 Rd. Den faste Pengeløn var forud 740 Rd. Nogle Aar efter blev Selmer tillige Hovedforstkasserer for hele Nordsjælland, og dette Embede vedblev senere, indtil 1852, da det ophævedes, at være forenet med Amtsforvalterembedet. Selmer tog sin Afsked 1822¹⁾, men døde først i 1843 i en høj Alder og overlevede sin Eftermand: Forstsekretær (d. v. s. Sekretær hos Overforstmesteren), Kammerraad, senere Justitsraad Carl Henrik Lytz, der døde sindssvag 1842. Chef for Veikontoret under Rentekammeret, Justitsraad Peter Sadolin Neergaard fik derefter Embedet i April 1843 og døde, efter flere Aars Sygdom, i Marts 1857. Han var den sidste Amtsforvalter i Hørsholm. Embedet inddroges nemlig ved Lov af 22. December 1857, men blev ikke, som tidligere bestemt, sammenlagt med Krouborg Amtstue. Derimod stillede der et Beløb til Finansministerens Raadighed til Bestridelse af Udgifterne ved Amtsforvalterforretningernes Udførelse paa Hørsholm²⁾, idet Regering og Rigsdag erkjendte, at man, efter Arvefæsteskjødernes Indhold, ikke kunde forlange Skatter og Afgifter af Hørsholm Distrikt indbetalte andetsteds end paa Hørsholm.

¹⁾ Natten mellem den 9. og 10. Januar 1821 blev der gjort et dristigt Indbrudstyveri paa Amtstuen og bortstjaalet henved 2,000 Rd. Selmer fritoges vel ved kgl. Resolution af 28. Mai 1823 for at tilsvare Beløbet, men denne Begivenhed foranledigede dog vistnok nærmest, at han kort efter søgte sin Afsked.

²⁾ Indtil 1875 besørgetes disse Forretninger af denne Bogs Forfatter, der fra 1844 havde været Neergaards Fuldmægtig og senere konstitueret i Embedet.

XII. Dommere og Skrivere.

· Som alt foran Side 42 bemærket, udgjorde i Christian den Tredies Tid Liunge (baade det nuværende Liunge-Kronborg og Liunge-Frederiksborg), Strø og Hjørlande Herreder een Jurisdiktion med Thingsted i Helsingør. Det kaldtes „Tryherritzthing“, og en Deel af Hørsholm Gods, navnlig Karlebo Sogn, synes at have lydt under dette Thing indtil 1536, fra hvilken Tid det hele Gods befaledes at „besøge Høringsholm bierketing“.

Den Afgift, som under Navn af „Dommerkorn“ har været udredet overalt lige indtil vore Dage, synes, i alt Fald for Hørsholm Birks Vedkommende, at være indført i Frederik den Andens Tid. Kongen udstedte nemlig den 19. Marts 1574 et aabent Brev¹⁾ til Bønderne udi Hørsholm Birk om, at „enhver, som pløier og saaer“, skal give „Birkefogden Oluf Smed aarligen en Skjæppe Korn, saalænge han er Birkefoged, for hans Umage med at hjælpe dem alle til Lov og Ret“. I samme og nærmest paafølgende Aar udstedtes flere lignende Breve til andre Jurisdiktioner.

Birkefogdens Løn bestod forøvrigt væsentlig deri, at han havde en af de bedste Gaarde i Birket, fri for Landgilde og Hoveri, nemlig en Gaard i Niverød med over 20 Tdr. Hartkorn, dobbelt saa stor som uogen anden Gaard i Byen. Senere tilstodes der desuden Birkedommeren en fast Pengeløn af 50 Rd. aarlig af „Amtskassen“ \circ : Godskassen.

I henved halvandethundrede Aar, indtil Midten af forrige Aarhundrede, gik Dommerembedet i Hørsholm Birk i Arv fra Fader til Søn. En Søren Mikkelsen indtog Dommersædet efter en Mikkel Sørensen og en Mikkel Sørensen efter en Søren Mikkelsen, ligesom en Christian fulgte efter en Frederik og en Frederik efter en Christian paa Kongethronen. I Frederik den Tredies Tid hed Birke-

¹⁾ Sj. Tgl. 272.

dommeren Søren Mikkelsen. Da Birkefogden i Kronborg Birk af de Svenske blev „angreben og henrettet“, gav Kongen ved Brev af 24. Januar 1659¹⁾ Søren Mikkelsen tillige Kronborg Birk, dog at han skulde lade sig nøie med een Gaards Frihed, skjønt han fik to Birkething. Kort førend Krigen udbrød, blev der sat Ild paa hans Gaard, som saaledes ødelagdes, og under Krigen led han for sin tro Tjeneste meget af Fjenden, sad en Tid fængslet i Jern paa Kronborg, hvorfra han ved Lorentz Tuxens Hjælp blev frikjøbt, og var efter Freden i maadelige Omstændigheder. Hans Kreditorer havde lagt Beslag paa Gaarden, som han maatte indløse med 400 Rd. og derefter i 1672 tage i Fæste af Dronning Sophie Amalie. Efter at en kongelig Befaling af 5. April 1690 havde gjort Forandring med Hensyn til de Herreds- og Birkefogderne tillagte Embedsgaarde, søgte ovennævnte Søren Mikkelsens Søn og Efterfølger, Mikkel Sørensen, og fik den 4. April 1691 en kongelig Bevilling paa, at han fremdeles maatte „nyde indbemeldte Gaard til sin Bestilling“, og at hans Hustru, Børn og Arvinger endvidere maatte nyde og besidde den foruden Fæste efter ham, imod at betale Skatter og Landgilde, saafremt der efter hans Død „ingen Kjøbmand kan bekommes, som efter Vurdering vil kjøbe og betale samme Gaards Bygning“, paa hvilken Mikkel Sørensen havde anvendt sine og Hustrues Midler. Hans Enke blev ved Frederik den Fjerdes Bevilling af 6. Januar 1700 yderligere fritagen ogsaa for Skatter og Landgilde, og hans Søn og Efterfølger, Søren Mikkelsen, fik begge Bevillingerne konfirmerede af Christian den Sjette den 26. Oktober 1731. I 1741, da denne Søren Mikkelsen havde været Birkedommer i Hørsholm Birk i 41 og i Kronborg Birk i 44 Aar, blev han ramt af et apoplektisk Anfald, der nødte ham til at tage Afsked, og med ham gik Embedet ud af Familien, men derimod ikke Gaarden. Den var totalt afbrændt for ham i 1709, hvorved han mistede Alt, hvad han eiede af Ind- og Udbo, og i Betragtning heraf, hans lange Tjeneste og Skrøbelighed bevilgede Dronning Sophie Magdalene under 5. September 1741 ham og Hustru fremdeles at beholde Gaarden afgiftsfri, ligesom endvidere hans Datter, gift med en Hans Andersen, der bestyrede Gaarden for ham, for hendes Livstid maatte efter Forældrenes Død besidde Gaarden imod at svare 1 Rd. af hver Tde. Hartkorn istedetfor Hoveri. Denne Datter døde først i 1781. Søren Mikkelsen søgte og fik derhos Tilladelse til at afstaae sine Birkedommerembeder „til en bekvem Person“, der vilde give ham en billig Afstaaelse og „noget Lidet aarlig af Tjenesten“ til hans og Hustrues Underhold i deres høie Alderdom og Svaghed. En saadan fandtes i Christen Kock, der var Møller i Esrom, men forhen havde været Fuldmægtig paa Kronborg Amtstue og konstitueret under Søren Mikkelsens Sygdom. Han fik Bestalling den 17. Marts 1747. Christen Kock døde allerede i November 1751 og efterfulgtes, i Henhold til et tidligere allerhøieste Tilsagn, af Byfogden i Hillerød, Jens Lottrup,

¹⁾ Sjæll. Reg.

der havde Tjenesten i Forbindelse med sit Byfogedembede indtil 1804. Fra den Tid har Embedet været selvstændigt, men var i mange Aar meget ringe, navnlig i Tyverne, da den samlede Indtægt kun ansløges til 4 à 500 Rd. Sølv aarlig. Senere, men især fra 1857, da Skiftejurisdiktionen ved Amtstuens Nedlæggelse kom til, er Indtægten stegen til ligesaa mange Tusinde.

Rækken af Dommere har senere været: Krejddal fra 1804; G. L. Baden fra 1818 til 1820, da han blev suspenderet; Fogh konstitueret fra 1820 til 1822; Rogert ligesaa fra 1822, død som Raadmand i Helsingør; Brorson fra 1825, død som Byskriver i Helsingør; Haxthausen fra 1833, død som Herredsfoged i Lysgaard-Hids Herred; Mourier fra 1846, død som Borgermester i Odense, og Møller fra 1854.

Gustav Ludvig Baden var i sin Tid en meget bekendt og omtalt Mand. Han var en Søn af den lærde Professor Jacob Baden og en Brodersøn af Bernstorffs udmærket dygtige Godsforvalter, Kammerraad Torkel Baden, der senere blev kgl. Godsinspektør paa Baadesgaard. Født 1764 blev han Student 1780, juridisk Kandidat 1784, Overretsprokurator 1786, By- og Herredsfoged i Lemvig 1790, Doctor juris (i Kiel) 1793, By- og Herredsfoged i Nakskov 1794. Vicelandsdommer paa Laaland og Falster 1795, Herredsfoged i Bjerge-Aasum Herreder 1800, Byskriver i Odense 1816 og endelig Birkedommer i Hørsholm 1818. Baden var en meget flittig og frugtbar historisk Forfatter, men, siger han selv: „mine Regnskaber oversaae jeg rigtigt nok“. Følgen var, at han fik en Kasseangel af 8,000 Rd., maatte søge først Byskriverembedet i Odense, hvormed ingen Oppebørsler vare forbundne, og, da dette heller ikke vilde gaae, det endnu mindre Embede i Hørsholm. Til Dækning af Kasseangelen søgte han, ligesom saa mange andre Embedsmænd i den Tid, et Laan af den kongelige Kasse, men fik Afslag, idet Kancellipræsident Kaas fortalte ham, at han ikke var vel anskreven paa Grund af den Frihed, hvormed han offentlig skrev, og formandede ham alvorlig til at lade det være. Dette afholdt dog ikke Baden fra kort efter offentlig at udtale sig skarpt imod det nyoprettede Kystpoliti, og da Kancellipræsidenten i den Anledning paany „yttrede den største Mishag“ med disse Bemærkninger, supplerede Baden des paa staaende Fod med den, at Kystpolitiets eneste Nytte var, „at dets Autoriteter fra første Haand fik Synet af de mange smukke skaanske Bønderpiger“, som kom herover. Faa Dage efter blev han „saa pludselig, som uventet“ suspenderet fra sit Embede og Arrest dekretet paa hans Person. Arresten undveg han ved om Natten at flygte ud til en Ven paa Landet, og hans Svoger, Professor Ramus, tilbød at stille 5000 Rd. i Obligationer som Sikkerhed for Kasseangelen, imod at Suspensionen maatte blive hævet; men Kancelliet vilde ikke lade den beordrede Aktion bortfalde, med mindre den tilbudne Sikkerhed blev fuld-stændiggjort for Alt, hvad Baden maatte findes at skyldte det Offentlige, og han tillige søgte sin Afsked samt underkastede sig Kongens Naade med Heusyn til Pension. Fornyeede Ansøgninger til Kongen gavede intet Resultat. „Aktionen maatte altsaa gaae frem, og den

personlige Arrests Udsættelse beroede kun paa min Svoger“, siger Baden, som derpaa tog den „maaskee ikke saa overlagte Resolution“ at flygte over Hamborg til Norge. Men her fik han ikke Lov til at blive. Regeringen reklamerede ham, og trods alle Protester blev han sendt tilbage til Kjøbenhavn som Arrestant. Høiesteret dømte ham til Embedets Fortabelse og tre Aars Landflygtighed, hvilken Dom dog af Kongen formildedes til et Aars Fængsel i Kastellet; og da han, henimod 70 Aar gammel, kom paa fri Fod, havde han ikke Andet end sin Pen at leve af. Men den brugte han ogsaa flittig lige til sin Død i 1840¹⁾.

I 1686 fik en Hans Jacobsen Bestalling som Birkeskriver²⁾, og i 1700 stadfæstede Kongen Dronningens Udnævnelse af Jens Mikkelsen til samme Bestilling³⁾. Fra 1711 til 1734 var Thomas Jenssøn Birkeskriver.

Ligesom Birkefogderne lønnes Birkeskriverne ved at have en Gaard i Brug fri for Landgilde og Hoveri. En Tid lang, idetmindste fra 1701 til 1720, havde Birkeskriveren desuden Skatter, Skattekorn, Landgilde og Hoveripenge af en anden Gaard paa 6 Tdr. Hartkorn, efter en Beregning af 1719, ialt 60 Rd. 5 $\frac{1}{2}$ 3 β , som vedkommende Bonde betalte Birkeskriveren. I 1732 var dette Forhold dog forandret derhen, at Bonden betalte sine Afgifter til Herskabet og gjorde Hoveri som de andre Bønder, hvorimod Birkeskriveren fik en aarlig Pengeløn af 60 Rd. foruden Brugen af den Gaard, han boede paa. I en Ansøgning af 1732 om Eftergivelse af et Forskud paa 48 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ 6 β , som han i 1730 havde faaet til Sæde- og Fødekor, forklarer daværende Birkeskriver Thomas Jenssøn:

„Min allernaadigste Løn er 60 Rd., hvoraf følgende Udgift for mig nødvendig requireres:

1. De Kongl. Skatter af 6 Tdr. Hartkorn af Gaarden i Isterød, som mig allernaadigt er anfortroet à 3 Rd.	18 Rd.	„	£
2. Tjenesteløn: 1 Karl aarlig	16	-	„
1 Halvkarl	8	-	„
1 Pige	6	-	4
3. Til Smeden for mine Heste, Vogne og Plougredskaber	10	-	„
Til Hjulmanden for Vogne og Plougredskaber	5	-	„
4. Til Høstfolk og Dagleiere samt Tærskere om Vinteren kan jeg ikke komme ringere end	10	-	„
	73 Rd.	4	£

Min Gaards Avling angaaende da kan jeg aldrig noget Aar avle saamegen Sæd af nogen Slags, jeg jo til Sædekorn og nødtørfigt Ophold dog aarlig maa købe 8 à 10 Tdr. Rug, 6 à 8 Tdr. Byg og 8 Tdr. Havre til at saae“.

Thomas Jenssøn døde 1734. Han var yderst forarmet og havde pantsat Gaardens Bygninger til nogle af sine Kreditorer. Disses Panteret blev dem dog frakjendt ved Høiesteretsdom.

Da Thingskrivertjenesten Aaret efter blev besat, foreslog Amtsforvalteren Kromanden og Broforpagteren i Nivaa, Laurs Jørgen-

¹⁾ G. L. Baden: „Smaa Afhandlinger og Bemærkninger“, 2. B., og „Landsdommer Dr. jur. G. L. Badens vigtigste Levnedssomstændigheder“

²⁾ Sj. Reg. 18. Decbr.

³⁾ Sj. Reg. 7. Decbr.

sen Skive, „en meget god, ærlig og retsindig Mand“, ogsaa fordi derved „den Gaard, Thomas Jensen hidtil har besiddet, kunde bekommes baade til Hoveri og Landgilde, hvorfor den som Thing-skrivergaard hidtil har været fri, eftersom bemeldte Laurs Skive har selv sin egen Bolig herpaa Amtet“. Saaledes blev det da, og hverken Skive eller hans Eftermænd fik nogen Gaard. Efter en Skrivelse fra Birkedommeren af 3. December 1773 ansloges Embedets Indtægter dengang i det Hele til 60 Rd. i Løn og 70 Rd. i Sportler samt en Brændeudvisning. Efter Skives Død 1767 søgtes Tjenesten af en Kleinsmed, der vilde give Skives Enke Halvdelen af Indtægterne, fremdeles af Dronningens forrige Kok, Daniel Hansen Schmidt, Møller i Usserød, der paaberaabte sig sin tyveaarige Tjeneste og tilbød at tage juridisk Examen, og endelig den forhenværende Forpagter af Hovedgaarden og Fiskeriet, senere Værtshusholder, falleret Kjøbmand og Tømmerhandler Lassen, der forklarede, at hans Omstændigheder vare „saa ringe, at han nødes at søge Udveie paa alle lovlige Maader for at erhverve Brødet“. Dronningen foretrak dog Amtsforvalterens Fuldmægtig, Jens Nielsen Kraagsgaard, „en gammel Skriverskarl, der saavel ved det kgl. Rentekammer som andre Steder og nu sidst som Fuldmægtig ved Amtstuen i endeel Aar haver tjent“, imod at han skulde kvittere sin Tjeneste og underkaste sig Examen ved det juridiske Fakultet. Med Examen synes det dog at have knebet, thi han fik den ikke „udstanden“ før i Aaret 1771. Heller ikke havde han længe Gavn at den eller Embedet. I 1773 maatte han alt søge om at faae en Anden konstitueret i sit Sted, og samme Efteraar omkom han en mørk Aften ved at falde „næsegruus i et Morads“, som dengang befandt sig imellem Ridebanen og Byens Huse og, efter Amtsforvalterens Mening, var „bekvem“ at falde i „endog for et ædrueligt, sige for et ventelig drukkent Menneske“. Kraagsgaards Eftermand, Peter Fyhn, modtog Sagerne i en meget daarlig Orden; der var f. Ex. ingen Auktionsprotokol ført i 11 Aar og en stor Mængde Dokumenter ikke indførte i Pantebogen; men Fyhn synes ikke at have gjort det bedre. Idetmindste klagede Amtsforvalteren i 1810 over „den mageløse Uefterrettelighed i hans Embedes Førelse“¹⁾. Fyhn var den sidste Birkeskriver. Efter hans Død blev Skrivertjenesten forenet med Dommerembedet.

¹⁾ Som alt foran bemærket, synes Hørsholm Birks Pantebøger for Tiden før 1790 at være sporløst forsvundne. Maaskee har Birkeskrivernes Uefterrettelighed været Skyld heri, maaskee ere de i sin Tid ved en Feiltagelse afgivne til Amtstuen og tilintetgjorte tilligemed endeel andre Arkivdokumenter, som Amtsforvalteren, Justitsraad Lytz, i et Anfald af den Sindssygd, der endte hans Liv, i 1840 lod deels brænde, deels begrave i en Tørvemose. Da disse Pantebøger indeholdt de allerfleste af de oprindelige Adkomstdokumenter, er Tabet af dem stundom forbundet med betydelige Ulemper, ikke mindre for Administrationen end for Eiendomsbesidderne. Forf. har troet at kunne, i alt Fald for nogen Deel, raade Bød paa disse Ulemper ved i dette Skrift at behandle de hørsholmske Eiendomsforhold med en under andre Omstændigheder ufornøden Udførlighed.

XIII. Distriktslæger.

Den første Læge, som blev ansat paa Hørsholm, var den foran omtalte tyske Barbeersvend: „Amtschyirurgus“ Johan Georg Schwimmer. Han var tillige en af de første Nybyggere i „Kjøbstaden“, handlede med Urtekram, herbergerede Reisende, jfr. Side 124, 247 og 248, og virkede i disse forskjellige „Embeder“ fra 1738 til 1790, altsaa i ikke færre end 52 Aar. Efter ham kom en anden Tydsker, Holtzkam, født i Berlin 1762, der havde taget kirurgisk Examen 1788 og i 1807 blev Regimentskirurg ved de holsteenske Landsenerer i Haderslev, hvor han døde 1828. Carl Henrik Klein var Distriktskirurg fra 1807 til sin Død 1812, og hans nærmeste tre Eftermænd: Johan Poul Gottlieb Brieghel, Niels Andreas Bartz og Jørgen Hammer, overlevede ham kun ganske kort. De bleve begravede her henholdsvis i Mai 1813, Oktober 1814 og Marts 1815. Derefter var Krigsraad Adam Andreas Sager Distriktslæge fra 1816 til 1834 og Christian Frederik Weber fra 1835 til 1861, da Iver Henrik Valdemar Møller, R. af D., tidligere Stadslæge i Næskov, erholdt Embedet.

Bilag.

A. A. Notitser om Litle-Slægten.

Palle Litle, Marsk Stigs Svigerfader, var den første af de Sammensvorne, der lagde Haand paa Erik Glipping. Han nævnes dog ikke i Anklagen mod Morderne paa Danehoffet i Nyborg den 25. Mai 1287, saa lidt som i senere Aktstykker; formodentlig er han imidlertid død. Suhm X. 935, 39. XI. 10. Efter Estrups Bemærkning — Tygestrup 36 — synes han at antage Palle Litle for den ældre Jon Litles Broder.

Johan Gotschalksen og hans Broder Herr Gotschalck Litle af Findstrup nævnes blandt „de Fredløse, hvis Gods blev annammet og er forbrudt“. Suhm XI. 731. Formodentlig var det en anden yngre Gotschalck Litle, som blev anklaget for Forræderi paa Viborg Landsting 1314 „15de Dagen efter Petri og Pauli“, dømt til „Livs og Godes Fortabelse“. og blandt hvis Dommere var en Asmund Litle. Suhm XI. 724.

Hamund Litle synes at have været Hovedet for en anden og mere loyal Green af Slægten. I Aarene fra 1290 til 1300 var han vistnok Medlem af Kongens Raad, da hans Segl jævnlig findes paa Kongebreve fra den Tid. Saaledes paa Erik Menveds Brev af 7. Januar 1290 til Bisp Johan i Aarhus paa kgl. Rettigheder i alle hans Kirkes Skibsreder, paa Sammes Beskyttelsesbrev for Nyborg Borgere af 25. Marts 1290, paa et Brev af 25. August 1292 til Ribe Borgere om Forstrandsret, paa Gavebrevene af 23. Oktober 1295 og 28. September 1297 til Sct. Agnetes Kloster i Roskilde paa noget Jordegods ved Roskilde og paa Frk. Agnes's og Juttas Gods, paa Leidebrevet til Jens Grand af 4. Marts 1299, paa to Kongebreve til Vinding Herred og Nyborg af 4. April 1299 og endelig paa Leidebrevet til den norske Konge af 21. August 1300. Suhm XI. 79, 80, 118, 205, 259, 277, 310, 325, 368. I de Breve, der i 1308 vexledes imellem den danske og norske Konge om Aarsagerne til de gjentagne Fredsbrud. Suhm XI. 366, 584, siges, at Grev Jacob af Halland havde berøvet Hamund Litle hans Gods i Rotenæs. Maaskee dette dog allerede gjælder Sønnen, Ridder Hamund, der i 1316, imod Pant i noget Gods i Alsted, laante 100 Mark purt Sølv af Sorø Kloster og som Munkene kaldte en „ypperlig og ædelmodig Mand“. Suhm XI. 780. Langebek IV. 479, 489, 520.

Af den ældre Hamund Litles Afkom nævnes ellers Johan Nicolausen, „en Dattersøn af Fru Ingeborg og Hr. Hamund Litle“, der 1330 gav Sorø Kloster Indkomsterne af hans Gods i Alsted, Suhm XII. 215, og Peder Hamundsen Litle, som den 17. Juni 1323 udstedte Gjælds brev til sin Moder Fru Ingeborg for 20 Mark purt Sølv, Suhm XII. 73, 358, 59. Den Niels Hamundsen, der 1289 bevidnede Brevet, hvorved „Mylthorf“, Marsk Stigs Herregaard, som konfiskeret overdroges Trediemand, Suhm XI. 57, er formodentlig den samme Broder Niels Hamundsen, der ved Testamente af 1. April 1395 indsatte Hamund Litle til Exekutor. Af dette Testament skjønnes, at Hr. Niels maa have eiet meget Jordegods baade i Sjælland og Fyen. „Det bedste ved det er“, siger Suhm, XI. 211, „at han befalede at give tilbage, hvad han urettelig havde erhvervet, imod at de Forurettede med Vidnesbyrd beviste det for hans Arvinger“.

Thord Litle skal have været en berømt Lovkyndig. Suhm mener, at han har skrevet eller dog havt en væsentlig Andeel i ny sjællandske Lov, hvad dog nok er tvivlsomt. Han bevidnede Leidebrevet til Jens Grand af 4. Marts 1299, „sad Retten paa Kongens Thing i Viborg“ den 25. Februar 1301 og deeltog i Danehoffet i Nyborg den 13. Marts 1304. Suhm XI. 459, 860, 325, 26, 381, 457.

Af andre omtrent samtidige Litle finder nævnt Esbern Litle, som den 22. Oktober 1245 bevidnede det Skifte, som Kong Erik Plougenning i Kolding gjorde med sine Brødre Abel og Christopher af afd. Grev Albert af Orlamynde hans Gods paa Als, og ligeledes Esbern Litles Søster Fru Æthlæ, som den 8. Juni 1277 gav Sct. Clara Kloster sine Eiendomme i Saunes paa Lolland, som hun havde arvet efter Broderen. Suhm X. 51. 746. Fremdeles Timmo Litle, en slesvigsk Adelsmand, der Aar 1256 overfaldt den slesvigske Bisp Nicolaus i hans Bispegaard om Natten, fangede og skjulte ham, saa man længe ikke vidste, hvor han var, „alt af bare Gjerrighed“, idet han fordrede 1000 Mark for hans Løsladelse. Suhm X. 299. Magnus Litle og hans Broder Johan Ascersen skjødede den 27. November 1277 til Bisp Tyge i Ribe noget Gods i „Hambrum“ Herred, som de havde faaet af deres Moder. Fru Christine, og Martha Litle solgte den 22. September 1250 en „1/4 Part af en Otting“ i Dravdt til Lygum Kloster. Suhm X. 746, 801. Endelig nævnes endnu en Fru Johanne, Enke efter Gudmund Litle, som ved Gavebrev af 1301 og 8. August 1304 skjænkede Lunde Kapitel Byen Krumholdt i Froste Herred og noget Gods i Staffstorp i Bare Herred. Det første Brev er bevidnet af Jacob Jon Litle, Væbner. Fru Johanne døde den 14. December 1304. Suhm XI. 386, 467, 470. Liljegren Dipl. Svec. II. 425—26. Otto Litle var en af Marsk Ludvig Albretsons Kreditorer, og hans Enke, Fru Else, fik ved et Forlig af 28. September 1329 Kong Christophers Løfte paa Betaling. Suhm XII. 184. Kannik Jon Litle blev ved Nicolaus Bunkefloes Testamente af 28. September 1346 begavet med en liden Lovbog og Testators Codex. Mester Jon Litle gav Kantor i Lund Benechin Henricson ved Testamente af 9. Marts 1358 „en Deel af Rosarium over Decretet“. Suhm XIII. 164, 366.

I et Gavebrev af 29. Februar 1320 fra Bisp Olaf i Roskilde til hans Kanniker paa noget Gods i Vindorp og Gyærthæsløf siges dette at være „nyligen kjøbt af Herr Poull Litle“. Suhm XII. 20. En Jon Litle forseglede den 3. Mai 1396 Herman Flenings Pantebrev til Dronning Margrete paa Abrahamstrup med Horns Herred. Molbechs og Petersens Udvalg af utrykte Diplomer S. 49. Formodentlig den samme „Herr Jon Lytle“, der havde Pantebrev paa Fru Elsebe, Herr Albrecht Andersøns Enke, for 200 lybske Mark, som Dronning Margrete indfrieede Aar 1406, *ibid.* S. 303. Endnu i 1475 var en Jes Morthensøn Litle Medlem af Viborg Lands-thing, jfr. Rosenvinges gamle danske Domme, 1. Samling, S. 17, 15. I Reformationstiden var en Peder Litle, „Petrus Parvus Rosæfontanus“, Professor eloquentiæ, og omtrent samtidig med ham levede en Mathias Litle, der udgav en Bedebog 1544¹⁾. En Søn af Peder Litle, Christopher Pedersen Litle, var Præst i Birkerød fra 1583 i 23 Aar. Om Nogen af disse nedstammede fra Jon Litle, er vel tvivlsomt.

I Norge nævnes i det 16. Aarhundrede jevnlig en Familie, som kaldes Litle eller Basse, og hvis mest fremragende Medlem synes at have været Kantsleren Peter Hansen, med hvis Datter, Margrete, Anders Hvitfeldt fik Thronstad Gaard, jfr. Saml. til det norske Folks Sprog og Historie 1. 394; men efter Adels-Lexikon var denne Familie ikke beslægtet med de danske Littler.

Paa en Stamtavle over Familien Bircherød i G. A. hedder det om Dorthe Pedersdatter Bircherød, en Datter af Mag. Peder Jensen B., at hun var gift med Hr. Torben Lauridsen, Sognepræst i Værløse, og senere, efter hans Død 1681, med en Hans Litle, „som havde en Bestilling ved Hørsholm“. Det er nu ganske rigtigt, at der paa den Tid var en Hans Litle eller Lillie ansat ved Hørsholm. Han var nemlig „Urtegaardsmand“ ved Slottet og havde som Løn Brugen af Usserød Mølle. Men om han, som Forf. af Stamtavlen mener, „nedstammer fra den i det 13de Seculo florende Litle Familie“, turde vel være mere tvivlsomt. En Søn, Hans Litle, døde som Parykmager i Slangerup 1751.

A. Skjøde af 1346.

Til Alle, som see dette Brev, bringer Nicolaus Erikson af Lynde sin bestandige Hilsen i Herren. Vide maa Alle, at jeg frit tillægger den adelige Herre Nicolaus Knuthson af Svaneholm, med hvem min Datter Cecilia er trolovet til at vende hans Hustru, Halvdelen af de Ejendomme, en for alle og alle for en, som jeg efter min salig elskede Hustru Katerine Tymmesdotters Død ejer i Sjælland, paa følgende Steder, Godset Hyrningsholm: Hyrningsholm, Ubbæruth, Skuæruth og den anden Skuæruth, Ebbæruth, Runæstigh, Walæruth, Mæruth, med en Mølle sammesteds, en Mølle, som kaldes Eyselmmølle, Estæruth med

¹⁾ N. M. Petersen II. 136.

to Møller, Læyelstorp, Stunnastorp, Starstorp, Hauæ, Sandholm, Høholt, Lyngæ med en Mølle, fem Gaarde i Luce-ruth, en Gaard i Kjættinge, en Gaard i Alruth i Provindsen Lyngæhæreth, Halvdelen af en Gaard i Helsingyng i Holm-bøhæreth, fire Gaarde i Wangwethæ i Støuenshæreth og fem Boelsteder i Strøby i Stæfwenshæreth, med Marker, Enge, Græsgange, Skove, Vandløb, Bygninger, Herligheder og alt Andet til disse Ejendomme Hørende, Vaadt og Tørt, med hvad Navn nævnes kan, uden nogen Undtagelse, saaledes at bemeldte Nicolaus skal have fuldstændig den samme Ret, som han i Forening med nævnte Cecilia paa hvilkensomhelst Maade gjør eller i Fremtiden vil kunne gjøre Krav paa i de nævnte Ejendomme og i andre — saavel i Sjælland som i andre Landsdele, — paa den Betingelse, at, saafremt bemeldte Nicolaus ikke med nævnte Cecilia faaer Afkom, skulle ovennævnte Eiendomme og urør-lige Ting frit vende tilbage til denne Cecilias rette Arvinger. Til Vidnesbyrd om hvilket er vedføjset mit Segl samt Hr. Jacob Niclessons af Magdleby, Væbner, Hr. Nicolaus Johannes's, Præst, Kongen af Danmarks Kapellan, Hr. Nicolaus Michaëlis, Præst, Nicolaus Eriksens af Jerpelstorp og Boëtius Folks af Walewæs Segl. Givet paa Hyrningholm i det Herrens Aar 1346 paa St. Maria Magdalenes Dag.

B. Skjøde og Bekræftelsesbrev af 1391.

Alle thesse screfft see ewinnelige Helsen med Gud: Jech Beynt Biyg aff Gundersløffholm, Ridder, gør vitherligt alle nerverendis oc kommendis, at iech aff fult berad ock mine Fren-ders og weners obenbare samtycke haffuer opladet oc tilsagt thesse Breffuiserske, Høgboren Førstinne Frue Margareta, met Guds Nade Norigis oc Sweriges Drotning oc ret arffuunge ock førsteinne til Danmarks Rige, myn gord Hyrningisholm, i Lionge herit i Seland ligendis, met alle the gotz som høre til forn. gord, ehvor the ligge, frii at fange oc annamme strax iech død er, vthen ytharmere forhanlinge, toch met swo skoll, at skeer thet swo, at iech ganger aff thesse werden for æn hwn, tha skal hwn met all rette nyde i forn. gord oc gotz ther tilligge swo møget, som hwn køpt haffuer aff Her Hennicke Aueuelde, som Ridder wor, oc Her Beyntz aueueldis Broder, som the Breff ther uppa gjorde klar-ligen wdwise, oc hvad rettighed hun haffuer i forn. gord oc gotz nyde aldels frii, wthen all gensielse, til sin Nytte oc effther sin wilge, oc allt Hun haffuer giffuet meg eller hun bewise kan hun fore mig udlagt haffuer eller myn nytte i nogre made hereffter nogen tiid udlegger, thet skal altsammen igen giffues, uten al gensielse oc orsage, før æn hun effther myn Død antworder forn. gord fra sig; til vithnesbyrd herom haffuer iech met erlige oc welhyr-

¹⁾ Suhm XIII. 806. Orig. Geheimark.

VII

dige Mentz Herrer Nielses, abbet i Soer, Hans Rudt oc Micheldt Rudt, Ridder, Hans Tuesson, Per Nielson aff woldorp, Hans Grubbes, Anders Grufses oc Hans Nielson hengd mit indseigle med theris nedhen fore thette breff.

Giffuet i Nestwid aar effther Guds Byrd 1391, Mandagen nest effther Søndagen Letare.

Nedenfor er paategnet Beynt Biyges Tilstaaelse for hans Gjæld til Dronning Margrete, nemlig:

„efterskrevne Sum Penge, som hun haver laant og udlagt for mig og til min og min kjere Husfrues Elnes Nytte til at løse begges vore gods med i rede Penge, først 300 Mark Lybsk, som hun laante mig strax efter hendes Faders Død, item 400 Mark Lybsk, hun fornøiet Hennicke Grubbe Dale, item 100 Mark Sølv som Herr Ewert Mølticke, Ridder var. gav mig paa hendes Vegne og af hende Ribe siden i Pant fore fik. Item 300 Mark Lybsk, som hun laante mig selv i rede Penge. Item hundrede Mark Sølv, som hun udlagde til at holde mine Gaarde med og gav Abbeden af Soer paa mine Vegne, item 200 Mark Lybsk som jeg fik Klæde og Heste af hende for; og bekjender jeg mig at have fanget fyldest for alle disse Summer“ o. s. v. —

Dateret „1391 Tisssdagen nest effther Søndagen Letare“.

Alle thenne screfft see ewønnelige Helsen met Gud: wii Henecke Olson af Siøholm Væbner og Ingeborg Pithersdotter Hans Husfrue att wii haffue skøt oc affhend till euige tiid fra woss oc wore arffuinge til Høighoren førstinne oc Frue Margarete, Suerigis oc Norigis Drotning oc ret arffuingh oc Førstinne til Danmarcks Rige, all then ret som oss er tilfallen i Hørningisholm oc i the gotz som ligge til foræ gord i Lyngeherit oc i alle andre gotz som Frue Eline Nielssdotter, Her Beynt Biugis efftherleverske, haffuer giffuet, skøt oc pantsat til Sante Clare Klosther i Roskilde, met the gotz i Kloffuetofte, ligendis i lille Herrit, oc the gotz i Lund, i steffnitz Herrit ligendis, effther Erick Nielsøus Død af Hørningisholm oc her Beynt Biug Ridders salige Hugkommelse.

Giffuet i Slangerop aar effther Guds Byrd 1391, Fredagen effther Sancte Lucii Dag.

C. Lensbrev af 1578.¹⁾

Vi Frederik den Anden o. s. v. gjøre Alle vitterligt, at efterdi som vi have tilbetroet os elskel. Johan Thaube vor Mand og Tjener at være vor Lensmand og have vore Slotte Frederiksborg og Kroneborg samt vor Gaard Hørsholm og vore

¹⁾ Sjæll. Tegnelse 1578. 375.

Ladegaarde med tilliggende Bønder udi Forlening, da have vi af vor synderlige Gunst og Naade undt, bevilget og tilladt og nu med dette vort aabne Brev undt, bevilget og tilladt at ^{fr} Johan Thaube fra den Stund han fik ^{fr} Lene og medens han har ^{fr} Befaling, maa og skal han aarligen bekomme der slig Underholdning til Øl og Mad paa sig og hans Folk, som Jørgen Munck før hannem havde; desligeste hundrede Daler paa hans eget Liv, sædvanlige Hofklædninger paa sig selv sjette, fri Hø og Strøelse til hans Heste, 6 Tdr. Havre om Ugen og 9 Daler til Løn paa hans Karl. Sammeledes skal han have hvis Husbondhold Bønderne give og Jørgen Munck havde med den tiende Penge af al uvis Rente, undtagen Told, Sise og Vrag. Og som al anden Rente vis og uvis, som af ^{fr} Leen falde kan og af Ladegaardene, derfor skal han aarligen til hver Sanctorum Philippi og Jacobi gjøre vor Rentemester paa vore Vegne gode Rede og klart Regnskab; og eftersom vi have bevilget ^{fr} Johan Thaube Hørbygaard og Gods, som os elskel. Fru Karen Blomme udi hendes Livstid udi Forlening haver efter det Brevs Lydelse, vi hannem derpaa givet haver, og han det ikke bekomme kan før hun dør og afgaaer, da have vi naadigst bevilget, at han imidlertid og indtil han fanger ^{fr} Gods udi Væрге, fra denne Dag bereguende maa bekomme her af Slottet til aarlig Pension trehundrede Daler, og siden, naar han ^{fr} Gaard og Gods bekommendes vorder, skal han miste ^{fr} 300 Rdl. Pension.

Herimod skal ^{fr} Johan Thaube udi alle Maader vide og ramme vort Gavn og Bedste og holde ^{fr} Slotte og synderligen Kroneborg udi en Slotslov os og Danmarks Rige til troer Hænde og efter den Skik, vi derpaa haver ladet gjøre, desligeste skal han holde Bønderne, der tilliggendes ere, ved Lov, Skjel og Ret og ingen af dem tilstede at uforrettes imod Loven udi nogen Maade eller med nogen ny Indfæstning eller anden usædvanlige Paalæg besvære; han skal og frede Skovene og eiheller hugge eller hugge lade til Upligt udi nogen Maade, ei heller jage eller jage lade, skyde eller skyde lade paa nogen af de Eiendomme, der tilligge.

Thi forbyde o. s. v.

Frederiksborg, d. 20. Mai 1578.

D. Lensbrev af 1580.¹⁾

Vi Frederik den Anden gjøre alle vitterligt: at vi af vor synderlige Gunst og Naade saa og for Troskab og villig Tjeneste, som os elskel. Giert Rantzow, vor Mand og Tjener, os og Riget hidtil gjort og beviist haver, og herefter troligen gjøre og bevise maa og skal, have undt og forlenet ^{fr} Giert Rantzow vort og Kronens Slot Kroneborg med alle vore og Kronens Bønder og Tjenere, som vi nu forordnet have dertil at skulle ligge og tjene, og ere boende i Kroneborg Birk, Hørsholms Birk, og udi Holboherit,

¹⁾ Sjæll. Reg. 1584. Fol. 317.

Grønholt Sogn undtaget, og al des Rente og Tilliggelse, Intet undtaget, at have, nyde, bruge og beholde, til saalænge vi anderledes derom tilsigendes vorder. Og skal han have i vort Slot Kroneborg i en Slotslov og det som en ærlig Riddersmand og efter den Ed han os forpligtet er at holde os og vore Efterkommere Konger i Danmark og Danmark Riges Raad til troer Hænde. Og skal han aarlig til hver Philippi og Jacobi Dag gjøre os gode Rede og Regnskab for all samme Slots og Lens Rente og Indkomst, vist og uvist, Intet undtaget. Sammeledes skal han og have den geistlige Jurisdiktion over alt i Len paa vore Vegne udi Befaling, bortfæste Tienderne, som ledige blive, og aarligen oppebære Afgiften af vor og Kronens Part af Tienderne, og derfor som for anden Lenenes Indkomst og Oppebørsel gjøre god Rede og klart Regnskab. Og ville vi aarlig lade give ham for hans Umage og Tjeneste til Besolding paa hans eget Liv trehundrede gamle Dalere, paa tre Karles Besolding hver 9 Rd. om Aaret, skal han og bekomme Foder og Maal paa 6 Heste og Underholdning og Klædninger paa 6 Personer. Sammeledes skal han og for sig maa nyde og beholde den tiende Part af Sægefald og Gaardfæstninger, som falde der udi Lenet, og det Andet altsammen, aldeles intet undtaget, efter godt og klart Regnskab, at komme os tilbedste. Og skal i Giert Rantzow efter denne Dag aldeles ingen Rente af Tolden i Helsingør lade fordre eller annamme til nogen Brug eller udgive paa vore Vegne, uden aleneste hvad der skal fornøies vore Krigsfolk paa Kroneborg eller og til forehavende Bygning samstedes udgives, eller og efter vor synderlige Befaling og Skrivelse. Skal han og holde Bønderne til i vort Slot liggende med Lov, Skjel og Ret, og ingen af dem forurette imod Loven eller med nogen ny Indfæstning eller andre usædvanlige Paalæg besværge, desligeste skal han og have flittig Indseende med vor Vildbane, at den fredes og aldeles intet Dyr lidet eller stort der ødelægges, saa og selv aldeles være Jagten der udi Lenet uhevet, og skal han ikke forhugge eller forhugge lade nogen af de Skove, der tilligge, til Upligt i nogen Maade.

Haderslevhus 5 April 1584.

E. Forpagtningskontrakt af 1727.¹⁾

Vi Christian den Fierde

Gjøre Alle vitterligt, at Vi af vor synderlige Gunst og Naade naadigst have bevilget og forpagtet Os elskelige Frederich Urhne til Brendtued, vor Mand, Tjener og Befalingsmand paa vort Slot Kroneborg og Frederiksborg, vor og Kronens Gaard Hørszholmb med al des Tilliggende, Avl, Ager og Eng og Staldøxens Fodring, at maa, indtil vi anderledes lader tilsige, nyde, bruge og beholde, sammeledes at maa nyde fri Olden til et hundrede Sviin, naar Olden er paa forn „Høris Holmb“ Skov, desligeste have vi

¹⁾ Forleningsbreve fra 1622 til 1642. Geheimearkivet.

bevilget ham, at der tilliggende Bønder og Tjenere maa gjøre, drive og forrette alle Vaar og Høst Arbeider, item Gjerder at lukke og holde, og Avlens Korn til næste omliggende Kjøbstæder fremføre, naar han dem derom lader tilsige, hvorimod forⁿ Frederich Urhne skal være forpligtet for denne vores Benaadning og Bevilling paa hans egen Bekostning udi vort Rentekammer her udi Kjøbenhavn til Vores Rentemester paa Vores Vegne at lade erlægge fire hundrede gode enkende Rigsdaler uden nogen Afkortelse udi nogen Maade.

Desligeste have vi udi lige Maade naadigst bevilget ham, at maa annamme og opberge vor Anpart Korn Tiender af Bircherød, Blousterød, Asminderød og Karlebo Sogne, som hidtil udi Negen har været leveret paa forⁿ Hørszholmb, og skal aarlig gives til Afgift af fire Tiender To Hundrede Halvfjerdssindstve Halv Ottende Specie Rigsdaler, hvilken forⁿ Afgift af Tienderne han og til hver Philippi Jacobi Dag udi vort Rentekammer underdanigst skal erlægge og betale, og desforuden være forpligtet, for vi naadigst have bevilget ham samme Tiender, aarlig at forskaffe og underholde vore Heste, som bliver forordnet at skulle holdes og stande paa vor Gaard Røde, med nødtørfig Hø og Strøelse, saa de dermed vorder vel forset og ikke forsømmet i nogen Maade, og hvad Bygningen der paa Gaarden sig er anlægende, da ville vi naadigst dem selver ved Lige og Magt holde, hvorfor forⁿ Frederich Urhne hverken skal eller maa os nogen Folkeløn, Udspisning eller Flikkeri tilskrive, meget mindre noget Bygning foretage, uden vi det selv naadigst befaler og bevilger, og skal denne vores naadigste Bevilling og Forpagtning angaae fra Philippi Dag førstkomende og endes Aars Dagen næsteften. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 29de April 1627.

F. Lensbrev af 1647.¹⁾

Christian den Fjerde g. A. v. At eftersom vi for Troskab og villig Tjeneste, som os elskel. Hr. Corfitz til Saltø, Ridder, vor Mand, Raad, Rigens Hofmester, og Befalingsmand paa vort Land Møen, os og Riget hidtil gjort og beviist haver, og herefter troligen gjøre og bevise skal og maa, hannem og vor elskel. kjære Datter den ædle og velbaarne Frøken Leonora Christina, Grevinde til Slesvig og Holsteen, naadigst haver bevilget og tilladt, saa og hermed bevilger og tillader, at de begge deres Livstid qvit og fri maa nyde og beholde Hirtzholm Birk med des Avl og Tillæg af Bønder og Tjenere udi Bloustrød, Karlebo og Birkerød Sogner, som til samme Birk nu ligger, samt deres Landgilde, visse og nvisse Indkomst, Intet undtaget i nogen Maade, saa at de ingen, hvad enten Skatter eller andet angaaer, paa vore Vegne skal have at svare end for Corfitz Ulfeld og vores elskl. kjære Datter begge deres Livstid. Dog ville vi os for Skatter, som paabudne vorder,

¹⁾ Sjøell. Register 1641—48. Gebeimeark.

have forbeholdte, saa de dem paa vore Vegne skal lade opberge og derfor paa tilbørlige Steder klarere, hvorimod de begge skal være tiltænkt Bønderne dertil liggende at haandhæve og forsvare og ingen dem forurette eller forurette lade, saa og Skovene dertil liggende anseende de dennem og under deres Forsvar skal beholde, saa vidt muligt frede, og Indseende have, at Intet til Upligt der bliver huggen, medens hvis de til fornøden Ildebrand dertil Stedet af gamle og forfurnede Træer kan behøve, det skal dem saavidt som hvis Olden der der imidlertid falde kan og i lige Maade være forundt og bevilget. Med Vildbanen og Fiskeriet skal de sig ikke videre befatte end at de, naar de der kommer, undertiden maa bekomme hvis smaa Vildt af Hærer de til deres eget Bord kunde behøve, og i den liden Sø, som ligger deromkring forn Huus Hirtzholm, fri Fiskeri af hvis Fisk der underholdes kan, hvorimod dog Bønderne dertil liggende skal være tiltænkt herefter som tilforn at gjøre hvis Arbeide, som til Fiskeriets Fortsættelse og Vedligeholdelse med Damme og andet paa vores Fiskemesters Ansøgning fornøden gjøres og ligesom de det tilforn og hidtil gjort og forrettet haver, det vi for os og vore Efterkommere Konginger i Danmark og Thronen vil have holdet. Forlydende etc.

Frederiksborg, d. 30te December 1647.

G. Lensbrev af 1651.

Frederik den Tredie Gjører Alle vitterligt, at Vi haver forgynt, bevilget og tilladt, saa og hermed forgynder, bevilger og tillader Hendes Kjærlighed Vores Elskelig, kjære Gemal, at maa nyde og beholde qvit og fri Hirtzholms Birk med des Avl og Tillæg af Bønder og Tjenere, saamange som i samme Birk ligger, udi Bløsterød, Karlebo og Birkerød Sogne samt deres Landgjeld, vist og uvist, saa og al anden Indkomst med Fiskeri, Skove, Olden og Jagt, hvad Navn det og have kan, intet undertagendes i nogen Maade, saa at de underliggende Bønder og Tjenere ingen haver at svare uden Hendes Kjærlighed alene, som dennem skal have, forsvare og ingen forurette lade. Hvad Skatterne anlanger, da ville vi naadigst befale vores Lensmand paa Kronborg, at han dennem skal opbære og derfor paa vort Renteri klarere. Ellers skal han eller ingen Anden sig videre befatte med dem Birks Bønder og Tjenere uden Hendes Kjærlighed paa Vore Vegne. Hvorfor Vi hermed forbyder Alle og Enhver Hendes Kjærlighed Vores elskelige, kjære Gemal herimod at gjøre, under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slott Kjøbenhavn 22de Septh. 1651.

H. Kongelig Befaling af 1701.

Frederik den Fjerde o. s. v. Eftersom Vi ved Vores allern. givne Resolution af 2 Huj. haver allern. gjentaget og approberet den af Os in Majo Anno 1700 til Dennem gjordte mundtlig Beretning, at være Vores allern. Villie, at Vores Elskl. kjære Gemal, H. M. Dronningen tilligemed Hirtzholms Lyst- og Ladegaard og

det derved befindende Inventarium skal følges al Vores beholdne Bøndergods og Huusmænd, som udi de trende Sogne, nemlig Birkerød, Blousterød og Karlebo, ere beliggende, med al anden Herlighed og Rettighed af visse og uvisse Indkomster, som af samme Gaard og Gods dependerer, samt Skovene og Fiskerierne, fra d. 1ste Mai A^o 1699, intet i nogen Maade undtagen, videre end Skatterne, som enten allerede er eller herefter paabudne vorder, skal svares efter Vores allern Forordn, ligesom paa andre Amter, enten til Vores Zahlkammer eller og efter Os Elskel. de Deputerede over Financerne deres Ordre og Anviisning, saa at Hirtzholms Birk aldeles fra Kjøbenhavns Amt og dens Amtstue skal være separeret og betjenes eller forvaltes alene af de Betjente, høistm. Vores Elskel. Kjære Gemal H. M. Dronningen dertil naadigst maatte behage at antage og bestille: saa er nu hermed Vores allern. Villie og Befaling, at I holde Eder dette allerunderd. efterrettelig, saa og tilholde Amtsforvalteren over bemt. Kjøbenhavns Amt Jochum Friedrich Rohde, at han strax under hans Haand tilstiller H. M. Dronningens Ridefoged Jørgen Clemmendsen en rigtig Matrikul og Jordebog paa alt forskrevne Gaard og Gods, hvorefter han Skatter og Landgilde under Amtet haver oppebaaren, som der nu fremdeles af bem Ridefoged skal betjenes, saa og Special-Restantz over Skatter og Landgilde til den Tid at Godset er overleveret, desligeste at Inventarium paa alt hvis af Huusgeraad og Meubler ved Stedet findes samt Ladegaardsens Qvæg og Sæd, og af hvert især skal Amtsforvalteren forfatte 2de ligelydende Gjenparter mod Ridefogedens Qvittering at være hannem tilstillet, hvoraf den Ene indsendes til Eder udi Rentekammeret og den anden at følge Amtsforvalterens allerund. Regnskaber til vedbørlig Rigtighed. Dermed skeer Vor Villie. Befalendes Eder Gud o. s. v.

Kjøbenhavn 25de Jan. 1701.

Til
de Deputerede af Financerne.

I. Inventarium 1664.

Uddrag af „Hierszholms“, Dronninggaard og Ebbekjøbings Inventarium for 1664, forsaauidt Hørsholm Slot angaaer:

Kongens Gemak: Et nyt rundt Fyrrebord; et lille Fyrrebord; et syet flamsk Bordtæppe til det store Bord. med lange grønne Fryndser om¹⁾; et lille flamsk Bordtæppe til det lille Bord; 12 nye Stole, overtrukne med flamsk Tøi; en Lænestol. overtrukket med samme Tøi; flamsk Tøi til at overtrække en Lænestol; 7 store Lyseplader, siddende paa Væggen, hver med to Lyseplader og overtrukken med forgyldt Flitter-Blik; en ny Ildskuffe; en ny Ildfork; en Puster; et Fyrreskjærnbrædt for Skorstenen; et stort Speil med 3 Kvaster af Sølv- og Silkebaand og en sort Ramme omkring;

¹⁾ I Originalen hedder det: en ny fyrre Skiffve, som er run, en liden fyrre Skiffve, et syet flamsk Skiffve-Decken o. s. v.

Gemakket ganske overtrukket med flamsk Tøi af allehaande Couleurer; et Skilderi paa Skorstenen, forestillende Christus, der uddriver af Templet.

Det nye Kammers ved Kongl. Majts Sovekammer: Et lille nyt Fyrrebord; et sølvblaat Bordtæppe med blaae og brune Blomster („et blaa sølvstøcke Bord-Deche“); 2 smaa Stole med rødt Fløil og Sølvfyndser; Kammeret ganske betrukket med flamsk Tøi af allehaande Farver.

Kongens Sovekammer: 2 nye Feltsengesteder; 4 forsøvede Knapper af Træ; 8 Stykker Omhæng med Sølvfyndser, derudi 16¹/₂ Brede af blomstret Atlask, Grunden hvid med Isabelle-Blommer, dertil behørig Sengestænger; „mellem begge Sengene inden udi“ et Stykke „Tobin (eller Chobin) de mora“ af 4 Breder med allehaande Farver; et Stykke, af alle Slags Farver, af Guld- og Sølvstykker sammen, syet til Tæppe over begge Senge; 2 nye Olmerdugs-Puder; 2 flamske stribede Hoveddyner; et hvidt Overtæppe paa Sengen med grøn- og rødtribet Floksilke; en hvid Olmerdugs-Madrats; en ny blaastrøbet flamsk Underdyne; en Straadyne af grovt Lærred neden i Sengen; et broget og strøbet flamsk Atlaskes-Tæppe over begge Sengene, med Sølvfyndser for Enderne og den ene Side.

Kongens Seng: 2 nye Olmerdugs-Puder; 2 flamske stribede Hoveddyner; en gul Taftes Edderduns-Overdyne; en hvid Madrats af Olmerdug; en ny blaastrøbet flamsk Underdyne; en Straadyne neden i Sengen. Fornævnte Kammers er overtrukket med flamsk Tøi af allehaande Farver; 2 smaa Stole med rødt Fløil og Sølvfyndser omkring; 2 Natstole med 2 Natkjedler udi; en Lænestol, overtrukken med rødt Fløil og med Sølvfyndser omkring; Overtrækket til Armene mangler.

Ko. Majts Sovekammer, det gamle: „8 Stykker omdraget gammelt Tapisseri af Daniels Historie“; et Stykke Tapisseri, indvirket med Blomster, er sat under Viinduerne; et stort nyt Fyrrebord, gult malet, med udtrukken Sengeskuffe under (det er rimeligvis „en Sengeskuffe til at udtrække“); et stort Speil med Ibentræes-Ramme, med 4 Kvaster af Sølv- og Silkebaand; et malet Stykke over Skorstenen, forestillende Christus uddriver af Templet; et stort Bordtæppe af rødt og gult Damask, foret med blaat engelsk Bai; en hvid Blaargarns-Straadyne til Lyß Sander (?)¹⁾ under det store Bord.

Hendes Majts Dronningens Gemak: Et stort Speil med sort Ibentræes-Ramme og med 4 Kvaster af Sølv- og Silkebaand; et malet Stykke over Skorstenen med hollandsk Bondedans; 5 store Lyseplader paa Væggen, hver med 2 Stager, overtrukne med forgyldt Flitterblik; et lille nyt Fyrrebord; et rødt Fløils-Bordtæppe med Sølvfyndser omkring til fornævnte Bord; et nyt Fyrreskab i Muren med Laas for; 2 smaa Stole med rødt Fløil og Sølvfyndser

¹⁾ I det tyske Inventarium staaer „Lyszander“; skulde det være for drittigt at antage, at det er Navnet paa en Hund?

omkring; en stor Lænestol med rødt Fløil og Sølvfyndser; Betrækket til Armene mangler; Gemakket saavel som Døren overtrukket med hollandsk Tøi af allehaande Farver.

Hans Kongl. Højheds Gemak: et malet Stykke over Skorstenen, forestillende en Taterkvinde, der spaaer; en ny Ildskuffe; en ny Ildfork; et nyt Fyrrebord; et rødt Bordklæde; 3 gamle Ryslæders-Stole; 3 malede Stykker. Fornævnte Gemak ganske overtrukket i Vinduerne og paa Væggen med rødt Klæde.

Hans Kongl. Højheds Sovekammer: et Sengested med 4 forgyldte Træknapper; 9 Stykker Omhæng af blaat Atlask med brune Fløils-Blommer, foret med blaat Taft, ialt 15 Breder, og hver Brede besat med Guldsnore paa begge Siderne og paa den ene Ende; et Stykke med 3 Breder i, hængende ved Hovedet paa Sengen, er noget kortere („streichere“) end de andre Omhæng, men af samme Tøi; et Tæppe over Sengen, foret med brunt Taft, med 4 Breder udi, hver Brede saa og det hele Tæppe omkring med Guldsnore; en Himmel paa Sengen af samme Slags med 3 Breder udi og med Guldsnore og med Guld- og Silkefyndser omkring, foret med brunt Taft: en Krauds omkring Sengen af samme Tøi, foret med blaat og med Guld- og Silkesnore foroven og forneden, „undtagen for Hovedet findes lutet“; en Krauds neden om Sengen, af samme Tøi som den øverste, foret med brunt Taft, „fattig og ved Hovedet“; en hvid Olmerdugs-Madrats: en Straadyne; en Natstol med en Kjedel udi. Fornævnte Kammers er med rødt Klæde overdraget. Et nyt Fyrrebord: et Bordklæde af samme Tøi, som er om Sengen, med 4 Breder udi, Guldsnore omkring og paa hver Brede, ikke foret; 2 Ryslæders-Stole med 2 Hynder paa at samme Tøi, forede med brunt Silketaft.

Prindsesse Anne Sophies Forgemak: Fornævnte Gemak er ganske overtrukket med rødt Klæde. Et lille rundt Fyrrebord; et rødt Bordklæde; 2 røde Ryslæders-Stole: en Ildskuffe: en Ildfork: et malet Stykke over Skorstenen.

Prindsesse Anne Sophies Sovekammer: et Fyrresengested med 4 forgyldte Træknapper: 7 Stykker Omhæng med 13 Breder udi, Sølvgrund. „Blommerandt¹⁾-Farve“. deraf 2 Stykker med Sølvsnore omkring: en blaa Himmel af blommerandtfarvet Fløil med 4 Breder og med Sølvsnore om; en Krauds om Sengen med Sølvgrund og Blommerandtfarve, med Sølvsnore og med blaa Sølv- og Silkefyndser om, undtagen ved Hovedet findes ingen; en Krauds neden om Sengen af samme Slags som den øverste; et Tæppe over Sengen af samme Slags, 4 Breder udi, ingen Snore; en gul Taftes Edderduns-Dyne; en hvid Olmerdugs-Madrats; en Blæargarns Lærreds-Straadyne; et lille Fyrrebord; 2 Ryslæders-Stole. Fornævnte Kammers er med rødt Klæde overdraget. En Natstol med en Kobberkjedel.

Det Kammers foran Prindsesse Anne Sophies Gemak: 2 Ryslæders-Stole; 7 Stykker Omhæng af blaat Taft til en Seng;

¹⁾ Ligesaa i det tyske Invent.

en Krands omkring Sengen af blaaf Taft; en Straadyne; et blaamalet Fyrresengested.

K. Dronn. Sophie Magdaleues Testamente og Relation om Skiftet.

Den 17de Februarij forsamledes Hans Kongelige Majestet Mandatarica Hr. Stiftamtmand Scheel og Hr. Hofmarchalc Bielcke for med hinanden at overlegge og til Hans Majestet indsende følgende Relation om dette Skiftes hele Behandling.

Allerunderdanigst Forestilling.

Da Deres Majestet høye Med Arvinger nu samtl. have frasagt sig Arven efter Hendes Majestet høyst salig Dronning Sophie Magdalene, uden for saavidt Fordringen paa det Margrevelige Bareutiske Allodial Efterladenskab vedkommer, hvori Hendes Majestet Dronningen af Sverrig har forbeholdet sig sin Arvelod uden nogen afkortning for den Deel af høystsal. Dronningens Giæld, som ikke af Hendes Majestet Boe for nærværende tiid kan blive betalt; de andre Medarvinger derimod, hvis noget fra Giældens afbetaling maatte blive tilovers, alt ifølge Deres Majestet ved Deres Mandatarier under 27de Augusti og 2den November afvigte Aar gjorde Propositionen Litr. A. B. og de derpaa fulgte Renunciationer Litr. C. D. E: Saa er Deres Majestet derved kommen i Besiddelse af Deres Høystsalige Frue Farmoders heele Efterladenskab, imod at De have tilbudt Dem at betale den paa samme heftende retmæssige Giæld; Vi ansee det altsaa for Vores allerunderdanigste Pligt at foredrage, hvori saavel Boets Indtegt som Giæld bestaar, og at udbede Os Deres Majestet's allermaadigste Befaling, hvorledes med begge Deele herefter skal forholdes.

Boets Indtegt bestaar i følgende Hoved Poster:

1. Fordringen paa det Bareutiske Allodial Efterladenskab. Hvor høyt samme kan beløbe til, er Man ikke istand til at bestemme, da Inventarieme formedelst den af Margreven af Anspach skeete Vegring aldrig ere blevne fuldførte. Saa meget Man af de blandt Hendes Majestet's Papiirer forefundne Documenter kan see, bestaar samme Allodialbreve i følgende:

A. Ifølge Inventarium begyndt den 3die og sluttet den 9de Martij 1769.

Reede Penge	56227 Rd.	1 gdl.
Pretiosa og Juveler	89988	— 16 —
nb. paa nogle af disse gjøres pretension af Hertuginde af Würtemberg.		
udskaarne steene	566	— " —

Summa 147081 Rd. 17 gdl.

foruden Medailler og Ducater i Guld 559 $\frac{1}{4}$ Duc. Medailler i Sølv 393 $\frac{1}{2}$ Id., Auctions Beløbet af Stalden, der overstiger 15000 Rd., samt øvrige Allodia, hvorover intet Inventarium er forfattet.

B. De Wefferlingske Stiftelsers Penge udgjøre efter Pastor Schmidts indgivne Beretning den Summa 112000 Rd. foruden det Strobelske Huus i Wefferlingen, der af høystsalig Margreven er kjøbt for 2000 Ducater. Men da intet af foranførte endnu er ind-

kommen, Margreven af Anspach derimod som feudal Arving af de Margrevelige Barentiske Arvelande har bemegtiget sig de under Lit. A anførte allodia under Paaskud af, at en langt overstigende Gield hefter paa samme og Hans Majestet Kongen af Preussen tilbageholder de sidste, foregivende, at deraf er oprettet en stiftelse, da dog det eeneste Documente, som af Margreven findes udgivet, er et stiftelse Brev paa 1000 specieducater, hvilke høystsamme dog har forbeholdet sig rettighed at tilbagekalde: Saa udfordrer Deres Majestets høye Interesse, at de fornødne anstalter til bemelte Barentiske allodial Arvs Jnddrivelse jo før jo heller blive iværksatte; og da en underhandling med Hans Majestet Kongen af Sverrig, som herudi vil giøre fælles Sag med Deres Majestet, og med det Kongelige Prøussiske Hof synes at være det sikreste og tienligste Middel, skulle Vi allerunderdanigst indstille, om ikke Sagens viidere Drift maatte overdrages det udenlandske Departement, og Hans Excellence Hrr. Grev Osten tillegges ordre saavel at modtage alle de samme vedkommende og i Stervboet værende Documenter, som og at correspondere med det kongl. Svenske Hof angaaende de videre mesurers Tagelse.

2. Høystsaliq Dronningens efterladte Juveler og nogle Pretiosa, vurderede for den Summa 131900 Rd. Disse ere ved Hendes Majestets Disposition af 10de October 1746 testamenterede til Kongen, Kronen og det Kongel. Huus; da nu adskillige af disse i bemeldte Disposition benevnte Juveler ere af Høystsaliq Dronningen i levende Live deels bortskienkede, deels til Deres Majestet Selv saavel som Deres høystsaliqe Hr. Fader overdragen, hvorom de af Hendes Majestet Selv ved en egenhændig over Juvelerne forfattet fortegnelse giorte annotationer, saavel som forrige Kammerfrue Jomfrue Schumanns Forklaring kan give oplysning, skulle Vi allerunderdanigst indstille, om derover til Efterretning for fremtiden af Os skal forfattes en Acte, hvoraf et Exemplar kunde forblive i det Kongel. Archiv, og det andet tilligemed juvelerne bevares enten paa Rosenborg Slot, siden samme i Dispositionen er benevnet, eller hvor Deres Majestet Selv allernaadigst befaler.

3. Boets øvrige Indtegt bestaaende af Pretiosa, reede Penge, actier o. v. beløber effter hosfølgende under 24de Augustj afvigte Aar derover forfattede Beregning Litr. F til den Summa

95752 Rd. 10 β

hvortil kommer rente af Kjøbesummen for Gaarden, neml. af de 1500 Rd. fra 11. Juni til Kjøbets datum d. 17. Juli	7 — 38 -
og af de øvrige 4100 Rd. til 11. Decbr. afvigte Aar . . .	102 — 48 -

95862 Rd.

Deraf er allerede anvendt til at indløse Panterne fra Banqven, betale Hofbetienternes tilgodehavende, og Skiftets Omkostninger . . . 18371 — 12¹/₂ β

Bliver igjen Boets beholdne Jndtægt . . . 77490 Rd. 83¹/₂ β

XVII

Herved maa Vi allerunderdanigst erindre, at Vi af den Aarsag følge Beregningerne over Indtægterne og Gielden af 24. Aug., siden disse just tilligemed Status Bonorum samme tiid bleve sendte til Deres Majestets høye Medarvinger.

Af oven anførte Boets Indtegt er Cassa Beholdningen, som til Os af Secretairen er leveret 5360 Rd. 47 β
 Restancen af Herszholm Amts Jordegods 1540 — 44 -
 En endnu ubetalt Regning, hvorfor Deres Majestet har ladet købe paa Auctionen over Stalden den 2den November 1770 888 — " -

Det øvrige bestaar i Pretiosa, Guld, Sølv, Medailler, Penge, Bibliotheque, Kunststykker, Porcellain, Skilderier og andre Mobilier efter derover forfattede Inventaries. Til hvem disse saavel som Juvelerne skal overleveres, derom udbede Vi Os Deres Majestets allernaadigste Befaling.

Til disse ovenanførte Hoved Poster kan og regnes Meublerne paa Hirszholm Slot og Sophienberg, hvilke Vi Deres Majestets Mandatarier under Skiftets Behandling have paastaet, burde tilligemed Slottene restitueres Deres Majestet i den stand. Hendes Majestet Dronningen ved Høystsaliig Kong Christian den 6tes Død i Aaret 1746 havde faaet samme, dette blev og af de høye Med Arvingers Mandatarier indvilliget, dog med Paastand, at hvis noget manglede, det da ved det igien forskaffede maatte ansees erstattet, til hvilken Ende da over begge Slottene kort for Høystsaliig Dronningens Død forfattede Meubel Inventarier bleve i Sommer af Secretairen ved Skiftebehandlingen confererede med de fra Aaret 1747, og differencen mellem samme optegnet, men da ingen Liquidation formedelst mellem kommende foreening af Mandatarierne er foretaget, og nu i Betragtning af heele Boets overdragelse til Deres Majestet heller ikke behøves, bliver disse Inventaries aflevering Os uvedkommende, ligesom samme heller ikke nogensinde har været under Vores ansvar, men Slotsforvalteren, som ligefra Højstsaliig Dronningens Død af, altsaa meer end et halvt aar, førend Skiftebehandlingen blev begyndt, og bestandig indtil denne tiid har haft meublerne til Deres Majestets brug og afbetiening under bevaring, bleve dertil ansvarlige efter Inventarierne.

Endnu kan hertil regues de Inventarier af Lennet, Sengeklæder, Vaskmaterialier, Kjøkken, Viinkielder og Sølv Kammer, som i Aaret 1747 til Hendes Majestets Hoiholdning af da værende Oberhofmarschalch Hr. Greve af Moltke vare leverede, hvilke Vi ligeledes have paastaet burde Deres Majestet restitueres, som og allerede er skeet, da samme under 13. May og 17. Julij afvigte Aar til Deres Majestets Hof Intendant Hr. Oberst Lieutenant Wegner ere afleverede, som derfor paa Afleveringsforretningerne har givet sit Bevis.

Boets Giæld udgiør efter hofsølgende under 24de Augustj derover forfattede Nota Lit. G. 265869 Rd. 41 β

hvortil kommer rente af de paa Gaarden i Banqven laante 1000 Rd. beregnede fra samme tiid til

XVIII

	Overførsel	265889 Rd. 41 β	
Capitalen blev betalt . .	30 — 49 -		
Summa Gield		265919 Rd. 90	β
Derpaa er af samtlige Mandatarier betalt:			
1) Banqvens tilgodehavende paa 3de Pante-Obligationer	16275 Rd. 49	β	
2) Høystsal. Dronningens Hofbetienteres tilgodehavende	683 — 35 $\frac{1}{2}$ -		
3) Alle de til den 10de August a. p. paa Skiffets behandling gaaende omkostninger . . .	1404 —		
4) Porto af de fra Baron Geltingen den 24. Aug. indsendte Rosensteene Pendeloqver	8 — 24		
		18371 — 12 $\frac{1}{2}$ -	
	igien Boets Gield . .	247548 Rd. 77 $\frac{1}{2}$	β

Af disse udgiøre Deres Majestets egne fordringer den største Deel, nemlig:

De fra Finanz Collegium anmelte	102412 Rd. 55	β
fra Obersteuer Directionen		
Capital	81000 Rd.	
med renter beregnede til 11. Juni 1771	7110 — 23	β
		88110 — 23 -

Summa Deres Majsts fordring . . 190552 Rd. 78 β
 hvilken Summa reiser sig deels af de høystsal. Dronningen saavel af deres Majestet Selv som Deres høystsalige Hr. Fader og Farfader tiid efter anden forskudte penge, deels af omkostningerne paa Hendes Majestets Liigbegiengelse, hvilke sidste alleene udgiøre den Summa 18414 Rd. 92 β

Efter Deres Majestet har Walløe Stiftet den største Fordring neml. efter 4 Obligationer udgivne til stiftet den Capital 23000 Rd.
 med rente fra 1753 og 1754 til 11. Juni 1771 15880 —
 38880 Rd.
 heraf ere de 8000 Rd. Judskrivnings Penge for 4 Frøkener, de øvrige 15000 Rd. derimod laante Capitaler.

Hvad denne fordring angaar, beroer det paa Deres Majestets videre allernaadigste befaling, om og naar samme skal betales, imidlertid tillader Deres Majestet Os allerunderdanigst at erindre, at den heele Stiftelse er en virkning af høystsalig Dronningens Gavmildhed, hvorfor og hendes Majestet formodentlig har anseet sig berettiget til i meere end 17 aar at beholde denne Capital uden deraf at have svaret Renten, ligesom Vi heller ikke blandt hendes Majestets Papiirer have fundet ringeste spor til, at samme af Stifftet ere krævede.

XIX

Hvad derimod Deres Majestets egen fordring angaar, bliver Deres Majestet derfor Eiere af det heele Efterladenskab for saavidt samme kan tilstrekke, det resterende maa beroe, indtil et lykkeligt udfald af den Barentiske Sag setter Efterladenskabet i stand til at afbetale samme.

Det øvrige af Gielden bestaar i Regnings Krav, og løber i alt til den Summa 18145 Rd. 95¹/₂ β
 naar hertil legges foranførte Summer 190522 — 78 -
 Walløe Stifts Fordring 35880 — ” -
 og de allerede betalte 18371 — 12¹/₂ -
 udkommer foranførte Summa 265919 Rd. 90 β

Mod de indkomne Regninger have Vi intet at erindre, undtagen mod Generalinde

Longuevilles 250 Rd. 82 β
 Madam Beckers 2005 — 86 -
 og P. Wasserfalls 4582 — 88 -

hvilke ere Interesseberegninger af Capitalen, hvorfor de have antaget den Dem af Commissionen over Høystsalig Dronningens Giæld assignerede Betaling i Terminen; Da nu bemeldte Creditorer engang have acquiesceret ved den dem i saa naade givne Betaling, og imod samme extraderet deres ihænde havende Giælds Beviser og qviterede Regninger, saa tør Vi nu saa meget mindre uden Deres Majestets egen allerhøyeste Befaling antage disse Fordringer for lovlige, som samme maaskee ville drage fleere efter sig for den øvrige Giæld, der paa ligemaade blev betalt, og beløb til den Summa 124000 Rd.

Det eeneste, Vi altsaa vove at indstille for disse Creditorer, er, at hvis de skulle finde sig fornærmede ved ej at faa deres fordringer betalte, Deres Majestet da vil bevise dem den billige naade at tillade Dem Lands Lov og ret, da det i saafald vil blive fornødent, at 2de Commissarier befales at paakjende denne Sag, og Kammer Advocaten tillegges Ordre derved at iagttage Deres Majestets høye Interesse.

Ihenseende til de øvrige Fordringer, der beløbe til den Summa 11306 Rd. 31¹/₂ β
 skulle Vi allerunderdanigst indstille, om ikke samme af Deres Majestets finaniz Collegium maa vorde betalte, imod at Vi igjen til bemelte Collegium overlevere de pr. Cassa værende 5360 Rd. 47 β
 Deres Majestets Debet til Stervboet 890 — ” -
 bortfaldet, og de Restancer, der hefte paa Hersz-

holms Gods og beløbe til 1540 — 44 -
 af Amtstuen igjen beregnes i Deres Majestets Cassa.

Alle de paa Skiftets behandling ved Registrering, Vurdering, Auctioners holdelse med videre gaaede omkostninger ere allerede betalte ifølge samtlige Mandatariers Resolution af 14de Augustj afvigte Aar og beløb til 1404 Rd., hvorunder saavel salarium for alle de, der have haft noget ved Skiftet at forrette, som og de Secretairen af samtlige Mandatarier tillagde Diætpenge indtil den 14de Augustj ere beregnede; Jfølge bemeldte Mandatariernes Resolution skulle vel disse Diætpenge fremdeeles vedvare, indtil Secretairens

forretninger ved Skiftet ophørte, men da samme formedelst indfaldende omstændigheder har været længere end man havde formodet, som og i Betragtning af hans iidelige Rejser mellem Slottene Christiansborg, Hershholm og Sophienberg saavel som til Mandatarierne, der i afviigte Sommer opholdte sig paa forskiellige steder, saa og til at lønne en Copiist til Inventariernes samt Documenternes afskrivning for de høye Arvinger, og en Student til at forfatte Catalogus over Bibliotheket, endelig til at besørge Correspondancen, Documenternes omsendelse, skriv Materialier med videre, som alt af ham Selv er bekostet, er tillagt det samme i diaetpenge, som Secretaire Weinmann af Deres Majestet er bleven tilstaaet ved den Barentiske Commission, neml. 4 Rd. daglig, hvilke beregnede fra den 14. Aug. indtil Skiftet kan blive sluttet, ville udgjøre noget anseeligt; Han og for Os har declareret, at han ved de allerede gotgiorte diaetpenge er fuldkommen skadesløs, og saameget meere fornøyet, som han uden at see hen til nogen belønning anseer det for en Lykke at tiene sin Konge; Saa fordriste Vi Os alleene allerunderdanigst at bede, at Deres Majestet i Naade vil ansee hans udviiste fiid i denne ham allernaadigst anbefalede forretning.

Derimod maa Vi allerunderdanigst erindre, at de 2de Livmedici Hr. Etatz Raad Pipér og Berger saavel som Hof Chirurgus Nielsen, der tillige har balsameret det høye Liig, intet endnu er tillagt for deres opvartning i Høystsalig Dronningens sidste Svaghed.

Hendes Majestets Sølv Pop Fensmark har ansøgt et Gratiale af 300 Rd. isteden for Høystsal. Dronningens Guld-Mundtøi, da det er Brug, at mundtøyet ved høye Herskabers Død gives til Sølv Popen, kan Vi ikke andet end forestille hans Ansøgning, men da det Høystsalig Dronningen tilhørende ej er vurderet høyere end . . 240 Rdl., maa Vi tillige allerunderdanigst indstille, om sidst bemeldte equivalent eller mundtøyet selv maa blive ham allernaadigst skienket.

Endnu maa det tillades Os allerunderdanigst at erindre; at Hofbager Dobell skal efter en under 27. Martij a. p. paaiteignet Memorial af Efterladenskabet nyde 100 Rd. og Kammer-Laqvai Hiorth saavel som Gemaks Pigen ved Høystsalig Dronningens Disposition af 10de October 1746 er tillagt hver en Summa af 200 Rd.

Hvad Deres Majestet paa ovenanførte allernaadigst resolverer tør Vi allerunderdanigst bede maa blive finauz Collegium tilmeldet tilligemed Ordre angaaende Betalingen.

Til slutning maa Vi allerunderdanigst indberette, hvorledes høystsalig Dronningen ved sin Disposition af 10de October 1746, hvoraf herved følger Gienpart Lit. H., har declareret sin sidste Villie ihæuseende til sine Damer og Kammerfolk.

Kammerfrøken Carlovitz skulle ifølge samme foruden Plads i Walløe Stift, som hun allerede har tiltrædet, have 2000 Rd. af Hendes Majestets Chatoll Kasse; i dets sted har Deres Majestet været saa naadig at tillegge Hende en Pension af 580 Rd. aarlig. Hun skulle og have Hendes Majestets Portrait, dette er Hende allerede givet, saavel som Navnet til de øvrige Damer, Garderoben

er den 10de November 1770 uddeelt imellem Damerne og Kammerfolkene paa den i Dispositionen foreskrevne Maade, men det daglige Sølvtheetøj og Toilette, som skulle deeles mellem Damerne, ligesom de ordinaire Lysestager, Lavoir og deslige mellem Kammerfolkene, beroer, indtil Deres Majestet allernaadigst tillader at meddeele samme.

Naar saaledes Documenterne i den Baretiske Sag, Juvelerne, samt Inventarierne af Os ere afleverede, Creditorernes betaling Finanz Collegium overdraget, og Deres Majestets allernaadigste Befalinger i de øvrige Poster af Os ere efterlevede; udbede Vi Os allernaadigst Tilladelse at aflevere Skiftet Protocollen, saavel som de høye Arvingers Renunciationer og alle Skiftet vedkommende Documenter i Deres Kongelige Majestets Danske Cancelli, hvorigjennem Vi da og tør haabe forsikkring om, at Vores Behandling har fundet Deres Majestets allerhøyeste Biefald, og at Vi i alt have efterkommet Deres Majestets allernaadigste Villie, samt der ved for videre Ansvar blive betryggede.

Kjøbenhavn, den 17de Februarij 1772.

allerunderdanigst

J. E. Scheel.

H. C. Bielcke.

M. Treschow.

Beregning

over

Indtægten af Høystsaliq Dronning Sophie Magdalenes Efterladenskab.

Anno 1770.

Rd. β

November 7.

Efter Auctionsforretningen af 2den November 1770, beløb de høystsaliq Dronningens Efterladenskab tilhørende og samme Dag bortsolgte Heste, Vogne og videre til den Summa 2592 Rd. 43 β

men naar derfra regnes omkostningerne paa publication i aviserne, Placaten, Catalogi o. v. der beløbe til 8 — 60 —

2583 79

Bliver igjen —————
nb. hvoraf de 1695 Rd. 4 ¼ 15 β ere af auctions Forvalteren indleverede i Sahl Cassen og derfra Sterboet gotgiorte, de øvrige 888 Rd. staa endnu for Hans Majestets Kongens Regning.

1771.

Januarij 8.

Har Etatz Raad og Casserer Walther ved P. M. anmeldet Stervboet at være ejende

1) En Vaskergaard paa Nørregade, pantsadt i Banqven for 8000 Rd., samme ere den 17 Julij efter 5 forgieves holdte

XXIII

	Rd.	β
1771.		
May 5.		
	bliver altsaa igien Hofholdn.	
	Cassabeholdningen, som af	
	Sahl Cassen er udbetalt	655 44½
	Ihvortil kommer de mig af Hofskriver	
	Møller tilbageleverede tiende afgifter, som	
	af Rentekammeret var betalt 278 Rd. 9½ β	
	Og for Kamer Jægerens	
	Gage ligel. betalt	25 — " .
May 23.		303 9½
	Beholdningen af Viinene, som af Hof-	
	skriver Møller ved indgivne specification	
	af 30. Decbr. a. p. var anført efter hvad	
	de har kostet Høystsal. Dronningen til	
	den Summa	3503 Rd. 4 ¾ 12 β
	Men siden ved auction ifølge Auctions	
	Forvalterens derom indsendte forretning	
	er bortsolgt for den Summa	3030 70
May 27.		
	Vurderingen over linnen, Sengeklæder og	
	Vask Materialier udgjør	2166 62
Julij 2.		
	Vurderingen over de paa Hirschholm	
	endnu staaende Effecter fra det Chinesiske	
	Huus, lille Kiøkkenet o. v.	976 15
Julij 17.		
	Vurderingen over det fra Inventariernes	
	aflevering paa Christiansborg Slot overs-	
	skydende Sølvkammer og Kiøkkentøj og	
	videre	1209 28
Augustj 10.		
	Ifølge det Danske Kammeres skrivelse	
	og derhos fulgte Extract fra Amtsforvalter	
	Holm samt finanz Collegii Anviisningsordre.	
	beløbe restancerne som ved høystsal. Dron-	
	ningens Død hefftede paa Hershholms	
	Amtsgods og dets Beboere til 1. May	
	1770 neml.:	
	1) paa Bøndergodset og	
	dets Beboere i alt	621 Rd. 92 β
	2) Grundskat af Hersh.	
	huuse	19 — 15½ -
	3) Forpagtningsafgifter	1015 — 50 -
	4) af Hovedgaardens	
	bortsolgte Jordportioner .	1284 — 77½ -
	5) for 1769 bortsolgte	
	landgilde sæd	1099 — 25½ -
	Summa Restancer . .	4041 Rd. 5½ β
	Auctionerne over Sæden	
	paa Marken, Hollenderiet,	
	Ladegaards Inventarium	
	o. s. v.	1055 — 70 -
	Summa til gode . .	5096 — 75½ -

		Rd.	β
1771.			
Augustj 10.	Derfra afgaar $\frac{1}{2}$ Aars forpagtningsafgifter af fiskeriet fra 1ste May til ult. Oct. 1770, da samme forud, og førend de til betaling vare forfaldne, af høystsal. Dronningen ere oppebaarne og følgel. igien til Hans Majestet's Cassa bør refunderes	826 Rd 64	β
	igien til gode		
			4270 11 $\frac{1}{2}$
Augustj 24.	De tvende samme Dag fra Baron Gel- tingen indsendte Rosensteenc Pendeloqver af Juvelererne Fistaine og Linde vurderede for den Summa	4500	„
	Summa Boets Jndtægt	95752	10 $\frac{1}{2}$

Kjøbenhavn den 10. Augusti 1771.

M. Treschow.

Nota

over

De til Dato i Skiftet efter Høystsal. Dronning Sophie Magdalene
indkomne Regninger og Gieldsfordringer neml.:

		Rd.	β
Anno 1770.			
November 7.	Hof Juvelerer Fabritii indgivne Regning paa et repeteer uhr med Smaragder og brillanter	1956	„
December 4.	Professor Pilos Regning paa 3 portraits 1771.	150	„
Januar 8.	Jfølge Etatz Raad og Casserer Walthers indgivne Promemoria af denne dato er Høystsal. Dronningen skyldig i Banqven 1) paa en Pante Oblig- gation i Vaskergaarden paa Nørregade	8000 Rd.	„ β
	nb. Renterne restere fra 2. Jul. 1770 til 11. Jun. h. a.	309 — 46	-
	2) paa en Sølvtaffel Ser- vice laant	3700 —	„ -
	renterne restere fra 1. Jun. 1770 til 8. Jan. 1771, da Servicen blev indløst af de i sterboet forefundne Con- tønter	89 — 17	-

		Rd.	β
1771. Januar 8.	3) paa 4 smaa Actier i Asiatiske Compagnie . . . Renterne restere fra 6. Jul. 1770 til 7. Jun. h. a. da samme er indløst for de i Sahl Cassen staaende og for Vinen indkomne penge	4000 Rd.	„ β
		146 — 33 -	
			16245 „
Januar 23.	Conferentz Raad og Amtmand Dauws P. M. til Commissionen med fordring for et qvartal af hans Gage fra 1770		100 „
Februarij 14.	Oberskatte Directionens fordring ifølge Hendes Majestets originale obligation 81000 Rd. „ β med resterende renter fra 31. Mart. 1769 til 11. Jun. h. a. à 4 p. Ct.	7110 — 23 -	
			88110 23
Martij 6.	fra Hofskriver Møller er indleveret efter Hr. Hofmarschall Levetzans ordre alle de effter Hendes Maytts. dødel. afgang til Etatz Raad og Casserer Walther indkomne og endnu ubetalte Chatoll Regninger 9772 Rd. 67 β tilligemed 3 siden indkomne regninger fra General Ma- jorinde Longueville, Pro- fessor Jardin og Kunst Drejer Spengler	261 — 82 -	
			10034 53
Martij 9.	Oberhofproviant Inspecteur Beckens Enkes Regning for tilgodehavende Renter til ult. Martij h. a.		2005 86
April 22.	P. Wasserfalls Regning paa tilgode- havende renter og Interesse stor		4582 88
May 6.	Ober Præsident Grev v. Holsteins ind- givne fordring paa Walløe Stifts vegne ifølge 4 af Høystsal. Dronningen til Stiftet udgivne obligationer, der udgjør den Ca- pital og resterende Renter til 11. Jun. h. a.	23000 Rd. 15880 —	
			38880 „
Juny 29.	Finanz Collegii indsendte fordring og beregning over hvis hans Majestet haver at fordre i Høystsal. Dronningens stervboed		101120 59

	Rd.	β
1771. Juni 29.		
	En senere Jndkommen fordring for Sørgelivreen	10291 92
Aug. 14.	Alle de til dato ved Registrering, Vurdering, Auctioners holdelse, Inventariers Conference og aflevering samt skiftets øvrige behandling gaaende Omkostninger ifølge den efter de Hrr. Mandatariers mundtlige ordre forfattede og af den d. 14. huj. approberede Regning	1004 „
Aug. 24.	Frugt og Omkostninger af en fra Baron Geltingen med den agende Post indsendte Rosensteenn Pendeloqven efter Postmester Kamer Raad Berends derover indgivne Regning	8 24

Summa Gieldsfordringer og Regninger . . . 265889 41

Endvidere bliver at beregne de fra 11. Junij paadragende Renter af de skyldigværende Capitaler, samt hvad fordringer endnu maatte indkomme, som dog ikke er at formode, da terminus af Proclama paa alle steder undtagen i Christiania og Christiansands Stift er udløben, hvorfra dog ingen Gieldsfordringer kan befrygtes. Herforuden ere indkomne adskillige Pretensioner, hvilke ikke her udføres, siden de beroe paa de Herrer Mandatariers Resolution, f. ex. Høystsal. Dronningens Hofbager Dobels Fordring 100 Rd. reisepenge efter paanberaalte Contract, da han blev forskrevet herind fra Bareuth, Sølv Pop Fensmarcks Begiering at maatte gøtgøres 300 Rd. isteden for det ham efter all sedvane ved høystsal. Dronningens død tilfældende Guld Mundtøj, han beraaber sig paa, at det er skeet ved høystsalig Kong Christian den 6tes saavel som Kong Fr. 5tes Død og at endog Hendes Majestet Dronning Juliane Marie derfor gav 500 Rd.

Kjøbenhavn den 24. Aug. 1771.

M. Treschow.

Bilag Litra H.

Copie af Høystsal. Dronningens Disposition af 10. Oct. 1746.

J. N. J.

Dasz der Tod durch die Sunde in die Welt kommen, und wir alle sterben müssen, die weil wir alle gesündiget haben, solches lehret uns die tägliche Erfahrung, da uns aber die stunde des Todes verborgen, und Wir nicht wissen können, wie bald uns Gott aus dieszem Welt abfordern wird; so habe in Betracht dieses, und damit in meinem Sterben mich kein erdischer gedancke unruhigen soll, in zeiten mein irdisches hausz bestellen, und wie Jch wünsche, dasz es nach meinem Tode, mit mir, mit meinen Leuten, und mit meiner Verlassenschaft gehalten werden mögte hiermit schriftlich hinterlassen wollen.

Jch habe dasz vertrauen zum meinem Herzvielgeliebten Sohn den König Maytt und Lbd: Sie werden, da Sie mir in meinem Leben so viel Liebe, treue und Sorgfalt bezeuget, mich auch meine letzte Bitte nicht abschlagen sondern dahin sehen, dasz dieszem allem vollkommen nachgelebet werden.

Wasz nun Erstl. mich Selbst betrifft, so wunsche, dasz nach meinem Tode mit meinem Körper nicht viel magnificence gemacht würde. und dasz Jch längstens in 3 Wochen nach Roschild zu meinem Allerliebsten König könnte gebracht werden. wollen Sie mir einen Leichen Predigt halten laszen, so habe den text, so auch die Lieder, die dabey gesungen werden sollen, auf einem Zettel geschrieben, welche in meinen Bibel zu finden, wobey mir aber ausbitte, dasz alle überflüssige Lobreden ingleichen alle langweilige Geschlecht Register, welche ohne dem in allen Büchern zu finden, und nur zeit wegnehmen mögen, vermieden werden, und nur blosz die grosze Barmherzigkeit, welche Gott mir unwürdigen an Seele und Leib erwiesen zu rühmen, wie mich Gott in Christo Jesu zu seinem Kinde angenommen, mich durch mancherley Creutz immer mehr zu sich gezogen, und mir in allem recht vaterlich beygestanden, wie Er mir in Leiblichen grosze wolltaten erzeiget, dasz Menschen dazu Etwas beygetragen. einen solchen unverglichen König zum gemahl gegeben, mit dem Jch 25 Jahre in unverrückter Liebe und treue gelebet, da der mit mir ein Hertz und eine Seele gewesen, und mich bis an seinen Seeligen Todt hertzlich geliebet, wie Gott meinen Ehestand gesegnet, und mir einen Sohn gegeben, der nach dem mir Gott meinem Hertz allerliebster König und Gemahl durch den tod entrissen, seines Vaters thron bestiegen können, mein trost in meiner Betrübnisz gewesen und vor meine Person alle kindliche Liebe bezeichnet p. p. davon soll Gott und dem König meinem Hertzlich geliebten Sohn in der Leichen Predigt gedankt, und in meinem Namen, und als aus meiner Grufft nochmals des Segen auf Jhm geleyet werden, wie auch auf seine Gemahlinn die Königin, meine tochter Pr. Lovise, die lieben Königl. Kinder, und dasz sämrtl. Königl. Hausz p. p.

Wasz meine bedienten betrifft, so wunsche solches insgesamt vornehme und geringe in meinen Hertzgeliebten Sohns des Königs Gnade und Vorsorge, zu dem Jch dasz veste Vertrauen und zuversicht habe, Sie werden sich Jhrer aus Liebe vor Mich, und da Sie mir treu gedienet, in gnaden annehmen, und diese arme verlassene Schaafe nicht noth leiden laszen.

Meine wenige Verlassenschafft betreffend, so will bey meinen juvelen den Anfang machen, diese kommen dem König alleine zu, dann da in diesen Königl. Hausz so wenig und gar keine Kron juvelen gewesen, so habe mit meinem Hertz allerliebsten Gemahl König Christian 6. die abrede genommen, dasz meine Juvelen alleine meinem Sohn dem König heimfallen sollen, und dasz meine tochter Princesse Lovise nichts daran soll zu pretendiren haben, es sey dann, dasz der König Jhr zu meinen andenken eine Piece schenken wolte. Derjenige stücke, die Jch wünschte, das sie bey der Krone

bleiben, und zu ewigen Zeiten auf die Nachkommen behalten würden sind folgende:

- 1) Die grosze Pendeloque ein Brillant.
- 2) Die grosze Brillanten Ohringe, Jeder mit ein Pendeloque.
- 3) Die Ohringe mit 3 pendeloqs.
- 4) Die grosze Vierkandigte brillant.
- 5) Die 9 grosze brillants in Collien.
- 6) Alles wasz grosze brillants sind, sollen allezeit bey dem Hausze bleiben, mein Lieben Gotseel. König haben diesze alle vor bahres geld gekauft.
- 7) Die grosze Perllen sind von der Königin Charlotte Amalie, sind auch zum Haus geschmuk.
- 8) Der Rosenstein ein Ring, wie auch die Ohringe, welcher mein allerliebster König mir als Bräutigam geschenket.
- 9) Die grosze Perllen Pendeloqs.
- 10) Die Agraffs mit die groszem Rosensteine, welche Jch theils von König F. 4. meinen Schwiger herr Vater, theils von meinen allerliebsten Gottseel. König und Gemahl bekommen. Die brillants so darum sind, habe selbst dazu fasszen laszen.
- 11) ein Nadel von König F. 4. mit einen runden Saphir.
- 12) Meiner gotseel. Königs Portrait in einen Nadel mit einen Brillant.
- 13) Der kleine Vierkandigte stein von der Königin Lovise, welchen Sie bestiendl. am halsze getragen.
- 14) Eine grüne Nadel von Princesse Sophie, welche Sie selbst geschliffen.
- 15) Zwey Brillanten Armbänder, mit der Königs C. 6. Portrait.
- 16) Die blaue Uhr und Etvi mit Brillants.
- 17) Die kleine Uhr von Ametist.
- 18) Die grüne Uhr mit Rubin und Brillants, welche mein Allerliebster König Mir auf Jhren Kranken Bett zu Altona gegeben.
- 19) Die goldene Dosze mit Rosenstein von meinen Gotseel. König als Brautigam bekommen 1721.

Diesze und obiges so mit gezeichnet, bitte zu Rosenburg zu meinen Andenken zu bewahren.

Wollen mein Hertz allerliebster König und allertheuerster Sohn noch mehr zur Krone destiniren, so stehet es in Jhren belieben. vorbenannten stücke aber bitte allezeit bey die Nachkommen zu laszen.

Die übrige Pretiosa werden Mein Hertzlieber Sohn den König Maytt nach hiesigen landes gebrauch wohl mit meiner tochter Princesse Lovise theilen, und wasz Sie Selbst bekommen. nicht in fremde hände laszen.

Mein liebes Hirszholtz und Sophienberg empfehle meinen Herzens Sohn dem König Majestet zu gnaden. Es hat dieses Orth viel geld gekost, und ist der artigste in Lande; so wäre es schade, wenn diesze charmante Häuszer nicht solte in gnade seyn, oder gar einfallen müsten, dann hübsche Gebäude doch einem lande Ehre machen.

Wolten Ew. Maytt solches der Königin schenken, und Jhr 10 oder 20000 Rd. zulegen, so bin versichert, dasz Sie es aus Liebe

vor Mich gewisz unterhalten würde, der König behalten dennoch mehr als 40000 Rd. von meinem Wittum in Cassa.

Wasz meine Damens betrifft; so habe Meine Kammerfrl. Carlovitz eine stelle in Wallöe Stift gegeben, und soll Sie gleich zur hebung kommen; 2000 Rtl. soll Sie zur Einrichtung aus meiner Chatoll bekommen, sollten aber zur Zeit meines absterbens sich diese 2000 Rd. nicht in der Chatoll befinden, so bitte. das Ihre Maytt der König, mein Hertz allerliebsten Sohn Jhr solches von dem Letzten quartal meines Wittums aus gnade und Generositet wollen reichen laszen.

Der K. M. haben den ersten Hofdamen Platz in Wallöe nach der Carlovitz versprochen, sobald solcher vacant. Unter meine sämtliche Damens wird getheilt wie gewöhnlich mein tägliches silbernes theezeug und die tägliche Toilette. Wasz aber ordinaire Leuchters, Lavoir und dergleichen ist, wird unter die Kammerleute getheilt.

Der Garderobe wird, wie gewöhnlich zu geschehen pfeget, unter die Kammer Leute getheilt, wasz aber neue spitzen und sonsten noch neu ist, bekommen die Damens. Dasz Portrait vor die Kammerfrl., in gleichen den nahmen vor die übrige frl., wie auch die abfindung vor Damens und Kammer Leute, bitte, das der König Maytt. die gnade haben, Jhnen zu meinen andenken zu geben. Meine zwey grüne reise betten sollen die Waltheru und Schumann haben nebst zubehör, die graue Vorhang soll die Waltern auch haben.

Der Kammer Laqvai könnte mit ein paar hundert Rd. aus meinen Chatoll zufrieden seyn. Mein Gemachs Mägden desgleiche.

Dieszes habe bey gesunden Verstand aufgesetzt und mit meinen vorgetrückten Pittschafft bezeichnet.

Herszholm d. 10 Octob. 1746.

Sophie Magdalene.

L. S.

Bilag Litra A.

Utaf det promemoria. som åtfölgt utrednings Handlingarne rörande Högst Salig Hennes Majestets Drottningens af Danmark Sophia Magdalenas Efterlätnskap och Sterbhus och Hans Kongel. Maytt. tillhanda kommit, har Hans Kongl. Maytt. haft tillfälla at förnimma Hans Maytts af Danmark Mening om detta Arfskap uti en Proposition:

Den sist Högstbemälte Hans Maytts Medarfvingar innom wis tid wilga betala den wid Efterlätnskapen häftade Gäld efter in-gifwen Note, då Hans Majestet af Dannemark utan reservation wil öfwerlåta dem ey allena hela Boets behållning utan ock alla sina pretentioner på det Bareutiska Arfwet; eller om de Høga Metarfvingarne welga öfwerdraga hela Boet och Arfwet til hans Maytt. af Dannemark emot det, at Hans Maytt. forbinder sig at betala Högst-

salig Drottningens Gæld och tillika, derest af samme Arf så mycket skulla winnas, tildela Hans Maytt. och des Medarfvingar så mycket, som kunne bliwfa öfrigt sedan all galden förut wore betald, lennandes Hans Maytt. wablet af desza två alternativet til desz höga Medarfvingar.

Då nu denna proposition fordrar Hans Majestetets swar, så har Hans Maytt. sedt sig föranlåtan at på de insände Handlingar något närmere granska Boets tilstånd.

Hans Majestetet har funnit at Boets tilgång är uptagit til Rdr. 95752 emot en gæld af 265889 Rd. och således en brist af 170137 Rd., hvilken store Brist synas härfluta deraf, at Hans Maytt. af Danmark till ägnat sig utan Lott och Byta alla pretiosa i Boet til et wärde af 131900 Rdr. Detta är skedd på den grund, at Högstsalig Drottningeu således har behagat förordna i desz testamentariska disposition af den 10de October 1746: men utom det, at den samma war gjord i faveur af Högstsalig Hans Kongl. Danska Maytt., af hwilken Hennes Maytt. Drottningeu af Swerrige äfwen är Arfwinge, så gifwer den äfwen anledning at tro, det Högstsalig Hennes Maytt. den tjden ey war beswärad med någon gæld, utan uplyser disposition, jemte den ytterligare af d. 4. Nov. 1747 at Hennes Maytt. derifrån warit så ledig. at Hennes Maytt. kunnat til desz kiära Syster äfwen göra föräringar, samt at Wallöe Stiftt då ey hadt något at fordra, men twärtom blifwit med häderlig gáfwa ihågkommit, och utom desz förmälar Hennes Maytt., at 40000 Rdr. woro för Hans Maytt. Kommungen i Hennes Maytt. Enke Cassu behållne. Här af synes nog tydeligen, at Hennes Mayts. Disposition om pretiosis grundar sig aldeles på Boets formögna tilstånd; men sedan det ifrån År 1746 til Dödstimman undergått den sig nu wisande store förändring, så at galden öfwerstiger tilgången, wärdet af pretiosis derunder begripet, och effter all Lag och Billighed hwarkan gáfwa eller arf får tagas af oskiffat Bo, med mindra gæld först betald blifwit, så förmodar Kongl. Maytt. det Hans Maytt. af Danmark af desz lysande billiga Tänkessätt lärar så mycket häldre antage sig hela Gældens betalande emot hela Boets Behållande tillika met pretiosis, som effter Inventarii föranledande bägge delarne kunna swara emot hwarandra i Consideration äfwen dertil, hwad et förslingsnings torde öfwerstiga wuderings priset på pretiosa.

Hwad sedan angår den Bareutiske Arfsfordran, så emedan Kongl. Maytt. är okunnig både om denna fordrans egentliga beskaffenhet såsom ock hwad til desz utsökande redan kan wara tilgjordt eller i hwad terminis den nu är stående: ty önskade Hans Maytt. det Kongl. Maytt. af Danmark, som äger handlingarne härom i sine händer, behagade afsöndra Hans Majestetets arfsdeel i denna fordran genom en wis Summa i et för alt, som lätteligen kunde calculeras och utfinnas, sedan först wore öfwerenskommit om och uti hwad mohn den här ofwan anmärkte tilökning af Boets wärde warder antagen.

L. Vurderingsforretning 1675 over en Bondegaards Bygninger, Besætning, Ind- og Udbo.

Den 24. Marts 1675 blev efter Befaling af Dronningens Amtsforvalter, Meincke, en Vurderingsforretning afholdt i Hans Arrildsens Gaard i Karlebo i Anledning af, at han „berychtet for at have baaret Bøsse og skudt i Dronningens Vildtbane“. Der forefandtes: Bygning: Den nordre Længe, 11 Bindinger 11 Slet Daler¹⁾, den søndre Længe, 17 Bindinger 17 Sl. D. Rugsæd: Er saæet 20 Skpr. à 3 fl 15 Sl. D.; ellers befandtes intet Korn. Kvæg: fire Køer, to Stude og en liden Studling, tilsammen vurderede til 49 Sl. D. Bæster: fire Heste og „en liden suultedt Føel“ (3 fl) 28 Sl. D. 3 fl . Faar: ti Stykker med tre smaa Lam. à 4 fl 10 Sl. D. Svin: to Søer og fire Sommergrise 3 Sl. D. 3 fl . Gjøæs: fire gamle Gjøæs 3 Sl. D. Klæder: en Dyne 3 Sl. D., et Blaargarnslagen 1 fl , et stribet Sengeklæde 3 fl , en gl. Age-Dyne 2 fl . I Kvindens Seng: en hvid Hampedyne 4 Sl. D., to Blaargarnslagner 3 fl , et stribet Sengeklæde 3 fl , to gl. Hoveddyner 2 fl 8 β . Paa Bænken: et langt Stykke Sengeklæde 1 fl 8 β , en liden tærnet Hynde 12 β . Kobber og Jern: en Kobberpote med tre Ben 1 fl , en Jerngrøde 2 fl . Drengens Seng: en gl. hvid ubrugelig Dyne 1 fl 8 β , to gl. Blaargarnslagner 1 fl 12 β , et gl. Tæppe 12 β . Linned: et Blaargarnslagen 2 fl , to gl. Lagner 2 fl , to smaa Duge 2 fl . Trævarer: en Plov med det behørigte Jern 1 Sl. D. 1 fl , en Vogn 5 Sl. D., en anden Trævogn 3 Sl. D., en Slæde 1 fl 8 β , et Sengested uden Himmel 2 fl , et gl. Bord med Fyrreblad 3 fl , en sort Kiste af Fyr 1 Sl. D. 1 fl , en gl. Fyrre-Kiste 1 fl 4 β , et Skab 2 fl 8 β , en lang, hvid Kiste 1 fl 4 β , en lang, sort Kiste, ubrugelig 8 β , en Haandkværn 1 Sl. D., et Sold og Slev 12 β , et gl. Bord 8 β , en Øltoude 12 β , en Bismær 1 fl , en Spinderok 3 fl , en Kjerne og tre Sibøtter 1 fl , to gl. Sække 2 fl , to Trækander 12 β , en Skære-Kiste og Kniv 1 fl 4 β , ialt 169 Slette Daler 12 β .

M. Overslag over Udbyttet af Hovedgaardens Avling,

vedlagt Antegnelserne til Regnskaberne for 1668–69; dateret den 25. Jan. 1670.
Uden Underskrift.

Bey Hirschholm in denen dazu gehörigen 3 Hofffeldern wird jährlich können gesaet werden.

Roggen 60 Tdr., davon 2 Korn über die Saat ist 120	
Tdr. à 1½ Rd.	180 Rd.
Gersten 70 Tdr., davon 3 Korn frei gerechnet thut 210	
Tdr. à 1½ Rd.	315 -
Haber 40 Tdr., davon 2½ Korn, thut 100 Tdr. à 1 Rd.	100 -
Die Abnutzung vom Vieh	500 -
Der Geniuss vom Starshei Wang	85 -
	1180 Rd.

¹⁾ En Sletdaler = 4 fl .

Die Zehenden, wenn davon die Abgiften a parte sollen entrichtet werden, so ist der Überschuss nicht sonderlich zu consideriren, sonsten ware von Bircherod, Blaastrod, und Carlebo Königl.- und Kirche-Zehenden der Anschlag præter probter zu machen auf ein Jahr:

70 Tdr. Roggen	} an Gelde	240 Rd.
100 - Gersten		
15 - Haber		

Summa 1420 Rd.

In Helleholm und Fullehave kan auch dar und wan ettwas Haber gesaet werden, weilen aber selbiges mehrmahles vom Wild vertreten und consumiret wird, ist darauf nicht sonderlich zu reflectiren, sondern ist bloss eine Hülfe zur Fütterung.

N. Uddrag af Regnskaberne for Hørsholm Gods for Aarene 1665—80.

	Udsæd			Høst			Tiender		
	Rug.	Byg.	Havrr.	Rug.	Byg.	Havrr.	Rug.	Byg.	Havrr.
1665	51	65	85	78	150	170	56	98	30
1666	60	57	88	167	208	188	110	109	29
1667	47	59	91	209	175	146	118	77	22
1668	40	66	87	179	246	238	117	112	0
1669	55	58	103	160	221	214	120	124	21
1670	48	67	110	233	226	316	171	170	58
1671	54	56	102	157	311	324	108	180	30
1672	58	56	74	242	356	242	130	205	57
1673	62	54	76	197	351	334	85	225	65
1674	55	61	94	119	326	251	60	184	59
1675	52	72	47	228	408	178	85	202	53
1676	} mangler.								
1677	} mangler.								
1678	57	80	21	185	273	48	72	93	28
1679	64	69	29	207	236	56	66	120	30
1680	57	76	95	54	220	154	56	110	33

P. Ordonnance

hvormeget Brænde paa Ildstederne saa og Kjøkkenet paa Vort Slot Hirtzholm skal daglig gives.

Dragter 16 een Fv

Vores egne 4 Kabinetter og 2 Forgemakker, hvorudi findes 6 Kaminer, à 2 Dragter	12	—
Markgrevindens Sovekammer	1	—
De tvende store Steenkakkelovne à 2 Dragter	4	—
Kaminen udi Markgrevindens Forgemak	2	—
Kaminen hos Fru Hofmesterinde Scholten	1	—
Kammerfrøkenen	1	—
Frøknerne	1	—

XXXIII

I den nederste Etage:

Kammertjener Jacobi	1	Dragt.
do. Langhorn	1	—
Kammerpage Bibou	1	—
Kammerpigerne hos Markgrevinden i Nr. 12	1	—
Udi det lille Kjøkken Nr. 10	1	—

Udi den øverste Etage:

Ober Kæmmereer Holst	1	—
Kammerpigerne hos „Kronprindsessinnen“	1	—
Hvor der spises	1	—
Frøknernes Piger	1	—
Gemakspigerne	1	—
Skrædderen, som er i det øverste Kammer	1	—

I det nye Huus:

1 Kammer hvor „Laquiren“ er nu udi	1	—
1 do. hvor Præsterne aftræde	1	—
Kammerjunker Holst	1	—
do. Reichau	1	—
Doctor Gaulken	1	—
Oberhofmester Blum	1	—
Kammerjunker Bentzon	1	—
do. Hertzberg	1	—
Staldmester Hardtmann	1	—

I Stalden:

2 Kakkelovne for Pagerne og Lakaierne à 1 Dragt 2 —

Udi det store Kjøkken item for Bageren samt Vadsker-
huset daglig 1 Favu „ —

Summa 3 Favne 12 Dragter.

Ovenstaaende Brænde haver Vores Slotsfoged saaledes Enhver, naar Vi med Vores Hofetat er tilstede, daglig at give om Foraaret til Paaskedag og om Høsten tager det fra Mikkelsdag. og leverer det behørig paa hver Sted efter denne Ordonnances Indhold, thi hvis der leveres mere skal det komme Eder til Ansvar.

Givet paa Vort Slot Hirtzholm den 17. October 1724.

Christian.

R. Fortegnelse paa hvad som udi Gaarden Breelt befindes af Ude- og Indehavende til Bedste.

Gaardens Bedste:

et Egebord med dreiet Fod 3 Rd. 2 $\frac{1}{2}$, en Egekiste 2 Rd., et Egeskab med Flamlister 10 Rd., et Egesengested af Bildhuggerarbeide 2 Rd. 4 $\frac{1}{2}$, en rødstribet Overdyne 1 Rd. 4 $\frac{1}{2}$, en Linned blaastribet Underdyne 3 Rd., en do. 3 Rd. 2 $\frac{1}{2}$, en do. 2 Rd. 2 $\frac{1}{2}$, en blaastribet Hoveddyne 1 Rd., to rødstribede Hovedpuder 1 Rd., et Par Blaargarns Lagner 1 Rd. 1 $\frac{1}{2}$, en Egebænk 2 $\frac{1}{2}$, en Fyrrebænk 1 $\frac{1}{2}$, en Gaasebænk 3 $\frac{1}{2}$, en Jern-Kakkelovn 8 Rd., ti Tintallerkener 1 Rd. 4 $\frac{1}{2}$, fem Fade 2 Rd., fire Sibøtter 1 $\frac{1}{2}$ 8 β , en gl. Løibænk 1 $\frac{1}{2}$, tre høie Læderstole à 2 $\frac{1}{2}$ = 1 Rd., en Lænestol 1 $\frac{1}{2}$, en Spinderok 1 $\frac{1}{2}$ 8 β , et blaåt og hvidt Dreils Omhæng til Sengen 1 Rd. 2 $\frac{1}{2}$, 2 Agelynder 4 $\frac{1}{2}$. I den øverste Stue: et gl. Sengested 2 $\frac{1}{2}$, et do. 1 $\frac{1}{2}$, en blaastribet Overdyne 2 Rd., en gl. hvid Underdyne 3 $\frac{1}{2}$, en do. Hoveddyne 1 $\frac{1}{2}$, en brunstribet Underdyne 3 $\frac{1}{2}$, en blaastribet Hovedpude 1 $\frac{1}{2}$ 8 β , en gl. beslagen Fyrrekiste 1 Rd., et Deigtrug 12 β , en Agelynde 3 $\frac{1}{2}$. I Kjøkkenet og Bryggeriset: en Kobberkjedel 5 Rd., en Messing do. 1 Rd. 2 $\frac{1}{2}$, en mindre do. gl. 1 $\frac{1}{2}$, en Jerngryde 1 Rd., et Pandejern 3 $\frac{1}{2}$, en Haandkværn 1 Rd. 2 $\frac{1}{2}$, en Spand 6 β , en Kjærne 1 $\frac{1}{2}$, en Gryntønde 8 β , et Anker 6 β , en Mælkekande 6 β , et Sold 1 $\frac{1}{2}$, et Egekar 4 $\frac{1}{2}$, en Balle 6 β . I Gaarden: en Buesaug 1 $\frac{1}{2}$ 8 β , et Naver 2 $\frac{1}{2}$, en Øxe 3 $\frac{1}{2}$, en Baandkniv 1 $\frac{1}{2}$, en Trævogn med Bagsmæk 5 Rd. 2 $\frac{1}{2}$, en do. 2 Rd. 4 $\frac{1}{2}$, en gl. do. 2 Rd., to Slæder 1 Rd. 2 $\frac{1}{2}$, en Slibesteen 1 $\frac{1}{2}$, en Skjærekiste med Kniv 3 $\frac{1}{2}$, en Huggestok 1 $\frac{1}{2}$ 8 β , to Gravspader 4 $\frac{1}{2}$, en Hakke 2 $\frac{1}{2}$, en Jernstang 3 $\frac{1}{2}$. Bæster: en sortebrun Hest, 4 Aar, 13 Rd. 2 $\frac{1}{2}$, en sort Hingst, 7 Aar, 10 Rd. 4 $\frac{1}{2}$, en brun Hest, 11 Aar, 5 Rd., en do., 14 Aar, 2 Rd. 4 $\frac{1}{2}$, en sortebrun Hoppe, 10 Aar, 6 Rd. 4 $\frac{1}{2}$, en sort do., 9 Aar, 6 Rd. 4 $\frac{1}{2}$. Kvæg: en blaadraget Ko, 6 Aar, 8 Rd., en rødhjelmet do., 7 Aar, 7 Rd. 4 $\frac{1}{2}$, en rød do., 11 Aar, 6 Rd., en sortdraget Kvie, 4 Aar, 7 Rd., en Tyrkalv, 2 Aar, 2 Rd. 4 $\frac{1}{2}$, en Sommerkalv 1 Rd. Faar: tolv gl. Faar à 6 $\frac{1}{2}$ = 12 Rd., tre Lam à 3 $\frac{1}{2}$ 8 β = 1 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ 8 β . Svin: fire Sosvin à 8 $\frac{1}{2}$ = 5 Rd. 2 $\frac{1}{2}$, fire Sommergrise à 2 $\frac{1}{2}$ 8 β = 1 Rd. 4 $\frac{1}{2}$, fire mindre do. à 1 $\frac{1}{2}$ = 4 $\frac{1}{2}$. Endvidere erindres: et Par Blaargarns Lagner 1 Rd. 1 $\frac{1}{2}$, et Par Hørgarns Lagner 1 Rd. 2 $\frac{1}{2}$, en Dreils Dug 3 $\frac{1}{2}$, en Blaargarns do. 12 β , tre gl. Høstleer 3 $\frac{1}{2}$, en Høtyv 8 β , en Plov og Harve med sit fulde Behør 2 Rd., et Par Læderseler med Halskobbel og Remme 1 Rd., fire Hampeseler med to Halskobler og Tømme 3 $\frac{1}{2}$, et Kryds 6 β , en Sadel med Bidsel 4 $\frac{1}{2}$. Ialt 187 Rd. 5 $\frac{1}{2}$ 8 β .

Korn i Straa: Rug 16 Tdr., Byg 8 Tdr., Havre 2 Tdr.

Breelt, den 21. September 1741.

Niels Pedersen.

Peder Pedersen.

**S. Allerunderdanigst Projekt til Reglementet over Hirschholms
Betjenteres Gage,**

item andre Besoldinger og Refusioner, som kvartalsvis og paa
lige Maade som forhen skeet er, af Amtskassen til de Vedkommende
bliver at udbetale for det Aar 1746.

Rd. R.

Slots-Betjente:

1. Slotsforvalter Andressen:			
for sig selv	200 Rd.		
Til Vadskan	100 -		
1 Arbejdskarl	46 -		
4 Vadskerpiger à 40 Rd.	160 -		
1 Dreng	54 -		
		560	” ”
2. Housgeraadskarlen Løn	80 Rd.		
og til en Klædning	20 -		
		100	” ”
3. Arbejdskarlen Løn		60	” ”
4. Tvende Vægttere hver 1 Rd. ugentlig		104	” ”
5. Gartner Keyser for sig	300 Rd.		
Mestersvenden Humæus	100 Rd.		
for Tilsyn med Fontainerne	50 -		
		150 -	
til en anden Svend	90 -		
og til 2de Drengte	100 -		
		630	” ”
6. Gartner Ostman i Ronsted		200	” ”

Amts-Betjente:

7. Jeg, Amtsforvalter Ulstrup		500	” ”
8. Birkedommeren		50	” ”
9. Birkeskriveren		60	” ”
10. Ladefogden		63	4 ”
11. Udrideren		26	” ”
12. Fangefogden	26 Rd.		
og for Tilsyn med Vedhaven	10 -		
		36	” ”
13. Sognefogden i Birkerød Sogn		10	” ”
14. Skoleholderen i Runsted		100	” ”
15. Vangemanden ved Eskemose		40	” ”

Jagt- og Skov-Betjente:

16. Hans Excellence Hr. Geheimeraad og Oberhofmester von Plessen, som Jægermester	400 Rd.		
til Foder paa fire Heste	150 -		
		550	” ”
17. Skovrider Erhardt for sig	140 Rd.		
til en Skyttedreng	60 -		
		200	” ”

XXXVIII

	Rd.	⌘	β
18. Skovfogderne, saasom: efter Hendes Maiests. allernaadigste Resolution af 9. May er den ny antagne Skovfoged Eskild Hansen tillagt 50 Rd. Hans Andersen 33 - 2 $\frac{3}{4}$ Niels Rasmussen 35 - 2 - Ole Jacobsen 47 - " - Anders Jensen 47 - " -			
	212	4	"
19. Jagt-Bonden	10	4	"
Stutteri-Betjente:			
20. Stutmesteren nyder Løn 80 Rd. desuden tillagt 20 -			
	100	"	"
21. Stutsmeden	6	2	"
22. Til Stutteriets Opvartning, fra Opstaldningen indtil det igjen udlades paa Græsset, behøves, efter det nu forhaanden værende Antal, 3de Stald- karle, enhver 28 Rd.	84	"	"
23. De 6 Materialkudske ved Hirschholm nyder hver 1 Rd. om Ugen, er	312	"	"
Fiskeri-Betjente:			
24. Fuldmægtigen ved Amtets Fiskerier, Hans Bentsen	200	"	"
25. De tvende Fiskere ved bemeldte Fiskerier, hver 50 Rd.	100	"	"
Andre aarlige Afgifter, Besoldinger og Refusioner:			
26. Murmester Simon Møller for Bygningerne paa Amtet at reparere og vedligeholde efter allernaadigst approberede Kontrakt	80	"	"
27. Glarmester Jens Petersen, ligeledes efter allernaadigst Resolution paa hans Kontrakt	110	"	"
28. For Uhret udi Slotstaarnet at istandholde	8	"	"
29. For Sprøiterne at vedligeholde	10	"	"
30. Præsten i Birkerød Offer 12 Rd. Refusion for Tienden af Eskemose og Ebberød Gaarde 15 -			
	27	"	"
31. Degnen i Birkerød Refusion for Tienden af Eskemose og Ebberød Gaarde 5 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ 8 $\frac{1}{2}$ og for Langemosedammen 4 - " - " -			
	9	4	8
32. Præsten i Bloustrød Offer 12 Rd. Refusion for Tienden af Sandholm Gaard 10 -			
	22	"	"
33. Degnen sammesteds, ligesaa Refusion for bemeldte Sandholm Gaards Tiende	3	"	"

	Rd.	⌘	β
34. Præsten i Karlebo Offer	12	"	"
35. Bønderne i Kaiærd By, Refusion for Langemose- dammen	7	2	"
36. Barberen ved Hirschholm nyder, efter allernaadigst Resolution, Løn 2 Rd. ugentlig 104 Rd. og til Kvarter- og Senge-Penge maaned- lig 4 ⌘	8	-	
	112	"	"
37. Forrige Foderknægt Rasmus Rasmussen, Pension indtil videre	50	"	"
	Summa	4766	2 8

Siger Fire Tusinde Syv Hundrede Tredsindstve og Sex Rd. To Mark Otte Skilling, som saaledes i allerdybeste Underdanighed indstilles til Eders Kongelige Majestæts allernaadigste Approbation, om af Hirschholms Amtskasse til Indbemeldte maa udbetales.

Hirschholm den 8. Januar 1746.

C. Ulstrup.

T. Kommissionsbetænkning Januar 1749.

Stormægtigste, Allernaadigste Dronning!

Deres Kongelige Majestæts til os ergangne allernaadigste Com-missorii sub dato Christiansborg 6. Januar tilligemed det derudi allegerede foreløbige allernaadigste Pro Memoria af 29. November 1748, have vi med allerunderdanigst Respect erholdet, hvorefter Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Intention, saavidt vi af begge Dele allerunderdanigst kunde skjønne, alene gaaer derhen: at ville være informeret:

om ikke noget var at udfinde, hvorved Hirschholm Amts-Revenuer paa een eller anden Maade var at forbedre og de dertil henhørende Udgifter derimod at indskrænke, samt om og hvorledes vi allerunderdanigst formene at fornævnte Amt kunde sættes paa den Fod, baade nu og i Fremtiden af dets egne Revenuer at bestride de derpaa henlagte Udgifter uden at noget deraf skulle falde Deres Kongelige Majestæts Casse til Last; saa og om det til der. Ende ikke var bedre, at Hollænderiet blev bortforpagtet, samt til mere Ordning og Rigtighed, at Amts-Cassen aldeles blev ophævet og indbegreben under Kammer-Cassen.

Thi have Vi i densen allerunderdanigste Følge afvigt 8. January, forsamlet os herpaa det Kongelige Residens Slot Christiansborg, hvor Amtsforsvalter Ulstrup tillige var tilstæde, og efter den til ham ergangne Ordre fremlagde en Extract-Beregning over Hirschholm Amts aarlige Indtægter og Udgifter i de 10 Aar at regne fra 1. Mai 1737 indtil Aarsdagen 1747, hvilken Extract-Beregning tilligemed den forhen i Aaret 1739 af ham formeerte Calculations-Beregning

saavel som min Geheime-Raad og Ober-Hofmester von Plessens samt Amtsforvalter Ulstrups allerunderdanigste Forestillinger, respective af 17. Marts 1747 og 5. Oktober 1748 tilligemed Hirschholms Amts Gage-Reglement, (aftrykt som Bilag Litra S.) vi med fornævnte Amtsforvalter i alt nøie har gjennemgaaet og overveiet og derefter af ovenbemeldte Extract-Beregning nærmere allerunderdanigst forfattet hosfødiede Pro Memoria, hvorledes at forbemeldte 10 Aar et proportioneret Aars Indtægt og Udgift med nogen mere Vished p. p. kunde beregnes og anslaaes. Det viser sig da deraf, allernaadigste Dronning! at Udgifterne for et saadant proportioneret Aar beløber til 8,807 Rd. 5 $\frac{1}{2}$ 15 $\frac{3}{4}$
 Indtægterne derimod ikkun til 7,852 — 1 — 6 —

følgelig at Udgifterne virkelig overstige Indtægterne aarlig den Sum 955 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ 9 $\frac{3}{4}$
 Hvad nu angaaer: 1° Amtets Revenuer, som saaledes aarlig, naar alleting ligesom i fornævnte 10 Aar indkommer, kunde ansees for 7,852 Rd. 22 $\frac{3}{4}$, og om disse Revenuer paa ingenslags Maade var at forbedre, da siden Amtsforvalter Ulstrup forklarer og forsikrer, at alleting, efter al god Landmandsoeconomie derved hidtil skal være taget paa det allernøyeste, hvilket jeg Ober-Hofmester von Plessen endydermere med hannem kan attestere, ja, efter hvad mig derom er bekjendt, saa nøye, at man uden at trykke Bonden altfor haardt, fast ikke kan vente at continuere det, det ogsaa er en Sag, baade i Henseende til Kornpriserne og videre, som dels dependerer af Tidernes Beskaffenhed, saa vide vi eiter slige Omstændigheder ikke at kunde gjøre Forslag til nogen Forbedring i saa Maade, medmindre Deres Kongelige Majestæt selv allernaadigst maatte behage, 1, at ville hazardere at augmentere Hollænderiet til det sædvanlige Antal af 150 Stkr. Køer, udi hvilket Fald siden Hollænderiet nu ikkun skal bestaae af 58 til 60 Køer, de øvrige 90 Stkr. Qvæg endnu ville tilkjøbes og 2, at see derhen om mulig at bringe Krudtværket igjen i Gang til deraf at faae de sædvanlige aarlige Revenuer, hvilke 2de Poster, hvoraf nogle af Amtets væsenligste Indtægter bestaaer, efter Vores allerringeste Tanker noye var at attendere. 2de om og hvorledes vi allerunderdanigst formener at fornævnte Amt baade for den nærværende og følgende Tid kunde sættes paa den Fod selv at bestride de derpaa henlagte Udgifter, hvortil ellers forhen aarlig var destineret 2000 Rd. af Cammer-Cassen.

1) hvad den nærværende Tid angaaer, nu Krudtværket staaer stille, hvorved Amtet imod de 10 Aar at regne taber mere end 800 Rd. aarlig, Hollænderiet heller ikke er complet, hvortil kommer at saavel Bønderne som Hovedgaardens Avl, efter hvad Amtsforvalter Ulstrup i Forestillingen Litra F allerunderdanigst andrager, skal have haft en saa anseelig Misvæxt næstleden Aar, at det baade til Hovedgaarden vil give langt mindre i Laden, ligesom og Bønderne saavel desformedelst, som i Henseende til at de fleste har mistet deres Qvæg, og hvoraf Bønderne der i Amtet ellers pleier at tage deres meste Udgifter, heller ikke skal være istand til at kunde svare deres fulde Landgilde.

Da vil Deres Kongelige Majestæt selv, efter en saa mærkelig Afgang i Revenuerne, formodentlig allernaadigst finde, at Amtet for nærværende Tid og naar deslige Aaringer (som en extra-ordinair Casus) af Misvæxt indfalder, Krudtværket ei er i Gang og Hollænderiet heller ikke complet, saa meget mindre kan være istand at bestride de dertil henlagte Udgifter af Amtets egne Revenuer, som Udgifterne efter forberørte pro memoria endog i de gode Aaringer, da Revenuerne indkommer, paa den Fod Udgifterne nu ere, gaaer 955 Rd. 37 β over Indtægterne. Efter hvilke Omstændigheder vi da allerunderdanigst uforgribelig ikke andet kunne skjønne, naar Udgifter og Gagerne behørig skal bestrides, at Amtet fra næstkommende 1. Mai at regne (thi indtil samme Tid formener Amtsforvalteren Ulstrup at kunne behjælpe sig) nødvendig vil behøve nogen Tilskud og Assistance, dog er dette Tilskud nu forhaanden, indtil man seer, hvad Bønderne af deres Landgilde formaar at afdrage, egentlig ikke til noget vist at determinere, men derom bliver af mig, Ober-Hofmester von Plessen, til sin Tid nærmere allerunderdanigst Forestilling at gjøre, og imidlertid submittere vi saadanne vores allerunderdanigste Tanker under Deres Kongelige Majestæts allerhøiesten nærmere Indsigt og allernaadigste Overveende. Hvad derimod angaaer

2) Om Amtet i Fremtiden skulle kunde bestride de dertil henlagte Udgifter uden at falde Deres Kongelige Majestæts Cammer-Casse til Last, da er dette noget, allernaadigste Dronning! som fornemmelig vil ankomme paa Tidernes Omstændigheder, og af den Aarsag, hvilket Deres Kongelige Majestæt allerhøiest selv letteligen allernaadigst behager at indsee, kan vel ikke noget tilforladeligt herud inden fastsættes.

Imidlertid er dette vist, naar efter foranførte Forklaring et proportioneret Aar af 10 Aar saavel i Henseende til Indtægt som Udgift tages pro pari og hvilket er det eneste, man i slige Tilfælde pleier at gaae efter, viser oftbemeldte Pro Memoria en Difference af Udgifterne endog i de gode Aaringer, løber høiere end Indtægterne den Summa af 955 Rd. 72 β ; hvoraf da Udgifterne saaledes ikkun gaaer 955 Rd. 72 β over revenuerne og, efter hvad foran er forklaret, de beregnede 10 Aar har været gode Aaringer, maatte man snart falde paa de Tanker, hvortil Amtet da kunde behøve et aarligt Fournissement af Cammer-Cassen paa 2000 Rd. og hvorledes samue ere anvendte. Det er derfor, allernaadigste Dronning! at jeg, Geheimeraad, Ober-Hofmester von Plessen, til nærmere at oplyse dette, allerunderdanigst fordrister mig til at erindre, at Amt-Cassen i 7 Aar fra 1. Mai 1739 indtil 1. Mai 1746 vel har nydt af Cammer-Cassen 14,548 Rd. 5 \mathbb{L} 1 β (thi fra 1. Mai 1746 ces-erte dette Tilskud), men deraf er igjen tilbagebetalt i Cammer-Cassen 5,000 Rd. contant og altsaa af forbeholdte 14,548 Rd. 5 \mathbb{L} 1 β endelig ikkun bleven ved Amt-Cassen den Summa 9,548 Rd. 5 \mathbb{L} 1 β . Naar nu til de 7 Aar, udi hvilke Fournissementet er skeet, kommer de efterfølgende 3 Aar fra 1. Mai 1746 til 1. Mai 1749, da Amt-Cassen da aldeles ingen Assistance har faaet og alligevel af det som er bleven tilovers fra de forrige Aaringer souteneret sine Ud-

gifter uden at falde Deres Kongelige Majestæts Cammer-Casse besværlig, saa viser det sig, at Amtskassen med de forebemeldte 9,548 Rd. 5 $\frac{1}{2}$ i 10 Aar har bestredet Udgifterne og at derefter kan regnes at være medgaaet over Revenuerne aarlig 954 Rd. 84 $\frac{1}{2}$, som saaledes fast kommer overeens med den nu anslaaede og beregnede Difference af 955 Rd. 72 $\frac{1}{2}$. Qvæstionen bliver nu altsaa denne, hvorfra disse 955 Rd. 72 $\frac{1}{2}$ aarlig skal komme, uden at falde Deres Kongelige Majestæts Casse til Byrde. Som vi da, allernaadigste Dronning! ere forsikkrede, at Deres Kongelige Majestæt allernaadigst ikke vil, at nuværende Betjente ved Amtet og Slottet Hirschholm, udi hvis dem engang allernaadigst kan være tilstaaet, maa lide nogen Afgang, er udi Reglementet for Haanden ingen Afgang at vente, hvorimod naar nogen af disse ved Døden afgaaer, efter Deres Kongelige Majestæts eget allernaadigste Velbehag een og anden af Elterkommerne maaskee kunde sættes paa en ringere Gehalt og hvad derved spares kunde andre Udgifter i Amtet til Hjælp, og ligesom Slots-Forvalter Andresen, efter hvad han mig, Marschal von Reitzenstein, har tilkjendegivet, formener nu, der ikke bygges mere, med Gartnerne at kunne behjælpe dem med 5 Materialvogne, saaledes kunde menageres og komme Amtets Udgifter til Hjælp, saa var og de løbende Udgifter ved Amtet ligeledes for Eftertiden med Flid og saavidt muligt at indskrænke, hvorfor jeg Ober-Hofmester von Plessen til Deres Kongelige Majestæts Tjeneste skal drage al behørig allerunderdanigst Forsorg.

Maatte det nu derfor allernaadigst behage Deres Kongelige Majestæt at ville nedlægge Stutteriet sammesteds og see Stutmesteren paa anden Maade hjulpen, hvorved aarlig nogle Hundrede Rigsdaler spares samt tillige fra Amtet at overtage Pligts-Folkene eller det commanderede Mandskab i Haven, hvilket skal kunde udgjøre aarlig 350 Rd. til 360 Rd., haabe vi at de forebemeldte 955 Rd. 72 $\frac{1}{2}$ derved kunde absorberes.

Naar siden ingen særdeles Misvæxt eller andre ulykkelige Tilfælde paa Godset eller Bygningerne i Amtet ville indfalde og Landgilden, ligesom i de 10 Aar, indkommer, eragte vi allerunderdanigst at alle Amtets Udgifter, efterat Hollænderiet er completeret og Krudtværket kommen i Gang, af dets egne Revenuer skulle kunde bestrides uden videre at falde Deres Kongelige Majestæts Cammer-Casse besværlig, men naar een eller anden Fatalitet af Misvæxt, Qvægsyge eller i andre Maader skulle møde, ville Amtet ligesom for nærværende Tid og efter befindende Beskaffenhed a parte være at hjælpe, hvorimod i Fald udi et eller andet Aar noget maatte overskyde ved Amtskassen, som ikke til Amtets egne Udgifter fornødiges, bliver samme til Deres Kongelige Majestæts Chatouille eller Cammer-Casse at afgives, efter at saa meget blev tilbage, hvormed de løbende Udgifter og uomgjængelige Forskud kunde afholdes, og bliver dette saaledes Deres Kongelige Majestæts eget nærmere allernaadigste Godtbefindende allerunderdanigst submitteret. Betrøffende

3) Om det ikke eragtes bedre at bortforpagte Hollænderiet end at lade samme, som nu skeer, bedrive for Deres Kongelige Majestæts

egen Regning. Aarsagen hvorfor Hollænderiet ikke allerede til Bortforpagtning er opbudet, reiser sig alene deraf, at det hidindtil ikkun har bestaaet af et saa lidet Antal Qvæg, saasom i Aaret 1747 af 7 Køer og i Aaret 1748 af 30 til 40 Stkr., og forsikrer imidlertid Amtsforsvalter Ulstrup, at Deres Kongelige Majestæt har haft bedre Regning deraf, end om samme havde været under Forpagtning. Alene paa det Deres Kongelige Majestæt i saa Maade kunde regne paa en vis staaende Revenue gaaer vores allerunderdanigste Tanker derhen, at det vel kunde være tjenligere af fornævnte Hollænderi, især naar det bliver augmenteret, jo før jo bedre ved offentlig Auction til Forpagtning blev opbudet ligesom der ogsaa i Fald Deres Kongelige Majestæt allernaadigst befaler, strax kunde gjøres Forsøg med det Antal Qvæg, som allerede er i Hollænderiet og den Pagtende tilforpligtet paa samme Conditioner som disse overlades, at imodtage hvad Qvæg, som efter Haanden videre dertil maatte blive indkjøbt og anskaffet og endelig

4to) om det ikke var til mere Ordning og Rigtighed og saaledes bedre, at Amts-Cassen aldeles blev ophævet og henlagt under Cammer-Cassen.

Dersom Amts-Cassen, allernaadigste Dronning! saaledes skulle henlægges under Cammer-Cassen, maatte Revenuerne efterhaanden, ligesom de af Amtsforsvalter Ulstrup vorde inddrevne til Cammer-Cassen, indleveres og saavel Gager som andre forefaldende Udgifter derfra til Vedkommende igjen udbetales, hvilket baade for Amtsforsvalteren, som Pengene Tid efter anden maatte indbringe, saa og for Betjentene og Andre, som siden maatte afhente deres Betaling i Kjøbenhavn istedet de nu nyde samme ved Hirschholm, vil synes at ville medføre nogen mere Besværlighed, uden at det, saavidt vi allerunderdanigst skjønne, kunde være Deres Kongelige Majestæt til nogen reel Nytte, thi hvad hellere Pengene ere i Amts- eller Cammer-Cassen tilhører de Deres Kongelige Majestæt alene, og naar noget maatte overskyde, hvilket af de maanedlige og den General-Extract altid er at see, som ikke til andre fornødne Udgifter ved Amtet uomgjængelig behøves, bør og maa samme lige saavel fra Amts-Cassen som fra Cammer-Cassen ved Aarets Udgang til Deres Kongelige Majestæt allerunderdanigst indleveres, saa at Pengene i begge Casser blot og alene dependerer af Deres Kongelige Majestæts egen allernaadigste Disposition, hvortil kommer endnu denne Omstændighed, at naar Udgifterne i Almindelighed af Amtsforsvalter Ulstrup selv fremdeles bliver at udbetale, turde han være mere attent paa, dertil at faae Revenuerne betidelig inddrevne, hvilket til Deres Kongelige Majestæts Tjeneste, vi saaledes allerunderdanigst ikke har skullet lade uerindret, men om Deres Kongelige Majestæt ikke desto mindre allernaadigst skulle finde for godt at ophæve Amts-Cassen og henlægge samme under Cammer-Cassen, som jeg Ober-Hofmester von Plessen allerunderdanigst gjerne ønsker, da mig derved endeel baade Arbeide og Ansvar blev betaget, er dette en Post som blot og alene beroer paa Deres Kongelige Majestæts eget allernaadigste Tilsigende.

Saaledes finder da Deres Kongelige Majestæt allernaadigst,

baade at vi allerunderdanigst eragter nødvendig i Betragtning af de foranførte Omständigheder, at Amtet for nærværende Tid til forestaaende 1. Mai vil behøve nogen Tilskud og Assistance, ligesom og hvorledes. paa Deres Kongelige Majestæts nærmere allernaadigste Approbation. vi allerunderdanigst formene, at Amtet for den følgende Tid i gode Aaringer. kunne vente at bestride de derpaa henlagte Udgifter, naar nemlig Revenuerne, som i de forbeholdte 10 Aar. behørig indkommer og Deres Kongelige Majestæt i Stedet for de forhen til Amtet destinerede 2000 Rd. aarlig tilligemed at nedlægge Stutteriet alene allernaadigst ville overtage det commanderede Mandskab og Pligt-Folkene i Haverne. som eragtes at kunne beløbe pt. pr. 360 Rd. om Aaret, hvilket hidtil har været godtgjort af Amtskassen, samt at vi allerunderdanigst eragte tjenlig, at Hollænderiet, sær naar det med fuld Besætning bliver augmented, ordentlig vorder bortforpagtet og endelig at det angaaende Amtskassen at ophæve og samme under Cammer-Cassen at henlægge, efter de derved forekommende allerunderdanigste uforgribelige Erindringer, blot og alene beroer paa Deres Kongelige Majestæts allerhøistegen, allernaadigste Resolution; hvorledes efterdags dermed skal forholdes, alt efter denne allerunderdanigste Forestillings yderligere Forklaring, og haabe vi saaledes allerbørstommeligst nøie at have efterlevet for allerhøistbemeldte Deres Kongelige Majestæts til os ergangne allernaadigste Commissorii-Befaling.

Fordristende os isøvrigt allerunderdanigst at indstille, i Fald Deres Kongelige Majestæt allernaadigst maatte blive indset at nedlægge Stutteriet, om ikke da samme med hvad deraf dependerer, paa en bequem Tid ved offentlig Auction maatte bortsælges, og hvad Penge derfor indkommer til Menage for Deres Kongelige Majestæts Cassa anvendes til Qvægs Indkjøb for Hollænderiet.

Vi forblive indtil vores Dødstime i allerdybeste Ydmyghed

Deres Kongelige Majestæts o. s. v.

Plessen.

Moltke.

Schrøder.

Christiansborg Januar 1749.

U. Dronning Sophie Magdalenes Resolution af 14. Februar 1749.

Allernadigste Resolution!

Wir haben aus der alleruntherthänigsten Vorstellung der Commission, Sub dato Januar a. c. allernadigst ersehen, wie selbige die ihr von Uns vorgeschriebene Punkte überleget, worüber Wir dann hiedurch Unsere allernadigste Resolution zu außführung derselben ertheilen.

1) Soll die Verpachtung der Holländerey geschehen, da aber die Commission, dabey alleruntherthänigste Vorstellt, daß es in diesen Zeiten wegen des Viehsterbens, da solches an einigen Orthen wieder anfängt, etwas hazardirlich wäre, so können vors erste nur

40 Stk. Kühe angeschaffet werden damit daß hundert Stk. voll wäre, und müste, da Wir die Amts-Revenuen in diesen wie in allen stücken gerne verbeßert sehen, gleich zur Auction geschritten und an den meistbiethenden verpacht werden.

2) Soll auch der Ackerbau zum Haupthof gehörig an den meistbiethenden Verpacht werden. Der Amtsverwalter hat die Conditionen zu verfaßen und solche zu Unsere allergnädigste Genehmigung fordernsamst einzusenden, damit selbige in denen Zeitungen können denen Liebhabern bekannt gemacht werden. Die Auction müste wohl in Martii Monath geschehen, auch unsere Approbation in Zeiten darüber eingehohlet werden.

3) Wegen der Pulver-Mühle hoffen wir allergnädigst daß der von See-Etat darüber errechete Contract wohl werde erfüllet, und die Revenuen, welche dem Amte nach Billigkeit zukommen, von der Zeit da die Mühle stille gestanden, wohl auch wieder gutgethan werden, welches Unser Oberhofmeister als Amtmann ferner, durch fleißige Vorstellung betreiben, und dahin sehen wird, das diese Mühle zum besten des Amtes mit ehesten wieder im Gange kommen.

4) Da der Amtsverwalter meinet sich wegen den Bedienten Gage und andere Ausgaben bis künftigen ersten Mai zu behelfen, so erwarten wir hierüber des Oberhofmeisters nähere Vorstellung, worauf wir alsdann allergnädigst resolwiren werden.

5) Da Wir, wie auch die Commission vorstellet, nicht gerne sehen, daß einige vor Unsern Bedienten etwas abgehen solle, so ist es Uns lieb, daß der Oberhofmeister nach seiner Pflicht, allemöglichst zu treffende Menage zur Verbesserung derer Amts-Revenuen proponiren will, wie wir dann auch bewilligen, daß einer von die Material-Wagens kann abgeschaffen werden.

6) Daß Gestut kan, wie wir solches den Oberhofmeister schon auf Hirschholm zu erkennen gegeben, gleichfalls abgeschafft und zu der Zeit da es am Profitabelsten verkauft werden da man dan vor daß davor einkommenden Geld, die zur Holländerey mangelnde Kühe anschaffen könnte. Der alte Statmeister Beth müste aber sein bisheriges Gehalt so lange behalten, bis man eine andere Versorgung vor Ihn ausfindig machen könnte.

7) Was die commandirte Mannschaft betrifft, so wird sich der Oberhofmeister wohl erinnern, daß Wir im schon in Hirschholm bewilliget dieselbe auf die Bau-Cassa zu nehmen, daß also der Amtsverwalter nicht mehr nöthig hat hierzu ferner Vorschuß zu thun.

8) Was nun endlich die Amts-Cassa betrifft so erachten Wir doch vor dienlicher, daß solche von den 1sten Mai unter Unsere Particulair-Cassa gezogen wird, weil wir doch dem Amte zu Hülfe kommen sollen, so ist es besser wann nur eine Cassa ist.

Was aber der Commission Vorstellung anlanget, dass es dem Amtsverwalter nicht nur beschwerlicher fallen, sondern dass er die Gelder nicht mit solche Attention eintreiben würde, wann wir Uns selber diese Gelder annehmen, als wann selbe unter seiner Direction bleiben, so sind Wir hierinnen anderer Meinung, und versehen Uns zu das Amtsverwalters Treue und Fleiß, dass er seine Atten-

tion und Eifer vielmehr verdoppeln, als daß er nachlässiger werden, und Uns dadurch Verdrießlichkeiten verursachen sollte. Was aber die nothwendige vorfallende aufgaben bey dem Amt betrifft so muß alle mahl der Amtsverwalter so viel gelassen werden diese damit zu bestreiten, und sollen die deshalb vor der Oberhofmeister darüber zu machende Vorstellung erstlich von Uns allergnädigst approbiret werden.

Gegeben auf dem Königliche Residents
Schloß Christiansborg den 14. Februar 1749.

Sophie Magdalene.

**V. Grev Stolbergs og Amtmand Dauws Indstilling af
24. April 1759.**

Allerdurchlauchtigster, Grossmächtigster
Allergnädigster Erb-König und Herr!

Auf allergnädigsten Befehl Ihre Majestäten der Königl. Frau Mutter, habe ich, der Graf zu Stolberg einige Vorschläge zu mehrerer Aufnahme des Amts Hirschholm allerunterthänigst gethan. Ich bin vornehmlich auf die Mittel bedacht gewesen, denen Unterthanen Vermögen und Lust zu verschaffen, sich in den Stand zu setzen, praestanda zu praestiren, und ihre Höfe und Besatzung ohne beständige Beyhülfe der Königl. Herrschaft bey gleich zu erhalten. Es hat allerhöchst gedachter Ihre Königl. Majest. allergnädigst gestattet, dieses Vorhaben, von uns Endes unterschriebenen näher untersuchen zu lassen, wozu der Amts-Verwalter Ulstrup auch mit gezogen worden. Wir haben demnach gefunden, dass es ausser so thanen Vorschlägen, welche mit der allergnädigst emanirten Verordnung d. d. 29. December 1758 von Verbesserung des Landwesens übereinkommen, und folgl. durch solche allerhöchste Verordnung numchro schon vorgeschrieben sind, auf folgende Punkte noch ankommen würde:

- I. Dass die Unterthanen von dem zehenden und Hofe Diensten, so sie dem Pächter zu ihrer grossen Belästigung geleistet, (denn die übrigen Zehenden und Dienste bleiben nach, wie vor.) gegen eine jährliche Abgabe befreyet werden möchten. Die Untherthanen haben sich auch würcklich erboten, für diese beyden Pöste 14 mß d. à Tonne hart Korn jährlich zu erlegen.
- II. Die Höfe den Unterthanen zu desto mehreren encouragement und besserer Beobachtung ihres Ackerbaues nebst der dahin gehörigen Land-Wirthschaft eigenthümlich zu überlassen; und sie in diejenige Art von Freyheit zu setzen, deren die Königl. Unterthanen in den Holsteinischen Aemtern geniessen; solchergestalt, dass das Land-Ausschuss Wesen, dadurch nicht den geringsten Nachtheil zu gewarten hat.

- III. Ein Schuld- und Pfand-Protocoll einzuführen, welches der Amts-Verwalter zu halten hätte.
- IV. Die Hof-Ländereyen in gewisse Höfe zu vertheilen, und solche gegen eine jährliche Abgabe an den meistbietenden eigenthümlich zu überlassen. Anbey folget ein ohnmassgeblicher Vorschlag wie die Licitations Conditiones einzurichten seyn möchten; und aus der allerunterthänigst mit angebogenen Balance erhellet, dass, wenn die Hof-Ländereyen nur zu 800 Rd. jährlich angeschlagen werden, da sie doch allem Vermuthen nach höher auskommen müssen, bereits ein Ueberschuss von 245 Rd. 2 $\frac{1}{4}$ β heraus kömmt. Es ist unter göttlichem Beystand zu hoffen, dass die Unterthanen bey dieser Veränderung um so viel mehr zu Kräften, und im Stande kommen würden, sich ohne die jährliche gantz beträchtl. Beyhülfe der Herrschaft souteniren zu können, anerwegen sie die Arbeit, so sie an den Ladegaard bey schlecht eingefallenem Erndte-Wetter mit grossem Zeit Verlust und Versümmis ihrer eignen Feld-Arbeit, gethan, auf ihre eigene Höfe wenden könnten, und sie demnach an Gelde nicht viel mehr ausgeben würden, als anietzo; in mehreren Betracht, dass mancher Bauer dem Pächter jährlich für die Zehenten 8 Rd. und noch wohl mehr geben, und auch von jedem Hofe jährlich in 9; Tagen 1 Mann und 98 Pferde zu Hof-Diensten geschickt werden müssen. Wenn nun jeder Mann nur zu 1 m $\frac{1}{2}$ dänisch und jedes paar Pferde zu 3 m $\frac{1}{2}$ in Anschlag gebracht wird, so beträgt solches jedem Bauer durch die Banck zu 6 Tonnen hart Korn gerechnet = 40 Rd., da er nach dem neuen Vorschlag für Zehenden und Dienste zum Løhde Gaard mit 14 Rd. abkömmt. Ihro Majest. die Königl. Frau Mutter wünschen demnach sehr, dass gedachte Einrichtung zu Stande kommen möchte, weil es aber ohne Ew. Königl. Majest. allerhöchste Approbation nicht geschehen kann: so haben Ew. Königl. Majest. wir in allertiefster Unterthänigkeit hierdurch ersuchen sollen, beregetes zum allerhöchsten Königl. Interesse und zur Aufnahme der Unterthanen abzielendes Vorhaben, allergnädigst zu autorisiren. Die wir mit allertiefster Submission lebenswürig beharren — —.

Copenhagen d. 24. April 1759.

X. Auktionskonditionerne for Salget af Hovedgaardstaxten.

Efter Hendes Kongelig Majestæts allernaadigste Approbation de Data 19. Mai 1759 bliver alle de Jorder, som hidindtil haver været bortforpagtede og brugt under Hirschholms Hovedgaardstaxter og disses Avling og Drift, nu afdeelt udi visse Gaard-Parter, og til hver saadan Gaard-Part nu henlagt saamegen Jord, som kand ansees for fyldest til 6 à 7 Tdr. Hartkorn Ager og Eng, hvorefter samme ved offentlig Auction for en vis aarlig Afgift vorder opraabt,

XXXXVIII

og til den Høiestbydende bortsolgt paa følgende Conditioner, nemlig: At der til ovennævnte Hirschholms Hoved- og Ladegaards Marker maae findes saadanne Lysthavende, som antage alle Jorderne uden at noget deraf bliver tilbage, samt stiller nøiagtig Caution, saavel for dets Bebyggelse og dertil hørende Besætning, som og indtil Stæderne med begge Deele behørigen ere forsynede, tillige for Afgifterne.

1ste Post.

Den udlovede aarlige Afgift betales kvartaliter til Amtsforvalteren paa Hirschholm.

2den Post.

Som ingen Bygning findes ved nogen af disse Gaard-Parter undtagen alleene ved Ebberød og Eschemose, hvor Bygningen følger Kjøberens, saa opfører den Høiestbydende selv paa alle øvrige Stæder for egen Bekostning, saamegen Bygning, som hand til sin Boelig, Avling og Kreaturer fornøden eragter og for got finder, ligesom hand og selv anskaffer sig den til et hvert Stæd udfordrende Besætning, da det og forstaaer sig, at hand for egen Regning holder baade Bygning og Besætning ved lige, uden nogen Slags Byrde for hendes Majestæts Kasse, hvorimod hand beholder baade Bygning og Besætning saavel som de tilslagne Jorder til frie og frelst Eiendom, saaledes, som herfter endvidere findes anført.

3die Post.

Som Jorderne endnu ikke ved ordentlige Grøfter eller Gjærder er separeret fra hinanden, videre end at der er afpælet og kjædemærket hvorvidt enhver Part til een Gaards Brug, som meldt skal strække sig, saa i Fald der maatte findes saadanne Liebhaveere som forlange mere Hartkorn under et Brug, end det som til een Part er afdeelt, staaer det ham frit for ved Auctionen, som Høiestbydende, at Tilforhandle sig Tvende eller flere Parter, som kand falde hannem beleilig at føre under et Brug, ligesom og enhver haver Frihed ved Auctionen at lade sig tilslaae saa mange Eenstige for sig selv afdeelte Parter, som hand haver Lyst til.

4de Post.

De Høistbydende forundes samme Frihed som Forpagtere paa andre Hovedgaards-Taxter, i Hensende til at brygge Øll til Deres egen Huusholdnings Fornødenhed, men ingenlunde til at sælge. Og hvad Brændevin at brænde, NB. til egen Huusholdning, men ikke noget deraf at sælge, angaaer, da vorder denne Frihed ikkun een af Beboerne, ligesom nu værende Forpagtere er tilladt, tilstødet. De bebolde og Frihed til at stalde Stude, saa nyde de og fri Stole Stæde for sig og Folk udi Sognets Kirke.

XXXXIX

5te Post.

De Høistbydende svarer ingen andre Kongelige Skatter end den indlovede aarlige Afgift¹⁾, ei heller nogen Tiender enten af Korn eller Qvæg.

Saa befries de og for at betale Consumption, Familie- og Folkeskat; ligeledes bliver de frie for Landgilde og Hoveri, Soldaterudskrivning, Marsch- og Lægdspenge, med andre deslige, hvorpaa de i alt nyder lige Frihed med andet privilegeret Hartkorn i Landet, alleene, at Skov-, Jagt- og Fiske-Rettigheder er herved exciperet og forbeholdes Hendes Kongelige Majestæt aldeles. Dog om de Kjøbende for egen Regning ville lade indrette nogen Fiske-Damme eller Parke paa disse deres nu tilkjøbende Grunde, staaer det dennem frit for, der at benytte sig efter eget Behag, naar alleene Indretningen med Vandets Til- og Afløb ei falder andre til Fornærmelse eller i andre Maader for at forekomme Fornærmelse og Tvistighed i alle Tilfælde. Men skulle nogen extraordinaire Skatter og andre Paa-Budde udi Freds- eller Feide-Tid allernaadigst vende paalagt og krævet af Hovedgaards-Taxter, da svarer og giver den Høistbydende efter sit Hartkorn, hvad hand i saa Maade lige med anden Hoved-Gaards-Taxt kand tilkomme.

6te Post.

De Høistbydende bliver befriet for ald Vorned Pligt og Tvang for sig og Børn, hvorved dem end videre tilstaaes Frihed for Udskrivning til Land-Militien paa 20 Aar, og forsaavidt de ej allerede maatte være inroullerede.

7de Post.

Hvilke af de Høistbydende, der ej vil lade sin Part Jord ligge til Fælleds med de andre Beboere, staaer det ham frit for samme for sig Selv at indhegne, dog paa egen Bekostning, baade med Gjersel og Arbeide, saa og at det observeres, at de andre Selv-Eiere ei med tilslagne Jords-Parter udelukkes fra Vandstæderne. Ligeledes at de i Vangene værende Konge-, Jagt- og Promenade-Veje eller andre ordinaire Lande- Kirke- og Mølle-Veie, samt derudi plantede Alleer, ikke derved forhindres eller føyes af Brug. Men, om de Kjøbende til forbermedte deres Markers Aftukning ville lade plante levende Gierder, saavelsom og til de udvendige Gierder, bliver dennem dertil givet de fornødne Planter af Tjørne, Hessel, Elle, Skov-Eble og Piile, alt saavidt som Skoven uden Skade kand taale og Leiligheden er.

Øg forstaaer det sig, at hvor de nye Gierder hjælper Andre i Hagnet, der tager de Paagrændsende Part udi Gierderne efter Forordningen af 29. December 1758.

¹⁾ Indtil Aarhundredets Udgang udredede Jordebogskassen de kongelige Skatter af den solgte Hovedgaardstaxt; men senere ere de afkrævede Eierne, uden at nogen Indsigelse, saavidt kan sees, er gjort derimod.

L

8de Post.

De Høistbydende forundes for enhver Gaards-Part Jord, som de sig tilforhandle, aarlig udviist: 12 Skovlæs Brænde, som de selv lader skove og hjemføre, ligeledes forundes dennem frie Gjerdseel udviist til een Hauges Indhegning, saavelsom og første Gang frie Giersel til Gaards Pladsens Indhegning ved deres Gaarde, saa og udi de første 6 Aar fornøden Giersel til de udvendige Gierder om Markorne, som ikke med Grøfter kand hegnes, eller med Steengierder ere hegnede, hvilket Giersel de Selv paa egen Bekostning lader hugge og tilføre, samt Gierder og Grøfterne, som nu ere istand, i øvrigt paa lige Maade for egen Regning lukke og videre forsvarlig vedligeholde; men skulle den Kjøbende ikke efter disse 6 Aars Forløb kunne undvære Hielp af Giersel til de nødvendige Gierder, skal hand endnu efter Omstændighederne atter udi 6 Aar blive hiulpen med halv saameget Giersel som de første 6 Aar.

9de Post.

Til at bruges endten ved den af de Høistbydende opførede Bygning eller agtende Afgrøftning fra Fælleddskab, overlades paa hver tilslagne Part Jord udi hvert Aar af de 3 første Aaringer 39 Dages Arbeide af Huusmænd, og 31 Dages Arbeide af Indsiddermænd og Qvinder, hver Dag regnet for en Persohns Arbeide, eller udi 14 Dage 5 Personer om Dagen, frie og uden Betaling, og siden altid aarlig udi 14 Dage hver Sommer 2 Indsiddere om Dagen.

10de Post.

Delinquent-Penge, som svares af audet Hartkorn paa Amtet, bør og disse nye Beboere à l'advenant at svare, saasom den almindelige frelse og Sikkerhed paa eenhvers Eiendom, Liv og Gods ligesaavel angaaer dem som andre; men Broepenge ere de befriede for. For at reparere Konge-, Kirke- og Landeveiene vorder de som Beboere paa Hovedgaards-Taxter iligemaade befriede.

11te Post.

Som Skoven forhen er reserveret, saa forstaaer det sig, at de ikke enten ved dem selv eller andre paa deres Vegne maa hugge eller lade hugge noget i Skovene eller Vangene uden lovlig Udviisning, med mindre de derfor vil vente at lide efter Skov-Forordningen.

12te Post.

Paa hvis Hartkorn og Jorder den Høistbydende saaledes lader sig tilslaae saavelsom Bygningerne paa Ebbesød og Eschemose, meddeles ham efter disse Conditioner et lovlig Kjøbe- og Skiøde-Brev til frie og frelst Eiendom paa den Maade, at hand samme tillige med den af hannem Selv paa de andre Stæder opførte Bygninger

og over alt anskaffede Besætning maa med fuldkommen Eiendoms og arve Rettighed pantsætte, overdrage og afstaae, sælge og afhænde til hvem og aar hannem lyster, frie og ubehindret i alle Maader, ligesom han sig det selv nu ved Auctionen og efter Conditionernes Indhold tilforhandlet, Eiet og haft, besidt, nydt og brugt haver. Dog maa hand ikke sælge ringere ad Gangen end den heele Part Jord som til een Gaard er anslagen og hendeelt; men dersom hand nu ved Auctionen tilforhandler sig mere end een Part Jord, og enten hand lægger samme under eet Brug eller ikke, da maa det staae ham frit for paa forbemeldte Maade at pantsætte, overdrage og afhænde saadan een heel Part Jord, som forhen sagt, naar hand vil.

Ved hans paa saadan sin bortsælgende Eiendom udstødende Skjøde- og Kjøbe-Brev indfører hand altid den Clausul, at Hendes Majestæt for den aarlig udlovede Afgift nyder 1ste Prioritet og Rettighed udi Gaardens Bygning og Besætning, samt tilliggende Jorder indtil aldeles skadesløs Betaling skeet og erholdet er, ligesom samme Forsikkring og nu herefter udi disse Conditioner fastsættes hos og for hannem selv.

13de Post.

Den Høistbydende stiller antagelig Caution for sit gjørende Bud, indtil Gaardens Bygninger er opført og Besætningen anskaffet, da Forsikringen for den udlovede aarlige Afgift herved fastsættes som forhen meldt at skal være udi Gaardens Bygning og Besætning indtil Hendes Kongelige Majestæt derfor er skeet fuldkommen og skadesløs Betaling.

14de Post.

De Kjøbende forsikres, at ved Hirschholms Amts Birke Ting skal vorde holdet en ordentlig Kjøbe- Skjøde- og Pante-Protocoll til Lettelse for enhver som noget paa disse deres tilforhandlede og anskaffede Eiendomme ville optage til Laans, saavelsom ogsaa for dennem, som samme Eiendomme ville overdrage og afstaae eller sælge, hvorudi alt ingen Hinder eller Forfang skal gjøres nogen udi deres frie Villie, alleene at Herskabets Rettighed som meldt Reserveres. Forbemeldte Kjøbe- Skjøde- og Pante-Protocoll skal altsaa føres af Birkeskriveren tilligemed Birkedommeren, som Begge derfor blive ansvarlige og det i følge af Lovens 1ste Bogs 8 Cap. 4 Art., 5te Bogs 3 Cap. 28, 29 og 30 Art., item 5te Bogs 7 Cap. 7 Art. og Forordningen om Pante-Bøgers og deraf givende Extracters tilforladelige Indrettelse af 7. Februar 1738.

15de Post.

Hirschholms Amts Birke Ting bliver det Forum hvorunder disse nye Beboere i alle Tilfælde Justitien angaaende, lige med Amtets andre Tiencere, skal svare.

16de Post.

De Høistbydende nyde Frihed paa lovlig Maade at tilfæste sig af Hirschholms Amts Tjenestefolk saamange Karle, Piger og Drengene, som de til deres Tjeneste maatte behøve.

Ligesom og den af deres Karle, som ved hver Gaard forestaaer Avlingen skal være frie for at blive Land-Soldat saalænge hand i deres Tjeneste forbliver.

Men det tillades ingen af de Høistbydende at give nogen Karl eller Dreng Pas, men naar disse qvitterer deres Tjeneste, da paa-tegner Amtsforsvalteren deres Skudsmaal, medmindre det er andre fremmede og frie Folk, som de kunde have Tilfæstet sig, hvilke fremdeles beholde deres Frihed efter lovlig Opsigelse at begive sig ud af Amtet naar de lyster, uden at deres Passer behøves at paa-tegnes af andre end den de have tjent.

17de Post.

Endelig og da det til Dato ikke er bleven reguleret og fastsadt, hvad af hver Tønne Hartkorn til aarlig Afgift egentlig bør svares; Saa vorder udi Aviserne bekjendtgjort, at Liebhaverne inden 14 Dage for den præsigerte Licitations-Termin sig paa Hirschholms Amtsstue ville indfinde for at lade sig den til enhver Gaard destinerede Agger og Eng Bond forevise, hvortil den fornødne Ordre er stillet, da imidlertid bemeldte aarlige Afgift skal reguleres.

I øvrigt heroe det høieste Bud paa Allerhøistbemeldte Hendes Kongelige Majestæts allernaadigste Approbation.

Foranstaaende Auctions-Conditioner vorder hermed af Os allernaadigst approberet, og haver Vores Amtmand, Etatsraad Dauw den fornødne Termin til Auctionens Foretagelse, snarest mueligt nærmere at præsigere, hvilken da udi Aviserne, trende Post-Dage efter hinden, forud offentlig skal bekjendtgjøres.

Givet paa Vort Slot Hirschholm den 17. Juli Anno 1759.

Sophie Magdelene.

Endvidere bekjendtgjøres efterskrevne Conditioner.

1.

Hands Kongelige Majestæt haver under 15. September d. A. allernaadigst resolveret, at den af Hovedgaards-Taxten efter 20 Aar i følge forbemeldte Conditioners 6te Post svarende Land-Milice ganske skal udgaae og Kjøberne stedse og altid for Soldaterhold være befriet. Og derimod den af det ufrie Hartkorn svarende Land-Milice, vil Hendes Majestæt Dromningen efter allernaadigst Resolution af 20. September sidst tillige med alle andre deraf gaende Kongelige Contributioner. aarligen herefter som hidindtil svare. saa bemeldte

LIII

6te Post om Land-Militien derudi, saaledes gandske forandres, og saa got som til intet gjøres.

2.

Efter Hendes Majestæts Dronningens nærmere allernaadigste Resolution af 24. September sidst staaer det og den Høistbydende frit for, saasomt Jorden er hannem tilslagen og Kiøbet allernaadigst approberet, i Henseende til at pløie, saae, med mere til Jordens Dyrkelse, at disponere den, alt ligesom han lyster, uden hvor Bygninger og Huuse i Vangene ere, hvilke til Beboelse eller anden menende Brug ikke kand tiltrædes førend næstkommende 1ste Mai, da Afgiften af de Kjøbte Portioner ogsaa først tager sin Begyndelse, og aarlig i 4 Kvartaler betales, nemlig til hver Juli, October, Januar og April Maanedes Udgang.

3.

Dersom den, der kjøber nogen af de sælgende Vange, hvorudi Huuse til Vangemænd ere bygte, som af de Vangen til Opsigt anbetroede Folk nu beboes, ikke skulle finde for got, at lade bemeldte Huuse, og Folk der saaledes fremdeles forblive, skal der, naar Kiøberen enten strax paa Auctionsstædet eller i seeneeste inden 8te Dage derefter sig dertil erklærer, blive føyet Anstalt baade til Huusets og Folkenes Bortfløttelse inden næstkommende 1. Mai da Kiøberen først til Beboelse tiltræder Stæden.

4.

Men Bygningerne ved Eschemose og Ebberød bliver Kiøberen af samme 2de Gaarde forbunden at imodtage og derfor efter den af Rettens Betjente tillige med Hr. Bygmester Doose og 2de Haandværksmestere den 24. September sidst skeede Taxation, (foruden den aarlige Afgift af Hartkornet) at betale nemlig for Eschemose Gaards Bygninger 791, siger syv Hundrede halvfemtesindstyve og Ecu Rigsdaler, og for Ebberød Gaards do. 236, siger To Hundrede Tredive og sex Rigsdaler.

5.

Saa skal og Beboerne af enhver Vang holde de i Vangene nu værende Promenade og Jagtveie i Stand og conservere dem for Hendes Majestæt Dronningen og Høie Suite, samt for Amts og Jagt Betjenterne, imod allerhøistbemeldte Hendes Majestæt herefter som hidtil lader Vedligeholde Jagt Portene for bemeldte Veie.

6.

Det til hver Portion anslagne Hartkorn er saaledes til visse Tønder ungefæhr ansadt til Eiterretning, at enhver Beboere ved Kongelige extraordinaire Paabud paa Hovedgaards Taxter kand vide sin contribuerende Andeels Størrelse.

Den Skovskyld, som ved enhver Portion efter Jordebogen er anført, betales aparte aarlig pr. Tønde Hartkorn med 3 Rd. foruden det som skal betales for den tilslagne Portion.

Kjøberen betaler ogsaa til Skiøde- og Kjøbrevets Udstædelse alle erfordrende Omkostninger.

Efter alle forbemeldte Conditioner bliver følgende Jorder i Portions Viis opaaabte og paa nærmere allernaadigste Approbation. bortsælges.

Hirschholm d. 25. September 1759.

Nr. 1. Ufrie Hartkorn.

Hr. Skovridder Erhardt pr. Tønde 19 Rd. aarlig.

I. G. Erhardt.

NB. Hendes Majestæt Dronningens Fiskerhuus med dertil liggendes Vænge i Ebberøds Fiskervang bliver Hds. Majestæt reserveret til een bestandig Bopæl for Fiskemesteren over Hds. Majestæts Fiskeri her paa Amtet. Vænget gaaer fra Kanten af Huusets Haugegierde ned imellem Veien og Skovrødssøe, og i Længden til Ebberød Søes Post, hvor et Gierde nu staaer.

Hr. Procancellarius Pontoppidan pr. Tønde 19 Rd. aarlig.

E. Pontoppidan.

Monsr. N. Lassen pr. Td. 11 Rd. 1 ½ aarlig.
N. Lassen.

1. Eschemosegaard liggende i Birkerød Sogn, henimod Birkerød, skyldende af Hartkorn Agger og Eng 11 Td. 6 Skp. 3 Fdk. og Skovskyld 5 Skp. 2 Fd. 2 Alb. saaledes som samme uden omkring med Steengierder og Grøfter er indhegnet.
2. Ebberødgaard liggende i Birkerød Sogn, skylder af Hartkorn Agger og Eng 6 Td. 6 Skp. 1 Fd. og Skov-Skyld 2 Tdr. 4 Skp., som rundt omkring med Stene og Riis Gierde er indhegnet.
3. Tohekjøb Vange, liggende i Bloustrød Sogn, hvis Grændser kand sees af de deromkring gaaende Gierder og Grøfter, skylder af Hartkorn Agger og Eng 4 Tdr. 3 Skp. 1 Fd. og Skovskyld 1 Skp. 2 Fd. 1 Alb.

Hirschholms Hovedgaards Taxt.

Monsr. Ebbe Scheel
paa Sandholm pr. Tde.
14 Rd. 2 $\frac{1}{4}$ aarlig.
Paa Monsr. Scheels
Vegne

C. Ulstrup.

Monsr. Niels Lassen
pr. Tde. 16 Rd. aarlig.
N. Lassen.

Fru Oberstinde Eigt-
ved pr. Tde. 13 Rd.
aarlig.

Paa Oberstinde Eigt-
veds Vegne

C. Walther.

Fru Oberstinde Eigt-
ved pr. Tde. 10 Rd.
3 $\frac{1}{4}$ aarlig.

Paa Oberstinde Eigt-
veds Vegne

C. Walther.

Monsr. Niels Lassen
pr. Tde. 12 Rd. 5 $\frac{1}{4}$
aarlig.

Niels Lassen.

4. Leer-Elte Vange, som ligger i Bloustrød Sogn Vesten for Tokkekjøb Vange, skylder tilsammen af Hartkorn Agger og Eng 7 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. og Skovskyld 1 Tde. 2 Skpr., hvis Grændser kan sees af de Gierder og Grofter som gaaer rundt omkring dem.
5. Stads Vang, liggende i Karlebo Sogn, skylder af Hartkorn Agger og Eng 3 Tdr. 2 Skpr. 2 Fdk. og er med Riisgierder rundtomkring indhegnet.
Hirschholms Vange:
a. Skovhuus-Vangen med Engbond til af Hestehaugen og Uglemosen inddeelt i 3 Portioner nemlig:
6. Et Stykke Agger Jord Nr. 1 strækkende sig Vesten fra Hirschholm og bemeldte Vangs Hovedgierde og Østen med en Spitz fra Mellem-Vangen, Norden fra Hoved-Allee-Veien og Stykket Nr. 2 og Sønden fra Mellem-Vangen; Eng Bond hertil er Hæst- eller Pennehaugen kaldet, som ligger bag Skovhuuset imellem Rongsted Byes Ho-Vænge og er pælet Nr. 1. Ligesom bemeldte Agger Jord, der tilsammen er ansadt til ungefær 7 Tdr. Hartkorn Agger og Eng og Skovskyld 1 Skpe. 1 Fdk.
7. Et Stykke Agger Jord Nr. 2 strækkende sig med een Spitz Vesten for Rørdahlen og ligesaa Østen for Skov- Huus-Porten. Norden fra Nr. 3 og Vangens Hovedgierde og Synden fra Nr. 1. Engbund hertil af Uglemosen, strækkende sig Norden fra Moesens Hovedgierde og Synden fra Nr. 3. Østen og Vesten fra Moesens Hovedgierder, afpælet ligesom Agger Jorden Nr. 2 og gjør tilsammen ungefær Hartkorn Agger og Eng 7 Tønder og Skovskyld 1 Skpe. 2 Fdk.
8. Et Stykke Agger Jord Nr. 3 strækkende sig Vesten fra Hirschholm og Koehaugen lige med Vangens Hovedgierde, Østen fra Nr. 2, som ligger skree for, Norden fra Steengierdet og Synden til Nr. 2 og Allee-Veien. Eng Bund hertil i Uglemosen strækkende sig Norden fra Nr. 2.

Nr.

og Synden fra Nr. 4, samt Østen og Vesten fra Moesens Hovedgierder afpælet ligesom Agger Jorden Nr. 3 og tilsammen ansadt til Hartkorn Agger og Eng 7 Tdr. og Skovskylld 1 Skpe. 2 Fdk.

b. Mellem-Vangen med Engbund til af Uglemoesen inddeelt i 3 Portioner, nemlig:

9. Et Stykke Agger Jord Nr. 4, strækkende sig Vesten fra Hirschholm og Vangens Hovedgierde, Østen fra Nr. 5 og 6, Norden fra Skovhuus-Vangen og Nr. 1, Synden fra Foelehaugegierdet; Engbund hertil af Uglemoesen, strækkende sig Norden fra Nr. 3 og Synden fra Nr. 5, samt Østen og Vesten fra Moesens Hovedgierde. Afpælet ligesom Agger Jorden Nr. 4 og tilsammen ansadt til Hartkorn Agger og Eng 7 Tdr. og Skovskylld 1 Skpe. 2 Fdk.

10. Et Stykke Agger Jord Nr. 5 strækkende sig Vesten fra Nr. 4 og Østen fra Uglemoesen, Norden til Skovhuus-Vangen og Synden til Nr. 6; Engbund hertil af Uglemosen strækkende sig Norden fra Nr. 4 og Synden fra Nr. 6, samt Østen og Vesten fra Moesens Hovedgierder; afpælet ligesom Agger Jorden Nr. 5 og tilsammen ansadt til Hartkorn Agger og Eng 7 Tdr. og Skovskylld 1 Skpe. 2 Fdk.

11. Et Stykke Agger Jord Nr. 6 strækkende sig Vesten fra Nr. 4, Østen fra Uglemoesen, Norden til Nr. 5 og Synden til Foelehaugen; Engbund hertil af Uglemoesen strækkende sig Norden fra Nr. 5 og Synden til Foelehaugen og Moesens Hovedgierder i Øster og Vester; afpælet ligesom Agger Jorden Nr. 6 og tilsammen ansadt til Hartkorn Agger og Eng 7 Tdr. og Skovskylld 1 Skpe. 2 Fdk.

12. Foelehaugen og Helleholmen, som tilsammen bestaaer af Hartkorn Agger og Eng 6 Tdr. 5 Skpr. og Skovskylld 2 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb., er ansadt til en Portion og deres Grændser kand sees af deres Gierder som gaaer rundt omkring dem.

Mester Jørgen Hansen, Smed paa Hirschholm, pr. Tde. 11 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ aarlig.

Paa hans Vegne
H. Hellesen.

Niels Boerup pr. Tde. 10 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ aarlig.

N. Boerup,
og for Brændeviinsfrihed til Huusformødenhed aarlig 10 Rd.

N. Boerup.

Hans Uldrichsen paa Ebberød pr. Tde. 10 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ aarlig.

Hans Uldrichsen.

Niels Stub paa Hirschholm pr. Tde 23 Rd. aarlig.

Niels Stub.

Saaledes at være forrettet, testerer Underskrevne Rettens Be-
tjenter.

I. Lottrup. Lauritz Jørgensen Skive.

Saaledes som oven er anført udi min hos og Overværelse at
være passeret attesterer jeg herved.

Hirschholm d. 25. September 1759.

C. C. Dauw.

Foranstaaende Auctionsforretning bliver af Os hermed udi alle
Punkter og Clausuler allernaadigst approberet og haver Vores Amt-
mand, Etatsraad Dauw, det videre fornødne derefter at foranstalte.

Givet paa Vort Slot Hirschholm den 25. September 1759.

Sophia Magdalena.

Y. Dronningens Resolution om Bøndergodsets Overdragelse til Arvefæste af 10. Juli 1761.

Allernaadigst Resolution!

Til Hirschholms Amts Bonders og Beboeres desbedre Opkomst
og Fremgang, have Vi allernaadigst funden for got, at ville gjøre
følgende Forandring og Indretning, nemlig:

Ved et allernaadigst Frie meddeelende Arve-Fæste eller Skjøde
forunde en hver Mand paa Amtet sin nu beboende Gaard med all
dossen Tilliggelse til Frie og Frelste Eiendom herefter at besidde,
afhænde og i alt af sig og Arvinger, at maa gjøres saa nøttig, som
Han og de bedst veed, vil og kan: Imod hver Gang sliG Gaard og
Eiendom afhændes, bortskjødes og til nye Beboere overdrages, bliver
til Hirschholms Amts høie Herrskab af Kjøberen erlagt en Re-
cognition af Sex Rigsdaler; og imod Gaardens Eiere, foruden Kongl.
ordinaire Aarlige Contributioner og extraordinaire indfaldende Paa-
budde, betaler til sine rette Tider Landgilden Aarlig efter Jorde-
bogen, samt i Stæden for Konge og Kirke Tienden in natura Aarlig
betaler af hver Tønde Hartkorn Een Rigsdaler, og i Stæden for det
hidtil, saavel ved Hoved Gaardens Auglings Bedrift, som ellers for-
rettet Hoverie, (Een lang og Een kort Reise, Tjeneste ved fore-
faldende Jagter og Kjørsel med Haand Arbejde ved Kirkers og
Skolers erfordrende Reparationer Aarlig undtagen), betaler af hver
Tønde Hartkorn Aarlig Tre Rigsdaler, tilsammen for Tienden og
Hoveriet Aarlig Tre Rigsdaler, som til hver Aars 1. Mai, lige med
andre Jordebogs intrader til Amts Cassen i Fiire Terminer skal
være indbetalt:

Men paa det Vi saadan betydelig Forandring med desto meere
Vished kan sætte i Verk, og tillige Vedkommende Amtets Bønder
og Beboere om denne Indretnings bestandige Villighedelse aller-
naadigst kan betrygge, er Vor allernaadigste Villie hermed, at Vores
Amtmand, Etatsraad Dauw, derom tilskriver det Kongl. Rente

Cammer, og paa Vores Vegne forlanger dette Vores Velmeeneude Forsæt Vores kjære Søn Hans Majst. Kongen til en definitiv Approbation og Resolutions Meddeelelse allerunderdanigst forestilt, at denne Vores saaledes med Hirschholms Amt intenderende Indretning skeer til lige saa stor behagelig Velgefall, som den foretages i de allerbedste Absigter. Givet paa Vort Slot Hirschholm den 10. Juli 1761.

Sophia Magdalena.

Z. Kongens Approbation paa Arvefæsteoverdragelsen af 27. Juli 1761.

Vi have allernaadigst saaledes approberet, at Hirschholms Amts Bønder- Godsens Bobocre maae, ved fri meddeelende Arve-Fæster eller Skjøder forundes hver sin nu beboende Gaard med all Tilliggende som frie og frelst Eiendom, mod Vilkaar:

1. At hver Gang en Gaard og Eiendom afhændes til en nye Beboere, deraf da erlægges udi Recognition 6 Rd. og
2. At Beboerne, foruden ordinaire og extraordinaire Skatter og Paabudde, fremdeles svare Landgilde aarlig efter Jordebogen, samt i Steden for Konge og Kirketienden in natura, betale af hver Tønde Hartkorn 1 Rd., saa og, i Steden for at forrette Hoverie in natura (en lang og en kort Reise Aarligen, Tjeneste ved forefaldende Jagter, samt Kjørseler og Haand Arbeider ved Kirkers og Skolers Reparationer undtagen) betale af hver Tønde Hartkorn 2 Rd. og altsaa baade for Tiende og Hoverie Frihed, tilsammen Aarlig à Tønde Hartkorn 3 Rd., som til hvert Aars 1. May tilligemed andre Jordebogs intrader i 4re Terminer skal være betalt.

Æ. Overeenskomst mellem Grev Stolberg og Bønderne om Arvefæstet af 4. September 1761.

A^d 1761 den 4. September vare Hans Excellence Hr. Geheime- raad, Oberhofmester og Jægermester Greve til Stolberg, og paa Hr. Etatsraad og Amtmand Dauws Vegne Amtsforvalter Oluf Holm her paa Hirschholm forsamlede, for baade at bekendtgjøre Hirschholms Amts Bønder, der alle ved Amtets Sognefogder vare indkaldede, Hendes Kongelige Majestætt Dronningens allernaadigste Villie og Forandring med dem, i det de for Eftertiden, i Steden for Fæste — skal være Selv-Eier-Bønder i alle Ting saaledes, som allerhøistbemelte Hendes Kongelige Majestæts allernaadigste Resolution af 10. Juli sidst i dette Fald foreskriver, og Hans Kongelige Majestætt under 27. ejusdem nestefter allernaadigst approberer, saa og derved tillige at anhøre, baade hvorvit Bønderne dermed vare fornøiede, samt hvad de samdrægtig og Eenigen til denne store Forandrings i Verksættelse, og deres derunder desto bedre Opkomst og Conservation havde at foreslaa, og bestoed samme i følgende:

1. Erbøed enhver Mand sig at ville aarlig betale af hver Tønde Hartkorn i Hoverie Penge Toe Rigsdaler og gjøre Een lang og Een kort Reise, grave Elle-Grøfter om de udbugne Ellemoeser, og skove aarlig Ellebrændet til Krudtværket, saalænge det tilhører Hendes Kongelige Majestætt, eller forpagtes bort; Endnu vil de ogsaa levere til Amtets Jordemoder, Sygehuset og Hospitalet i Frederichsborg aarlig den Tørv frie, ligesom hidtil skeet er, imod de bliver ligesaa frie og Utvungne til, herefter enten i Hoverie Tjeneste eller Leverance, at forrette noget, eller for Betaling at gjøre eller levere noget, uden det de selv synes at kan subsistere ved, og efter de Acordter de selv med Vedkommende, som maatte behøve dem til Leverance, Kjørsel eller Arbeide, under hvad Naam end nævnes maac, kan forenes om.
- og 2. Omendskjønt nu meest Halvdelen af det Andet Qvartal i Aar er passeret og en hoben Hoverie er forrettet baade i Kjørsel og Haand-Arbeide; saa tilbød Bønderne sig dog at vil betale denne Afgift Toe Rigsdaler Hoverie Penge af hver Tønde Hartkorn for 3de fulde Quartaler, nemlig fra 1. Augusti og til 1. May 1762, imod dem saavel i den Tid, som for Eftertiden for alle til hendes Majestætt Dronningens og Hirschholms Amts efterkommende Eieres Tjeneste gjørende Reyser maac tilstaaes fra Paaske til Michaeli regnet for Sommer. i tour à Milen for en Vogn Fiire og Tive Skilling, og fra Michaeli til Paaske regnet for Vinteren Toe og Tredive Skilling; For et par Forspans-Heste i første Sommers Tid à Milen tour, Toe og Tredive Skilling, og i Anden Vinters Tid, Aatte og Fyrgetive Skilling, og stedse i retour halv saa meget, alt i Betragtning, at Hestene koster dobbelt saa meget nu, som for 8 à 10 Aar siden: Hvilket saaledes til nærmere allernaadigste Approbation og Resolutions Meddeelelse allerunderdanigst insinueres, at forbemeldte kan, til destomeere Vished for Eftertiden i de udstædende Skjøder eller Arve-Fæster blive inddragen.

Hirschholm datum utsupra.

C. G. Gr. zu Stolberg.

O. Holm.

Paa Samtlige Amtets Bønders Vegue:

Peder Jensen. Jens Pedersen. Friderich Jensen.

Foraustaaende Forretning approberer Vi hermed i alle dens Puneter og Clausuler allernaadigst.

Givet paa Vort Slot Hirschholm den 16. September 1761.

Sophie Magdelene.

Ø. Arve Fæste eller Skiøde for N. N. udi N. Sogn og N. Bye paa Gaarden Nr. , der skylder af Hartkorn Ager og Eng Tdr. Skpr. Fdk. Alb. samt Andeel af Skov-Skylden efter Matriculen for den hele Bye Skpr. Fdk. Alb.

Udi allerunderdanigste Følge Hendes Kongelig Majest. Dronningens Allernaadigste Resolution af 10. Julii 1761, som af Hans Kongelig Majestet Allernaadigst er approberet den 27. ejusdem næst efter; Gjører jeg Underskrevne, Allerhøyst bemelte Hendes Majestets Amts-Forvalter over Hirschholms-Amt, Oluf Holm, hermed vitterlig: At efter Allerhøyst bemelte Allernaadigste Resolutioner er afstaaet og afhændet, ligesom hermed afstaaes og afhændes fra Hirschholms-Amts nu værende Høye Herskab og efterkommende Eyere og deres Arvinger, til Velagte N. N. og hans Arvinger, een benævnte Amt underliggende og tilhørende Gaard i N. Sogn og N. Bye Numer , som for Tiden behoes af bemelte N. N. selv, og skylder af Hartkorn, Ager og Eng, Tdr. Skpr. Fdk. Alb.; Hvilken Gaard med ald dens rette Tilliggelse udi Mark, af Ager og Eng samt Fæcegaaug, saa og Tørvegrøft paa Overdrev, Eenemerker eller Fallets Marken, efter Skov- og andre des angaaende udgangne Allernaadigste Forordninger, alt som han det hidtil i Fæste haver haft, og nu til Stedet ligger samt tilligget haver, og dertil med rette bør tillige, intet deraf i nogen Maade undtagen, bemelte N. N. og hans Arvinger skal nyde, bruge og beholde til evindeligt Eyendom, paa efterskrevne Conditioner:

1.

At hans Børn og Efterkommere herefter, ligesom tilforn, forbliver ved Godset, og ikke uden Hirschholms Eyeris Tilladelse og af Dem erholdte Pasz og Afskeed gaaer udaf Godset; I Henseende til de, efter Hans Kongelig Majestets om Land-Militiens Indretning og Vedligeholdelse, Allernaadigst udgangne og herefter udgaende Forordninger.

2.

Denne Gaards Eyere erlegger alle af Gaarden og dens underliggende Hartkorn paabudne og herefter paabydende ordinaire og extra ordinaire Kongelige Contributioner; Og saa længe Hirschholms-Amts Bønder-Gaarders Beboere svare i Steden for ordinaire Skatter og Skatte-Korn, af det contribuierende Hartkorn, Ager og Eng, à Tønden Tre Rigsdaler, og af Skovskyld Toe Rigsdaler, frietages de fremdeles, og paa samme Maade som hidtil, for at svare noget efter udgangne Familie- og Folke-Skatts Forordninger¹⁾.

3.

Han og efterkommende Eyere, foruden Landgilden, efter Jordebogen aarlig Rug²⁾, Byg, og Havre, samt Penge Rd. $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{3}$ at

¹⁾ Forandret ved senere Skatteaanordninger.

²⁾ Forandret ved Jordebogen 1771; jfr. Side 197.

erlægge, svarer i Steden for Konge- og Kirke-Tiende¹⁾ i Negen, aarlig til Hirschholms Eyere 6 $\frac{1}{2}$, siger Sex Mark eller Een Rigsdaler pr. Tønde Hartkorn i Tiende-Penge, som gjør i alt for den heele Gaard Rd. $\frac{1}{2}$ β . Ligeledes efter Forening, i Steden for det hidtil, saavel til Hirschholms Hovedgaards Avlings Drift, som det ellers ved Skovning, Fiskerie og Krudt-Værket, med videre gjorde Hoverie, aarlig til Hirschholms Eyere betaler 2 Rd. siger Toe Rigsdaler af hver Tønde Hartkorn Hoverie-Penge, som gjør i alt for den heele Gaard Rd. $\frac{1}{2}$ β og tilsammen Hoverie og Tiende-Penge Rd. $\frac{1}{2}$ β , der aarlig inden hver Aars 1. May i reede Penge, og imod behørig Qvittering, erlægges paa Hirschholms Amt-Stue i Fiire Qvartaler²⁾.

- ¹⁾ I en Note til Beskrivelsen af Godset af 1701 hedder det om Karlebo Sogns Kongetiende, at den „ligger til Hirtzholms Ladegaard, men Afgift svares til Slotspræsten i Kjøbenhavn, Mag. Peter Kölner, med 6 Pund Rug og 6 Pund Byg“. Formodentlig har det kun været en personlig Benaadning for Slotspræsten, Mag. Kölner, thi i de senere Jordebøger omtales ingen saadan, og efter Amtsregnskaberne er den heller ikke udredet. Bloustrød Kongetiende havde Christian den Femte ved et Brev af 1. Mai 1687 givet til „de Fattige udi Hillerød“ for en Gjæld, efter Obligation af 11. Decembris 1682, af 455 Rd. med paaløbne Renter for to Aar 54 Rd. 60 β , ialt 509 Rd. 60 β . Bemeldte Fattige skulde saaledes oppebære in natura Tiendeafgiften, 10 Tdr. Rug og 12 Tdr. Byg, „af den, som Tienden haver i Fæste“, dog kun „saalænge indtil Vi eller Vores Successorer i Regjeringen behøger foreskrevne 509 Rd. 60 β med reede Penge til de Fattige i Hillerød at vil aflægge og betale og Herligheden med samme Tiende at bortfæste Os allernaadigst forbeholden at blive“. Disse Bestemmelser forandredes dog senere derhen, at de Fattige i Hillerød blot fik 5 % Rente af Gjælden, 25 Rd. 51 β . aarlig betalt. Saaledes navnlig efter Jordebogen af 1730 og fremdeles til Dato. Om Birkerød Kongetiende — derunder indbefattet det nuværende Hørsholm Sogns — see under Ebberød; om Kirketienderne under „Kirker“. Endnu findes i de yngre Jordebøger optagen en Tiendeafgift, som kaldes „Extratiendepenge“. Oprindelsen til denne Afgift er følgende: Forpagteren af Hørsholm Hovedgaard fra 1752—59, Lassen, havde tillige Tienderne i Forpagtning og oppebar dem in natura. Af forskellige Jorder uden Hartkorn, som brugtes af Møllere, Kromænd, Skovfogder, Hus- og Vangemænd, og som efter Amtsforvalterens Erklæring af 29. Juni 1759 for den største Deel vare indtagne af Bøndernes Overdrev uden Tilladelse eller Vederlag, tog han Tiende som af andre Jorder, men efter privat Akkord med de Paagjældende betaltes den med Penge. Da Tienden i 1759 blev afløst for det hele Gods imod en Afgift af 3 \mathcal{L} pr. Tde. gl. Hartkorn for hver Tiende, fastholdt man, at de ovennævnte saakaldte „Extra-Tiende-Afgifter“ fremdeles skulde betales af vedkommende Brugere med samme Beløb som tidligere, ialt 71 Rd. 35 $\frac{1}{2}$ β . Dronningen henlagde ved Resolution af 25. August 1759 Afgiften til hendes „Skov-Sessions Kasses Forbedring og til at bestride den lovede Douceur for enhver Favu Stoengjærde, herefter af vore Bønder forsvarligen bliver opsat, for at spare den til samme Gjærders Lukning ellers behøvende Gjærdsel“. Senere inddroges „Extratiendepengene“ under de øvrige Jordebogaafgifter og ere efterhaanden, navnlig ved de paagjældende Jorders Salg til Arvefæste eller Eiendom, bortfaldne, paa ganske enkelte nær.
- ²⁾ Denne Bestemmelse foranledigede, at det i Loveu om Hørsholm Amtstues Nedlæggelse blev foreskrevet, at Bønderne ogsaa fremdeles skulde kunne betale deres Skatter og Afgifter paa Hørsholm, da de dertil ansaes for at have en kontraktmæssig Ret.

4.

For de udi foregaaende 3die Post stiplede og fastsatte Afgifter, og deres skadsløse Betaling til sine rette Tider, skal Hirschholms nu værende og tilkommende Eyere, bestandig være prioriterede udi Gaarden, dens Besætning og ald dens Tilliggende, næst efter Kongelige Skatter og Contributioner, og frem for alle andre Creditorer og Pandthavere, af hvad Beskaffenhed deres Fordring og Pandte-Forskrivning endog være maatte, saa at Gaarden med dens Bygning, Besætning og ald dertil henhørende Jord og Grund, med meere, skal være og forblive Hirschholms Eyere et bestandig og trykkeligt Pandt og Forsikring for bemelte Afgifter; Ligesom dette Arve-Fæste, som Skiøde, i den Henseende, og til bestandig Efterretning for alle Vedkommende, strax og inden 14ten Dage efter at det er udgivet, skal læses til Hirschholms Birke-Ting, og indføres i den dertil for Hirschholms-Amt indrettede Pandte- og Breve-Bog.

5.

Skal han og efterkommende Eyere lige med andre Bønder og Selv-Eyere, i Proportion af Gaardens Størrelse og Hartkorn, være forbunden at gjøre Tjeneste, og skaffe Pligts- og Arbejds-Folk ved Veyenes saavel som Kirkernes og Skolernes Reparation, og ved indfaldende Jagter¹⁾, samt at contribuere til de paa Delinquent-Sagers Udørsel og Delinquenternes Underholdning og Varetægt gaende Omkostninger, Douceur, Mester-Mands- og Stokke-Penge, med videre, alt i Følge Lov og Forordninger og andre Kongelige Anordninger.

Endelig gjør han og aarlig een lang og een kort Reise²⁾, og efter eget Tilbud og Accord, om de udhuggene Elle-Moeser, graver aarlig en Grøtter, samt til Krudt-Værket, saa længe det tilhører Hirschholms-Amts Herskab, og fra Dem, enten som Krudt-Fabriqve bedrives eller dertil bortforpagtes, bliver han og behjælpelig at skove aarlig det til Værket brugende Elle-Brænde³⁾; Saa leverer han og frie den til Amtets Jordemoder, Syge-Huusset og Hospitalet i Friderichsborg, aarlig Allernaadigst tillagde Tørv⁴⁾.

I øvrigt bliver han for alle slags Hoverier og Leverancer, med hvad Navn nævnes kund, befriet at forrette; Uden saadanne, deraf han selv efter Accord kund blive forbunden, for Betaling at gjøre.

¹⁾ Jagtdage præsteres endnu uden Indsigelse med 2 Dage for hver Gaard i Henhold til Dommedirektørens Resolution af 13. September 1851; men om Forpligtelsen ikke maa ansees for ophævet ved Lov af 25. Marts 1851 § 12, turde maaaskee ikke være hævet over al Tvivl.

²⁾ Afste ved Forlig af 27. April 1859, i Henhold til Lov af 20. Marts 1855, for et Vederlag af 1 Rd aarlig pr. Gaard.

³⁾ Græftgravningen og Krudtværks-Skovningen bortfaldt uden Vederlag, som ukraævet i lange Aarrækker, efter Finansministeriets Skrivelse af 18. April 1859.

⁴⁾ Disse Deputater af Tørv ere forlængst bortfaldne, som overtagne i sin Tid af Distriktsfonden, siden 1867 af Amtsfonden, der dog nu ved Høiesteretsdom af 22. Januar 1878 er frifunden for Ydelsen til Hillerød Hospital.

Hvad Reiser Hendes Majestet Dronningen, eller Hirschholms-Amts efterkommende Besiddere, af ham at forrette skulle finde for godt at lade foranstalte, bliver ham stedse godtgjort og betalt saaledes: Af en Vogn i Tour fra Paasko til Michaelis, à Milen Fire og Tiuge Skilling; og fra Michaelis til Paasko Toe Mark; og for Et Par Forspands-Heste i første Sommers Tiid i Tour, à Milen Toe Mark, og i den anden Vinters Tiid Tre Mark, og stedse halv saa meget i Retour at godtgjøre¹⁾.

6.

Denne Gaards Eyere nyder herefter som hidtil, aarlig af Amtets Skove udviist Eet Skov-Læs Brænde, det halve i Hiul-Tømmer og det andet halve i Ildebrand; samme Skov-Læs Brænde skal i det mindste ved Maal bestaae af Een Favn. halvanden Alen langt Brænde i Stykker slaget²⁾.

Saa nyder han og aarlig den sædvanlige Gjerdsel til rette Tide udviist, til sine Gjerders i Standholdelse³⁾.

7.

Ligesom det i forbeholdte Arve-Fæste eller Skiøde er N. N. og efterkommende Eyere tilladt, at disponere denne deres Gaard med

¹⁾ Disse Reiser ere bortfaldne uden Vederlag; jfr. fornaevnte Skrivelse af 18. April 1850.

Skjødterne for Rungsted, Smidstrup og Mikkelsborg afvige fra de øvrige i den femte Post, der for deres Vedkommende lyder saaledes:

5.

Endeligen gjør han og aarlig for Ronsted Gaards Eyere en kort og en lang Keyse, hvilken første forstaaes at være skeet, naar han paa Ansigelsen, enten med sin Vogn, eller med et par Forspands-Heste har kjørt en Tour frem og tilbage, fra et til andet Sted inden Amtets Grændser; og den anden, naar han paa samme Maade har kjørt en Tour over dets Grændser, og i det længste til Kjøbenhavn eller Helsingør, eller et andet Sted, hvortil Veyen kand have været ungefær 3 Mile lang; Videre efter eget Tilbud, aarlig saa længe Frue Grevinde af Stolberg, fød Grevinde af Castell lever, og selv eyer og beboer Ronsted Gaard, er han behjælpelig, til Gaarden at hjemskove de, til den aarlig nu henlagde Fjorten Skov-Læs Deputat Brænde, og samme spalter og saaledes i stykker slaar til Hjemførselen, som sligt frie hjemskovet Brænde hidtil er spaltet og sædvanligen pleyer i stykker slaas:

(Nogle enkelte af disse Reiser gjøres endnu for Rungstedgaards Eier, men den største Deel er afløst eller bortfalden ved Gaardens Sammenlægning med Rungstedgaard).

²⁾ Denne Ret til Udvisning har Forstvæsenet for adskillige Gaardes Vedkommende afkjøbt Eierne for et Vederlag i Penge, der ikke har overstegyet 300 Rd. pr. Heelgaard. Enkelte Gaarde have faaet Udvisningen orstattet ved Udlæg af Skov paa Roden, dengang Skovudskiftningen fandt Sted.

³⁾ Gjerdseludvisningen bortfaldt ved Skovudskiftningen, imod at Bønderne fik Raadighed over Underskoven paa deres Marker.

tilliggende Eyendeele, saa godt som de best veed, vil og kand; Saa maa det og staae ham eller dem frit for, dog efter Amtets Høye Herskabs Forevidende, og til Dem, eller Amtmanden paa Deres Vegne, først skeete Anmeldelse, at deele og afhænde Gaarden med tilliggende Eyendomme i Toe Æ Tre liige Parter, ligesom de finder for godt, naar Vedkommende alleene i Deelnings-Brevet, eller det over Foreeningen forfattede Instrument, i agttager og conserverer den af enhver Part til Herskabet erleggende aarlige Afgift og fulde Recognition, strax 6 Rd., samt at een for alle, og alle eller nogle for een, for den aarlige fastsatte Afgift, efter forbemelte 4de Post, indtil alle Onera og Tynger rigtig ere afholdne, bliver ansvarlige. I øvrigt maa ingen, enten af Pløye-Jord, Engbond eller Overdrev, afhænde noget lidet eller stort Stykke af Gaardens nu tilhørende eller hidtil underlagde Eyendeele¹⁾.

S.

Og paa det nu intet Gaarden og dens Tilliggelse til Forringelse skal kunde foretages, men alleene i lige Deelinger, som i næst forrige Post melt er, afhændes; skal denne Gaards Eyere efter Kiøb

¹⁾ Denne Bestemmelse er anseet for hævet ved den senere Lovgivning. Ved de første Udstykninger af Smaaparcer blev der Spørgsmaal om, hvilken Rekognition der skulde betales. Arvefæsteskjødernes ovenstaaende Bestemmelse om, at der ved Deling af en Gaard i indtil tre Parter skulde svares 6 Rd. af hver Part, fandt Rentekammeret da kun anvendelig, hvor mindst en Trediedeel af en Gaard frasolgtes, hvorimod for mindre Parceler kun forlangtes en Rekognition, beregnet efter det solgte Areal. Størrelse i Forhold til hele Gaardens Tilliggende, og den høieste Rekognition, der skulde svares, naar dette afhændedes i tre Parter: 18 Rd. (Kongelig Resolution af 10. Juni 1789. Rentekr. Skr. af 10. Februar 1795). Nogle Aar senere, da Udstykningerne tiltog, gjorde Revisionen gjældende, at de citerede Resolutioner ikke kunde antages at have givet en almindelig Regel, men kun gjaldt for det enkelte Tilfælde, og forlangte, at der fremtidig ved Parcelers Afhændelse skulde kræves 6 Rd. i Rekognition af hver, den være liden eller stor, naar den var ansat til særligt Hartkorn, med mindre Hjemmel for Beregningen af et mindre Beløb erhvervedes ved Resolution i hvert enkelt Tilfælde. Revisionens Forlangene godkjendtes af Rentekammeret, navnlig ved Resolutioner af 15. Februar og 30. August 1806 og 11. April 1807, og Rekognitionerne krævedes senere bestandig i Overensstemmelse dermed. I 1851 gjorde daværende Domøkonomdirektør Bang (Resolution af 15. April 1851) endvidere samme Praxis gjældende ogsaa for alle ikke tidligere særlig skyldsatte Hus- og Havepladser, som hidtil havde været rekognitionsfrie, men nu ved den nye Matrikuls Indførelse 1844 vare blevne ansatte til særligt nyt Hartkorn, uanseet om de forud vare lovlig udstykkede eller ei, og Amtstuen fik Ordre til fremtidig at kræve Rekognition ved enhver Afhændelse, med mindre Vedkommende kunde bevise, at det Afhændede ikke var en Parcel af en Gaard. Endelig blev det ved Resolutioner af 8. Juli 1855 og 22. Februar 1864 paalagt Amtstuen ogsaa fremtidig at kræve Rekognition, ikke alene hver Gang en Eiendom ved Skjøde overdroges, men ogsaa naar den ellers skiftede Besidder, f. Ex. ved Kontrakt eller Mageskifte eller Transport o. s. v., — Alt i Henhold til en Høiesteretsdom af 2. Oktober 1849, afsagt i Anledning af et lignende Spørgsmaal, som var reist paa et andet Arvefæstegods.

og Forening, enten om den heele, halve eller tredie Deel af Gaarden er skeet, og førend det derpaa meddeelende nye Skiøde eller Adkomst-Brev til Tinge maa læses, med Hirschholms-Amts Oppebørsels-Be-tientes Qvitering bevise, at Recognitionen Sex Rigsdaler af den af-staaende Part, rigtig er bleven erlagt til Hirschholms-Amts Cassa.

Dette Arve-Fæste-Skiøde- eller Frie-Brev saaledes, i aller-underdanigst Følge af de foran paaberaabte Allernaadigste Re-solutioner og Befalinger, rigtig af mig, under Haand og Segl, at være forfattet, bliver meerbemelte N. N. til en destomeere Sikkerhed, om alt hvis anført findes, med Amtmanden, Hr. Etatz-Raad Dauws Approbation paategnet udstædt. Hirschholm, den 16. September 1761.

O. Holm.

Ovenstaaende Arve Fæste eller Skiøde er mig som p. t. Amt-mand bleven foreviist og haver det dermed, saaledes som anført er, sin Rigtighed, hvilket hermed attesteres. Kiøbenhavn den 16. Fe-bruar. 1762.

C. C. Dauw.

Fremlagt og Læst i Rættten paa Hirschholms Amts Birke Ting Mandagen den 28. Januar 1765¹⁾ og derefter Protocollet.

Testerer: J. Lottrup. Lauridtz Jørgensen Skive.

A². Diplom af 27. November 1739 og Privilegium af 8. Februar 1740.

Wii Sophie Magdelene af Guds Naade Dronning til Danmarck og Norge, de Wenders og Gothers, fød Marggrevinde til Branden-burg i Preusen, til Magdeburg, Stettin, Pommern, Cassuben og Wenden, til Mechlenburg, saa og i Schlesien til Crossen Hertuginde, Burggrevinde til Nürnberg, Fürstinde til Halberstad, Minden, Camin, Wenden, Schwerin og Ratzeburg, Hertuginde til Schleswig, Holstein, Stormarn og Ditmarschen, Grevinde til Oldenburg, Delmenhorst, Hohenzollern og Schwerin, Frue til de Lande Rostock og Stargard p. p. Gjøre hermed Vitterlig, at saasom Vi gjerne saae een Kjøb-stæd ved Vores Slot Hirschholm blev opbyggt, og derfor til den Ende have først kjærligst formaaet Hans Kongel. Maytt. Vores Høyst Elskelige kjære Gemahl at udstæde Sit allernaadigste Diploma under Dato 27. November Anno 1739. Lydende saaledes:

Wii Christian den Siette af Guds Naade, Konge til Danmarck og Norge, de Wenders og Gothers, Hertug udi Sleswig, Holsteen, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenburg og Delmenhorst p. p. Gjøre Alle Vitterligt, at eftersom Hendes Maytt. Vores Høyst Elskelige Kjære Gemahl Dronningen haver allernaadigst funden for got at tillade alle og enhver, baade af Haand-Verks Folk og andre,

¹⁾ Om Grunden til den sildige Thinglæsning see Stampes Erklæringer II. 586.

som kunde have Lyst til ved Hendes Mayts. Slot Hirschholm at ville boe og sig nedsætte, at det skal være dem tilladt, der at maae bygge og sig opholde; Saa have Vii til den Ende og hermed at encouragere dem, allernaadigst bevilget og tilladt. saa og hermed bevilge og tillade, at alle de, som af ovenbemeldte Hendes Mayts. allernaadigste gjorde Tilbud søger at profitere, og der ved Slottet Hirschholm ville bygge og boe skal nyde og have alle de Privilegier, som andre Vore Kjøbstæder er tillagt. saasom Vii og saaledes samme Sted hermed til en Kjøbstæd allernaadigst vil have udnævnet, og dets Indbyggere at skal nyde alle de Friheder og Privilegier som andre Vore Kjøbstæder, som forhen meldt er, nyder og haver; Ligesom Vii og der foruden Allernaadigst bevilger, at dette Stæds Indbyggere paa 20 Aar maae nyde Frihed for Consumption, Accise, Folke og Familie Skatt, Indquartering af Militair Etaten, og fleere saadanne Onera. Hvorefter de Vedkommende sig allerunderdanigst kan vide at rette.

Givet paa Vort Slot Friderichsberg den 27. November Anno 1739.

Under Vor Kongel. Haand og Signet

Christian Rex.

L. S.

I. L. v. Holstein.

Hvorefter Vii for det 2det til dette Verk og Vores allernaadigste Intention des meere at facilitere, saavelsom og til at animere dennem, som kunde have Lyst og Attraae til at bygge og boe ved bemeldte Vores Slot Hirschholm, foruden forestaaende Allernaadigste Privilegium, have for got befunden, efterfølgende Poster allernaadigst at accordere, og bevilge, nemlig:

1. Vil Vii allernaadigst tillade, at enhver efter eget Behag maae bygge, enten med Grundmuur eller Bindings Verk. dog skal derhos agtes, at, hviß som at Stok eller Bindings Verk opbygges, med Tagsteene maae belegges, samt muurede Taul, saasom Vi ikke ville, at Bygningerne med Halm eller Straaetage, ei heller med klinede Leer Vegge skal forsees, hvoriore enhver som bygge vil, først til Vores Ober Hofmester haver at indlevere den Tegning, hvorefter Han tænker sin Gaard eller Huus at lade opbygge, som derpaa udviiser Pladsen, hvor Gaarden eller Huuset bygges skal, med fornøden Hauge Rum, og hvad dertil i saa Maade behøves; Samme Grunde og Bygge Pladser med tilhørende Hauge Rum, vil Vii dennem allernaadigst have skjænket og givet til Evindelig Arv og Ejendom for dennem og Arvinger, saa at de samme maae Pantsætte, afhænde eller bortsælle, efter eget Behag, til hvem dennem lyster, uden nogen Vores Paa-Anke eller Tiltale i nogen Maader, udi hvilken Henseende enhver denne Kjøbstæds Indbyggere ogsaa for all Grundskatt aldeeles skal være befriet.

2. Naar saadanne Gaarde eller Huuse efter forommeldte Tegning, og saaledes som udi foregaaende første Post allernaadigst er forklaret var opbygget og i Stand satte, maae Ejerne derefter til Vores Ober Hofmester indlevere sin derover formerede Bygnings Regning, den Han Os allerunderdanigst haver at forestille, hvilken Vii tillige med Bygningen i sig selv vil lade besigtige og revidere ved Een, som Vii dertil allernaadigst beskikker, og naar Alting dermed saaledes rigtig befindes, samt Regningerne med behørige Attester belagde, skal enhver udi Bygningens Omkostninger af Vores Casse vorde gotgjort og betalt, saasom for de Bygninger, som efter rigtige attesterede Regninger beviiser, at have kostet til 1000 Rd. Tive pro Cento; men de Bygninger som overgaaer 1000 Rd., derfor vil Vii lade gotgjøre først for de Tuusende Rigsdaler 20 pCto. og hvad som derover er 25 pCto.
 3. Denne Kjøbstæds Indbyggere bliver som forhen udi Hans Kongl. Mayts. allernaadigst Diploma er meldet, allernaadigst bevilget at bruge all Borgerlig Handel og Næring, saavit Loven og Forordningerne tillader, undtagen at ingen maae sælge nogen slags drikkende Vahre enten i stort eller smaat Partie uden Huuset, være sig Øl, Brændeviin eller Mjød, efterdi saadanne Privilegier endnu til Rondsted og Holtug Gaarder allernaadigst ere forundte.
 4. Saa længe ingen Kirke sammestæds er anlagt og opbyggt, vil Vi Indbyggerne imidlertid skal holde sig til Birckerød Sogus Kirke, indtil Vi anden Anstalt allernaadigst forføyer.
 5. Hvad Privilegier som enten forhen eller af Os allernaadigst kan være forundt eller meddeelt nogen af Hirschholms Amts Indbyggere, i Henseende ingen Kjøbstæd den Tid har været saa nær, som nu bliver, der kunde hindre Lovens og Forordningernes Bydende om Kjøbstædernes Rettigheder, dermed skal det have sit Forblivende, ligesom samme allernaadigste Privilegier eller Resolutioner formelder.
- Hvilke forbemeldte Poster Vores Ober Hofmester von Plessen hermed allernaadigst befales, saaledes efter Vores allernaadigste Intention i alle Maader at observere, saa og dette til alles Efterretning betimeligen at lade bekjæntgjøre.

Givet paa Friderichsberg Slott den 8. February Anno 1740.

Sophie Magdelene.

L. S.

B². Bevilling af 30. April 1783.

Vi Christian den Syvende o. s. v. gjøre alle vitterligt, at da Vi, for i Fremtiden at afværge de mange Besværinger og Tvistigheder, som have reist sig af Hirschholms Byes ikke nok bestemte

Rettigheder, allernaadigst have befalet een Commission til at undersøge hvilke Byens og dens Beboeres Rettigheder ere, hvorpaa de grunder sig og hvorvidt de alle eller nogle endnu gjælde, eller maatte være ophævede, samt hvad Indretning dermed for Fremtiden kunde være passeligst; Og Os nu allerunderdanigst er bleven refereret Commissariernes desangaaende giorte Forestilling, hvoraf erfares, at det vel i Aaret 1739 er bleven tilladt dem som ved Hirschholm Slot ville bygge og boe, at nyde og have alle de Privilegier, som andre Kjøbstæder er tillagt, samt at Indbyggerne paa 20 Aar maatte nyde Frihed for Consumption, Accise, Folke og Familie Skat, Indquartering af Militair Etaten og fleere saadanne onera, men saadan Frihed dels ved senere Anordninger er indskrænket, og dels ikkun forundt Indbyggerne paa visse Aar, som allerede ere udløbne; Saa have Vi, i Anledning af foranførte Omstændigheder, samt de af vedkommende Collegier derover afgivne Betænkninger, allernaadigst bevilget og tilladt, saa og hermed bevilge og tillade, at den Hirschholms Bye forundte Frihed, maae endnu forlænges paa 10 Aar, fra sidst afvigte Nyt Aar at regne, dog engang for alle, saa at Indvaanerne, efter den Tiids forløb, enten maae beqvemme sig til at bære alle Kjøbstæds Byrder eller nøyes med at ansees som Landsbyefolk; Forbydende alle og enhver herimod, eftersom foreskrevet staar, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gjøre under Vor Hyldest og Maade, Givet paa Vort Slot Christiansborg udi Vores Kongelige Residentz Stad Kiøbenhavn den 30. April 1783.

Under Vor Kongelige Haand og Signet

Christian Rex.

L. S.

Moltke.

Lüxdorph. Aagaard.

C³. Bevilling af 9. Marts 1804.

Vi Christian den Syvende o. s. v. Gjøre vitterligt: Da Vi under 30. April 1783 allernaadigst have bevilget, at den Hirschholms By forhen paa visse Aar forundte Rettighed, at ansees som Kjøbstad, samt dens Indvaanere at nyde og have alle de Privilegier, som Kjøbsteder ere tillagte, saavelsom og at nyde Frihed for Consumption, Accise, Folke- og Familie-Skat m. v., maatte forlænges paa 10 Aar, dog eengang for alle, saa at Indvaanerne efter den Tids Forløb enten maatte beqvemme sig til at bære alle Kjøbstæds Byrder eller nøjes med at ansees som Landsbyefolk, samt endvidere under 21. December 1792 og 29. Martii 1799 Henstand med denne Forandring indtil den 29. Marts d. A.; — Og bemeldte Byes Indvaanere nu

hos Os have anholdt om, fremdeles at vorde fritagne for Kjøbstads Afgifter og Onera, paa Grund af, at Byen har en for den borgerlige Næring ufordeelagtig Beliggenhed, at den hverken har Sø-Havn, Jorder, Kirke eller Markeder, og at Indvaanerne, hvis Eiendomme ere behæftede med betydelige Prioriteter, ere uformuende til at udrede en Kjøbstads Onera; Saa ville Vi, i Anledning af saadan Deres allerunderdanigst gjorte Ansøgning og Begjæring, samt den af Amtmanden over Hirschholms Amt, Gehejme-Conferentsraad, Os Elskelig Hr. Henrich Lewetzow, Ridder, derover afgivne Erklæring, saavel som Vort Vestindisk Guineiske Rente og General Toldkammers derover meddeelte Betænkning, allernaadigst have bevilget og tilladt, ligesom Vi hermed bevilge og tillade, at det med Hirschholms By, fremdeles indtil videre, og saalænge dens nuværende Forfatning ikke forbedres, maa forblive som hidtil, og at Indbyggerne imidlertid maae beholde den dem allernaadigst forundte Fritagelse for at erlægge Consumption, Accise, Folke- og Familie-Skat, Indkvartering af militaire og flere saadanne Onera — Forbydende alle og enhver, mod det som foreskrevet staaer, Hinder at gjøre. — Givet i Vor Kongelige Residents Stad Kjøbenhavn den 9. Martii 1804.

Under Vort Kongelige Haand og Seigl

Christian Rex.

L. S.

Kaas. Reiersen. Feddersen. Cald. Knudsen.

Bülow. Monrad.

Hansen.

D². Kancelli-Skrivelse af 14de April 1821 angaaende Foranstaltninger i Henseende til dem, der ville nedsette sig i Hørsholm og der drive Næringsbrug.

Kancelliet er ved Hr. Amtmandens Skrivelse af 3die d. M. meddeelt Deres Forslag om den Foranstaltning, der formeentligen kunne træffes for at forhbygge, at ikke Enhver skal kunne nedsette sig i Hirschholm og der drive Næringsbrug.

I Overeensstemmelse med hvad Hr. Amtmand i denne Henseende har yttret bifalder Kancelliet, at Enhver, som for Fremtiden vil nedsette sig i Hirschholm for at drive en vis Næringsvei, og Enhver, som ønsker der at fortsætte den Næring, han fortiden benytter, bør dertil erhverve Overøvrighedens Tilladelse, ved hvis Meddelelse der, især forsaavidt angaaer dem, der herefter nedsette sig i Hirschholm, tages tilbørligt Hensyn til, hvorvidt Byens og Di-

strictets Tarv kan forenes med den Næringsdrivendes, samt at Vedkommende forinden godtgjøre deres Duelighed i det Fag, ved hvilket de agte at ernære sig.

E². Grev Berckentins Ansøgning om Kokkedal.

„Hochwohlgebohrner!

Hochgeehrter Herr Geheimer Rath und Ober-Hofmeister.

Als ich am verwichenen Freytag bei der Tafel von dem Bauer Hof zu Kockedahl sprach, kahn es mir vor, dasz Ihre May¹ die Königin entweder nicht glaubten, dasz es mein rechter Ernst sey, daselbst zu bauen, oder aber, dasz allerhöchst dieselbe nicht geneigt sind, mir besagten Bauer-Hof als ein Eigenthum zu schenken. In dem ersten Fall können Ew. Excellence Ihre May¹ der Königin versichern, dasz es mein rechter Ernst sey, in dem letztern aber, bitte ich mir nur einen Wink zu geben, damit ich mir diese Idee vergehen lasse, und die Sache nicht weiter berühre. Ich wünschte aber solches bald zu erfahren, denn kann ich den Ort bekommen, so möchte ich noch gerne in diesem Jahre anfangen zu bauen. —

Was den Bauer Hof betrifft, so werden Ew. Excellence Ihre May¹ der Königin am besten vorstellen können, dasz allerhöchst dieselbe nichts als die Hoverey verlieren, wohl aber dieses dabei gewinnen, dasz der Seltfeyer allemahl seine Contribution bezahlen und in Unglücksfällen seinem Schaden selbst tragen und ersetzen kann. Wegen Translocirung des Bauers wird es wohl keine Schwierigkeit haben, maszen ich glauben sollte, dasz sich dazu täglich Gelegenheit findet, ich auch ohne dem, weil ich niemand mit meinem Willen betriben mag, dem alten Bauern gerne etwas schencken werde. Die Höltzung dürfte wohl der Stein des Anstoszes seyn, allein ich sollte nicht glauben, dasz aus der etendue dicselben anietzo alle Jahr ein mehreres kann gefüllet werden, als dem Bauern ausgewiesen wird: und in diesem Punckt, der Höltzung, bestehet dann auch hauptsächlich die Gnade, die mir Ihre May¹ die Königin erzeigen. So viel ist gewisz, dasz ein vernünftiger Mann nicht leicht ein Hausz und Garten auf einem fremden Grund bauen und anlegen, noch einige Gänge in einer kleinen ihm nicht zugehörigen Höltzung machen, und sich der Gefahr exponiren könne, von einem künftigen Amtmann, der ihm nicht so geneigt, als Ew. Excellence mir sind, oder auch von denen zur Holz-Ausweisung bestellten Unterbedienten par humeur et par un coup de Hache, seine in der Höltzung gemachte embellissements ruiniret und abgehauen zu sehen.

Sollten übrigens Ihre Königl. May¹ sich bei einmahliger Verkaufung des Gaards das Vorkaufs-Recht oder auch sonst allenmächtig reserviren wollen, dasz gegen Erstattung dessen, was das Hausz und der Garten gekostet, meine Erben solches hinwiederum abzutreten sollten verpflichtet seyn, so bin ich damit gantz wohl zufrieden.

Anietzo glaube ich Ew. Excellence in den Stand gesetzt haben, dasz dieselbe mir ohnbeschwehrt bald werden können wissen lassen

ob ich Hoffnung habe, ein Selfeyer von Kockedahl zu werden oder nicht. Ich beharre allstets mit vieler Hochachtung

Copenhagen
d. 23ten Juny 1745.

Ew. Excellence
ganz ergebenster Diener
C. A. v. Berckentin.

1. Ihro May^t die Königin schencken mir allergnädigst den Eigenthum der beiden Höfe Kockedahl und Gilleröe¹⁾, davon der erste aus 7 Tonnen 3 Skiep. der anderer aus 6 Tonnen bestehet, also dasz ich selbige mit allen Gerechtigkeiten, die einem Selfeyer zukommen, besitzen und nutzen kann: doch dasz ich davon, die Hoverey ausgenommen, alle die ouera trage, auch eben die Schatzungen zahle, so die beide jetzt darauf wohnende Bauern gezahlet haben. Nur haben Ihro Königl. May^t allergnädigst zugestanden, dasz die Landgilde und Zehnden, anstatt in natura, ebenfalls beständig in baarem Gelde abgetragen werden. Dahero ich wegen Kockedahl an Landgilde un Zehnden wegen Gilleröe aber
Zahle.
 2. Ihro Königl. May^t reserviren sich allergnädigst, des geschenkten Eigenthums unerachtet, die proprietat der Höltzung: doch soll denen Eigenem diejenige Höltzung, die in den bei dem Hausze anzulegenden Garten etwa mit hineingezogen und eingehäget wird, zugehören. Wie den auch Ihro Königl. May^t aus besonderer Gnade denen Eigern nicht nur die benötigte jährliche Gierdsel, sondern auch jährlich 15 Skov-Læs Holz wollen ausweisen lassen.
- NB. Der Amts-Verwalter Ulstrup hat mir gesagt, dasz in dem Amte Hirschholm bey 200 Bauern sind; wan nun unter solche die Hoverey von zween Bauern repartiert wird, so dürfte nach einer genauen mathematischen Ausrechnung ein Bauer nicht viel über drey Minute des Tages mehr als jetzo zu arbeiten haben. Zu Geschweigen dasz bei der projectirten künftigen Veränderung von Rungstedt es nicht mehr so sehr auf die Hoverey von ein Paar Bauern ankommen wird. Ich will nicht hoffen, dasz der Herr Oberhofmeister finden wird, dasz ich eine gar zu grosze Ausweisung begehren: der Obrister Thura hat 16, der Stallmeister Hartmann 12, und ich bitte demnach nur um etwas mehr, und etwas weniger, als diese beide haben.

Allerdurchlauchtigste, Groszmächtigste Königin!
Allergnädigste Königin und Frau!

Ob schon ich zu unterschiedenen mahlen Ew. Königl. Majesté mein allerunterthänigstes Bedencken über das Begehren desz Hr.

¹⁾ Der meues Jellersd.

Geheimten Rath von Berckentin von den beyden Höfen Kockedahl und Jellerød (auf den Fusz wie seine beyfolgende Pro Memoria lauten) mündlich gegeben Dieselben aber dennoch wollen geholfen wissen: So habe nicht um hinn können und mir Heute oder Morgen auszer Verantwortung und Soubion zu zetzen Ew. Königl. Majesté solches nochmahlen Hiedurch schriftlich vorzutragen, nemlich:

1. So ist es einen jeden der Hirschholm kennet bekant dasz in proportion desz Aemptes und Hoferey zu wenig Bauern indehm schon unterschiedene Höfe als Stacé, Lerelte, Exquemose, Ebberød etc. zu Hofe gelegt und dadurch nicht allein weniger Bauern geworden sondern die übrigen haben auch noch diese zum Hof gelegte Felder bearbeiten und wasz weiter dabey vorfällt im Stande halten müssen, folglich währe es ein groszes Onus wann anjetzo noch 2 der besten abgehen solten, für die andern Bauern.
2. So ist es nicht so eine geringe Höltzung die zu Kockedahl und Jellerød gehöret, und auf ewig weg gegeben werden sollte, da doch Ew. Königl. Majesté schon anfangen müssen Selber Holtz zu kaufen weilen der Höltzung der starcken Auszweisungen nicht ertragen können.
3. Liegt diese Höltzung so, dasz es Ew. Königl. Majeste schönste und tägliche Promenaden ja gahr der Höltzung bey Sophienberg und der Grund von Sophienberg gehöret nach Kockedahl und müsste jährlich Abgift dahin gegeben werden, so meines Erachtens was viel währe.
4. So sehe ich unvorgreyflich und allerunterthänigst nicht dasz Ew. Königl. Majeste, die das Ampt Hirschholm nur auf Lebenszeit haben, auf ewig etwas davon alieniren können, ohne zu risquiren dasz solches Heute oder Morgen wieder umgestoszen, folglich Ew. Königl. Majesté Hand und Siegel ungültig gemacht wird.

Was nun Ew. Königl. Majesté hierüber allergnädigst resolwiren und befehlen werden, werde ich indeszen allerunterthänigst und allergehorsahmths nach eben, als der in tiefster Erniedrigung ist

Ew. Königl. Majeste

Allerunterthänigste und Treupflichtschuldigste Knecht
Friedrichsbourg
d. 28. Juny 1745.

Plessen.

F². Brev fra Oberst Arnoldus Falkenskjøld 1816.

— „De forlanger at blive underrettet om, i hvilken Drift jeg dyrker mine Jorder; men da De tillige har sagt mig, at Deres fordetmeste falde lerede, saa troer jeg ikke, at min Drift kan være anvendelig paa Deres Jorder, eftersom mine fordetmeste bestaaer af Sand, Sand blandet med Leer og Mosejord. Saaledes har jeg af det første Slags 23 Tdr. Jd., hvilke jeg dyrker i følgende Om-

gang med syv lige store Inddelinger: Nr. 1 Kartoffler, hvortil stærkt gjødes, fordetmeste med Kogjødning; Nr. 2 Toradet Byg, hvortil pløies to Gange om Foraaret, nemlig den anden Gang naar Udsæden nedpløies; Nr. 3 Vikker, som høstes til Hø. Saasnart Høet er høstet saaes Lodden med Boghvede, som nedharves. Om Efteraaret førend Michaeli, naar den begynder at blomstre, bliver den nedpløiet til Nr. 4: Rug; Nr. 5 Ærter, hvortil pløies om Foraaret; Nr. 6 Den halve Lod saaes med Vikker og den halve med Boghvede til Sæd; Nr. 7 Havre. Disse syv Lodder pløies alle om Efteraaret, og da oprenses ogsaa Vandgrøfterne. Min Mosejord, $12\frac{1}{2}$ Tdr. Ld., har jeg indeelt i fem ligestore Lodder, som dyrkes i følgende Omgang: Nr. 1 Hvede, hvortil gjødes med Hestegjødning blandet med Leer; Nr. 2 Ærter efter eengang Pløining om Efteraaret; Nr. 3 Byg, Havre og Vikker til Sommerstaldfoder; Nr. 4 Boghvede til Sommerstaldfoder og Nr. 5 Vikker til Sommerstaldfoder. Derefter oprenses Vandgrøfterne og gjødes Lodderne til Hvede.

Foruden ovenanførte $35\frac{1}{2}$ Tde. Ld. har jeg et Vænge, som tilførn var en Fiskedam. Den er 6 Skjeeper Land, hvilken jeg har indeelt i fire Dele: 1 med Hvede, 1 med Kaahrabi, 1 med Byg og 1 med Ærter. Den til Hvede gjødes stærkt med Leer blandet med Hestegjødning, Afvigte Sommer høstede jeg paa disse 6 Skpr. Ld. 2 Tdr. Hvede, 2 Tdr. Byg, 12 Skpr. Ærter og saamaage Kaahrabi, som jeg fodrede 2 Køer med i 9 Uger. Jeg pløier al min Jord, undtagen naar vi lægge Kartoffler, med en Skifteploug, det vil sige: om Morgenen Kl. 6 begyndes der; Kl. 9 bliver der ført to andre Heste ud, hvilke spændes for medens Karlen spiser et Stykke Mellemmad; Kl. 12 rider han hjem; Kl. 1 tager han ud med de Heste, der gik fra 6 til 9; Kl. $4\frac{1}{2}$ spændes de Heste for, der gik fra 9—12, medens Karlen spiser Vesperkost, disse gaac til Kl. 8. Saaledes pløies om Foraaret daglig 12, om Efteraaret daglig 10 Skpr. Ld. Min Jord behøver kun liden Harvning; denne forretter mine Vognhopper. Jeg bruger ingen anden Ploug end den engelske. Min Bygsæd pløier jeg altid ned. Foruden ovenmeldte Areal har jeg en Eng, hvor jeg aarlig høster 30 til 40 store Læs Hø. Da min Sæd nu groer meget frodigere, saa kan jeg ved Hjælp af Kartoffler fore og græsse 16 Køer, 1 Tyr, 5 Unghøvder, 10 Heste, 14 Faarehøvder og 8 til 10 Sviin, og aarligen gjøde 6 til 7 Tønder Land, især da jeg i 11 Maaneder holder Hestene paa Stald og strøer under dem med grøn Tang, hvilken kun muges ud to Gange om Ugen og føres da lige fra Stalden ud i en Mødding paa den Lod, hvor den skal bruges, hvorved den brænder godt sammen og afgiver en feed og varm Gjødning, især til Hvedelodden paa Mosejorden. De mange Heste, jeg holder, ville formodentlig være Dem paafaldende; jeg maa derfor forklare, at en er min Ridehoppe, to mine Vognhopper, fire ere egentlige Arbeidsheste, to bruges tidlig fra Foraaret til at gjøre Tørv og desuden til at forrette Kongereiser og en bruges fordetmeste til Haugen og Ærinder. — Har De taget en Beslutning, saa bliv den tro og vakl ikke. Saaledes vedbliver jeg at dyrke mine forskjellige Slags Jorder efter ovenanførte

Drift. uagtet jeg fuldkommen indseer, at den trænger til en Forandring, der kunde skaffe mig tidlig om Foraaret og sildig om Efteraaret noget til at staldfodre med; thi om Foraaret maa jeg sætte mine Køer, som malke, i Tøir, og fra først i September tører jeg saavel mine Heste som mine Køer og mit Ungqvæg paa Engene og Ævret. Mit Agerbrug er nu engang kommen i denne Orden, mine Folk ere blevne vaante dertil og jeg tør ikke begynde paa nogen Forandring, da min Alder ikke tillader mig tidlig og sildig at paasee dens Iværksættelse og min Avling er forliden til at lønne en Tilsynsmand. To Ting vil jeg fornemmelig lægge Dem paa Hjertet. Den første er: at De anvender alle optænkelige Midler til at formere og forbedre Deres Gjødning og at anvende den hensigtsmæssigt efter Deres Jorders Beskaffenhed; den anden er: at De lærer at forskaffe Dem Deres Tjenestefolks Frygt og Tillid; thi Kjærlighed og Taknemlighed maa De ikke gjøre Regning paa at finde hos dem. Er De for eftergivende og god, saa adlyde de Dem ikke, og blive efterladne i deres Pligters Opfyldelse og er De stræng og paastaaelig, saa hævne de sig, som oftest paa den føleligste og farligste Maade, forlade Deres Tjeneste og bagtale Dem. — Naar mine Tjenestefolk ikke ere tyvagtige, drikfældige og ondskabsfulde, saa bærer jeg over med deres øvrige Feil, og beholder dem for ikke at faae andre som er værre. God og overflødig Føde maa man fornemlig sørge for at de faaar. Har De Huse til Gaarden, saa sørg for at faae Behoere til dem, som kunne forrette Gaardens Høst og Arbeide hele Aaret igjennem i Dagleie, dog helst i Accord, men altid paa deres egen Kost: De vil da ikke af faste Tjenestefolk behøve flere, end en til at passe Deres Qvæg, Faar og Sviin, en til Hestene, hvilken tillige maa være behjælpelig i Huset, og en, der forstaaer at hugge og holde Redskaber vedlige og som De kan betro at gjøre de Reiser og Kjørsler, som De ikke selv vil gjøre. Jo færre faste Folk, man kan have paa Kost, des lettere og roligere slippør man. Saaledes har jeg her tre faste Folk paa Kost og fire Huusmænd, som hele Aaret igjennem have Arbeide for det meste paa Accord: thi man bør ingen Tid lade dem gaae ledige, da de almindeligen maa sulte naar de ikke arbeide, og Sult gjør Tyve. Overalt faaer man sit Arbeide gjort hastigere og bedre ved Dagleiere og Accord, end ved faste Folk: thi dersom de første ikke ville sulte med Kone og Børn, saa maae de gjøre Arbeidet til min Fornøielse: de faste Folk skulle derimod have Føde og Løn enten de arbeide eller ikke, og hvor ofte finde de ikke Leilighed til og Undskyldning for at skulke. — — — For at begribe, at der bliver gjort noget mere Arbeide i lige lang Tid ved Accord end ved faste Folk, behøver man kun at lægge Mærke til, at Accordarbeiderne ere altid tidligere og sildigere paa Arbeide, og at de heller ikke bruge halv saa lang Tid til deres Spiisning og Middagssøvn, som de faste. For mig som boer i et Sogn, nemlig Hørsholm, hvor Trangen paa Tjenestefolk og Dagleiere er større end maaske noget andet Sted i Danmark, er det uundgaaelig nødvendigt selv at have Huusmænd til Arbeide, hvilket De af følgende vil begribe. Hørsholm bestaaer af omtrent 90 Tdr. Hovedgaardstaxt og 80 Tdr. contribuabelt Hartkorn. I

dette lille Sogn er der, foruden min Gaard, fire større Avlsgaarde, hver paa omtr. 250 Tdr. Ld., fire mindre, som ligeledes bruges af Folk udenfor Bondestanden, og i Hørsholms By er der nu ni Beboere, som have Avling. Disse 18 Gaarde behøve mange Tjenestefolk. Usserød Manufacturværker behøve endnu flere. Huusnæendene kunne altid faae Arbeide nok i Kongens Skove og Plantagerne og om Sommeren ved at gjøre Tørv, da her i Sognet vist gjøres aarligen nær 4000 Læs. Endeel af Sognets Beboere drive og Fiskeri. Vil man altsaa have sit Arbeide fremmet, maa man have Tjenestefolk og Huusbeboere fra andre Egne, give de første en overdreven stor Løn, megen Frihed, ualmindelig god Kost, og de sidste gode Vilkaar. Men da ti iaar have havt saa ustadigt Veir, saa have og mine Huusmænd været mig meget nyttige. Paa Mandag begynder jeg at tage Kartoffer op. Til dette Arbeide er der et sandt Raseri med at hverve Folk, da der her i Sognet vist aarligen avles omtrent 8,000 Tdr. Her kommer atter mine Huusmænds Koner og Børn mig til Nytte; de skulle iaar nu have for første Optagning 1 Mark for Tønden og for anden og tredje 24 Skl. Jeg ventur at faae omtrent 400 Tdr., der alle fodres op her paa Gaarden“. — —

G². Beskrivelse over Skovene af 1771.

De paa Hirschholms Amt beliggende Skove, have vi af Skovrider Møller ladet os anvise og er den Beskrivelse vi derom kan give, saaledes:

Birkerød Sogn.

1. Sandberg Østerskov og Enghauge. grændser Østen og Sønden til Maglemose. Norden til Foelehaugen og Vesten til Sandberg Agerjord, bestaaer af stoer, middelmaadig og endeel ung Bøgeskov.
2. Ubberød Heje Vang, Østen for Ubberød, derudi er endeel middelmaadig og ung Egeskov samt endeel Ellemoser.
3. Birkerød Kirkeskov og Overdrev, strækkende sig fra Nobbis Mølle til Ebberød Vange med den søndre Side, med nordre Side til Eskemose og Ravnsnæsse Vange, med østre Ende til Høsterkjøb By, omtrent 1½ Fjerding Miil lang og ½ Fjerding Miil bred, bestaaer af endeel gammel purred Birkeskov og deriblandt nogle voxne og middelmaadige Bøgetræer.
4. Udi den østre Ende af næstmeldte Kirkeskov og Overdrev, er een gammel udlagt og een ny Indhegning, hvilke ere begge stærk bevoxede med ung Bøgeskov.

I sidstmeldte ny Indhegning, er foruden ommeldte unge Bøgeskov endeel unge Fyr og Grantræer samt nogle faa Castanie-træer, item nogle unge Eger som alt er i Opvæxt og tegner til god Fremgang.

5. En liden Skov, kaldet Friheden, beliggende Vesten for Sandberg, hvorigjennem den nye Kongevei løber, bestaaer af ung og smaa Bøgeskov.

6. Lollikevangen, beliggende Vesten udi Rudersdals Skov, bestaaer meest af ung Bøgeskov og ellers nogle faa voxne Bøge, item nogle middelmaadige og smaa Eeger.
7. Ebberød Fiskervang grændser mod søndre Side til Lollikevang, Vesten til Skovrøds Sø, Østen til Rudersdals Skov og Norden til Ebberød Sø, bestaaer af nogle faa gamle Bøgetræer.
8. Ebberød Pibervang ligger Sønden for Ebberødgaard langs ud med Ebberød Sø, grændser med vestre Side til Ebberød Kirkevang og er bestaaende af store og middelmaadige Eege og Bøgetræer.
9. Ebberød Kirkevang grændser med søndre Side til Lollikevangen, med Vestre og Nordre til Birkerøds Overdrev og Østre til Ebberødgaard, bestaaer af ung stor og middelmaadig samt endeel ung Bøgeskov.
10. Ebberød Birkehaugevang, beliggende Norden for Ebberødgaard, bestaar af middelmaadig og smaa Bøgeskov, samt endeel gamle og middelmaadige Eeger.
11. Rudersdals Skov, strækkende sig i Længden fra Petersborg til Rudersdal langs ud med den ny Kongevei i Sønden og Norden omtrent $\frac{1}{2}$ Miil og i Bredden fra den ny Kongevei til Bistrup Mose i Øster og Vester $\frac{1}{4}$ Miil, bestaaer af gammel Bøgeskov, saa og i den vestre Side til Bidstrup Vang nogle Ellemoser.
12. Eskemosevang, beliggende Norden og Sønden for Eskemosegaard med Vestre Side til Kaiørøds Indelukke, Norden til Selsø og Østen til Ravnsnæsse Vang, bestaar af voxen god Bøgeskov, hvoriblandt og findes nogle faa unge Bøge og endeel middelmaadige Eeger.
13. Ravnsnæssevang, beliggende Norden for Birkerøds Kirkeskov, derudi findes stor og middelmaadig Bøgeskov samt nogle middelmaadige Eeger, saa og endeel ung Elleskov.
14. Østen for bemeldte Ravnsnæssevang ved Skolen er en liden Skov kaldet Sletteris, bestaaende af unge og smaa Riisbøger.
15. Birkerødsvang ved den nordre Ende af Wahrskov, derudi er endeel ung Bøgeskov samt nogle gamle og middelmaadige Eeger.
16. Wahrskov, beliggende i Østen af Bidstrup Nørrevang, bestaar af ung god Bøgeskov og nogle faa gamle do. Træer.
17. Bidstrup nørre og østre Vange, derudi findes endeel Holme ung Bøgeskov og iblandt nogle faa voxne Bøger og Eeger. I den østre Vang er ellers nogle Ellemoser.
18. Hedskjøbskov, beliggende Vesten for Birkerød, grændser med nordre Side til Kaiørøds Mark, med Vestre til det Københavnske Revier, mod Sønden til Stavnsholte og Bidstrup Marker ungefæhr $\frac{1}{4}$ Miil i kvadrat, bestaaende af enkelte og gamle Bøgetræer.

Udi denne Skov ligger Hedskjøbvang, som er bevoxet med store, middelmaadige, unge og smaa Bøgetræer samt tillige med store, middelmaadige og smaa Eeger.

19. Hedskjøbs Enghauge, Sønden for Ludserøds Tornevang, derudi findes nogle gamle faa og middelmaadige Bøgetræer samt en stor Ellemose bevoxet med ungt Elle.
20. Kaiærøds Indelukke, Norden for Kaiærød, støder med den nordre Ende til Selsø, med Østre til Eskemosevang, derudi endeel gammel enkelt Bøgeskov og er ellers overalt bevoxet med ungt Elle og Hessel.
21. Vallerøds Nørrevang, derudi en liden Skov kaldet Hæset, som bestaaer af middelmaadige Bøgetræer.
22. Vallerøds Enghauge og Overdrev, derudi er endeel ung Elleskov.
23. Vallerøds Kallehaug bestaaende af ung Bøgeskov med nogle faa middelmaadige Egetræer samt endeel Hessel og Elleskov.
24. Bucheballevang, Østen for Vallerød, Skoven derudi bestaaer af unge Bøgetræer og deriblandt nogle faa gamle do., ellers herudi endeel Hessel og Elle.
25. Vallerøds Overdrev bestaaer mestendeel af ung Elleskov.
26. Vallerøds Huulsøvang derudi er endeel ung Bøgeskov.
27. Hirschholms Skovhuusvang bestaaer af ung Bøgeskov og nogle gamle do. Træer.
28. Uglemosen, beliggende Norden for Foelehaugen, er bestaaende af en Strimmel ung Bøgeskov.
29. Foelehaugen, grændser Sønden til Sandbergvang, Norden til Uglemosen, Østen til Helleholmen og Vesten til Gjøgevang, bestaaer af voxen, middelmaadig og ung Bøgeskov, undtagen i vestre Side, hvor der findes nogle faa middelmaadige Egetræer.
30. Helleholmen grændser Vesten til Foelehaugen, Sønden og Østen til Smidstrup Overdrev og Norden til Rongsted Enghauge, bestaaer af store og middelmaadige Bøger samt nogle faa middelmaadige Eger.
31. Smidstrup Enghauge, derudi endeel middelmaadige og smaa Eger samt nogle middelmaadige Bøger og ellers endeel ung Hessel og Elleskov.
32. Rongsted Enghauge grændser Sydvest til Helleholmen, derudi findes stor, middelmaadig og ung Bøgeskov.
33. Ravnshauge, beliggende Norden for næstnævnte Rongsted Enghauge, er bestaaende af middelmaadig og ung Bøgeskov.
Østen for denne Ravnshauge ligger nogle Holme Bøgeskov, tilhørende Grevinde Stolberg i Rongsted.
34. Østen for Vallerød Huulsøvang er en liden Skov kaldet Pennehaugen, bestaaende af middelmaadige Bøgetræer.
35. Sophienberg Vang bestaaer af unge Bøgetræer samt endeel gamle og store do.
36. Hirschholms Gjøgevang grændser mod Sønden til Ubberød Heie og Østen til Foelehaugen, derudi endeel voxne og middelmaadige Bøgetræer samt endeel middelmaadige Eger, item nogle Ellemoser.

Bloustrød Sogn.

37. Ludserød Tornevang, beliggende Sydost for Ludserød, derudi findes endeel ung Bøgeskov, saa og nogle faa gamle Bøgetræer item nogle Eegeholme bestaaende af gamle og middelmaadige Eeger. Videre befindes i denne Vang nogle Ellemoser.
38. Ludserøds søndre Skov beliggende Sydvest for Ludserød er bestaaende af ung og smaa Rüs Bøgeskov.
39. Ravnsholte Skov, strækkende sig i Syden til Bregnerøds Huse, Norden til Lillerøds Krattebjerg, Østen til Allerød Sø og Vesten til Lillerøds Overdrev, bestaaende af middelmaadige og smaa samt nogle gamle, alt Bøgeskov.
40. Allerøds Vang, Norden for Ravnsholte Skov, overalt bevoxet med stor, middelmaadig og ung Bøgeskov samt endeel middelmaadige og smaa Eeger.
41. Bloustrøds Overdrev ligger Norden for Allerødsvang, strækkende sig langs ud med Lillerød Byes Vang til Ringsberghuus med den nordre Ende og Østen til Bloustrød By. Skoven derudi bestaaer for det meste af unge og ellers nogle faa gamle Bøgetræer.
42. Bloustrøds Nørrevang, i den nordre Side af Vangen løber en Strimmel middelmaadig Bøgeskov som kaldes Ryelt, ellers er udi denne Vang nogle Holme hvorpaa findes nogle gamle Eeger, saa og nogle unge Bøger, Østen udi Vangen løber en Strimmel Skov holmeviis af middelmaadige Fege og Bøge-Træer kaldet Neden Eng, Vangen er ellers tildeels bevoxet med Ellemoser.
43. Leereltevang, ligger Østen for Lillerøds Kirkeskov, strækkende sig i Breden fra Ringsberghuus langs ud med Bloustrød Ryelt til Tokkekjøb Føllevang omtrent $\frac{1}{8}$ Miil, og i Længden fra bemeldte Føllevang langs ud med Leerelte Dæmpevang til Lillerøds Overdrev ungefæhr $\frac{1}{4}$ Miil, er bestaaende af ung Bøgeskov med nogle enkelte gamle Bøger og endeel middelmaadige Eeger.
44. Leerelte Dæmpevang grændser i Østen til Storskøvs Overdrev og Vesten til Lillerøds Overdrev, i Længden 5 à 600 Favne, Sonden til Dæmpehuset og Norden til Klinkeporthuset i Breden ungefæhr 500 Favne, bestaaende af middelmaadig Eege og Bøge Skov.
45. Tokkekjøbvang, udi den vestre Side er endeel voxen Bøgeskov og nogle store og middelmaadige Eeger.
46. Tokkekjøbs Føllevang, strækkende sig i Længden fra Føllehuset til Sandholm Hulehøisvang i Sonden og Norden 500 Favne og i Breden fra Kjettinge Mark til Leereltevang i Øster og Vester ungefæhr 400 Favne, er bestaaende den største Deel af middelmaadig Bøgeskov og ellers nogle faa Eeger.
47. Sandholm Hulehøisvang, strækkende sig i Længden fra Sandholms Huus til Fortredshuset omtrent $\frac{1}{2}$ Fjerdingsmiil og i Breden fra Sandholms Huus til Kjettinge Vestervangs Gjørde omtrent 100 Favne, bestaaende af endeel middelmaadige Bøgetræer og en temmelig Deel middelmaadig Elleskov. I denne

- Vang findes en Indhegning hvorudi er plantet unge Eeger og Asker af 1 Qvarteer til $\frac{1}{2}$ Alens Høide.
48. Kjettinge Lillevang ligeledes bestaaende af endeel gamle og middelmaadige Bøge Træer samt 2de smaa Ellemoser.
 49. Sandholmvang Sonden for Sandholm, derudi findes endeel gamle voxne Bøge-Træer.
 50. Kjettinge Vestervang, herudi findes endeel gamle og middelmaadige Bøger og Eeger langs ud med Tokkekjøbs Føllevang. I denne Vang er ellers 2de smaa Ellemoser.
 51. Høveltsvang strækkende sig langs med Sandholmsvang i Norden og til Selsø med den østre Ende, derudi findes endeel voxen Bøgeskov, ellers meest bevoxet med ung Elle.
 52. Stoerskov, strækkende sig i Længden fra Frederiksborg Dyrehauge til Isterød og Aggilt Vang i Øster og Vester ungefæhr een Miil og i Bredden fra Slutterup og Stumpedøsse til Gunderød og Hauge Vang i Sonden og Norden omtrent $\frac{1}{2}$ Miil, bestaaer af gammel stor og middelmaadig Bøge, samt endeel Birkeskov og overalt endeel ung Elleskov. Sydvest i denne Storskov er et nyt anlagt Indelukke ved Storholms Huus, hvorudi er mange unge Bøgeplanter foruden endeel Eege- og Birkesamt nogle Granplanter.
 53. Slutterupsvang beliggende Norden for Selsmark, derudi endeel store og middelmaadige Bøgetræer samt nogle middelmaadige Eeger.
Østen for denne Vang er i Selsmarke Vang et lidet Stykke Skov bestaaende af middelmaadige og unge Bøgetræer.
 54. Stumpedøssesvang Østen for Selsmarke Mark er bevoxet med nogle middelmaadige Bøger samt endeel middelmaadige og smaa Eeger.
 55. Stinnestrup Bredtjørnevang, er bevoxet med middelmaadig Eege og Bøge Skov.
 56. Stimestrup Søvang, ligeledes bevoxet med middelmaadige og unge Bøger samt nogle middelmaadige Eeger.
 57. Østen for næstmeldte Søvang ligger en Skov kaldet Stumpedøsse og Nebbe Heiet, som er bestaaende af voxen og middelmaadig meget god Bøgeskov.
 58. Nebbe Kallehauge bevoxet med middelmaadige Bøger og nogle do. Eeger.
 59. Aschehaugevang, Nordvest for Isterød, derudi nogle faa middelmaadige Eeger samt endeel ung Hessel og Elleskov.
 60. Mortenstrupvang, derudi nogle faa middelmaadige og smaa Eeger, er ellers bevoxet med ung Hessel og Elleskov.
 61. Svendstrupvang, derudi nogle faa store og middelmaadige Bøger, samt nogle middelmaadige og smaa Eegetræer og ellers bevoxet med Hessel og Elleskov.
 62. Hvedehaugevang bevoxet med middelmaadige Bøger, samt endeel middelmaadige og smaa Eeger, ellers bevoxet med endeel Hessel og Elle Underskov.
 63. Langeltevang, derudi endeel voxen og middelmaadig Bøgeskov, samt endeel middelmaadige og smaa Eegetræer, ellers findes her ogsaa endeel Hessel og Elle Underskov.

64. Bredeltevang, derudi endeel store og middelmaadige Bøge samt endeel middelmaadige Eege-Træer, er ellers ligesom næstforrige bevoxet med Hessel og Elle Underskov.
65. Agiltevang bevoxet med store og middelmaadige Bøger og nogle middelmaadige Eege Træer, derudi er ellers endeel ung Hessel og Elleskov.
Karlebo Sogn.
66. Krusemose Skov grændser i Østen mod Usserød By og Bredeltevang, Norden til Brønsholms Mark, Vesten til Stadsevang og Sønden til Langelte og Ilvedehauge Vang, bestaaer af enkelte og gamle Bøgetræer.
Udi den søndre Side af denne Vang er en ny anlagt Indhegning, hvorudi er nogle Tusinde nys opkomne Fyr og Gran, samt endeel plantede Gran og Ahorn, som alt tegner til god Fremvæxt.
67. Stadsevang, Vesten for Krusemose Skov, Skoven derudi bestaaer af ung Bøgeskov og nogle gamle do. samt nogle middelmaadige og smaa Eeger.
68. Haugevang, bevoxet med stor, middelmaadig og ung Bøgeskov, samt endeel middelmaadige Eeger item Hessel og Elle Underskov.
69. En liden Skov, kaldet Donholm, beliggende imellem Gunderøds og Kirkelte Vange, bestaaende af store og middelmaadige Bøger samt endeel middelmaadige Eeger, og ellers endeel ung Elleskov.
70. Imellem Karlebo og Gunderøds Vange findes en stor Elleskov, hvorimellem tillige er nogle enkelte Bøgetræer.
71. Et lidet Stykke Skov, kaldet Løvelt, ligger i Gunderøds Vang tæt ved Donse Krudtmølle, bestaaer af nogle store og middelmaadige Bøger, samt nogle faa middelmaadige Eeger saa og endeel ung Elleskov.
72. Kirkelts Lillevang, derudi endeel middelmaadig og smaa Bøge samt endeel Elleskov.
73. Kirkelts Mellemvang, derudi nogle store og middelmaadige Bøger samt endeel middelmaadige Eeger og ellers endeel ung Elleskov.
74. Karlebo Steenagerskov, grændser til Frederiksborg store Dyrehauge, er bestaaende af nogle middelmaadige Bøgetræer.
75. Karlebo Vestervang, Skoven derudi bestaaer af middelmaadige Eege og Bøgetræer saa og endeel ung Elleskov.
76. Karlebo Nørrevang, i denne Vang findes her og der nogle enkelte Eegetræer, samt er ellers bevoxet med ung Elleskov.
77. Bassebeks Møllevang, derudi er nogle middelmaadige Eege og Bøgetræer.
78. Jellerødsvang, derudi endeel store og middelmaadige Bøgetræer, samt endeel middelmaadige Eeger, saa og endeel Hessel og Elleskov.
79. Laueskov, beliggende Norden for Nivaa, strækkende sig i Øster til Stranden, Norden til Dauglykke Overdrev, Vesten og Sønden til Niverøds Mark, bestaaer af gamle middelmaadige Bøgetræer, og i østre Side ere nogle Ellemoser.

Iøvrigt befindes Skovene paa Hirschholms Amt overalt udi god og ønskelig Tilstand og Fremvæxt¹⁾.

Frederiksborg Amtstue et Ballerup den 31. Mai 1771.

Brammer.

Sundbye.

Denne Forretning forsaavidt samme vedkommer Hirschholm Amts Skovs Beskrivning og Forklaring. efter de Anviisninger jeg til deres Efterretning har foranstaltet. bliver herved til Rigtighed behørig attesteret.

Kokkedahl den 6. Julii 1771.

H. v. Levetzow.

¹⁾ Ved Udskiftningen blev af fornævnte Skovstrækninger:

Nr. 1 inddraget under Folehave Skov.

- 2 afdreven.
- 3 og 4 for den største Deel afdrevne, Resten indlagt under Rudeskov.
- 5 og 6 inddraget under Rudeskov.
- 7 til 10 ligesaa med Undtagelse af 90 Tdr. Land; jfr. under Ebberød Side 304.
- 11 konserveret.
- 12 afdreven. med Undtagelse af c. 50 Tdr. Land.
- 13 og 14 afdreven.
- 15, deels afdreven, deels inddraget under Bidstrup Hegn.
- 16 inddraget under Bidstrup Hegn.
- 17 til 26 afdreven.
- 27 til 30 inddraget under Folehave Skov.
- 31 til 31 afdreven.
- 35 ligesaa paa en Ubetydelighed nær.
- 36 deels afdreven. deels inddraget under Folehave.
- 37 afdreven.
- 38 konserveret.
- 39 ligesaa.
- 40 og 41 for Størstedelen inddraget under Ravnsbolte, iøvrigt afdreven.
- 42 tildeels inddraget under Tokkekjøb Hegn, iøvrigt afdreven.
- 43 og 44 inddraget under Tokkekjøb.
- 45 og 46 med Undtagelse af c. 50 Tdr. Land inddraget under Tokkekjøb.
- 47 inddraget under Tokkekjøb.
- 48 til 50 afdreven.
- 62 til 65 afdreven med Undtagelse af nogle smaa Holme.
- 66 afdreven.
- 67 konserveret.
- 68 til 70 afdreven.
- 71 konserveret, hører under Donse.
- 72 til 73 inddraget for en Deel under Kirkelte Hegn, iøvrigt afdreven.
- 74 afdreven (Karlebo Overdrev).
- 75 til 77 for den største Deel afdreven; Resten inddraget under Grønholt Hegn, Kronborg Distrikt.
- 78 for den største Deel afdreven.
- 79 konserveret, men inddraget under de kronborgske Distrikter.

H². Oversigt over de hørscholmske Skoves Areal efter de sidste Reguleringer.

Skovenes Navne.	Produktivt Areal:							Ikke Skov producerende Areal:					Summa Areal.	
	Haardbund.				Moser.			Ialt produktivt Areal.	Søer og Damme, Vand- og Mosehuller.	Embædsjorder.	Veje, Græs og Bergegrave, Vandsøer og Ilegger.	Ialt ikke Skov producerende Areal.		
	Bog.	Er.	Blandet Lovtræ.	Blodtræ.	Saaltræ.	Sletter og Planteskole.	Berovede.							Uberovede.
Folehave og Rungsted	2691000	4522000	2722400	061000	446000	8111000	70105000	1120000	438121000	1350000	a) 4770000	11210000	60310000	49810000
Hørsholm Slots- have	—	—	2425000	—	060000	918000	054000	2114000	3711000	2230000	1560000	—	3230000	40120000
Selsølund	123126000	635000	—	—	—	025000	—	10123000	14128000	3550000	b) 2722000	3122000	3580000	17667000
Stadsevang	6476000	243000	—	198000	—	—	31124000	1100000	123122000	—	3620000	2810000	6230000	13012000
Breeltevang	530000	—	—	—	—	—	—	032000	5123000	—	—	0105000	0105000	688000
Stumpebyse	20127000	—	—	—	227000	—	2102000	052000	2623000	—	—	0128000	0128000	2783000
Tokkekøb og Kirkelte med Bøstingerød og Donse Overdrev	58815000	8514000	323000	240000	20113000	261000	56122000	1354000	876122000	01220000	a) 5723000	16210000	74108000	95122000
Ravnsholte	7642000	322000	4124000	438000	312000	812000	1676000	1236000	2021000	45210000	b) 2042000	2122000	6846000	27067000
Sønderskov	29111000	298000	—	—	15124000	0122000	1127000	10810000	56523000	0660000	1780000	1023000	28270000	59850000
Bidstrup (c)	37117000	015000	—	—	2119000	450000	022000	2410000	7023000	0280000	2850000	0230000	3500000	7312000
Rudeskov (e)	5642000	—	—	—	1648000	028000	115000	1033000	8424000	0200000	4230000	1210000	5126000	9040000
	8275000	1448000	354000	—	1385000	31000	3210000	1840000	286102000	0500000	—	3124000	3128000	22010000
	2211000	2156000	136000	—	2178000	—	1583000	5481000	33623000	a) 65116000	2127000	7120000	75116000	4110000
	35111000	222000	0122000	0112000	21926000	—	4329000	1215000	31403000	2015000	22114000	1554000	5842000	3784000
	8122000	—	—	—	—	—	—	249000	1110000	0280000	—	—	0380000	1120000
	188313000	20522000	65105000	900000	58529000	133127000	28327000	40427000	352110000	14050000	20787000	7742000	42542000	394712000

a) Den største Deel heraf ligger udenfor Skovene.

b) Ligger udenfor Skoven.

c) En større Del af denne Skov er i sin Tid udlagt fra Frederiksborg Distrikt.

d) Herunder er Femsølyng Mose indbefattet.

e) Er nu henlagt under det københavnske Skovriderdistrikt.

12. Bruttoindtægt af de hørsHolmske Skove fra 1852—1878¹⁾.

18 ⁵² / ₅₃	} tilsammen 172,145 Rd.	
18 ⁵³ / ₅₄		
18 ⁵⁴ / ₅₅		
18 ⁵⁵ / ₅₆		
18 ⁵⁶ / ₅₇	} tilsammen 182,695 —	
18 ⁵⁷ / ₅₈		
18 ⁵⁸ / ₅₉		
18 ⁵⁹ / ₆₀		
18 ⁶⁰ / ₆₁	—	41,684 —
18 ⁶¹ / ₆₂	—	44,814 —
18 ⁶² / ₆₃	—	43,731 —
18 ⁶³ / ₆₄	—	35,819 —
18 ⁶⁴ / ₆₅	—	44,925 —
18 ⁶⁵ / ₆₆	—	41,439 —
18 ⁶⁶ / ₆₇	—	41,927 —
18 ⁶⁷ / ₆₈	—	45,367 —
18 ⁶⁸ / ₆₉	—	39,294 —
18 ⁶⁹ / ₇₀	—	39,934 —
18 ⁷⁰ / ₇₁	—	45,485 —
18 ⁷¹ / ₇₂	—	63,699 —
18 ⁷² / ₇₃	—	55,874 —
18 ⁷³ / ₇₄	—	74,459 —
18 ⁷⁴ / ₇₅	—	135,527 Kr.
18 ⁷⁵ / ₇₆	—	128,183 —
18 ⁷⁶ / ₇₇	—	119,124 —
18 ⁷⁷ / ₇₈	—	105,185 —

K². Klage fra Henrik Gerner.

Memorial anlangende Krugen udi Birkerød, som Oluff Postrider haffver forhvervet sig Hendes Dronningl. Mayts. Breff paa muelig ved vrang Beretning.

- 1) Denne Krug er lagd til Birkerød Præstegaard, 1642 udi Christianni quarti Tid, aff Hans Uldrich Gyldenløve, at dend skulde være udi it aff Præstens Huuse, baade for Kirkeligheds Skyld, saa oc formedelst at Præsten, der haffver mist 7 Pund Korn aff sin Tiende fra Hirschholm aarlig, kunde haffve nogen Mæglighed at spare Heste og Vogn til sit Korn og Kirchens Korn, som hand er Kircheværge ofver, at lade udføre, oc det da ey ved sin egen Brug, men Krugmandens Arbeyd kunde vendis till Penge oc consumeris.
- 2) Præsten, som haffver ladet opbygge it Hus, beqvem til saadan Brug saa oc til at logere Fremmede udi, lider stor Skade paa sin Husleye oc Bygning, om denne Frihed, om han oc hans Formand oc ingen anden saa lang Tid nydt haffver upaakered og uklaged, førend Ole Postrider dend sig uførmødentlig efter vrang Beretning haffver tevendt, skal miste.

¹⁾ Angivet i hele Tal.

- 3) Præsten formoder, at dend Frihed, som i saa lang Tid haffver ligged til Præstegaarden, bliffver hannem naadigst tilstanden, efftersom hand har tient med stor Fare oc Omkostninger i Krigstid sit Fædreneland, hafft og haffver endnu daglig Besværing baade med Kircheværgeri oc de Fattiges Pengis Forstanderi, som Hendis Dr. M. naadigst haffver begaffved de Fattige med i Birkerøds Sogn, da dog Ole Postrider aldrig gjorde endten Konge, Kirche eller Præst nogen Tieniste, som kand opskriffves for noget Singular. Motte dette tagis i gunstig Consideration, var jeg derom ydmygeligst begjærende, formodende, at denne liden Frihed, som i saa lang Tid haffver ligged til Præstegaarden, bliffver endnu confirmeret.

Forynskende Hendes Dr. Mayt. under Herrens trygge Beskermelse. till all timelig og evig Velstand. it langvarigt Liff og Leffnet oc all Hiertens Glæde.

Hendes Dr. Mayts.
 allerunderdanigste
 Heinrich Thommesøn
 Gerner.

Birkerød den 8. Luli 1679.

L². Des Reidvoigts zu Hirschholm Lorentz Tucksens Bestallung.

Wir Sophia Amalia etc. thun kundt hiermit, dasz Wir den ehrsahmen unsern lieben undt getreuen Lorentz Tucksen für unserm Reitvoigt über das Lehn oder Ampf Hirschholm allergnädigst bestillt und angenommen, derogestalt, dasz uns derselbe soll treu und holdt sein, unsern Nutzen und Besten wissen. Schaden aber und Nacheil aüßerster Möglichkeit nac verhüten, warnen, kehren und abwenden.

Insonderbeit will er alle und jede Unterthanen, so in der drey Kirchspielen, darunter gehörig, sie sein Priester, Bauern, Vogte oder andere Eingesesser nach dänische Rechte scützen, handhaben und denselben nichts, was wider das dänische Recht laut zuflügen.

Den Intraden und Gefälle, was die Bauern jährlich rendten soll er nach dem Erdbuch, so Ihnen auff der Renterey geliefert worden, richtig einfordern, berechnen, und alle Zeit im May Monate die ganze Rechnung mit guten Beweisthum clariren, ablegen und das Geld in unserer Cammer ohnfehlbar liefern und auszahlen, und so viele der Preis und Kaufft der Wahren undt Poste belanget, so zu Gelder gemacht werden müssen, das alles bey Uns selbsten oder dem Hoffmarskal pendsen, dem Wirh der Aufsicht dieses recommendirt, berathfragen und darauff dies von die Käufer suchen, und die Kaufft schlieszen und dafern ein oder ander Bauer aus Armuth nicht ganz halb oder die völlige Abgiffit ausz zu geben vermügte, soll er solches rectlich bescheinigen und darunter keine Unterschleifen verspüren laszen. Die Unterthanen anderes Gestalt nicht dann mit Urtheil und Recht verfolgen und strafen, jedoch in capitale Sachen obgleich Urtheil und Recht darin ergaungen alles vorher zu unserer Wissenschaft bringen und unsere Erklärung darüber einholen; über das soll er zu unserer desto

bessere Nachricht das Erdbuch der Intraden dieses Lehns mit dem Fürsten samst den Worte zu Worte aus dem dänische insz Deutsche übersetzen und in unsere Cammer liefern. So lange auch keine Veränderung mit dem Vorwerke und Meyerihofe gemacht wird, soll er nach besten seinen Vermögen fleiszige Aufsicht haben, das der Acker wohl bestellt mit Sommer und Winter-Säet bereit, wohl bestellt und eingedrödet, die Viehsuckt wohl beobachtet, aufgestellt ausgeweitert, wohlgeweydet und erhalten, alles auch also angeordnet werden möge, dasz von Jahren zu Jahren alles verbessert, vermehrt undt in keiner Wege verschlimmert werde.

Desgleichen auff die Fischerey, so viele uns allein zukompt, guter aussen haben, und dieselbe wohl in Acht nehmen, dasz wir dieselbe mit Nützen genießen können. Wir wähe dan auch Ihnen unserm Reitvoigt der Aufsicht auff die Hölztzung gnädigst anbetrauen. derogestalt. dasz er dahin sehe, dasz solche durchaus nicht verhaueu oder verwüestet, noch jemandt das Geringste ohne richtigen Beweyses sey zu Feuerang oder Nutz-Holtze an zu wenden, zugeüignet und gegeben werde. Undt weilen Wir den Hoffmarskal pentzen befohlen Ihme in allen Unsernthalben ein wichtig zu sein dahmit desto bessere zu unserm Nützen alles könne angeordnet werden. soll er sich dessen Rath so lange Wir keinen andern bevollmächtigen in allem gebrauchem und einholen.

Den Lagarts Voigt undt Post-Reiter (die doch absonderlich von uns besoldet worden sollen, nach hiesiges Landes manier) soll er Macht haben selbst zu bestellen, jedoch keiner an zu nehmen als die dasz Ackerwerk und Hauswehsen recht wohl verstehen, und darin alle Zeit erfahren sein, daszfalls er dan mit vorherführten Hoff-Marskallat sich soll bereden, und dessen Rath darin folgen.

Unsere Zimmer, Gebeute und dasz zu wohl auff dem Hause als Vorwerke verhandene Inventarium zum fleizigsten in Acht nehmen und dazu antworten, und sich fleizigsten in allem unerweiszlich und also verhalten, wie es einem ehrliebenden, getreuen Reitvoigt und Diener wohl ansteht, ügnet und gebühret; auch seine gelaystete aydes Pflichten es erheischen und mit sich bringen.

Dahingegen und für solche seine getraüen Dienste auch in Ansehung diesen, das er nicht von dasz Ampts Intraden zu seinem privat Nützen an zu wenden und an zu greifen befüigt, und auch alle Straf und Brüchfallen alleine vorbehalten, undt Ihm den Zehendenpfeuning nicht geständig sein, wollen Wir Ihm jährlich, zur Besoldung zweyhundert Reichsthaler, zur Kostgelde zwey hundert und fünfßigs Reichsthaler: rauch Fütter auf zwey Pferde, so viel bey andern Lehnen im Reich auf jedes Pferde jährlich gut gethan wirdet, ausz desz Ampts Intraden und Einkünfften zahlen und rechen laszen, und soll diese Bestallung vom erstentz jetz laufenden Monaths September ihren Anfang gewinnen. Urkundlich unter unserm königl. Handzeichen und Secret-Insiegel

Gegeben auff dem königl. Schlosz zur Copenhagen.

Den 14. Septemtember Anno 1651.

Sophia Amalia.

N^o Kvittering for Lorentz Tuxens Regnskaber af 1662.

Unser lieber getreuer Lorentz Tuxsen seine Rechnungen von allen denen Einkünfften, gewissen und ungewissen, so von Uns Ihme zu Hirschholm, Ibstrup, Uranienburg, sampt dem Eylande Ween und Ebbeköping ohne diese anbefohlen gewesen vom Philippi Jacobi des tausent sechs hundert und funffzigsten Jahres biss auff Philippi Jacobi des tausent sechs hundert, und acht und funffzigsten Jahres, in unserer Cammer eingeliefert. und ob er zwar vermeint, alss hatte er vermöge solcher Rechnungen, noch tausent ein hundert Reichsthaler von uns zu fordern, so befindet sich doch, dass wenn selbige, seine Rechnungen genau und scharff sollten examinirt werden, er Uns annoch wurde schuldig bleiben, dessen aber unangesehn wollen Wir Ihne vor diesmahl solches gnäd: nachgeben und Ihn annoch mit vier hundert Reichsthalern an statt seiner präterdirten Forderung begnädigen, welche Gelder ihm nach der Hand, wie es die Zeiten werden leiden können in dem Hirschholmischen Rechnungen sollen gut gethan worden. Wir thun Ihn auch Crafft dieses, vor obgnldt. seine achtjährige Rechnungen allermaszen gnäd. qvittiren, und vor aller verkünftigen Ansprach wegen derselben befreien. Ehrkundlich unter Unserer eigenhändigen Unterschrift und begedrückten Königl. Siegels. Geben Copenhagen d. 30. September Anno 1662.

N^o Kvittering for Lorentz Tuxens Regnskaber af 1666.

Wir Sophia Annalia etc. Thun kund, dasz demnach unser gewesener Reitvoigt zu Hirschholm, wie auch zu Ebbeköping und Dronninggaard, unser lieber getreuer Lorentz Tuxen, zum Hoffcammerierer allhie algnäd. befördert, und unsz deszhalb untherth. ersuchet. Wir gerühmte Ihme nach vorherergangener genauer Examination seiner überlieferten Rechnungen und Relationen vom Philip Jacobi Anno 1658 bisz Philippi Jacobi Anno 1664, unser gnädigste Qvitung, sampt beygefügten Attestat seines getreuen Wohlverhaltens, zu urtheilen, Wir gemeldte seine Rechnungen so wohl von gewissen alsz ungewissen, bey seiner gehalten Verwaltung ausz dem Ampte, wie auch ausz gemeldten Höfen und Vorwerke fallenen Einkünfften, imgleichen von andere Ihme anbetrauet gewesen Kirchenrechnungen, Armengeldern, wie auch von Mobilien, empfangenen Geldern, ausz unserer Cammer, Materialien und solchen, und in Summa, alles und jedesz so Ihme wehrender solcher untherth. Administration anbefohlen und abgelegen, mit gehörigen Fleisz haben durchsuehen, revidiren und axaminiren laszen. Vernehme auch, dasz nicht alleine alle besagte seine Rechnungen untadelhaft und richtig befunden, sondern auch, dasz er in allen Ihme competirten Verrichtungen sich dergestalt bezeigt und verhalten, als solches einem getreuen fleiszigen und ehrliebenden Diener wohl ansteht und gebühret, weshalb Wir ihm dan vor alle und jede solche seine Rechnungen vom vohrerwehnten Phil. Jac. Anno 1658 bisz Philippi Jacobi Anno 1664, hiemit allermaszen

LXXXVII

gnädl. qvitiren und aller ferneren Zusprache wegen derselben gänzlich befreyen und schadlos halten, geben Ihme daneben dieses gnädl. Gezeugnisz. dasz Wir mit seinen geleisteten getreuen untherth. Diensten gnädl. und wohl zu frieden, und er sich deshalb unserer königl. Gnade jeder Zeit in Untherhänigkeit zu versehen und zu getrösten.

Übrkündlich unter unserm königl. Handzeichen und beygedrückten Einsiegel.

Geben auff der königl. Residentz zu Copenhagen
den 20. Juny Anno 1666.

Person-, Sted- og Sag-Register.

A.

- Aalefeldt, Geheimeraad. 265.
 Aalefeldt, Kay von, Amtsforvalter. 315.
 Ahrends, Præst. 349.
 Albert, Hertug. 2.
 Albrechtsøn, Henrik. 3.
 Ahnenstrup, Jacob, Fuldmægtig. 370.
 Alpen, Ludvig von. 366.
 Alpen, Margrete von. 366.
 Amøndsen, Amønd, Skibskapitain. 291.
 Andersen, Jørgen. 287.
 Andersen, Orloff. 340.
 Ankarstrøm, Kapitain. 277.
 Arensdorff, Oberst. 51. 322.
 Amussen, Frederik, Præst. 357.
 Astrup, Generalkrigskommissær. 257.
 336.
 Axelsen, Oluf. 43.
 *
 Aavang. 338, 340.
 Abrahamstrup. 7. 72.
 Adams Minde. 304.
 Agilte. 320, 344.
 Agerød. 84.
 Allersød, Alruth. 4. 50. 51. 322.
 Amager. 72.
 Amsterdam Kro. 305. 306.
 Amtstuegaarden. 253. 372.
 Antvorskov. 185.
 Apotheke. 252.
 Asminderød. 13.
 Anderød. 45. 332.
 *
 Aacr. 82.
 Abørrer. 82.
 Admiralitetet. 330.
 Ager og Eng. 240.
 Agerhøus. 84. 87.
 Amtsforvaltere. 362.
 Apanage, Dronningens. 31.
 Arbeidsanstalten. 169. 244.
 Armød. 44.
 Arvefæste. 183. 192. XXXVI. LVII.
 LVIII. LX.
 Arrestlokaler. 167.
 Asyl. 360.
 Ave. 78. 161.
 Avlingsregnskaber. XXXII.
 B.
 Baden, Christen Hansen Jernskæg. 9.
 —, Gustav Ludvig, Dr. jur. 381.
 Backhausen, Murrnester. 326.
 Bager, Professor. 290.
 Bagger, Hans, Biskop. 13. 299.
 Balsløw, Amtsforvalter. 377.
 Bang, Claus, Sekretær. 340.
 Barfod, Frederik. 243.
 Bardenfleth, Job. Fr. v., Kriherre. 356.
 Barchmann, Komitoret i Rtkr. 83. 340.
 Bartz, Niels Andreas, Distriktskirurg.
 354.
 Basse, Christopher. 9.
 —, Peder. 20.
 Baticur, Anna Pbilix. 262.
 Beck, Jochum. 43.
 Begtrup, Erik Worm, Præst. 350.
 Bennick, Claus. 51.
 Benners, Isaach. 257.
 Bentzen, Hans, Fiskemester. 81. 82.
 —, Grosserer. 330.
 Bentzon, N., Etatsraad. 56. 61. 71.
 Bergmann, Hans, Amtsforvalter. 372.
 Berman, Anton. 364.
 Berregaard, Kirraad, Amtmand. 372.
 Berckentin, Chr. Aug., Greve. 96.
 187. 254. LXX.
 Berger, Livlæge. 31.
 Bergeskov, Josias Henrik, Møller. 305.
 Berner, Overlandinspektør. 312.
 Bernadotte, 320.
 Bernstorff, Joh. Hartv. Ernst. 187. 256.
 —, Andreas Peter. 187. 277. 318.
 Bille, Torbern. 43.
 —, Jørgen. 165. 183.
 Bielke, Steen. 11.
 Bjerre, Brændevinsbrænder. 270.
 —, Søren. 311.
 —, Johannes. 379.
 Birch, Jørgen. 335.
 Bjerg, Christopher, Præst. 349.
 Birkerød, Frederik. 349.
 —, Jens Hermansen. 350.
 —, Christian. 350.
 —, Peder. 350.
 —, Dorthé. 350.
 Bjugh, Bent. 5.
 Bjørnsen, Ole, Mag., Præst. 349.
 —, Bertel, Kradvokat. 263. 345.
 368.
 Block, Frederik Horsens, Konsul. 257.
 260. 261. 271. 272.
 Bluhme, Hofpræst. 255.
 Bodenhoff, Andreas, Lieutn. 319.
 Bolt, Hans Jochum, Forpagter. 316.
 Bonnex, Thomas. 45.
 Branbilla. 33.
 Bräim, Martinus, Oberst. 267. 306.
 —, Gotthardt eller Gørdert. 267.
 —, Johan Frederik, Kmdr. 268.
 —, Rentskriver. 371.
 —, Johan, Mag., Præst. 301.

- Brandt, Greve. 34.
 Brenck, Iver, Livkarl. 86.
 Brieghel, Johan P. G., Distriktskirurg. 384.
 Brinck, Nicolai Murdoch. 291.
 Brinck-Seidelin. 336.
 Brown, John. 257.
 Brorson, B. S., Birkedommer. 381.
 — , Broder, Dr., Biskop. 317.
 Bruhn, Daniel, Skovfoged. 286. 311.
 Brun, Justitsraad, Amtsfv. 372.
 Brygmann, Hieronimus, Generalfiskal. 261.
 Brøchner, Carl Christian. 272.
 Buch, Kfraad, Rikrdeputeret. 270.
 Burmeister, Frederik. 336.
 Butfeldt, Otto. 364.
 Bülow, Jochim. 9. 45.
 — , Krherre. 34. 290.
 — , Major. 290.
 Bærnholdt, Krigsraad. 290.
 Barnsødam. 267. *
 Bassebæks Mølle. 327. 344.
 Bassedam. 330.
 Baune-Vang. 532.
 Bedstemoders Vraa. 321.
 Bernstorffs Gods. 192.
 Bidstrup. 44. 49. 62. 310.
 Birkerød. 42. 43. 44. 288. 309.
 — Kirke. 74. 319.
 — Sø. 81.
 — Vang. 295.
 Birkevang. 294.
 Birkehavvang. 301.
 Bispebakken. 301.
 Blegghus. 301.
 Blonstrød. 42. 43. 312.
 — Kirke. 356.
 Boelbro. 266.
 Bondrup. 192.
 Borsholm. 17.
 Braadebæksgaarden. 291. 314.
 Brandrupshus. 291.
 Brechte. 62. 161. 320.
 Bregentved. 205.
 Brøbæks-Vang. 289.
 Brønsholm. 62. 338.
 Brønsholmedal Fabrik. 212. 307. 339.
 — 346.
 — Arbejdsanstalt. 244. 340.
 Brydegaarden. 333.
 Bukkebalde. 49. 253. 259.
 Bukkenshave. 304.
 Bybjergsvang. 304.
 Bækkeskov. 200.
 Bøllebro-Vang. 338.
 Børrehøis-Vang. 298.
 Børglum Kloster. 317.
 Børstingerød. 330. 343.
 — *
 Baireuthske Allodial. 32.
 Barsz, en Fisk. 53.
 Befaling, kgl. af 1701. XI.
 Begravelser, kgl. 31. 33.
 Bekræftelsesbrev af 1391. V.
 Betlere. 168.
 Beuchstenknecht. 53.
 Bjørnejagt. 274.
 Birkedommere. 379.
 Birkeskrivere. 382.
 Blodviid. 48.
 Boliger. 12.
 Bondens Karakteristik. 213. 245.
 — Agerbrug. 208. 223. 226. 237. 238.
 Brasen. 53. 82.
 Brandskader. 196.
 Brandforsikring. 196. 212. 249. 250.
 Bregner. 76.
 Bremerholm. 95.
 Brjota, Braada. 338.
 Bropenge. 306. 331.
 Brohoveder. 272.
 Brolægning. 250.
 Bryggeri. 74.
 Bryllup i 1739. 374.
 Briendedeputater. 93.
 Brændselforbrug. 93. 96.
 Brændehandel. 91. 95. 98. 343.
 Brændekjørsel. 55. 230.
 Brændevinsbrænding. 74. 156. 269. 316.
 Brødreiser. 34.
 Bundgarnsfiskeriet. 270.
 Byggearbejder. 55. 63. 93.
 Bygninger, Bondens Eiendomsret til 56. 173.
 Bækkasiner. 87.
 Boger. 41.
 Bønder, rige. 51.
 Bøder. 48. 52.
 C.
 Camilly, fransk Minister. 14.
 Carl den Tolvte. 273.
 Caroline Mathilde, Dronning. 33. 256.
 Carran, Willum, Herold. 261.
 Christian den Anden. 41.
 — Fjerde. 9. 46. 72. 85.
 — Femte. 14. 73. 85. 307.
 — Sjette. 14. 62. 85. 86.
 — Syvende. 188.
 Christensen, Søren, Skovrider. 86.
 — Overkrigskommissær. 271.
 Christmas, John, Kapitain. 313.
 Choppis, Paul. 263.
 Classon, Frederik, see Horn. 271. 276.
 Clausson. 326.
 Clauson, Wilhelm, Forstkandidat. 331.
 Clemensden, Jørgen, Amtsforvalter. 55.
 57. 81. 289. 369.
 Colbjørnsen, Christian. 274.
 Cominck, de, Etatsraad. 235. 271.
 Cortsen, Jens Severin, Amtsfv. 117.
 220. 279.

- Cramer, Joh. Andr., Hofpræst. 187.
296. 317. *
- Cathrinolyst. 309. 344.
- Chinesiske Hus. 34.
- Christinegaard. 270. *
- Calculation over Amtets Revenner. 177.
- D.**
- Daa, Christian. 49.
- Danneskiold-Laurvig. 72.
- David, Anton Aron. 268. 269. 271.
282. 340.
- Harald. 270. 272.
- Davoust. 281.
- Darre, Major. 284.
- Dauw, C. C., Amtmand. 96. 186.
- Discher, Peder, Præst. 550. 356.
- Djorup, Christian, Provst. 358.
- Dobbeltsteen, Thomas Jensen. 156.
- Dose, E. U., Obersekretær. 55. 73.
265. 369.
- Drake, Frants. 236.
- Drewsen, Johan. 110.
- Johan Christian. 226. 285.
287.
- Drewitzen, Johan, hans Enke. 262.
- Drøhse, Joh. Gerh., Krudtfabrikant. 331.
- Due, Johan. 7.
- Durham, Alexander. 43.
- Dürell, Magnus, svensk Resident. 11.
- Dybvad, Agent. 311.
- Dyhr, Hans, Fiskehandler. 83.
- Dyssel, Martin. 259. *
- Dansholte. 328.
- Damgaarden. 338.
- Daugløkke Skov. 337.
- Deiligheden. 322.
- Donse. 55. 186. 327. 328. 343. 344.
- Donsedam. 330.
- Dortheaborg. 287.
- Dronningedam. 253.
- Dronninggaard. 13. 73. 363. *
- Daavildt. 87.
- Dannone. 80. 81. 84. 330.
- Deputater. 93.
- Deputationer. 61.
- Dyvelsdræk. 120.
- Desertører. 150. 153. 163.
- Dommerkou. 379.
- Dommere. 379.
- Drikkeforsamlinger. 159.
- E.**
- Ebbesøn, Laurits. 20.
- Ebbesen, Jørgen, Præst. 356.
- Eigtved, Niels, Hofbygmester. 259. 266.
- Eilers eller Ehlers, Hans, Jæger. 86. 87.
- Eleonore Christine. 10.
- Engelsted, Waldemar. 260. 336.
- Eppingen, v., Kriherre. 313.
- Erdmann, Statius, Amtsfv. 369.
- Erhart, Joh. Gottr., Skovrider. 296.
- Erichsen, Virgilius, Professor. 267.
- Eriksen, Nicolaus. 4.
- Eriksen, Lars, Murmester. 335.
- Erlandsen, Jacob. 2.
- Møller. 115.
- Ernst, Bygmester. 23. 78.
- Essen, Johan Philip von. 262.
- Estrup, Lauritz. 341.
- Éwald, Johannes. 275. *
- Elberød. 4. 13. 55. 71. 74. 188. 297.
344. LIV.
- Sø. 81.
- Ebbekjøb. 13. 363.
- Ellepindsdam. 330.
- Erikstrup. 192.
- Ermelundsgaard. 11.
- Eskemose. 43. 54. 70. 81. 183. 294.
344. LIV.
- Espergjerde. 59.
- Esrom Kloster. 2. 72.
- Eyels Mølle. 4. *
- Egebestanden. 96.
- Eiendomssalg. 233.
- Eiendomspriser. 239.
- Eiendomsfordeling. 239.
- Enge. 210.
- Eksekution, militær. 183.
- Ekstrakatten. 8.
- F.**
- Faber, Jacob, Mag., Stiftsprovst. 300.
- Fabricius, Edvard, Fr.-Lieut. 319.
- Fabritius, Kapitain. 311.
- Falkenrath, Nicolai. 318.
- Falkenskjold, Armoldus, Oberst. 259.
LXXIII.
- Elisabeth. 259.
- Otto Seneca, Oberst. 34.
- Fedderson, Étatsraad. 326.
- Kriherre. 336.
- Feldmann, Peter, Forpagter. 73.
- Felchenhauer, Harrier, Kommandant.
290.
- Fensmark, Landinspektør. 238. 314.
325. 327.
- Ferrall, Patrick. 309.
- Fisker, Lorens, Overinspektør. 62. 63.
266. 370. 372.
- Fix, Johan Leonard, Gouvernør. 271.
- Flensborg, Lieutenant. 311.
- Fogh, Madame. 311.
- Fogh, Major, Birkedommer.

XCH

- Worchhammer, Professor. 331.
 Frederik den Anden. 9. 80. 84.
 — Trodie. 10.
 — Fjerde. 14.
 — Femte. 368.
 — Sjette. 35.
 Frederik, Arveprinds. 259.
 Friboe, Lieutenant. 296.
 Friederichsen, Johan, Skovrider. 365.
 Fridrichsen, Teglværkseier. 333.
 Frigast, Mathias, Forpagter. 60. 73.
 265. 369. 371.
 — . Jacob, Forpagter. 62. 71. 81.
 165.
 Friis, Niels eller Nicolai, Kradvok.
 261. 265.
 — . Borchmann og Lindbäck. 340.
 — . Christian Müller, Generalauditor.
 368.
 Frijs, Mogens. 367.
 Frøde, Hans Peter, Garver. 335.
 Furen, Georg, Doktor. 298.
 Funch, Konsistorialraad. 187. 318.
 Fyhn, Peter, Birkeskriver. 383.
- *
- Farum Sø. 80.
 Fensølyng. 290.
 Fireagrene. 321.
 Flakkevadhus. 266.
 Fløyterup. 13.
 Folehave. 69. 188. 252.
 Folehavegaard. 270. 344.
 Frederiks Hospital. 256.
 Frederiksdal. 7.
 Fredensborg. 35.
 Frederiksborg Amt. 42.
 — . Ladegaard. 72.
 Fredtofte. 45. 95. 332.
 Friheden. 289. 291. 344.
 Frihedsskoven. 288.
 Frihedseie. 269.
 Fruchøi. 291.
 Frydenlund. 33.
 Fuglsangvang. 300.
 Faur Sø. 7. 31.
 Fierø Skole. 356.
- *
- Fædeburslen. 6.
 Fædebursreiser. 80.
 Fajancefabrik. 311.
 Fangebullet. 167.
 Fasneri. 55.
 Fattiggasser. 171.
 Fattigvæsen. 168. 232. 249.
 Feber. 122. 124.
 Fester. 26. 243.
 Fiskeriet. 52. 53. 80. 265. 273. 301.
 Flirer. 82.
 Fodertrang. 233.
 Folemester. 71.
 Forleninger. 6—10.
 Forpagtning. 73. 81. IX.
 Forvaltere. 362.
 Fourageudskrivning. 58. 212.
 Frikjøbelsler fra Fødestavn. 146.
 Friskytter, „Freischützer“. 190.
 Fremskridt. 223. 224.
 Fuglevildt. 87.
 Fæstehuse. 189. 191.
- G.
- Gabel, Johanne Elisabeth von. 299
 Gabel, Krjuunker. 290.
 Gad, Præst. 349.
 Gebauer, Joh. Chr. 313.
 Gerner, Henrik. 309. 349. 350. 366.
 Gersdorff, Rudolph, Baron. 316.
 Gjersing, Kammerraad. 326.
 Gjordsen, Claus, Kantsler. 6. 45.
 Godske, Peder, Høvidsmand. 6. 1.
 Gommé, Jean Baptiste. 318.
 Gosch, Lange &. 322.
 Gram, Geheimeraad. 61. 74. 86.
 Grandjean, Ludvig. 291.
 Griffenfeldt. 300.
 Grimeton, Hans, Møllor. 165. 305.
 Grottschreiber, Jagtjuunker. 86.
 Grubbe, Hans. 6.
 — . Regitze. 13.
 Grubbendale, Henrik. 6.
 Grüner, Oberst, Gesandt. 254.
 Guldberg, Ove Høegh. 35.
 Gustaf den Fjerde, Adolf. 289.
 Gustmeyer, F. L. 296.
 Gutfeldt, F. C., Provst. 278. 346.
 Guldencrone, Chr. Vilh., Baron. 267.
 Gøttsche, Christopher Kinck, Krudt-
 mester. 330.
 — . Jens Beck, Lieutenant. 330.
 — . Hans, Prokurator. 330.
- *
- Galleihavnen i Nivaa. 331.
 Gjeldebrovang. 337.
 Gisselfeldt. 363.
 Gjorslev. 192. 271.
 Gjestgivergaarden i Hørsholm. 259.
 Gjøgevangen. 69. 188. 192. 253. 346.
 Gocnose Eng. 239.
 Gommélyst. 319.
 Grønholt. 13.
 Grønholt Skov. 321.
 Grønnegadehuse. 320.
 Grønlandshuse. 283.
 Gundersd. 43. 45. 327.
 Gyngehuseene. a: Gøingehuseene. 190.
- *
- Gabestok. 167.
 Gadelygter. 252.
 Gagerglement 1746. XXXVII.
 Galgebakker. 167.
 Geder. 77.

- Gjedder. 53.
 Gjødning. 206. 237.
 Gjersdøl. 93.
 Gjes. 50.
 Godtgjorethed. 168.
 Grundskyld. 189.
 Græs. 208.
 Grænserter. 77.
 Guldhner. 245.
- H.**
- Hage. Alfred. 243. 336.
 — . Johannes. 336.
 Hagen. P. M.. 336.
 Hall, Peter Elias. Præst. 357.
 Hammer. Jørgen. Amtskirurg. 384.
 Hansen. Rasmus. Præst. 356.
 — . Gregers. Student. 351.
 — . Mikkel. Toldskriver. 351.
 — . Konferensraad. 312.
 — . Hans. Krudtmager. 328.
 — . A. N.. Etatsraad. 257.
 Hans. Kong. 43.
 Harbou. Wilh. Heinr. v.. Kæmmerer. 306. 319.
 Harsdorff. Bygmester. 35.
 Hartmann. Hans. Staldmester. 72. 81. 175. 266. 308.
 Hastrup. H. 319.
 Hauch. Krberre. 336.
 Hawkins. John. 236.
 Haxthausen. Birkedommer. 381.
 Heckscher. Samuel. Stadsnægler. 269.
 Heglund. Jens H.. Forpagter. 73.
 Hein. Krigsassessor. 313.
 Heise. Carl Joh.. Prof.. Præst. 350. 355.
 Helsingen. Johan van. 322.
 Henriksen. Jacob. Forpagter. 268.
 Henriques. Juveleer. 306.
 Hermansen. Jens. Præst. 349.
 Hertel. Justitsraad. 326.
 Himmerich. Hans. Politimester. 372.
 Hierild. Konrektor. 357.
 Hiette. Ole. Bogholder. 267.
 — . N. O.. Kaptein. 270.
 Hillemand. Gabriel. Revisor. 175.
 Hjelmstjerne. Etatsraad. 316.
 Hjort. P.. Justitsraad. 56. 264.
 Hobe. Baron. Gelting. 33.
 Høbro. Peder Madsen. Præst. 357.
 Hohendorff. Steen. 367.
 Holck. Ditlev. 9.
 Holm. Oluf. Lakai. senere Amtsfv. 157. 192. 374.
 — . Krudtfabrikør. 330.
 — . Chr. Fr.. Kjøbnd. 199. 376.
 — . Michael. Forpagter. 268.
 Holmer. General-Visitør. 251.
 Holstebro. Skolelærer. 298.
 Holst eller Holsteen. Geheimeraad. 295.
- Holstein. Greve. 187.
 Horn. Clas Frederik. Greve. 271. 276.
 — . Frederik. Politimester. 83.
 Horstmann. Aug. Skovrider. 86.
 Hulm. Chr. Em. von. Overhofmester. inde. 53.
 Hulegaard. Ole J.. Præst. 357.
 Hutchinson. Richard. Oberst. 351. 354.
 Huss. D.. Generalauditor. 352.
 Hviderne. 2.
 Hvidt. Lauritz. 336.
 Hvidtfeldt. Povel. 7.
 Høegh. Præst. 225.
 Høvinghoff. Gregers. Møller. 165.
- *
- Hanested. 326
 Have. Havggaard. 4. 13. 49. 328.
 Heievang. 321.
 Heiet. 289.
 Helleholm. 69. 188. 252. 282.
 Helsingør. 42.
 Herrisvad Kloster. 11.
 Hesslerød. 45. 333.
 Heselvedsvang. 253.
 Hestehavedam. 303.
 Hestehaven. 69.
 Hestkjøb. 310. 344.
 Hjortholm. 7. 18. 43. 41. 80. 51.
 Hjortespring. 192.
 Hjørunde Herred. 42.
 Holmegaard. 363.
 Holmevang. 338.
 Holte. 288.
 Holtegaard. 15.
 Horscholm. 17. 18.
 Horskholm. 17.
 Hovedgaarden. Hørsholm. 59. 71. 74. 188. 252. XXXI. XXXXVI.
 Hulhøisvang. 312. 345.
 Hulss. 253.
 Hvedehave. 321. 344.
 Hveen. 13. 363.
 Hjørdehøisvang. 332.
 Høibrodam. 267.
 Høielsevang. 313.
 Høisøbelsvang. 318.
 Hørsholm. Hørningsholm. Hirschholm. 1. 4. 17.
 — By. Sogn. 246. LXXV.
 — Hovedgaard. see Hovedgaarden.
 — Kirke. 345.
 Høsterkjøb. 44. 54. 289.
 Høvelte. 4. 43. 49. 313. 344.
- *
- Hasselnsødder. 53.
 Harer. 87.
 Haver. Havedyrkning. 21. 175. 267. 240. 265.
 Havet. 272.
 Hegn. 208. 343.

XCIV

- Helene Kilde. 60.
 Herremænd. 219. 220. 229. 235.
 Herredskassen. 171.
 Herrefisk. 82.
 Herligheder. 80.
 Hesiodus paa danske Rim. 352.
 Heste. 50. 203. 209.
 Hestegilder. 157.
 Hind. 88.
 Hjorte. 85. 87. 88.
 Hofholdning. 52.
 Hofpræsterne Bespisning. 136.
 Hofudvisning. 96.
 Hollænderi. 50. 55. 71. 186.
 Holtzhuse. 253.
 Horcker. 82.
 Hovedstadens Bøndergods. 192.
 Hoveri. 46. 50. 55. 77. 78. 82. 99. 189.
 191. 194. 234.
 Huguenotterne. 236.
 Humlekuler. 314. 333.
 Hunde. 84. 85. 87.
 Hundedrenge. 86.
 Hundredaarsfesten. 241.
 Husarer. 211.
 Huse, Husmænd. 172. 189. 206. 211.
 240. 325.
 Hyttefæde. 82.
 Hønsesgaard. 53.
 Høsttid. 48.
- I.**
- Jacobsen, Hans, Birkeskriver. 382.
 — , Ole, Fiskemester. 83. 268.
 275.
 Jantzen, Preben, Lieutenant. 340.
 Jepsen, Johan, Biskop. 13.
 Jensen, Jens, Vicar, Præst. 43.
 — , Mikkel, af Niversød. 91.
 — , Peder, af Selsmark. 112.
 — , Mourits, Præst. 349.
 — , Hans, Præst. 356.
 — , Jens, Præst. 357.
 — , Johannes, Præst. 357.
 Jenssøn, Thomas, Birkeskriver. 382.
 Jernskæg, Christen Hansen (Baden). 9.
 Ingermann, Johan Gottfr., Skarperetter. 167.
 Johansdatter, Elisabeth, Meierforpagterske. 74.
 John, Aug. Fridr. v., Postdirektør. 62. 370.
 Jonquières, Paulin Philippe Henri de. 271.
 Isarnus, Erkebiskop. 1.
 Juliane Marie, Enkedronning. 34. 35.
 Jung. 341.
 Junge, Joachim, Præst. 356.
 Iversen, Frederik Vilhelm. 286.
 Jureson, Tukæ. 3.
 Just, Mag., Præst. 349.
- Jørgensen, Peder, Ridefoged. 362.
 — , Jens, af Auderød. 112.
 — , Mogens. 270.
 — , Georg, Kapitain. 291.
 — , Lüder v., Lieuten. 315.
 — , Georg. 318.
 — , Elias. 318.
 Jürgensen, Thomas Severin, Lt. 365.
- *
- Ibstrup. 13. 363.
 Jellersød. 51. 340. 341. 344.
 Isterød. 4. 292.
 — Storskov. 293.
 — Ss. 80. 81.
- *
- Jagt. 84. 274.
 Jagtetat. 86.
 Jagtfred. 88.
 Jagtlove. 88. 90.
 Jagtpidsk. 63.
 Jagtret. 255.
 Jagtdage. LXII.
 Indsiddere, Inderster. 77. 173. 175. 190.
 Instængelder, Inderstesk. 190.
 Indfæstninger. 48. 52. 68.
 Indkvartering. 58. 78. 211. 335.
 Inventarium. XII. XXXI. XXXVI.
 Jordebøger. 47. 51. 69. 177. 197.
 Jorddeling, Omdeling. 68.
 Jordemødre. 87. 127.
 Isning, Iskjølder. 61. 63. 193.
 Justitspælen. 167.
 Jødefeiden. 285.
 Jøder. 316.
 Jægermestre. 7. 81. 91. 92.
- K.**
- Kaalund, Kancelliraad. 368.
 Kaas, Kancellipræsident. 381.
 Kjeldskov, Jacob. 335.
 Kjer, Jacob, Præst. 350.
 Kjærskjold, Frederik. 317.
 Klamann. 89.
 Klein, Carl Henrik, Distriktskirurg. 384.
 Kleinsmith & Schwing. 313.
 Klopstock. 187. 318.
 Kløfuo-Korn, Carsten. 345.
 Knudsen, Lauritz, Skovrider. 50. 361.
 Knudt, Adam Levin, Geheimeraad. 295.
 Knuth, Overkammerjunker. 367.
 Knuthson, Nicolai. 4.
 Kock, Nickel, Overvisiterer. 251. 261.
 Kock, Christen, Birkedommer. 380.
 Krapup, Præst. 225.
 Krejddal, Birkedommer. 381.
 Krieger, Bygmester. 64.
 Kuur, Jens, Raadmand. 264.
 Krøfting, Assessor. 336.

- Krøger, Claus. 367.
 Krøyer, Kapitain. 236.
 Krüger, Landinspektør. 30.
 Kraagsgaard, Jens Nielsen. Birkeskriver. 383.
 Kula, Arent von der, Lensmand. 18.
 Kybner, Madame. 322.
 Kühle, Carl von, Kapitain. 318.
- *
- Kaarsboivang. 288.
 Kaierød. 44. 308.
 Karlebo. 42. 54. 55. 62. 95. 207. 324.
 — Kirke. 357.
 Kattahalemosé. 313. 314.
 Kirkelte. 49. 332. 344.
 Kjettinge. 4. 43. 62. 314.
 Kjøbenhavns Slot. 6.
 — Ladegaard. 72.
 Kjøkkendam. 292.
 Kohaven. 188. 253.
 Kokkedal. 49. 96. 254. 314. LXX.
 Kollerød. 2.
 Kollerødsvang. 345.
 Kongsjorden. 373.
 Kraagerup. 13.
 Kroghave. 266.
 Kronborg. 9. 42.
 Kuusevang. 333
- *
- Kagstrygning. 168.
 Kali spinosum. 273.
 Kalkuner. 50.
 Kaniner. 53.
 Kappe, spansk. 95.
 Karper. 53. 82.
 Kartofler. 233. 236. 237. 326.
 Karudser. 53. 82.
 Katte. 63.
 Kirker. 345.
 Kirkesøgle, som Skjel. 310.
 Kirurg. 124.
 Kjøbstadfolk. 229. 232.
 Kjørsler. 79. 229. LXII. LXIII.
 Klager. 55. 61.
 Kløver. 76. 208.
 Kolhelbrug. 204.
 Kommissionsbetænkning 1749. XXXIX.
 Kommunalstyrelse. 244.
 Kongereiser. 58. 211. 227. 230.
 Kongeveie. 113—119. 375.
 Kongetiender. 301.
 Kramsfugle. 87.
 Krebs. 82.
 Krig 1659. 48.
 — 1700. 53.
 — 1709—10. 53.
 — 1807—14. 229. 230.
 Krigsskade. 51.
 Kroer, Krohold. 73. 74. 157. 172. 334.
 Kronvildt. 27.
 Krudtværk. 55. 186. 301. 328. 329.
- Krybskytteri. 90.
 Kulbrænding. 230.
 Kulsviere. 245. 325.
 Kulturvet, Feiden paa. 220.
 Kvinder, stavnsbundne. 153.
 — , paa Træhesten. 167.
 Kvægpest. 77. 119.
 Kæer. 50. 76. 208. 326.
- L.
- Lambrecht, Nicola. Generalfabrikør. 258.
 Langbøss, Jacob, Skarpretter. 167.
 Lange, Kapitain. 297.
 Lange & Gosch. 322.
 Lange, Peder Villumsen, Præst. 357.
 Lassen, Niels, Forpagter. 77. 82. 83. 188. 248. 333.
 Lauritsen, Christian, Mag. Præst. 349.
 — , Torben, Præst. 350.
 Leegaard, Brigadier. 58.
 — , Kancelliraad. 368.
 Lemvig. 296.
 Lentner, Wilh., Overjæger. 86. 296.
 Leth, Niels, Etatsraad. 295. 369.
 Lewetzow, Geheimeraad. Amtmand. 256. 326. 342.
 Lillie, Hans, Urtegaardsmand. 73. 305. 350.
 Lille, Christopher Pedersen, Præst. 349.
 Lillenskiold, Hans Gustav. 260.
 — , Hans Christopher, Kammerherre. 322.
 Lind, Christian, Meierforpagter. 71.
 — , Vinhandler. 309.
 Lindbach. 311.
 Linde, Johan, Diehrich. 318.
 Linstow, Khrinde. 290. 291.
 — , Ludvig v., Khrhr., Hofmester. 291.
 Lippe, Joachim von der, Fiskemester. 81.
 Litterne. 1—3. III—V.
 Lodberg, Ulrich, Lieutenant. 271.
 Lorentzen, Ingvard. 361.
 Lottrap, Jens, Birkedommer. 350.
 Louise, Dronning. 14. 21. 265. 302.
 Lowzow, Marschal. 304.
 — , G., Kammerjunker. 304.
 Lund, Jens, Grosserer. 387.
 — , Henrik Sigvard, Dr. 292.
 — , Henrik August, Kmrraad. 297.
 Lytz, Carl Henrik, Justitsraad. Amtsforvalter. 326. 378. 383.
 Lüttichau, Adam v., Krjunker. 334. 336.
 — , Adam Mogens v., Toldkammerer. 267.
 Lüders, Andreas, Kongens Kammer tjener. 104.
 Lütken, Amtsprøbst. 225.

XCVI

Lokke, Johannes. 70.
 — , Gabriel. 311.
 Løwe, Johan Jørgen. 336.
 *

Lade, store. 253.
 Ladegaardsstalden. 346.
 Langager Aas. 321.
 Langelte. 321. 314.
 Langhavevang. 254.
 Langerød. 2.
 Lauvang. 254.
 Lave Skov. 337. 314.
 Laage Led. 340.
 Leerbjerggaard. 338.
 Leerelte. 43. 55. 70. 188. LV.
 Lilleø. 81. 292.
 Lillevang. 289. 295.
 Liunge Herred. 2. 4. 42. 379.
 Louiseadam. 266. 267.
 Louisonholm. 266.
 Ludvigsborg. 279. 291.
 Ludserød. 4. 95. 313.
 Lautherthun. 3.
 Lyngø. 4.
 Lyngebæksgaard. 319.
 Løyselstorp. 4.
 Løvelts Vang. 327.
 Løysø. 82.

*

Ladegaarde, Kronens. 74.
 Laansøed. 202.
 Landbrug 1816. LXXII.
 Landgildehuse. 189.
 Landgilde. 45. 48. 51. 66. 68. 173.
 176. 179. 195. 197. 213.
 Landsbypræster. 225.
 Landvæsenselever. 259.
 Leiermaalsbøder. 52. 166.
 Lensbreve. VII—XI.
 Lensmænd. 6—10.
 Leverancer. 227. 229. 234.
 Livegenskabets Oplærelse i Holsteen.
 186. 187.
 Livgarden, den kongl. flyvende. 33.
 Lodtrækning om Straf. 62. 113.
 Løger. 384.
 Lønningsreglement. 179.
 Løsgjængere. 179.

M.

Madelung, P. V. 297.
 Madson, Hans, Amtsforvalter. 364.
 Magnus, Kong. 2.
 Mai, Marcus og Philip, Churfalzere.
 236.
 Maltesen, Steen. 9. 47.
 Margrete, Dronning. 4. 5.
 Marmillon, Ober-Vei-Inspektør. 109.
 Marx, Hattemager. 336.
 Mathiesen, Claus, Mælkemand. 50.

Meek, v., Major. 296.
 Meinecke, Jørgen, Amtsforvalter. 31.
 369.
 Meinaerts, This. 304.
 Meller, Johannes, Præsident. 296.
 Meschwitz, Kirurg. 296.
 Meyer, Casper Eberhard, Beuchstern-
 knecht. 53. 345.
 Mikkelsen, Søren, Birkedommer. 81.
 365. 380.
 — , Jens, Birkeskriver. 352.
 Møllerup, Christian, Kammeraad. 319.
 Moltke, Overhofmarskal, Ghraad. 187.
 — , Greve. 187.
 — , Ernst, Greve. 286.
 — , Kammerherre. 290.
 — , A. G., Greve. 317.
 Momsen, Maren. 363.
 Montagu, Lord. 351.
 Morau, Albret. 50.
 Morville, Landmaalingkonduktør. 342.
 Mourier, Cand. theol. 313.
 — , Louis Edzar Alexis, Birke-
 dommer. 381.
 Mourits i Kallebo, Ridefoged. 363.
 Munck, Jørgen. 7. 45.
 Munthe, Brede, Kammeradvokat. 309.
 Musmann, Administrator. 306.
 Møller, Adam, Hofsmed. 72.
 — , Simon, Murmester. 251.
 — , Christen, Skovrider. 286. 291.
 — , N. V. 290.
 — , Peter Christian. 292.
 — , Henrik. 292.
 — , Niels Hansen, Præst. 350.
 — , P. V. N., Birkedommer. 381.
 — , Ivar Henrik Valdemar, Dis-
 striktslæge. 384.
 Møltike, Johan den Yngre. 3.
 Mørck, Niels, Slotsfoged. 165.
 Myhrer, Gudmand. 161.
 Müller, Christian Ditlevsen, Magt.
 Præst. 349.

*

Maglemosen. 258.
 Maltø. 55.
 Mann-Engen. 259.
 Marienlyst. 83.
 Mathildeveien. 110.
 Mellemvangen. 69.
 Mikkelborg. 269. 344.
 Moltkenborg. 205.
 Moscvang. 292.
 Mortenstrup. 320.
 Munkeliv Kloster. 12.
 Møruth. 4.
 Møen. 11. 183.
 *

Mandebod. 52.
 Mandtalslister. 269.
 Markfred. 208. 224. 230. 235.

Marmorobelisk. 198.
 Matrikulen. 240
 Militærexekution. 183.
 Misvæxt. 127. 203. 211. 233.
 Morbærtreer. 230.
 Mortensgaas. 53.
 Moser, see Tørv. 240.
 Muulesler. 50.
 Muus. 63.
 Musikanter. 157.
 Mælkemand. 50.
 Møller. 139.
 Mølleprivilegier. 158.

N.

Neckelmann, Frederik Skjold. 322.
 Neltropp, John Bromley. 296.
 Neergaard, Kancelliraad. 259.
 — , Christian. 286.
 — , Peter Sadolin, Amtsforvalter. 378.
 Nielsson, Peter, af Thosland. 3.
 Nielsøn, Erik, Væbner. 4.
 Nielsen, Erik, Dr., Degn. 43.
 — , Christian, Hof-Kjøkken-Inspektør. 73.
 — , Lars, Forvalter. 81.
 — , Stutmester. 235.
 — , Anders, Præst. 356.
 — , Peder, Præst. 357.
 Nobel, E., Fabrikant. 286. 341.
 Nolte, Slotsfoged. 289. 370.
 Norberg, Kommerceraad. 306.
 Numsen, Oberstlieutenant. 33.
 Nyholm. 322.
 Nyegaard, Malthe Bruun, Etatsråd. 257.

Nachtergallsbjerget. 69.
 Neb Aas. 321.
 Nebbe ved Røskilde. 3
 Nebbe ved Selø. 54. 321. 344.
 Nebbeheie. 321.
 Nickelsborg. 261.
 Nivaa G. 49. 55. 334.
 Nivaagaard. 336. 337. 344.
 Nive Mølle. 336.
 Niverød. 43. 45. 54. 337.
 Nobis Mølle. 301.
 Nybøle eller Nøbbeløse. 2.
 Nyss. 241.
 Næsbyholm. 192.
 Nørrehaug. 266.
 Nørrevang. 292. 295.

Natmænd. 167.
 Naturalarbeide (see Hoveri). 229.
 Neapolitansk Svagthed. 96.
 Nordbagger. 53.
 Norges Provantering. 201.

Næringsdrivende. 248. 249. 252.
 Nædder. 53.

O.

Oertzen, Grov von. 299.
 Ogelvie, James, Kapitain. 322.
 Oleffa, Cice. 43.
 Olson, Henecke. 6.
 Olsen, Hans. 306.
 — , Lars. 319.
 Olsufiew, Adam, Hofraad. 368.
 Oxholm, Waldemar, Overhofmarskal. 287.
 — , Generalmajor. 322.
 Oxe, Peder. 43.
 Oxenstierna, Gabriel. 50.
 Overdamshus. 320.
 Operahuset. 345.
 Obelisk. 193.
 Olden, Oldengjæld, Oldønsvin. 91.
 93. 94.
 Omdeling af Jordegodset. 68.
 Ordonnance om Brændselsforbruget. 93. XXXII.
 Overbestyrelsen. 55. 61.
 Overdrevene. 172. 205. 325.
 Overslag over Indtægter og Udgifter. 66.
 Oversømmelser. 55. 172.
 Oplysning. 55.
 Opsætsighed. 63. 112.

P.

Pappenheim, Borchard von, Jægermester. 7. 81.
 Parsbjerg, Niels. 49.
 Passow, Johan Friedr. von, Hofdestillatør. 291.
 Pauer, Johan Georg. 318.
 Paumeau, Pierre. 263.
 Pawels, Claus, Biskop. 279. 284. 346.
 Pedersen, Hans, Skolemester. 61.
 — , Niels, Præst. 337.
 Pentz, Adam Henrich, Hofmarskal. 13. 363.
 Perssøn, Awe, Væbner. 6.
 Petersen, Jacob, Dr. S. A., Kammer tjener. 13.
 — , Niels, Studiosus. 311.
 — , Lars. 319.
 — , Jacob. 319.
 — , Lorentz, Ridefoged. 369.
 — , Catharina, Ridefoged. 369.
 Pfalen, Bernhard. 362. 364.
 Pinvig, Ib Jensen, Fiskehandler. 83.
 Place, Hermann Lengercken de, Brygger. 199. 376.

XCVIII

- Plessen, Victor Chr. von, Overhofmester. 72. 175. 185. 186.
 — , Loufså, Grevinde, f. Berckentien. 255.
 — , Chr. Ludv. Scheel von. 256.
 Pontoppidan, Erik, Prokantsler. 302.
 Pouslen, Jens de, Oberst. 317.
 — , Hans, af Karlebo. 54.
 Prahll, Jacob Nicolai, Præst. 350.
 Puhau, Chr. Ernst, Skarpretter. 166.
 *
- Pennehave. 253. 266.
 Perckentin, 71.
 Petersborg. 89. 290.
 Petersgaard. 241.
 Pibervangen. 304.
 Prævelyst. 326. 344.
 *
- Pagerne. 63.
 Pantebøgerne. 383.
 Pantegæld. 213. 236.
 Parforcejagt. 33. 89.
 Pengesforlegenhed. 64. 65.
 Pesten. 59.
 Planteskoler. 343.
 Plove. 235.
 Pløining med Køer. 326.
 Politimyndighed. 153.
 Posten. 248. 251.
 Privilegier. 156. 246. 248. 262. 269. 270. 335.
 Præmiepløining. 235.
 Præster. 225. 345.
 Pulvere, Neanders. 120.
- Q.**
- Qvalen von, Minister. 336.
 Qvist, Hofprædikant. 34.
- R.**
- Raben, Johan Otto, Amtmand. 56. 59.
 — , Friedrich, Oberhofmester. 72. 175. 372.
 Rahbek, Knud Lyne. 278. 346.
 Raleigh, Walter. 236.
 Ramel, Henrik. 11.
 Rantzau, Geert. 8.
 — , Henrik. 8.
 — , Johan. 8.
 — , Grevinde, Ehbergsd. 164. 304.
 — , Otto Mandrup, Greve. 290. 304.
 — , Johan Frederik. 317.
 Rasmussen, Severin, Justitsraad. 368.
 Rateckens, Johan Philip, Kammersekretær. 61. 265. 370.
 Rée, Ferd. Theodor. 319.
 — , Sigismund. 260.
 Reitzenstein, Ulrich Christoph von, Overhofmarskal. 31. 185. 186.
 Rennisz, Peter, Voldmester. 20. 102.
 Reverdlil. 192.
 Rewentlow, Greve. 336.
 Rhode, Krigard, Amtsforv. 370.
 Ribe, Niels Pedersen, Præst. 357.
 Riber, Hans Olsen. 297.
 Riis, Rasmus, Forpagter. 268.
 Rod, Povel Olsen, Præst. 357.
 Rodsteen, Brigadier. 53.
 Rohde, Lars, Fuldmægtig. 74.
 Rogert, Birkedommer. 381.
 Rold, Thor. 13.
 Rosenhane, Schering-. 11.
 Rosenkrantz, Obersekretærer. 108.
 Rosenmeyer, Carl. 366.
 Rosensørn, Anna de. 316.
 Roosen, Christian, Krudtmester. 320.
 — , Friedrich, Krudtmester. 320.
 Roepstorff, Khr., Staldmester. 322.
 Rosted, Jacob, Kammerraad, Amtsforvalter. 319.
 — , Madame. 296.
 Rostgaard, Jens. 59.
 Rosum, Ernst Samuel. 270.
 Rottbøll, Geheimeraad. 287.
 Rud, Michel. 43.
 Rustgaard, Hans. 13. 351. 366.
 — , Cathrine. 369.
 Rømer, Gregers, Branddircktor. 59.
 Rønne, Præst. 225. 226. 235.
 *
- Raunstrup. 192.
 Ravnschaugen. 266.
 Ravnholte. 344.
 Ravnsæs. 44. 49. 294.
 Reestrup. 236.
 Ridebanen. 253.
 Rindkilde Kirke. 2. 301.
 Rinde. 49. 50.
 Rudeskov. 283. 290. 304. 344.
 Rudersdal. 50.
 Rue-Slots-Aasen. 321.
 Rungsted, Runestig, Runsti. 4. 45. 261.
 Rungstedgaard. 265. 266. 267. 272.
 Rungsted Kro. 261. 265. 268.
 Rungstedlund. 269. 272. 344.
 Rørdalsdam. 269.
 *
- Raavildt. 87.
 Reformplaner. 172.
 Reglement for Jagten. 86.
 Regnskaber 1665—80. XXXII.
 Rekognition ved Eierskifte. 189. 191.
 LXIV.
- Religiøsitet. 227.
 Restancer. 212.
 Retspleie. 164. 165.
 Ridefogder. 362.
 Ridauer, en Fisk. 53.
 Rige Bønder. 54.
 Risgjærder. 93.

- Ræve. 85. 86.
Røddynd. 313. 332.
- S.**
- Saabye, Grosserer. 313.
Sager, Adam Andreas, Distriktslæge. 384.
Sart, du, Bygmester. 258.
Saraaw, Forstraad. 345.
Scavenius, Hans, Justitsraad. 368. 370.
—, Hans, Kammerraad. 290.
—, Jacob Brønnum. 271.
Scharling, Peter, Præst. 349.
Scheel, Ebbe. 157. 316.
Scheidtmann, Kommerceraad. 339.
Scheller, Georg Christian, Præst. 356.
Schering-Rosenhane. 11.
Schifter, Anders. 311.
Schiwe, Lars, Birkeskriver. 334. 332.
Schindel, Kammerherre, Admiral. 90. 271.
Schmidt, Chr. 297.
—, Daniel Hansen. 305. 383.
—, Josias Daniel Hansen. 260. 319.
Schmidten, v., Generalkrigskommissær. 257.
—, Chr. 313.
Schober, Leonhard Gottlieb, Studiosus. 359.
Schow, Henrik Stampe. 291.
Schrader, Johan Philip. 239.
Schrøder, Kammersekretær. 160. 185.
—, Chr. 313.
Schumacher, Margrete. 300.
Schultz, 313.
—, Sekretær. 341.
Schultze, Joh. Ludv. Vilh., Dr. med. 270.
Schüberg, Fritz, Forstkandidat. 286.
Schäffer, Holzførster. 343.
—, A. G., Skovrider. 343.
Schwabe, P. 306.
—, Superkargo. 326.
Schwimmer, Joh. Georg, Amtskirurg. 89. 124. 247. 248. 384.
Schwing. 313.
Seenhansen, Nickel von, Fiskemester. 81.
Sehested, Hannibal. 11.
—, Axel. 13.
Selmer, Fred. Chr., Justitsraad, Amtsforvalter. 377.
Sierrson, Jes. 43.
Simons, Margrete, Oldfrue. 63. 366.
Skjøtt. 311.
Skram, Peder. 7.
Smed, Oluf, Birkefoged. 379.
Smith, Gustav, Jægermester. 297.
—, Truels, Generalfiskal. 371.
—, Etatsraad. 286.
- Snare, Esbern. 2.
Soelberg, Søren Lykke, Kapitaen. 268. 270.
Sophie Amalie, Dronning. 11. 13.
Sophie Magdelene, Christian VI's Dronning. 14.
—, Gustaf den Tredies Dronning. 274.
Sporon, Kammeradvokat. 270.
Staldknægt, Rasmus. 7.
Stampe, Henrik, Generalprokurør. 187.
Stanley, Marie Adriane, f. Courtonné. 269.
Starup, Lauritz, Forpagter. 268.
Steenwinkel, Ole, Ingeniør. 351. 364.
Steuben, Bernhard Orning von, Major. 296.
Stockfeth, William Walcker de, Kommandørkapitaen. 296.
Stolberg, Grev Christian Günther, Overhofmester. 17. 96. 186. 187. 193. 318.
—, hans Enke, f. Castell Remlingen. 267.
—, Grev Friedrich Leopold. 187. 267. 274.
—, Henriette Friedericka. 187.
Struensee. 34.
Svane, Hans, Erkebisp. 13. 297.
—, Frederik, Jægermester. 290.
Svensen. 311.
—, Svend. 318.
Synnetsvedt, Kammerraad. 336.
Søborg, Jacob Jensen, Præst. 356.
—, Nils Jensen, Præst. 356.
Søbøtker, Hans Jacob, Toldforv. 263.
—, Andreas, Kammertj. 263.
Søegaard, Agent. 311.
Sørensen, Christen, Lieutenant. 269.
—, Mikkel, Birkedommer. 337. 380.
—, Ole, Brændevinsbrænder. 260.
- *
- Sandbjerg. 44. 62. 288.
Sandholm. 4. 188. 315.
Sandskeevang. 253.
Schimmelmanns Palais. 255.
Schoning-Gaard. 190.
Sehegardten, Søgaard. 362.
Selsmark. 198. 319.
Selsø. 81. 292. 322.
Selsølund. 293.
Sindshvile. 253.
Skibstveit. 44.
Skovhaugerne. 266.
Skovhuset. 253. 266.
Skovhusene. 320.
Skovhusvangen. 69. 253. 269.
Skovlunde. 270.
Skovrød. 4. 13. 49. 297.

C

- Skovrød Sø. 81.
 Skjærbækshus. 328. 332.
 Skønabæk. 297.
 Slettelet. 325.
 Sletteris. 289.
 Slottet. 19. 23. 25.
 Slotsdammene. 81. 253.
 Slotshaven. 253.
 Slotskirken. 346.
 Slotspladsen. 253.
 Slutterup. 320.
 Smedehullet. 253.
 Smidsbjerg-Vang. 327.
 Smidstrup. 7. 45. 283. 344.
 Smørum. 3.
 Sommershus. 25.
 Sophienberg. 31. 34. 258. 344.
 Sophiehøi. 284. 286.
 Sophienlund. 344.
 Spillepengedam. 267.
 Springdam. 82. 253.
 Springforbi. 263.
 Spydebjerg. 44.
 Stadsvang, Starstorp, Starshøi. 4.
 49. 70. 188. 293. LV.
 Stege. 11.
 Steenbordet. 269.
 Steenbæksvang. 294.
 Stimestrup. 320.
 Stolmerdam. 330.
 Strandmosen. 338.
 Strø Herred. 42.
 Stubbeshøbakke. 301.
 Stumpedøse. 54. 293. 320. 344.
 Stunnæstorp. 4.
 Svand, Svanegode. 42.
 Svenstrup. 298. 320.
 Sæbygaard. 259.
 Søgaard. 362.
 Søllerød. 13.
 Søllerødgaard. 33.
 Sølyst. 353.
 Søvang. 294. 345.
 Søndervang. 46.
 *
 Saatid. 48.
 Sammenligning af Tilstanden 1761 og
 1861. 241.
 Sammenlægning af Gaarde. 220. 241.
 Sammenrottelse. 112.
 Sand. Strandsand. 273.
 Sandagning i Kornække. 79. 107.
 Sandemænds Tog. 164.
 Sangforeninger. 244.
 Schlägerer. 52.
 Schweitzere. 192.
 Seqvester. 330.
 Sildefiskeri. 273.
 Skank. 72.
 Skatter. 82. 201. 202. 232. 233. LX.
 Skattekorn. 234.
 Skaaninger. 190.
 Skarprettene. 166.
 Skiflo efter Dronning Sophie Magda-
 lene. 32. XV.
 Skilsmissegager. 163.
 Skjøde af 1346. V.
 Skoler. 359.
 Skovene. 50. 69. 91. 240. 266. 269.
 342. LXXV.
 Skovbetjente. 92. 98.
 Skovhugst, ulovlig. 48. 61.
 Skovkulturer. 93.
 Skovning. 55. 78. 99. LXII.
 Skovsessioner. 95.
 Skovudskifning. 91. 343.
 Skovudvisning. 92. L. LXIII.
 Skorstensfeiere. 167.
 Skrivere. 382.
 Skrivekyndighed. 55.
 Skubkarron. 62. 113.
 Skyldsætning. 73.
 Skytteforening. 244.
 Skæferi. 50.
 Slagsmaal. 162. 220.
 Slotstavlekassen. 171.
 Smør. 208.
 Sneppe. 87.
 Sosnider. 157.
 Sparekasse. 244.
 Spansk Kappe. 95.
 Spat. 72.
 Spindepenge. 52.
 Sprinkeler. 124.
 Spøgelse. 164.
 Squatmøller. 327. 328.
 Stakitter. 89.
 Statshoveri, see Hloveri, Kjørsler,
 Kongereiser, Veiarbeider.
 Stavnsbaandet. 144.
 Steilebakker. 167. 258.
 Stengjærder. 93. 213. 343.
 Stigbord. 322.
 Stivelsværk. 301.
 Stodderkonge. 169.
 Straffe. 48. 52. 95. 96. 97. 166.
 Strandværn. 273.
 Stutteriet. 53. 71. 186.
 Støtten paa Hørsholm. 193.
 Suder. 82.
 Svenskekrigen. 48.
 Svin, Svinehold. 74. 76. 94. 208. 259.
 Svinemaver, see Kartoffer.
 Sygdomme. 96. 122.
 Sygehuse. 127. 244. 308.
 Sygekasser. 244.
 Synsforetninger. 49. 176. XXXIV.
 Syphilis. 122. 125.
 Sædelighed. 227.
 Sædavl. 75.
 Sædpriser. 223. 233.
 Sættedamme. 82.

CI

Søer. 80. 81. 84. 240.
Sølvst. 54.

T.

Thaac, Lieutenant. 290. 304.
—, Kommandør. 804.
Thaarup, Thomas. 284.
Taube, Johan. 7.
Tengnagel, Fabricius de. 274.
Ter Borch, Abraham. 318.
—, Thomas. 318.
Terlon, fransk Gesandt. 352.
Thomsen, Frederik Gustav. 292.
Thott, Greve. 187.
Thrane, Jacob Lauritz, Lieutenant. 291.
Thronsdon, Christopher. 13.
Thuesen, Eskild, af Karlebo. 112.
Thura, Lauritz, Generalmajor, Hof-
bygmester. 18. 23. 316.
—, Lauritz, Biskop. 317.
—, Diderich, Kommandørkapitain. 317.
Tikjøb, Christen. 351.
—, Jens. 351.
Tillisch, Geheimeraad. 313.
Torst, Anders, Møller. 306.
Topp, Peder Pedersen. 357.
—, Peder Chr. Pedersen. 357.
Topsø, Joh. Fredr., Præst. 349.
Trampe, Greve. 313.
Treschow, Michael. 341.
—, Gerhard, Præst. 350. 355.
Tryde, Holger Eggertsen, Præst. 350.
Tuchsen, Skoleholder. 360.
Tudsenæs, Søren Balthasar, Præst. 357.
Tukæsson, Nicolaus. 3.
—, Peder. 3.
Tuxen, Lorentz, Ridefoged. 49. 351. 362.
—, Tycho. 362.
—, Maren. 362.
—, Sophie Amalie. 368.
—, Johan Sørensen, Præst. 368.
—, Cathrine Sophie. 368.
Tøggersen, Niels. 291.
Tønder, Chr., Overkrigskommissær. 313.

*

Thingbøien ved Selsmark. 319.
Tibberup. 273.
Tikjøb. 236.
Toelt eller Toiltz. 51.
Toftebjerg. 289.
Toftvang. 309.
Tokkekjøb. 49. 55. 70. 188. 321. 344. LIV.
Tommerup. 1.
Tornevang. 314.

Torpegaardene. 319.
Tryherrit. 6. 42. 379.
Trørød Hegn. 288.
Tuelstrup eller Toelstrupvang. 13.

*

Tage. 249.
Tang. 273.
Tavlepenge. 170.
Teglværker. 55. 310. 313. 326. 327. 335.
Testamente. 31. XXVI.
Tiender. 77. 346. 349. 356. 357. LXI.
Tjenestefolk. 173. 228.
Tobak. 172.
Told. 233.
Torvetvang. 60.
Transporter, militære. 58.
Trevangsbrug. 204. 225.
Træhest. 95. 97. 167.
Tugthuse. 170.
Tvejerter. 89.
Tærskning. 72. 75. 77. 172.
Tørv. 80. 256. LXII.

U.

Ulfeldt, Mogens. 9. 20.
—, Corfits. 10.
—, Christian. 12.
Ulrikke Eleonore, Enkedronning i Sve-
rig. 274.
Ulstrup, Christian, Amtsforvalter. 372.
—, Nicolai, Amtsfuldmægtig. 375.
—, Artillerigeneral. 375.
Ungsøgaard, Rentekammerdept. 370.
Urne, Lage, Biskop. 6.
—, Jørgen. 9.
—, Frederik. 9. 46.
—, Johan, hans Enke Anna. 43.
Ursin, Hans, Kammeradvokat. 371.

*

Ubberød. 4. 43. 289.
Ubberrøddam. 84. 253.
Uggeløse. 3.
Uglemosen. 69.
Ullersød. 35. 340.
Uranienborg. 13. 363.
Ussersød. 304.
— Mølle. 49. 305.
— Fabriker. 212. 306.
— Sygehus. 308.

*

Udflytning. 212.
Udgangssøg. 208.
Udskiftning. 91. 204. 205. 223. 289.
Udstykning. 241.
Udvisning af Skovene. 92. 196. 329. LXIII.
— af Moserne. 80.
Uldspinderi. 249.
Underskoven. 93. 213.

Uordener. 160.
Urter, gule. 328.

V.

Valdemar, Kong. 2.
Vally, Johan Frederik Vilhelm. 271.
Valeur, Johannes, Etatsraad, Borgermester. 321.
—, Andreas. 322.
Walter, C. A., Kancelliraad. 299.
Walther, Chr. Fr., Kabinetssekretær. 296.
—, Kammerfrue. 17.
Waltersdorff, Ernst Friedrich von. 257.
Warnstedt, Overforstmaster. 342.
—, Etatsraad, Amtmand. 372.
Wawassor, General. 351.
Weber, Chr. Fred., Distriktslæge. 384.
—, Johan Heinrich Diedrich. 292.
Wedell, J. 326.
—, Præst. 225.
Wedell-Jarlsberg, Baronesse. 260.
Vedsted, Lars Mortensen. 316.
Weilbach, Phillip, Justitsraad. 307.
Wendelboe, Christian, Major. 345.
—, Marius, Kapitaen. 345.
Weyse, Andreas, Generalpostdirektør. 62. 370.
—, Assessor. 290.
Widers, Jens, hans Efterleverske Marinne. 43.
Wiederse. 340.
Wiimb, Kammerraad. 341.
Willumsen, Rasmus, Klokker. 166.
Wildenradt, Gottlieb Frederik von, Oberst. 271.
Vilhelm, Prinds. 14.
Wilson, Manning Rogert. 286.
Wilsted, Tyge. 251.
Wind, Jacob. 20.
Vinding, Rasmus, Justitsraad. 370.
Vogt, Adelgunde, f. Herbst. 286.
Volckmann, Johan Jørgen, Forpagter. 268.
Wolfhagen, Carl Wilhelm. 319.
Volmarsen, Jens, Skoleholder. 359.
Worm, Biskop. 62.
—, Joh., Justitsraad. 264.
Wulff, Kapitaen. 260.
Würden, von, Smedemester. 290.
Würzen, Overkrigskommissær. 330.
Wæwer, Christian, Konsistorialraad. 357.

*

Vallerød. 4. 62. 253.
Vebæk. 33. 262. 274.
Veiby. 2.
Veinbrød. 45. 62. 388.

Vemmetofte. 195. 205. 241.
Verne Skibsrede. 44.
Vestersø. 14.

*

Vallø Stift. 32.
Valkemølle. 301.
Vandspring. 30.
Vangemænd. 77.
Væfferlingske Stiftelser. 32.
Veie. 240.
Veistand. 51.
Vildgaa. 91.
Vildtkjørsler. 90.
Vildtpriser. 91.
Vildtskade. 88.
Vildtstand. 87. 91.
Vindfælder. 92. 95.
Vogel, den grossen. 53.
Vødderidt. 83.
Værnepligt. 196. 330.

Y.

Ysar, Erkebisop. 1.
Ytrecht, Mikkel Christensen, Præst. 356.

Z.

Zepelin, Oberst. 297.
Ziegelhuberinn, Babeline, Jordemoder. 87.
Zimmermann, Præst. 349.
Zøyiner, C. F., Præst. 349.

Æ.

Ægter, 58. 79. 197. See Kjørsler, Kongereiser.
Ænder. 87.
Æsler. 50.
Ævred. 230. See Markfred.

Ø.

Øresund. 272.
Østerskov. 288.
Østerskovsvang. 289.
Østervang. 289.
Østrup. 13.
Øverstetorp. 13.
Øverød. 288.
Øxne Skov. 3.

*

Ødejorder. 47.
Økonomiske Selskab. 243.
Økonomiske Vanskeligheder. 130.
Ørreder. 82.
Øvrighedsmyndighed. 158.

Trykfeil.

- Side 7. Anm. 10: Stiermann, læs: Stiermann.
— 11. Tredie Linie fra neden: Sehestedt, l.: Sehested.
— 11. Femte Linie fra neden: mellem, l.: af.
— 13. Anm. 2: $\frac{1}{e}$ \bar{a} Smør, l.: $\frac{1}{e}$ Tde. Smør.
— 38. To og tyvende Linie fra oven: Grundenes, l.: Grundens.
— 112. Anden Linie fra neden (Anmærkninger): den, l.: derhos.
— 273. Første Linie fra neden: Frederik den Tredie, l.: Fjerde.
— 275. Nittende Linie fra oven: den, l.: dem.
— 276. Fjortende Linie fra oven: nærmeste, l.: varmeste.
— 284. Sjette Linie fra neden: mange, l.: mange Aar.
— 289. Tyvende Linie fra neden: Høstrukjøb, l.: Høstrukjøb.
— 290. Tre og tyvende Linie fra neden: da, l.: dog.
— 296. Niende Linie fra oven: With, l.: Wilhelm.
— 300. Fire og tyvende Linie fra oven: læse, l.: lære.
— 322. En og tyvende Linie fra neden: Anders, l.: Andreas.
— 349. Tre og tyvende Linie fra oven: Rudegaarde, l.: Rudegaards.
-

KAART

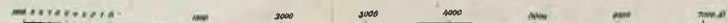
over

Hörsholm - Amtstuedistrikt

1822.

(Efter Johansens formindskede Kaart.)

Maalestok paa 8000 Alen

FUR-SØ